

Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были отданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

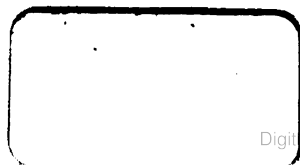
LSoc 3977.44 (28)

MOSKOVSKII UNIVERSITET; OTDEL
ISTORIKO-FILOLOGICHESKII
UCHENYIA ZAPISKI

L Soc 3977.44

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

29
29
△
L500 3977.44

УЧЕНЫЯ ЗАПИСКИ

ИМПЕРАТОРСКАГО

МОСКОВСКАГО УНИВЕРСИТЕТА.

ОТДѢЛЪ ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКІЙ.

ВЫПУСКЪ ДВАДЦАТЬ-ВОСЬМОЙ.

МОСКВА

Университетская типографія, на Стратномъ бульварѣ.

1901.

59915

УЧЕНЫЯ ЗАПИСКИ
ИМПЕРАТОРСКАГО
МОСКОВСКАГО УНИВЕРСИТЕТА.

ОТДѢЛЪ ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКІЙ.

ВЫПУСКЪ ДВАДЦАТЬ-ВОСЬМОЙ.

МОСКВА.

Университетская типографія, на Страстномъ бульварѣ.

1901.

Печатано по опредѣленію Совета Императорскаго Московскаго Университета.

О Г Л А В Л Е Н И Е.

Стран.

Викторъ Пормезинскій. Къ исторіи формъ спряженія въ Балтійскихъ языкахъ. Общее введеніе; образованіе формъ лица и основъ времени и наклоненія.....	1—169.
Романъ Брандтъ. Выписки изъ старопольской словесности со словарикомъ.....	1—170 и 1—55.

КЪ ИСТОРИИ

ФОРМЪ СПРЯЖЕНІЯ

ВЪ

БАЛТІЙСКИХЪ ЯЗЫКАХЪ.

Общее введеніе; образованіе формъ лица и основъ
времени и наклоненія.

ИЗСЛѢДОВАНІЕ

В. Е. Поржезинскаго.

ALSO TITLED BY

THE HISTORY OF THE

REIGN OF CHARLES THE FIRST

BY JOHN BURNET

IN TWO VOLUMES

LONDON

Уже давно являлась у меня мысль заняться пересмотром истории форм спряжения в балтийских языках. Къ этому влекли меня какъ мои спеціальныя интересы, сосредоточившіяся въ области литовско-славянскихъ языковъ съ самыхъ первыхъ шаговъ моихъ занятій лингвистикой, такъ и болѣе общія соображенія. Именно, я твердо вѣрю въ то, что дальнѣйшіе успѣхи нашей науки находятся въ тѣсной зависимости отъ разработки въ послѣдовательномъ рядѣ монографій вопросовъ исторической грамматики отдѣльныхъ членовъ индоевропейской семьи языковъ. Какъ бы ни были интересны и поучительны попытки проникнуть далѣе эпохи распадѣнія индоевропейскаго праязыка, которая только и доступна непосредственному изученію, нельзя скрывать того, что при этихъ такъ называемыхъ «глоттогоническихъ»*) изслѣдованіяхъ въ настоящее время мы не имѣемъ возможности примѣнять тотъ методъ, которымъ создалось языковѣдѣніе, и безъ котораго оно невысказуемо. Правда, по нѣкоторымъ отдѣльнымъ (весьма немногимъ) пунктамъ мы можемъ съ нѣкоторою увѣренностью дѣлать заключенія о болѣе отдаленномъ прошломъ на основаніи того, что мы знаемъ объ эпохѣ распадѣнія праязыка, но въ общемъ, повторяю, пока мы не откроемъ равносильной этому праязыку величины, съ которой можно будетъ его сопоставить, эпохи въ его жизни, предшествующія эпохѣ распадѣнія, будутъ для насъ доисторическими. Несмотря, однако, на все это за послѣднее десятилѣтіе вновь оживился интересъ къ попыткамъ раскрыть нѣкоторыя тайны индоевропейскаго праязыка. Съ другой стороны,

---

*) Этотъ терминъ неудобенъ уже по той причинѣ, что нерѣдко его употребляютъ и съ болѣе широкимъ значеніемъ, когда имѣютъ въ виду изслѣдованія по вопросу о происхожденіи языка вообще.

нельзя упускать из виду, что въ настоящее время, когда исторія отдѣльныхъ индоевропейскихъ языковъ уже выяснилась въ общихъ очертаніяхъ и даже многихъ деталяхъ, интересы лингвистовъ, посвящающихъ себя изученію исторической грамматики, должны быть сосредоточены на дальнѣйшей выработкѣ деталей. Къ болѣе широкимъ задачамъ, къ болѣе широкимъ обобщеніямъ въ этой области наука вернется снова, быть можетъ, не въ далекомъ будущемъ.

Итакъ, вотъ тѣ общія соображенія, съ которыми я приступалъ къ настоящей работѣ, первой въ ряду задуманныхъ монографій. Остается выяснить еще мое отношеніе къ моимъ предшественникамъ. Съ первыхъ же страницъ моего изслѣдованія внимательный читатель убѣдится въ томъ, что оно вышло изъ-подъ пера автора, принадлежащаго къ московской лингвистической школѣ, и что самая возможность появленія въ свѣтъ настоящаго труда обусловлена работами въ области исторической грамматики балтійскихъ и славянскихъ языковъ какъ главы школы, такъ и его ученика, профессора Г. К. Ульянова. Хорошо ли я усвоилъ себѣ отъ своего дорогаго учителя Ф. Θ. Фортунатова методы научнаго изслѣдованія и общіе взгляды, насколько я остался вѣренъ принципамъ его школы, судить не мнѣ,—во всякомъ случаѣ, я стремился къ тому по мѣрѣ силъ. вмѣстѣ съ тѣмъ, я считаю долгомъ извиниться какъ передъ Ф. Θ. Фортунатовымъ, такъ и передъ всѣми другими лингвистами, трудами которыхъ я пользовался, въ томъ, что, можетъ быть, кое-гдѣ мною не сдѣлано на нихъ ссылокъ тамъ, гдѣ бы это слѣдовало. Вообще, я держался того принципа, что нѣтъ надобности ссылаться на авторовъ, если мысли или положенія, ими высказанныя, уже давно составляютъ общее достояніе и общезвѣстны, иначе нельзя было бы сдѣлать ни одного шага безъ цѣлаго ряда цитатъ. Въ нѣкоторыхъ невольныхъ прегрѣшеніяхъ, почти неизбежныхъ при примѣненіи этого принципа, я и приношу извиненіе.

Москва. Февраль, 1901 г.

Объясненіе важнѣйшихъ сокращеній.

Arch. f. sl. Ph. Archiv für slavische Philologie, herausgegeben von V. Jagić.

Berneker, Pr. Sp. (Spr.). E. Berneker. Die Preussische Sprache. Strassburg. 1896.

Bezenberger, Forsch. A. Bezenberger. Litauische Forschungen. Göttingen. 1882.

Bezenberger, Gesch. A. Bezenberger. Beiträge zur Geschichte der Litauischen Sprache, Göttingen. 1877.

Bezenberger, LDSl. A. Bezenberger. Lettische Dialekt-Studien. Göttingen. 1885.

Bezenberger, Sp. Pr. L. A. Bezenberger, Ueber die Sprache der preussischen Letten. Göttingen. 1888.

B. B. Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen, herausgegeben von A. Bezenberger.

Bielenstein, Lett. Sp. (Spr.). A. Bielenstein. Die Lettische Sprache. Berlin. 1863—1864.

Brugmann, Gr. K. Brugmann und B. Delbrück. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Strassburg. B. I—V. 1886—1900.

J. F. Indogermanische Forschungen, herausgegeben von K. Brugmann und W. Streitberg.

Iuskevics, L. D. Lietuviškos Dájos užrašytos par Antaną Iuškévičę. Базань. 1880—1882. (указывается номеръ и строка дажны).

Iuskevics, So. D. Литовскія свадбныя народныя пѣсни, записанныя Ант. Юшкевичемъ. Спб. 1883.

Kolberg, Pieśni ludu litewskiego. Kraków. 1879. (Оттиски изъ Rozpraw i Sprawozdań Wydziału filologicznego Akad. Umiejętności.).

Kurschat, Gr. Fr. Kurschat. Grammatik der Littauischen Sprache. Halle. 1886.

Kurschat, DLW. Fr. Kurschat. Deutsch-Littauisches Wörterbuch. Halle. 1870—1874.

Kurschat, LDW. Fr. Kurschat, Littauisch-Deutsches Wörterbuch, Halle. 1883.

K. Schl. Beitr. Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung, herausgegeben von A. Kuhn und A. Schleicher.

K. Z. Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, herausgegeben (begründet) von A. Kuhn.

Leskien-Brugmann (нѣсколько разъ ошибочно *Brugmann-Leskien*). Litauische Volkslieder und Märchen gesammelt von A. Leskien und K. Brugmann. Strassburg. 1882.

Leskien, Ablaut. A. Leskien. Der Ablaut der Wurszelsilben im Litauischen. Leipzig. 1884.

Leskien, Nomina. A. Leskien. Die Bildung der Nomina im Litauischen. Leipzig. 1891.

LLD. Litauische und Lettische Drucke des 16. und 17. Jahrhunderts, herausgegeben von Ad. Bezenberger. I—IV.

Mitteilungen. Mitteilungen der Litauischen Litterarischen Gesellschaft.

Miezinis, Lietuviszkai-Yatviszkai-Lenkiszka-Rusiszkas žodynas. Tilzeje. 1894.

Nesselmann, Wörterbuch. Nesselmann, Wörterbuch der littauischen Sprache. Königsberg. 1851.

Szirwid, Diet. Szirwid. Dictionarium trium linguarum.

Schleicher, Handb. A. Schleicher. Handbuch der Litauischen Sprache. Prag. 1856—1857.

Universitas. Universitas linguarum Lituaniae. Denuo edidit J. Rozwadowski. Cracoviae. 1896.

Wiedemann, Prät. O. Wiedemann. Das littauische Präteritum. Strassburg. 1891.

Вольтеръ, Кат., Катихизисъ Даушки. Литовскій Катихизисъ Н. Даушки. Перепечатанный Ф. Вольтеромъ. Спб. 1836.

Изв. II Отд. Известія Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ.

Катихизисъ 1605 г. Katechizm Ledesmy wydał Dr. J. Bystron.

Kraków. 1890. (Rozprawy i Sprawozdania wydziału filologicznego Akad. Umiejętności).

Р. Ф. В. Русскій Филологическій Вѣстникъ.

Сл., Юшкевичъ, Сл. Лятовскій словарь А. Юшкевича. Вып. I. Спб. 1897.

Ульяновъ, Основы. Г. Ульяновъ. Основы настоящаго времени въ старо-славянскомъ и литовскомъ языкахъ. Варшава. 1888.

Ульяновъ, Знач. Г. Ульяновъ. Значенія глагольныхъ основъ въ литовско-славянскомъ языкѣ. Части I и II. Варшава. 1891. 1895.

Фортунатовъ, Кр. Разб. (Р.). Ф. Θ. Фортунатовъ. Критическій разборъ сочиненія проф. Г. К. Ульянова. „Значенія глагольныхъ основъ въ литовско-славянскомъ языкѣ“. Спб. 1897.

Фортунатовъ-Миллеръ. Ф. Фортунатовъ и Всев. Миллеръ. Литовскія народныя пѣсни. Москва. 1872. (Оттискъ изъ Универс. Извѣстій).

Принятая мною система передачи звуков литовского и латышского языка слѣдующая: 1) звуки литовского языка я передаю въ общемъ согласно съ тою системою, которая введена Шлейхеромъ и общепринята въ лингвистикѣ, за исключеніемъ того, что знакомъ восходящаго ударенія у меня является знакъ греческаго обличеннаго ударенія введенный Куршатовъ, и что нисходящее качество ударенія мною, по примѣру: Ф. Θ. Фортунатова, обозначается знакомъ $\wedge$; 2) звуки латышского языка передаются мною знаками латинскаго алфавита примѣнительно къ системѣ, принятой мною для литовскаго языка; знакомъ прерывистаго ударенія является у меня '. Въ виду того, что типографія не имѣетъ отдѣльныхъ типовъ для буквъ съ упомянутыми надстрочными знаками, приходилось составлять необходимыя начертанія изъ двухъ (а иногда и трехъ) типовъ. Этимъ объясняются нѣкоторые пропуски подстрочныхъ знаковъ, отпавшихъ во время печатанія, а также и то обстоятельство, что вмѣсто *ai*, *ar* и т. п. иногда являются *âi*, *âr*. На стр. 5 въ литовскихъ словахъ нисходящее удареніе обозначено по способу Куршата, такъ какъ въ самомъ началѣ печатанія еще не была окончательно установлена возможность пользоваться обычными для меня знаками.

Въ помѣщенномъ ниже спискѣ опечатокъ мною указаны только тѣ изъ числа замѣченныхъ мною погрѣшностей, которыя имѣютъ болѣе или менѣе существенное значеніе или не могутъ быть исправлены читателемъ. Такимъ образомъ не упоминаются пропуски запятыхъ, нѣкоторыхъ надстрочныхъ знаковъ (см. выше) и нѣкоторыя уклоненія отъ орфографіи, вообще примѣняемой мною и кое въ чемъ отличающейся отъ правописанія акад. Грота, которыя произошли по той причинѣ, что корректоръ типографіи выправлялъ всѣ случаи, гдѣ мое правописаніе не сходится съ правописаніемъ акад. Грота.

О П Е Ч А Т К И.

Стр.	Строка.	Напечатано.	Должно быть.
3,	2 сн.	обозначеною	обозначасяго
15,	3 сн.	Брыгманъ	Бругманъ
36,	1 сн.	ц	ц
42.	13 св.	приложевіемъ	приложениемъ
43,	6 сн.	<i>testa</i>	<i>testa</i>
43.	3 сн.	<i>testa</i>	<i>testa</i>
44.	2 св.	кейданскаго	кайдатскаго
79,	2 св.	oïðz	oïðz
86.	6 сн.	<i>pãlu</i>	<i>pãlu</i>
87.	8 сн.	гласнаго	гласною
88.	13 сн.	bruku	bruku
89.	8 св.	«ã» — vocale	«ã»-vocale
92,	1 св.	ðeiha	ðeiha
92,	5 сн.	-aro-	-ano-
93.	12 сн.	ã	ã
96. прим.,	3 св.	<i>mezù</i>	<i>mezù</i>
102. строк.	18 св.	<i>lãuziu</i>	<i>lãuziu</i>
112.	4 сн.	раздѣлю	раздѣляю
118.	4 сн.	sg.	sq.
118. прим.		<i>kvëpstu</i>	<i>kvëpstu</i>
125. строк.	15 св.	ф. θ.	ф. θ.
129.	3 сн.	<i>kãkðinu</i>	<i>kãkðinu</i>
150.	2 св.	<i>rirkau ju</i>	<i>rirkauju</i>
154.	7—8 св.	<i>auidzè ju. auidzët</i>	<i>auidzèju, auidzët</i>
158.	9 сн.	<i>lydzù</i>	<i>lydzù</i>
161.	21 св.	нєсєлнъ	нєсєлнъ
161.	23 св.	жєдлєлнъ	жєдлєлнъ

ПОПРАВКИ И ДОПОЛНЕНІЯ.

Страница 3, стр. 16 и сл. см. Значеніе формы наклоненія опредѣлено мною неточно, а именно мнѣ слѣдовало бы сказать: формами наклоненія обозначалась здѣсь мыслимость сочетанія признака, обозначаемаго глагольною основою, съ субъектомъ этого признака по отношенію къ дѣйствительности, извѣстной въ моментъ рѣчи.

Страница 37, стр. 6 см. вмѣсто XI должно быть X класса.

Страница 40, стр. 11 и сл. см. Я теперь не вижу достаточнаго основанія предполагать въ прусскомъ *bous* старую форму по нетематическому спряженію и объясняю ее изъ болѣе древняго *bousi.

Страница 106, стр. 8 см. слѣдуетъ добавить, что Бругманомъ отмѣчены въ годлевскомъ говорѣ (*Leskien-Brugmann*, p. 315) *dziâuna, riâuna, szâuna, râuna*, гдѣ основа на *na* можетъ быть старою, между тѣмъ какъ напр. *poteriâuna* представляетъ собою новообразование.

Страница 163, стр. 5 см. Добавить: между тѣмъ какъ въ основахъ настоящаго и въ формѣ множественнаго числа основа на *a*. Это различіе обусловлено тѣмъ обстоятельствомъ, что въ основахъ прошедшаго времени не могло быть непосредственнаго вліянія со стороны основъ на *a* на форму множественнаго числа, а характерныя окончанія единственнаго числа устранены и замѣнены новообразованиями подѣ вліяніемъ прочихъ формъ спряженія.

Страница 164. Добавить въ концѣ: Въ латышскомъ языкѣ въ формѣ множественнаго числа въ повелительномъ наклоненіи слѣшались старыя образования повелительнаго на *-at* и желательнаго на *-ēt*, и это обстоятельство вызвало и въ формѣ настоящаго времени при *at* также—*ēt*.

Дополнительный списокъ опечатокъ.

<i>Стран.</i>	<i>Стр.</i>	<i>Напечатано.</i>	<i>Должно быть.</i>
2	12 св.	обращаясь	обращаюсь.
16	2 св.	проязыка	праязыка.
23	11 сн.	которыя	которые.
23	8 и 4 сн.	дайныхъ	дайнахъ.
26	2 св.	слѣдующихъ	слѣдующихъ далѣе.
53	7 св.	литовсколатышскомъ	литовскомъ и латыш- скомъ.
56	6 св.	пролитовскаго	пралитовскаго.
65	6, 14 св. и прим. 4, 7	вспомогательнымъ	вспомогательнымъ.
72	8 сн.	остоткахъ	остаткахъ.
81	1 св.	отличить	отличать.
89	18 сн.	смѣшеніе	смѣшенія.
110	2 св.	проязыкѣ	праязыкѣ.
110	1 сн.	оканчательно	окончательно.
111	2 сн.	у.	яз.
117	4 св.	позволять	позволяютъ.
120	4 сн.	много	мною.
131	18 сн.	зыкахъ	языкахъ.
149	11 сн.	глаголамъ	законамъ.
156	11 сн.	языка изъ	языка.
156	2 сн.	Куршита	Куршата
164	1 сн.	пермитивъ	пермиссивъ
30	2 св.	<i>engerdaus</i>	<i>engerdaus.</i>
36	17 св.	<i>mazga</i>	<i>mazgà.</i>
36	18 св.	<i>mazgaja</i>	<i>mazgàja.</i>
36	15 св.	<i>vedisz</i>	<i>vedi sz.</i>
44	7 сн.	<i>pricyti</i>	<i>prieyti.</i>

Стран.	Стр.	Напечатано.	Должно быть.
51	14 св.	<i>patei</i>	<i>ḡatei.</i>
57	4 сн.	<i>Universitas</i>	<i>Universitas.</i>
58	10 св.	<i>Gech</i>	<i>Gesch.</i>
61	11 сн.	<i>Berzenberger</i>	<i>Bezzenberger.</i>
86	19 св.	<i>skok</i>	<i>skoks.</i>
100	18 св.	<i>sz*</i>	<i>sz.</i>
103	10 св.	<i>tùkt, tùku</i>	<i>jùkt, jùku.</i>
116	4 сн.	<i>e</i>	<i>ē.</i>
121	16 св.	<i>laidu</i>	<i>laidzu</i>
127	12 св.	<i>sėidzu</i>	<i>sėdzu</i>
127	15 св.	дзетъ	дзѣтъ
136	14 св.	. . . . .	<i>žino</i>
163	13 сн.	<i>e</i>	<i>e</i>
156	11 сн.	. . . . .	<i>eime, ědme, este.</i>

Сверхъ того въ слѣдующихъ словахъ должно быть *l:* *glōbi.* *glābi* (16, 8 сн.), *lukū* (17, 13 св.), *szalu* (94, 12 сн.), *lūkaju* (142, 9 сн.).

П о п р а в к и и д о п о л н е н і я .

Стр. 130, 4 св. должно быть: лит. *girdau*, а о лит. *kaldinu*, лат. *kaldinu* см. ниже.

Стр. 159, стрк. 6 сн. должно быть: готовность сочетанія. Съ мнѣніемъ Ф. Θ. Фортунатова можно познакомиться по Кр. Р., стр. 142.

Стр. 160 въ концѣ отдѣла прибавить слѣд.: О новообразованіяхъ въ формѣ будущаго врем., являющихся въ латышскомъ яз., см. у Биленштейна, *Lett. Spr.* II, § 443 sq.

Въ спискѣ опечатокъ, по недосмотру, 7 и 8 №№ неправильно размѣщены по столбцамъ «напечатано» и «должно быть».

ГЛАВА I.

Глаголь и его формы въ языкѣ общендоевропейскомъ и въ балтійскихъ языкахъ.

Глаголь, какъ извѣстно, является одною изъ такъ называемыхъ частей рѣчи. Определенія тѣхъ классовъ словъ, которые въ школьныхъ грамматикахъ называются частями рѣчи, восходятъ въ общемъ къ определеніямъ александрійскихъ грамматиковъ, жившихъ и дѣйствовавшихъ въ ту эпоху, когда еще не было, да и не могло быть по разнымъ условіямъ, того отношенія къ фактамъ языка и тѣхъ приемовъ изслѣдованія, которые составляютъ достояніе новѣйшаго языковѣдѣнія. Въ настоящее время мы не можемъ допустить того смѣшенія грамматическихъ, логическихъ и психологическихъ категорій, которое господствовало въ древности и по традиціи продолжается частью и понинѣ; въ настоящее время мы не можемъ допустить того, чтобы при определеніи классовъ словъ смѣшивались классы, которые создаются въ языкѣ присутвіемъ формъ отдѣльныхъ полныхъ словъ, съ классами, основанными на извѣстныхъ сходствахъ и различіяхъ реальныхъ значеній словъ, т. е. тѣхъ значеній, которыя принадлежатъ словамъ, какъ знакамъ предметовъ мысли. Тѣ классы словъ, которые образуются присутвіемъ въ языкѣ формъ отдѣльныхъ полныхъ словъ, я называю вслѣдъ за проф. Ф. Θ. Фортунатовымъ формальными, грамматическими классами, такъ какъ грамматика въ тѣсномъ смыслѣ этого термина есть тотъ отдѣлъ языковѣдѣнія, въ которомъ рассматриваются формы языка, не только формы отдѣльныхъ полныхъ словъ, но и формы словосочетаній. Слова языка, имѣющія общую форму или формы, соотносительныя между собою, образуютъ одинъ грамматическій классъ. Грамматическіе классы словъ, понятно, могутъ быть болѣе общими или менѣе

общими, а кромѣ того одинъ и тотъ же разрядъ словъ можетъ входить по формамъ цѣльныхъ словъ въ одинъ классъ, а по формамъ основъ принадлежать къ другому классу. Опредѣливъ для извѣстнаго языка тѣ формальные, грамматическіе классы, которые въ немъ являются, мы можемъ далѣе поставить вопросъ о значеніи найденныхъ нами классовъ словъ, какъ знаковъ классовъ предметовъ мысли. При этомъ нельзя упускать изъ виду того обстоятельства, что опредѣленные нами для извѣстнаго языка формальные классы полныхъ словъ мы не можемъ переносить безъ всякихъ затрудненій въ какой-либо другой языкъ: вѣдь факты другого языка могутъ не соответствовать найденнымъ нами разрядамъ.

Обращаясь послѣ этихъ необходимыхъ вступительныхъ замѣчаній къ вопросу о томъ, каково было отношеніе глагола къ другимъ словамъ въ общемъ индоевропейскомъ языкѣ, и чѣмъ является глаголъ въ балтійскихъ языкахъ. Вслѣдъ за проф. Ф. Θ. Фортунатовымъ я принимаю для общаго индоевропейскаго языка эпохи его распада два слѣдующихъ наиболѣе общихъ грамматическихъ класса словъ по формамъ цѣлыхъ словъ: 1) слова съ формами словоизмѣненія, т. е. формами, принадлежащими словамъ какъ частямъ предложенія, и 2) слова безъ формъ словоизмѣненія, при чемъ подклассъ А) заключаетъ въ себѣ слова съ формами словообразованія, т. е. формами принадлежащими словамъ какъ отдѣльнымъ знакамъ предметовъ мысли, и подклассъ В) обнимаетъ слова безъ всякихъ формъ отдѣльныхъ полныхъ словъ. Въ первомъ классѣ, заключающемъ въ себѣ слова съ формами словоизмѣненія, различаются въ свою очередь три подкласса: А) слова спрягаемыя, т. е. глаголы въ *тѣсномъ* смыслѣ этого термина; В) существительныя склоняемыя слова; С) прилагательныя склоняемыя слова, имѣющія кромѣ склоненія то словоизмѣненіе, которое называется согласованіемъ въ родѣ. На дальнѣйшихъ подробностяхъ и болѣе мелкихъ разрядахъ въ подклассѣ В) перваго класса я не могу останавливаться, такъ какъ это завело бы меня слишкомъ далеко, и рассматриваю далѣе специально тѣ вопросы, которые касаются глагола, т. е. словъ спрягаемыхъ.

Глаголы обозначали, по опредѣленію проф. Ф. Θ. Фортунатова, въ основахъ глагольныхъ формъ (въ глагольныхъ основахъ) признаки въ ихъ происхожденіи во времени сочетанія съ дѣятельностью субъектовъ, какъ дѣятельными вмѣстилищами признаковъ, а въ фор-

махъ словоизмѣненія глаголы обозначали такой признакъ въ сочетаніи его, открываемомъ въ сужденіи говорящаго, съ извѣстнымъ самостоятельнымъ предметомъ мысли (подлежащимъ даннаго сужденія), какъ съ субъектомъ даннаго признака. Признаки, обозначаемые глагольными основами, вообще двоякаго рода: 1) это дѣйствія, т. е. такіе признаки, сочетаніе которыхъ съ дѣятельностью субъекта образуетъ самую эту дѣятельность, и 2) это состоянія, т. е. такіе признаки, сочетаніе которыхъ съ дѣятельностью субъекта дано уже для этой дѣятельности, т. е. произведено уже извѣстною дѣятельностью того или другого субъекта. Такимъ образомъ, на примѣръ, признакъ, обозначаемый основой русскаго глагола «вѣшаю», есть дѣйствіе, а признакъ, обозначаемый основой русскаго глагола «вишу» есть состояніе. Къ формамъ словоизмѣненія глагола въ общемъ индоевропейскомъ языкѣ, т. е. къ формамъ спряженія, принадлежали: 1) формы лица, 2) формы наклоненія, 3) формы времени, 4) формы вида и 5) формы залога. Въ формахъ лица въ общемъ индоевропейскомъ языкѣ обозначались извѣстныя различія въ субъектахъ даннаго признака, обозначаемыхъ глагольною основой, т. е. различались при этомъ лицо говорящее (1-ое лицо), лицо, къ которому обращаются съ рѣчью (2-ое лицо) и не-лицо рѣчи (3-е лицо), при чемъ въ каждой изъ этихъ формъ различались формы единственнаго, двойственнаго и множественнаго чиселъ. Формами наклоненія обозначалось здѣсь отношеніе сочетанія признака, обозначаемыхъ глагольною основой, съ субъектомъ этого признака къ дѣйствительности, извѣстной въ моментъ рѣчи, при чемъ формою косвеннаго наклоненія это сочетаніе обозначалось только какъ представляемое, а не какъ извѣстное изъ дѣйствительности, между тѣмъ какъ форма изъявительнаго наклоненія необозначала его какъ только представляемое и могла обозначать его какъ дѣйствительно существующее. Въ формахъ изъявительнаго наклоненія различались въ индоевропейскомъ языкѣ формы времени прошедшаго, будущаго и настоящаго, при чемъ эта послѣдняя форма имѣла два значенія: 1) значеніе собственно настоящаго времени и 2) значеніе общаго изъявительнаго наклоненія безъ отношенія къ опредѣленному времени. Формами времени обозначались такимъ образомъ въ индоевропейскомъ глаголѣ различія въ сочетаніи въ мысли признака, обозначаемыхъ глагольною основой, съ субъектомъ этого признака по отношенію къ времени мысли, къ

времени рѣчи. Формами вида обозначались въ индоевропейскомъ глаголь известныя различія въ признакъ, обозначающемъ глагольную основу, по отношенію къ существованію его во времени. Наконецъ, формами залога обозначались въ общемъ индоевропейскомъ языкѣ известныя различія въ отношеніи признака, обозначающагося глагольною основой, къ субъекту этого признака. Формы вида и формы залога были въ общемъ индоевропейскомъ языкѣ известными словообразовательными формами, по ихъ значенію, но по образованію они, какъ известно, не отдѣлялись отъ формъ словоизмѣненія глагола, т. е. формъ спряженія, что и даетъ намъ право разсматривать ихъ вмѣстѣ съ формами лица, наклоненія и времени.

Какъ я сказалъ выше, глаголами въ тѣсномъ смыслѣ этого термина были въ индоевропейскомъ языкѣ слова, съ тѣми формами словоизмѣненія, которыя называются спряженіемъ, но терминъ глаголь получаетъ и болѣе широкое значеніе въ томъ случаѣ, когда имѣютъ въ виду не только слова собственно спрягаемыя, но также и тѣ склоняемыя слова, которыя связаны съ глаголомъ по отношенію къ основѣ. Такого рода слова (прилагательныя и существительныя) не составляютъ одного грамматическаго класса съ глаголомъ по формамъ словоизмѣненія, составляя съ нимъ въ то же время одинъ грамматическій классъ по формамъ основъ, при чемъ такія прилагательныя имена, которыя имѣютъ общія съ глаголомъ и словообразовательныя формы въ основахъ, называются причастіями.

Обращаюсь теперь къ второй части вопроса, поставленнаго въ началѣ этой главы, а именно къ разсмотрѣнію вопроса о томъ, что такое глаголь въ балтійскихъ языкахъ.

Въ балтійскихъ языкахъ такъ же, какъ и въ общемъ индоевропейскомъ языкѣ, мы находимъ два большихъ грамматическихъ класса словъ (именно по формамъ цѣлыхъ словъ): 1) слова съ формами словоизмѣненія и 2) слова безъ формъ словоизмѣненія. Въ первомъ классѣ различаются здѣсь слѣдующіе подклассы: А) слова спрягаемыя, т. е. глаголы въ тѣсномъ смыслѣ этого термина; В) существительныя склоняемыя слова; С) прилагательныя склоняемыя слова. Во второмъ классѣ различаются здѣсь слѣдующіе подклассы: А) слова, имѣющія словообразовательныя формы и В) слова, не имѣющія никакихъ формъ отдѣльныхъ полныхъ словъ. Признаки, обозначаемыя глагольными основами, въ балтійскихъ языкахъ являются или дѣй-

ствіями, или состояніями; ср., напр., лит. *giriù, girti*—«хвалить»; лат. (въ формѣ возвратнаго залога) *dziriùs, dzirtès*; прусск. *girtwei* съ тѣмъ же значеніемъ; лит. *vedù, vèsti*—«вести», лат. *vedu, vest*—«вести», пр. *westwei* съ тѣмъ же значеніемъ; лит. *esmi, bùti*, лат. *esmi, bùt*, пр. *asmai, boùt*—«быть»; лит. *geidziù, gèisti*—«желать, жаждать чего», пр. *gèide*—ф. 3 л. отъ той же основы съ значеніемъ «ждать» (именно «они ждутъ»), ср. лат. *gaidu, gaidit*—«жду, ожидаю». Формы спряженія въ балтійскихъ языкахъ слѣдующія: 1) формы лица; 2) формы наклоненія; 3) формы времени; 4) формы вида и 5) формы залога. За подробностями относительно того, какія это именно формы, какъ они образуются, и съ какимъ значеніемъ они являются, я отсылаю къ соответственнымъ главамъ настоящаго изслѣдованія.

Что касается именъ существительныхъ и прилагательныхъ, составляющихъ одинъ грамматическій классъ съ глаголомъ въ тѣсномъ смыслѣ этого термина по основамъ словообразовательныхъ формъ, то въ балтійскихъ языкахъ такого рода имена частію утратили формы словоизмѣненія (склоненіе и согласованіе въ родѣ) и перешли такимъ образомъ въ подклассъ А второго класса, при чемъ, слѣдовательно, здѣсь (т. е. въ подклассѣ А) различаются: α) слова, связанные съ глаголами по отношенію къ основамъ: 1) инфинитивъ и супинъ, 2) дѣеспричастія; β) слова, не связанные съ глаголами по основамъ и имѣющія въ свою очередь различное происхожденіе. Оба разряда словъ, обозначенные мною буквою α , имѣютъ общіе съ глаголомъ словообразовательныя формы въ основахъ (напр., формы вида). На дальнѣйшихъ подробностяхъ я здѣсь не останавливаюсь и отсылаю къ соответственнымъ главамъ изслѣдованія.

ГЛАВА II.

Образованіе формъ лица въ балтійскихъ языкахъ.

Въ окончаніи формы 1-го лица ед. ч. глаголовъ тематическаго спряженія съ непронизводными основами въ основѣ неопредѣленнаго мы находимъ въ формѣ настоящаго времени въ литовскомъ языкѣ —*и*, въ латышскомъ языкѣ —*и* и въ прусскомъ языкѣ —*а*; примѣры: лит. *vedù*, лат. *vedu*, пр. *imta*. Въ формѣ возвратнаго залога мы находимъ въ литовскомъ и латышскомъ языкахъ въ положеніи передъ *s(i)* окончаніе —*и̇*. Такимъ образомъ гласная —*и* здѣсь въ окончаніи рассматриваемой формы представляетъ собою сокращеніе сложной гласной *и̇* по общему закону о сокращеніи общепалтійской длительной долготы въ литовскомъ и латышскомъ языкахъ, а на длительное качество долготы этой сложной гласной указываютъ нисходящее качество ударенія въ литовскомъ языкѣ тамъ, гдѣ эта гласная подъ удареніемъ, и самый фактъ ея сокращенія при извѣстныхъ условіяхъ. По отношенію къ этому пункту всѣ лингвисты согласны между собою, и на немъ я не останавливаюсь долѣе. Что же такое представляетъ собою прусское —*а*, и каково его отношеніе къ лит.-лат. —*и̇*? Бернекеръ (Pr. Sp., p. 221 sq.) и Бругманъ (Gr. 1², p. 152) видятъ здѣсь *а* долгое и, въ связи съ общимъ взглядомъ на вопросъ о томъ, какой звукъ въ прусскомъ языкѣ соотвѣтствуетъ лит.-лат. *и̇*, возводятъ это прусское *а* къ той гласной общепалт. яз., которая дала въ результатѣ въ литовско-латышскую эпоху сл. гл. *и̇*. Такое рѣшеніе рассматриваемаго вопроса не представляется мнѣ убѣдительнымъ, такъ какъ я прежде всего не могу согласиться съ мнѣніемъ Бернекера (Pr. Sp., p. 148 sq.) и Бругмана (Gr. 1², p. 158), будто лит.-лат. *и̇* въ прусскомъ языкѣ соотвѣтствуетъ *а̇*. Противъ этого говорятъ факты, да и самъ Бернекеръ не скрываетъ

того, что для него «ein unerklärter Rest bleibt. (p. 152 sq.), т. е. для него ясно пр. $\bar{o}$ наприм. въ *perōni*, по поводу котораго онъ задаетъ вопросъ; «Sollte hier doch ein $\bar{o}$ (=lit. $\bar{u}$) vorliegen?» Бругманъ ничего не говоритъ о случаяхъ этого рода. Я держусь взгляда, высказаннаго проф. Фортунатовымъ (Р. Ф. В. т. XXXIII, стр. 266 сл.) и принимаю, что общевалтійское $\bar{o}$ закрытое при томъ количествѣ долготы, которое подъ удареніемъ дало существованіе восходящему ударенію въ прусскомъ языкѣ, обратилось въ немъ въ $\bar{u}$, которое, какъ и $\bar{u}$ съ восходящимъ удареніемъ другого происхожденія, обращалось далѣе въ *oi*, *ai*, между тѣмъ какъ изъ общевалтійскаго $\bar{o}$ закрытаго съ другимъ качествомъ долготы получилось въ прусскомъ языкѣ $\bar{o}$; ср. ваглядъ на этотъ вопросъ Зубатаго (В. В. 18, p. 245) О томъ, что я не вижу необходимости принимать для индоевр. языка двухъ видовъ $\bar{o}$, и о лит. $\bar{u}$, я уже говорилъ въ своемъ разборѣ книги Видемана «Handbuch der litauischen Sprache» (Р. Ф. В. т. XXXIX, стр. 301 сл.). Къ сказанному здѣсь о лит. $\bar{o}$ изъ индоевр. $\bar{a}^o$ въ чередованіи съ гласными *e* и *a* изъ индоевр. a^e/a^o , я долженъ прибавить, что факты прусскаго языка (ср., напр., пр. *sālin* съ лит. *šolė*, лат. *zāle*) позволяютъ намъ опредѣлить точнѣе эпоху, когда произошло вытѣсненіе праитовской гласной $\bar{o}$ гласною $\bar{a}^o$, а именно сопоставленіе между собою фактовъ литовскаго латышскаго и прусскаго языковъ свидѣтельствуетъ о томъ, что еще въ общевалтійскомъ языкѣ, въ извѣстную эпоху его существованія, гласная $\bar{o}$ закрытое (изъ индоевр. $\bar{a}^o$), полученная въ извѣстномъ чередованіи (общевалт. *e*: a^o : $\bar{e}$: $\bar{o}$), была вытѣснена гласною $\bar{a}^o$ подъ вліяніемъ чередованія *e*: a^o изъ индоевроп. a^e : a^o , т. е. гласною, съ котораго совпало $\bar{a}^o$ изъ индоевр. $\bar{a}^a$, откуда лит. $\bar{o}$, лат. $\bar{a}$, пр. $\bar{a}$; понятно, что такое же $\bar{a}^o$ появилось въ общевалтійскомъ языкѣ и тамъ, гдѣ оно чередовалось только съ $\bar{e}$, каковаго бы ни было происхожденія это чередованіе. Такимъ образомъ факты прусскаго языка не оправдываютъ предположенія, что лит.-лат. $\bar{u}$ соответствуетъ здѣсь $\bar{a}$, и одно уже это обстоятельство не позволяетъ мнѣ согласиться съ мнѣніемъ Бернекера и Бругмана относительно окончанія формы 1 л. ед. ч. наст. вр. глаголовъ тематическаго спряженія въ прусскомъ языкѣ. Помимо этого я не могу видѣть въ пр. *a* въ окончаніи этой формы именно *a* долгое. Противъ этого говорятъ слѣдующія обстоятельства: 1) сохраненіе *a* въ положеніи

послѣ *m* (*imta*), ср. *ī* изъ *ā* при положеніи послѣ губныхъ и заднебныхъ согласныхъ. (Pr. Sp., p. 154 sq.); 2) написаніе *e* въ *as taukinne*, которое встрѣчается только вмѣсто *a*, обозначающаго краткую гласную (Pr. Sp., p. 143), а въ прусскомъ языкѣ долгія гласныя конечнаго слога сами по себѣ не подвергались сокращенію; 3) написаніе *etwerpe* съ буквою *e*, которая пишется вмѣсто *ā* въ положеніи послѣ *j*, а это указываетъ на то, что звукъ изъ *a* краткаго въ данномъ фонетическомъ положеніи былъ во всякомъ случаѣ не гласный звукъ задняго нелабиализованнаго ряда, а принадлежалъ къ числу гласныхъ передняго нелабиализованнаго ряда (*e* или *a^e*), ср. Pr. Sp., p. 163 sq.; гласная же *ā* въ прусскомъ языкѣ и въ положеніи послѣ *j* оставалась гласною *a*, ср. такое написаніе, какъ *bia*. Отсутствіе обозначенія долготы въ *imta*, *lairinna* (а мы ждали бы здѣсь ударенія на конечномъ слогѣ, предполагая, понятно, *a*=лит.-лат. *ū*) само по себѣ, конечно, нисколько не свидѣтельствовало бы еще противъ мнѣнія Бернекера и Бругмана. Итакъ, въ пр. *a* въ окончаніи разсматриваемой формы я вижу *a* краткое по количеству. Вопросъ о происхожденіи этого *a* будетъ разсмотрѣнъ нѣсколько ниже, а пока я долженъ отмѣтить тотъ фактъ, что и прусскій языкъ своимъ *astam* (1 разъ) при *astm* (2 раза) указываетъ на окончаніе разсматриваемой формы *ī*, которое и соотвѣтствуетъ лит.-лат. *u* и получилось изъ общепалтійскаго *ō* закрытаго съ общепалтійской длительной долготой; пр. *astm* съ *ī* при *astam* такого же происхожденія, какъ лит. *estmī*, лат. *estmī* (см. статью проф. Фортунатова, Р. Ф. В. т. XXXIII стр. 266). Итакъ, всѣ балтійскіе языки, повидимому, свидѣтельствуютъ сами по себѣ о томъ, что въ общепалтійскомъ языкѣ окончаніемъ формы 1-го л. ед. ч. наст. вр. глаголовъ тематическаго спряженія съ непроизводными основами было *ō* закрытое.

Разсмотримъ теперь исторію этого общепалтійскаго *ō* закрытаго. Славянскіе языки, какъ извѣстно, указываютъ на общеславянское *o* въ окончаніи разбираемой формы. Бругманъ объясняетъ это окончаніе изъ индоевропейскаго —*am* въ окончаніи 1-го л. ед. ч. сослагательнаго наклоненія, которое, по его мнѣнію, вытѣснило старое —*ō* сперва у глаголовъ совершеннаго вида, форма настоящаго времени которыхъ получила значеніе будущаго времени (Gr. II, § 929), окончаніе же разсматриваемой формы въ общепалтійскомъ языкѣ

—*ō* закрытое Бругманъ объясняетъ непосредственно изъ общендоевропейскаго *ō* (т. е. *ā°*). Съ этимъ мнѣніемъ, господствующимъ у нѣмецкихъ лингвистовъ, нельзя, однако, согласиться. Прежде всего непонятна была бы причина вытѣсненія въ общеславянскомъ языкѣ окончанія изъ индоевропейскаго —*ā°* окончаніемъ 1 л. ед. ч. сослагательнаго наклоненія, тѣмъ болѣе, что въ славянскихъ языкахъ мы не находимъ никакихъ слѣдовъ индоевропейскаго конъюнктива, да и по отношенію къ формѣ 1-го л. ед. ч. этого наклоненія индоевропейскіе языки не даютъ указаній на существованіе здѣсь въ проязыкѣ личнаго окончанія не главныхъ временъ. Ссылка Бругмана на то, что замѣна окончанія изъ индоевр. *ā°* произошла въ общеславянскомъ языкѣ прежде всего будто бы у глаголовъ совершеннаго (недлительнаго) вида, не можетъ имѣть никакого значенія, такъ какъ вѣдь форма «настоящаго времени» глаголовъ недлительныхъ въ славянскихъ языкахъ является не только съ значеніемъ общей формы изъявительнаго наклоненія, но и формою настоящаго времени съ извѣстнымъ значеніемъ, изъ котораго въ большей части славянскихъ языковъ (но не во всѣхъ) развилось значеніе формы будущаго времени (см. у проф. Ульянова, Знач. II, гл. II Е и у проф. Фортунатова, Кр. Р., стр. 137 сл.). Вслѣдъ за проф. Фортунатовымъ я принимаю для индоевропейскаго языка въ окончаніи формы 1-го л. ед. ч. настоящаго времени тематическаго спряженія —*ā°n* съ *n* некратимъ подвижнымъ о чемъ онъ уже давно говорить въ своихъ университетскихъ чтеніяхъ, ср. также его «Разборъ сочиненія А. В. Попова: «Синтаксическія изслѣдованія» въ «Отчетѣ о 26 присужденіи наградъ гр. Уварова». Въ общеславянскій языкъ въ результатъ перешло здѣсь индоевроп. —*ā°n*, а что касается общеполтійскаго языка, то онъ получилъ, надо думать, только —*ā°*: прусскій языкъ своимъ *asti* указываетъ на общеполтійское *ō*, а литовское и латышское *и* непосредственно изъ *ī* съ старой длительной долготой точно также получило изъ общеполтійскаго *ō*. Имѣя въ виду исторію въ литовскомъ и латышскомъ языкахъ формы винительнаго мн. ч. именъ и мѣстоименій муж. р. съ основами на индоевроп. *a°*, гдѣ, правда, *ī* съ длительной долготой не общеполтійское, мы могли бы допустить, что и въ окончаніи формы 1-го л. ед. ч. разсматриваемыхъ глаголовъ литовское и латышское *и* непосредственно изъ *ī*; противъ такого предположенія говорило бы,

однако, то обстоятельство, что дифтонги и дифтонгическія сочетанія съ некраткой слоговой частью получали сокращеніе этой некраткой слоговой части, довидному, еще въ общепалтійскомъ языкѣ; на это обстоятельство, объясняющее извѣстныя перенесенія ударенія въ балтійскихъ языкахъ, обратилъ мое вниманіе проф. Фергунатовъ.

Глаголы съ производными основами въ формѣ инфинитива являются въ балтійскихъ языкахъ по своему происхожденію однородными съ глаголами, имѣющими непроеводныя основы въ инфинитивѣ, именно по отношенію къ тому, что какъ тѣ, такъ и другіе глаголы заключали въ окончаніи основы *praesentis* такъ называемую тематическую гласную. Литовскій и латышскій языки представляютъ и въ этихъ глаголахъ въ окончаніи формы 1-го л. ед. ч. настоящаго времени гласную *-и*, въ возвратной формѣ передъ *-а(i)* сложную гласную *ī* того же происхожденія, какъ и въ разсмотрѣнной выше категоріи глаголовъ. Примѣры: лит. *turiù*, лат. *turi*, представляющее новообразование въ основѣ; лит. *magdėju*, лат. *magdaju*; лит. *biscviijū*, лат. *biscviijū*; лит. *auklėju*, лат. *auklėju*—и т. п. Въ глаголахъ класса *sakai* мы находимъ въ литовскомъ языкѣ въ окончаніи разсматриваемой формы дифтонгъ—*ai* изъ общепалтійскаго—*ā°ō*, гдѣ *ā°* представляетъ собою гласную суффикса основы, за которой въ положеніи передъ гласной *ō*, получившейся изъ стяженія тематической гласной съ гласною личнаго суффикса, исчезло еще въ литовскославянскомъ языкѣ *ī*. Въ возвратной формѣ мы находимъ у глаголовъ этого типа также *ai* въ положеніи передъ—*s(i)*, напримѣръ, *sakaiš(i)*. Исторія этого *ai* представляется въ слѣдующемъ видѣ. Общепалтійское—*ā°ō* въ литовсколатышскую эпоху должно было въ результатѣ обратиться въ—*ā-ī*, откуда фонетически литовское—*ai*, по сокращеніи *ī* съ длительной долготой и по сокращеніи долгой слоговой гласной. Относительно возвратной формы я думаю, что *ai* появилось здѣсь не подъ влияніемъ формы невозвратной, такъ какъ допускаю возможность образованія—*ausi* непосредственно изъ *ausi*, болѣе древняго—*āiysi*. Въ латышскомъ языкѣ глаголы класса лит. *sakai* представляютъ новообразование по отношенію къ основѣ, о чемъ я буду говорить впослѣдствіи. Прусскій языкъ представляетъ у глаголовъ съ производными основами образованія формы 1-го л. ед. ч. наст. вр. по звукамъ, совпадающія съ соотвѣтственными образованіями формы 3-го л. Данныя, представляемые памятниками прус-

скаго языка, см. у Нессельмана и Бернекера, я же ограничусь приведением немногих примѣровъ, по одному для каждой категоріи случаевъ. Примѣры: *turri*, *rosinna*, *bille* при *billi*, *madli*, *crictia* и т. д. По отношенію къ совпаденію по звукамъ съ формою 3-го л. являются однородными съ этими случаями упомянутые уже мною въ другой связи *imma*, *taukinne*, *etwerpie*. Мой взглядъ на происхожденіе всѣхъ этихъ образованій слѣдующій. Какъ мы вскорѣ увидимъ форма 3-го л. *ргавъ.*, общая для всѣхъ чиселъ, въ балтійскихъ языкахъ, по справедливому общепринятому объясненію, является известнымъ новообразованіемъ по отношенію къ личному суффиксу, а именно мы здѣсь находимъ перенесеніе окончанія 3-го лица единств. числа, полученнаго въ образованіяхъ прошедшаго времени, гдѣ въ индоевропейскомъ языкѣ являлось личнымъ суффиксомъ *-t*, которое должно было исчезнуть по общему закону еще въ литовскославянскомъ языкѣ; такимъ образомъ въ общебалтійскомъ языкѣ форма 3-го л. ед. ч. образованій прошедшаго времени оканчивалось въ тематическомъ спряженіи на гласную основу, и такое же окончаніе явилось здѣсь и въ формѣ 3-го л. ед. ч. настоящаго времени, о чемъ я буду говорить подробно въ концѣ настоящей главы. Въ силу известныхъ процессовъ о которыхъ см. ниже, и форма 3-го л. мн. и дв. ч. совпала по звукамъ съ формою 3-го л. ед. ч. Итакъ, въ значеніи формы 3-го л. пр. *turri* соответствуетъ лит. *turi*, пр. *(ro)sinna*—лит. *šino*; пр. *bille* при *billi* представляетъ основу на *ē* при основѣ на *ī* (о взаимномъ отношеніи этихъ основъ я буду говорить въ соответственной главѣ); пр. *madli* представляетъ основу на *ī* и т. д. пр. *imma* представляетъ основу на *a* (или *a^o*), *taukinne* такую же основу съ известнымъ суффиксомъ, *etwerpie* основу на литовскославянское *ja^o/je*. Какое же происхожденіе имѣютъ эти образованія въ значеніи формы 1-го л. ед. ч.? По моему мнѣнію, въ ту эпоху, когда въ общебалтійскомъ языкѣ въ прочихъ формахъ лица всюду появились суффиксы, полученные первоначально въ формахъ прошедшаго времени, и въ окончаніи формы 1-го л. ед. ч. отъ основъ тематическаго спряженія на *a*, при старомъ *-ō*, появились образованія на *-at*, гдѣ конечное *-t* изъ литовскославянскаго *-n*, которое въ свою очередь изъ стараго *-m*. Въ глаголахъ съ основами настоящаго времени на балтійское *i* здѣсь существовало при старомъ окончаніи формы *ō* новое окончаніе *-inī*. Въ глаголахъ съ производными основами на долгое *ā^o*, которое въ

прочихъ формахъ лица получилось изъ стяженія долгой гласной $\bar{a}^{\circ}$ съ слѣдующей краткой гласной a° въ окончаніи основы тематическаго спряженія, здѣсь было, слѣдовательно, въ окончаніи разсматриваемой формы $\bar{a}^{\circ}b$ при $\bar{a}^{\circ}n$. Аналогичные варианты существовали здѣсь и въ глаголахъ съ производными основами на $\bar{e}$ и $\bar{i}$. Въ силу взаимнаго вліянія однихъ образований на другія, общепалтійскій языкъ получилъ въ результатъ образования второго типа безъ n . Затѣмъ, въ дальнѣйшемъ существованіи общепалтійскаго языка, одни діалекты продолжали сохранять образования второго типа, а другіе діалекты утратили совершенно образования второго типа. Образования формы 1-го л. ед. ч. въ прусскомъ языкѣ объясняются такимъ образомъ изъ старыхъ образований второго типа безъ n , а литовсколатышскія образования получились изъ образований перваго типа. Прусское *astm*, получившееся изъ общепалтійскаго *astm̄* (см. ниже), гдѣ $\bar{o}$ подъ вліяніемъ окончанія 1-го л. ед. ч. тематическаго спряженія существовало еще до эпохи появленія образований второго типа, представляетъ собою, понятно, особаго рода случай.

Въ формѣ будущаго времени которое имѣетъ въ балтійскихъ языкахъ вообще, а въ разсматриваемой формѣ лица исключительно, основу на $\bar{i}$ (такого же происхожденія какъ и въ основахъ настоящаго времени на i); слѣдовательно, старую основу тематическаго спряженія при нетематической основѣ, являющейся напр. въ литовскомъ языкѣ въ извѣстныхъ формахъ лица, мы находимъ въ формѣ 1-го л. ед. ч. то-же $-m$ въ окончаніи, что и въ формѣ настоящаго времени; въ возвратной формѣ и здѣсь является въ литовскомъ и латышскомъ языкахъ $\bar{i}$ въ положеніи передъ $-s(i)$. Изъ прусскаго языка нами разсматриваемая форма намъ неизвѣстна. Примѣры: лит. *àngsiu*, лат. *àngsem*. гдѣ латышское *sz* изъ zi .

Въ образованияхъ прошедшаго времени, которое, по своему происхожденію, заключаютъ въ себѣ основы тематическаго спряженія, мы находимъ тѣ же личныя окончанія, что и въ формѣ настоящаго времени отъ однородныхъ по образованію основъ. Въ индоевроп. языкѣ, какъ извѣстно, въ формахъ прошедшаго времени были такъ называемые «вторичные» личныя суффиксы (*secundäre Personalendungen*—у нѣмецкихъ лингвистовъ). Балтійскіе языки не представляютъ какихъ-либо различій между формами прошедшаго и настоящаго времени по отношенію къ образованію формъ лица, именно

въ самыхъ суффиксахъ. На причинахъ этого явленія я остановлюсь нѣсколько ниже, такъ какъ этотъ вопросъ, понятнo, относится не только къ одной формѣ 1-го л. ед. ч., которую я пока разсматриваю. Прусскій языкъ представляетъ въ своихъ *lairinna* и *billai* то же явленіе, съ которымъ мы познакомились выше: и здѣсь образования 1-го л. ед. ч. совпадаютъ по звукамъ съ образованиями 3-го л., при чемъ въ *billai* мы находимъ въ окончаніи ту же частичку *ai*, что и въ формѣ 3-го л.; *ai* въ *billai* непосредственно изъ *ā* въ окончаніи основы + *ai*; долгота здѣсь, правда, необозначена, но въ образованияхъ 3-го л. эта долгота частію обозначена (см. проф. Фортунатовъ, Уд. Р. Ф. В., т. XXXIII, стр. 269). Само *ā* въ *billai* и *lairinna* такого же происхожденія какъ и *ā* въ *-sinna*; этому пр. *ā* соответствуетъ лит. *ō* въ *žimo* и т. п. образованияхъ. Въ литовскомъ языкѣ въ окончаніи разсматриваемой формы мы находимъ въ зависимости отъ различія въ образованіи основы частію *-ai*, частію *-au* въ положеніи послѣ смягченной согласной: напр. *kirtaiū*, *nesziaiū*. Что касается окончанія *-ai* то оно такого же происхожденія, какъ и *ai* въ *mataiū*, о которомъ я уже говорилъ, такъ какъ и въ *kirtaiū*, и въ *mataiū* основы на общепалтійское *ā*. Въ такихъ образованияхъ, какъ *nesziaiū* мы находимъ основу на общепалтійское *ē* (см. пр. Фортунатовъ, Бр. Р., стр. 41). На происхожденіе дифтонга *ai*, которому предшествуетъ смягченная согласная, я смотрю такъ же, какъ проф. Ульяновъ (см. стр. 184), Видеманъ (L. Рг. 184), и проф. Фортунатовъ, т. е. и я принимаю, что дифтонгъ *ai* здѣсь изъ дифтонга *ēi*, который долженъ былъ получить сокращеніе долгой слоговой гласной еще въ общепалтійскую эпоху, ранѣе измѣненія *ē* въ литовское *ē* закрытое (*é*). Наконецъ, что касается латышскаго языка, то здѣсь окончаніе формы 1-го л. единств. ч. прош. вр. не отличается отъ окончанія формы 1-го л. единств. ч. наст. вр., при чемъ по отношенію къ основѣ формы латышскій языкъ представляетъ извѣстное новообразование, т. е. и въ окончаніи 1-го л. ед. ч. прош. вр. латышскій языкъ представляетъ то же *-i*, что и въ формѣ настоящаго времени, при чемъ этому *-i* частію предшествуетъ согласная или согласная слитная изъ старой смягченной согласной (ср. лит. *-ai*); напр., *aigi*, *mazgāju*, *nāsi*, *neszi* при *nesi* и т. д.

Суффиксомъ 1-го л. ед. ч. наст. вр. нетематическаго спряженія

было въ индоевропейскомъ праязыгѣ, какъ извѣстно, — *mi*, откуда литовскославянское *-mi*, общепалтійское *-mi*. Литовскій языкъ въ тѣхъ сравнительно немногочисленныхъ случаяхъ, гдѣ являются здѣсь основы настоящаго времени нетематическаго спряженія, представляеть въ окончаніи рассматриваемой формы *-mi*, напр. *ei^{mi}*, *dẽn^{gi}*, *es^{mi}* и т. п. Надо, однако, замѣтить, что современные говоры литовскаго языка сохраняютъ старое нетематическое спряженіе еще въ женьшей степени, чѣмъ то засвидѣтельствовано старыми текстами, а во многихъ изъ нихъ его уже не существуетъ (форма *esⁱ* не характерна)*). Среди глаголовъ съ старыми нетематическими основами настоящаго времени особое мѣсто занимаетъ глаголѣ «быть» потому именно, что здѣсь мы находимъ чередованіе основъ отъ двухъ глагольныхъ корней лит.-слав. *es* и *bi*; это обстоятельство вызвало такія новообразованія, какъ напр. велѣнское *būnu* (Сл. 257), *būnu* (тамъ же), гдѣ мы находимъ новообразованіе не только по отношенію къ окончанію, подобно другимъ глаголамъ нетематическаго спряженія, но и по отношенію къ основѣ. Другіе глаголы нетематическаго спряженія вообще вмѣсто суффикса *-mi* представляютъ окончаніе *-u*, заимствованное у глаголовъ тематическаго спряженія, ср. *dūdu*, *dėdu*, *einu* (объ основѣ въ этомъ послѣднемъ глаголѣ я говорю ниже). Глаголѣ «быть» представляетъ ту особенность, что, помимо уже приведенныхъ новообразованій и помимо *esⁱ* аналогичнаго съ *dūdu*, онъ сохраняетъ въ извѣстныхъ говорахъ и звукъ *t* въ суффиксѣ, т.-е. представляетъ такое образованіе, какъ *asmū* (годлевскій говоръ, *Brugmann-Leskien*, p. 318), гдѣ *a* изъ *e*, *es^{mi}* (велѣнскій говоръ, *Juzkevicz*, *L. D.*, 71, 1), годлевское *nes^{mi}* — «не есмь» (встрѣчается 1 разъ въ пѣсняхъ, записанныхъ Бругманомъ, № 17, 4), людвиновское *asmū* (Фортунатовъ-Миллеръ, стр. 11); изъ другихъ говоровъ данныхъ не привожу. Нерѣдко въ одномъ и томъ же говорѣ является нѣсколько рассматриваемыхъ образованій (ср. напр. говоры велѣнскій и годлевскій). Латышскій языкъ представляетъ въ глаголахъ съ старымъ нетематическимъ спряженіемъ лишь тематическое спряженіе (*esi* не характерно), но въ *es^{tu}***),

*) Въ дополненіе къ примѣрамъ, даваемымъ Беценбергеромъ, приведу *duomi* (Катихазисъ 1598 г., 146), *mieg^{mi}* (Punktay Sakimu Шпривда, 118,1).

**) Въ діалектахъ извѣстно и *es^{tu}* (Bezenberger, LDSt. p. 164), *asu* (Bezenber-

eītu (*ētu*), *dūtu* при *dādu*, *ētu* при *ēdu* мы находимъ такое же *-tu*, какъ и въ литовскомъ *esmū*. *Bielenstein* въ § 407 своего сочиненія «*Die lettische Sprache*» проводитъ діалектическія *gātu* и *krēitu*, гдѣ мы находимъ окончаніе *-tu*, новидимому, въ глаголахъ съ старымъ тематическимъ спряженіемъ *praesentis*. Прусскій языкъ при *astai*, гдѣ мы находимъ суффиксъ *-mai* изъ индоевропейскаго суффикса 1-го л. ед. ч. наст. вр. нетематическаго спряженія *medii* *-ma^ai*, представляетъ также *astu*, *astai* съ такимъ *-tu*, параллель которому мы нашли въ литовскомъ и латышскомъ языкахъ. Это обстоятельство позволяетъ сдѣлать тотъ выводъ, что замѣна суффикса *-ti* въ окончаніи разсматриваемой формы суффиксомъ *-tu* должна была произойти еще въ общебалтійскомъ языкѣ, по крайней мѣрѣ въ глаголѣ «быть» (ср. статью проф. Фортунатова объ удареніи въ прусскомъ языкѣ, Р. Ф. В., т., XXXIII стр. 267). Въ формѣ возвратнаго залога мы находимъ въ литовскомъ языкѣ въ окончаніи разсматриваемой формы *-mēs(i)* при *-ti* въ формѣ дѣйствительнаго залога; ср. *dūmies* (Катихизисъ Даукша, р. 132), Катихизисъ 1598 г. (Arch. f. Sl. Ph. XIII, р. 567) и примѣры изъ нѣкоторыхъ другихъ старыхъ текстовъ у Бецценбергера (Gesch. р. 198). Это *-mē* слѣдуетъ сопоставлять съ прусскимъ *-mai*, т.-е. видѣтъ въ немъ по происхожденію суффиксъ 1-го л. ед. ч. наст. вр. нетематическаго спряженія *medii*. Въ формѣ дѣйствительнаго залога этому *-mē* соответствуетъ *-ti*. Бругманъ (Gr. II, § 983) высказалъ предположеніе, что и *-ti* въ формѣ дѣйствительнаго залога частію можетъ быть объясняемо изъ *-mē*; изъ этого предположенія вытекаетъ другое, а именно, что литовскій языкъ въ извѣстную эпоху его существованія, которой Бругманъ не опредѣляетъ, смѣшалъ въ употребленіи суффиксы 1-го л. ед. ч. *activi* и *medii* и затѣмъ обобщилъ *-mē* въ новой формѣ возвратнаго залога по аналогіи отношенія, существовавшего въ глаголахъ тематическаго спряженія. Эта гипотеза основана на томъ предположеніи, что сл. гл. *ē* въ *-mē* имѣла длительную долготу. Мнѣ кажется, однако, что Бругманъ не былъ бы въ состояніи доказать это послѣднее предположеніе, напротивъ, по моему мнѣнію, есть данныя, которыя свидѣтельствуютъ противъ него.

ger. I. с. р. 114) съ діалектическимъ *a* изъ *e*, ср. *esi* въ другихъ говорахъ (Bezzenberger, Sp. Pr. L., р. 125).

Прежде всего нѣтъ никакихъ оснований принимать въ данномъ случаѣ для индоевропейскаго проязыка дифтонгъ съ некраткою неслоговою частию: греческій языкъ указываетъ на краткость этой послѣдней. Если общепалтійскій языкъ получилъ здѣсь дифтонгъ *ai* съ *i* краткимъ, то мы ждали бы прерывистую долготу и далѣе восходящее удареніе. Правда, намъ извѣстны случаи, гдѣ общепалтійскій дифтонгъ *ai* съ прерывистою долготою далъ въ литовско-латышскую эпоху сл. гл. *ē* съ длительною долготою, но случаи этого рода (им. мн. ч. м. р. мѣстоименій, а затѣмъ и прилагательныхъ, энклитическія формы дат. ед. личныхъ словъ) всѣ представляютъ такое *ē* въ односложныхъ словахъ. Итакъ, я думаю, нѣтъ оснований объяснять литовское *-mi* въ окончаніи рассматриваемой формы, по крайней мѣрѣ, частию изъ *-mē*. Я не отрицаю того, что въ извѣстную эпоху жизни литовскаго языка здѣсь дѣйствительно смѣшались въ употребленіи старыя суффиксы индоевроп. *activi* и *medii*, но затѣмъ въ эпоху возникновенія новой формы возвратнаго залога эти суффиксы распредѣлились какъ суффиксы невозвратной и возвратной формъ въ связи съ отношеніемъ этихъ формъ и въ другихъ образованіяхъ. Обстоятельство, аналогичное этому послѣднему повліяли и на сохраненіе *-mē* въ сложеніи съ постпозиціями, такъ какъ и здѣсь было подобное вліяніе съ стороны другихъ образованій.

Объ окончаніи 1-го л. ед. ч. въ литовскомъ желательномъ и латышскомъ условномъ наклоненіяхъ я скажу отдѣльно въ связи съ исторіей окончаній въ прочихъ формахъ лица, такъ какъ здѣсь возникаетъ цѣлый рядъ вопросовъ, которые могутъ быть рѣшены лишь въ связи съ исторіей образованія самой основы.

Въ окончаніи 2-го лица ед. ч. глаголовъ тематическаго спряженія съ непроизводными основами инфинитива мы находимъ въ литовскомъ и латышскомъ языкахъ окончаніе *-i*; напр., лит. *vedi*, лат. *vedi*; лит. *glōbi*—«ты обнимаешь», лат. *glābi*—«ты спасаешь»; лит. *jōji*, лат. *jāji* и т. п. Въ формѣ возвратнаго залога мы находимъ здѣсь въ положеніи передъ—*s(i)* въ литовскомъ языкѣ сложную гласную *ē*, въ латышскомъ языкѣ передъ *s* также *ē*. Литовское и латышское *i* въ окончаніи рассматриваемой формы представляетъ собою сокращеніе литовско-латышской сложной гласной *ē* съ длительною долготою, которая и сохраняется въ формѣ возвратнаго залога, при другомъ фонетическомъ положеніи, и является въ литов-

скомъ языкѣ въ положеніи подъ удареніемъ, съ нисходящимъ качествомъ ударенія. Что касается глаголовъ съ производными основами въ неопредѣленномъ, то и здѣсь мы находимъ въ литовскомъ языкѣ также *i* въ окончаніи, при *ē* въ формѣ возвратнаго залога въ положеніи передъ *-a(ē)*, именно въ тѣхъ изъ такихъ глаголовъ, гдѣ самъ суффиксъ основы настоящаго времени не заключаетъ въ себѣ долгой гласной, происшедшей изъ стяженія старой долгой гласной съ краткою гласною въ окончаніи суффикса основы настоящаго; напр., лит. *anklėjė*, лит. *turė*. Въ латышскомъ языкѣ, въ его литературномъ варіантѣ, мы находимъ *i* въ окончаніи разсматриваемой формы въ классѣ глаголовъ лит. *turīu-turēti*, лат. *tura-turēt*, прочіе же глаголы представляютъ здѣсь въ окончаніи формы одну долгую гласную; напр., *mağā*, *luki*, *velē*, *tiri* и т. п. Въ формѣ возвратнаго залога въ латышскомъ языкѣ всюду являются образования на *ē* въ положеніи передъ *s*; напр., *mağājēs*, *velējēs* и т. п. Наконецъ, въ прусскомъ языкѣ съ окончаніемъ разсматриваемой формы, тождественнымъ по происхожденію съ литовсколатышскимъ *ē*, изъ числа глаголовъ съ производными основами въ неопредѣленномъ, гдѣ самъ суффиксъ основы настоящаго времени не оканчивался на долгую гласную, намъ засвидѣтельствованы *turri*, пишется и *turrei*, *tūlninai*, *sātūnnei*, *etwēre*, *rikawie*. Бернекеръ (Pr. Sp., p. 221) видитъ въ написаніи *i* въ *turri*, встрѣчающемся чаще сравнительно съ *turrei*, одинъ изъ случаевъ, гдѣ вмѣсто конечнаго *ei* намъ передано въ Катихизисѣ III *i*; въ такихъ написаніяхъ, какъ *etwēre*, *rikawie*, онъ видитъ случай аналогичный написанію *pergimie* вмѣсто *pergimiei*, т. е. принимаетъ здѣсь въ окончаніи *ei*. Въ этомъ я съ нимъ согласенъ, хотя я не раздѣляю его взгляда на происхожденіе разсматриваемыхъ образований по отношенію къ окончанію самой формы, о чемъ я скажу нѣсколько ниже. Такимъ образомъ мы видимъ, что факты литовскаго и латышскаго языка указываютъ на литовсколатышскую сложную гласную *ē* въ окончаніи разсматриваемой формы въ глаголахъ тематическаго спряженія съ непроизводными и извѣстными производными основами въ неопредѣленномъ. Принимая во вниманіе то обстоятельство, что еще въ общеполтійскомъ языкѣ въ глаголахъ тематическаго спряженія гласная *e* въ окончаніи основы настоящаго, полученная въ извѣстныхъ формахъ лица, была вытѣснена гласною

а, я вывожу для эпохи литовско-латышскаго единства, именно для той эпохи, которая предшествовала измѣненію дифтонговъ *ei* и *ai* при какихъ-то условіяхъ въ сложную гласную *ē*, дифтонгъ *ai* въ окончаніи разсматриваемой формы. Этому литовско-латышскому *ai* соответствуетъ прусское *ai* въ *tūlninai*; въ *etwēre*, *rikawie* мы находимъ *ei* изъ *ai* по известному закону прусскаго языка; что касается *turri* при *turrei* и *zātuinei*, образованнаго по аналогіи глаголовъ класса *turrei*, то здѣсь мы имѣемъ такое же *ei*, какъ и въ *etwēre*. Такимъ образомъ всѣ балтійскіе языки свидѣтельствуютъ о томъ, что въ общебалтійскомъ языкѣ въ окончаніи разсматриваемой формы являлся дифтонгъ *ai*, при чемъ и въ глаголахъ съ основами на *i* (класса лит. *turiū*) здѣсь былъ тотъ же дифтонгъ. Бругманъ объясняетъ литовское *i* въ окончаніи 2-го л. ед. ч. настоящаго времени глаголовъ тематическаго спряженія слѣдующимъ образомъ (Gr. II, § 991): по его мнѣнію, это *i* перенесено изъ *esi*, а *ē* въ формѣ возвратнаго залога обязано своимъ происхожденіемъ влиянію *esē* съ суффиксомъ индоевропейскаго *medi*, сохранившемуся напр. въ сложеніи съ постпозиціей *gu*. Бернекеръ (Pr. Sp., p. 220) объясняетъ прусское *ai* подобнымъ же влияніемъ *assai*. Это мнѣніе представляется мнѣ необъдѣтельнымъ по той причинѣ, что для меня остается непонятнымъ, какимъ образомъ единичное *esi* могло повліять на появленіе окончанія *i* во всѣхъ прочихъ глаголахъ, и я принимаю то объясненіе, которое даетъ проф. Ф. Θ. Фортунатовъ общебалтійскому *ai* въ своихъ университетскихъ лекціяхъ, а именно, на основаніи сопоставленія между собою фактовъ балтійскихъ и славянскихъ языковъ, а также фактовъ греческаго языка, онъ принимаетъ для индоевропейскаго языка въ разсматриваемой формѣ образованіе на *-a^ei* при другомъ образованіи на *-a^esi*. Что касается глаголовъ класса литовскаго *turiū*, то здѣсь въ окончаніи 2-го л. ед. ч. настоящаго времени мы находимъ въ общебалтійскомъ языкѣ новообразование: отдѣльные балтійскіе языки указываютъ здѣсь на то-же *ai*, что и въ другихъ глаголахъ тематическаго спряженія съ краткимъ *a* въ окончаніи основы настоящаго времени. Въ индоевропейскомъ языкѣ здѣсь, надо думать, существовало *i* въ окончаніи самой формы.

По поводу указанныхъ мною выше латышскихъ (въ литературномъ нарѣчій) *tagda* и т. п. образованій замѣчу, что въ діале-

ктахъ сохраняются и болѣе полныя формы на *-ji*, частью на *j*, т. е. 1. (Bielenstein, Lett. Sp., § 413, Bezenberger, LDS t. p. 164, Bezenberger, SPL, p. 86), а объ отношеніи тѣхъ и другихъ образованій другъ къ другу я скажу ниже при разсмотрѣніи повелительной формы 2-го л. ед. ч.

Въ тѣхъ производныхъ глаголахъ, которые представляютъ въ окончаніи основы настоящаго времени въ извѣстныхъ формахъ лица долгую гласную изъ стяженія долгой гласной + краткая гласная въ окончаніи суффикса основы, мы находимъ въ литовскомъ языкѣ дифтонгъ *ai* въ окончаніи формы 2-го л. ед. ч. настоящаго времени напр. *sakāi*. Это *ai* получилось изъ стараго $\bar{a}^{\circ}i$, которое въ свою очередь изъ $\bar{a}^{\circ}a^{\circ}i$, стянувшася еще въ литовско-славянскомъ языкѣ. Въ латышскомъ языкѣ мы находимъ въ этихъ гласныхъ новообразование по отношенію къ самой основѣ. Прусское *billi* (основа на *i*), т. е. *billei*, объясняется, по моему мнѣнію, такъ же, какъ прусское *turrei*.

Кромѣ образованій, тождественныхъ по отношенію къ происхожденію окончанія разсматриваемой формы съ соответственными литовсколатышскими образованиями, прусскій языкъ представляетъ въ глаголахъ тематическаго спряженія, съ производными и непроизводными основами, и другой индоевропейскій суффиксъ, именно *zi*, существовавшій здѣсь при томъ *i*, которое вошло въ составъ окончанія $a^{\circ}i$, а также индоевропейскій суффиксъ $sa^{\circ}i$ въ формѣ *medii*. Изъ глаголовъ съ непроизводными основами въ неопредѣленномъ намъ засвидѣтельствовано *givassi*, *givasi* (последнее одинъ разъ), а изъ глаголовъ съ производными основами намъ переданы: *etskāsi*, *druwēse* (т. е. *druwēsi*), *seggēsei* (т. е. *seggēsi*). Тѣ прусскія образования, которыя въ формѣ 2-го л. совпадаютъ съ формою 3 л. (напр. *druwē*), я объясняю согласно съ Бернекеромъ (Pr. Sp., p. 221) вліяніемъ аналогіи со стороны глаголовъ имѣвшихъ въ окончаніи разсматриваемой формы *ai*, при чемъ, слѣдовательно, формы 2-го и 3-го л. совпадали по звукамъ.

Въ формѣ прошедшаго времени мы находимъ въ литовскомъ языкѣ окончанія *-ai* и *-ei* въ зависимости отъ различія въ основѣ; напр. *imāi*, *sakēi*. Эти *ai* и *ei*, при *-ais(i)* и *-eis(i)* въ формѣ возвратнаго залога объясняются подобнымъ же образомъ, какъ и *ai* и *'au* изъ *ei*

въ окончаніи формы 1-го л. ед. ч. *). Въ латышскомъ языкѣ мы находимъ то же новообразование, что и въ формѣ 1-го л. ед. ч., ср. *pini, nāsi, mazdōji* и т. п. Въ дошедшихъ до насъ текстахъ прусскаго языка разматриваемая форма не засвидѣтельствована.

Въ формѣ будущаго времени мы находимъ въ окончаніи 2-го л. ед. ч. въ литовскомъ и латышскомъ языкахъ то же *i* (возвр. *ē*), что и въ *turi*; напр. лит. *āugsi*, лат. *āgsi*. Въ прусскомъ языкѣ намъ засвидѣтельствовано *postāsei*, которое Бернекеръ (Pr. Sp., p. 220) склоненъ объяснять, какъ форму будущаго времени; по моему мнѣнію, мы здѣсь дѣйствительно имѣемъ по происхожденію 2-ое л. ед. ч. будущаго времени съ такимъ же окончаніемъ, какъ и прусское *turrei*.

Въ глаголахъ съ старымъ нетематическимъ спряженіемъ въ формѣ настоящаго литовскій языкъ представляетъ въ окончаніи 2-го л. ед. ч. *-si*, въ формѣ возвратнаго залога *-sēs(i)*. По поводу примѣровъ, приведенныхъ Беценбергеромъ изъ старыхъ текстовъ (Gesch., p. 198), замѣчу, что такое написаніе, какъ *esse* у Бреткуна передаетъ, понятно, *esi*, ср. *esme* у него же, которое Беценбергеръ объясняетъ какъ *estē*. Въ латышскомъ языкѣ мы находимъ только одно соотвѣтственное образование, именно *essi*, т. е. *esi*. Въ прусскомъ языкѣ намъ засвидѣтельствованы: *assai, assei, asse; eisei, dāse, waizsei, waisse*. Прусскій дифтонгъ *ai* тождественъ по происхожденію съ литовскимъ *ē*, а написаніе *e* передаетъ здѣсь, какъ и въ другихъ случаяхъ, прусское открытое *i*; что касается написанія *ei*, то оно также передаетъ звукъ *i*, ср. *warein*, но не *giwei*, такъ какъ въ послѣднемъ случаѣ *i* (ср. Berneker, Pr. Sp., p. 220, 219). Итакъ, балтійскіе языки свидѣтельствуютъ о томъ, что въ глаголахъ нетематическаго спряженія было ими получено изъ

---

*) Встрѣчающіяся у Бреткуна и приведенныя Беценбергеромъ въ Gesch. на стр. 203 *perastaude* и *raete* въ значеніи формъ 2-го л. ед. ч. представляютъ не какое-либо сокращеніе конечнаго *ei* въ *e*, а просто ошибочныя написанія ср. I. с. p. 68; равнымъ образомъ ошибочныя написанія и *turreia, Mokinami, buwa* въ значеніи 2-го л. ед. ч. (1-ое у Бреткуна, 2-ое у Зенштока, 3-е въ кейданскомъ изданіи KS). Гарбе въ введеніи къ изданію Punktai sakimu Шарвида напрасно считаетъ такія написанія дѣйствительными сокращеніями, при чемъ онъ приводитъ два относившихся сюда примѣра изъ издаваемаго имъ текста: *padawce* (10, 30) и *ziyude* (17, 14); въ обоихъ случаяхъ мы имѣемъ цитаты изъ текста С. Писанія, и въ первомъ случаѣ, можетъ быть, мы имѣемъ дѣло даже не съ опiscoй или опечаткой, а съ недоразумѣніемъ, понятнымъ въ изъединенной изъ контекста фразѣ.

поязыка въ окончаніи 2-го л. ед. ч. настоящаго времени *-si* при *-sai*. Общебалтійское *s*, однако, восходитъ лишь частію непосредственно къ индоевропейскому *s* въ суффиксѣ *-si*, *-sa^ai*. Сюда принадлежитъ *s* въ литовскомъ *eisi desi* (напр. въ Катихизисѣ 1598 г. *padesi* Нн 4) прусскомъ *eisei*; что же касается напр. литовскаго *dūsi* (Bezzenberg̃er, *Gesch.*, p. 198), прусскаго *dāse*, то здѣсь общебалтійское *s* непосредственно изъ *ss*, а это *ss* изъ индоевропейскаго *ts*, болѣе древняго *ts*; въ литовскомъ и латышскомъ *esi*, прусскомъ *assai* при *assei*, *asse* общебалтійское *s* изъ индоевропейскаго *ss*, такъ какъ, по указанію славянскихъ языковъ, гдѣ мы находимъ общеславянское *iesi* не *iesi*, литовскославянскій языкъ получилъ здѣсь изъ индоевропейскаго языка именно *essi*, откуда далѣе *esi*. Итакъ, балтійскіе языки сохранили въ рассматриваемыхъ образованіяхъ, съ одной стороны, индоевропейскій суффиксъ 2-го л. ед. ч. настоящаго времени въ формѣ дѣйствительнаго залога и соответственный суффиксъ *medii*, съ другой стороны, при чемъ здѣсь, какъ и въ извѣстныхъ образованіяхъ формы 1-го л. ед. ч., разсмотрѣнныхъ выше, произошло нѣкогда смѣшеніе индоевропейскихъ суффиксовъ *activi* и *medii*. Прусскій языкъ остановился на этомъ, въ литовскомъ же языкѣ мы находимъ распредѣленіе этихъ суффиксовъ по формамъ дѣйствительнаго и возвратнаго залоговъ, аналогичное распредѣленію *-mi* и *-mē* въ формѣ 1-го лица; въ сложеніи съ постпозиціями мы и здѣсь находимъ литовское *-sē-* (ср. сказанное выше о формѣ 1-го л.; примѣры у Беценбергера). Что касается литовскаго *-si*, то я не могу возводить его, хотя бы и частію, къ *-sē* на основаніи тѣхъ же соображеній, которыми я руководствовался, высказывая свой взглядъ на отношеніе *-mi* къ *-mē*.

О томъ, почему къ формѣ прошедшаго времени въ окончаніи 2-го л. ед. ч. мы находимъ тѣ же личные суффиксы, что и въ настоящемъ времени, я скажу въ концѣ настоящей главы.

Въ формѣ 2-го л. ед. ч. повелительнаго наклоненія мы находимъ въ балтійскихъ языкахъ различныя образованія. Что касается литовскаго языка, то здѣсь являются въ различныхъ его говорахъ, въ ихъ современномъ состояніи, слѣдующія типическія образованія: 1) образованія, заключающія въ себѣ основу глагола въ томъ ея видѣ, въ какомъ она является въ неопредѣленномъ, $+k$, въ болѣе полномъ видѣ *kī* при *kē*; напр. *vėsk, vėski, vėskē; turėk, turėki, tu-*

rėkė; nesziòk, nesziòki, nesziòkė; 2) образования, представляющія основу настоящаго времени обыкновенно безъ гласной въ концѣ, но частью съ смягченіемъ конечной согласной, рѣже съ гласною *i*; напр., свенцянкскія *met', peš, ar', stā, suli*, (Вольтеръ, Кат., стр. LXXXV).

Образования перваго типа широко распространены по всей территоріи литовскаго языка, при чемъ въ обычной рѣчи и въ южныхъ говорахъ, наиболѣе консервативныхъ по отношенію къ пра-литовскимъ подвижнымъ гласнымъ, является образование на *-k* безъ гласной *i* въ концѣ, въ рѣчи же традиціонной и по отношенію къ вышней формѣ, частью связанной требованіями ритма, мы находимъ и болѣе полную форму разсматриваемаго окончанія *-ki* съ его вариантомъ *-kė*; нерѣдко наблюдается тотъ фактъ, что въ одномъ и томъ же говорѣ, въ указанныхъ выше предѣлахъ, являются всѣ три окончанія. Въ пѣсняхъ, записанныхъ Фортунатовымъ и Миллеромъ (людвиновскій говоръ, одинъ изъ южныхъ говоровъ среднелитовскаго нарѣчія русской Литвы), мы находимъ напр. *«балмокė»* (II, 1), *«амдūk»* (III, 7), *«рамикі»* (LXXVIII, 8), образование на *-ki* встрѣчается сравнительно рѣдко; въ формѣ возвратнаго залога въ положеніи передъ *з* я отмѣтилъ лишь образования на *-kis*, напр. *«жинокис»* (XXXVIII, 6). Въ годлевскомъ говорѣ, вообще очень близкомъ къ людвиновскому, Бругманъ находилъ въ обычной рѣчи лишь *-k* въ окончаніи разсматриваемой формы (Leskien und Brugmann, p. 315), а въ дайнахъ, имъ записанныхъ, мы находимъ при *-k* (*szerk*, № 1, 1 и далѣе), *-kė* (*nerirkė*, p. 96, № 7, 9 и далѣе), также *-ki* (*palauki*, № 64, *passim*, ср. *sugrįszkė* въ пѣснѣ № 34, 3, записанной со словъ той же женщины, имя которой Бругманъ условно обозначаетъ буквою G); для возвратной формы Бругманъ въ описаніи годлевскаго говора, (p. 317) указываетъ въ положеніи передъ *з* лишь *-kis*; въ дайныхъ мы находимъ здѣсь также *-kis* (*kelkis*, № 92, 3 и 4). Въ дайныхъ на веленскомъ говорѣ (сѣверный говоръ среднелитовскаго нарѣчія русской Литвы), находящихся въ сборникахъ братьевъ Юшкевичей мы находимъ слѣдующія типическія образования: *gerk* (Sv. D., № 3, 1), *rapusk* (LD, № 2, 3); *tekė ki* (Sv. D., № 4, 2), *vėrki* (LD. 21, 7)—довольно часто; *vėrpkes* (Sv. D., № 104, 5); *rupinkisi* (Sv. D., № 117, 20), *kelkis* (LD, № 44, 3). Въ описаніи нѣкоторыхъ особенностей веленскаго говора,

составленномъ И. Юшкевичемъ и приложенномъ въ сборникъ, упоминается о томъ, что въ повелительномъ наклоненіи форма -2го л. ед. ч. нерѣдко здѣсь оканчивается на *-ke* вмѣсто *ki*, въ текстѣ же пѣсенъ мы не находимъ такихъ написаній. Этотъ случай надо разсматривать въ связи съ другими случаями, указанными тамъ же, а именно въ связи съ окончаніемъ неопредѣленнаго *-ti*, вмѣсто котораго является частью также, по словамъ И. Юшкевича, окончаніе *-te*, и въ связи съ такимъ случаемъ, какъ *didieje* вм. *didieje*. Какъ указываетъ послѣдній случай, И. Юшкевичъ могъ смѣшивать при извѣстномъ фонетическомъ положеніи (въ концѣ слова) сложную гласную *ě* съ тою гласною, въ данномъ случаѣ недраткою, которую онъ передаетъ особаго рода написаніемъ *e*, т. е. съ $\langle a^e \rangle$ или $\langle e^a \rangle$ (ср. Словарь, стр. XIII). Это обстоятельство легко понять, какъ скоро мы обратимъ вниманіе на то, что сложная гласная *ě* въ велѣнскомъ говорѣ, въ произношеніи извѣстномъ И. Юшкевичу, представляетъ собою долгое открытое *e* съ предшествующимъ неслоговымъ иррациональнымъ *i* (см. Sv. D., р. X и лекціи по фонетикѣ литовскаго языка Фортунатова), написаніе же *ie* является подраженіемъ написанію *ie* у Куршата. Итакъ, надо думать, въ велѣнскомъ говорѣ И. Юшкевичу извѣстно было и *-kē* въ окончаніи 2-го л. ед. ч. повелительнаго наклоненія, такъ какъ въ силу указаннаго выше факта, *-ke* въ разсматриваемой формѣ и *-te* въ окончаніи неопредѣленнаго слѣдуетъ разсматривать какъ *-kē* и *-tē*. Въ рукописи словаря А. Юшкевичъ писалъ здѣсь *-kj* и *-tj*, т. е. именно *-kē* и *-tē* (см. предисловіе Фортунатова, стр. XIV). Въ тѣхъ среднихъ, частью сѣверныхъ, говорахъ среднелитовскаго нарѣчія прусской Литвы, которыя имѣетъ въ виду Шлейхеръ въ своей грамматикѣ, въ обычной рѣчи мы находимъ въ окончаніи 2-го л. ед. ч. повелительнаго наклоненія только *-k* (Handbuch I, р. 231), между тѣмъ какъ въ дайныхъ является и *-ki* (напр. *atstoki*, р. 45, № 1, 3); въ формѣ возвратнаго залога мы находимъ *-kis* (напр. *mėlškis*, р. 49, № 2, 2). Въ своей грамматикѣ Куршатъ даетъ въ окончаніи разсматриваемой формы *-k* (§ 1065) при *-kis* (§ 1147) въ возвратномъ залогѣ. Въ дайныхъ, записанныхъ Лескиномъ на говорѣ Вилькишекъ (сѣверный говоръ среднелитовскаго нарѣчія прусской Литвы), мы находимъ слѣдующія типическія образованія 2-го л. ед. ч. повелительнаго наклоненія: *eik* (№ 1, 7), *padėkē* (№ 4, 4), *pasikūrdikis* (№ 17, 7);

въ сказкѣ № 1 на томъ же говорѣ (Leskien-Brugmann, p. 79) мы находимъ: *siúki*, *dėvėki* при *užmīgk*, *nemastūk*. По отношенію къ формѣ 2-го л. ед. ч. повелительнаго наклоненія въ говорахъ прочихъ нарѣчій литовскаго языка, кромѣ среднелитовскаго, можно сказать вообще то же, что сказано мною выше объ окончаніи разсматриваемой формы въ говорахъ среднелитовскихъ, а именно и въ нарѣчіяхъ: мамельскомъ, жемайтскомъ и восточнолитовскомъ въ обыкновенной рѣчи является здѣсь *-k*, а болѣе полныя формы сохраняются, напр., въ дайнахъ. Въ мемельскихъ прозаическихъ текстахъ, напечатанныхъ Беценбергеромъ, мы находимъ только образованія на *-k*; напр. *e'k*, *szėrk*, *nurucok* и т. д. (Mitteilungen II, p. 30); въ дайнахъ при обычныхъ образованіяхъ на *-k* встрѣчаются рѣже случаи, гдѣ находимъ *-ki* въ окончаніи формы; напр. *šleiske* (Forschungen, № 47, 8), *atjā'ke* (№ 47, 7) и т. д., *nevėrke* (№ 48, 6). Въ возвратной формѣ мы находимъ окончаніе *-kis*, напр. *neginkis* (№ 47, 4). Для жемайтскаго нарѣчія ср. сказку, сообщенную кс. Явнисомъ Гейтлеру и напечатанную этимъ послѣднимъ въ «Litauische Studien», гдѣ мы находимъ: *ėik*, *buk*, *wa:žėūk*, *isipraszūk*; въ дайнахъ, перепечатанныхъ Шлейхеромъ (Handbuch, II, p. 20sq.) изъ сборника Станевича, при такихъ образованіяхъ какъ *žiuriėk* (p. 21) мы находимъ напр. *stoky*, т. е. *stoki* (ib.), *nusyeyky*, т. е. *nusiėtki* (p. 24); въ возвратной формѣ является *-kis*, ср. *diekyse*, т. е. *dėkisi* (p. 22); въ дайнахъ изъ Ольсядь, напечатанныхъ въ казанскомъ сборникѣ братьевъ Юшкевичей (№ 1470 сл.) мы находимъ напр. *lejsk* (№ 1470, 5), *pasakūki* (№ 1470, 3), *ne-b-rūpinkis* (№ 1489, 9). И въ говорахъ восточнолитовскаго нарѣчія, насколько мнѣ извѣстно изъ непосредственныхъ наблюдений, при образованіяхъ на *-k* (безъ гласной въ концѣ) въ окончаніи разсматриваемой формы, исключительно являющихся въ обыкновенной рѣчи (см. Изв. II Отд., I, стр. 480) и господствующихъ въ дайнахъ, въ этихъ послѣднихъ мы находимъ и образованія на *-ki*; въ возвратной формѣ мы находимъ окончаніе *-kis*. Что касается окончаній, соответствующихъ среднелитовскимъ *-kė*, *-kės*, то изъ мемельскихъ современныхъ говоровъ они мнѣ неизвѣстны, для жемайтскаго нарѣчія я тоже не могу указать примѣровъ изъ народнаго языка; въ говорахъ восточнолитовскихъ эти окончанія, повидимому, также неизвѣстны, по крайней мѣрѣ, въ большинствѣ этихъ послѣднихъ;

я могу указать только *kiátkie* (Кольбергъ, № 5, 3)—восточнолитовскій говоръ Сувалкской губернии—и *pasigailėke* и *nikel'auke* изъ трокскаго говора (Вольтеръ, Кат., стр. 163, стр. 2 снизу); послѣдніе примѣры очень подозрительны, такъ какъ вообще плохо передана звуковая сторона того текста, изъ котораго я беру этотъ примѣръ, а именно здѣсь не выдержанъ строго восточнолитовскій говоръ, и это объясняется тѣмъ обстоятельствомъ, что данный текстъ (дѣйна) записанъ лицомъ, родившимся въ Трокскомъ уѣздѣ, но живущимъ въ настоящее время въ области, занимаемой нарѣчіемъ среднелитовскимъ; на *kiátkie* изъ сборника Кольберга я также не смотрю какъ на несомнѣнный примѣръ.

Познакомившись съ тѣмъ, что мы находимъ въ современном литовскомъ языкѣ по отношенію къ окончанію 2-го л. ед. ч. повелительнаго наклоненія въ томъ его образованіи, которое я называю первымъ типомъ, рассмотримъ теперь данныя, представляемыя старыми текстами *).

Въ говорѣ Бретьуна, насколько онъ мнѣ извѣстенъ по даннымъ, приводимымъ Беценбергеромъ въ *Gesch.*, и по незначительнымъ извлеченіямъ изъ текста, находящимся въ книгѣ Э. Вольтера «Отчетъ объ этнографической поѣздкѣ по Литвѣ и Жмуди», стр. 78 сл., мы имѣемъ при обычныхъ образованіяхъ типа *padaryk* (Отчетъ, стр. 78), *Sakigi* (*Gesch.* p. 219) въ формѣ возвратнаго залога *padarykis* (Отчетъ, стр. 78) и тому подобныя; что касается *Pasikakdimkesi*, приводимаго Беценбергеромъ (*Gesch.* p. 231), то, за отсутствіемъ надлежащаго матеріала, я не рѣшаю окончательно вопроса и высказываю въ видѣ предположенія, что здѣсь, по моему мнѣнію, мы имѣемъ написаніе *e* вм. *i*, то же явленіе, съ которымъ мы встрѣтимся нѣсколько ниже (см. примѣры изъ сочиненія Виллента). Въ старыхъ мемельскихъ текстахъ мы находимъ слѣдующее: 1) въ Ка-

*) Въ старыхъ текстахъ мы можемъ наблюдать случаи употребленія образованій 2-го л. повелительнаго наклоненія съ значеніемъ формы 3-го л. Это явленіе вызвано тѣмъ обстоятельствомъ, что въ образованіяхъ 2-го типа у глаголовъ съ основами нетематическаго спряженія и съ производными основами на *ō* совпали по звукамъ образованія съ значеніемъ 2-го л. ед. ч. повелительнаго наклоненія и 3-го л. пермиссива. Въ современном живомъ языкѣ это явленіе неизвестно, и только въ традиціонноустномъ языкѣ духовныхъ книгъ сохраняются случаи такого употребленія формы 2-го л. Въ послѣдующемъ изложеніи я не отдѣляю этихъ случаевъ отъ случаевъ обычнаго употребленія разсматриваемыхъ образованій.

тихизисъ 1547 г. при образованияхъ на *-ki* (ср. *tureki* 10,17 и еще девять случаевъ въ текстѣ слѣдующихъ заповѣдей, *Buki* 12,18). являются въ шести случаяхъ образования на *-k* (12,17,22; 15,30; 17,12; 18,3; 18,13); въ пѣсняхъ духовнаго содержания, слѣдующихъ за текстомъ катихизиса, мы находимъ распределение образований на *-k* (а таковыхъ значительное большинство) и на *-ki* въ зависимости отъ требованій метра, что особенно ясно напр. изъ пѣснопѣнія стр. 19; въ формѣ возвратнаго залога мы имѣемъ: *Szwęskie* (12,16), *biakiese* (15,32), *Szwęskie* (22,1), *węskie* (22,18); наконецъ, въ соединеніи съ постпозиціей являются: *Melskieg* (33,31), *Atminkiek* (36,4); 2) въ Форма 1559 г. являются образования на *-k*: *pricimk* (35,3), *Duk* (35,5), *atwerk* (35,6) и т. д.; въ формѣ возвратнаго залога мы находимъ *szwenskisi* (36,2); 3) въ Enchiridion Willentha при чаще встрѣчающихся образованияхъ на *-k*, напр. *gielbek* (1,12), являются рѣже случаи, гдѣ мы находимъ въ окончаніи разсматриваемой формы *-ki*, напр. *ischtaisiki à parodiki* (5,16); въ формѣ возвратнаго залога мы здѣсь находимъ написанія *-kis(i)* при *-kes(i)* и одинъ разъ *-kiesi* (*Linzminkiesi*, 76,9), примѣры см. LLD. III, р. XVI; издатель текста сочиненія Виллента Бехтель на стр. XVII пытается объяснить написаніе *-ke* (*-kie*) при *-ki* въ возвратной формѣ ссылкой на приводимыя имъ жемайтскія (у Довконта) *Nedžaugkes* и *negalēkes* (Schleicher, Handbuch II, р. 90), не находя въ то же время возможнымъ объяснить написаніе буквы *e* какъ чисто графическое явленіе, вообще извѣстное въ старыхъ текстахъ тѣхъ діалектовъ, гдѣ *i* звучало при извѣстномъ, по крайней мѣрѣ, фонетическомъ положеніи очень открыто; Бехтеля смущаетъ то обстоятельство, что въ данномъ случаѣ написаній съ *e* десять при одинадцати случаяхъ, гдѣ мы находимъ букву *i*; въ концѣ концовъ онъ не высказываетъ никакого опредѣленнаго взгляда, ограничиваясь указаніемъ, что это *e* онъ считаетъ однороднымъ съ *e* въ жемайтскихъ *Nedžaugkes*, *negalēkes* и съ *e* въ прочихъ формахъ лица повелительнаго наклоненія, гдѣ также является у Виллента *e* при *i*; случаи эти дѣйствительно однородны, такъ какъ здѣсь мы находимъ вездѣ *e* вмѣсто *i*, т. е. написаніе фонетическое вмѣсто этимологическаго; въ *Linzminkiesi* (76,9) въ текстѣ изъ Epist. Galat. IV мы находимъ единственный у Виллента примѣръ окончанія *-kēsī*. Перехожу теперь къ старымъ текстамъ на восточнолитовскомъ нарѣчій. Въ Катихизисѣ Даушпа мы

находимъ при обычномъ окончаніи разсматриваемой формы *-k* (напр. *Ataik*, 46, *Buk*, 47, *parodik*, 64 и т. д.) четыре случая окончанія *-ki* (*prigręszki*, 64, *trókszki*, 75, *Susimilki*, 135, *Papenėki*, 160); въ формѣ возвратнаго залога и въ сложеніи съ постпозиціей мы имѣемъ *-ki-*, напр. *Szweškis* (46), *teikis* (167), *Dūkig* (168) и т. п. Въ Катихизисѣ 1598 г. въ тѣхъ отрывкахъ, которые напечатаны Брюкнеромъ (*Arch. f. sl. Ph.* XIII), я нахожу только примѣры для окончанія *-k* (напр. *Zwitkterek*, Сс4, *Sugigtausk*, Нн7, *laikik*, Нн7); въ сложеніи съ постпозиціей является *-ki-*, *Teykisig*, Сс5, *Dūkig*, Dd7, *Duokig*, Нн8. Въ Катихизисѣ 1605 г. я нахожу только примѣры для окончанія *-k* (*Buk*, 5, *melsk*, 5, *Izguldig*, 12 и т. п.); въ формѣ возвратнаго залога и въ сложеніи съ постпозиціей является *-ki* (*Szwisiskis* 36, 57, 41, *Bitokig*, 15, *Izguldikig*, 24 и т. п.); одинъ разъ я нахожу *mėlskies* (48) въ *Ave Maria*, при чемъ далѣе, при повтореніи текста мотивы по членамъ, мы находимъ *mėlskis* (49); въ виду этого обстоятельства я не считаю *mėlskies*, принадлежащимъ самому языку Катихизиса, хотя, впрочемъ, это можетъ быть просто ошибочное написаніе. Въ *Punktay Sakimu* Ширвида при обычномъ въ формѣ дѣйствительнаго залога окончанія *-k* (*imk*, 9.4, *Eyk* 12.12, *Imk* 13.4 и т. п.) въ сложеніи съ постпозиціей является *-ki*, напр. *Pazinkig* (41,25); въ формѣ возвратнаго залога мы находимъ *-kis* въ окончаніи, напр. *zeskis* (28,15), *stebekis* (73, 30; 76, 6, 8), *parodikis* (97, 28). Въ говорѣ Кейданскихъ изданій XVII в., цитируемыхъ Бенценбергеромъ въ *Gesch.*, мы находимъ: *atmainig* К. 54 (т.-е. *atmainik*), *imkig*, К. 28, 237, *Bukik* К. 22, 193, 259 (т.-е. *bukig*) и т. д. Въ говорѣ Библии Хилинскаго я нахожу въ доступныхъ мнѣ по изданіямъ отрывкахъ при *Izgyk* (*Mitteilungen* IV, p. 235), *iszwesk* (ib.) и тому подобныхъ образованіяхъ напр. *dabokis* (*Mitteilungen* IV, p. 245), *Kialkis* (ib.).

Итакъ, мы видимъ, что данныя, извлеченныя изъ старыхъ текстовъ, подтверждаютъ въ общемъ ту картину, которую мы находимъ по отношенію къ окончанію 2-го л. ед. ч. повелительнаго наклоненія въ разсматриваемомъ образованіи въ современныхъ говорахъ литовскаго языка. Въ памятникахъ восточнолитовскаго нарѣчія, насколько они мнѣ вообще доступны, я не нашелъ указаній на существованіе здѣсь окончанія *-kė* въ формѣ дѣйствительнаго залога и *-kės* въ формѣ возвратнаго залога, и въ современныхъ говорахъ

этого нарѣчія такое образованіе 2-го л. ед. ч. повелительнаго наклоненія, какъ мы видѣли, не засвидѣтельствовано, по крайней мѣрѣ, несомнѣнно.

Образованія второго типа въ современномъ литовскомъ языкѣ засвидѣтельствованы лишь въ нѣкоторыхъ восточнолитовскихъ говорахъ, а именно мы ихъ находимъ въ говорахъ Свенцянскаго уѣзда, Виленской губерніи (Вольтеръ, Кат. LXXXV) при извѣстныхъ образованіяхъ перваго типа, и въ тѣхъ Опшмянскихъ говорахъ, которые имѣютъ въ виду Вольтеръ въ статьѣ, помѣщенной въ IV томѣ *Mitteilungen* (см. стр. 177), а въ нихъ онъ находилъ и образованія перваго типа.

Старые тексты свидѣтельствуютъ о томъ, что образованія этого второго типа въ прежнее время были употребительны въ различныхъ говорахъ. Мы ихъ находимъ въ языкѣ сочиненій Бреткуня, напр., *apreischki*, *Reischk* и т. п. (см. у Беценбергера *Gesch.* p. 222). Древнѣйшіе памятники мемельскаго нарѣчія представляютъ слѣдующіе случаи этого рода: 1) Катихизисъ 1547 г.: *dodi* (12, 19), *atleid* (12, 20), *Newsed* (12, 21), *ved* (22, 29), *atleid* (23, 3), *ved* (25, 13), *ved* (31, 24), *te argin* (35, 32); 2) Форма 1559: *dūdi* (36, 4), *atleid* (36, 4), *ne wedi* (36, 5); 3) сочиненія Виллента въ изданіи Зенгптока: см. примѣры у Беценбергера *Gesch.* p. 221; въ *Einchr.* Виллента я нахожу рассматриваемыя образованія только въ молитвѣ «Отче нашъ», стр. 12). Въ старыхъ восточнолитовскихъ текстахъ мы находимъ слѣдующіе примѣры рассматриваемаго образованія: 1) Катихизисъ Даукша: см. изданіе Вольтера стр. LXXXV и Нѣск. данн., стр. 538; 2) Катихизисъ 1598 г.: *Pāweygd* (Рв. 63); Катихизисъ 1605 г.: *Kālb* (19), *atleid* (36, 38, 43); 3) *Punktay Sakimu* Ширвида: ни одного случая; 4) Кейданскія изданія: примѣры у Беценбергера *Gesch.* p. 222; 5) Библия Хилинскаго: *niéeg* (*Mitteilungen* IV, p. 272).

Изъ того Кейданскаго изданія, которое Беценбергеръ условно обозначаетъ буквою *K*, онъ приводитъ примѣры, гдѣ въ сложеніи рассматриваемой формы съ постпозиціей въ формѣ дѣйствительнаго и возвратнаго залоговъ мы находимъ въ окончаніи самой формы сложную гласную *ē*: *gialbjem* и *Gialbiem*, а также *Gaylies*; *Gialbeim*, надо думать, опечатка (ср. *Gesch.* p. 222).

Въ старыхъ текстахъ мы находимъ также слѣдующія образования 2-го л. ед. ч. повелительнаго наклоненія отъ производныхъ глаголовъ класса *sakai*, однородныя съ извѣстными образованиями второго типа по происхожденію, какъ мы это увидимъ ниже: *rapildai*, *Ischklausai* у Бреткуна (Bezzenberger, Gesch. p. 223); *isch klausai* въ Катихизисѣ 1547 г. (24, 22); *Pamisakai* (6; 51), *Sakaymi* (8; 74; 77), *Sakai* (14; 85), *sakaymig* (57) въ Катихизисѣ 1605 г.; *sedaysi* у Ширвида (15, 14); примѣры изъ Кейданскаго изданія KS и изъ изданія Зенгштока (GS) см. у Беценбергера Gesch. p. 223.

Въ латышскомъ языкѣ форма 2-го л. ед. ч. повелительнаго наклоненія совпадаетъ въ полномъ ея видѣ съ формою 2-го л. ед. ч.; при чемъ въ глаголахъ I—IV и XII классовъ, по счету Биленштейна, являются и образования безъ гласной въ концѣ, а въ глаголахъ съ основами настоящаго времени на *ja* съ предшествующею долгою гласною здѣсь, какъ и въ формѣ 2-го л. ед. ч. настоящаго времени, мы находимъ образования типа *mazgà*, *lukñi*, *tiri*, *velè* при диалектическихъ болѣе полныхъ образованияхъ, ср. приводимое Биленштейномъ *gavilèji* (Lett. Sp. II § 450) а также примѣры § 413. Въ глаголахъ съ старыми основами нетематическаго спряженія мы находимъ такое же образование 2-го л. повелительнаго наклоненія, какъ и въ глаголахъ тематическаго спряженія: *dūdi* при *dūd*; *esi* при *es*. Въ формѣ возвратнаго залога мы находимъ въ окончаніи рассматриваемой формѣ въ положеніи передъ *s* сложную гласную *ë*; напр., *metēs*, *velcēs*, *mazgajēs* и т. п. Насколько я могъ замѣтить, въ литературномъ нарѣчій предпочитаютъ образования безъ гласной въ концѣ, при чемъ съ точки зрѣнія современнаго языка они являются сокращеніемъ болѣе полныхъ образований. Въ Катихизисѣ 1586 г., гдѣ вообще извѣстны случаи отпаденія гласныхъ, сохраняющихся въ литературномъ нарѣчій, мы находимъ, напр., въ текстѣ молитвы «Отче нашъ» (LLD. II, p. 3) образования 2-го л. ед. ч. повелительнаго наклоненія преимущественно съ гласною въ концѣ. О нѣкоторыхъ другихъ подробностяхъ я скажу нѣсколько ниже въ связи съ исторіей рассматриваемыхъ образований.

Въ прусскомъ языкѣ мы находимъ со значеніемъ повелительной формы 2-го л. ед. ч. образования на *-ais* (напр. *immais*), въ положеніи послѣ стараго *j*, по извѣстному фонетическому закону на *-eis* (напр. *dellieis*); отъ производныхъ глаголовъ съ основами на *ā*

мы находимъ такія образованія, какъ *ettrais, dāis*. Наконецъ, въ текстахъ засвидѣтельствованы слѣдующіе случаи: *teiks, gerdaus, eigerdaus, wums* у Грунау, которые Бернекеръ объясняетъ какъ индоевропейскіе инъюнктивы. Заслуживаетъ быть отмѣченнымъ тотъ фактъ, что напр. при *immais* мы находимъ *immeis*; образованія на *-eis* у глаголовъ съ основами на *a* появились подъ вліяніемъ основъ на *i*, а эти послѣднія основы, какъ мы увидимъ впослѣдствіи, вообще оказали въ прусскомъ языкѣ вліяніе на основы перваго типа. Прусское *jeis*—«иди» Бругманъ объясняетъ, принимая здѣсь основу тематическаго спряженія *io* (Gr. II § 511), а такая основа извѣстна намъ и изъ греческаго языка (греч. *ισι* при $\epsilon\iota\mu$ съ основою нетематическаго спряженія).

Познакомившись съ различными типами образованія 2-го л. ед. ч. повелительнаго наклоненія въ балтійскихъ языкахъ, мы должны обратиться къ разсмотрѣнію ихъ исторіи.

Какъ мы видѣли, литовскій языкъ представляетъ частію (въ старыхъ текстахъ и извѣстныхъ современныхъ говорахъ), а латышскій языкъ знаетъ исключительно тѣ образованія разсматриваемой формы, которыя я условно назвалъ вторымъ типомъ, т. е. образованія типа лит. *ved* при *vedi, dūd* при *dūdi*, лат. *ved* при *vedi, dūd* при *dūdi*. Исторію этихъ литовсколатышскихъ образованій разъяснилъ проф. Фортунатовъ въ своемъ «Критическомъ разборѣ сочиненія проф. Ульянова», стр. 143 сл., а именно онъ показалъ, что литовскія и латышскія образованія типа **veda*, откуда по закону подвижности краткихъ гласныхъ конечнаго слога, *ved*, представлявшія собою старыя индоевропейскія образованія 2-го л. ед. ч. повелительнаго наклоненія дѣйствительнаго залога глаголовъ тематическаго спряженія (ср. напр., дрвинд. *bhara*, греч. $\phi\acute{\epsilon}\rho\epsilon$) съ такимъ же *a*, какъ и въ тѣхъ формахъ лица настоящаго времени, гдѣ была получена общебалтійскимъ языкомъ гласная *e* въ окончаніи основы, были въ результатѣ вытѣснены совершенно подъ вліяніемъ того, что образованія типа *vedi* изъ **vedē*, представлявшія собою индоевропейскую форму 2-го л. ед. ч. желательнаго наклоненія съ извѣстнымъ новообразованіемъ по отношенію къ суффиксу (см. Кр. Р., стр. 146), ассоціировались съ образованіями типа *ved*, которыя представлялись болѣе краткою ихъ формою; эта ассоціація обязана своимъ происхожденіемъ тому обстоятельству, что въ глаголахъ съ основами настоящаго времени на *i*

оба образования, т. е. старая форма повелительного наклонения на *i* подвижное и старая форма желательного наклонения на *i* неподвижное, совпали в одном образовании на *i* подвижное. Итакъ, съ точки зрѣнія исторіи языка мы не можемъ разсматривать образования типа *ved* какъ сокращеніе образований типа *vedi*: тѣ и другія образования различнаго происхожденія. Что касается лит. *dūdi, dūd*, лат. *dūdi, dūd, esi, es*, то здѣсь мы имѣемъ, именно въ образованияхъ на *i*, старыя образования желательнаго наклоненія по нетематическому спряженію (Кр. Р., стр. 143), и *dūd, es* явились здѣсь подъ вліяніемъ аналогіи со стороны такихъ случаевъ, какъ *ved* при *vedi*.

Остановимся теперь на нѣкоторыхъ подробностяхъ. Изъ числа приводимыхъ Э. Вольтеромъ образований повелительной формы 2-го л. ед. ч. безъ *ki* въ литовскомъ языкѣ (см. выше), заслуживаютъ быть отмѣченными Свенцянскія (Линкмянской волости): *stā, bui*; (въ Мелегянахъ): *dū, atdarei*. Что касается *stā*, то оно получило изъ **stoy, *stovi* (см. Кр. Р. стр. 145); по поводу этого *stā* ср. показаніе Михалона, который въ числѣ латинскихъ словъ, сходныхъ съ литовскимъ, указываетъ *sta* (см. Ph. Fortunatov, K. Schl. Beiträge, B. VII, p. 113 sq.). Свенцянское *bui* представляетъ образованіе по аналогіи другихъ случаевъ, гдѣ является *-i* въ окончаніи 2-го л. ед. ч. повелительнаго наклоненія. Мелегянское *dū* слѣдуетъ разсматривать подобнымъ же образомъ какъ новообразованіе, при чемъ, однако, нѣтъ надобности предполагать при этомъ болѣе первоначальное **dūi*; *dū* явилась, конечно, вм. *dūk* по аналогіи такихъ случаевъ какъ *stā*, т. е. *sto (dūti : dūki : dū = stoti : stoki : sto)*. Наконецъ, *atdarei*, если только оно вѣрно передано, я объяснилъ бы какъ *atdarai* (а измѣненіе конечнаго дифтонга *ai* въ *ei* извѣстно намъ изъ различныхъ восточнолитовскихъ говоровъ, между прочимъ и Виленской губерніи), т. е. какъ образованіе типа *sakai* въ старыхъ литовскихъ текстахъ, о которыхъ я буду говорить нѣсколько ниже. Въ тѣхъ ошмянскихъ говорахъ, которые имѣетъ въ виду Э. Вольтеръ въ *Mitteilungen IV*, p. 173 sq., мы находимъ подобные же случаи: *ne sūdei, pasūdei; aškinkei; rašei*. И въ этихъ говорахъ мы находимъ *dū*. Что касается приводимаго Э. Вольтеромъ *atdar*, то оно представляетъ собою, понятно, новообразованіе по аналогіи другихъ случаевъ.

Въ латышскомъ языкѣ мы находимъ, какъ я уже указалъ выше въ окончаніи 2-го л. ед. ч. повелительнаго наклоненія въ формѣ

возвратнаго залога -ēs, гдѣ сложная гласная ē восходитъ къ литовско-латышской сложной гласной ē, которая въ данномъ фонетическомъ положеніи не подверглась сокращенію, ср. -i въ *meti*. Понятно, что съ теченіемъ времени это ē, полученное первоначально лишь въ формѣ стараго желательнаго, было обобщено для окончанія разсматриваемой формы по аналогіи отношенія между -и и -ū-s, -i и -ē-s въ окончаніи 1-го и 2-го л. ед. ч. настоящаго времени въ формѣ дѣйствительнаго и возвратнаго залога. Далѣе, заслуживаетъ быть отмѣченнымъ тотъ фактъ, что въ формѣ дѣйствительнаго залога образованія съ -i являются въ литературномъ нарѣчій безъ параллельныхъ образованій безъ гласной въ концѣ въ тѣхъ классахъ глаголовъ, которые имѣли въ литовсколатышскомъ языкѣ основы настоящаго времени на долгія гласныя, а въ этихъ глаголахъ старое образованіе разсматриваемой формы на долгую гласную въ латышскомъ языкѣ совершенно утрачено; окончаніе -i также не можетъ быть старымъ въ разсматриваемыхъ глаголахъ, ср. лит. *sakai*. Въ глаголахъ съ производными основами настоящаго времени съ долгими гласными передъ *ja* въ окончаніи основы представляютъ, какъ мы видѣли, въ литературномъ нарѣчій образованія разсматриваемой формы съ долгою гласною въ окончаніи: *mazdā, luki* и т. п. Эти образованія, надо думать, выходятъ частью къ общелатышскимъ *mazdāi, luki* изъ болѣе древнихъ, исчезнувшихъ еще въ литовско-латышскомъ языкѣ, **mazdāja, *lukija* частью къ общелатышскимъ *mazdāi, luki* изъ болѣе древнихъ *mazdāji, luki*, гдѣ явилась нефонетическая подвижность конечной гласной *i* подъ вліяніемъ *mazdāi, luki*, изъ **mazdāja, *lukija* и отношенія между *met* и *meti*. Отсюда нефонетическая подвижность конечнаго *i* была перенесена и на форму 2-го л. ед. ч. настоящаго времени, совпадавшую по звукамъ съ соответственнымъ образованіемъ повелительнаго наклоненія. Въ результатѣ литературное нарѣчіе получило и здѣсь и тамъ лишь образованія, восходящія непосредственно къ образованіямъ типа *mazdāi, luki*, откуда фонетически *mazdā, luki*. Діалекты продолжаютъ сохранять здѣсь и образованія на -*ji*, ср. §§ 413, 450 Lett. Sp. Биленштейна; равнымъ образомъ здѣсь сохраняются частью и образованія на дифтонгъ; ср. подобный же случай по отношенію къ окончанію мѣстнаго ед. въ томъ его образованіи, которое оканчивалось на литовско-латышское -*je*. Въ глаголахъ съ старыми основами

настоящаго на *ja* въ положеніи послѣ согласной мы находимъ въ латышскомъ языкѣ при образованіяхъ типа *kamp, kampi; rūt, rūti; laid, laidī* образования типа *kamp, rūsa, laid*, представляющія фонетическія формы изъ болѣе древнихъ (эюхи, предшествовавшей измѣненію группы согласныя $+j$) **kampj, *rūtj, *laidj*, между тѣмъ какъ образования типа *kamp, rūt, laid*, представляютъ новообразование по отношенію къ согласной подѣ влияніемъ такихъ отношеній, какъ *met: meti*.

Теперь намъ предстоитъ рассмотретьъ исторію литовскихъ образований со значеніемъ 2-го л. повелительнаго наклоненія типа *sakai*, извѣстныхъ изъ старыхъ текстовъ и, какъ я указалъ выше, также, изъ тѣхъ современныхъ говоровъ, которые сохраняютъ старія образования повелительнаго наклоненія безъ *-ki*. По происхожденію эти образования представляютъ собою форму 2-го л. ед. ч. индоевропейскаго желательнаго наклоненія, и конечное *-ai* получилось здѣсь изъ литовсколатышскаго *-ai*, которое само въ результатѣ изъ $\bar{a}^{\circ}$ въ окончаніи основы $+ē$, а это $-\bar{a}^{\circ}-ē$ замѣнило собою общебалтійское и литовскославянское $\bar{a}^{\circ}is$ изъ болѣе древняго $\bar{a}^{\circ}a^{\circ}is$ (см. Кр. Р. стр. 146).

Прусскій языкъ въ образованіяхъ на *-ais* (съ его вариантомъ *-eis*) представляетъ старія образования 2-го л. ед. ч. желательнаго наклоненія тематическаго спряженія; ср. литовсколатышскія образования на *-i*. Прусское *ai* въ *ettrais, dāis* получилось изъ общебалтійскаго $\bar{a}^{\circ}is$, происхожденіе котораго я указалъ выше.

Итакъ, разсмотрѣнные нами факты свидѣтельствуютъ, что въ общебалтійскомъ языкѣ при старыхъ образованіяхъ повелительнаго наклоненія въ формѣ 2-го л. существовали съ тѣмъ же значеніемъ и старія образования индоевропейскаго желательнаго наклоненія, при чемъ въ прусскомъ языкѣ намъ не засвидѣтельствованы первыя, да и въ литовсколатышскомъ языкѣ онѣ въ значительной степени были вытѣснены вторыя.

Прусскія образования съ значеніемъ 2-го л. ед. ч. повелительнаго наклоненія: *tēiks, gerdaus, wums* (у Грунау) Бернекеръ объясняетъ какъ *«imperativisch fungierende Jnjunktive»*, ссылаясь на древнеиндійское *dās*. Этотъ его взглядъ стоитъ въ тѣсной связи съ взглядомъ Бругмана, который находитъ индоевропейскія формы инъюнктива и въ такихъ образованіяхъ, какъ литовское *eišme* и т. п.,

а также, между прочимъ, частію и въ формѣ 3-го л. будущаго времени во всѣхъ трехъ балтійскихъ языкахъ (Gr. II, § 828). По моему мнѣнію, и я разъясню это подробнѣе ниже въ главѣ III, мы не имѣемъ здѣсь дѣло съ индоевропейскими образованиями такъ называемаго инфинитива. Что же касается специально вопроса о происхожденіи рассматриваемыхъ образований съ значеніемъ повелительной формы, то я считаю ихъ по происхожденію формами 3-го л. будущаго времени, получившими значеніе повелительной формы 2-го л., можетъ быть только по недоразумѣнію переводчика: въ Ench. всѣ случаи употребленія этихъ формъ сосредоточены на 35 и 37 стр., а *wynis* у Грунау (въ текстѣ передано: *wynis spreu*) не можетъ быть принимаемо въ расчетъ, по самому свойству сообщеній Грунау.

Теперь намъ остается рассмотреть исторію литовскихъ образований съ значеніемъ 2-го л. ед. ч. повелительнаго наклоненія на *-ki*, *-kė*. Проф. Фортунатовъ высказалъ по этому поводу слѣдующее мнѣніе: «Литовско-латышская повелительная форма 2-го л. ед. ч. на *-ā*⁰ производныхъ глаголовъ съ литовско-латышскими основами наст. вр. на *ā*⁰ въ латышскомъ языкѣ не сохранилась, а въ литовскомъ, можетъ быть, вошла въ составъ новаго образования повелительной формы на *-ki*, если по образцу именно формы на *-ki* глаголовъ на *-ai*, *-oti* явились въ другихъ глаголахъ подобныя же новообразования повелительной формы съ *-ki*, приставлявшимся къ основѣ инфинитива (поэтому напр. *verški* отъ основы инфинитива *vers*—въ *versti*), (Кр. Р. стр. 145—146).» Принимая это объясненіе я, съ своей стороны, укажу на то, что можетъ быть, для известной эпохи жизни пралитовскаго языка мы должны принимать первоначально болѣе широкое употребленіе сложений съ *-ki*, *-kė*, а именно мнѣ представляется вѣроятнымъ, что первоначально *-ki*, *-kė* приставлялось и къ образованиямъ повелительной формы 2-го л. ед. ч. отъ глаголовъ съ другими основами, кромѣ глаголовъ съ основами настоящаго времени на литовско-латышское *ā*⁰; затѣмъ по аналогіи такихъ случаевъ, какъ *jėszkoki* (изъ *jėszko* (**jėszkā*⁰*a*⁰) + *ki*), *neszki* (изъ *nesz* + *ki*), *dirbki* (изъ *dirb* + *ki*) и т. п., гдѣ первая часть этихъ сложений ассоціировалась съ основою инфинитива, и всѣ прочія образования, въ которыхъ первая часть отличалась отъ основы инфинитива, были, вытѣснены новообразованиями, представлявшими въ первой части сложений основу неопредѣленнаго; этою ассоціаціею

первой части указанныхъ образованій съ основою неопредѣленнаго слѣдуетъ объяснить и появленіе нисходящаго ударенія въ *jėszkōki* вмѣсто восходящаго, которое должно было первоначально существовать въ **jėszkō*. Что касается самой постпозиціи *-ki*, *-kē*, то нѣтъ никакихъ основаній объяснять *-ki* изъ *-kē*: *-ki* получило изъ литовсколатышскаго *-ki*, а *-kē* изъ литовсколатышскаго *-kē*, гдѣ *ē* изъ дифтонга. Въ эпоху появленія подвижности краткихъ гласныхъ конечнаго слога *i* въ *-ki* стало подвижнымъ и могло отпадать; въ результатѣ, какъ мы видѣли, и говоры наиболѣе консервативные по отношенію къ пралитовскимъ подвижнымъ гласнымъ въ обыкновенной рѣчи представляютъ образованія на *-k* безъ гласной *i* въ концѣ. Бругманъ сомнѣвается въ томъ, чтобы гласная *i* представляла первоначальное окончаніе постпозиціи *-ki*, *-k*, (*-kē*), и прибавляетъ: «Man vergleicht ansprechend lat. *ce* (*ce-do*, *sī-c*). (Gr. II, § 957). Въ данномъ случаѣ онъ имѣетъ въ виду Шлейхера, который считалъ лишь *k* принадлежащимъ извѣстной частицѣ, вставленной между основою глагола и окончаніемъ *i* старыхъ образованій повелительной формы 2-го л. ед. ч., сопоставляя при этомъ *k* съ древнеинд. *śa*, лат. *ce*, *c*, слав. *ka*. Handb. p. 230—231). Само собою разумѣется, что Бругманъ не считаетъ возможнымъ объясненіе Шлейхера въ его цѣломъ, и видитъ, надо думать, въ *i* (*ē*) въ окончаніи постпозиціи извѣстное новообразование. Я, съ своей стороны, не могъ бы понять происхожденія такого новообразования (вліянія со стороны образованій со значеніемъ повелительной формы на *-i* я не могъ бы допустить, да и сложная гласная *ē* въ *kē* оставалась бы при этомъ въ сущности необъясненною), а по тому я возвожу литовскія *ki* и *kē* къ индоевропейскимъ мѣстоимѣннымъ основамъ *qi* и *qa^u*; къ которымъ также слѣдуетъ возводить лат. *ce*, слав. *ka*.

Въ формѣ третьяго лица, которая является въ балтійскихъ языкахъ общею для всѣхъ чиселъ мы находимъ въ литовскомъ и латышскомъ языкѣ въ изъявительномъ наклоненіи глаголовъ тематическаго спряженія или образованія непосредственно представляющія гласную окончанія основы или ея фонетическое сокращеніе въ окончаніи самой формы, или образованія частію утратившія ее по закону о подвижности краткихъ гласныхъ конечнаго слога, въ томъ случаѣ, если она была получена краткою; ср. Изв. II отд. т. I. стр. 482. Примеры: 1) литовскія: *vėda*, а въ говорахъ не южныхъ обыкновенно

ved, частію *vēd*; ср. Ивв. II Отд. т. I, стр. 498; *veĩcsa*, а въ говорахъ не-южныхъ обыкновенно *veĩcs*; *turi* при *tur* напр. и въ южномъ говорѣ среднелитовскаго нарѣчія русской Литвы, описанномъ Бругманомъ, гдѣ въ обыкновенной рѣчи неизвѣстны *ved*, *veĩcs* и т. п. образования (Brugmann -Leskien, p. 316); *veds*, частію *vēs* во всѣхъ говорахъ литовскаго языка—форма будущаго времени; *māto* въ тѣхъ говорахъ, которые не сокращаютъ старыхъ долгихъ гласныхъ конечнаго слога, при *māta* напр. въ говорѣ Вилькишекъ (Leskien — Brugmann, p. 6); *sūko* при *sūka* напр. въ говорѣ Вилькишекъ — форма прошедшаго времени; *vēdē* при *vēde* напр. въ говорѣ Вилькишекъ—форма прошедшаго времени; *magdja* при *magdō* въ говорахъ не-южныхъ; *magdjo* при *magdja* въ известнѣхъ говорахъ—форма прошедшаго времени; 2) латышскія (литературнаго нарѣчія): *ved* при диалектическомъ *veda*; *tur* при диалектическомъ *tura*; *vedisa* при диалектическомъ *vesa*—форма будущаго времени; *klausa*; случаи, гдѣ сохраняется старое *i* см. ниже; *aiŋa*, *veda*—формы прошедшаго времени; *maega*—форма настоящаго при *magdaja*—формѣ прошедшаго времени. Нѣкоторыя диалектическія особенности литовскаго и латышскаго языковъ заслуживаютъ быть отмѣченными.

Въ различныхъ говорахъ литовскаго языка мы находимъ образования формы 3-го л. прошедшаго времени безъ старой долгой гласной *o* въ концѣ, тамъ, гдѣ ей предшествовало *v* или *j*. Это явленіе слѣдуетъ отдѣлять отъ старой подвижности краткихъ гласныхъ конечнаго слога, возникшей еще въ пралитовскомъ языкѣ, между тѣмъ какъ это отпаденіе старой долгой гласной произошло уже на почвѣ отдѣльныхъ диалектовъ подъ вліяніемъ известнѣхъ психологическихъ причинъ, а относительно старой подвижности краткихъ гласныхъ конечнаго слога надо замѣтить, что оно было явленіемъ, вызваннымъ частію известными фонетическими, частію психологическими причинами (ср. Ивв. II Отд. т. I, стр. 480). По отношенію къ годлевскому говору Бругманъ далъ точныя указанія, въ какихъ именно случаяхъ мы находимъ рассматриваемое отпаденіе старой долгой гласной *o* (Brugmann Leskien, p. 292); изъ его словъ видно, что оно связано съ трехсложностью самой формы, являющейся частію лишь въ сложеніи съ приставкою, а такіе случаи, какъ *dē*, *spē* известны только въ дайнахъ. Исторія *u*, *i* въ окончаніи дифтонга съ

долгой слоговой гласной, образующагося въ слѣдствіе отпаденія конечнаго *o*, также, что и въ другихъ случаяхъ, гдѣ являются такіе дифтонги въ концѣ словъ. Далѣе слѣдуетъ отмѣтить жемайтскія (у Довконта) образования 3-го л. настоящаго и будущаго времени съ постпозиціей *ai*; напр. *dēustai*, *plaukiai*, *nuzausai* разлагаются на *dēust+ai*, *plauk'+ai*, *nuzaus+ai*; примѣры см. у Шлейхера *Handb.* II, p. 227—228.

Въ латышскомъ языкѣ въ глаголахъ VI—IX классовъ по счету Биленштейна, т.-е. въ глаголахъ съ производными основами настоящаго времени на *ja*, которому предшествуетъ долгая гласная, въ литературномъ нарѣчій являются образования разсматриваемой формы на одну долгую гласную безъ *ja*, напр. *mağā*, *luķi*; *tiri*, *velē*. Исторія этихъ формъ однородна съ исторіею литовскихъ образований типа *mağō*, т.-е. и здѣсь мы находимъ отпаденіе старой подвижной краткой гласной *a* и затѣмъ исчезновеніе неслоговой части дифтонга съ долгой гласной, т.-е. напр. *mağā* непосредственно изъ *mağai* и далѣе изъ *mağāja*. Народные говоры и въ глаголахъ этого типа представляютъ болѣе полныя образования на *-āja*, *-īja*, *-ēja*, *-ēja* и на дифтонги, получившіеся въ слѣдствіе отпаденія краткой гласной *-a*, ср. Bielenstein *Lett. Sp.* II, § 420; Bezzenberger *Sp. P. L.*, p. 86—87, гдѣ врядъ ли мы имѣемъ дѣло съ заимствованіями изъ литовскаго языка, какъ то думаетъ Бенценберггеръ. Въ глаголахъ X класса типа *stiprimu*—*stiprināt* форма 3-го л. настоящаго времени оканчивается въ литературномъ нарѣчій частью на *ā*, частью на *ā* (Bielenstein, *Lett. Sp.* II, § 419); *ā* объясняется здѣсь такъ же, какъ и въ *mağā*, такъ какъ основы этого рода повлияли извѣстнымъ образомъ на основы X класса, вызвавъ здѣсь параллельныя образования. Въ народныхъ говорахъ вліяніе основъ VI класса сказалось по отношенію къ разсматриваемой формѣ и на тѣхъ глаголахъ X класса, которые не заключаютъ *-in-* въ составѣ суффикса основы: ср. *dzēde* (гдѣ *e* изъ *a*), *dzēd* и *dzēdā*. Въ глаголахъ XI класса, представляющихъ извѣстное новообразование по отношенію къ основѣ, гласная *a* въ окончаніи разсматриваемой формы вообще сохраняется, что объясняется ея происхожденіемъ: здѣсь эта гласная изъ стараго *a* долгаго (ср. лит. *o* въ *māto*);¹ въ діалектахъ извѣстны и образования съ отпавшею гласною подъ вліяніемъ аналогіи со стороны глаголовъ другихъ классовъ, ср. Bezzenberger *Sp.*

Р. L., p. 86. Въ окончаніи формы 3-го л. будущаго времени старая гласная *i*, не сохранившаяся въ литературномъ нарѣчій, сохраняется въ діалектахъ, см. Bielenstein, Lett. Sp. II, § 444, и является въ Катихизисѣ 1586 г., гдѣ мы находимъ неоднократно *buuse* и одинъ разъ *tapse* (LLD. II p. VII). Литовскій языкъ не сохранилъ старой гласной *i* въ окончаніи разсматриваемой формы, между тѣмъ какъ гласная *i* въ окончаніи 3-го л. настоящаго времени глаголовъ класса *turiù*, гдѣ *i* въ окончаніи основы, однородное, какъ мы увидимъ далѣе, по происхожденію съ гласною *i* въ окончаніи основы будущаго, продолжаетъ здѣсь частію сохраняться. Эта гласная была подвижною въ литовсколатышскую эпоху и въ томъ, и въ другомъ случаѣ, но далѣе, въ пралитовскомъ языкѣ, она исчезла совершенно въ формѣ 3-го л. будущаго времени вслѣдствіе возникшаго здѣсь стремленія различать формы 2-го л. ед. ч. и 3-го л.; въ окончаніи формы 3-го л. настоящаго времени глаголовъ класса *turiù* гласная *i* не была утрачена совершенно, потому именно, что въ этихъ глаголахъ, какъ на то указалъ проф. Фортунатовъ, форма 2-го л. ед. ч. отличалось отъ разсматриваемой формы въ известной ихъ части по ударенію, а въ будущемъ времени удареніе во всѣхъ формахъ лица падаетъ, какъ известно, не на окончаніе основы. Въ латышскомъ языкѣ глаголы класса литовскаго *turiù* представляютъ новообразование по отношенію къ основѣ настоящаго, а именно старая основа на *i* замѣнена здѣсь вообще основою на *a*. Въ формѣ прошедшаго времени гласная *a* въ окончаніи 3-го л. въ латышскомъ языкѣ сохраняется, такъ какъ представляетъ собою сокращеніе старой долгой гласной, ср. литовское *o*. Аналогично съ разсмотрѣнными выше литовскими діалектическими образованиями и латышскій языкъ знаетъ, въ діалектахъ, образования разсматриваемой формы отъ глаголовъ съ производными основами настоящаго на *aja*, *éja*, *ija*, *ija* на одну долгую гласную непосредственно изъ дифтонга съ долгой слоговой гласной съ нефонетическимъ отпаденіемъ конечнаго *a*. Наконецъ должны быть отмѣчены сохранившіяся частію въ восточнолатышскомъ*)

*) Вслѣдъ за Э. Вольгеромъ (см. его „Материалы для этнографіи латышскаго племени“, стр. XII) а называю восточнолатышскимъ то нарѣчіе латышскаго языка, которое у Биленштейна называется „der oberländische Dialekt“; соответственно съ этимъ другія два нарѣчія могутъ быть названы „западнолатышскимъ“ (der nordwestkurische Dialekt) и „среднелатышскимъ“ (der mittlere Dialekt).

и другихъ нарѣчійхъ образованія 3-го л. прошедшаго съ старыми основами на $\bar{e}^t$, представляющія въ окончаніи формы гласную e (въ возвратномъ залогѣ $-\bar{e}-s$), которая въ такомъ положеніи фонетически изъ литовсколатышскаго $\bar{e}^t$, ср. лит. $\acute{e}$ въ $\acute{e}sz\acute{e}$; напр. $\acute{d}\acute{a}v\acute{e}$ = литер. $\acute{d}eva$, $k\acute{o}r\acute{e}$ = литерат. $k\acute{a}ra$, $n\acute{i}br\acute{o}n\acute{a}e$ = литерат. $n\acute{i}br\acute{o}n\acute{a}i\acute{s}$ и т. п. (см. у Бенденбергера въ LDSt. р. 70—71 примѣры, записанные имъ самимъ и извлеченные изъ Манцелиуса, Bielenstein, Lett. Sp. I, §§ 58, 159).

Въ формѣ возвратнаго залога въ положеніи передъ $s(i)$ въ литовскомъ языкѣ мы находимъ въ 3-мъ л. въ окончаніи самого глагола тѣ-же гласныя, что и въ формѣ дѣйствительнаго залога, за исключеніемъ для извѣстныхъ говоровъ тѣхъ различій, которыя являются результатомъ дѣйствія закона о позднѣйшемъ, діалектическомъ, сокращеніи старыхъ долгихъ гласныхъ конечнаго слога (напр. ср. въ говорѣ Вилькишекъ $s\acute{u}ka$ = $s\acute{u}ko$ другихъ говоровъ при $s\acute{u}kus$ = $s\acute{u}kov$ другихъ говоровъ, Brugmann-Leskien, р. 6). Въ извѣстную эпоху жизни пралитовскаго языка различій этихъ не существовало. Въ латышскомъ языкѣ въ общелатышскую эпоху точно также не существовало различій въ гласныхъ между окончаніемъ разсматриваемой формы въ дѣйствительномъ залогѣ (въ ея полномъ видѣ) и въ возвратномъ залогѣ передъ $s(i)$, но въ современномъ языкѣ являются извѣстныя различія, объясняющіяся дѣйствіемъ закона о сокращеніи старыхъ долгихъ гласныхъ въ открытомъ и закрытомъ концѣ словъ, возникшаго еще въ общелатышскую эпоху, а именно въ прошедшемъ времени здѣсь является въ дѣйствительномъ залогѣ $-\bar{a}$, которое непосредственно изъ $-\bar{a}$, ср. литовское $-o$, въ формѣ возвратнаго залога эта гласная не могла сократиться, и отсюда современное литературное $-\bar{a}-s$. Вслѣдствіе того, что гласная $-a$ въ окончаніи 3-го л. настоящаго времени въ полномъ ея видѣ представляется для сознанія говорящихъ тѣмъ же $-a$, которое является и въ прошедшемъ времени, появились здѣсь въ формѣ возвратнаго залога новообразования на $-\bar{a}-s$ (Bielenstein, Lett. Sp. II, § 420). На діалектическихъ явленіяхъ, обусловленныхъ дѣйствіемъ специальныхъ фонетическихъ законовъ, я здѣсь не останавливаюсь. Само собою понятно, что при литерат. $mazg\acute{a}$ и т. п. мы находимъ въ возвратномъ залогѣ только $mazg\acute{a}jas$ и т. п.

Въ прусскомъ языкѣ въ формѣ 3-го л. настоящаго и прошедшаго времени тематическаго спряженія мы находимъ, во-первыхъ,

образованія, представляющія въ окончаніи гласную основы, какъ это мы видѣли въ литовскомъ и латышскомъ языкахъ; напр. *žem-rinka, giwa, powaidinne, enterpo* (написанія *e* и *o* здѣсь, какъ и въ другихъ случаяхъ, передаютъ частію старое *a* въ положеніи безъ ударенія)—основы на *a*; *gēide*—основа на *ja*; *turri*—основа на *i*; *bia, lāika*—основы на *ā*; *madli, grīkisi*—основы на *ī*; *milē*—основа на *ē*; *lasinna, imma, weddē, pertraūki* (гдѣ *i* вм. *ē*, какъ и въ другихъ случаяхъ) — формы прошедшаго времени, ср. лит. *-o* и *ē* въ окончаніи рассматриваемой формы; о происхожденіи самихъ долгихъ гласныхъ я буду говорить въ главѣ, посвященной исторіи основъ, а пока замѣчу только, что я во всѣхъ этихъ случаяхъ вижу тематическое спряженіе и долгую гласную въ окончаніи основы объявляю какъ результатъ извѣстнаго стяженія.

Во-вторыхъ, въ прусскомъ языкѣ являются въ рассматриваемой формѣ извѣстныя сложенія, въ составъ которыхъ входитъ сама форма 3-го л. + постпозиція. Такіе случаи, какъ *augauṅai, ebimṅai, etwiērpei, turei, ettrāi, peisāi*—образованія настоящаго времени—и *postāi, beī (bei)*—образованія прошедшаго времени—разлагаются на *augauṅa, ebimma, etwiērpe, turi, ettrā, peisā, posta, be + ai*, та же постпозиція, которую мы нашли въ литовскихъ диалектическихъ образованіяхъ. Ту же постпозицію мы находимъ и въ образованіяхъ, являющихся съ значеніемъ желательнаго наклоненія и представляющихъ по происхожденію форму будущаго времени; напр. прусское *boūsei* разлагается на *boūsi* (намъ передано *boūse*, гдѣ *e* вм. *i*, какъ и въ другихъ случаяхъ; иначе смотритъ на это *e* Бернекеръ (Pr. Sp. p. 227), но съ его мнѣніемъ я не могу согласиться; ср. далѣе *rokunsi*) + *ai*; прусское же *boūṣai* разлагается на *boūṣ + ai*, гдѣ *boūṣ* соотносительно съ такими литовскими образованіями будущаго, какъ *eṣme, eṣte*, т.-е. *boūṣ*. представляетъ форму 3-го л. будущаго времени съ нетематическимъ спряженіемъ; ср. указанная мною выше *teṅks, gerdaus, engerdaus*. Далѣе, нъ прусскомъ языкѣ намъ засвидѣтельствованы такія образованія 3-го л. ед. ч. прошедшаго времени какъ *imṅats, bilats*, разлагающіяся на *imma, bila + ts*, а это *ts* изъ *tas* и представляетъ по происхожденію форму им. ед. ч. м. р. указательнаго мѣстоименія.

Такимъ образомъ рассмотрѣнные выше факты трехъ балтійскихъ языковъ свидѣтельствуютъ о томъ, что въ эпоху распадения

общепольского языка форма 3-го л. всех чисел в настоящем, будущем и прошедшем времени оканчивалась в тематическом спряжении на гласную основы. Такое же образование рассматриваемой формы мы находим в образовании так называемого литовского пермиссива, замещающего форму 3-го л. повелительного наклонения. Глаголы с основами настоящего времени на *a* и старое *ja* представляют (хотя и не исключительно, как мы сейчас увидим) здесь в окончании самого глагола сложную гласную $\bar{e}$; напр., *te-sukē*, *te-vertē*, *te-penē*; сложная гласная $\bar{e}$ получилась из литовско-латышского $\bar{e}$ и далее из дифтонга a^i , литовскославянского $a^o i$, индоевропейского $a^o i$ в окончании основы желательного наклонения в тематическом спряжении. Глаголы с другим образованием основы настоящего времени представляют образование 3-го л. пермиссива, не отличающееся по окончанию самой глагольной формы от соответственного образования 3-го л. настоящего времени; напр., *te-māto*, *te-myl(i)* и т. п. О происхождении этого образования пермиссива я буду говорить впоследствии в главѣ, посвященной истории форм наклонения, а пока замечу, что и глаголы с основами первой категории представляют частью форму пермиссива по второму типу (ср. Kurschat, Gr. § 1073, Schleicher, Handb. I, § 104); в годлевском говорѣ, по словам Бругмана, неизвестны совсем образования первого типа (Leskien-Brugmann, p. 316), как неизвестны онѣ, по моимъ наблюдениямъ, и в части говорѣ восточнолитовского нарѣчія. Больше подробныхъ свѣдѣній я сообщу в главѣ, посвященной истории форм наклонения. В старыхъ текстахъ намъ засвидѣтельствованы и образования 3-го л. пермиссива отъ глаголовъ съ производными основами на *o*, оканчивающиеся на *ai*, гдѣ это *ai* объясняется, понятно, изъ литовско-славянского (известной эпохи) $\bar{a}^o a^o i$, гдѣ между $\bar{a}^o$ и a^o исчезло $\bar{i}$, и гдѣ $a^o i$ тождественно съ $a^o i$, которое дало в результатѣ в литовскомъ сложную гласную $\bar{e}$ напр. в *te-sukē*; примѣры см. у Бенценбергера Gesch. p. 209, а также Arch. f. sl. Ph. XIII, p. 567; у Штрвида *te klausay* (139,4). Наконецъ, глаголы съ старыми нетематическими основами настоящего времени представляютъ известные изъ старыхъ текстовъ образования 3-го л. пермиссива на *-i*, гдѣ гласная *i* окончание основы индоевропейского желательного наклонения в такомъ его образовании, о чемъ я буду говорить ниже; примѣры см. у Бен-

ценбергера Gesch. p. 209; а также напр. ср. *tessi* (8), *téssi* (46) въ Катихизисѣ Даукша, *tesi*, *te átimi* (гдѣ *i* представляетъ новообразование) въ Катихизисѣ 1598 г. (Arch. f. sl. Ph. XIII, p. 567), *Tési* (2) въ Катихизисѣ 1605 г. При такомъ окончаніи этой формы, гдѣ *i* въ окончаніи основы получено изъ индоевропейскаго языка, мы находимъ въ говорахъ, описываемыхъ Шлейхеромъ и Курнгатомъ, а также въ текстѣ Библии 1869 г. и образования на сложную гласную *ě*, возникшія здѣсь по аналогіи глаголовъ съ тематическими основами настоящаго времени; ср. *tesě* при *těst* у Шлейхера Handb. I, p. 252, *tesie* при *t'ěsti* у Куршата Gr. § 1106, *dūdiē*, *esiē* (Bezenberger, Gesch. p. 209). Бецценбергеръ l. c. p. 211 приводитъ нѣсколько случаевъ употребленія *te estie* изъ текста 1600 г. (Margarita Theologica съ приложениемъ трактата Apie ropieszischkaie Mische); понятно, что *te estie* представляетъ собою новообразование вмѣсто *te esti*, аналогичное *tesě* при *tesi*, извѣстномъ намъ только изъ старыхъ текстовъ, а употребленіе формы 3-го л. настоящаго времени въ сложении съ *te* съ значеніемъ пермиссива отъ старыхъ основъ нетематическаго спряженія объясняется вліяніемъ аналогіи съ стороны прочихъ глаголовъ, вслѣдствіе чего старыя образования разсматриваемой формы на *i* мало по малу вытѣснялись и выходили изъ употребленія; аналогичный процессъ произошелъ и по отношенію къ старымъ образованиямъ пермиссива на *-ai*, у глаголовъ съ производными основами настоящаго времени на *ō*, и на *ě*, у глаголовъ съ основами настоящаго времени на *a* и на старое *ja*; образования на *-ai* уже, повидимому, неизвѣстны въ современныхъ говорахъ, а образования на *ě* утрачены, какъ мы видѣли, въ части современныхъ говоровъ. Это явленіе восходитъ въ своихъ началахъ къ давнему времени, какъ свидѣтельствуютъ о томъ старыя тексты. Ср. приведенное Бецценбергеромъ (Gesch. p. 208) *te ischdūda* изъ Библии Бреткуна, гдѣ встрѣчается и *te dūdi*, а также данныя изъ другихъ старыхъ текстовъ: Катихизисъ 1547 г.: *Tepridosti* (15,11), *te esti* (16, 31); Форма *chrikstima* 1559 г.: *tedūst* (39,6), *teaplaista* (37,10)—основа на *ō*, между тѣмъ какъ *tebila* (37,11), *teapsaugo* (39,4), *te perszegno* (39,4) имѣютъ конечное *-ō*, звучавшее въ этомъ говорѣ какъ *ā^o* и передавшееся, поѣтому, частію буквою *a*, изъ *-ōi*, которое въ свою очередь изъ *-oja*; Катихизисъ 1598 г.: *te duod* *), *te est* при *tesi*,

*) Что касается, впрочемъ, такихъ случаевъ какъ *te duod*, то они м. б. анало-

tes (Arch. f. H. Ph. XIII, p. 567); Катихизисъ 1605 г.: *tesidét* (35), *te dúd* (72); Punktay Sakimu Ширвида: *tegul esti* (106,6), *tegul nesiraszo* (64,31) при *te klausay* (139,4); Библия Хилинскаго: *t'est* Sen. IX, 2 sg., *teprideda* Ruth. I, 17, *t'isreyt* Esth. I, 19, *tedoda* Ruth. I, 9, *tedost* Esth. I, 19, *teuémoka* Ruth. II, 12, *tepadaro* I, Reg. I, 37, 47; *teuástato* Esth. II, 3, *tenežyno* Ruth. III, 14, *tejesško* Esth. II, 2. Что касается образований на *-ě*, то только по отношению къ Библии Хилинскаго можно сказать съ увѣренностью, что они повидимому неизвѣстны въ діалектѣ этого памятника, между тѣмъ какъ отсутствіе этихъ образований въ другихъ указанныхъ памятникахъ можетъ быть простою случайностью, такъ какъ самихъ примѣровъ пермиссива отъ глаголовъ съ основами настоящаго времени, сохранившимъ ихъ, вообще очень мало; напр., у Ширвида я отмѣтилъ только два раза *tegul stois* (70, 32 и 98,16), *tegul giria* (24, 24) и *tegul sugrista* (40,5); въ Катихизисѣ 1547 г. *te argin* (26,1); въ Форма Chrikstima 1559 г. *teapchwietz* (39,4), *tepaszwelg* (39,4), *teklaus* (37,8) при *teperklaus* 39,21, гдѣ, какъ и въ нѣкоторыхъ другихъ случаяхъ опущенъ знакъ смягченія *-i*.

Въ заключеніе настоящаго отдѣла я скажу еще о двухъ образованияхъ старыхъ текстовъ, которыя неправильно объяснены Бецценбергеромъ (Gesch., p. 212). Встрѣчающееся три раза у Виллента *testa* (EE. 25 bis и 157) (неудачную попытку объяснить это образование см. также у Бехтеля LLD. III, p. LXXVII), понятно, тождественно по происхожденію съ встрѣчающемся на той же 25 страницѣ *testow*, а именно *testa*, т.-е. *te-sto* *), изъ *te-stou* и далѣе изъ *te-stovi*, гдѣ *stovi* по происхожденію форма 3-го л. наст. вр., а *stow* въ *testow* имѣетъ *w* по аналогіи *w* въ прочихъ формахъ лица этого

личнмъ *tes* при *tesí*, т.-е. *duod* непосредственно изъ *duódi*, а здѣсь *i* могло стать подвижнымъ нефонетически, благодаря вліянію аналогіи со стороны *duod*, *duodi* съ значеніемъ 2-го л. и частью 3-го л. повелительнаго наклоненія.

*) Замѣчу кстати, что издатель трудовъ Виллента Бехтель неправильно смотритъ вообще на написанія *q*, *e*, а именно онъ рассматриваетъ ихъ, какъ обозначенія только извѣстныхъ носовыхъ гласныхъ, между тѣмъ какъ у Виллента, въ подражаніе особенностямъ старинной польской графки, этими написаніями передаются и носовыя гласныя, совпадающія по качеству самаго гласнаго звука съ гласными носовыми, а въ его говорѣ въ носовой гласной, обозначавшейся написаніемъ *q*, сама гласная по качеству звука была *ae*, и въ носовой гласной, обозначавшейся написаніемъ *e*, она была по качеству звука *e*; гласная пралит. *o* въ говорѣ Виллента и была именно *ŏ*, чѣмъ и объясняется обозначеніе ея между прочимъ буквою *q*.

глагола; ср. *testa* въ Катихизисѣ 1547 г. (35,24). Далѣе, Бецценбергеръ приводитъ *te ei* изъ Бреткуна и *totey* изъ кайдатскаго изданія, обозначеннаго у него буквою *k*; здѣсь *ei* получилось не изъ *iai(t)* = греч. *ἰοι*, какъ то думаетъ Бецценбергеръ, а представляетъ, конечно, образование 3-го л. по нетематическому спряженію. Такимъ образомъ это *ei* однородно съ разсмотрѣнными выше образованиями тематическаго и нетематическаго спряженія въ томъ отношеніи, что представляетъ въ окончаніи формы 3-го л. основу глагола.

Балтійскіе языки представляютъ, однако, и другое образование 3-го л., а именно мы находимъ здѣсь въ окончаніи разсматриваемой формы *-ti* *). Въ литовскомъ языкѣ сюда принадлежатъ образования 3-го л. настоящаго времени глаголовъ съ старымъ нетематическимъ спряженіемъ; напр. *ēsti* при *ēsti* въ говорѣ Куршата (Gr. § 1106), *ėsti*, *ėst* у Шлейхера (Handb. I, p. 252), *dė'st*, *dū'st*, *ėst* и др. (см. у Куршата Gr. § 1175 sq., а также у Шлейхера, Handb. I, p. 252 sq.). Въ руссколитовскихъ говорахъ эти образования замѣнены вообще образованиями по аналогіи глаголовъ съ тематическими основами настоящаго времени (ср. Brugmann-Leskien p. 318 для годлевскаго говора, Фортунатовъ-Миллеръ, стр. 11 для людвиновскаго говора, дайны, изданія Юшкевичами). Примѣры изъ старыхъ текстовъ см. у Бецценбергера Gesch. p. 198; къ собранному здѣсь матеріалу можно добавить слѣдующее **): *doet* (13,3), *esti* (12,27), *est* (13,10), *serkti* (11,12), *eit* (13,10), *padest* (82,8) — Катихизисъ 1547 г.; *est* (33,4), *esti* (33,11), *passidūst* (36,16), *nūsidūstisi* (36,15) — форма возвратнаго залога—Forma chrikstima 1559 г.; *est* (6), *eit* (26), *dūst* (40), *liekt* (100), ср. *liektig* (99), *nūsidėst* (78), *pricētis* (76)—форма возвратнаго залога — Катихизисъ Даукша; *esti*, *est*, *serkti*, *gielbtī*, *miekt*, *giesti*, *duost*, *pricyti*, *destis*—форма возвратнаго залога—*liektis*—то же—Катихизисъ 1598 г., см. Arch. f. sl. Ph. XIII, p. 567; *dest* (12), *eyt* (43), ср. *eytigu* (34), *Nelieky* (81), *prydūst* (83), *dūstisi* (78)—форма возвратнаго залога—Катихизисъ 1605 г.; *atayt* (7,5), *ižduosti* (8,4), *esti* (8,10), *Padest* (9,29), *destis* (10,25)—форма возвратнаго залога, *ataduost* (15,28), *atliekt* (38,3), *miegty* (119,24) (Punktay Sakimu Ширвида); *ižgialbt* Gen. 14 Arg., *pasest* 14,19,

*) Гласная *i* въ *-ti* въ праитовскомъ языкѣ была подвижною по фонетическимъ условіямъ.

**) Для каждой категоріи случаевъ я даю вообще по одному примѣру.

perāgt Lev. Arg. 7, *atliekt* Deut. Arg. 5, *užeyt* ib. 15, *nusibegt* 1 Sam. Arg. (Библия Хилиискаго, см. *Mitteilungen*, IV, p. 272).

Въ латышскомъ языкѣ образования формы 3-го л. настоящего времени, соответствующія литовскимъ образованиямъ на *-t(i)*, мнѣ неизвестны, за исключеніемъ единичнаго *it*, гдѣ *t* изъ *tī* съ утратою старой краткой гласной конечнаго слога. Въ латышскомъ катихизисѣ 1586 г. встрѣчается еще *palleekt*, т.-е. *palēkt*.

Въ прусскомъ языкѣ мы находимъ въ окончаніи формы 3-го л. настоящего времени глаголовъ нетематическаго спряженія *-t* непосредственно изъ *-ti*; ср. *ast* при *est* въ Cat. II (о написаніи *a* для обозначенія стараго *e* см. *Berneker Pr. Spr.* p. 130), *ēst*, *dāst*, *wīrst*, ср. далѣе *astī* въ словеніи *astīs* съ значеніемъ 3-го л. ед. ч.

Если мы обратимся къ показаніямъ другихъ родственныхъ языковъ, то увидимъ, что общепалтійское *-ti* получено изъ литовско-славянскаго *-ti* и далѣе общиндоевропейскаго *-ti* въ окончаніи 3-го л. ед. ч. настоящего времени. въ формѣ дѣйствительнаго залога при которомъ въ формахъ прошедшаго времени являлось *-t*; общеиндоевропейское *-t* въ концѣ словъ исчезло еще въ литовско-славянскомъ языкѣ, и въ результатѣ въ общепалтійскомъ языкѣ должны были явиться образования формы 3-го л. единственнаго числа безъ всякаго личнаго суффикса, представляющія лишь основу данныхъ формъ словоизмѣненія глагола. Далѣе по отношенію къ балтійскимъ языкамъ возникаютъ два вопроса: во-первыхъ, въ какую эпоху ихъ жизни и вслѣдствіе дѣйствія какихъ именно условій образования, бывшія по происхожденію лишь формами 3-го л. единственнаго числа или, можетъ быть, только совпадавшія съ ними по звукамъ, стали общими формами 3-го лица безъ отношенія къ различіямъ по числамъ, и, во-вторыхъ, почему и въ какую эпоху образования съ суффиксомъ *-ti* въ глаголахъ тематическаго спряженія были вытѣснены въ формѣ настоящего и будущаго времени образованиями, восходящими въ конечномъ результатѣ къ индоевропейскимъ образованиямъ съ суффиксомъ *-t*, являвшимся здѣсь, какъ извѣстно, въ формахъ прошедшаго времени и извѣстныхъ формахъ наклоненія? Въ образованияхъ пермиссива, какъ было выше указано, является въ литовскомъ языкѣ въ окончаніи самой формы конечный звукъ основы, и здѣсь такія образования были получены изъ литовско-славянскаго языка, куда они перешли изъ индоевропейскаго пра-

языка съ личнымъ суффиксомъ *-t*, а литовскій пермиссивъ по отношенію къ основѣ восходитъ, какъ мы увидимъ впоследствии, къ формамъ индоевропейскаго желательнаго наклоненія и того косвеннаго наклоненія, которое называется инъюнтивомъ. Отлагая пока рѣшеніе поставленнаго выше втораго вопроса, такъ какъ онъ, очевидно, можетъ быть рассмотрѣнъ лишь въ связи съ аналогичными вопросами, возникающими по поводу окончанія нѣкоторыхъ другихъ формъ лица, мы займемся теперь первымъ пунктомъ.

Насколько мнѣ извѣстно, въ лингвистической литературѣ послѣдняго времени по этому поводу существуетъ два мнѣнія, изъ которыхъ одно принадлежитъ Иоганну Шмидту, а другое Бругману, на болѣе же старыхъ теоріяхъ я, по понятнымъ причинамъ, не останавливаюсь. По мнѣнію Шмидта (K. Z. XXV, p. 595), который имѣетъ въ виду только литовскій языкъ, употребленіе формы по происхожденію 3-го л. ед. ч. съ значеніемъ 3-го л. множ. и дв. ч. вызвано въ литовскомъ языкѣ аналогіей со стороны *yrà*, употребляемъ предикативно при подлежащемъ всѣхъ трехъ родовъ; само *yrà* представляетъ собою по происхожденію существительное съ значеніемъ «*existentia*» отъ индоевропейскаго глагольнаго корня, который въ слабомъ видѣ теперь слѣдуетъ выставять какъ *ar*. Бругманъ (Gr. II, § 999) при объясненіи разсматриваемаго явленія идетъ по другому пути, а именно онъ ссылается на существовавшее, по его мнѣнію, въ индоевропейскомъ праязыкѣ правило, по которому подлежащее средняго рода въ формѣ множественнаго и двойственнаго чиселъ сочинялось съ глаголомъ сказуемымъ въ формѣ 3-го л. ед. ч. Взглядъ Бругмана не можетъ быть принятъ уже потому, что балтійскіе языки, какъ извѣстно, утратили почти совершенно форму средняго рода, да и помимо того существованіе въ индо-европейскомъ языкѣ правила согласованія, принимаемаго Бругманомъ и нѣкоторыми другими лингвистами, представляется недоказаннымъ. Съ другой стороны, и мнѣніе Шмидта не можетъ быть принято уже по той причинѣ, что было бы непонятнымъ вліяніе, которое, по объясненію Шмидта, оказало одно только *yrà* на всѣ глагольныя формы 3-го л. въ литовскомъ языкѣ, а, какъ я замѣтилъ выше, Шмидтъ имѣетъ въ виду исключительно литовскій языкъ. Помимо этого разсматриваемое явленіе согласно указаніямъ отдѣльныхъ балтійскихъ языковъ, должно было возникнуть еще въ общепалтійскомъ

языкъ, прусскій же языкъ не представляетъ соотвѣтствія съ литовскими *yrà*, латышскими *ira*. Далѣе, отличие литовскаго *yrà* по ударенію отъ глагольныхъ образованій 3-го л. на *-a* само по себѣ не могло бы еще свидѣтельствовать въ пользу того, что *yrà* по происхожденію не глагольная форма, именно безъ детальнаго изслѣдованія литовскаго ударенія вообще нельзя было бы ссылаться на это обстоятельство, и дѣйствительно проф. Фортунатовъ пришелъ при изслѣдованіи законовъ передвиженія ударенія въ пралитовскомъ языкѣ къ тому выводу, что въ образованіяхъ формы 3-го л. на *-a* типа *nēzga* удареніе въ литовскомъ языкѣ перенесено на основу глагола подъ влияніемъ фонетическаго перенесенія ударенія въ такихъ случаяхъ, какъ *nēzgate* изъ **nezgate*, *nēzate* изъ **nezate*; старое мѣсто ударенія въ *yrà* могло бы сохраниться, такъ какъ здѣсь не было вліянія указанной аналогіи. По моему мнѣнію литовское *yrà* и латышское *ira* представляютъ, по происхожденію, форму 3-го л. ед. ч. глагольной основы *ira-*; тематическое спряженіе явилось здѣсь, можетъ быть, въ самомъ общеславянскомъ языкѣ, ср. дринд. *īrībē*, греч. *ἔρνυμι*. Долгота *i* въ литовскомъ языкѣ объясняется вліяніемъ аналогіи со стороны такихъ образованій какъ *bīra*, гдѣ носовой инфиксъ въ свою очередь продуктъ извѣстнаго новообразованія, какъ мы это увидимъ впоследствии. Въ ту эпоху, когда въ пралитовскомъ языкѣ появился носовой инфиксъ въ *bīrū*, въ **ira* не было подобнаго новообразованія, такъ какъ **ira* вошло въ систему спряженія глагола «быть» и не имѣло значенія начинательнаго состоянія; съ теченіемъ времени, однако, и здѣсь появилось *i* по аналогіи *i* въ *bīra*, и это перенесеніе *i* объясняется вліяніемъ звуковой аналогіи; ср. аналогичное перенесеніе *i* и *u* въ нѣкоторыхъ другихъ случаяхъ (Нѣск. данн. стр. 535); не вездѣ, однако, такое перенесеніе произошло въ одну и ту же эпоху, и напр. постоянное необозначеніе носоваго свойства въ *ira* въ Катихизисѣ Даукша указываетъ, повидимому, на то, что въ самомъ языкѣ здѣсь было *ira*. Въ жемайтскихъ говорахъ, не знающихъ такихъ образованій какъ *bīra* и частію сохраняющихъ носовое свойство гласныхъ при положеніи ихъ не въ концѣ словъ безъ ударенія, *yra*, если только здѣсь дѣйствительно существуетъ *yra*, представляло бы собою заимствованіе изъ другихъ діалектовъ; въ сборникахъ Юшкевичей пишется постоянно *yra*, хотя здѣсь мы ждали бы написаніе *īra* согласно съ орфографическими приемами Ив. Юшке-

вича, но какъ разъ по отношенію къ этому слову могло сказаться вліяніе предвзятаго убѣжденія относительно правильности написанія *yra*, хотя, впрочемъ, и здѣсь *yra* можетъ существовать и въ самомъ языкѣ, представляя заимствованіе изъ другихъ діалектовъ. По поводу литовскаго *yra*, слѣдуетъ еще замѣтить, что и въ говорахъ, сохраняющихъ старое мѣсто ударенія при *yra* известно *ŷr* по аналогіи прочихъ образованій 3-го л. (ср. напр. *ŷr* въ годлевскомъ говорѣ, Leskien-Brugmann, p. 228); въ латышскомъ языкѣ, въ его литературномъ нарѣчій, является *ir* при *ira* въ народныхъ говорахъ.

Итакъ, я полагаю, можно придти къ тому выводу, что объясненія, предложенныя Бругманомъ и Шмидтомъ по поводу причины, обусловившей указанное выше обобщеніе въ балтійскихъ языкахъ формы 3-го л. ед. ч., не могутъ быть приняты. Мой взглядъ на причину, вызвавшую употребленіе въ балтійскихъ языкахъ формы 3-го л. по происхожденію именно единственнаго числа и со значеніемъ 3-го л. множественнаго и двойственнаго чиселъ, совершенно иной, и прежде всего я долженъ замѣтить, что въ этой общей формѣ 3-го л. я не вижу непосредственно формы 3-го л. ед. ч. Я полагаю, именно, что появленіе въ общепалтійскомъ языкѣ формы 3-го л. въ томъ ея образованіи, въ которомъ она является въ отдѣльныхъ балтійскихъ языкахъ, явилось результатомъ цѣлаго ряда болѣе или менѣе сложныхъ процессовъ. Въ ту эпоху, когда въ большинствѣ формъ лица общепалтійскій языкъ получилъ окончанія, принадлежавшія по происхожденію образованіямъ формъ лица прошедшаго времени, и въ формахъ 3-го л. эти послѣдніи вытѣснили старыя окончанія, такимъ образомъ въ окончаніи формы 3-го л. ед. ч. являлась конечная гласная основы (напр. **veda* изъ литовскославянскаго **vedet*), а въ окончаніи формы 3-го л. мн. ч. существовалъ звукъ *n* въ положеніи послѣ конечной гласной основы (напр. **vedan* изъ литовскославянскаго **vedant*). Мы видѣли раньше, что въ окончаніи формы 1-го л. ед. ч. существовало въ общепалтійскомъ языкѣ два варианта, изъ числа которыхъ второй совпадалъ по звукамъ съ окончаніемъ формы 3-го л. мн. ч. (напр. **vedō* при **vedan*). Далѣе, мы видѣли, что въ результатѣ взаимнаго вліянія другъ на друга двухъ вариантовъ въ окончаніи формы 1-го л. ед. ч. второй изъ нихъ утратилъ звукъ *n*. Окончательной утратѣ звука *n* должна была предшествовать эпоха, когда это *n* было такъ сказать подвижнымъ, и, я думаю, та же подвиж-

ность *n* была перенесена и на окончание формы 3-го л. мн. ч. Образование без *n* совпадали здесь по звукамъ съ образованиями 3-го л. ед. ч., и въ результатъ и здѣсь образования съ *n* были вытѣснены. Рѣшающимъ моментомъ было то обстоятельство, что, въ эпоху сокращенія долгихъ слоговыхъ гласныхъ въ дифтонгахъ и дифтонгическихкихъ сочетаніяхъ, образования съ *n* и въ формѣ 1-го и въ формѣ 3-го л. мн. ч. въ цѣломъ рядѣ глаголовъ (именно въ глаголахъ съ производными основами на долгія гласныя) должны были отличаться по количеству, частью и качеству, гласнаго звука передъ *n* отъ образований прочихъ формъ лица, гдѣ въ положеніи передъ звукомъ, принадлежавшимъ окончанію, являлась гласная окончанія основы. Что касается формы 3-го л. дв. ч., то, по совпаденіи формъ 3-го л. ед. и 3-го л. мн. ч. въ одной формѣ, тождественной по звукамъ съ старою формою 3-го л. ед. ч., она была утрачена и замѣнена этою новою формою 3-го л. ед. и мн. ч. Совпаденіе формъ 3-го л. ед. и мн. ч. и происшедшее далѣе вытѣсненіе стараго образованія формы 3-го л. дв. ч. было перенесено затѣмъ въ общепольскомъ языкѣ съ глаголовъ съ тематическимъ спряженіемъ основы настоящаго времени и на глаголы съ нетематическимъ спряженіемъ, гдѣ форма 3-го л. ед. ч. стала, точно также общою формою 3-го л. всѣхъ чиселъ, и далѣе вообще всюду въ балтійскихъ языкахъ форма 3-го л. ед. ч. стала общою формою 3-го л. для всѣхъ чиселъ.

Теперь мнѣ остается рассмотретьъ еще тотъ случай, гдѣ образования формы 3-го л. ед. ч. въ литовскомъ и прусскомъ языкахъ являются въ сложеніи съ постпозиціями.

Прусское *ts*, являющееся въ формахъ 3-го л. ед. ч. прошедшаго времени, только одинъ разъ передано намъ въ формѣ 3-го л. ед. ч. настоящаго времени (*astits*). Это *-ts*, получившееся фонетически непосредственно изъ *-tas*, тождественно, какъ то показалъ проф. Фортунатовъ (Лекціи по фонетикѣ старославянскаго языка, стр. 208), съ тѣмъ *-тъ*, которое является въ старославянскомъ языкѣ въ сложеніи съ формою 3-го (и 2-го л.) ед. ч. аориста на *-хъ* въ непроизводныхъ глаголахъ тематическаго спряженія, напр., *бѣтъ*, *идѣтъ*, *идѣтъ*; это *-тъ* и въ паннонскихъ памятникахъ, и въ древнѣйшихъ памятникахъ старославянскаго языка русской редакціи является всюду съ *ъ*, между тѣмъ какъ въ явившихся подъ влияніемъ формъ настоящаго времени *дасть*, *дасть*, *асть*, (*асть*), *асть*

(*ксть*). и возникшемъ по аналогіи этихъ послѣднихъ *бысть*, *бысть* мы находимъ въ паннонскихъ памятникахъ *ъ* при очень рѣдкомъ *ь*, а въ О. Ев. и другихъ памятникахъ русской редакціи *ь*, параллельно съ *ъ*, въ окончаніи формы 3-го л. ед. и 3-го л. мн. ч. при обычномъ *ъ*, въ окончаніи тѣхъ же формъ въ паннонскихъ текстахъ. Сопоставленіе фактовъ старославянскаго и прусскаго языковъ позволяетъ намъ придти къ тому заключенію, что еще въ литовско-славянскомъ языкѣ указательное мѣстоименіе могло употребляться въ качествѣ формальнаго слова, имѣвшаго нѣкогда, надо думать, измѣненіе по грамматическому роду подлежащаго глагола, непосредственно за формами 3-го л. ед. ч. прошедшихъ времени; это употребленіе указательнаго мѣстоименія явилось въ литовско-славянскомъ языкѣ по исчезновеніи конечнаго *-t*, полученнаго здѣсь въ качествѣ личнаго суффикса, преимущественно при односложныхъ глагольныхъ формахъ прошедшаго времени, каковое употребленіе и сохранилось въ старославянскомъ языкѣ, гдѣ совершенно единичны случаи, въ которыхъ сама глагольная форма представляетъ болѣе чѣмъ одинъ слогъ (см. I. с. стр. 208 сл.). Въ прусскомъ языкѣ, какъ, впрочемъ, и въ старославянскомъ языкѣ, указательное мѣстоименіе въ такомъ употребленіи съ теченіемъ времени утратило измѣненіе по роду подлежащаго глагола, и, слившись окончательно съ глаголомъ, обратилось въ постпозицію. Съ другой стороны, въ прусскомъ языкѣ вслѣдствіе утраты нетематическихъ формъ прошедшаго времени, происшедшей еще въ общевалтійскую эпоху, всѣ формы 3-го л. ед. ч. прошедшаго времени были не менѣе чѣмъ въ два слога, слѣдовательно, здѣсь уже не могло сохраниться первоначальное ограниченіе въ употребленіи *-ts* въ соединеніи съ формами 3-го л. ед. ч. прошедшихъ времени.

Что касается постпозиціи *-ai*, являющейся въ окончаніи формы 3-го л. въ прусскомъ и литовскомъ языкахъ и при томъ не только въ формѣ единственнаго, но и въ формѣ множественнаго числа, то я считаю ее тождественной съ тѣмъ *-ai*, которое въ литовскомъ языкѣ является въ окончаніи формы им. ед. ч. м. р. сложнаго склоненія мѣстоименій и прилагательныхъ (въ нѣкоторыхъ говорахъ въ послѣднемъ случаѣ *-ai* является при болѣе обычномъ *-is* изъ *jis*, ср. напр., замѣчаніе Бругмана въ описаніи годлевскаго говора, Leskien-Brugmann, p. 307—308; въ другихъ говорахъ, напр., въ

известных мнѣ восточнолитовскихъ говорахъ (Изв. II Отд. т. III, стр. 1138) является здѣсь только *-ai*). Брутманъ видитъ во всѣхъ этихъ случаяхъ, не рѣшая, впрочемъ, окончательно вопроса, первоначальное *sai*, слѣдовательно, принимаетъ, что это *sai* въ сложении съ глагольными формами первоначально присоединялось къ формѣ 3-го л. будущаго времени, оканчивавшейся въ общеполтійскомъ языкѣ, по его мнѣнію, на *s*; послѣ упрощенія группы *ss* въ одно *s* въ качествѣ постпозиціи было отвлечено *ai*, присоединявшееся затѣмъ и къ другимъ глагольнымъ формамъ 3-го л. Общеполтійское *sai* Брутманъ сопоставляетъ съ готскимъ *sai* и древнеиндійскимъ *sēd* изъ *sa id* (Gr. II, § 999). Я, съ своей стороны, не считаю вѣроятнымъ такое предположеніе Брутмана и принимаю для общеполтійскаго языка постпозитивную частицу *ai*, родственную по происхожденію съ готскимъ *ei* въ такихъ сочетаніяхъ какъ *patei* и древнеиндійскою частицею *id*, служащею для усиленія предшествующаго слова, (напр., *īad id*); греч. — въ *ὀπίσσι* тождественно съ древнѣйшимъ *id*, готское *ei* само по себѣ могло бы указывать на индоевропейское *a'id* и индоевропейское *īd*, общеполтійское же *ai* получило изъ индоевропейскаго *a'id*; утратившаго конечное *d* еще въ литовскославянскомъ языкѣ.

Въ окончаніи формы 1-го л. мн. ч. мы находимъ въ литовскомъ языкѣ во всѣхъ временахъ и наклоненіяхъ *-me* при *-m* изъ пралитовскаго *-me* съ подвижнымъ *-e*; напр. *sikam(e)*, *sikom(e)*, *siksim(e)*, *sikdawom(e)*, *siktumbim(e)*, *sikim(e)*. Въ формѣ возвратнаго залога, въ положеніи передъ *-s(i)*, является въ окончаніи самого глагола *-mē*. Такимъ образомъ пралитовское *-me* представляетъ гласную *e*, сократившуюся изъ *e* по общему закону о сокращеніи старой длительной долготы, и подвижность этого *e* была вызвана дѣйствіемъ психическихъ условій (ср. Изв. II Отд. т. I, стр. 451). При *-m(e)*, въ возвратномъ залогѣ *-mēs(i)*, мы находимъ въ литовскомъ языкѣ къ окончанію разсматриваемой формы *-ma*, въ возвратномъ залогѣ *-mos*. Эти *-mā*, *-mos* засвидѣтельствованы въ старыхъ текстахъ и известны въ современныхъ говорахъ. Между тѣмъ какъ *-mos* въ возвратномъ залогѣ и въ старомъ, и въ современномъ языкѣ является безъ всякаго отношенія къ образованію основы глагола, *-ma* въ формѣ дѣйствительнаго залога встрѣчается почти исключительно только при

основах нетематического спряжения ¹⁾; ср. *esma* въ ЕЕ. Виллента (Bezzenberger, Gesch. p. 198), *эсма бѹсма* въ жемайтскомъ нарѣчїи (см. Описание Россїенскаго уѣзда, стр. 44) при *-те*, *-т* у Виллента и при *-т* въ жемайтскихъ говорахъ при образованїи основы данныхъ формъ словоизмѣненїя глагола по тематическому спряженїю. Съ другой стороны, окончанїе *-mos(i)*, какъ видно изъ примѣровъ, приведенныхъ у Беценбергера I с. pp. 196, 201, къ которымъ можно прибавить *melskemosi* (Forma chrikstima 34, 35), въ старыхъ текстахъ является при *-mes(i)* безъ подобнаго ограниченїя; въ жемайтскомъ нарѣчїи извѣстно только прадитовское *-mos(i)*, являющееся здѣсь въ извѣстныхъ говорахъ въ видѣ *-mūz*, въ тѣхъ именно говорахъ, гдѣ старое *o* обратилось въ *u*, прадитовское же *-mes(i)* здѣсь, повидимому, не извѣстно, по крайней мѣрѣ въ живомъ языкѣ.

Въ латышскомъ языкѣ мы находимъ, въ его литературномъ нарѣчїи, въ окончанїи формы 1-го л. мн. ч. вообще *-m*; напр. *metam*, *metām*, *metīsim*. Въ возвратномъ залогѣ является *-mēs*. Въ остаткахъ нетематического спряженїя основъ настоящаго времени, сохраняющимся въ латышскомъ языкѣ, мы находимъ въ окончанїи разсматриваемой формы частью *-ma*; ср. *eima*, при *eijam*, между тѣмъ какъ *eimam* представляетъ *-m* въ окончанїи подъ влїянїемъ аналогїи со стороны другихъ глаголовъ и ближайшимъ образомъ со стороны *eijam*; такъ же, какъ *eimam* объясняется и *etam* при *ēdam*. Въ народныхъ говорахъ при литературномъ *-m* является также частью *-me*, частью *-mī* (см. Bielenstein, Lett. Sp. II, § 409); въ формѣ возвратнаго залога народные говоры представляютъ *-mēs*, при чемъ въ нѣкоторыхъ среднелатышскихъ и восточнолатышскихъ диалектахъ является *-mēs* (см. Bezzenberger, LDSt. p. 73), то-же *-mēs* является и въ языкѣ прусскихъ латышей, гдѣ извѣстно и *-mōs* при *-mēs* (см. Bezzenberger, Sp. Pr. L., p. 87).

Наконецъ, прусскїй языкъ представляетъ въ окончанїи формы 1-го л. мн. ч. *-mai*, напр. *gīwattmai* (см. Berneker, Pr. Sp. p. 216 sq.).

¹⁾ Любопытно отмѣтить, что Зенштокъ въ своемъ изданїи трудовъ Виллента измѣнилъ встрѣчающееся въ ЕЕ. на стр. 129 *likima* и *nepranoxīma* въ *likime* и *nepranoxīme* (SEE. стр. 186), *laukiemto* же (ЕЕ. 89) нѣтъ не исправлено; *esma*, встрѣчающееся пять разъ, одинъ разъ исправлено въ *esme* (SEE. 141); и это, быть можетъ, не опечатка, какъ то думаетъ Бехтель (LLD. III, p. CXXV).

Разсмотримъ теперь исторію окончаній 1-го л. мн. ч. въ балтійскихъ языкахъ. Что касается пралитовскаго *-m(e)*, латышскаго *-m* при диалектическомъ *-me*, то являющіяся въ возвратномъ залогѣ литовское *-mēs(i)*, латышское диалектическое *-mēs* указываютъ, какъ я замѣтилъ выше, на происхожденіе литовсколатышскаго *-me* изъ *-mē* по общему закону о сокращеніи старой длительной долготы въ литовсколатышскомъ языкѣ. Это *-mē*, полученное изъ общебалтійскаго и литовскомъ и славянскаго языкахъ, восходитъ къ индоевропейскому суффиксу 1-го л. мн. ч. прошедшихъ временъ и извѣстныхъ косвенныхъ наклоненій *-mā^e*, при которомъ здѣсь существовало и *-mā^e* (см. Brugmann, Grundriss II, § 1000). Литовское *-ma* при *-mos(i)* въ возвратномъ залогѣ, а также латышское *-ma* представляютъ новообразование въ гласной суффикса по аналогіи соответственной формы 1-го л. дв. ч. Латышское *-mos*, отмѣченное Бецценбергеромъ въ языкѣ прусскихъ латышей, представляетъ заимствование изъ литовскаго языка. Прусское *-mai* вмѣстѣ съ латышскимъ *-mēs*, являющимся въ формѣ возвратнаго залога, восходитъ къ общебалтійскому *-mai*; получившему дифтонгъ *-ai* по аналогіи *-mai* въ окончаніи формы 1-го л. ед. ч. настоящаго времени въ нетематическомъ спряженіи, *-sai* въ окончаніи формы 2-го л. ед. ч. настоящаго времени въ нетематическомъ и *-ai* въ тематическомъ спряженіи. Далѣе, въ латышскомъ языкѣ по аналогіи окончанія другихъ формъ лица общебалтійское *-mai* сохранилось только въ формѣ возвратнаго залога, а въ формѣ дѣйствительнаго залога появилось *-mi*, созданное по аналогіи соотношенія другихъ формъ лица дѣйствительнаго и возвратнаго залоговъ.

Итакъ, мы видимъ, что и въ формѣ 1-го л. мн. ч. суффиксъ, полученный изъ индоевропейскаго языка первоначально въ формахъ прошедшаго времени, вытѣснилъ въ общебалтійскомъ языкѣ суффиксъ 1-го л. мн. ч. настоящаго и будущаго времени.

Въ окончаніи формы 2-го л. мн. ч. во всѣхъ временахъ и наклоненіяхъ въ литовскомъ языкѣ само по себѣ является *-te* при *-t* изъ пралитовскаго *-te* съ *e* подвижнымъ; напр. *sūkat(e)*, *sūkót(e)*, *sūksit(e)*, *sūktumbūt(e)*, *sūkit(e)*. Въ формѣ возвратнаго залога является *-tēs(i)*. При этомъ, подобно *-ma* въ окончаніи формы 1-го л. мн. ч., и въ формѣ 2-го л. мн. ч. является *-ta*, пользующеяся значительно меньшимъ распространеніемъ, чѣмъ *-ma*; Бецценбергеръ приводитъ изъ Бреткуна *ne ietsta* (Gesch. p. 201), да въ *dostat* (Кати-

хизись 1547 г., 16, 2, а не 12, какъ обозначено у Беценбергера (I. с. р. 199) мы находимъ *dosta-t* по аналогіи другихъ образованій формы 2-го л. мн. Встрѣчающіяся неоднократно у Бреткуна *dūstīt, dūstīte*, а также *uszdestet* (Bezenberger, Gesch. р. 199), какъ справедливо замѣтилъ Беценбергеръ (I. с. р. 200), представляютъ по отношенію къ *-t, -te* такое же новообразование, что и *dostat*, но я не могу согласиться съ Беценбергеромъ во взглядъ на написаніе буквы *-i* въ *-ti*. Здѣсь, какъ и въ *esme, esse, este* (3-ье л.) *ieschkami* у Бреткуна, мы находимъ отступленіе отъ этимологическаго правописаніе подѣ влияніемъ живого произношенія, а въ неужныхъ говорахъ среднелитовскаго нарѣчія прусской Литвы (см. напр. замѣчаніе Лескина по поводу говора Вилькишекъ, Leskien-Brugmann, р. 7) гласныя *ī* и *ē* безъ ударенія, совпадаютъ въ одномъ звукѣ *e* закрытое краткое, гласная же *ī* звучитъ въ литовскомъ языкѣ вообще открыто, приближаясь къ *ē* закрытому. Такого же происхожденія и написаніе *i* въ *esti* (2 л. мн. ч.) въ EE. Виллента (ср. Bechtel, I.L.D. III, р. XXXIII) и въ изданіи Зенштока (SEE. 119), т. е. и здѣсь *i* появилось подѣ влияніемъ того, что гласныя *i* и *e* вообще звучатъ близко другъ къ другу, по крайней мѣрѣ, при извѣстномъ фонетическомъ положеніи.

Въ латышскомъ языкѣ мы находимъ въ окончаніи 2-го л. мн. ч. вообще *-t*, въ возвратной формѣ *-tēs*; напр., *metat, metāt, metīsīt; metatēs* и т. д. Въ народныхъ говорахъ являются и *-te, -ti* (Bielenstein, Lett. Sp. II, § 417). Въ восточнолатышскомъ нарѣчій въ формѣ возвратнаго залога существуетъ и *-tēs* (Bezenberger, LDSt. р. 73), являющееся также и въ языкѣ прусскихъ латышей (Bezenberger, Sp. Pr. р. 87). Наконецъ, въ *ēita* мы находимъ окончаніе *-ta*, бывшее довольно распространеннымъ въ XVII в. (см. Bielenstein, Lett. Sp. II, § 417).

Въ прусскомъ языкѣ мы находимъ въ окончаніи формы 2-го л. мн. ч. *-tai, -tei* и *-ti*; являющееся одинъ разъ *-ta* въ *seggīta* Бернекеръ считаетъ ошибочнымъ (Pr. Sp. р. 219). Что касается написаній *-tei* и *-ti*, то по отношенію къ нимъ я не согласенъ съ мнѣніемъ Бернекера, который считаетъ *-ti* = лит. — *tē* въ *-tēs*, такъ какъ не могъ бы прежде всего понять происхожденія этого *-ti* въ прусскомъ языкѣ, а въ литовскомъ языкѣ *-tēs*, какъ мы увидимъ, появилось по аналогіи *-tēs* въ окончаніи 1-го л. мн. ч. Я полагаю,

что прусскія *-tai* и *-ti* при *tai* можно понять, какъ новообразование по аналогіи окончанія 2-го л. ед. ч., гдѣ мы находимъ при *-sai*, *-ai* также *-sei*, *-ei*, *-si*, *-i*, а о значеніи колебаній въ написаніи этихъ окончаній я уже говорилъ.

Прусское *-tuis* вмѣстѣ съ латышскимъ *-tēs* объясняются такъ же, какъ *-tai* и *mēs* въ окончаніи формы 1-го л. мн. ч. Литовско-латышское *-ta* является новообразованиемъ по аналогіи окончанія 2-го л. дв. ч., а литовское *-t(e)* вмѣстѣ съ латышскимъ *-t* изъ *-te*, сохраняющимся въ народныхъ говорахъ, получилось изъ общевосточнобалтійскаго и литовскославянскаго *-te* (ср. слав. *-te*) и далѣе изъ индоевропейскаго *-ta^e*, являющагося суффиксомъ 2-го л. мн. ч. въ формахъ прошедшаго времени и извѣстныхъ косвенныхъ склоненій. Слѣдовательно, и въ формѣ 2-го л. мн. ч. мы находимъ въ балтійскихъ языкахъ то же распространеніе суффикса прошедшаго времени, что и въ другихъ формахъ лица. Наконецъ, литовсколатышское *-tēs(i)* въ окончаніи формы 2-го л. мн. ч. въ возвратномъ залогѣ объясняется влияніемъ аналогіи со стороны *-mēs(i)* въ окончаніи формы 1-го л. мн. ч.; что же касается латышскаго диалектическаго *-ti*, то оно объясняется вполне аналогично *-mi* въ 1-мъ л. мн. ч.; о которомъ я уже говорилъ.

Переходя къ рассмотрѣнію личныхъ окончаній формы двойственнаго числа, я долженъ замѣтить, что въ латышскомъ языкѣ мы уже не находимъ формы этого числа, равно и въ прусскомъ языкѣ намъ не засвидѣтельствованы относящіеся сюда образования. Такимъ образомъ форма двойственнаго числа сохраняется лишь въ литовскомъ языкѣ, да и здѣсь она постепенно выходитъ изъ употребленія. Многіе говоры въ настоящее время уже утратили образования двойственнаго числа въ глаголахъ, сохраняя его въ болѣе или менѣе значительныхъ остаткахъ въ именахъ и личныхъ словахъ, а также мѣстоименіяхъ; ср. напр. замѣчаніе Бругмана о годлевскомъ говорѣ: «Der Dual ist ausgestorben» (Brugmann-Leskien, p. 315), слова введенія къ сборнику Фортунатова-Миллера: «Двойственное число въ спряженіи не употребляется» (стр. 11), а по отношенію къ восточнолитовскимъ говорамъ Ковенской губерніи ср. замѣчаніе еп. Барановскаго въ его статьѣ «Замѣтки о литовскомъ языкѣ и словарѣ», что здѣсь двойственное число въ глаголахъ уже не употребляется (стр. 53).

Въ окончаніи 1-го л. дв. ч. мы находимъ въ литовскомъ языкѣ *-va*, въ возвратномъ залогѣ *-vos(i)*; напр. *sūkava, sūkavos(i)*. Окончаніе разсматриваемой формы *-va* изъ **vā̄^o*, съ сокращеніемъ долгаго *a^o* съ старой длительной долготой, восходитъ къ индоевропейскому *vā̄^o*, являвшемуся личнымъ суффиксомъ 2-го л. дв. ч. въ прошедшемъ времени; что касается пролитовскаго *ā̄^o*, откуда далѣе *a*, то оно, понятно, не можетъ соответствовать непосредственно индоевропейскому *ā̄^o* и явилось здѣсь по аналогіи *ā̄^o* въ окончаніи формы 2-го л. дв. ч. Въ говорахъ мемельскаго нарѣчія мы находимъ въ окончаніи разсматриваемой формы дифтонгъ *-ai*, частью *-vian*, напр. *kalbam, žinotivian, ėkiau* и т. п. (Kurschat, Gr. § 1159). Съ этимъ *-ai, -vian* находится въ связи являющееся здѣсь же и въ жемайтскомъ нарѣчіи *-tai* въ окончаніи 2-го л. дв. ч. (Kurschat, l. с., Описание Россіенскаго уѣзда, стр. 44) при *-ta*, въ возвратной формѣ *-tos(i)*, которое мы находимъ въ другихъ говорахъ. Литовское *-ta* имѣетъ *a* изъ стараго, литовсколатышскаго извѣстной эпохи, *ā̄^o* съ длительной долготой и вмѣстѣ съ общеславянскимъ *-ta* указываетъ на индоевропейское *-tā^a* въ прошедшемъ времени. Что касается литовскаго діалектическаго *-tai*, которое, надо думать, вызвало и мемельское *-vian, -ai* въ окончаніи 1-го л. дв. ч., то оно врядъ ли представляетъ новообразование самого литовскаго языка; не рѣшая окончательно этого вопроса, за отсутствіемъ надлежащихъ данныхъ, я полагаю бы, что *-tai* восходитъ къ индоевропейскому *tā^au*, гдѣ *u* представляетъ по происхожденію извѣстную частицу.

Въ заключеніе настоящаго отдѣла, посвященнаго исторіи формъ лица въ балтійскихъ языкахъ, я остановлюсь на образованіи этихъ формъ въ литовскомъ желательномъ и латышскомъ условномъ наклоненіяхъ, а о тѣхъ причинахъ, которыя побудили меня выдѣлить относящія сюда вопросы изъ общаго изложенія, я уже сказалъ выше.

Литовское желательное и латышское условное наклоненія представляютъ по происхожденію сложную форму, въ составъ которой вошелъ вообще спрягаемый глаголъ въ формѣ на *-tum*, по происхожденію винит. пад. ед. ч. отглагольнаго существительнаго, † соответственная форма лица отъ основы индоевропейскаго желательнаго наклоненія, образованной по нетематическому спряженію отъ глагольнаго корня *bhu*; въ литовскославянскій языкъ эта основа пе-

решила въ сильномъ и несильномъ видахъ и являлась какъ *biē* при *bi*; въ славянскихъ языкахъ въ результатъ сохранился только индоевропейскій слабый видъ (ст.-сл. *bi-*), а въ общеполтійскомъ языкѣ сохранились оба вида, при чемъ изъ *biē* здѣсь получилось, по общему закону, *bē*. Описательная форма косвеннаго наклоненія, состоявшая изъ образования спригаемаго глагола на *-tum* + форма лица отъ основы *bē*, *bi*, какъ мы увидимъ впоследствии, существовала, вѣроятно, еще въ литовскославянскомъ языкѣ, и составленная такимъ образомъ описательныя формы косвеннаго наклоненія подверглись въ общеполтійскомъ и далѣе въ литовсколатышскомъ языкѣ цѣлому ряду измѣненій, результатомъ которыхъ явились находимыя нынѣ въ литовскомъ и латышскомъ языкѣ образования. На дальнѣйшихъ подробностяхъ я пока не могу останавливаться и перехожу прямо къ вопросу объ образованіи формъ лица въ интересующихъ насъ формахъ наклоненія, полагая, что сказаннаго мною достаточно для выясненія указаннаго вопроса.

Въ окончаніи формы 1-го л. ед. ч. литовскаго желательнаго наклоненія мы находимъ въ различныхъ говорахъ различныя окончанія, которыя, принимая во вниманіе фонетическія явленія соответственныхъ діалектовъ, можно свести къ пралитовскимъ *sca*, *-sca*, *-szo*, напр. *sikscia*, *siksciam*, *sikscio*. Пралитовское *-sca* является въ слѣдующихъ, нѣсколько мнѣ извѣстно, говорахъ: 1) среднелитовскаго нарѣчія: а) людинавскомъ (Фортунаговъ-Миллеръ, стр. 12); б) годлевскомъ (Leskien-Brugmann, p. 315); в) въ говорѣ Пренъ (Kolberg, № 42, 1); д) въ говорѣ Бретана (Bezzenberger, Gesch. p. 213); е) въ говорѣ м. «Грузди» Шажельскаго уѣзда (Mitteilungen, I, p. 374); 2) восточнолитовскаго нарѣчія: а) въ говорѣ Даукша (Нѣск. данн., стр. 538); б) въ говорѣ Катихивиса 1598 г. (Arch. f. sl. Ph. XIII, p. 567); в) въ говорѣ Punktaŭ Sakimi Ширвида (LLD. IV, напр. p. 53,4; 56,7; 33,20; 146,29); д) въ говорѣ Kniga Nobaznistes 1653 г. (Bezzenberger, Gesch. p. 213); е) въ говорѣ Библии Хиллинскаго (Mitteilungen, IV, p. 237, nota 16); ф) въ говорѣ Евангелія 1702 г., извѣстнаго мнѣ по экземпляру Виленской Публичной Библиотеки; г) въ говорѣ Universitas, p. 25; встрѣчающееся одинъ разъ *bisciu* надо думать—опечатка; h) въ говорѣ мѣстностей Слонимскаго уѣзда (Mitteilungen, IV p. 169); i) въ говорѣ восточнолитовскихъ дайнъ въ сборникѣ Ивана Юшкевича (№ 24, 6); k) въ

извѣстныхъ мнѣ непосредственно восточнолитовскимъ говорахъ Ко-
венской губерціи; ср. также указаніе Куршата въ Gr. § 1158; 3) мемельскаго нарѣчія: а) въ говорѣ Катикизиса 1547 г. (LLD. I, р. 6, 6; б) въ говорѣ Виллента (LLD. III, р. LIX sq.). На прагитов-
ское *-sgo* мы находимъ указанія въ слѣдующихъ говорахъ: 1) сред-
нелитовскаго нарѣчія: въ говорѣ Бреткуна (Bezzenberger, Gesch. р. 213); 2) восточнолитовскаго нарѣчія: въ говорѣ Катикизиса Даушна (Нѣск. данн. стр. 538) и въ говорѣ кейданскій мадалий, обозна-
чаемыхъ у Бецценбергера условно буквами KS., KM., KK., хотя въ KS., по крайней мѣрѣ, извѣстно и *-sga* (Bezzenberger, Gesch. р. 213); 3) жемайтскаго нарѣчія: ср. слова кс. Явниса (Описание Рос-
сіенскаго уѣзда, стр. 44), Куршата (Gr. § 1158) и Шлейхера (Handbuch I, р. 229); 4) мемельскаго нарѣчія: въ говорѣ Виллента (LLD. III, р. LIX sq.). Прагитовское *-sgam* является въ слѣдующихъ
говорахъ: 1) среднелитовскаго нарѣчія: а) говоръ Бреткуна (Bezzenberger, Gesch. р. 213); б) говоръ Вилькишекъ (Leskien- Brugmann, р. 12); в) говоръ грамматики Шлейхера (Handbuch I, р. 229); д) говоръ грамматики Куршата (Gr. § 1065); е) говоръ дайнъ № 19 и № 25 въ сборникъ Кольберга (не-сѣверные говоры русской Литвы); ф) говоръ велѣнскій (LD. № 17, 1, Sv.D. № 1, 7 и т. д.); 2) мемельскаго нарѣчія: говоры дер. Darguzen- Gerge (Mittailungen II, р. 45). Къ этимъ общимъ свѣдѣніямъ я присоединю нѣсколько замѣчаній. Встрѣчающееся при *bysza* съ нефонетическимъ сокраще-
ніемъ *bysz* является, между прочимъ, въ дайнахъ и въ тѣхъ мѣ-
стностяхъ, гдѣ мы вообще не находимъ другихъ указаній на праги-
товское *-sga*, и въ виду этого я рассматриваю это *bysz*, какъ заим-
ствованіе; ср. напр. *bysz* въ говорѣ Вилькишекъ (Leskien- Brugmann р. 12), въ говорѣ дайнъ, записанныхъ Шлейхеромъ (Handbuch II, р. 44, № 1, 3), въ велѣнскихъ дайнахъ (LD. № 234, 16, напр.).
Насколько можно довѣрять такимъ случаямъ какъ *bunau* въ восточ-
нолитовской дайнѣ № 28 у Ивана Юлиевича и ольсядскимъ *-sgiau* (LD. № 1501, 6; № 1518, 6) я не знаю; никакіе другіе извѣстные мнѣ источники не даютъ указаній на восточнолитовское и жемайт-
ское *-sgiau*, и въ ольсядскомъ *-sgiau* *), равно какъ и въ восточно-

*) Ольсядское *-sgiau* подозрительно еще и по той причинѣ, что въ этомъ говорѣ мы знали бы *-liau*, ср. *pagyrdiau* (№ 1477, 8).

литовскомъ *-чи* у Ивана Юшкевича я вижу не явление самого языка, а, легко понятную неточность -бр. Юшкевичей, т.е. какъ вѣленскій говоръ, вообще являющейся въ ихъ трудахъ, имѣетъ *-сгаи*. Въ формѣ возвратнаго залога мы находимъ при *-сгаи* *-сгаи(и)*, а при *-сга* и *-сго* *-сго(и)*.

Въ формѣ 2-го л. ед. ч. мы находимъ въ формѣ литовскаго желательнаго наклоненія, во-первыхъ, образования типа *siktumbei*, которыя засвидѣтельствованы въ слѣдующихъ старинныхъ текстахъ и современныхъ говорахъ: 1) въ Ершг. Вилленга (напр. 4, 11; 7, 34) — мемельское нарѣчье; 2) въ Катихизисѣ Даушпа (напр. 75) и въ Катихизисѣ 1598 г. (Arch. f. N. Ph. XIII, p. 567) — восточнолитовское нарѣчье; 3) въ описываемыхъ Шлейхеромъ и Куршатомъ говорахъ среднелитовскаго нарѣчья прусской Литвы (Schleicher, Handbuch I, p. 229, Kurschat, Gr. § 1092). По поводу данныхъ изъ старинныхъ текстовъ слѣдуетъ замѣтить, что Bezzenberger не приводитъ въ Gesch. вообще примѣровъ для *-tumbei*, вѣроятно, потому, что онъ находилъ это окончаніе въ грамматикахъ. Во-вторыхъ, мы находимъ здѣсь образования типа *siktumai**) являющіяся въ слѣдующихъ старинныхъ текстахъ и современныхъ говорахъ: 1) въ Punktay Sakimu Ширвида (29, 10), въ кейданскихъ изданіяхъ (Bezzenberger, Gesch. p. 213); въ Библии Хидинскаго (Mittheilungen IV, p. 247 nota), въ Universitas (p. 25) — восточнолитовское нарѣчье; 2) въ голдескомъ говорѣ среднелитовскаго нарѣчья (Leskien-Brugmann, p. 316) и 3) современныхъ восточнолитовскихъ говорахъ (ср. Kurschat, Gr. § 1158). Въ-третьихъ, намъ известны образования типа *siktumbi* (Катихизисъ 1547 г., 10, 22) — мемельское нарѣчье. Въ-четвертыхъ, мы находимъ образования типа *siktumi* въ слѣдующихъ говорахъ: 1) въ жемайтскомъ нарѣчьи (ср. Kurschat, Gr. 1158), 2) въ не строго мемельскомъ нарѣчьи (ср. Mittheilungen II, p. 45). Въ-пятыхъ, являются образования типа *siktum* 1) въ Катихизисѣ 1598 г. (Arch. f. sl. Ph. XIII, p. 567) — восточнолитовское нарѣчье**); 2) въ голдескомъ говорѣ (Leskien-Brugmann, p. 12), въ вѣленскомъ говорѣ

*) Ев. Барановскій указываетъ для говора восточнолитовскаго нарѣчья Ковенской губерніи образования на *-tumai* (Захѣтки, стр. 58), но мнѣ неизвестно, дѣйствительно они существуютъ.

***) По поводу словъ Шлейхера: *„tum (so auch Szyrwid)“* замѣчу, что изъ текста Punktay Sakimu образования 2-го л. желательнаго на *-tum* мнѣ неизвѣстны.

(Sv. D. 67, 13, LD. 39, 6), въ говорѣ м. «Грузди» Шавельскаго уѣзда (Mitteilungen I, p. 370), въ говорѣ Вилькишекъ (Leskien-Brugmann, p. 12)—среднелитовское нарѣчіе. Наконецъ, Шлейхеръ (Handbuch I, p. 229) и Куршатъ (Gr. § 1158) указываютъ образованія 2-го л. желательнаго типа *sùktai*, повидимому, изъ мемельскаго и среднелитовскаго нарѣчія прусской Литвы, именно изъ неюжныхъ его говоровъ. Въ формѣ возвратнаго залога неизвѣстно *-tum* въ сложеніи съ постпозитивнымъ *-s(i)* и въ тѣхъ говорахъ, гдѣ оно является, въ формѣ возвратнаго залога мы находимъ другія образованія, ср. *velytumis* въ говорѣ Вилькишекъ (Leskien-Brugmann, p. 12), которое я объясняю изъ *velytumis*, согласно фонетическимъ законамъ этого діалекта.

Въ окончаніи формы 3-го л., общей для всѣхъ трехъ чисель, мы находимъ въ литовскомъ желательномъ наклоненіи вообще образованія, указывающія на пралитовскія образованія типа *sùktu*. О томъ, что здѣсь было именно *-u*, ясно свидѣлствуютъ, во-первыхъ, написанія старыхъ текстовъ XVI в., когда еще сохранялось вообще носовое свойство въ старыхъ носовыхъ гласныхъ, при чемъ слѣдуетъ однако имѣть въ виду, что древнѣйшіе дошедшіе до насъ тексты не различаютъ въ написаніи *u* носоваго и *u* неносоваго, частію и *i* носоваго и *i* неносоваго. У Бреткуна мы находимъ такіа написанія какъ *ischbegtu*, *begtu*, гдѣ передано носовое свойство *u*; при *butu*, *butu*, гдѣ оно не передано; ср. также въ Катихизисѣ Даукша обычное *-tu* въ окончаніи разсматриваемой формы при болѣе рѣдкомъ *-tu*. Далѣе, современные говоры, утратившіе носовое свойство старыхъ носовыхъ гласныхъ при положеніи въ открытомъ концѣ слова безъ ударенія, представляютъ въ окончаніи 3-го л. желательнаго наклоненія *-tū* или *-tu* въ зависимости отъ того, имѣетъ ли вообще данный говоръ долгія или краткія гласныя изъ старыхъ носовыхъ гласныхъ при такомъ ихъ фонетическомъ положеніи; долгими мы находимъ такіа гласныя въ южныхъ говорахъ, и здѣсь является *-tū* (ср. напр. годлевскій говоръ, Leskien-Brugmann, p. 316), при *-tu* съ *u* краткимъ въ неюжныхъ говорахъ, ср. *sùktu* въ говорѣ грамматикъ Шлейхера (Handbuch I, p. 229). Слѣдуетъ отмѣтить, что въ современныхъ говорахъ является при *-tu* также и *-t* съ нефонетическимъ отпаденіемъ конечной гласной, надо думать, по аналогіи прочихъ образованій формы 3-го л.; ср. *sùkt* при *sùktu* въ грамматикѣ Шлей-

хера; *but* (2, 1) при *mačytu* (2, 2) въ дайнахъ сборника Sv. D. бр. Юшкевичей; *but*, отмѣченное Фругманомъ въ годлевскомъ говорѣ при *bitū*, можетъ быть, не принадлежитъ ему непосредственно и представляетъ собою заимствование. При образованияхъ на старое *-tu* мы находимъ и образования на *-tu*; Бецценбергеръ приводитъ (Gesch. p. 213) два примѣра изъ старыхъ текстовъ: одинъ (*sudūtu*) изъ Бреткуна, другой (*neapschaltū*) изъ сдѣланнаго Зенштокомъ изданія трудовъ Виллента; въ современныхъ говорахъ образования на *-tu* (при *-tu*) отмѣчены Бецценбергеромъ въ области Гейдекруга, гдѣ лежатъ говоры, переходные между среднелитовскими и мемельскимъ нарѣчьями. (см. Bezenberger, Forschungen, p. 16). Наконецъ, въ нѣкоторыхъ говорахъ являются въ разсматриваемой формѣ и образования на *-tum*; Куршаты указываетъ это *tum* изъ области жемайтскаго нарѣчья (ж. Саланты), см. Gr. § 1158; ср. также *-tum*, являющееся въ Ольсядскихъ дайнахъ въ LD. (*lotum*, № 1551, 4, ср. *dovandū*, № 1501, 10, *but* № 1479, 1); находимъ мы это *-tum* и въ велѣнскихъ дайнахъ, напр. *bitum* (LD. 118, 5).

Въ окончаніи 1-го л. мн. ч. желательнаго наклоненія мы находимъ прежде всего образования типа *ziktumbim(e)*, извѣстныя намъ изъ старыхъ текстовъ и современныхъ говоровъ, при чемъ и здѣсь, какъ и въ разсмотрѣнныхъ нами выше образованияхъ формы 1-го л. мн. ч., при *me* въ формѣ возвратнаго залога, въ положеніи передъ постпозитивнымъ *-s(i)*, извѣстно и *mo*. Образования этого типа мы находимъ въ Margarita Theologica 1600 г. (Bezenberger, Gesch. p. 213), въ виленской, надо думать, восточнолитовской, постэдѣ (*ib1*); въ старыхъ мемельскихъ текстахъ: Катихизисъ 1547 г.: *butumbim* (19, 43), Форма *chrikstima*: *gautumbim* (33, 16), въ Елчир. Виллента: *manitumbim* (3, 7); въ слѣдующихъ восточнолитовскихъ текстахъ: въ Катихизисѣ Даукша: *minētumbime* (19), въ Катихизисѣ 1598 г.: *szauktumbim* (Arch. f. sl. Ph. XIII, p. 567), въ Катихизисѣ 1605 г.: *vzgmintumbime* (14); ср. также показанія Шлейхера и Куршата въ ихъ грамматикахъ относительно описываемыхъ ихъ говоровъ. Во-вторыхъ, намъ извѣстны образования на *-tumim(e)*; ср. говоры *) Книга Nobaznistes 1653 г. (Bezenberger, Gesch. p. 214),

*) Шлейхеръ въ Handb. I, p. 229 ошибочно приводитъ *tumet*, какъ встречающееся у Ширенда.

Библия Хилинскаго: *butumime* Gen. XI, 4, Universitas: *kalbētumete* (31), *būtumet* (25); въ современныхъ говорахъ мы также находимъ образования этого типа, а именно они засвидѣтельствованы для желайтскаго нарѣчія (м. Салаты, ср. Kurschat, Gr. § 1158), для не строго мемельскихъ говоровъ (Mitteilungen II, p. 45). Въ третьихъ, мы находимъ образования на *-tume*; ср. *turetume* (32, 19) въ Punktay Sakmu Ширвида; годлевскій говоръ (Leskien-Brugmann, p. 315) и говоры восточнолитовскаго нарѣчія представляютъ также это окончаніе; въ послѣднихъ, впрочемъ, насколько мнѣ извѣстно, преобладаютъ образования предшествующаго типа, на *-tumim(e)*. Въ четвертыхъ, является въ окончаніи разсматриваемой формы *-tum*, встречающееся у Бреткуна и въ Книга Nobaznistes (Bezenberger Gesch. p. 214); а также въ современныхъ среднихъ и сѣверныхъ говорахъ среднелитовскаго нарѣчія прусской Литвы (ср. Schleicher, Handbuch I p. 229, Kurschat, Gr. § 1158, Leskien-Brugmann, p. 12).

Въ окончаніи 2-го л. мн. ч. желательнаго наклоненія мы находимъ, во-первыхъ, образования типа *sūktumbit(e)*, являющіяся у Бреткуна (Bezenberger, Gesch. p. 214), въ грамматикахъ Шлейхера и Курпата, а также въ старыхъ мемельскихъ текстахъ: Катихизисъ 1547 г.: *ischmaktumbet* (18, 30); Форма chrikstimā: *priemtumbite* (34, 8); Enchir. Виллента: *prisiimtubit* (2, 15); въ старыхъ восточнолитовскихъ текстахъ: Катихизисъ Дауша: *tarnāutumbit* (45); Катихизисъ 1598 г.: *gatetumbit* (Arch. f. sl. Ph. XIII p. 579, l. 27). Во-вторыхъ; намъ извѣстны образования на *-tumit(e)*, являющіяся въ Книга Nobaznistes 1653 г. (Bezenberger, Gesch. p. 214), Библии Хилинскаго *imirtumite* (Gen. III, 3), Universitas: *kalbētumete* (31), *būtumet* (25); изъ современныхъ говоровъ я могу указать говоры жемайтскаго нарѣчія (ср. Kurschat, Gr. § 1158) и говоры переходные отъ мемельскаго къ среднелитовскому (см. Mitteilungen II, 45) нарѣчію; для годлевскаго говора Бругманъ указываетъ одинъ разъ *-tumit* при обыкновенъ *-tumet* (Leskien-Brugmann, p. 316); въ извѣстныхъ мнѣ восточнолитовскихъ говорахъ Ковенской губерніи здѣсь является пралитовское *-tumit(e)*. Въ третьихъ, мы находимъ въ окончаніи 2-го л. мн. ч. желательнаго наклоненія образования типа *sūktum* (Schleicher, Handbuch I, p. 229). Наконецъ, изъ говоровъ нарѣчія мемельскаго м. б. и не южныхъ среднелитовскихъ говоровъ прусской Литвы Курпата приводитъ образования типа *zinotot* (Gr. § 1158), а для Меречскаго

говора. (южный говор восточнолитовского нарѣчія) онъ указываетъ образованія типа *šinotūt* (Gr. § 1158). Въ заключеніе я долженъ еще отмѣтить приводимыя Бенценбергеромъ (Geschn. p. 214) изъ Брейкуна *pašsintambeit* и *dāuksintambeitis* (форма возвратнаго залога). Относительно формы возвратнаго залога замѣчу, что и здѣсь неизвѣстность *-tum* въ сложеніи съ постпозитивнымъ *z(i)*.

Въ окончаніи формы 1-го л. дв. ч. мы находимъ, во-первыхъ, образованія типа *šiktumbāa*. (Schleicher, Händbuch I p. 229; Kurzschat, Gr. § 1065), а въ говорахъ переходныхъ отъ мещельскаго нарѣчія къ среднелитовскому является здѣсь въ окончаніи *-tūm* (Mittelungen II, p. 45). Приводимое Курпаторомъ въ Gr. § 1158 *šektūma*, повидимому, отмѣчено имъ въ мещельскомъ и среднелитовскомъ нарѣчіяхъ прусской Литвы (не южные говоры). Шлейхеръ указываетъ для описываемаго имъ говора также и образованія типа *šiktum*.

Въ окончаніи формы 2-го л. дв. ч. мы находимъ, во-первыхъ, образованія типа *šiktumbāa*, приводимыя Шлейхеромъ и Курпаторомъ въ ихъ грамматикахъ; въ области Прекульса извѣстно здѣсь окончаніе *-tūmā* (Mittelungen II p. 45), а въ говорахъ грамматики Шлейхера являются и образованія типа *šiktum*.

Въ латышскомъ языкѣ, въ его литературномъ нарѣчіи, мы находимъ въ окончаніи всѣхъ формъ лица условнаго наклоненія *-tu*. То же *-tu* является и въ Катихизисѣ 1586 г.; ср: *tu grībēete* (20, 24; 28, 5). Народные говоры представляютъ, однако, частію большее равнообразіе, а именно въ окончаніи 1-го л. ед. ч. мы находимъ въ говорахъ восточнолатышскаго нарѣчія *-tum* (см. Bezzenberger LDSt. p. 72), являющееся также и въ языкѣ прусскихъ латышей Bezzenberger, Sp. Pr. L. p. 96), гдѣ извѣстно и *-sam*, заимствованное изъ литовскаго языка, съ его измѣненіемъ въ нѣкоторыхъ говорахъ въ *-sam* подъ вліяніемъ *-tu*, которое, надо замѣтить, является и здѣсь. Въ окончаніи 2-го л. ед. ч. извѣстно изъ говоровъ восточнолатышскаго нарѣчія *-tum*, являющееся при *-tu* и въ языкѣ прусскихъ латышей (Bezzenberger, LDSt. p. 72, Sp. Pr. L. p. 96); въ восточнолатышскихъ говорахъ мы находимъ и *-tum* при *-tib* (Bezzenberger, LDSt., p. 72). Въ формѣ 3-го л. и народные говоры вообще представляютъ *-tu*; окончаніе *-tum* приводитъ Бенценбергеръ изъ языка прусскихъ латышей (Sp. Pr. L. p. 97). Въ окончаніи 1-го л. мн. ч.

мы находимъ въ среднелатышскихъ говорахъ Курляндіи *-tum* (Bielenstein, Lett. Sp. 449), въ говорѣ прусскихъ латышей также *-tum* (Bezenberger, Sp. Pr. L. p. 96); въ восточнолатышскихъ говорахъ является *-tumet* (Bezenberger, LDSt. p. 72), а въ грамматикахъ Манцелюса, Дресселя и Адольфи является и *tam*, надо думать, съ *ā*, Дрессель пишетъ *-tahm* (Bielenstein, Lett. Sp. I, p. 21); Дрессель въ своей грамматикѣ приводитъ и *sarrgahtubam* при формѣ 2-го л. мн. ч. *sarrgahtubaht* (Bielenstein, Lett. Sp. II, p. 160). Въ окончаніи формы 2-го л. мн. ч. при среднелатышскомъ Курляндскихъ говоровъ *-tut* извѣстно, въ нѣкоторыхъ изъ нихъ, *-tumt*, а также *-tumit* (Bezenberger, Sp. Pr. L. p. 128); въ восточнолатышскихъ говорахъ является *-tumet* (Bezenberger, LDSt., p. 72), а въ языкѣ прусскихъ латышей мы находимъ *-tu*, *-tum*, *-tut* и *-tumät*. Параллельно съ *-tam* у Дресселя и Адольфи является въ окончаніи рассматриваемой формы *-tat*. Въ формѣ возвратнаго залога въ литературномъ нарѣчій мы находимъ въ окончаніи 1-го л., 2-го л. ед. ч. и 3-го л. всѣхъ чиселъ *-tūs*, въ окончаніи 1-го л. мн. ч. *-tumēs*, въ окончаніи 2-го л. мн. ч. *-tutēs*. Въ языкѣ прусскихъ латышей Бецценбергеръ отмѣтилъ *apsisuktšauwīs* «ich würde mich umdrehen», определенное имъ какъ *schauerhafte Neubildung* (Sp. Pr. L. p. 98); съ значеніемъ 2-го л. ед. ч. имъ отмѣчено здѣсь же *apsisuktumīs*, съ которымъ онъ по отношенію къ окончанію сопоставляетъ *mitotumīs* въ грамматикѣ Коссовекаго.

Изъ приведеннаго обзора образованій литовскаго желательнаго и латышскаго условнаго наклоненій можно видѣть, что мы имѣемъ дѣло съ результатомъ весьма сложныхъ процессовъ; раскрыть которые я попытаюсь въ нижеслѣдующихъ строкахъ.

Если мы пока оставимъ въ сторонѣ образованія, являющіяся въ литовскомъ языкѣ съ значеніемъ 1-го л. ед. ч. желательнаго наклоненія, то не трудно придти къ тому выводу, что въ послѣднюю эпоху жизни литовсколатышскаго языка должны были существовать, съ различіями по діалектамъ, два основныя типа образованій желательнаго наклоненія, а именно, во-первыхъ, образованія, составленныя изъ формы на *-tum* спрягаемаго глагола—соответственная форма лица отъ основы *bē*, *bī* и, во-вторыхъ, образованія, представлявшія только одну форму на старое *-tum* спрягаемаго глагола; однако, и въ образованіяхъ перваго типа въ формѣ 3-го л. являлись только

образования на старое *-tum* безъ соединенія съ формою 3-го л. отъ вышеуказанной основы *); при этомъ слѣдуетъ имѣть въ виду, что этой эпохѣ предшествовало измѣненіе конечныхъ сочетаній *+n* (а индоевропейское *n* въ концѣ словъ еще въ литовскославянскомъ языкѣ измѣнилось въ *n̄*), слѣдовательно тамъ, гдѣ старая форма на *-tum* явилась внѣ сочетанія съ вспомогательнымъ глаголомъ, она въ эту эпоху являлась уже въ видѣ *-tu* изъ *-tum*. Образованія перваго типа перешли въ литовскій языкъ, образованія втораго типа—въ латышскій, при чемъ здѣсь продолжали сохраняться частію и образованія перваго типа, вѣроятно, лишь діалектически. Кромѣ этихъ двухъ основныхъ типовъ, полученныхъ изъ общеполтійскаго языка, въ литовсколатышскомъ языкѣ образовался еще третій типъ; а именно по аналогіи втораго типа появились образованія на *-tum*, извлеченныя изъ сочетанія съ вспомогательнымъ глаголомъ, именно въ эпоху, когда уже не существовало старыхъ сочетаній гласная+носовая согласная въ концѣ словъ; образованія этого третьяго типа перешли въ діалекты литовскаго языка. Наконецъ, въ литовсколатышскомъ языкѣ существовалъ и четвертый типъ разсматриваемыхъ образований, получившійся вслѣдствіе вліянія другъ на друга перваго и третьяго типовъ, а именно при образованіяхъ третьяго типа подвліяніемъ образований перваго типа появились образованія, отличающіяся отъ перваго типа отсутствіемъ звука *b*, принадлежащаго началу основы вспомогательнаго глагола. Образованія этого четвертаго типа извѣстны изъ діалектовъ литовскаго языка. Что касается собственно окончаній формъ лица отъ основы стараго желательнаго наклоненія *bē*, *bi*, то они были тѣ же, что и вообще, т. е. въ формѣ 2-го л. было здѣсь *-ei*, того же происхожденія какъ и *ei* въ литовскомъ *nessei*, а въ формахъ множественнаго и двойственнаго чиселъ, гдѣ основа была *bi*, являлись тѣ же окончанія, какъ и въ другихъ случаяхъ. Итакъ, такіа образованія ли-

---

*) По поводу принимаемаго мною втораго типа ошатица замѣчу, что до извѣстной степени аналогичное явленіе мы находимъ въ области славянскихъ языковъ, ср. напр. русскія образованія прошедшаго типа *велъ*, *несъ* и т. п. Какъ въ области славянскихъ языковъ оупщеніе вспомогательнаго глагола въ формахъ сложнаго прошедшаго появилось сперва въ формѣ 3-го л., а затѣмъ въ русскомъ языкѣ было съ теченіемъ времени проведено по всѣмъ формамъ лица, такъ и въ общеполтійскомъ языкѣ *butun* безъ вспомогательнаго глагола первоначально появилось въ формѣ 3-го л., а затѣмъ было распространено на всѣ прочія формы лица.

товскаго желательнаго наклоненія какъ *sùktumdei*, *sùkty*, *sùktumdim(e)*, *sùktumbit(e)*, *sùktumbiva*, *sùktumbita* получились изъ литовсколатышскихъ образованій перваго типа. Въ латышскомъ языкѣ сюда относятся переданныя у Дресселя *sarrgahtubam* и *sarrgahtubaht*, гдѣ въ гласной *ā* слѣдуетъ видѣть новообразование по аналогіи производныхъ основъ. Литовскія и латышскія образованія на *-tum* съ значеніемъ всѣхъ формъ лица (за исключеніемъ 1-го л. ед. ч. въ литовскомъ языкѣ) получились изъ литовсколатышскихъ образованій третьяго типа, а латышскія образованія на *-tu* восходятъ къ образованіямъ втораго типа, при чемъ въ латышскомъ *-tus* въ формѣ возвратнаго залога слѣдуетъ видѣть новообразование по отношенію къ гласной *ū* по аналогіи отношенія *-u* и *-us* въ формѣ 1-го л. ед. ч.; равнымъ образомъ и *-tumēs*, *-tutēs*, являющіеся въ окончаніи формъ 1-го и 2-го л. мн. ч., представляютъ новообразование по аналогіи окончанія этихъ формъ въ возвратномъ залогѣ въ другихъ случаяхъ. Литовскія образованія какъ *sùktumci*, *sùktumim(e)*, *sùktumii(e)* восходятъ къ литовско-латышскому четвертому типу, являющемуся и въ латышскомъ языкѣ (именно у прусскихъ латышей) въ *-tumit*; это *-tumit*, равно какъ и восточнолатышскія *-tumet*, *-tumet* представляютъ собою заимствованія изъ литовскаго языка. Что касается гласной *e*, являющейся въ литовскомъ языкѣ при гласной *i* въ образованіяхъ типа *sùktumim(e)*, *sùktumii(e)*, то частію мы здѣсь имѣемъ дѣло съ случаями фонетической ореографіи, частію же это *e*, именно напр. въ годлевскомъ говорѣ въ формѣ 2-го л. объясняется вліяніемъ аналогіи со стороны *sùktume*, представляющему новообразование изъ *sùktum* подъ вліяніемъ *-me* въ окончаніи формы 1-го л. мн. ч. въ другихъ случаяхъ. Аналогичное этому послѣднему новообразованію мы находимъ въ литовскомъ *sùktuva*, *sùktūt* (въ Меречскомъ говорѣ, гдѣ изъ *u* является *ū* и при положеніи въ открытомъ концѣ слова), при чемъ исходнымъ пунктомъ послужили образованія на литовсколатышское *-tu* *). Латышскія образованія 2-го л. мн. ч. на *-tut*

*) Извѣстное изъ нѣкоторыхъ Курляндскихъ говоромъ окончаніе 2-го л. мн. ч. *-tumi* представляетъ новообразование, для котораго исходнымъ пунктомъ послужило образованіе на *-tum*. Далѣе, окончанія 1-го и 2-го л. мн. ч. *tam*, *lat*, если только здѣсь дѣйствительно *ā*, представляютъ собою новообразование по отношенію къ гласной, аналогичное приведеннымъ выше *-bam*, *baht*.

возникли при образованияхъ 1-го л. мн. ч. на *-tum* по аналогіи отношенія окончанія этихъ формъ лица въ другихъ случаяхъ. Что касается гласной *i* въ окончаніи 2-го л. ед. ч. въ литовскихъ *sūktumbi*, *sūktumi*, то появленія здѣсь *i* объясняется влияніемъ аналогіи прочихъ образований 2-го л. ед. ч., гдѣ является въ окончаніи формы *-i*. Литовскія образования на *-tai* (2-го л. ед. ч.), *-tot* (2-ое л. мн. ч.) возникли въ тѣхъ діалектахъ (жемельскаго нарѣчія), которые въ окончаніи формы 1-го л. ед. ч. имѣютъ *-tai* изъ пралитовскаго *-sai*, а именно *-tai* :-*tai* :-*tot* = *-ai* :-*ai* :-*ot* напр. въ *sīmai*. Если эти образования являются и въ другихъ говорахъ, то это позднѣйшее заимствованіе. Наконецъ, требуютъ объясненія латышскія *-im*, *-ib*, являющіяся, по указанію Бенценбергера, въ окончаніи 2-го л. ед. ч. въ восточнолатышскихъ текстахъ, но, въ виду моего незнакомства съ особенностями языка этихъ послѣднихъ, я не рѣшаюсь сказать ничего опредѣленнаго по этому поводу. Въ грамматикѣ Коссовскаго является въ окончаніи 2-го л. ед. ч. въ возвратномъ залогѣ *-tumis*, а въ языкѣ прусскихъ латышей мы находимъ *-tumēs*, и эти образования аналогичны съ литовскими образованиями на *-tumi*.

Литовскія образования на *-tūi* при *-ti* въ окончаніи формы 3-го л. желательнаго наклоненія представляютъ, по мнѣнію Бенценбергера (Gesch. p. 214, nota), дательныя надежи отглагольныхъ существительныхъ на *-tūi*, подобно тому какъ въ образованияхъ на старое *-tum* мы находимъ старую форму вин. ед. Это объясненіе я принимаю и допускаю, слѣдовательно, что въ пралитовскомъ языкѣ въ составъ формы желательнаго входили не только образования на *-tam*, но и на *-tūi* хотя эти послѣдніе были не такъ употребительны и въ огромномъ большинствѣ случаевъ были вытѣснены болѣе обычными образованиями.

Перехожу теперь къ исторіи литовскихъ *-sai*, *-szo*, *-sai*, являющихся въ окончаніи 1-го л. ед. ч. желательнаго наклоненія.

По аналогіи такихъ образований, какъ *sūktumbai* и т. д., мы бы ждали здѣсь *sūktumbian*, но въ дѣйствительности мы находимъ только *sūksza*, *sūkszo*, *sūkszai* съ различіями по говорамъ. Отношеніе этихъ образований другъ къ другу на мой взглядъ слѣдующее. Какъ мы уже видѣли выше, въ балтійскихъ языкахъ сохранились извѣстныя образования индоевропейскаго желательнаго наклоненія, получившія

значение повелительного наклонения еще в литовскославянском языке (см. III главу). Старое образование 1-го л. ед. ч. желательного наклонения не могло, по самому значению формы лица, получить значение повелительной формы и продолжало сохраняться в общепольском языке в диалектах, давших впоследствии существование литовскому и латышскому языкам. В ту эпоху, когда возникли новые формы сложного желательного, рассматриваемое образование ассоциировалось с ними. Как известно, в желательном наклонении литовскославянским языком были получены окончания форм лица не главных времен; в тематическом спряжении форма 1-го л. ед. ч. оканчивалась в индоевропейском языке на сочетание $-a^o i \alpha n$, откуда в литовскославянском языке мы ждали бы в результате $-a^o i n$ с фонетическим исчезновением i в положении между гласными и с заменением конечного m в n . Однако, по видимому еще в эпоху литовскославянского единства окончание $-in$ из индоевроп. αm было заменено окончанием $-a^o n$ по аналогии тех образований, где это окончание было получено из индоевропейского $-a^o m$. Итак, общепольский язык получил в окончании 1-го л. ед. ч. старого желательного наклонения в тематическом спряжении сочетание $-a^o n$ с прерывистой долготой. Затем, в ту эпоху, когда $-n$ в окончании формы 1-го л. ед. ч. в других глагольных образованиях исчезло, и здесь явилось в окончании одно $-a^o$. Под влиянием окончания $-o$ с длительною долготою, и рассматриваемое образование получило в результате $-a^o$ с длительною долготою.

Таким образом литовсколатышский язык при $*sukā^o$, представлявшем по происхождению старую форму 1-го л. ед. ч. желательного наклонения, имел $*suktumbian$, явившееся в результате известного сложения, о чем см. выше. Понятно, что в дальнейшей жизни литовсколатышского, а может быть, и пралитовского языка, оба рассматриваемых образования должны были повлиять друг на друга, и как результат взаимного их влияния появились прототипы современным литовским $sūksai$ и $sūksa$, $sūksa$, при чем в формах действительного залога фонетически мы ждали бы только $sūksa$; образования типа $sūksa$ появились, под влиянием формы возвратного залога, так как в других формах лица нигде не повторялось отношение $a : o$; ясное указание на такое именно про-

исхождение *sūkszo*, притомъ довольно позднее, даютъ сѣверные говоры литовскаго языка, гдѣ сохраняется *o* безъ сокращенія; ср. напр. жемайтское *-i* въ окончаніи 1-го л. ед. ч. желательнаго наклоненія непосредственно изъ *-o* при *-a* изъ *-o* напр. въ *sūka* изъ *sūko*. Въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ старыя образованія 1-го л. ед. ч. желательнаго наклоненія отличались по звуковому виду глагольной основы отъ новыхъ формъ сложнаго желательнаго *), вновь возникшія образованія типа *sūkszau*, *sūkszā* не представляли уже какихъ либо отличій въ этомъ отношеніи отъ прочихъ формъ лица сложнаго желательнаго. Аналогіи глаголовъ съ тематическимъ спряженіемъ основы настоящаго времени послѣдовали и тѣ немногіе глаголы, которые представляли нетематическое спряженіе этой послѣдней, и въ пралитовскомъ языкѣ явились такія новообразованія, какъ *dūszau*, *dūszā*, *dēszau*, *dēszā* и т. п.

Отдѣльные говоры литовскаго языка, какъ мы видѣли выше, имѣютъ въ формѣ 1-го л. ед. ч. желательнаго наклоненія или образованія типа *sūkszau*, или образованія типа *sūksza* частію при *sūkszo*, или наконецъ, тѣ и другія образованія вмѣстѣ.

Говоры восточнолитовскаго нарѣчія Ковенской губерніи представляютъ въ формахъ 1-го л. ед. ч. и 3-го л. желательнаго наклоненія удареніе на окончаніи, именно въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ мы находимъ непроеизводную основу въ томъ глагольномъ образованіи, которое вошло въ составъ сложной формы желательнаго; что касается прочихъ формъ лица, то и здѣсь удареніе лежало нѣкогда не на основѣ глагола, а на окончаніи глагольной формы въ первой части сложений. Еп. Барановскій въ своихъ «Замѣткахъ о литовскомъ языкѣ и словарѣ» говоритъ объ этомъ на стр. 53 и даетъ слѣдующій примѣръ: *ārczà*, *aĩtumai*, *artū*, *aĩtumem*, *aĩtumet*. Впрочемъ, онъ ничего не говоритъ о томъ, какіе именно глаголы представляютъ такое мѣсто ударенія, и ограничивается только указаніемъ на различіе въ мѣстѣ ударенія между «западными» и «восточными» говорами Ковенской губерніи. На основаніи, однако, имѣющихся у

---

*) Формы стараго желательнаго наклоненія были образованы отъ основы настоящаго времени, между тѣмъ какъ въ сложномъ желательномъ глагольн. основа въ той формѣ, въ которой она вошла въ это образованіе, не отличалась по звуковому виду корня отъ основы неопредѣленнаго.

меня свѣдѣній и на основаніи тѣхъ указаній, которыя я извлекаю изъ Катихизиса Даукша (см. Нѣск. дан., стр. 532—533), мнѣ кажется, мы находимъ такое мѣсто ударенія въ рассматриваемыхъ образованияхъ лишь у глаголовъ съ непроеизводными основами неопределеннаго. Въ катихизисѣ Даукша въ формахъ лица желательнаго наклоненія удареніе лежало на окончаніи глагольной формы въ первой части сложеній; для сужденія о мѣстѣ ударенія въ формѣ 1-го л. ед. ч. желательнаго текстъ Катихизиса не даетъ достаточнаго матеріала. Другіе говоры литовскаго языка, имѣющіе въ формѣ 1-го л. ед. ч. желательнаго наклоненія образования типа пралит. *siksis̃ā*, не представляютъ, насколько мнѣ извѣстно, такого мѣста ударенія въ формахъ желательнаго, какое существуетъ въ части говоровъ восточнолитовскаго нарѣчія. Мнѣ кажется, возможно объяснить происхожденіе вышеуказаннаго мѣста ударенія рассматриваемыхъ образований слѣдующимъ образомъ: форма 1-го л. ед. ч. стараго желательнаго наклоненія имѣла нѣкогда удареніе на основѣ глагола, но въ ту эпоху, когда подъ вліяніемъ длительной долготы въ окончаніи *ī* и здѣсь появилась длительная долгота окончанія *-ā* (см. выше), не могло уже сохраниться старое мѣсто ударенія; войдя въ тѣсную связь съ новыми сложными формами желательнаго, вслѣдствіе чего появились новыя формы 1-го л. ед. ч., они передали свое мѣсто ударенія на окончаніи первоначально формѣ 3-го л., а затѣмъ аналогіи этой послѣдней послѣдовали и прочія формы лица. Въ силу этого обстоятельства въ ту эпоху, когда произошло сокращеніе въ пралитовскомъ языкѣ длительной долготы, и когда возникъ законъ о перенесеніи ударенія съ конечнаго слога, не имѣвшаго длительной долготы гласной, на слогъ съ длительною долготою (см. Кр. Р., стр. 61), подъ вліяніемъ прочихъ формъ лица и въ образованияхъ 3-го л., а затѣмъ и 1-го л. ед. ч., сохранилось удареніе на окончаніи и тамъ, гдѣ оно должно было бы перейти на предшествующій слогъ по указанному закону. Въ другихъ говорахъ процессъ былъ иной: здѣсь, наоборотъ, форма 1-го л. ед. ч. съ удареніемъ на окончаніи, не сохранила такого мѣста ударенія и получила удареніе на основѣ подъ вліяніемъ прочихъ формъ лица. Отсюда мы находимъ это послѣднее мѣсто ударенія въ рассматриваемыхъ образованияхъ напр. въ южныхъ говорахъ среднелитовскаго нарѣчія русской Литвы.

Итакъ, мы рассмотрѣли исторію образованій формъ лица въ

балтійскихъ языкахъ и теперь должны сдѣлать общіе выводы и вмѣстѣ съ тѣмъ дать отвѣтъ на поставленный выше вопросъ, почему въ балтійскихъ языкахъ получили такое широкое распространѣніе личные окончанія, полученныя изъ индоевропейскаго праязыка первоначально лишь въ формахъ прошедшаго времени и известныхъ формахъ наклоненія.

Какъ мы уже видѣли, въ общебалтійскомъ языкѣ во всѣхъ формахъ лица настоящаго и будущаго времени, за исключеніемъ лишь формы 2-го л. ед. ч., существовали тѣ окончанія, которыя были получены изъ индоевропейскаго языка въ формахъ прошедшаго времени и известныхъ формахъ наклоненія, при чемъ въ формѣ 1-го л. ед. ч. здѣсь существовали оба окончанія, т. е. старое окончаніе, полученное изъ индоевропейскаго праязыка и новое окончаніе такого же происхожденія, какъ и въ прочихъ формахъ лица. У глаголовъ съ нетематическимъ спряженіемъ основы настоящаго времени старыя окончанія сохранялись здѣсь въ формахъ 1-го, 2-го и 3-го л. ед. ч., а при нетематическомъ спряженіи основы будущаго времени, слѣды котораго сохранились не во всѣхъ формахъ лица, мы находимъ, какъ я указалъ выше, въ формѣ 3-го л. окончаніе, перенесенное изъ формъ прошедшаго времени подъ вліяніемъ соответственнаго образованія при тематическомъ спряженіи основы будущаго времени. Причину указанныхъ явленія слѣдуетъ искать въ исторіи индоевропейскихъ формъ прошедшаго въ общебалтійскомъ языкѣ, а именно общебалтійскій языкъ утратилъ сигматическіе аористы, нетематическое спряженіе простаго прошедшаго, и въ результатѣ, вслѣдствіе утраты въ значительной степени стараго чередованія видовъ глагольной основы, формы простаго прошедшаго отъ глаголовъ съ непроизводными основами въ формѣ неопредѣленнаго отличались только личными суффиксами, такъ какъ индоевропейскій аугментъ не существовалъ уже въ литовскославянскомъ языкѣ; слѣдствіемъ этого явились новыя формы прошедшаго отъ известныхъ производныхъ основъ, а старыя формы прошедшаго, смѣшавшись и по отношенію къ личнымъ окончаніямъ съ формою настоящаго, были въ результатѣ утрачены. Вслѣдствіе этого смѣшенія личныхъ окончаній, формы настоящаго и будущаго времени, съ одной стороны, и новыя образованія прошедшаго, съ другой стороны, получили одни и тѣ же личные окончанія, при чемъ въ большинствѣ формъ лица получили

перевѣсь именно тѣ изъ нихъ, которыя принадлежали первоначально формамъ прошедшаго; лишь въ формѣ 1-го л. ед. ч. продолжало сохраняться въ общеполтійскомъ языкѣ старое образование, принадлежавшее формѣ настоящаго времени, наряду съ новымъ, такъ какъ они ассоціировались другъ съ другомъ, а въ формѣ 2-го л. ед. ч. получило преобладаніе окончаніе, принадлежавшее первоначально формѣ настоящаго, и именно въ томъ діалектѣ, который далъ существованіе прусскому языку, здѣсь существовали, какъ мы видѣли, оба индоевропейскіе личные суффиксы. Въ формѣ 2-го л. ед. ч. стараго желательнаго наклоненія, получившаго значеніе повелительной формы, прусскій языкъ сохранилъ образование съ старымъ суффиксомъ -s, между тѣмъ какъ въ литовсколатышскомъ языкѣ и здѣсь явилось новообразование подъ вліяніемъ обычнаго окончанія формы 2-го л. ед. ч. Старыя личные окончанія, принадлежавшія формѣ настоящаго времени сохранились въ остаткахъ, да и то только въ ед. ч. въ глаголахъ съ нетематическимъ спряженіемъ, такъ какъ здѣсь не могло быть непосредственнаго смѣшенія окончаній настоящаго и прошедшаго времени. Приведенное на стр. 44 лит. *te ei* представляетъ, понятно, новообразование по отношенію къ личному суффиксу подъ вліяніемъ соответственныхъ образований тематическаго спряженія. Далѣе, наконецъ, и глаголы съ производными основами послѣдовали аналогіи глаголовъ съ непродводными основами.

Г Л А В А III.

Образованіе основъ формъ времени и наклоненія въ балтійскихъ языкахъ.

ОТДѢЛЪ ПЕРВЫЙ.

Образованіе основъ настоящаго времени.

Основы настоящаго времени распадаются въ балтійскихъ языкахъ на двѣ большія группы. Во-первыхъ, мы находимъ здѣсь такого рода основы настоящаго времени, при которыхъ въ формѣ неопредѣленнаго является непронизводная глагольная основа, и, во-вторыхъ, такія основы настоящаго времени, при которыхъ въ формѣ неопредѣленнаго являются извѣстныя производныя, по своему происхожденію, основы. Основы настоящаго времени первой группы представляютъ въ свою очередь двѣ разновидности: во-первыхъ, основы съ извѣстнымъ основообразовательнымъ суффиксомъ и, во-вторыхъ, основы безъ такого суффикса. Первая разновидность обнимаетъ именно основы такъ называемаго тематическаго спряженія. Основы второй группы въ балтійскихъ языкахъ сохранились лишь въ остаткахъ.

Сначала мы рассмотримъ, по отношенію къ ихъ исторіи, основы настоящаго времени, составляющія первую разновидность первой группы.

Балтійскіе языки представляютъ здѣсь прежде всего тотъ типъ основъ настоящаго времени, который намъ хорошо извѣстенъ и изъ другихъ индоевропейскихъ языковъ, а именно основы, получившіяся изъ индоевропейскихъ основъ настоящаго времени съ суффиксомъ

$a^{e/o}$. По поводу термина «суффикс $a^{e/o}$ » замѣчу, что, имѣя въ виду эпоху распаденія индоевропейскаго языка, которую мы можемъ открыть путемъ сопоставленія фактовъ отдѣльныхъ вѣтвей семьи индоевропейскихъ языковъ, мы въ правѣ прилагать терминъ суффиксъ къ $a^{e/o}$; являющемуся въ окончаніи указанныхъ глагольныхъ основъ. Я вообще держусь того мнѣнія, что и по отношенію къ фактамъ самого общаго индоевропейскаго языка эпохи его распаденія мы не должны допускать смѣшенія двухъ различныхъ точекъ зрѣнія, отъ котораго научное изслѣдованіе отдѣльныхъ языковъ, его потомковъ, уже давно освободилось. Какъ извѣстно, факты языка образуютъ по закону психической ассоціаціи различнаго рода группы, болѣе или менѣе общія, а эти группы, вмѣстѣ съ измѣненіемъ самихъ фактовъ и въ зависимости отъ него, сами съ теченіемъ времени измѣняются. Въ виду этого послѣдняго обстоятельства, при той или иной группировкѣ фактовъ языка, мы должны строго различать отдѣльныя эпохи его существованія. Съ другой стороны, подвергая факты языка изслѣдованію въ ихъ исторіи, наблюдая перемѣщенія и перестановки, происходившія съ теченіемъ времени въ отдѣльныхъ ихъ группахъ, а также разрушеніе старыхъ и возникновеніе новыхъ группъ, мы получаемъ право опредѣлять отдѣльные элементы и цѣлыя группы по ихъ прошлому. Примѣняя эти общія соображенія къ тому частному вопросу, который далъ для нихъ поводъ, мы найдемъ, что опредѣленіе въ словѣ въ каждомъ данномъ случаѣ основы и суффикса возможно и по отношенію къ изслѣдуемой нами эпохѣ въ жизни языка, и по отношенію къ его прошлому. Если мы возьмемъ, напр., русскія слова «рабъ» и «сынъ», то въ современномъ языкѣ здѣсь являются основными частями, понятно, звуковые комплекты «раб» и «сынъ», оканчивающіеся на согласныя; съ точки зрѣнія исторія языка въ первомъ случаѣ является, однако, основа на индоевропейское $a^{e/o}$, а во второмъ — основа на индоевропейское u . Общій индоевропейскій языкъ мы знаемъ пока съ надлежащею полнотою лишь въ эпоху его распаденія, хотя по отношенію къ нѣкоторымъ отдѣльнымъ, многочисленнымъ пока, фактамъ мы можемъ пойти нѣсколько дальше и прослѣдить ихъ исторію въ самомъ индоевропейскомъ языкѣ на протяженіи двухъ или нѣсколькихъ эпохъ. Отсюда еще не слѣдуетъ, однако, что мы можемъ переносить безъ всякихъ оговорокъ свѣдѣнія, добытыя этимъ путемъ, и на факты эпохи распаденія, иначе мы на-

мѣренно создадимъ путаницу, которая такъ много препятствовала въ прежнее время правильной оцѣнкѣ явленій отдельныхъ подтвержденныхъ изученію языковъ. Такимъ образомъ, какъ бы мы ни смотрѣли на происхожденіе въ индоевропейскомъ языкѣ глагольныхъ основъ типа *bha^era^e/o*—, для эпохи его распада мы имѣемъ здѣсь дѣло съ основою *bha^er*+суффиксъ *a^e/o*. Какимъ образомъ возникло это *bha^era^e/o*, что такое представляетъ по происхожденію *a^e/o*, являвшееся въ эпоху распада по своему значенію суффиксомъ,—вотъ вопросы, которые можетъ разрѣшить лишь изслѣдованіе исторіи самого индоевропейскаго произыка и которые не входятъ непосредственно въ историческія грамматики отдельныхъ индоевропейскихъ языковъ, поскольку они отираются отъ индоевропейскаго произыка эпохи его распада. Съ высказанными мною соображеніями ср. слова Бругмана въ *Grundriss*, 1², p. 34 sq.

Разсматриваемыя основы представляютъ въ балтійскихъ языкахъ по отношенію къ окончанію ту особенность, что здѣсь мы не находимъ чередованія гласныхъ изъ индоевропейскихъ *a^e* и *a^o* по формамъ лица. Какъ извѣстно, въ общемъ индоевропейскомъ языкѣ являлось здѣсь *a^o* въ окончаніи самой основы въ формахъ 1-го л. ед., 1-го л. дв. и 1-го и 3-го л. мн. ч., при чемъ въ формѣ 1-го л. ед. ч. въ эпоху распада существовало въ окончаніи *-ā^on* съ *n* некроткимъ подвижнымъ, въ прочихъ же формахъ лица здѣсь являлась частью гласная *a^e*, частью *a^o* (именно въ формахъ 1-го л. дв., 1-го и 3-го л. мн. ч.) въ положеніи передъ неслоговымъ звукомъ принадлежащимъ началу личнаго суффикса. Индоиранское *ā* въ окончаніи основы въ положеніи передъ суффиксомъ 1-го л. дв. ч. (напр. дривд. *bhagāvas*, ав. *gāma* — форма имперфекта) я объясняю, подобно индоиранскому *ā* въ соответственномъ положеніи въ 1-мъ л. мн. ч., согласно правилу Бругмана о происхожденіи индоиранскаго *ā* изъ известнаго вида индоевропейскаго *a^o*, къ индоевропейскому же окончанію *-a^ova^os* я возвожу и готское *ōs* напр., въ *bairōs*; Бругманъ (*Gr.* II, § 1029) и Штрейтбергъ (*Urgermanische Grammatik*, § 211), не рѣшая окончательно вопроса, находятъ возможнымъ возводить, по примѣру Шмидта, готское *-ōs* къ индоевропейскому *-ā^ova^os*; съ этимъ объясненіемъ я не могу согласиться въ виду затрудненій, представляющихся прежде всего со стороны исторіи звука *v* въ германскихъ языкахъ, а затѣмъ и по той при-

чинѣ, что въ самомъ индоевропейскомъ языкѣ я не могъ бы понять происхожденія здѣсь долготы гласной. Итакъ, возвращаясь къ балтійскимъ языкамъ, мы видимъ, какъ я уже замѣтилъ, что старое чередованіе индоеврп. a^e и a^o въ окончаніи разсматриваемыхъ основъ въ балтійскихъ языкахъ утрачено; ср. лит. *vedū, vedī, vėda, vėdam(e), vėdat(e), vėdama*, лат. *vedu, vedi, ved, vedam, vedat*, пр. *imma, givassī, imma, givattai, immati*, указывающія на общебалтійскія $-ō$, $-an$, $-ai$, $-asi$, $-a$, $-amē$, $-amai$, $-ate$ въ окончаніи формъ лица. Сопоставленіе балтійскихъ языковъ съ славянскими (ср. Ульяновъ, Основы, стр. 20 сл.) показываетъ, что въ литовскославянскомъ языкѣ сохранилось еще старое, полученное изъ индоевропейскаго языка, чередованіе гласныхъ, принадлежавшихъ окончанію основы; слѣдовательно, утрата этого чередованія относится къ эпохѣ совмѣстной жизни балтійскихъ языковъ. Произошла она, надо думать, тѣмъ путемъ, что гласная e была вытѣснена здѣсь гласною a .

Въ эпоху распада общаго индоевропейскаго языка разсматриваемыя основы распадались на два большихъ класса по отношенію къ тому, представляла ли основа сильный или слабый звуковой видъ. Различіе въ звуковомъ видѣ основы связано было по происхожденію съ различіемъ въ положеніи ударенія, которое въ первомъ случаѣ лежало, въ эпоху образованія чередованій сильного и слабого звуковыхъ видовъ, на основѣ глагола, а во второмъ случаѣ на окончаніи основы. Въ позднѣйшей жизни отдѣльныхъ индоевропейскихъ языковъ это различіе въ удареніи разсматриваемыхъ основъ частью сохранилось въ однихъ изъ нихъ, а въ другихъ съ теченіемъ времени было утрачено въ силу возникновенія новыхъ законовъ по отношенію къ мѣсту ударенія. Къ первой категоріи принадлежитъ, напр., древнеиндійскій языкъ, къ второй принадлежатъ, напр., германскіе, балтійскіе и славянскіе языки. На дальнѣйшихъ подробностяхъ этого явленія я здѣсь не останавливаюсь, такъ какъ относящіяся сюда вопросы, очевидно, могутъ быть рассмотрѣны лишь въ связи съ исторіей ударенія въ балтійскихъ языкахъ вообще.

Сопоставленіе между собою отдѣльныхъ индоевропейскихъ языковъ показываетъ далѣе, что разсматриваемыя основы употреблялись въ индоевропейскомъ проязыкѣ не только въ формѣ настоящаго времени, именно презенса, и имперфекта, т. е. въ формѣ вида длительного, но и въ формѣ вида недлительнаго, при чемъ основы пер-

ваго класса («Turis A»—у Бругмана), основы съ сильнымъ звуковымъ видомъ корня, являлись исключительно основами длительного вида, а основы второго класса («Turis B»—у Бругмана), основы съ слабымъ звуковымъ видомъ корня, сами по себѣ не были основами известнаго вида, являясь и въ формахъ вида длительного и въ формахъ вида недлительнаго; примѣры см. у Бругмана, Gr. II, § 513 sq. и у Дельбрюка въ Gr. IV, § 33 sq. Такое употребленіе основъ второго класса въ индоевропейскомъ праязыкѣ я не считаю первоначальнымъ (ср. слова Дельбрюка въ Gr. IV, p. 90 extr.) и думаю, что нѣкогда здѣсь различались основы первого и второго классовъ, какъ основы видовъ длительного и недлительнаго. Когда въ индоевропейскомъ праязыкѣ по аналогіи отношенія, существовавшаго между формами презенса и имперфекта отъ основъ первого класса, въ образованія презенса, стали переноситься и основы второго класса эти послѣднія сохранили въ результатѣ старое видовое значеніе только въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ не было такого перенесенія, гдѣ со значеніемъ несовершеннаго вида являлись или основы первого класса, или другія производныя основы.

Въ балтійскихъ языкахъ основы съ индоевропейскимъ суффиксомъ a^e/o являются именно только въ формѣ настоящаго времени; при этомъ онѣ не заключаютъ уже въ себѣ формы вида. Проф. Ульяновъ думаетъ, однако, иначе, ср. Знач. II, стр. 62 сл., но я раздѣляю мнѣніе проф. Фортунатова, который говоритъ: «Въ литовскихъ и латышскихъ простыхъ глагольныхъ основахъ, не имѣющихъ формъ вида... нѣтъ различій въ видовомъ значеніи, а потому нѣтъ и видового значенія» (Бр. Р. стр. 85). Утрата видового значенія произошла здѣсь еще въ литовскославянскую эпоху и, притомъ, надо думать, слѣдующимъ путемъ. Въ известную эпоху жизни литовскославянскаго языка получилъ дальнѣйшее развитіе процессъ, который начался уже въ самомъ индоевропейскомъ праязыкѣ, а именно мы имѣемъ полное основаніе предполагать, что въ болѣе раннія эпохи жизни индоевропейскаго праязыка основы второго класса, т. е. съ слабымъ звуковымъ видомъ корня, являлись исключительно съ значеніемъ основъ недлительнаго вида; позднѣе, благодаря новообразованиямъ, нарушилось правильное соотношеніе, въ силу котораго основы первого класса являлись основами длительного, а основы второго класса—основами недлительнаго вида, и появились такіа индоевропейскія

основы praesentis какъ *garrá^{a/o}*, ср. древнеинд. *giráti, giláti*, стсл. *жирети*; въ отдѣльныхъ индоевропейскихъ языкахъ этотъ процессъ продолжался (ср. напр. общегреч. γράφω, греч. дорич. τράπω при ἔτραπον), и въ частности въ литовскославянскомъ языкѣ онъ вызвалъ въ результатъ полное смѣшеніе обоихъ классовъ разсматриваемыхъ индоевропейскихъ основъ; слѣдствіемъ этого смѣшенія было то, что въ однихъ глаголахъ возобладалъ старый сильный, а въ другихъ—старый слабый звуковой видъ основы. Понятно, поэтому, что и старое видовое различіе, не сохранившееся въ первоначальномъ своемъ видѣ уже въ эпоху распада индоевропейскаго языка, было здѣсь утрачено; ср. Ульяновъ, Знач. II, стр. 288 сл. Съ утратою старыхъ формъ прошедшаго, разсматриваемыя основы являются въ балтійскихъ языкахъ, какъ я сказалъ выше, только въ формѣ настоящаго времени.

Разсмотримъ теперь балтійскія основы настоящаго времени съ суффиксомъ индоевроп. *a^{a/o}* по отношенію къ подробностямъ ихъ исторіи.

Всѣ относящіяся сюда основы по звуковому виду основной части могутъ быть распределены на два класса: во-первыхъ, основы съ старымъ сильнымъ звуковымъ видомъ и, во-вторыхъ, основы съ старымъ слабымъ звуковымъ видомъ.

Основы перваго класса представляютъ въ тѣхъ случаяхъ, когда въ индоевропейскомъ языкѣ чередовались въ корѣ гласныя *a^a : a^o*, не въ дифтонгахъ и дифтонгическихъ сочетаніяхъ и въ дифтонгахъ и дифтонгическихъ сочетаніяхъ, вообще гласную *e* изъ индоевроп. *a^a*, при чемъ слѣдуетъ имѣть въ виду, что общепалтійскій дифтонгъ *ei* измѣнился въ литовсколатышскую эпоху въ сл. гл. *ē*, что общепалтійскія дифтонгическія сочетанія *ei* при положеніи не въ концѣ слова дали въ общепалтійскомъ языкѣ въ результатъ сложную гласную *ē*, и что изъ индоевропейскаго дифтонга *a^au* и въ литовсколатышскомъ языкѣ получился въ положеніи, послѣ согласной дифтонгъ *ai* (см. ниже). Примеры: 1) лит. *nesėi, nēsėa*, лат. *nesa, nes*, ср. стсл. *несе*,—дринд. *naśa*—и далѣе греч. ἐνευχέιν; лит. *vedėi, vėda*, лат. *vedu, ved*, ср. стсл. *веде*,—дринд. *vadhā*; лит. *vėgėi, vėža*, ср. стсл. *везе*,—дринд. *vaha*, лат. напр., *vehit*, готск. *ga-wigi-*; 2) лит. *lėkėi, lėka*, лат. *lėku, lėk*, ср. гр. λειπει-, готск. *leikwi-*; лит. *snėga*, лат. *snėg*, ср. ав. *snæsa'ti*, гр. νείφει; пр. *waidimai* (форма

1-го л. мн. ч.; гласная *i* здѣсь по аналогіи основъ на *i*, о чемъ см. ниже), ср. въ формѣ стараго перфекта стсл. *вѣдѣ*, гр. *εἶδᾶ*, дринд. *vēda*; 3) лит. *velkū*, *velka*, лат. *velku*, *veik*; ср. стсл. *вѣче*-; лит. *kertū*, *ker̃ta*, лат. *certu*, *cert*, ср. дринд. съ другимъ видомъ корня *kr̃ntā*-; лит. *lendū*, *lẽnda*, лат. *lėdu*, *lėd* при *lėnu*, *lėn* (съ новообразованіемъ по отношенію къ суффиксу основы, о которомъ я скажу ниже) лит. *kemszū*, *kẽmsza*; лат. *kemsu*, *kems*, приводимое Видеманомъ (Prät. p. 68) въ качествѣ примѣра изъ латышскаго языка, представляетъ собою, понятно, заимствованіе изъ литовскаго языка, о чемъ съ достаточною очевидностью свидѣтельствуеетъ латышское *k* въ его отношеніе съ литовскимъ *k*.

Какъ я замѣтилъ выше, изъ индоевропейскаго дифтонга *a^ou* въ литовсколатышскомъ языкѣ получился дифтонгъ *'au*; въ общеславянскомъ языкѣ отсюда—*'u* въ положеніи послѣ согласной. Большинство лингвистовъ, однако, смотритъ на исторію индоевропейскаго дифтонга *a^ou* въ балтійскихъ и славянскихъ языкахъ иначе, полагая, что отсюда еще въ литовскославянскомъ языкѣ получился дифтонгъ, совпавшій съ дифтонгомъ изъ индоевропейскаго *a^ou*; см. напр., у Бругмана Gr. I², § 221. Я, съ своей стороны держусь другого взгляда, по которому изъ индоевропейскаго *a^ou* въ общеславянскомъ языкѣ получилось *iu*, а въ балтійскихъ языкахъ этотъ дифтонгъ сохранялся какъ *ei* въ эпоху существованія общеполтійскаго языка, откуда прусское *ei*, и литовсколатышское *ei*, измѣнившееся далѣе въ *iau*; ср. статью Югана Шмидта въ KZ. XXIII, p. 348 sq. Правда, мы находимъ въ балтійскихъ языкахъ нрѣдко дифтонгъ *ai* вмѣсто ожидаемаго дифтонга *'au*, но это обстоятельство само по себѣ еще, понятно, нисколько не свидѣтельствуеетъ о томъ, что здѣсь *ai* дѣйствительно непосредственно изъ индоевропейскаго *a^ou*.

Именно слѣдуетъ думать, что въ цѣломъ рядѣ случаевъ дифтонгъ *ei* въ общеполтійскомъ языкѣ былъ вытѣсненъ нефонетическимъ путемъ дифтонгомъ *ai*. Сюда, разумѣется, не относятся тѣ образованія, гдѣ дифтонгъ *ai* былъ полученъ изъ индоевроп. *a^ou*, существовавшемъ частію при *a^ou* въ другихъ образованіяхъ отъ того же корня, а также и тѣ случаи, гдѣ общеполтійскій дифтонгъ *ai*, по указанію родственныхъ языковъ восходитъ къ индоевроп. *a^ou*, ср., съ одной стороны, лит. *laũkas*, лат. *lauks* съ латинскимъ *lūcus*, лит. *pauidā*, лат. *paūda* съ древнеисл. *pauf*, готск. *niutan*,

гдѣ *iu* изъ индоевр. *a^hu*, съ другой стороны, лит. *tauras*—«туръ», *taurē*—«кубокъ», «рожокъ для отсасыванія крови» изъ болѣе древняго значенія «рогъ», лат. *taure*—«охотничій рожокъ» съ общеславянскимъ *tǔrg*, греч. ταῦρος. За исключеніемъ случаевъ этого рода, остается тѣмъ не менѣе цѣлый рядъ случаевъ, гдѣ мы должны ждать общеполбальтійское *ei*, и гдѣ въ дѣйствительности является общеполбальтійское *ai*. Замѣна перваго дифтонга вторымъ произошла, какъ я полагаю, частію подъ вліяніемъ родственныхъ образованій, гдѣ была получена гласная *i* (см. ниже). Я думаю, что еще въ литовскославянскомъ языкѣ начался тотъ процессъ, который въ результатѣ привелъ къ измѣненію стараго *ei* въ литовсколатышское *ai*, общеславянское *iu*. Именно, еще здѣсь гласная *e* въ дифтонгъ *ei* стала приближаться къ гласной *i* по отношенію къ степени поднятія языка, т. е. стала болѣе верхней гласной, а въ связи съ этимъ происходило и измѣненіе въ условіяхъ образованія предшествовавшей согласной, получавшей нѣкоторое смягченіе, между тѣмъ какъ при другихъ условіяхъ гласныя передняго ряда еще не оказывали смягчающаго дѣйствія на предшествующія согласныя. Далѣе, въ общеполбальтійскую эпоху, до появленія смягченія извѣстныхъ согласныхъ передъ небными звуками, согласныя смягченныя въ положеніи передъ дифт. *ei* частію были замѣнены нефонетическимъ путемъ согласными несмягченными подъ вліяніемъ родственныхъ образованій, гдѣ уже не являлся дифтонгъ *ei*. Итакъ, группа «согласная смягченная + дифт. *ei*» дала въ результатѣ литовско - латышскую группу «согласная мягкая + дифт. *ai*», прусскую группу «согласная мягкая + дифт. *ei*», а группа «согласная несмягченная + дифт. *ei*» обратилась въ результатѣ въ группу «согласная несмягченная + дифт. *ai*», т. е. я принимаю, что гласная *e* въ дифтонгъ *ei*, помимо, описаннаго мною измѣненія въ условіяхъ образованія, происходившаго въ литовско-славянскомъ языкѣ, подвергалась далѣе въ общеполбальтійскомъ языкѣ измѣненію въ другомъ направленіи, въ направленіи къ гласной задняго ряда; прусское *e* въ дифт. *ei* можетъ выражать именно извѣстнаго рода промежуточную гласную, сохранившуюся въ такомъ положеніи. Какъ бы, однако, мы ни смотрѣли на процессъ, приведшій къ замѣнѣ въ части случаевъ общеполбальтійскаго дифт. *ei* дифт. *ai*, ясно, что мы имѣемъ дѣло съ явленіемъ нефонетическимъ въ своей основѣ. Такимъ образомъ мы не

всегда въ состояніи отличить въ балтійскихъ языкахъ индоевропейскій дифтопгъ *a^oи* отъ индоевропейскихъ дифтонговъ *a^oи* и *a^uи*. Примѣра глагольной основы разсматриваемаго типа съ индоевроп. *a^uи* я не могу привести; лит. *grāuēdu* при *grīauzdu* имѣетъ основу прош. и неопред. на *ē*; Куршаты на стр. 134 словаря (LDL) даютъ *grīauēdu*, а на стр. 139 s. v. *gruzdu*—*grīauzdu*; послѣднее мѣсто ударенія, надо думать, даю правильно. Индоевроп. дифт. *a^uи* является несомнѣнно въ лит. *āugu*, лат. *āugt*, ср. лат. *augeo*, готское *aukan*, дринд. *ōgas*, ср. прусское *augints*, лит. *auginū*. Прочія основы неясны въ этимологическомъ отношеніи и быть можетъ нѣкоторыя изъ нихъ имѣютъ *au* того же происхожденія, какъ и такія основы, какъ *kasū*, о которыхъ см. ниже.

Разсматриваемыя основы представляютъ еще рядъ случаевъ, вызывающихъ особое замѣчаніе. Именно, мы находимъ здѣсь частію гласную *a* въ основѣ, хотя данный глагольный корень принадлежитъ по отношенію къ чередованію гласныхъ къ ряду *a^e:a^o*. Сюда относятся напр. лат. *kasū*, лат. *kasu*, ср. стсл. чешск. лит. *barū* ср. лат. *barū* съ другимъ образованіемъ основы настоящаго времени, латинское *ferio*; лит. *kalū* ср. лат. *kalu*, латинск. *percello*; лит. *malū*, лат. *malū* (съ другимъ образованіемъ основы), ср. готское *mala*, грѣч. *μᾶλη*, стсл. *мелѣ*, латинское *tolo* изъ *melo*, кельтское *melim*.

Само собою разумѣется, что не всякую основу разсматриваемаго типа съ гласною *a* мы можемъ отнести именно сюда на основаніи только этого одного обстоятельства: лит. лат. *a* можетъ быть и друго-го происхожденія, какъ мы увидимъ далѣе, и тамъ, гдѣ нѣтъ ясныхъ указаній со стороны самаго ли литовскаго и латышскаго языка или другихъ родственныхъ языковъ, тамъ въ общемъ мы не можемъ съ достаточною увѣренностью разрѣшить вопросъ о происхожденіи гласной *a*. Какъ бы то ни было, мы имѣемъ нѣсколько несомнѣнныхъ примѣровъ для гласной *a* тамъ, гдѣ мы ждали бы въ балтійскихъ языкахъ гласную *e*. Въ славянскихъ языкахъ нѣтъ несомнѣнныхъ случаевъ, которые можно было бы сопоставить съ аналогичными балтійскими образованіями, но, съ другой стороны, германскіе языки представляютъ цѣлый рядъ такихъ глагольных основъ; см. Streitberg, *Urgermanische Grammatik*, p. 293.

Дельбрюкъ и Клуге высказали предположеніе, что эти основы получились въ германскихъ языкахъ изъ индоевропейскихъ удвоен-

ныхъ основъ извѣстнаго вида (ср. III классъ древнеинд. глаголовъ), утратившихъ удвоеніе и получившихъ тематическое спряженіе, а при такомъ образованіи основъ настоящаго времени являлась въ индоевроп. языкѣ въ корнѣ, чередовавшемъ $a^e:a^o$, именно гласная a^o . Это объясненіе было принято Уляновымъ и распространено на соответственныя балтійскія основы (Осн., стр. 30). Другіе лингвисты, обращавшіеся къ разсматриваемому вопросу, или инымъ путемъ, а именно они отпоявлялись отъ того факта, что упомянутыя германскія основы представляютъ гласную a въ сочетаніи съ плавною или съ носовою. Еще *de Saussure* (см. *Mémoire*, p. 262) видѣлъ здѣсь основы съ старымъ слабымъ звуковымъ видомъ основы, того же мнѣнія были *v. Fierlinger* (KZ. XXVII, p. 436 sq.) и *Osthoff* (*Morph. Unters.* V, p. IV). Что касается исторіи самого a въ сочетаніи съ плавными и носовыми, то эти лингвисты выводили такія сочетанія изъ индоевроп. $\bar{r}$, $\bar{l}$, $\bar{n}$, $\bar{m}$. Современное состояніе напихъ свѣдѣній по сравнительной фанетикѣ индоевропейскихъ языковъ исключаетъ возможность подобнаго объясненія, но сама мысль де-Соссюра о томъ, что мы имѣемъ здѣсь дѣло именно съ индоевропейскими основами съ слабымъ звуковымъ видомъ корня, была вновь высказана Уленбекомъ въ *Beiträge zur Kunde der deutschen Sprache und Literatur* herausg. von H. Paul und W. Branne, B. XVIII, p. 561 sq. По его предположенію въ индоевропейскомъ праязыкѣ при $\bar{r}$, $\bar{l}$, какъ слабомъ видѣ сочетаній er , el , существовали и er , el , откуда германскія ar , al . Не входя здѣсь въ подробности, я замѣчу только, что не могу принять для индоевропейскаго праязыка сочетаній er , el , какъ слабаго вида сочетаній er , el , именно потому, что e является результатомъ ослабленія долгихъ a , и нѣтъ ни одного достовѣрнаго случая, гдѣ бы эта гласная являлась въ старомъ чередованіи съ краткими a . Видеманъ, который въ своей книгѣ «*Das litauische Präteritum*», указываетъ между прочимъ и разсматриваемыя нами балтійскія основы, ограничивается лишь констатированіемъ факта, что здѣсь мы имѣемъ дѣло съ такъ-называемой *perfektstufe* (напр. p. 7, 68). По моему мнѣнію, вопросъ о происхожденіи упомянутыхъ образованій не можетъ быть отдѣленъ отъ вопроса о происхожденіи аналогичныхъ имъ случаевъ, гдѣ въ основѣ настоящаго времени мы вообще находимъ или саму по себѣ, или въ дифтонгѣ и дифтонгическомъ сочетаніи такую гласную, которая собственно при-

надлежитъ образованіямъ съ такъ-называемой *perfektstufe*. Въ такомъ случаѣ мы не имѣли бы права сводить всѣ эти основы къ извѣстнымъ типамъ индоевропейскихъ удвоенныхъ основъ настоящаго времени. Что же касается мнѣнія де-Соссюра и нѣкоторыхъ другихъ ученыхъ, то оно, какъ замѣчено выше, не можетъ быть принято по показанію исторіи звуковъ въ балтійскихъ и германскихъ языкахъ. Итакъ, какъ мнѣ кажется, мы должны отказаться отъ приведенныхъ выше объясненій. По моему мнѣнію, рассматриваемыя основы германскихъ языковъ представляютъ собою по происхожденію индоевропейскія основы на a^o/e съ слабымъ видомъ корня. Исторія этого класса основъ представляется мнѣ здѣсь поэтому въ слѣдующемъ видѣ: въ ту эпоху, когда въ германскомъ праязыкѣ установились извѣстныя соотношенія между гласной корня въ основѣ настоящаго и такую же гласной въ основѣ прошедшаго (по происхожденію перфекта), индоевропейскія основы настоящаго съ слабымъ видомъ корня частію послѣдовали аналогіи болѣе обычныхъ соотношеній (ср. напр. исл. *vega*, гдѣ была получена слабая основа съ индоевроп. *i* при дифтонгѣ $a^e i$ въ сильномъ видѣ, ср. готское *weihan*, готское *trudan* при нѣм. *treten* и т. п.), частью, именно основы съ плавной и носовой получили новообразование въ гласной корня по аналогіи формы прошедшаго, гдѣ была получена гласная индоевроп. a^o ; затѣмъ такіе случаи какъ *faran*,* *far* подчинились аналогіи тѣхъ глаголовъ, которые принадлежатъ къ германскому шестому разряду (*Verba der 6. Ablautsreihe*). Что же касается аналогичныхъ основъ балтійскихъ языковъ, то и въ нихъ я вижу новообразование по отношенію къ гласной корня, но, въ отличіе отъ германскихъ основъ, балтійскія основы были получены съ сильнымъ видомъ корня, т. е. съ гласною a^e , а гласная *a* замѣнила собою балтійское *e* подъ вліяніемъ утраченныхъ образований перфекта, сперва въ формѣ стараго аориста, а затѣмъ отсюда была перенесена и въ форму настоящаго. Дѣло въ томъ, что индоевропейскій перфектъ получилъ еще въ литовскославянскомъ языкѣ значеніе прошедшаго времени и въ результатѣ былъ утраченъ, смѣшавшись съ образованіями этого послѣдняго. Окончательную утрату индоевропейскаго перфекта я отношу къ эпохѣ совмѣстной жизни балтійскихъ и славянскихъ языковъ, при чемъ то обстоятельство, что общеславянскій языкъ сохранилъ такое образование, какъ *viedîe*, объ-

ясняется, надо думать, причинами, аналогичными тѣмъ, которыя дали существованіе германскимъ *praeteritopraesentia*. Прусское *waidimai* представляетъ по происхожденію старую основу перфекта съ обычнымъ тематическимъ спряженіемъ основъ наст. времени. Мнѣ остается объяснить еще одинъ пунктъ, а именно, почему мы должны думать, что балтійскія основы класса лит. *kasu* были получены съ сильнымъ звуковымъ видомъ корня. Объ этомъ, по моему мнѣнію, съ достаточною очевидностью свидѣлствуетъ форма литовскаго прошедшаго *kasiaū* (ср. Фортунатовъ, Критич. разборъ, стр. 57 сл.).

Далѣе, разсматриваемый классъ основъ представляетъ нѣкоторыя образованія, полученные изъ индоевропейскаго праязыка, гдѣ глагольный корень оканчивался на дифтонгъ, распадавшійся въ положеніи передъ гласной a^o/e въ окончаніи основы на звуки двухъ слоговъ: гласная слоговая одного слога $+i$ или $+u$, примыкавшія въ слоговомъ отношеніи къ слѣдующему слогу. При этомъ надо замѣтить, что еще въ индоевропейскомъ праязыкѣ изъ i и u получались при извѣстныхъ фонетическихъ условіяхъ, остающихся не вполне ясными, фрикативныя согласныя j и v . Изслѣдованіе этихъ условій въ значительной степени затрудняется тѣмъ обстоятельствомъ, что въ большинствѣ отдѣльныхъ языковъ нашей семьи мы не можемъ различать въ ихъ исторіи индоевропейскія i и j , а также u и v . Итакъ, лит. *vejū* (ср. слав. *vijō*) представляетъ собою индоевропейскую основу va^eja^c/e , гдѣ a^e+j изъ дифтонга a^ei и непосредственно изъ a^e+i (если бы литовскославянскій языкъ получилъ здѣсь i , то въ общебалтійскомъ языкѣ мы нашли бы полную утрату этого звука). Что касается латышскаго *vīju*, то оно представляетъ собою новообразованіе по аналогіи другихъ глаголовъ на—*iju*, при чемъ и долгота здѣсь не старая (см. ниже). Глаголовъ на—*evi* балтійскіе языки не имѣютъ, хотя на такую основу указываетъ литовское *sraviū, sravėti*, лат. *strāwēt* (ср. Уляновъ, Основы, стр. 55), при чемъ латышская основа представляетъ новообразованіе и въ гласной корня подъ вліяніемъ существъ *strāwe*.

Что касается аналогичныхъ образованій отъ корней на дифтонги съ долгою слоговою гласною, то они не могутъ быть отличаемы съ достаточною точностью отъ образованія съ суффиксомъ ja^{ae} , такъ какъ въ самомъ индоевропейскомъ праязыкѣ такіе дифтонги теряли при извѣстныхъ условіяхъ неслоговую часть.

Итакъ, мы разсмотрѣли балтійскія основы съ индоевропейскимъ a^e въ корнѣ, теперь намъ остается сказать нѣсколько словъ о тѣхъ основахъ на a^o/e съ сильнымъ звуковымъ видомъ, которыя имѣли въ корнѣ гласныя другихъ рядовъ.

Во-первыхъ, сюда, можетъ быть, относятся извѣстныя основы съ гласною a въ корнѣ изъ индоевропейскаго a^a , хотя, понятно, далеко не всѣ балтійскія основы съ a въ корнѣ могутъ быть объясняемы такимъ образомъ. Дѣло въ томъ, что частію такого рода основы имѣютъ a изъ стараго a^o (см. выше), а частію мы можемъ ждать a и изъ такого индоевропейскаго a , которое являлось въ извѣстномъ чередованіи съ долгою гласною. За отсутствіемъ надлежащаго матеріала для сопоставленія въ родственныхъ языкахъ, мы не можемъ съ достаточною точностію указать среди балтійскихъ основъ съ гласною a въ корнѣ основы, имѣющія это a изъ индоевроп. a^a въ сильномъ звуковомъ видѣ. Вообще въ самомъ индоевропейскомъ языкѣ эта гласная, какъ гласная сильнаго звуковаго вида была извѣстна въ сравнительно рѣдкихъ случаяхъ. Многіе лингвисты даже совершенно отказываются признать здѣсь чередованіе гласныхъ такого именно рода. Какъ бы то ни было, этотъ вопросъ, какъ и многіе другіе вопросы въ этой области, еще не выясненъ въ достаточной степени, и причина этого очень понятна: индоевропейскій праязыкъ эпохи его распадѣнія имѣлъ въ прошломъ уже длинную исторію, конечные результаты которой далеко не всегда даютъ намъ возможность проникнуть въ этотъ донсторическій для насъ періодъ въ жизни нашего праязыка; правильное чередованіе гласныхъ, созданное нѣкогда извѣстными фонетическими условіями, въ данный моментъ было явленіемъ смѣны звуковъ, не обусловливаемой причинами этого рода, и во многихъ пунктахъ уже подверглось разрушающему вліянію аналогіи. Въ виду этихъ соображеній я не могу въ силу той или другой общей теоріи чередованія гласныхъ въ индоевропейскомъ языкѣ отказаться отъ признанія извѣстныхъ реальныхъ фактовъ, при чемъ, понятно, нисколько этимъ не рѣшаю вопроса о самомъ происхожденіи этихъ фактовъ, быть можетъ, такъ называемый рядъ гласной a , т. е. тотъ рядъ, въ которомъ въ сильномъ звуковомъ видѣ является именно гласная a^a , и не былъ однороденъ по своему происхожденію съ рядомъ a^o/e .

Во-вторыхъ, къ рассматриваемому разряду основъ принадле-

жать основы имѣющія въ корнѣ гласную изъ индоевропейской долгой гласной *a* того или другаго качества, существовавшей въ сильномъ звуковомъ видѣ корня. По отношенію къ случаямъ этого рода необходимо имѣть въ виду то обстоятельство, что индоевропейскія долгія *a* являлись, во-первыхъ какъ «*Dehnstufe*» въ рядѣ *a^e/o* (именно *ā^e* и *ā^o*) и, во-вторыхъ, въ чередованіи съ индоевропейскою неопредѣленною гласною въ слабомъ звуковомъ видѣ. Несмотря на неоднократно попытки ученыхъ до сихъ поръ еще не удалось выяснитъ происхожденіе въ самомъ индоевропейскомъ праязыкѣ *ā^e* и *ā^o* въ рядѣ *a^e/o*; несомнѣнно только то, что эти гласныя въ такомъ именно чередованіи не однородны съ гласными *ā* въ ихъ чередованіи съ *a*. Тѣмъ не менѣе одно обстоятельство заставляетъ меня разсматривать вмѣстѣ балтійскія основы съ гласными *ā* какъ перваго, такъ и втораго рода, а именно мы далеко не во всѣхъ случаяхъ можемъ различать въ отдѣльныхъ индоевроп. языкахъ обѣ указанныя категоріи гласныхъ, такъ какъ нерѣдко мы не имѣемъ матеріала для надлежащихъ сопоставленій, которыя рѣшили бы вопросъ въ ту или другую сторону. Что касается напр. лит. *sgōku*, то сопоставленіе съ родственными языками (ср. прежде всего общеслав. *skok*, *skakati*, ав. *sacāite* (conj.), готское *skēwjan*), указываетъ съ достаточною опредѣленностью на принадлежность гласной этого глагола по отношенію къ чередованію гласныхъ именно къ ряду *a^e/o*. При этомъ требуетъ разъясненія вопросъ, почему мы находимъ здѣсь гласную лит. *o*, которая сама по себѣ указывала бы на индоевроп. *ā^a*, а не *a^o*, а мы здѣсь ждали бы именно послѣднюю гласную, откуда лит. *ū*. Этотъ случай, какъ и нѣкоторые другіе, ему подобные, относится къ категоріи случаевъ, разсмотрѣнныхъ нѣсколько выше, а именно и здѣсь лит. *o* въ основѣ презенса такого же происхожденія, какъ и гласная *a*, напр. въ *kasū*. Лит. *tvosku* (мѣсто и качество ударенія точно неизвѣстны) при *tvaskū* (неопр. *tvaskēti*) имѣетъ, надо думать, такое же *o*. Латышскія *nāku* и *sāku* принадлежать сюда же. Лит. *pūtu*, лат. *pūlu* имѣютъ *ū* изъ индоевропейскаго *ā^o*, ср. нѣм. *fallen* съ слабымъ звуковымъ видомъ основы. Такіе глаголы, какъ лит. *bėgu*, лат. *bėgu*; лит. *sėdu* имѣютъ *ē* какъ *Dehnstufe*, ряда *a^e/o*; ср. съ *bėgu* греч. φέβομαι, а что касается *sėdu*, то, какъ извѣстно, индоевроп. корень былъ *sed*. Прусское *pīdimai*, *pīst* имѣетъ *ē* неизвѣстнаго происхожденія, такъ какъ этимологія глагола

неясна. То же можно сказать о лит. *gùèni*. Что касается случаевъ, гдѣ балтійскіе языки при тематическомъ спряженіи презенса глаголовъ разсматриваемой категоріи, представляютъ частію и нетематическое, то объ нихъ я буду говорить ниже.

Основы втораго класса, т.-е. основы, представляющія слабый звуковой видъ корня, къ разсмотрѣнію которыхъ я теперь перехожу являются въ балтійскихъ языкахъ въ цѣломъ рядѣ случаевъ. Тѣ глагольные корни, которые принадлежатъ по гласной къ ряду $a^{e/o}$, частію a^e , представляютъ въ балтійскихъ языкахъ въ слабомъ видѣ гласныя изъ индоевроп. a въ тѣхъ именно случаяхъ, когда за нею слѣдуетъ не носовая и не плавная согласная; дифтонгическія сочетанія изъ индоевроп. дифтонгическихъ сочетаній ирраціональной гласной съ плавными и носовыми, именно тамъ, гдѣ корень въ полномъ звуковомъ видѣ заключалъ гласную a^e въ сочетаніи съ послѣдующею плавною или носовою согласной, а также сочетанія гласныхъ i и u съ предшествующими сонорными согласными изъ индоевропейскихъ дифт. сочетаній плавная или носовая согласная + a ; гласныя i и u изъ соотвѣтственныхъ индоевропейскихъ гласныхъ, получившихся изъ дифтонговъ, существовавшихъ въ сильномъ звуковомъ видѣ корня; наконецъ, старую краткую гласную a изъ индоевроп. a , являвагося, какъ извѣстно, ослабленіемъ долгихъ a различнаго качества.

По отношенію къ случаямъ перваго рода слѣдуетъ имѣть въ виду, что еще въ самомъ индоевропейскомъ праязыкѣ была извѣстна при нѣкоторыхъ условіяхъ полная утрата a , являвагося изъ ослабленія гласныхъ $a^{e/o}$, хотя частію въ нѣкоторыхъ образованіяхъ, требовавшихъ слабаго звуковаго вида, здѣсь существовало измѣненіе гласной a въ гласную a^e полного образованія (тамъ именно, гдѣ извѣстное стеченіе согласныхъ препятствовало полной утратѣ a). На конецъ, въ извѣстныхъ случаяхъ гласная a была замѣнена по аналогіи другихъ образованій гласнаго $a^{e/o}$ полного образованія (см. статью Ф. Θ. Фортунатова въ К. Z., XXXVI, p. 47 sq.). Итакъ, намъ до нѣкоторой степени трудно различать по отношенію къ разсматриваемымъ основамъ именно основы 1-го и 2-го классовъ. Дѣло въ томъ, что гласная a въ корнѣ была здѣсь въ условіяхъ, которыя не допускали вообще ея исчезновенія, но мы можемъ предположить для ряда случаевъ замѣну этой гласной гласною a^e полного образованія по аналогіи родственныхъ образованій; слѣдовательно

такая основа въ самомъ индоевропейскомъ языкѣ переходила при этомъ изъ 2-го класса въ 1-ый. Тамъ, гдѣ гласная *a* сохранилась, она въ балтійскихъ языкахъ обратилась въ гласныя *i* и *u* въ зависимости отъ какихъ-то фонетическихъ условій (см. статью Ф. Θ. Фортунатова въ сборникѣ *Χριστηρια* стр. 487 сл.). Гласную *i* такого происхожденія мы находимъ напр. въ лит. *pisù*, лат. *pisu* (греч. *πέος*, дринд. *pasas* указываютъ на то, что эта глагольная основа принадлежитъ по гласной корня къ ряду *a^{e/o}*); лит. *kibù* при *kabù*, *kebēklis*; достовѣрнаго примѣра для гласной *u* такого происхожденія я не знаю.

Дифтонгическія сочетанія гласныхъ *i* и *u* съ послѣдующими плавными и носовыми согласными, а также гласныя *i* и *u* въ положеніи послѣ плавныхъ и носовыхъ согласныхъ изъ индоевропейскихъ сочетаній *a* съ тѣми же сонорными звуками, извѣстны намъ въ разсматриваемыхъ образованіяхъ въ цѣломъ рядѣ случаевъ. Примѣрами могутъ служить: лит. *pinù*, лат. *pinu*, ср. стсл. *пѣнѣ*, *опомѣ*, лит. *ginù*, *genù*, лат. *dzeni* при прош. *dzintu*; лит. *tinu*, лат. *tinu*, ср. общеслав. *тъмѣ*; лит. *imù*, ср. лат. *jemu*, стсл. *имѣти*; лит. *pitù*, ср. лат. *pitstu*, прусское *pilman*, общеслав. *рыльѣ* и т. д.; лат. *idgu*, ср. лит. *igstu*, общеслав. *дыльѣ*, греч. *δολιχός* и т. д.; лит. *dārbu* при *dārbas*; лат. *sasiru* (?), ср. Leskien, Ablaut p. 341; лит. *knibù*, лат. *knibu* (основа прош. и неопр. на *ē*), ср. лит. *knebenù*; лит. *pasmitgi*, при *pasmingù*, ср. *smēgti* лит. *lurù*, лат. *luru*, ср. лит. *lāpas*, греч. *λέπειν*; (лат. *laupit* по аналогіи глаголовъ, гдѣ *u* изъ индоевроп. *u*) лит. *brukù*, ср. лат. *bruku* изъ **brunku*, греч. *φάρσσω*, лат. *farcio*; лит. *ritù*, лат. *ritu*, ср. лит. *rātas*; лит. *riszù*, лат. *risu*, ср. дринд. *racmi*—, *racanā*—; при послѣднихъ двухъ глаголахъ, какъ и при *pasmitgi*, мы находимъ въ литовскомъ и латышскомъ языкахъ рядъ родственныхъ образованій, которыя указываютъ на то, что эти глаголы, по аналогіи другихъ случаевъ, гдѣ *i* изъ индоевроп. *i* въ чередованіи съ старыми дифтонгами, перешли по отношенію къ гласной корня въ рядъ *i—a^ei*; лат.—*klibt*—при—*klibstu* при лит. *klibù*, *klibėti*, ср. лит. *klebù*, *klebėti*, *klabù*, *klabėti* и т. д.

Балтійскія гласныя *i* и *u* изъ индоевроп. *i* и *u*, существовавшихъ въ слабомъ звуковомъ видѣ корня при дифтонгахъ *ai* и *au* въ сильномъ его видѣ, являются напр. въ слѣдующихъ случаяхъ:

лит. *kisėi*, ср. *kaisėtis*; лит. *miėi*, ср. лат. *mēdzu*, лит. *maigas*; лат. *zibu* при *zibu* (съ инфиксомъ) при лит. *zibù, zibėti*, ср. лит. *žaižas*; лит. *zusi*, лат. *susu*, ср. лит. *saisas*, общеслав. *suchz*; лит. *sukù* при лат. *vīku* (съ инфиксомъ), ср. русское *ску*. Происхождение въ самомъ индоевропейскомъ праязыкѣ гласныхъ *i* и *u* изъ дифтонговъ, являющихся въ сильномъ звуковомъ видѣ соответственныхъ корней, я объясняю такъ же, какъ проф. Ф. Θ. Фортунатовъ (см. его статью «Über die schwache Stufe der uridg. *ǣ*—vocale» въ *KZ.*, XXXVI, p. 38 sq.); мнѣніе имъ высказанное я принимаю по той причинѣ, что нахожу его вполне соответствующимъ извѣстнымъ намъ фактомъ изъ области чередованія гласныхъ, тогда какъ другія теоріи оставляютъ неразъясненными цѣлый рядъ пунктовъ. вмѣстѣ съ тѣмъ я считаю доказаннымъ существованіе въ индоевропейскомъ праязыкѣ долгихъ или, можетъ быть, полудолгихъ, неслоговыхъ *i* и *u*; такимъ образомъ индоевропейскія *i* и *u* долгія, являющіяся въ чередованіи съ старыми дифтонгами съ некраткою неслоговою частію, необходимо получаютъ надлежащее объясненіе, какъ результатъ стяженія *ai* и *au* съ *i* и *u* некраткими (пунктъ 4 упомянутой статьи). При опредѣленіи глагольныхъ основъ съ *i* и *u* такого именно происхожденія слѣдуетъ избѣгать ихъ смѣшеніе съ такими основами, которыя имѣютъ *i* и *u* позднѣйшаго, часто діалектическаго происхожденія, а объ этихъ случаяхъ я буду говорить нѣсколько ниже. Что касается разсматриваемаго типа основъ, то достовѣрныхъ примѣровъ для гласныхъ *i* и *u* указаннаго происхожденія, я не знаю; примѣры, гдѣ является другое образованіе основы настоящаго, не то, которое мы разсматриваемъ теперь, будутъ даны въ своемъ мѣстѣ. Въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ въ индоевропейскомъ праязыкѣ дифтонгу *ai* въ сильномъ видѣ корня предшествовало *i*, *ĭ* или *j*, мы ждемъ въ балтійскихъ языкахъ въ слабомъ звуковомъ видѣ корня *i*, т.-е. *u* съ предшествующею смягченною согласною. Въ виду того, что старый дифтонгъ *ai* обратится въ литовсколатышское *ai*, мы не всегда можемъ различать тѣ случаи, гдѣ *ai* восходитъ къ индоевропейскому *iai*, и гдѣ этотъ дифтонгъ получился изъ индоевропейскаго *ai*, то балтійское (именно литовсколатышское) чередованіе *ai*: *i* тамъ, гдѣ нѣтъ прямыхъ указаній родственныхъ языковъ, могло бы быть двоякаго происхожденія, т.-е. могло бы объясняться какъ изъ стараго *iai* : *i*, такъ и изъ стараго *ai* : *u*, потому что первоначальное

отношеніе *'au* : *u* легко можетъ измѣниться въ *'au* : *'u*; теоретически мы можемъ ожидать и обратное, т.-е. измѣненіе *'au* : *u* въ *au* : *u*. Что же мы находимъ въ дѣйствительности? Такія образованія, какъ лит. *grīuvù*, *grīūtì*, при *grīâuju*; *siuvù*, *siūtì* при лат. *szūti*, *szūji* (а литовскія основы *grīuvù*, *siuvù* и т. п., какъ мы увидимъ нѣсколько ниже предполагаютъ старья основы *grīuvù*, *siuvù* гдѣ *uv* изъ индоевроп. *ui* (или *uv*), получавшагося изъ *ū* въ положеніи передъ гласной) представляютъ литовское *'ū*, какъ слабій звуковой видъ дифтонга *'au* (съ старымъ *u*, некраткимъ). Такая основа, какъ лит. *biurù*, *biurtì* (*biuru* съ носовымъ инфиксомъ, о чемъ см. ниже) при *biaurùs* (ср. боурт), является примѣромъ чередованія *'u* : *'au* изъ болѣе стараго *u* : *'a*. Съ другой стороны мнѣ представляется вѣроятнымъ, что въ извѣстныхъ случаяхъ, гдѣ мы находимъ литовско латышское *au* вмѣсто ожидаемаго *'au*, утрата смягченія предшествующей согласной произошла именно подъ влияніемъ образованій, гдѣ являлось старое *u*. Само по себѣ, конечно, возможно и то объясненіе, которое обыкновенно даютъ такимъ случаямъ, а именно, что здѣсь старый дифтонгъ *a^ou*, чередовавшійся, какъ извѣстно, съ старымъ *a^eu*, но оно не можетъ быть примѣнено ко всѣмъ случаямъ.

Выше мы видѣли литовскія основы съ сочетаніемъ *uv* въ окончаніи корня, гдѣ *uv* (*uv*) еще въ индоевропейскомъ праязыкѣ получилось изъ *ū* въ положеніи передъ гласной; литовскія основы типа *lija*, *gijù* (ср. *lĕju*, *gĭvas* и т. д.) при латышскихъ основахъ *list*, *dzistu* указываютъ на старья основы *lija* —, *gija* —, гдѣ литовское *ij* изъ индоевропейскаго *ii*, *ij*, получившагося изъ *i* въ положеніи передъ гласной (ср. *lĭti*, *gĭti*).

Наконецъ, основы разсматриваемаго типа могутъ представлять и гласную *a*, которая является здѣсь гласной слабаго звуковаго вида корня при долгихъ гласныхъ индоевроп. *ā* въ сильномъ звуковомъ видѣ. Лит. *plakù* (лат. *plūku* имѣетъ носовой инфиксъ) имѣетъ гласную *a* такого происхожденія изъ индоевроп. *a*, ср. лит. *plėkim*, *plėkas*, греч. ἐπλαγῆναι; лат. *plango* при греч. πλάγᾱ, лит. *plāga*. Другихъ достовѣрныхъ примѣровъ я не знаю.

Разсматриваемыя основы настоящаго съ слабымъ звуковымъ видомъ корня имѣютъ, какъ мы уже частію видѣли, нерѣдко носовой инфиксъ.

Приведу нѣсколько примѣровъ: 1) основы съ инфиксомъ въ слабомъ звуковомъ видѣ, имѣющія въ сильномъ звуковомъ видѣ гласную *a^e* въ составѣ дифтонгическихъ сочетаній на плавную и носовую согласную, а также въ дифтонгахъ на *i* и *u* лит. *irù* (ср. *ardaù*), *svirù* (ср. *sveriu*), *skilù* (ср. *skelù*), *szilu* (ср. *szùltas*), *drimbù* (ср. *drebiù*), *splintù* (ср. *spleczù*, *ninkù*); въ латышскомъ яз. образованія типа лит *irù*, *skirù*, т.-е. отъ корней, оканчивающихся на плавную или носовую согласную неизвѣстны; отъ корней, заключающихъ въ сильномъ звуковомъ видѣ индоевроп. "*a^e*+плавная или носовая согласная+согласная шумная», или «плавная или носовая согласная+*a^e*+шумная согласная», такія образованія извѣстны (я могу привести примѣры только для второго типа основъ); напр. лат. *kriù*, ср. лит. *krintù*, лат. *lùru* (ср. лит. *lurù*) *brùku*; лат. (*ap*) *nìku* (при *apnikstu*), ср. лит. *ninkù*; лит. *lìmpù*, (ср. лит. *lèptas lepsznus*, лат. *lùipu*), *mingù* (ср. лит. *mègù*), *tunkù* (ср. лит. *tàukas*), *juntù* (ср. лит. *jauczù*), лит. *gijù* (ср. лит. *gÿvas*), *griuvù* (ср. лит. *griùuju*); въ латышскомъ яз. мы опять находимъ соотвѣтствующія образованія только отъ глаголовъ, заключающихъ въ полномъ звуковомъ видѣ въ корнѣ дифтонгъ въ положеніи передъ шумной согласной; напр., лат. *lìpu*, *stìpu* (ср. лит. *stìmpù*, *stèpiù*), *tàku*, *jùtu* и т. п. 2) основы съ инфиксомъ въ слабомъ звуковомъ видѣ, имѣющія въ сильномъ звуковомъ видѣ гласную индоевроп. *a^e* въ положеніи передъ шумною согласною: лит. *kimbù* (ср. *kibù*, *kabù*), *stìmpù* (ср. *stapaus*, *stàpteriù*); лат. *stìpu*; 3) основы съ инфиксомъ въ слабомъ звуковомъ видѣ, имѣющія въ сильномъ звуковомъ видѣ индоевроп. *ā* различнаго качества: лит. *prantù* (ср. *prōtas*), *zandù* (ср. *zōdis*, *plantù* (ср. *plōtas*, *plēcù*), лит. *szqù*, *balù* и т. п.; въ латышскомъ языкѣ образованіи послѣдняго типа нѣтъ, съ литовскимъ же *prantù* тождественно лат. *prùtu*, съ *randù* тождественно *rùdu* и т. п. Изъ прусскаго яз. можно привести *polinka*.

Кромѣ указанныхъ типовъ основъ съ инфиксомъ, особенно широко распространенныхъ, какъ мы видѣли, въ литовскомъ языкѣ, мы находимъ въ балтійскихъ языкахъ и не особенно многочисленныя основы съ сильнымъ звуковымъ видомъ корня, имѣющія носовой

инфикс. Сюда принадлежат напр. лит. *tenkù* (ср. готское *ðeiha*) лит. *jenkù* (ср. лит. *ni-inksta*), лит. *brendù* въ Сборн. Юшкевичей и у Ширвида (*brindu* изъ общелит. *br'ndu* см. у проф. Ульянова, Значения I, стр. 63, прим.; лат. *tēku* (при *tiku*), *brēdu* (при *brēnu*, *brēniu*).

Итакъ, разсмотрѣнныя балтійскія основы съ слабымъ и частью съ сильнымъ звуковымъ видомъ корня представляютъ въ основѣ настоящего времени носовой инфиксъ (согласную *n* или *m* въ зависимости отъ природы слѣдующей согласной), между тѣмъ какъ основы прочихъ формъ словоизмѣненія даннаго глагола не заключаетъ уже въ себѣ такого инфикса. Соответственныя образования извѣстны и въ другихъ родственныхъ языкахъ, существовали они и въ индоевропейскомъ праязыкѣ. Такимъ образомъ возникаетъ вопросъ, какіе именно типы основъ настоящего времени съ инфиксомъ получены были въ балтійскихъ языкахъ изъ индоевропейскаго праязыка. Относящіеся сюда факты сопоставлены частью проф. Ульяновымъ, Видеманомъ, а затѣмъ Бругманомъ въ томъ отдѣлѣ II-го тома *Grundriss*, гдѣ онъ рассматриваетъ такъ называемыя «*Nasalpräsentia*», а потому я могу не вдаваться вообще въ подробности и подвести, такъ-сказать, лишь итоги.

Прежде всего слѣдуетъ отмѣтить тотъ фактъ, что родственные языки вполне подтверждаютъ выводъ, къ которому нельзя не придти, рассматривая данныя балтійскихъ языковъ, а именно, что основами настоящего времени съ инфиксомъ являются прежде всего именно основы съ слабымъ звуковымъ видомъ корня. Въ частности такія основы особенно извѣстны въ древнеиндійскомъ, латинскомъ, германскихъ и славянскихъ языкахъ, *) между тѣмъ какъ въ греческомъ яз. онѣ представляютъ по большей части суффиксъ—*avo*.—Особенность, являющаяся болѣе или менѣе часто во всѣхъ вышеупомянутыхъ языкахъ, заключается въ томъ, что носовой инфиксъ проникаетъ и въ основы другихъ формъ словоизмѣненія даннаго глагола (въ готскомъ языкѣ только одинъ глаголъ *standan* не пред-

*) Стсл. основы типа *жде*—, *сте*—могутъ быть объясняемы только какъ старыя образования безъ носоваго инфикса (*ь* изъ *i*, а *з* изъ *u*), хотя, съ другой стороны, основа *жджде*—имѣла вѣкогда (въ общеслав. яз.) *i*, откуда въ данномъ фонетическомъ положеніи далѣе *e*, стсл. *д*.

ставляетъ такого перенесенія; въ старославянскомъ языкѣ вообще такихъ глаголовъ два: *сидѣ* и *лѣжи* (неопред. *сѣсти* и *лѣшти*); ср. напр. дринд. перф. *zasañja*, наст. *zaggate* (ср. напр. лит. *zėgū*); *tastambha* при *stambhatē* греч. ἰμψας ζεύξας Θεταλοι (у Гезихія), ср. лат. *vincio*, *vinci*; σφιγγω σφιγγθεις; готское *sagg* при *siggan*. При этомъ по отношенію къ древнеиндскому языку слѣдуетъ отмѣтить, что такое перенесеніе инфикса можно принимать не во всѣхъ случаяхъ; такой случай, какъ перф. *dadambha* при *dabhnōti* обязанъ своимъ происхожденіемъ влияніемъ аналогіи со стороны *tastambha*, *stabhnōti* (см. Gr. II, p. 997). Далѣе, слѣдуетъ отмѣтить тотъ фактъ, что въ отдѣльныхъ индоевропейскихъ языкахъ являются съ носовымъ инфиксомъ основы настоящаго времени не только съ слабымъ звуковымъ видомъ корня, но также и съ его сильнымъ звуковымъ видомъ. Какъ и въ балтійскихъ языкахъ, эти образованія сравнительно немногочисленны; ср. дринд. основы *zrandā*—(греч. σφειανθς), *stambha*—(ср. лит. *stebū̄s*); греч. στέμβω (ср. στόβος, στοβέω); латинск. *prehendo* (ср. лат. *gīdu*, корень *ghed*); готск. *eiha*, древнѣм. *dīhu* (ср. лит. *tenkū*); древнѣм. *springu* (ср. греч. σπέρχουμαι); изъ стсл. образованій приведенныхъ мною выше, *лаже*—при *лѣшти* (ср. *по-ложити*, *ложе*) несомнѣнно представляетъ старую основу съ сильнымъ звуковымъ видомъ корня (корень *legh*, ср. напр. греч. λέχος, ἄλοχος); что касается стсл. *сидѣ*—*), то эта основа представляетъ по происхожденію тоже сильный звуковой видъ глагольнаго корня (въ индоевроп. праязыкѣ въ этомъ корнѣ чередовались гласныя *a^o* и *ā^e*, но *ā^e* здѣсь такъ-называемый *Dehnstufenvocal*). Наконецъ, должно быть отмѣчено и то обстоятельство, что въ отдѣльныхъ индоевропейскихъ языкахъ носовой инфиксъ является и при другомъ образованіи основы настоящаго времени, но объ этихъ случаяхъ я скажу нѣсколько ниже въ другой связи.

Итакъ, сопоставленіе съ родственными языками даетъ ясное указаніе на то, что балтійскія основы съ носовымъ инфиксомъ, разсмотрѣнныя нами выше, восходятъ къ индоевропейскому праязыку. Конечно, мы не имѣемъ права утверждать, что всѣ такія основы получены изъ праязыка, но типъ основъ съ носовымъ инфиксомъ и съ слабымъ звуковымъ видомъ корня былъ несомнѣнно унаслѣдо-

*) Ср. прусскія *sindats*, *syndens* въ *Kat.* при *sidons*, *sidams* въ *Ench.*

ванъ отъ праязыка. Что касается основъ съ носовымъ инфиксомъ и старымъ сильнымъ звуковымъ видомъ корня, то относительно ихъ надо думать, что они возникли по аналогіи основъ съ слабымъ звуковымъ видомъ корня уже въ самомъ праязыкѣ; какъ бы то ни было, исходнымъ пунктомъ во всякомъ случаѣ явились именно основы первой категоріи. Теперь возникаетъ далѣе вопросъ, всѣ ли отдѣльныя разновидности типа основъ съ носовымъ инфиксомъ и съ слабымъ звуковымъ видомъ корня въ балтійскихъ языкахъ восходятъ къ праязыку, или нѣкоторыя изъ нихъ болѣе поздняго происхожденія? Мы уже видѣли, что между литовскимъ и латышскимъ языкомъ въ данномъ отношеніи наблюдается нѣкоторое различіе, а именно, во-первыхъ, латышскій языкъ не имѣетъ образованій, соответствующихъ литовскимъ образованиямъ типа *birù, szalù, pùvù, gijù*, т.-е. отъ корней оканчивающихся на дифтонгическія сочетанія и на дифтонги (въ сильномъ звуковомъ видѣ). И въ самомъ литовскомъ языкѣ такія образования извѣстны не во всѣхъ нарѣчіяхъ; именно, въ жемайтскихъ діалектахъ такія образования неизвѣстны; ср. напр. жемайтскія *kılstu, бірсту, шалсту, пууну, шину*, приводимыя Кс. Явнисомъ на стр. 51 Описанія Россіенскаго уѣзда. Неоднократно въ лингвистической литературѣ высказывалось мнѣніе, что рассматриваемые типы основъ съ носовымъ инфиксомъ въ сущности не имѣютъ никакого инфикса, и что написанія напр. *binra* у бр. Юшкевичей, *szālu* у Куршата основаны на недоразумѣніи; какъ основаніе приводилось при этомъ отсутствіе въ восточнолитовскихъ говорахъ *szūlu* изъ пралит. *szolu*, откуда среднелитовское *szalu* (см. напр. у Лескина, *Ablaut*, р. 386). На самомъ дѣлѣ *szalu* у Ширвида не можетъ служить достаточнымъ доказательствомъ этого мнѣнія, несостоятельнаго и въ другомъ отношеніи, такъ какъ *szalu* и *szālu* отличаются и по самому значенію (первое образованіе не имѣетъ значенія начинательнаго состоянія по самому происхожденію); въ жемайтскихъ говорахъ извѣстно такое *szalu*; такое *szalu* извѣстно и въ восточнолитовскихъ говорахъ; между прочимъ я долженъ указать, что у Ширвида въ первомъ (?) изданіи Словаря, извѣстномъ мнѣ по дефектному экземпляру Московской Типографской Библіотеки (выходнаго листа нѣтъ, но, повидимому, это именно первое, не второе изданіе; третье изданіе въ общемъ уже то же, что и 4-ое и 5-ое), изданіе котораго предпринято мною совмѣстно съ проф.

Фортунаатовымъ, s. v. *margne/congelasco, conoresco* стоятъ *sžulu, suszalu*. Если *szalu* въ говорахъ часто и не отличается по значенію отъ *szolu*, то это во всякомъ случаѣ не старое явленіе, даже не общелитовское. Въ латышскомъ языкѣ въ соотвѣтствіи съ указанными литовскими образованиями являются образования съ суффиксомъ *-sta* и суффиксомъ *-na*; ср. лат. *list* (лит. *lįja*), *griustu* (лит. *griuvù*), лат. *szūni*, діал. *szūju* (лит. *ziuvù*). Итакъ, есть полное основаніе думать, что литовскія (діалектическія) образования типовъ *birù, szalù, puvù, gijù* возникли въ діалектахъ общелитовскаго языка по аналогіи прочихъ образований съ носовымъ инфиксомъ, между тѣмъ какъ въ другихъ діалектахъ здѣсь существовали образования съ суффиксами *-sta* и *-na*, а о происхожденіи этихъ послѣднихъ типовъ основъ настоящаго времени я буду говорить въ своемъ мѣстѣ.

Во-вторыхъ, несомнѣнными новообразованиями, появившимися уже въ отдѣльномъ существованіи литовскаго языка являются такія основы отыменнаго происхожденія какъ *leprù* (при *lėpas, lepstù*); *rentù* (при *rėtas*; ср. лат. *ritu, ritet*), какъ то уже указано Бругманомъ (Гр. II, p. 1003).

Въ-третьихъ, мы видѣли, что родственные языки представляютъ въ извѣстныхъ случаяхъ перенесеніе носоваго инфикса и въ основы прочихъ формъ словоизмѣненія глагола. Несомнѣнно, такіе случаи были уже въ самомъ индоевропейскомъ праязыкѣ, и надо думать, что въ числѣ глаголовъ, имѣющихъ въ корнѣ носовую согласную въ положеніи за гласной, есть такіе глаголы, которые первоначально представляли лишь носовой инфиксъ въ основѣ настоящаго времени; вѣдь далеко не всякій глагольный корень индоевропейскаго праязыка мы можемъ подвергнуть морфологическому анализу, а что касается спеціально разсматриваемаго случая, то такой анализъ усложняется иногда тѣмъ обстоятельствомъ, что носовой инфиксъ является и въ родственныхъ по корню именахъ. Въ качествѣ примѣра глагольной основы, гдѣ носовой инфиксъ проникъ еще въ самомъ индоевропейскомъ языкѣ изъ основы настоящаго времени въ основы прочихъ формъ спряженія, можно привести вслѣдъ за Бругманомъ основу, являющуюся въ лат. *prehendo, prehendi*, греч. *χρίσσαι, ἔχρον*, *) ср. лат. *praeda* (изъ *prae-heda*), готское *gita*; съ

*) Латышское *gīti*, приводимое Бругманомъ, во всякомъ случаѣ не можетъ быть приводимо въ непосредственную связь съ *prehendo* и т. п., такъ какъ въ

другой стороны, мы находимъ напр. дринд. *spandatē, spandayati, spandas*, греч. σφινδώνη, и о томъ, что здѣсь носовая согласная внутри корня по происхожденію была также инфиксомъ свидѣлствуютъ напр. греч. σφινδώνος, σφινδώνος (см. Gr. II, p. 994)). Обращаясь къ балтійскимъ языкамъ, я долженъ сказать, что случаевъ вполне однородныхъ съ тѣми, которые были приведены мною изъ родственныхъ языковъ, мы здѣсь не находимъ, т. е. старыя и новыя основы настоящаго времени съ суффиксомъ индоевроп. *a°/°* здѣсь не переносятъ носоваго инфикса въ основы прочихъ формъ словоизмѣненія глагола съ сохраненіемъ прежней основы настоящаго времени, причастія, образуемая отъ основы настоящаго времени, представляютъ частію носовой инфиксъ и въ балтійскихъ языкахъ. Это объясняется тѣмъ обстоятельствомъ, что въ балтійскихъ языкахъ рассматриваемыя образования представляютъ обширную категорию основъ съ извѣстнымъ значеніемъ, рѣзко отличающихъ ихъ отъ другихъ образований, не имѣющихъ такого значенія (именно значенія начинательнаго состоянія). Разъ носовой инфиксъ переносится въ другія формы спряженія, основа настоящаго времени съ носовымъ инфиксомъ уже не можетъ сохранять прежняго значенія. *) Указанный только-что фактъ не требовалъ бы дальнѣйшихъ поясненій, если бы не существовали въ балтійскихъ языкахъ извѣстные случаи, о которыхъ Бругманъ говоритъ на стр. 1003 второго тома *Grundriss* въ слѣдующихъ словахъ: «Übertritt in die *io*—Cl. erscheint nur in solchen Fällen, wo der Nasal über das Präsens hinausging. Lit. *jung-iu* «spanne ins Joch» (inf. *junk-ti*) neben *ai-yūnj-a-ti*, bat. *jung-ō*, lett. *mischu* «mingo» aus *minz-iu* (inf. *miest*) neben lat. *ming-ō*. Lett. *kamp-ju* «fusse, greife» (inf. *kampt*), zu lat. *cap-iō*. In demselben Fall auch Übertritt in die *to*-Cl., bei intrans. Bedeutung. Lit. *junkstu* (lett. *jūkstu* aus *junkstu*) «werde gewohnt» (*jūnkau-jūnksti*) neben lett. *jūku* aus (*j*)*unk-u*, zu aksl. *uča* «lehre» *ai.-uc-ya-ti* «findet un etw. Gefallen» *ōkas-n.* «Behagen, Ort des Be-

---

латышскомъ языкѣ мы ждали бы фонетически **dziidu*; *k.* и *g* являются вѣсто ожидаемыхъ *s* и *dz* лишь въ заимствованныхъ изъ литовскаго языка словахъ.

*) Лит. *mezū, mīzti*, о которомъ я буду говорить еще далѣе, было получено, повидному, изъ индоевропейскаго праязыка, уже съ инфиксомъ не только въ основѣ настоящаго времени, ср. лат. *mingo, minxi* при *meio* изъ *meigho*. При этомъ этотъ глаголъ не имѣетъ значенія начинательнаго состоянія.

hagens, Heimstätte»; vgl. aksl. *vyk-na* und got. *bi-ūhts*, die ebenfalls nasaliert gewesen zu sein scheinen.... Das Vorbild zu diesen Präsensia lieferten solche wie *blīsta* «es dunkelt» neben *blind-ow. bhlandh*: «Эти слова Бругмана требуют разъяснения по существу, при чемъ, какъ я долженъ замѣтить, на основаніи замѣчанія на стр. 996. «In mehreren Sprachzweigen wurde dieser Präsensstypus (именно тематическая основа съ носовымъ инфиксомъ) in die *io*-Flexion übergeführt» слѣдуетъ думать, что авторъ считаетъ замѣну у разсматриваемыхъ основъ суффикса *a°/o* суффиксомъ «*io*» новообразованиемъ отдѣльныхъ языковъ. Выше мною была указана причина, которою, по моему мнѣнію, объясняется въ балтійскихъ языкахъ отсутствіе случаевъ перенесенія носоваго инфикса изъ основы настоящаго времени въ основы прочихъ формъ спряженія даннаго глагола при сохраненіи стараго образованія первой основы. Съ другой стороны, нельзя упускать изъ виду того обстоятельства, что носовая согласная въ балтійскихъ языкахъ въ положеніи передъ согласною имѣла особую исторію, именно въ литовсколатышскомъ языкѣ сочетаніе «гласная+носовая согласная *n*+согласная», измѣнялась въ сочетаніе «гласная носовая+ирраціональная носовая согласная+согласная», если эта послѣдняя была длительною; эти сочетанія перешли и въ литовскій, и въ латышскій языкъ, при чемъ въ первомъ лишь въ части діалектовъ при извѣстномъ фонетическомъ положеніи сохраняются такія сочетанія (вообще же отсюда гласная неносовая краткая, или долгая, смотря по различію въ фонетическомъ положеніи и частію съ различіями по говорамъ), а въ латышскомъ языкѣ измѣненію въ указанныя сочетанія и далѣе въ гласныя неносовыя подвергались въ результатѣ и сочетанія, заключавшія въ себѣ согласную *n* или *m*, въ положеніи не передъ длительною согласною *). Отсюда понятно, что носоваго инфикса *n* мы не найдемъ въ латышскомъ языкѣ какъ такового; слѣдъ нѣкогда бывшаго *n* сохраняется лишь въ видѣ извѣстнаго измѣненія качества и количества гласной корня. Итакъ, не должно быть удивительнымъ то, что въ латышскомъ языкѣ такая основа настоящаго времени можетъ чувствоваться не достаточно характерною для значенія начинательнаго состоянія; отсюда

---

*) Такъ, гдѣ въ латышскомъ яз. сохраняются *n* или *m* внутри словъ въ старомъ положеніи передъ согласною, они не фонетическаго происхожденія.

легко понять тѣ новообразованія, которыя при этомъ возникали, а именно по аналогіи другихъ основъ появлялся и здѣсь суффиксъ *-sta*; ср. *būstu*, *bust* при лит. *bundū*, *būsti*; *dzēstu*, *dzist* при лит. *gīstu* (у Ширвида), *gestū*, (*gīstu* т. е. *gīstu* изъ пралит *ge'stu*). Въ литовскомъ яз., разумѣется, такія новообразованія возникали лишь въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ носовая согласная *n* по фонетическимъ условіямъ въ результатѣ исчезла; ср. *gīstu*, *grīstu* и т. п. (ср. Ульяновъ, Значенія, стр. 62 сл.). Такимъ образомъ случаи, отмѣченные Бругманомъ, гдѣ при суфф. *-sta* носовой инфиксъ проходитъ по всѣмъ формамъ словоизмѣненія, получаютъ надлежащее освѣщеніе, а именно здѣсь, какъ и въ случаяхъ предшествующей категоріи, требовалась замѣна старыхъ основъ настоящаго времени новообразованіями по аналогіи другихъ основъ съ суффиксомъ *-sta* именно потому, что носовой инфиксъ вслѣдствіе перенесенія и въ основы другихъ формъ не былъ уже характернымъ признакомъ начинательнаго состоянія. Вопросъ заключается въ томъ, имѣемъ ли мы дѣло съ глагольными основами, распространявшимися носовой инфиксъ указаннымъ образомъ въ индоевропейскомъ праязыкѣ, или въ извѣстную эпоху существованія самаго литовскаго яз. Сопоставленія съ родственными языками (см. у Бругмана, какъ будто говорятъ въ пользу того мнѣнія, что указанное явленіе не индоевропейскаго происхожденія. Объясненіе, даваемое Бругманомъ, который ссылается на вліяніе аналогіи со стороны такихъ образований, какъ *blīsta*, *tīstū*, я не могу принять по той причинѣ, что не вижу никакихъ оснований для дѣйствія такой аналогіи. Мнѣ кажется болѣе вѣроятнымъ, что это именно тѣ глаголы, гдѣ носовой инфиксъ былъ распространенъ на основы всѣхъ формъ спряженія не позднѣе литовсколатышской эпохи; въ результатѣ для выраженія начинательнаго состоянія потребовалось новообразованіе въ основѣ настоящаго времени. Что касается лат. *juku* (форма прош. вр.) при *jūku*, *-jukt* при *jūkt*, то здѣсь мы имѣемъ слѣды стараго *jūku* замѣненнаго новообразованіемъ *jūkstu* (*jūku* въ качествѣ основы настоящаго приводится Бругманомъ на стр. 1003, очевидно, по недоразумѣнію). Теперь мнѣ остается еще сказать о тѣхъ случаяхъ, гдѣ балтійскіе языки представляютъ старую основу съ инфиксомъ во всѣхъ формахъ спряженія, при чемъ основа настоящаго образована съ помощью суффикса *-ja°/°*. Такіе случаи (напр. лит. *jūngiu*, *jūngti*, ср. древнеинд. *yūṅgati*, лат. *jungo*;

лат. *tīxi* при *tēzti*) легко объясняются, если обратить вниманіе на то, что здѣсь основа была получена изъ индоевропейскаго праязыка съ носовымъ инфиксомъ во всѣхъ формахъ спряженія; съ другой стороны, эти основы настоящаго времени уже не имѣли значенія начинательнаго состоянія, а *jūngiu* глаголь дѣйствія, которые вообще правильно представляютъ основу на старое $-ja^o/^\circ$ при основѣ начинательнаго состоянія съ инфиксомъ или суффиксомъ *-sta*.

Въ заключеніе настоящаго отдѣла объ основахъ настоящаго времени съ носовымъ инфиксомъ я долженъ упомянуть еще объ одномъ явленіи, а именно старое чередованіе (полученное изъ индоевропейскаго праязыка) коренныхъ дифтонгическихъ сочетаній *en* и *in* въ основѣ настоящаго и прошедшаго времени вызвало появленіе *en* вмѣсто *in* въ основѣ настоящаго времени и у нѣкоторыхъ изъ тѣхъ глаголовъ гдѣ *in* старое (*i* изъ индоевроп. *i*); сюда относится лит. *meiū mīzaiū*. Что касается лит. *pasigendū, pasigedaū* и нѣкоторыхъ другихъ случаевъ, то здѣсь мы находимъ старое *e*, а не *e*, замѣнившее *i* (см. эти случаи у Бругмана, Gr. II, p. 1.005, который видитъ здѣсь старое *i*). Латышскія *tīku* (форма прош.) при наст. *tēku, dzīsu* при наст. *dzēstu* вызваны, какъ уже замѣтилъ проф. Ульяновъ (Значенія I, стр. 62—3, прим.), вліяніемъ тѣхъ случаевъ, гдѣ чередованіе *i* : *ē* старое (т.-е. гдѣ *ē* изъ дифтонга). Латышское *sīku, sīkstu* при прош. *sīku* объясняется вліяніемъ аналогіи со стороны *nīku, nīkstu*: *nīku*, при чемъ, слѣдовательно, старое* *sēku*: *sīku* въ свою очередь изъ **sēku* : **sēku*, подъ вліяніемъ выше указанной аналогіи.

Итакъ, мы рассмотрѣли различные типы основъ настоящаго времени съ суффиксомъ индоевроп. $a^o/^\circ$ и теперь слѣдуетъ перейти къ изученію основъ, которыя имѣютъ въ качествѣ суффикса не одно только индоевроп. $a^o/^\circ$, но извѣстныя старыя сочетанія, оканчивавшіяся на упомянутую гласную. Прежде всего я остановлюсь на тѣхъ суффиксахъ, которые не заключали въ своемъ составѣ индоевроп. *i* или *j*.

Основы настоящаго времени съ суффиксомъ лит. *-sta-*, *-seta-*, лат. *-sta-*, о которыхъ приходилось уже упоминать по поводу рассмотрѣнныхъ выше основъ съ слабымъ и частію сильнымъ звуковымъ видомъ корня и съ носовымъ инфиксомъ, извѣстны только изъ литовскаго и латышскаго языка; въ прусскомъ языкѣ такія основы

не засвидѣтельствованы нашими памятниками. По значенію эти основы составляютъ одинъ классъ съ указанными основами съ носовымъ инфиксомъ, являясь основами начинательнаго состоянія. По вопросу о происхожденіи ихъ существуютъ два мнѣнія: одно было высказано еще Шлейхеромъ (Handbuch, I, § 117, 1, nota); въ настоящее время его придерживаются Ульяновъ (Основы, стр. 72 сл.) и Бругманъ (Gr. II, p. 1043 sq.); другое мнѣніе принадлежитъ Бенценбергеру (ВВ. IX, p. 334 sq.); Видеманъ (Prät. p. 60 sq.) слѣдуетъ этому послѣднему объясненію. Сущность первой теоріи состоитъ въ томъ, что суффиксъ *-sta-* находится въ родствѣ по происхожденію съ суффиксомъ родственныхъ языковъ, полученнымъ изъ индоевроп. *-ta^o/^e-*; согласная *s* представляетъ собою окончаніе самого глагольнаго корня, который самъ по себѣ оканчивается на *s*, *t*, *d*; по аналогіи такое *s* было перенесено затѣмъ и на другія основы; гдѣ оно уже не имѣетъ, такимъ образомъ, историческаго основанія; въ результатъ цѣльнымъ суффиксомъ является *-sta-*. Что же касается суффикса *-ssta-*, то его происхожденіе, по моему мнѣнію исполнѣ аналогично происхожденію суффикса *-sta*; *ss** (Шлейхеръ и Бругманъ видятъ *ss* всюду фонетическаго происхожденія; Ульяновъ объ этихъ случаяхъ не упоминаетъ) существовало первоначально лишь у тѣхъ глагольныхъ основъ, которыя имѣли въ окончаніи корня или *sz* или *ž*, а затѣмъ было распространено по аналогіи и на нѣкоторыя другія основы. Такимъ образомъ балтійскія суффиксы *-sta-* (лит. и лат.) и *-ssta-* (лит.) являются примѣромъ явленія, хорошо извѣстнаго въ различныхъ индоевропейскихъ языкахъ, сущность котораго состоитъ въ томъ, что старый индоевропейскій суффиксъ осложняется новыми элементами, принадлежавшими первоначально окончанію лишь нѣкоторыхъ корней и распространенными затѣмъ по аналогіи на другія образованія съ тѣмъ же суффиксомъ. Бенценбергеръ и Видеманъ справедливо указали на то, что лит. *aitu* новообразование сравнительно поздняго происхожденія и не имѣетъ стараго суффикса *-ta*, какъ то думалъ Шлейхеръ. Далѣе Видеманъ, не рѣшая самъ вопроса о происхожденіи литовскаго суффикса *-sta*, указываетъ лишь на неосновательность мнѣнія, по которому лит. *ta* въ *-sta-* тождественно по происхожденію съ суффиксомъ *ta^e/^o* родственныхъ языковъ, такъ какъ этотъ послѣдній является несомнѣнно лишь у корней на «гортанныя». Это послѣднее утверженіе Ви-

демана несправедливо, какъ легко въ томъ убѣдиться, просмотрѣвъ сопоставленія, сдѣланныя Бругманомъ въ § 679 sg. второго тома *Grundriss* (выпускъ II-го тома Gr., посвященный спряженію, вышелъ въ свѣтъ нѣсколько позже книги Видемана). Ни Бецценбергеръ, ни Видеманъ вообще не могли привести какихъ-либо доказательствъ, которыя могли бы дѣйствительно поколебать объясненіе Шлейхера, вполне согласующагося съ извѣстными намъ фактами.

Выше было сказано, что въ литовскомъ языкѣ, при *-sta-* у однихъ основъ, является у извѣстныхъ основъ и *-ssta*, при чемъ частію это *-ssta-* фонетическаго происхожденія, а частію представляетъ *sz*, перенесенное по аналогіи изъ случаевъ перваго рода. Въ частности слѣдуетъ замѣтить, что сочетаніе *-kssta-* являлось въ литовскомъ яз. путемъ перестановки изъ стараго *-szkta*; напр. лит. *tyksztu*, *tröksztu* явились изъ болѣе древнихъ **tyszktu*, **troszktu*; ср. то же явленіе въ неопред. : *ūkszti*, *trökszti*, ср. формы прош. *tiszkau*, *tröszkau*. Далѣе, *sz*—фонетическаго происхожденія у основъ, имѣющихъ въ окончаніи глагольнаго корня *sz* или *š*, напр. *auszta*, *lūztu* (въ произношеніи *lūsztu*). Въ *mīrsztu*, *mīrti sz* уже не фонетическаго происхожденія, а по аналогіи другихъ глаголовъ, гдѣ *sz* старое. Считать *sz* фонетическимъ изъ стараго *s* въ такомъ положеніи (послѣ *r*), какъ то дѣлаютъ Шлейхеръ и Бругманъ, я не могу, такъ какъ не вижу никакихъ основаній выводить лит. *sz* изъ *s* въ зависимости отъ извѣстнаго положенія; лит. *sz* и соответствующее ему славянское *ж* вслѣдъ за Ф. Θ. Фортунатовымъ я возвожу къ особаго вида *s*, существовавшему еще въ праязыкѣ (другое слав. *ж*, кот. соответствуетъ лит. *s*, получалось въ самомъ славянскомъ яз. изъ стараго *s* другого рода при извѣстномъ фонетическомъ положеніи (послѣ *i* и *u*). Такое же *sz* я вижу въ *nīrsztū*; этотъ послѣдній глаголь представляетъ ту особенность, что здѣсь *sz* проникло и въ прочія формы спряженія, замѣнивъ собою фонетическое *s* (частію *t*), ср. параллельное образованіе *nīrstū*, *nīrtaū*, *nīrsti* (корень оканчивается на *t*), ср. *nārsas* изъ **nartsas*.

По поводу приведенныхъ мною выше *tyksztu*, *tröksztu* замѣчу еще, что подобно старому сочетанію *szkt* и сочетаніе *skt* подвергалось перестановкѣ; ср. напр. *blīgstu*, *blīgsti* при *blīzgau* (*g* передъ *s* этимологическое написание), гдѣ *k* изъ стараго *g* въ положеніи передъ *s*, такого же происхожденія группа *kst* въ *tvīkstu*, гдѣ основа

прочихъ формъ спряженія на *é*, между тѣмъ какъ напр. въ *bukstis* неопр. *bùkti*, прош. *bukau*) суффиксомъ является уже новое *-sta*.

Итакъ, и въ самомъ литовскомъ и частію въ латышскомъ язы-
кѣ мы находимъ ясныя слѣды стараго *ta*, съ которымъ тождественны,
какъ я уже упомянулъ, суффиксы родственныхъ языковъ, указываю-
щія на индоевроп. *ta/°*.

Если мы теперь обратимся къ разсмотрѣнію вопроса о томъ,
въ какомъ звуковомъ видѣ является глагольный корень при такомъ
образованіи основы настоящаго времени, то найдемъ, что наиболѣе
распространеннымъ типомъ являются именно основы съ слабымъ
звуковымъ видомъ корня; напр. лит. *linkstù*, лат. *lìkstu* (ср. лит.
lenkiù); лит. *rimstu*, лат. *rimstu*, (ср. лит. *remiù*); лат. *tùmst* (ср. лит.
têmsta); лит. *gurstu*, *gurai* («*sich lege*» vom Winde, Nesselmann), лат.
gurstu -«ermatte»; лат. *kùlkstu*; лит. *girstù*, лат. *džirstu* (ср. лит.
gerdenti у Ширвида, *gařsas*); лит. *kilstu*, лат. *cilstu* (ср. лит. *kelù*);
лит. *-mistù*, лат. *su-mistu* (ср. лит. *maissetas*); лит. *dustù* (ср. лит.
dausos мн. ч.); лит. *dýgstu*, лат. *dígstu*, (ср. лит. *dėgia*); лит. *lùztu*,
лат. *lùztu* (ср. лит. *láužiu*). Сравнительно рѣдко мы находимъ при
разсматриваемомъ образованіи основы настоящаго времени глаголь-
ный корень въ сильномъ звуковомъ видѣ; сюда принадлежатъ напр.
слѣдующіе случаи : лит. *gestù*; лит. *têmsta* (при лат. *tùmst*); лат.
brèstu и лит. *brèstu* (ср. лит. *brànda* (Nesselmann); лат. *reibatu*; лат.
mēztu; лит. *gaisztù*, лат. *gūztu*; лит. *aūseta*, лат. *aūzt*; лит. *mėgstu*,
лат. *sprėgstu*, *sprāgstu*, лит. *sprōgstu*. Что касается образованій, имѣ-
ющихъ *a* въ корнѣ, то, какъ мы видѣли раньше, литовсколатыш-
ское *a* можетъ быть гласною и сильнаго, и слабаго звукового вида
корня въ зависимости отъ условій ея происхоженія, которыя не всег-
да могутъ быть выяснены съ надлежащею полнотою; напр. лит.
alkstu, лат. *alkstu* имѣютъ *a* во всякомъ случаѣ не изъ старой
гласной слабаго звукового вида; лит. *pampstù*, лат. *pāmpstu* точно
также представляютъ не индоевропейскій слабый звуковой видъ кор-
ня. Примѣры, гдѣ бы гласная *a* была получена въ рассматривае-
мыхъ основахъ изъ гласной слабаго звукового вида, я не знаю.

Особый случай представляютъ и въ литовскомъ и латышскомъ
яз. тѣ образованія, гдѣ основа настоящаго времени представляетъ, съ
одной стороны, носовой инфиксъ, а, съ другой, суффиксъ *-sta*. Объ
этомъ явленіи я уже упоминалъ раньше, рассматривая основы съ

носовымъ инфиксомъ; тамъ же мною была указана и причина появленія такихъ «двойныхъ» образованій. Въ качествѣ примѣра можно привести лит. *grīstū* (ср. *grasūs*), *vīstū* (ср. *veisūi*); лат. *būstu* (корень *bhūdh*), *rīstu* (при *rīstu*), гдѣ мы находимъ корень съ индоевроп. *i* въ слабомъ звуковомъ видѣ.

Отъ случаевъ этого рода слѣдуетъ отличать тѣ случаи, гдѣ носовой инфиксъ является уже не только въ основѣ настоящаго времени, но гдѣ онъ перенесенъ и въ основы прочихъ формъ спряженія даннаго глагола. Примѣрами могутъ служить лит. *jūnktu*, *jūnkti* при лат. *jūktu*, *tūkt* (прош. *tūku* при диалектич. *jūku*, указывающемъ на старую форму настоящаго *jūku*; при *jūku* есть въ диалектахъ и *jūem*); лат. *tūktu* при *tūku*, соответствующемъ лит. *tunkū* (ср. *taūkas*), диалектич. *tūktu*; при *tūku* Штендеръ указываетъ *tūsku*, *tūsku*, представляющія результатъ взаимнаго вліянія другъ на друга формъ *tūku* и *tūktu*, *tūktu*; объясненіе Биленштейна, будто здѣсь эвфоническое *s*, принять нельзя.

Разсматриваемыя образованія какъ перваго, такъ и втораго типа (т. е. безъ инфикса въ основѣ прочихъ формъ спряженія и съ таковымъ инфиксомъ) очень распространены въ латышскомъ яз. въ силу причинъ, на которыя я уже указалъ выше, въ литовскомъ случаи этого рода сравнительно немногочисленны. Съ другой стороны, здѣсь образованія съ суффиксомъ *-sta* диалектически замѣняются образованіями съ носовымъ инфиксомъ, а именно уже при обзорѣ основъ настоящаго времени съ инфиксомъ я отмѣтилъ тотъ фактъ, что литовскіе основы этого типа отъ корней на дифтонгическое сочетаніе съ плавной или носовой, а также на гласныя *ī* и *ū*, чередовавшіяся, именно въ положеніи передъ гласной, съ *iī* (*ij*) и *uu* (*uv*), не имѣютъ соответствія въ латышскомъ яз. Въ пользу того, что они возникли въ самомъ литовскомъ языкѣ свидѣтельствуетъ еще и отсутствіе такихъ образованій въ диалектахъ (по крайней мѣрѣ отъ корней на дифтонгическія сочетанія съ плавной или носовой), гдѣ являются основы на *-na*. Въ старомъ языкѣ, именно въ восточнолитовскомъ говорѣ Шпрвида, частью и въ современныхъ говорахъ отъ корней на старыя *ī* : *iī* (*ij*), *ū* : *uu* (*uv*) мы находимъ образованія основы настоящаго времени съ значеніемъ начинательнаго состоянія на суффиксъ *-sta*; *ēustu*, *grīustu*, *pūstu* извѣстны изъ словаря Шпрвида; въ людвиновскомъ говорѣ также отмѣчено *ēūstu* (см. Ульяновъ,

Значенія I, стр. 64). Эти послѣднія образованія я считаю болѣе древними сравнительно съ обычными средне-литовскими образованіями съ носовымъ инфиксомъ.

Если мы обратимся къ родственнымъ языкамъ, то найдемъ, что суффиксъ индоевроп. *ta^{o/e}* является частью лишь въ основѣ настоящаго, частью же перенесенъ и въ основы прочихъ формъ спряженія; случаи перваго и втораго рода извѣстны изъ греческаго и латинскаго языковъ; въ древнеиндійскомъ языкѣ суффиксъ *ta* обыкновенно является и въ основѣ другихъ формъ спряженія, въ германскихъ языкахъ суффиксъ индоевроп. *ta^{e/o}* является во всѣхъ формахъ спряженія. Въ славянскихъ языкахъ такое образованіе основы не только настоящаго времени, но и вообще всѣхъ формъ спряженія, извѣстно лишь въ ограниченномъ количествѣ случаевъ, причѣмъ ни одинъ изъ нихъ не имѣетъ прямого соотвѣтствія въ балтійскихъ языкахъ. Факты см. у Бругмана, Gr. II, §§ 679—687. Что касается звуковаго вида самого глагольнаго корня, то извѣстны какъ образованія съ слабымъ, такъ и съ сильнымъ его видомъ.

Итакъ, мы должны думать, что въ самомъ индоевропейскомъ праязыкѣ существовали оба эти типа такихъ основъ, при чемъ нельзя не согласиться съ предположеніемъ, высказывавшимся неоднократно въ лингвистической литературѣ, что суффиксъ *ta^{e/o}* по происхожденію тотъ же суффиксъ, который намъ извѣстенъ и въ именахъ; при этомъ нельзя упускать изъ виду и связи суффикса *t* при нетематическомъ спряженіи глагольной основы (самые случаи извѣстны изъ языковъ индійской и иранской вѣтви), съ одной стороны, съ тѣмъ суффиксомъ *t*, который извѣстенъ и въ именахъ (дринд. *cit-*, *ya-t* и т. н.), а съ другой стороны, съ суффиксомъ *ta^{o/e}*.

Какъ бы то ни было, балтійскіе языки получили, слѣдовательно, изъ праязыка суффиксъ индоевроп. *ta^{o/e}* въ окончаніи основъ настоящаго времени, при чемъ въ литовскомъ и латышскомъ яз. (въ прусскомъ яз. такіа образованія не засвидѣтельствованы нашими памятниками) такое образованіе упомянутыхъ основъ имѣло свою исторію; къ тому, что сказано выше, слѣдуетъ прибавить еще одно замѣчаніе; именно, мы находимъ и въ литовскомъ, и въ латышскомъ яз., нѣкоторыя отыменныя глагольныя основы съ разсматриваемымъ суффиксомъ, возникшія, очевидно, подъ вліяніемъ прочихъ образованій этого рода; примѣромъ могутъ служить лит. *gelstū* ср. *gētas*; лат. *glumstu*, ср. *glūms*.

Неоднократно уже приходилось упоминать о томъ, что разсматриваемыя основы настоящаго времени представляютъ значеніе начинательнаго состоянія, при чемъ, слѣдовательно, они составляютъ въ этомъ отношеніи одинъ классъ основъ съ основами, имѣющими въ основѣ настоящаго времени носовой инфиксъ. Какъ тѣ, такъ и другія основы представляютъ при этомъ нерѣдко чередованіе съ основами на старое *ja^e/°*, обозначающимъ дѣйствіе; ср. напр. лит. *lūstu*, лат. *lūstu* съ лит. *lūsiū*, лат. *lūzu*, лит. *trūku*, лат. *-trāku* съ лит. *trākiū*, лат. *traucu*.

Правда, не всякая основа съ носовымъ инфиксомъ или съ суффиксомъ *-sta-* представляетъ въ современномъ языкѣ характерное значеніе начинательнаго состоянія; проф. Ульяновъ указалъ въ Знач. I, стр. 65 одну такую основу, не имѣющую значенія начинательнаго состоянія еще въ общеполтійскомъ языкѣ (я сказалъ бы только въ литовсколатышскомъ языкѣ); это именно основа *bunda-*, которая въ литовскомъ яз. сохраняетъ старое значеніе только въ сложеніи съ приставками; въ латышскомъ же языкѣ значеніе начинательнаго состоянія является въ лат. *bustu*, представляющемъ «двойное» образованіе основы настоящаго; равнымъ образомъ лит. *līju*, лат. *list* уже не имѣютъ первоначально принадлежавшаго имъ значенія. Что касается образованій типа *pažistai*, *pažinstom*, *pažistot*, приводимыхъ Беценбергеромъ изъ старыхъ текстовъ въ Gesch. p. 193, относительно которыхъ Ульяновъ задается вопросомъ: «Не было ли въ литовскомъ измѣненія суффикса основы *-sta-* въ *-sto-* при утратѣ видоваго значенія?», то я долженъ замѣтить слѣдующее: по моему мнѣнію, новообразованія указаннаго типа можно понимать какъ случаи «замѣны» суффикса *-sta-* суффиксомъ *-sto-* лишь въ томъ смыслѣ, что приведенныя и имъ подобныя образованія 2-го л. вызваны дѣйствіемъ аналогіи со стороны основъ на *-o-*, именно специально кратныхъ по происхожденіи глаголовъ на *-stai*; дѣйствительно, въ указанныхъ Беценбергеромъ примѣрахъ нельзя найти значенія начинательнаго состоянія, и это обстоятельство было причиною того, что дѣйствіе указанной аналогіи могло имѣть мѣсто; формамъ 1-го и 2-го л. мн. ч. я не рѣшаюсь придавать значенія, такъ какъ Беценбергеръ нерѣдко смѣшивалъ въ старыхъ текстахъ буквы *a* и *o*; ср. напр. формы прич. на *-domas*, приводимыя имъ изъ Бреткуна (стр. 223); въ дѣйствительности, однако, та-

кія образования не засвидѣтельствованы; вездѣ стоитъ *-damas*. Вопросъ о происхожденіи въ литовскомъ и латышскомъ языкахъ значенія начинательнаго состоянія въ основахъ настоящаго времени съ суффиксомъ *-sta* и съ носовымъ инфиксомъ корня мною будетъ разобранъ въ специальномъ изслѣдованіи, пока же я отмѣчу тотъ фактъ, что такое значеніе, какъ замѣчаетъ и проф. Ульяновъ, развилось въ эпоху единства литовскаго и латышскаго языковъ (говорить объ эпохѣ общебалтійской въ данномъ случаѣ мы вообще не имѣемъ права, такъ какъ наши свѣдѣнія о прусскомъ языкѣ не позволяютъ намъ дѣлать такія обобщенія).

Теперь я перейду къ основамъ настоящаго времени съ суффиксомъ *-na-*, индоевроп. *-na^{o/e}*, связаннымъ извѣстнымъ образомъ съ только что разсмотрѣнными типами. Какъ бы мы ни смотрѣли на происхожденіе въ самомъ индоевропейскомъ праязыкѣ такихъ основъ (а вопросъ о происхожденіи и взаимныхъ отношеніяхъ всѣхъ тѣхъ образований основы настоящаго времени, которые заключали носовую согласную или въ составѣ суффикса, или въ видѣ инфикса самого корня, принадлежитъ къ числу наиболѣе запутанныхъ и трудныхъ въ этой области), самый фактъ ихъ существованія не можетъ подлежать сомнѣнію, такъ какъ нельзя сводить всѣ относящіяся сюда явленія отдѣльныхъ языковъ на позднѣйшія новообразования. Не всѣ, впрочемъ, лингвисты согласны съ такою точкою зрѣнія, несмотря на то, что намъ съ каждымъ годомъ все болѣе и болѣе приходится убѣждаться въ бесплодности проникнуть далѣе эпохи распаденія индоевропейскаго праязыка въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ, какъ и въ данномъ вопросѣ, факты пока не позволяютъ подобныхъ изслѣдованій.

Въ литовскомъ языкѣ при образованіи основы настоящаго времени съ суффиксомъ *-na-* глагольный корень является частью въ слабомъ, частью въ сильномъ звуковомъ видѣ. Къ послѣднему ряду принадлежатъ лит. *aiñi gáini, gáini* жемайтскія *lėni, zgáini, piáini*; съ слабымъ звуковымъ видомъ являются такія диалектическія образования (уже упомянутыя выше), какъ жемайтскія *l̃jn, p̃in* и т. п. Въ латышскомъ яз. мы находимъ цѣлый рядъ относящихся сюда образований, перечисленныхъ у Биленштейна во второмъ отдѣлѣ IV класса; напр. *aiñi, zgañi, p̃lañi*—съ сильнымъ звуковымъ видомъ корня; *g̃iñi, sch̃iñi*—съ слабымъ его видомъ. При этомъ въ латышскомъ яз. существуетъ извѣстное число глаголовъ, гдѣ при

образованіи основы настоящего съ суффиксомъ *-na-* мы находимъ и носовой инфиксъ корня или носовую согласную въ корнѣ; ср. лат. *mēnu*, *mizt*; *lēnu* (при *lēdu*), *list*; *mizt* имѣетъ несомнѣнно долготу не старую, но вызванную аналогією со стороны *list*; *brēnu* (при *brēdu*), *brist*; *rūnu* (при *rūnu*), *rast*. Последнія три основы настоящего съ суффиксомъ *-na* представляютъ несомнѣнныя новообразованія по аналогіи прочихъ основъ на *-na*, при чемъ сохраняютъ и болѣе старыя, приведенныя въ скобкахъ образованія. Особенностью тѣхъ глаголовъ, которые вошли въ составъ втораго отдѣленія IV класса Биленштейна является существованіе параллельной основы на *-ja-*, ср. напр. *ajju*, *zgamju*, *plauju*; *gijju*, (Ульмансъ даетъ *giju*, Биленштейнъ снабжаетъ его знакомъ?); *schuju* и т. п.

Въ прусскомъ яз. намъ засвидѣтельствованы слѣдующія относящіяся сюда образованія *gaunai*, *gaunei*, *gauni*; *gaunima*; *stanai*, *stānimai*.

Въ родственныхъ языкахъ мы находимъ слѣдующіе факты: большинство образованій, засвидѣтельствованныхъ здѣсь (см. сопоставленія у Бругмана), представляетъ корень въ слабомъ звуковомъ видѣ, и, надо думать, что первоначально суффиксъ *-na^o* въ индоевропейскомъ праязыкѣ являлся именно въ соединеніи съ корнемъ въ этомъ послѣднемъ видѣ, хотя уже въ самомъ праязыкѣ были нѣкоторые случаи, гдѣ извѣстны были такія образованія и съ сильнымъ звуковымъ видомъ корня. Съ другой стороны, однако, не всѣ относящіяся сюда образованія балтійскихъ языковъ могутъ быть относимы еще къ этой эпохѣ; многія изъ нихъ несомнѣнно возникли уже въ отдѣльныхъ языкахъ подъ влияніемъ дѣйствія извѣстной аналогіи.

По значенію литовскія и латышскія образованія разсматриваемаго типа принадлежатъ вообще къ числу глаголовъ дѣйствія; что же касается діалектическихъ литовскихъ образованій, то они, равно какъ и латышскія образованія типа *lēnu*, являются по значенію глаголами начинательнаго состоянія, хотя нѣкоторые изъ нихъ частью уже и утратили такое значеніе. Это различіе стоитъ въ связи съ тѣмъ обстоятельствомъ, что основы на *-na-* съ значеніемъ начинательнаго состоянія являются лишь діалектическими остатками образованія, вытѣсненнаго уже разсмотрѣнными нами типами основъ съ

суффиксомъ *-sta-* и съ носовымъ инфиксомъ, между тѣмъ какъ въ свою очередь латышскія параллельныя образованія на *-ja-* являются замѣною тѣхъ сторонъ основъ на *-na-* которыя обозначали дѣйствіе. Какъ я полагаю, на основаніи фактовъ, представляемыхъ родственными языками *), можно думать, что въ самомъ индоевропейскомъ праязыкѣ основы на *-na^{o/e}-* не представляли въ эпоху его распадёнія особаго класса основъ по отношенію къ различію глаголъ дѣйствія и состоянія, каково бы ни было ихъ первоначальное значеніе. Въ балтійскихъ языкахъ эти основы не удержались, поэтому, какъ классъ основъ, сознаваемый говорящими въ качествѣ таковаго и были замѣнены другими образованіями, сохранившіеся лишь частью въ остаткахъ, частью параллельно съ этими другими образованіями.

Теперь я долженъ обратиться къ разсмотрѣнію основъ, представляющихъ въ балтійскихъ языкахъ извѣстные индоевропейскіе суффиксы, не заключающіе въ своемъ составѣ *j*, отличіе которыхъ отъ разсмотрѣнныхъ типовъ въ балтійскихъ языкахъ заключается вообще въ томъ, что здѣсь мы уже не имѣемъ права, за немногими исключеніями, говорить объ извѣстномъ суффиксѣ иначе, чѣмъ съ исторической точки зрѣнія **).

---

*) Именно, я имѣю въ виду то обстоятельство, что, по указаніямъ главнымъ образомъ германскихъ и славянскихъ языковъ, и для индоевропейскаго праязыка надо предполагать основы съ суффиксомъ *-na^{o/e}* съ значеніемъ состоянія (можетъ быть уже здѣсь существовало значеніе „начинательнаго состоянія“) и въ извѣстной ихъ части съ значеніемъ дѣйствія. При этомъ я не раздѣляю взгляда, высказаннаго проф. Фортуатовымъ въ Крит. Разб., стр. 135 и состоящаго въ томъ, что такія основы (втораго типа) въ балтійскіе и славянскіе перешли изъ литовскославянскаго языка въ какомъ-то чередованіи по значенію съ основами дѣйствія на *-ja-*. Мнѣ кажется, и балтійскіе, и славянскіе языки самостоятельно провели замѣну извѣстной части такихъ основъ основами на *-ja-*, при чемъ значеніе совершеннаго вида въ такихъ основахъ на *-na-* развилось въ самомъ общеславянскомъ языкѣ не изъ особаго значенія дѣйствія, а подобнымъ же образомъ, какъ и въ другихъ не сложныхъ основахъ.

**) Въ отступленіе отъ принятаго мною порядка изложенія я буду разсматривать въ этомъ отдѣлѣ вообще всякія балтійскія основы, указывающія на одинъ изъ относящихся сюда суффиксовъ. Это тѣмъ болѣе необходимо, что число такихъ основъ вообще очень ограничено, и потому дробить ихъ по отдѣламъ было бы очень неудобно.

Во-первыхъ, сюда относятся тѣ немногія образования, которыя указываютъ на индоевропейскіе суффиксы *da^{o/e}*, *dha^{o/e}*, а какъ извѣстно, мы не можемъ въ балтійскихъ и славянскихъ языкахъ отличать въ ихъ исторіи индоевроп. *d* и *dh* тамъ, гдѣ нѣтъ прямыхъ указаній родственныхъ языковъ.

Только въ лит. *vėrdu*, *virti*, лат. *vėrdu* (діал. *verdu*), *virt* мы имѣемъ право говорить о суффиксѣ основы настоящаго времени *-da-* и съ точки зрѣнія современнаго языка. Что касается лит. *-grimstū*, *grimdaū*, *grimsti*, то уже Видеманъ вполнѣ правильно замѣтилъ, что форма прош. *grimdaū* и лат. *grimu* указываютъ на болѣе древнее* *grimdu*, *grimadu, откуда по аналогіи образования съ суффиксомъ — *sta* — *grimstū* изъ *grimzdstu* (Prät. p. 67). Такое образование, какъ лит. *judū*, гдѣ основа прочихъ формъ спряженія, правда на *é*, надо думать, заключало въ себѣ нѣкогда суффиксъ именно *dha^{o/e}*, ср. дринд. глагольный корень *yu*, дринд. основу *yōdha* —. Такъ какъ въ лит. *judū* для сознанія говорящихъ согласная *d* принадлежала уже корню, то понятно возникновеніе новообразования *jundū*, *justi*. Такого же происхожденія лит. *d* въ лит. *vėrdu* (основа прочихъ формъ спряженія на *ē*), стсл. владг. готскомъ *valda*. Старое *da^{o/e}* является, можетъ быть, въ лит. *trėndu* (основа другихъ формъ на *é*) «быть извѣденнымъ молью», ср. дринд. *trėdatti*, *tardati* «просвѣрливаетъ» при *tarati* «проникаетъ», если только лит. *trėndu* принадлежитъ дѣйствительно сюда (см. Brugmann Gr. II, p. 1048) въ лат. можетъ сюда принадлежать *trenu*, *trumu* — «гнить», гдѣ такой же, слѣдовательно, случай, какъ напр. въ *brėnu*; въ лит. *trėndu* — *n* по происхожденію инфиксъ. Далѣе, въ литовскомъ и латышскомъ языкахъ есть случаи, гдѣ суффиксъ — *da* — лишнимый, а именно лит. *gėdu*, лат. *dzėdu* новообразования вмѣсто *gėdmi*, гдѣ корень является въ балтійскихъ языкахъ въ осложненномъ видѣ (лит.-лат. *gėd*, ср. дринд. *gāyati*, *gēsṇas*). Равнымъ образомъ балтійскія основы *dėda dōda* представляютъ собою новообразования по тематическому спряженію болѣе старыхъ *dėd dōd*. Далѣе долженъ быть отмѣченъ тотъ фактъ, что мы находимъ въ балтійскихъ языкахъ цѣлый рядъ случаевъ, гдѣ является согласная *d* въ соединеніи съ другими суффиксами. Исходнымъ пунктомъ такого распространенія *d* въ качествѣ элемента, входящаго въ составъ суффикса слѣдуетъ считать тѣ образования, которыя имѣли *d*, унаслѣ-

дованнымъ изъ праязыка въ составѣ суффикса *da^{o/e}*, а затѣмъ нельзя не допускать и того, что въ самомъ индоевропейскомъ произыгѣ *d* являлось въ видѣ такъ называемаго *wurzeldeterminativ'a*; такимъ образомъ *d* могло частью быть и старымъ. Сопоставленія съ родственными языками даютъ слѣдующія указанія: суффиксы *da^{o/e}* и *dha^{o/e}* являлись въ огромномъ большинствѣ случаевъ у корней на гласныя, дифтонги и дифтонгическія сочетанія, при чемъ самъ корень являлся и въ сильномъ и въ слабомъ звуковомъ видѣ. По своему значенію эти образования уже въ самомъ индоевропейскомъ праязыкѣ въ эпоху его распадѣнія не составили какого-либо особаго класса основъ; такими они остались и въ отдѣльныхъ индоевропейскихъ языкахъ.

Во-вторыхъ, въ балтійскихъ языкахъ мы находимъ нѣкоторые остатки образованій основъ настоящаго времени съ суффиксомъ *ska^{o/e}* съ *k* средненебнымъ и съ *k* задненебнымъ; нѣкоторые факты греческаго и древнеиндійскаго языка позволяютъ думать, что *k* въ этомъ суффиксѣ было не только непродыхательнымъ, но также и продыхательнымъ (Brugmann Gr. II, p. 1030). Корень является въ соединеніи съ упомянутымъ суффиксомъ вообще въ слабомъ звуковомъ видѣ, хотя въ нѣкоторыхъ случаяхъ мы находимъ и неслабый его звуковой видъ. Сюда принадлежитъ лит. *tvīška* (основа прочихъ формъ на *ē*), ср. ав. *šwisra* — «блестящій». Кромѣ этого мы должны отмѣтить нѣсколько глаголовъ съ другимъ образованіемъ основы настоящаго времени, которые заключаютъ въ себѣ элементы, указывающіе на индоевропейскій суффиксъ *ska^{o/e}* въ его звуковыхъ вариантахъ. Сюда относится лит. *jēšakau*, *jēšakoti*, диалект. *ēšakau*, лат. *ēškāju*, *ēškāt*, ст. (слав. *искати*, дрвн. *eiscōn*) ср. дринд. *ičhati*). Какъ смотрѣть на литовское *szk*, лат. *sk* въ этомъ глаголѣ? Бругманъ во второмъ томѣ Grundriss, § 678 принимаетъ, что индоевроп. *sk* съ *k* средненебнымъ дало лит. *sz*, которому соответствовало бы латышское *s*, слав. *s*. Во второмъ изданіи 1-го тома Grundriss'a, именно во второй его половинѣ, вышедшей въ 1897 г. (та часть втораго тома, которая содержитъ § 677 вышла въ 1892 г.), Бругманъ измѣнилъ свой взглядъ и считаетъ указанный балтійскій глаголъ, равно какъ и слав. *искати*, заимствованіемъ изъ германскихъ языковъ (такимъ же заимствованіемъ считаетъ онъ литовскій суффиксъ — *iszka* —, славянскій суффиксъ — *sko* —); оканчательно, впрочемъ, онъ не рѣша-

еть вопроса, указывая на необходимость дальнѣйшихъ изслѣдованій (стр. 781). Измѣнить взглядъ на лит. *jėszkau* заставило Бругмана то обстоятельство, что, какъ показываетъ, лит. *szāuju*, слав. *sujo* изъ индоевроп. *sk* съ *k* средненебнымъ слѣдуетъ ждать лит. *sz*, слав. *s*. Между тѣмъ какъ лит. *jėszkau*, такъ и лит. суффиксъ—*iszka*—объясняются вполне удовлетворительно, если видѣть въ нихъ индоевроп. *sk* съ *k* задненебнымъ; такимъ образомъ мы имѣли бы въ литовскомъ *szk*, славянскомъ *sk* въ рассматриваемыхъ образованияхъ примѣръ для того индоевроп. *s*, которое въ славянскомъ давало не передъ согласной *ʹ*, въ литовскомъ *sz* (другое индоевроп. *s* давало въ литовскомъ *z*, въ славянскомъ *ʹ* только въ положеніи послѣ *i* и *u* самихъ по себѣ и въ окончаніи старыхъ дифтонговъ). Бругманъ иначе смотритъ вообще на исторію индоевроп. *s* въ литовскославянскомъ языкѣ, а приведенное мною объясненіе принадлежитъ проф. Фортунатову и извѣстно мнѣ изъ его университетскихъ чтеній; въ частности объ *jėszkau* и—*iszka*—онъ говорилъ въ курсѣ фонетики литовскаго языка. Литовское—*sk*—въ *driskāu*, лат.—*sk*—въ *driskaju*, надо думать, изъ индоевропейскаго *sk* съ *k* средненебныхъ (ср. лат. *dirū*. греч. *δῖρω*); именно лит. *szāuju*, слав. *sujo*, равно какъ и слав. *sēmь*, ср. дринд. *chāya*—, лит. *szōku* (ср. ав. *sač ā'te*) не могутъ служить несомнѣнными примѣрами индоевроп. *sk* съ *k* средненебнымъ, ср. родств. нѣм. *schieszen*, дрвн. *sciogan*, такъ какъ намъ извѣстны случаи гдѣ въ началѣ словъ въ самомъ индоевропейскомъ языкѣ *s* въ положеніи передъ согласною не существовало въ части образованій, сохраняясь въ другихъ образованияхъ отъ того же корня (ср. греч. *τῆρος* и *στῆρος* и родственныя слова другихъ языковъ); слѣдовательно, можно предполагать, что въ положеніи послѣ *s* индоевроп. *k* средненебное отличалось въ балтійскихъ и славянскихъ языкахъ въ своей исторіи отъ индоевроп. *k* средненебнаго въ другомъ фонетическомъ положеніи. Примѣры, приводимые Бругманомъ въ § 627 1-го тома Grundriss во второмъ изданіи, гдѣ онъ видитъ лит. *sz* изъ индоевроп. *ssk* съ *k* средненебнымъ неубѣдительно и всѣ допускаютъ иное толкованіе. Что касается въ частности лит. *triszēti*, *triszēti*, которое онъ объясняетъ во II т. р. 1029 изъ *tr-s-ko-*, сопоставляя его съ ав. *ter^osa-iti*, то здѣсь можно видѣть индоевроп. *ka^o/e* съ *k* средненебнымъ, ср. *k* и *kh* въ греческомъ *γ*. (Gr. II, р. 1030). Такое же *k* я вижу и въ лит. *maiszaū*, *maisziiti*, лат. *maisit*, ст.

слав. мѣснѣн. Лит. *aūssta*, *aūszo* лат. *īust* имѣютъ *sz*, *s* изъ *s*; такого же происхожденія *sz* и въ лит. *gaĩseti* и *s* въ лат. *gaist*, ср. лат. *haereo*.

Наконецъ, лит. *tesii* представляетъ собою измѣненіе старой индоевроп. основы *ta^onsa^o/e*, ср. дринд. *tasati* при греч. *τείνω*, при чемъ здѣсь суффиксъ *ja^o/e*, надо думать, не старый, хотя и въ самомъ индоевроп. праязыкѣ были извѣстны случаи, гдѣ этотъ суффиксъ осложнялъ собою суффиксъ съ старымъ *s*. Такого же происхожденія лит. *tresii*, которое Бругманъ сопоставляетъ съ дринд. *trāsati*, если, впрочемъ, это составленіе вѣрно. (Gr. II, p. 1026).

Теперь я долженъ обратиться къ разсмотрѣнію тѣхъ основъ, которыя были получены балтійскими языками изъ индоевропейскаго праязыка съ суффиксомъ *ja^o/e*, при чемъ я теперь же замѣчу, что этотъ суффиксъ необходимо отличать въ его исторіи отъ суффикса *ia^o/e*. Этотъ послѣдній суффиксъ существовалъ въ самомъ индоевропейскомъ праязыкѣ между прочимъ въ слабомъ звуковомъ видѣ, т. е. *i*, между тѣмъ какъ первый не могъ имѣть слабаго звукового вида вслѣдствіе того, что употреблялся лишь въ соединеніи съ корнемъ въ сильномъ звуковомъ видѣ, такъ какъ удареніе лежало при этомъ именно на корнѣ. Что же касается индоевропейскаго *i*, какъ слабаго вида суффикса *ia^o/e*, то нужно имѣть въ виду то обстоятельство, что въ отдѣльныхъ индоевропейскихъ языкахъ въ отдѣльныхъ категоріяхъ глаголовъ мы находимъ или сильный, или слабый звуковой его видъ. Такое явленіе нельзя, однако, считать первоначальнымъ; именно, кажется, еще въ самомъ индоевропейскомъ праязыкѣ въ эпоху его распадѣнія, въ отдѣльныхъ его діалектахъ, существовалъ или сильный, или слабый звуковой видъ этого суффикса, проведенный послѣдовательно подъ влияніемъ аналогіи. Въ формѣ 1-го л. ед. ч. наст. вр., оканчивавшейся въ индоевропейскомъ праязыкѣ въ глаголахъ съ основанія *a^o/e* на *ā^on*, глаголы съ основами на *ia^o/e*: *i* имѣли, понятно, лишь сочетаніе—*īā^on*. Объ этомъ суффиксѣ я буду говорить впослѣдствіи, а пока остановлюсь на суффиксѣ *ja^o/e*. Что касается исторіи индоевропейскаго *j* въ общепалтійскомъ и общеславянскомъ языкахъ, то я вполне раздѣляю ученіе проф. Фортунова, въ полномъ видѣ до сихъ поръ имѣ не обнаруженное. Именно, я принимаю, что индоевроп. *j* въ положеніи между гласными сохранялся въ литовскославянскомъ языкѣ, откуда онъ и перешелъ въ

общевалтійскій и общеславянскій языки и далѣе въ отдѣльные балтійскіе и славянскіе языки. Относительно литовскаго *j* надо имѣть въ виду, что часть діалектовъ имѣетъ здѣсь, какъ и въ началѣ словъ, не *j*, а *i*, непосредственно изъ *j*. Въ положеніи послѣ согласныхъ *j* не сохранился въ результатѣ ни въ общевалтійскомъ, ни въ общеславянскомъ языкѣ, а именно еще въ литовско славянскомъ языкѣ индоевропейскія *j*, *i* въ положеніи передъ гласной и *i* совпали въ одномъ звукѣ *i*, откуда общевалтійское и литовско славянское *i*; въ общевалтійскомъ языкѣ далѣе *i* исчезло въ положеніи передъ гласной небнаго ряда, а предъ гласной не небнаго ряда сохранялось, при чемъ предшествующая согласная болѣе или менѣе смягчалась; отсюда въ результатѣ въ литовско латышскую эпоху получились согласныя смягченныя и аффрикаты изъ *t_i* и *d_i*, откуда литовскія смягченныя согласныя и аффрикаты *sz*, *dz*, латышскія смягченныя согласныя съ дальнѣйшимъ измѣненіемъ *k'* въ *c*, *g'* въ *dz*, *s'* въ *sz*, *z'* въ *z*, а *sz* и *z* изъ старыхъ аффрикатъ. Въ прусскомъ языкѣ согласныя смягченныя въ положеніи передъ *i* не измѣняли мѣста образованія, при чемъ можетъ быть сохранилось и *i* (или *j*).

Основы настоящаго времени съ старымъ суффиксомъ *ja*, имѣющія въ основѣ неопредѣленной непронизводную основу, представлены въ балтійскихъ языкахъ въ цѣломъ рядѣ случаевъ. Примѣрами могутъ служить слѣдующія основы отъ корней разныхъ типовъ, которыя я привожу по группамъ: 1) корни на согласныя шумныя: лат. *dedzu* (ср. лит. *dėginu* при *degū*—«горю»), лат. *dzeszu* при *dzėszu* (ср. лит. *gesaĩ*, *gesinũ* при *gestũ*, лат. *dzėstu*); лат. *kaszu* при діалект. *kasu* (ср. лит. *kasũ*); лит. *lenkiũ*, лат. *lėcu*; лит. *verziũ*, лат. *verzu*; лит. *karsziũ*, лат. *kaĩrszu*; лит. *veikiũ*, лат. *veicu*; лит. *teikiũ*, лат. *teicu*; лит. *lėziũ*; лат. *vėszu*; лит. *baigiũ*; лит. *braukiũ*, лат. *braĩcu*; лит. *trankiũ*, лат. *traucu*; лит. *rekiũ*, лат. *rėcu*; лит. *jėgiũ*, лат. *jėdzu*; лит. *slėgiũ*, лат. *slėdzu*; лит. *krokiũ*, лат. *krācu*, лит. *kōszũ*, лат. *kāszu*; 2) корни на дифтонгическія сочетанія съ плавной и носовой: лит. *berĩũ*, лат. *beriu*; лит. *gerĩũ*, лат. *dzeriu*; лит. *kelũ*, лат. *celu*; лит. *skelũ*, лат. *szkelu*; лит. *tremĩũ*, лат. *tremiu*; лит. *barĩũ*, лат. *bariu*; лит. *tariũ*; лат. *malu*; 3) корни на долгую гласную: лит. *sėju*, лат. *sėju*; лит. *jõju*, лат. *jāju*. 4) корни на дифтонг: лит. *lėju*, лат. *leju*; лит. *sprĩauju*, лат. *splauju* (при *splauņu*). Въ приведенныхъ мною примѣрахъ основъ на *ja* глагольный корень

является въ сильномъ звуковомъ видѣ; есть, однако, и въ литовскомъ и латышскомъ яз. значительное число такихъ основъ, гдѣ корень является въ слабомъ звуковомъ видѣ. Сюда принадлежатъ напр. слѣдующіе случаи: 1) корни на шумную согласную: лит. *szvilpiù*, лит. *birbiù*, лат. *virziùs*; лит. *surbiù*, лат. *surbiu*; лит. *srudziù*, лат. *sruzu*; лит. *gnjbiu*; лит. *grūdziù*, лат. *grūzu*; лит. *vagiù*; 2) корни на дифтонгическія сочетанія съ плавной и носовой: лит. *giriù*, лат. *dziriùs*; лит. *skilù*, лат. *skilù*; лит. *huriù*, лат. *huriu*; лит. *kulu*; 3) корни на дифтонги (въ сильномъ звуковомъ видѣ): въ литовскомъ и латышскомъ относящихся сюда образованій нѣтъ. Изъ прусскаго языка можно привести *geide* сильный видъ корня) и *trinie* (слабый видъ корня).

Тотъ фактъ, что въ балтійскихъ языкахъ въ части основъ образованныхъ съ суффиксомъ *ja* является слабый звуковой видъ корня, заслуживаетъ ближайшаго разсмотрѣнія. Сопоставленія съ родственными языками указываютъ съ достаточною очевидностью, что въ самомъ индоевропейскомъ праязыкѣ въ эпоху его распада не существовали основы этого послѣдняго типа (см. Gr. II, § 705 sq. *). По самому своему происхожденію основы настоящаго времени съ суффиксомъ *ja*^{0/e} должны были заключать корень въ сильномъ звуковомъ видѣ, и этимъ они отличались отъ основъ съ суффиксомъ *ia*^{0/e}, гдѣ корень представлялъ слабый звуковой видъ; именно я держусь взгляда Ф. Э. Фортунатова, который приводитъ въ связь по происхожденію различіе въ мѣстѣ ударенія (въ однихъ основахъ на корнѣ, въ другихъ — на суффиксѣ) съ различіемъ суффиксовъ *ja*^{0/e} и *ia*^{0/e}, а различіе мѣста ударенія обуславливало, съ другой стороны, различіе въ звуковомъ видѣ; основы съ суффиксомъ *ja*^{0/e} имѣли его на корнѣ и представляли вслѣдствіе этого сильный звуковой видъ, тогда какъ основы съ суффиксомъ *ia*^{0/e} имѣли его на гласной суффикса, вслѣдствіе чего глагольный корень долженъ былъ имѣть слабый звуковой видъ (см. Кр. Разб., стр. 19). Само собою разумѣется, что въ эпоху распада индоевропейскаго праязыка, когда процессы сокращенія гласныхъ, дифтонговъ и дифтонгическихъ сочетаній въ зависимости отъ положенія ударенія уже

*) Относительно сдѣланной мною ссылки на Бургмана нужно имѣть въ виду, что онъ, какъ и многіе другіе лингвисты, смѣшиваетъ индоевроп. *ja*^{0/e} и *ia*^{0/e}.

закончились, упомянутыя различія между основами съ суффиксомъ *ja* и основами съ суффиксомъ *ia* продолжало существовать и распространялось далѣе по аналогіи на вновь возникавшія основы. Въ балтійскихъ языкахъ это первоначальное соотношеніе (сильный звуковой видъ корня + *ja*, слабый звуковой видъ корня + *ia*) сохранилось въ цѣломъ рядѣ случаевъ, представляющихъ и извѣстное соотношеніе по значенію. Относящіяся сюда вопросы я разсмотрю, когда буду говорить объ основахъ съ суффиксомъ *ia*, а теперь я останавлиюсь пока на вопросѣ о происхожденіи балтійскихъ основъ съ суффиксомъ *ja* и съ слабымъ звуковымъ видомъ корня. Сопоставленіе фактовъ балтійскихъ языковъ съ соответственными фактами славянскихъ языковъ (ср. Ульяновъ, Основы, II глава А) приводитъ насъ къ заключенію, что еще въ литовскославянскую эпоху не должны были существовать основы съ суффиксомъ *ja* и съ слабымъ звуковымъ видомъ глагольнаго корня. Соображенія проф. Ульянова (стр. 117) для меня не представляются убѣдительными. Въ самомъ дѣлѣ говорить о замѣнѣ старыхъ основъ съ слабымъ звуковымъ видомъ корня и съ суффиксомъ *ia* основами съ слабымъ же видомъ корня, но уже съ суффиксомъ *ja* въ литовскославянскомъ языкѣ мы не имѣемъ права въ силу того обстоятельства, что, какъ показалъ проф. Фортунатовъ (Кр. Разб., стр. 20) и какъ мы увидимъ далѣе, основы на *ia* находились въ правильномъ соотношеніи по значенію съ основами на *ja*, слѣдовательно, здѣсь не могъ имѣть мѣста процессъ, предполагаемый проф. Ульяновымъ. Я принимаю, что разсматриваемыя основы съ суфф. *ja* возникли въ отдѣльномъ существованіи балтійскихъ и славянскихъ языковъ, замѣнивъ собою извѣстныя другія образованія. Что касается балтійскихъ языковъ, то нѣкоторыя указанія можно извлечь изъ извѣстныхъ намъ случаевъ чередованія основъ съ суффиксомъ *ja* съ основами имѣющими суффиксъ *na*. При лит. *lėju* мы находимъ діалектическое (мемельское) *lėnu* (ср. *līja: lūn (a)* (съ значеніемъ состоянія, вызваннаго дѣйствіемъ, обозначеннымъ основою на *ja*); лат. *sleiju* при *slėnu*, ср. лит. *szlėju* при *szlyn(a)* съ значеніемъ состоянія; относящіяся сюда случаи изъ латышскаго языка указаны Биленштейномъ въ § 260 1-го тома Lett. Spr., при чемъ изъ числа приведенныхъ имъ образованій обращаютъ на себя особое вниманіе *gūni* при *gūju* (м. б. *gūju*), *szūni*

при *szǝju*. Какъ смотрѣть на эти факты? Мнѣ кажется вѣроятнымъ, что основы на *ja* находятся въ связи по происхожденію съ старыми основами на *na* съ значеніемъ дѣйствія. Какъ скоро основы на *na* (см. выше), обозначавшія состоянія, были замѣнены основами съ носовымъ инфиксомъ и основами съ суффиксомъ (*s*)*ta*, то при нихъ, по аналогіи прочихъ случаевъ, появились основы на *ja*, обозначающія дѣйствія, результатомъ котораго являются состоянія, обозначающіеся соотносительными съ ними выше упомянутыми образованиями; таково происхожденіе нѣкоторой части основъ съ суффиксомъ *ja* и съ сильнымъ звуковымъ видомъ корня. Основы же съ слабымъ звуковымъ видомъ корня и съ суффиксомъ *ja* замѣнили частью основы на *na*, обозначающія дѣйствія, частью были по происхожденію основами отыменными, лишь подвергшимися измѣненію въ извѣстномъ отношеніи по аналогіи непронизводныхъ основъ съ *ja* (сюда относится напр. лит. *zvīlpiū*).

Послѣ этихъ общихъ замѣчаній о происхожденіи балтійскихъ основъ съ суффиксомъ *ja* и съ слабымъ звуковымъ видомъ корня я перейду къ нѣкоторымъ подробностямъ, касающимся основъ на *ja*, какъ старыхъ (съ сильнымъ звуковымъ видомъ корня), такъ и болѣе новыхъ (съ слабымъ звуковымъ видомъ глагольнаго корня).

Прежде всего я долженъ остановиться на вопросѣ о происхожденіи гласной *e* въ корнѣ у тѣхъ основъ на *ja*, которыя имѣютъ въ основѣ другихъ формъ спряженіе *ē*; сюда относятся напр. такіе случаи, какъ лит. *lekūū*, *lėkiaū*, *lėkti*, лат. *lecu*, *lėcu*, *lėkt*; лит. *kvėpiū* при *kvėpiū* (*Kurschat*) *kvėpiaū*, *kvėpti* при лат. *kvėpstu*, *kvėpu*, *kvėpt*, и т. д. Я смотрю на такіе случаи въ принципѣ такъ же, какъ и Видеманъ (*Prät.*, p. 126 sq.), т. е. вижу здѣсь старое чередованіе, но расхожусь съ нимъ въ дальнѣйшихъ подробностяхъ. И въ самихъ балтійскихъ языкахъ, и въ языкахъ родственныхъ сохранились указанія на то, что здѣсь мы имѣемъ дѣло съ старымъ *ē* изъ индоевроп. *ā^e* (ср. съ одной стороны, лит. *lakinti*, лат. *lakstis*, *kvėpa*; лат. *kvėpes*, съ другой стороны, греч. *λακτίξω*, лат. *lōcusta*, греч. *καπνός*, лат. *vapor*). Возникаетъ далѣе вопросъ, какъ смотрѣть на чередованіе *e*: *e* въ упомянутыхъ балтійскихъ глаголахъ, если пока оставить въ сторонѣ лит. *lekūū*, а именно мы знаемъ, что *a^e* чередовалось въ индоевроп. праязыкѣ съ *ā^e* вообще какъ съ такъ называемою *Dehnstufe*; старое же *ā^e* чередовалось съ гласною *a*, какъ

съ слабымъ звуковымъ видомъ, а также съ гласною $\bar{a}^0$, гласною во всякомъ случаѣ не слабого звукового вида. Сопоставленія съ родственными языками и нѣкоторые факты самихъ балтійскихъ языковъ (ср. приведенныя выше сопоставленія) позволятъ сдѣлать тотъ выводъ, что во всѣхъ случаяхъ, этимологія которыхъ вообще извѣстна (см. напр. у Видемана, въ указанномъ мѣстѣ), мы имѣемъ дѣло съ старою гласною $\bar{a}^e$, чередовавшеюся съ $\bar{a}^0$ и съ гласною $\bar{a}$, являвшеюся въ слабомъ звуковомъ видѣ корня. Въ такомъ случаѣ балтійское e въ основѣ настоящаго времени не можетъ быть старымъ. Итакъ, основы настоящаго времени разсматриваемаго типа во всякомъ случаѣ представляютъ новообразование по отношенію къ гласной корня. Если бы изъ индоевропейскаго праязыка здѣсь были получены старыя основы съ суффиксомъ *ja* и съ сильнымъ звуковымъ видомъ корня, то мы ждали бы въ корнѣ гласную $\bar{e}$. Измѣнить такое соотношеніе, какъ $\bar{e}$ въ основѣ настоящаго времени при $\bar{e}$ въ основѣ прошедшаго времени (и прочихъ формъ) не было никакого основанія, такъ какъ такое соотношеніе было вообще извѣстно, ср. лит. *plėkiu, plėkiau, ėdau, ėdāu, ėsti*. По моему мнѣнію, литовскіе и латышскіе глаголы разсматриваемаго типа имѣютъ e въ основѣ настоящаго времени вмѣсто ожидаемаго a , т. е. я думаю, что здѣсь мы находимъ основы съ слабымъ звуковымъ видомъ корня, а такое чередованіе гласныхъ корня по формамъ спряженія, какъ $a : \bar{e}$, понятно, легко могло исмѣниться въ $e : \bar{e}$, такъ какъ первое соотношеніе не имѣло аналогіи, а второе было вызвано вліяніемъ аналогіи со стороны тѣхъ случаевъ, гдѣ гласная e въ корнѣ проходила по всѣмъ формамъ спряженія, при чемъ, съ своей стороны, чередованіе $e : \bar{a}$ было распространено и на нѣкоторые другіе глаголы съ гласной e въ корнѣ, о чемъ я скажу подробнѣе нѣсколько ниже. Теперь остается выяснить происхожденіе принимаемыхъ мною слабыхъ основъ, гдѣ, какъ мы видѣли гласная a была вытѣснена нефонетическимъ путемъ гласною e . Что такія основы не могутъ считаться старыми, указано выше, и, слѣдовательно, возникаетъ вопросъ только о томъ, какія именно образования были замѣнены этими послѣдними. Мнѣ кажется отвѣтъ на этотъ вопросъ будетъ найденъ если мы обратимъ вниманіе на то обстоятельство, что по значенію эти основы вообще представляютъ извѣстное намъ уже соотношеніе съ глаголами начинательнаго состоянія (при *kvėpiu—kvimpū, kvīpti*, ср. лат. *apkvēpstu, apkvīpstu* и т. п.).

Правда, въ такихъ случаяхъ, какъ лит. *kvinpù, krintù*, лат. *kritu* и т. п. *), сама гласная не можетъ быть ни въ какомъ случаѣ старой, и появленіе ея надо объяснять вліяніемъ аналогіи однородныхъ образований, гдѣ было *i* изъ индоевроп. α въ правильномъ соотношеніи съ *e*, какъ гласнаго сильнаго звуковаго вида корня, но тѣмъ не менѣе сами указанная образования входятъ въ общую массу образованній основъ настоящаго времени съ значеніемъ начинательнаго состоянія. Легко понять поэтому появленіе при такихъ основахъ отъ указанныхъ корней основъ съ суффиксомъ *ja* по аналогіи прочихъ случаевъ въ замѣну старыхъ основъ съ слабымъ звуковымъ видомъ корня и съ суффиксомъ *a*. Что касается лит. *kveriiù*, приводимаго Куршатовъ, то я считаю здѣсь *e* болѣе старымъ сравнительно съ *e* въ *kveriiù* и вижу здѣсь старую основу съ суффиксомъ *ja*; *kveriiù* объясняется вліяніемъ аналогіи со стороны другихъ глаголовъ, чередовавшихъ *e* и *e* (это нисколько не противорѣчитъ замѣчанію, сдѣланному нѣсколько выше, что для измѣненія стараго соотношенія ϵ : ϵ не было основанія, такъ какъ *kveriiù* сравнительно новое явленіе, возникшее тогда, когда спряженіе глаголовъ въ литовскомъ языкѣ уже получило тотъ видъ, какое оно вообще имѣетъ и теперь). Относительно *lekiiù* я долженъ замѣтить, что это глаголъ не дѣйствія, а состоянія, и что его надо отдѣлять по происхожденію отъ разсмотрѣнныхъ образований. Итакъ, исторія основъ типа лит. *dvesiiù* представляется мнѣ въ слѣдующемъ видѣ: сначала старое* *dvasiiù* было замѣнено новообразованиемъ* *dvasiiù*, а затѣмъ это послѣднее измѣнилось въ *dvesiiù*. Чтобы разъяснить еще одно затрудненіе, я долженъ замѣтить, что изъ относящихся сюда глаголовъ лит. *stegiiù*, представляетъ старый корень *stā^eg*—, существовавшій при *stā^eg*, *ta^eg* еще въ индоевропейскомъ праязыкѣ каково бы ни было здѣсь его происхожденіе; то же можно думать о корнѣ, являющемся въ лит. *splecziù*, *plecziù* (ср. замѣчаніе Видемана, grät., р. 129, 130). Съ изложенной мною теоріей происхожденія *e* и *a* основъ типа *dvesiiù* ср. взгляды Видемана, grät. р. 130 sg.

Во-вторыхъ, я долженъ остановиться на вопросѣ о происхожденіи основъ типа лит. *lēja-*, лат. *leija*. Признать такія основы старыми образованиями на *a*, какъ то дѣлаетъ Видеманъ (Prät. р.

*) Лат. *krēpstu* имѣсть не старое $\bar{e}$.

81) я не могу, такъ какъ славянскія образованія типа стсл. *лѣжѣ* указываютъ на то, что здѣсь старымъ слѣдуетъ признать суффиксъ *ja*. Представляется, слѣдовательно, вопросъ о происхожденіи лат. *lei̇ja-* и аналогичныхъ ему образованій. Изъ стараго *lei̇ja-* мы ждали бы и въ латышскомъ, какъ и въ литовскомъ языкѣ, *lēja-*, такъ какъ дифтонгъ *ei* подвергался измѣненію въ сложную гласную *ē* еще въ литовско-латышскую эпоху. При этомъ надо обратить вниманіе, что въ формѣ прошедшаго только два глагола *dei̇ju* и *dzei̇ju* имѣютъ *dei̇ju* и *dzei̇ju*, тогда какъ въ прочихъ случаяхъ являются формы прошедшаго типа *lėju*. Нетрудно убѣдиться въ томъ, что литовское прошедшее типа *lėjai*, представляетъ собою новообразование по отношенію къ *j* подъ вліяніемъ извѣстнаго рода аналогіи на которой я остановлюсь подробнѣе, когда буду говорить объ основахъ прошедшаго времени. Въ латышскомъ языкѣ такія образованія, какъ *lėju* представляютъ собою замѣну старыхъ **leju* подъ вліяніемъ аналогіи глаголовъ, имѣющихъ въ прошедшемъ времени гласную *ē* въ корнѣ, а **leju*, которому соотвѣтствовало бы лит. **lejau*, представляетъ болѣе старую форму прошедшаго времени, вытѣсненную новообразованиями, при чемъ въ литовскомъ яз. гласная корня изъ формы настоящаго времени перенесена въ форму прошедшаго, между тѣмъ какъ въ латышскомъ языкѣ старая основа настоящаго *lēja-* была замѣнена основой *lei̇ja* подъ вліяніемъ основы прошедшаго **leja*; въ *dei̇ju* и *dzei̇ju* мы находимъ позднѣйшее перенесеніе *ei* изъ формы настоящаго времени.

Въ третьихъ, наконецъ, я долженъ рассмотретьъ вопросъ о томъ, насколько можно считать старою въ балтійскихъ языкахъ всю массу образованій основы настоящаго времени съ суффиксомъ *ja*; при этомъ основы съ суффиксомъ *ja* и съ слабымъ звуковымъ видомъ корня само собою останутся внѣ нашего изслѣдованія, потому что выше мною уже былъ выясненъ процессъ ихъ происхожденія, какъ я его себѣ представляю. Сопоставленія съ родственными языками дадутъ ясныя указанія на то, что извѣстная часть относящаяся сюда образованій была получена изъ индоевропейскаго праязыка (нѣкоторые факты см. у Бругмана, Gr. II, § 705 сл.). Что же касается остальной части основъ настоящаго времени съ суффиксомъ *ja*, для которыхъ въ родственныхъ языкахъ не могутъ быть указаны соотвѣтственные образованія, то несомнѣнно не всѣ они одинаково древ-

няго происхожденія, именно извѣстенъ тотъ фактъ, что въ различныхъ отдѣльныхъ индоевропейскихъ языкахъ образованія съ суффиксомъ индоевроп. *ja*^{o/e} замѣняютъ нерѣдко другія типы основъ настоящаго времени, при чемъ нерѣдко происходитъ такъ сказать контаминація двухъ суффиксовъ. Подобные случаи извѣстны намъ и изъ балтійскихъ языковъ. Не перечисляя всѣхъ такихъ образований, я укажу лишь типическіе случаи, такъ какъ для меня важно пока отмѣтить лишь общія направленія, обусловившія появленіе существующей нынѣ въ балтійскихъ языкахъ группы основъ на *-ja* не индоевропейскаго происхожденія. Одна категорія относящихся сюда случаевъ была разобрана мною пѣсколко выше, когда я говорилъ объ основахъ съ суффиксомъ *-na*; именно, мною были указаны литовскія и латышскія основы на *-ja*, обозначающія дѣйствія, которыя замѣнили, по моему мнѣнію, старыя основы съ суффиксомъ *-na*, сохраняющіяся діалектически; ср. напр. лит. *lėni*, при *lėju*, лат. *aiju* при *aiņu*, *zgauju* при *zgamti* и т. п.

Далѣе, несомнѣнными новообразованиями являются основы съ носовымъ инфиксомъ и съ суффиксомъ *ja*; сюда принадлежатъ напр. лит. *jūngiu*, *jūngti*, лат. *jūdzu*, *jūgt*; существительное того же корня лит. *jūngas*, лат. *jūgs* представляетъ тотъ же носовой инфиксъ, между тѣмъ какъ стел. нго, лат. *jugum*, греч. ζυγόν дринд. *jugat* такого инфикса не имѣютъ; лат. *jungo* представляетъ инфиксъ въ основѣ всѣхъ формъ спряженія; далѣе можно указать лит. *skūndziū skūsti* «жаловаться» при *skūndū*, *skūsti*, обозначающемъ начинательное состояніе, лит. *m̄szu m̄st*, при лит. *mezū*, имѣющемъ основу на *a*. Относительно лит. *skūndziū*, *jūngiu*, лат. *jūdzu* и подобныхъ имъ случаевъ надо замѣтить, что новообразование по отношенію къ суффиксу основы настоящаго времени находится здѣсь въ тѣсной зависимости отъ самаго значенія: это — глаголы дѣйствія; такъ какъ глаголы дѣйствія въ балтійскихъ языкахъ вообще не представляютъ основы настоящаго времени съ носовымъ инфиксомъ, то понятнымъ является для насъ и перенесеніе этого послѣдняго въ основы прочихъ формъ спряженія, при чемъ, какъ много было уже упомянуто выше на стр. 97, въ части такихъ случаевъ такое распространеніе носового инфикса, можетъ быть, было получено изъ индоевропейскаго праязыка; сюда могло бы принадлежать лат. *jūngiu*, лат. *jūdzu*.

Прочіе случаи, гдѣ основа настоящаго времени представляетъ по происхожденію носовой инфиксъ и суффиксъ *ja*, указаны у Видемана (Prät., p. 83—84).

Въ третьихъ, я отмѣчу случаи, гдѣ въ балтійскихъ языкахъ является суффиксъ настоящаго времени *-ja*, хотя старое образованіе основы было на *-a*; сюда относятся напр., лит. *lėidzu*, *lėidau*, *lėisti*, лат. *laišu*, *laidu*, *laist*, съ которымъ ср. восточнолитовское *laidāu*, являющееся между прочимъ однимъ изъ характерныхъ признаковъ говоровъ восточнолитовскаго нарѣчія (см. Изв. От. р. яз. и слов. Императорской Академіи Наукъ, т. I, стр. 475), гдѣ основа на *ja* замѣнила старую основу на *a* опять таки подъ вліяніемъ обычнаго соотношенія по значенію основъ на *ja* и основъ на *i*; ср. лит. *lydšu*, *lydėti*—«проводать», а это послѣднее значеніе развилось изъ основнаго быть въ движеніи «и далѣе сопутствовать кому» (см. Ульяновъ, значенія I, стр. 5); о томъ, что въ литовскомъ *lėidzu* и литовсколатышскомъ *laidu-laišu* старая основа была именно на *a* свидѣтельствуетъ форма прошедшаго времени лит. *lėidau*; лат. *laidu* само по себѣ ничего не доказывало бы.

Основы настоящаго времени на *ja* иногда замѣняютъ основы нестематическаго спряженія: ср. напр. лит. *āudžu* при *āudmi*, лат. *aižu*; лит. *jūsiu* при *jūsti*, лат. *jūžu* (см. Ульяновъ, Основы стр. III).

Далѣе основы на *ja* являются въ литовскомъ языкѣ, именно въ его восточнолитовскомъ нарѣчіи въ соотвѣтствіи съ другими образованіями основы настоящаго времени въ прочихъ нарѣчіяхъ; ср. напр. *tokiu* у Даукша, Ширвида и въ современныхъ говорахъ; *giesiu* у Ширвида и въ современныхъ говорахъ и т. п. (изъ Ширвида и Даукша факты приведены Гарбе въ введеніи къ переизданію проповедей (LLD., IV, p. XLIII), Ульяновъ, Значенія I, стр. 57, изъ Даукша въ моей статьѣ «Нѣсколько данныхъ для характеристики языка сочиненій литовскаго писателя Даукша» въ сборникѣ *χριστιανικα*, стр. 538). Отъ корней на гласную (частію и на согласную) основа съ суффиксомъ *ja* представляетъ еще и ту особенность, что здѣсь этотъ суффиксъ присоединяется къ корню $+d$: ср. *puđžu* у Ширвида, *trukdžu* у него же. Вопросъ о происхожденіи разсматриваемыхъ образованій представляется для меня въ слѣдующемъ видѣ: я думаю, что основы на *ja* указаннаго типа возникли еще въ діалек-

тахъ пралитовскаго языка подъ вліяніемъ тѣхъ случаевъ, гдѣ старыя основы съ *ja* находились въ извѣстномъ соотношеніи по значенію съ глаголами состоянія, а именно по аналогіи глагольныхъ основъ дѣйствія, находившихся въ соотношеніи съ глагольными основами, обозначающими начинательное состояніе, и глагольныхъ основъ фактивныхъ съ основами обозначающими неначинательное состояніе, какъ результатъ этого дѣйствія, также и глагольныя основы съ значеніемъ фактивнымъ въ ихъ отношеніи къ глагольнымъ основамъ состоянія могли получать основу на *-ja*. Что касается *d* въ окончаніи корня, то о происхожденіи этого *d* (изъ индоевроп. *d* и *dh*) я уже говорилъ выше.

По поводу замѣчанія, что основы съ суффиксомъ *ja* находились въ соотношеніи по значенію какъ съ глагольными основами не только начинательнаго, но и неначинательнаго состоянія, я долженъ сказать слѣдующее: я вполне раздѣляю мнѣніе Ф. Θ. Фортунатова, что послѣднее чередованіе не первоначально и возникло при посредствѣ основъ начинательнаго состоянія (см. Кр. Разб., стр. 38); такой случай представляетъ лит. *beldziu* при *bidu*, лат. *belzu*.

Наконецъ, я долженъ упомянуть еще о тѣхъ немногихъ случаяхъ, гдѣ основы на *ja* представляютъ собою дальнѣйшее распространеніе корня—извѣстный суффиксъ. Лит. *dreskiu* при *driskaũ* (корень тотъ же, что въ греч. $\delta\acute{\epsilon}\rho\omega$) имѣетъ *sk* изъ индоевропейскаго *sk* или *shh*. Какъ это *dreskiu*, такъ и лит. *tesiu* (ср. дринд. *tasati*), надо думать, были получены еще изъ индоевропейскаго праязыка.

Что касается прочихъ основъ на *ja*, то, понятно, и здѣсь, надо думать, не всѣ они получены изъ индоевропейскаго праязыка: разъ въ общебалтійскомъ языкѣ существовало правильное соотношеніе по значенію между извѣстными основами на *ja* и нѣкоторыми другими типами основъ настоящаго времени, то, понятно, могли происходить новообразованія какъ въ томъ, такъ и другомъ отношеніи. Какъ на несомнѣнныя новообразованія я смотрю далѣе на такіе случаи, какъ лат. *malu*, при лит. *malu*; лит. *geidziu*, ср. стсл. *жидеть*, лит. *periu*, лат. *periu*, стсл. *переть*.

Въ заключеніе обзора балтійскихъ основъ на *ja* я долженъ сказать нѣсколько словъ объ одномъ діалектическомъ явленіи литовскаго языка, а именно по указанію Кс. Явниса (Описаніе Россіен-

скаго уѣзда, стр. 47 сл.), въ жемайтскомъ нарѣчїи въ настоящее время не существуютъ вообще уже основы на *ja* отъ корней, оканчивающихся на согласныя, за исключенїемъ единичныхъ случаевъ, въ особаго рода выраженїи (Кс. Явнисъ указываетъ только *kujŭ vŭntu iŭ aijsi na-dŭvis*, но можетъ быть, такихъ случаевъ больше). Это явленїе объясняется, по мнѣнїю автора, влїяніемъ аналогїи слѣдующаго рода: совпаденїе формъ 2-го л. ед. ч. и 3-го л. у основъ на *a* и на *ja* вызвало и совпаденїе прочихъ формъ лица, т. е. напр. *vercsŭi, verti veřcs, veřcsa'm, veřcsa't* измѣнилось въ *vertu, verti, veřt, veřtam, vertat* по аналогїи *kertu, kerti, keřt, keřtam, keřtat*. Нетрудно, однако, убѣдиться въ томъ, что такое влїяніе аналогїи возможно было только по измѣненїи *vercsŭi* въ *vertu* и *veřcs* въ *veřt* подъ влїяніемъ *t* въ прочихъ формахъ лица. Слѣдуетъ замѣтить, что старое сочетанїе *csu* не въ началѣ словъ вообще сохраняется лишь въ части говоровъ жемайтскаго нарѣчїя, являясь въ другихъ говорахъ какъ *tiu* и въ третьихъ какъ *ciu*. По отношенїю къ формѣ 1-го л. такихъ глаголовъ, какъ *vercsŭi*, я принимаю общежемайтское измѣненїе *cs* въ *t* подъ влїяніемъ аналогїи прочихъ формъ лица, до возникновенїя *s* изъ *cs* въ части такихъ говоровъ. Сказанное мною о глаголахъ типа *vercsŭi* примѣняется и къ глаголамъ типа *leidzu*, такъ какъ исторїя *cs* и *dŭ* въ жемайтскихъ говорахъ вполнѣ параллельна; изъ —*dzu* (не въ началѣ словъ) мы находимъ вообще —*dzu, —diu, —dziu* съ различїемъ по говорамъ. Само собою разумѣется, что появленїе *t* и *d* слѣдуетъ объяснять только влїяніемъ прочихъ формъ склоненїя, спряженїя или родственныхъ вообще образованїй, гдѣ согласныя *t* и *d* въ пралитовскомъ языкѣ не подлежали измѣненїю въ аффрикаты (ср. статью Кс. Явниса, стр. 25 сл.). Итакъ, жемайтское нарѣчїе знаетъ вообще основы настоящаго времени на *-ja* у глаголовъ непроизводныхъ только отъ корней на долгія и сложныя гласныя, гдѣ какъ мы видѣли, частью основа на *-ja* только кажущаяся, такъ какъ основамъ типа *plaiju* соотвѣтствуютъ здѣсь основы типа *plaiptu*.

На предыдущихъ страницахъ я разсмотрѣлъ исторїю балтїйскихъ основъ настоящаго времени, представляющихъ въ формѣ неопредѣленнаго непроизводную по своему происхожденїю основу, теперь мнѣ остается разсмотрѣть вторую большую группу основъ настоящаго времени, именно такія основы, которыя въ отличїе отъ первой группы, представляютъ въ формѣ неопредѣленнаго производную по

своему происхожденію основу. Соображенія чисто практическаго свойства заставляютъ меня остановиться при этомъ прежде всего на основахъ настоящаго времени на балтійское *i*, представляющихъ въ прочихъ формахъ спряженія основу на *é*.

Выше мнѣ уже приходилось касаться взаимнаго отношенія въ индоевропейскомъ проязыкѣ суффиксовъ *ja^{o/e}* и *ia^{o/e}*. Что касается послѣдняго, то въ слабомъ звуковомъ видѣ онъ долженъ былъ представлять въ результатѣ гласную *i*. Такъ какъ самъ глагольный корень являлся въ соединеніи съ суффиксомъ *ia^{o/e}* въ слабомъ звуковомъ видѣ, то слѣдовательно, удареніе падало въ индоевропейскомъ проязыкѣ не на корень, и это мѣсто ударенія вообще сохранилось въ древнеиндійскомъ языкѣ (древнеиндійскія основы настоящаго времени на —*ya*—). Первоначально мѣсто ударенія находилось въ извѣстномъ чередованіи по формамъ лица, именно частью оно лежало на гласной суффикса основы, а частью на гласной суффикса формы лица, и въ этомъ то послѣднемъ случаѣ самъ суффиксъ являлся въ слабомъ звуковомъ видѣ. Однако, уже въ эпоху распаденія проязыка отдѣльные діалекты провели въ разсматриваемыхъ основахъ или всюду сильный звуковой видъ суффикса, или его слабый видъ, за исключеніемъ, понятно, формы 1-го л. ед. ч., гдѣ сама форма оканчивалась на сочетаніе *ia^{o/n}*. Это обстоятельство бросаетъ свѣтъ и на подробности исторіи основъ настоящаго времени съ суффиксомъ *a^{o/e}* и съ слабымъ звуковымъ видомъ корня, гдѣ всѣ отдѣльные индоевропейскіе языки указываютъ на то, что въ эпоху распаденія проязыка удареніе всюду падало на гласную суффикса. Намъ становится теперь понятнымъ, почему это произошло : въ слабомъ звуковомъ видѣ гласная *a^{o/e}* обращалась въ *α*, которое по фонетическимъ условіямъ должно было исчезнуть, если дальше не слѣдовала сонорная согласная, т. е. основы тематическаго спряженія переходили при этомъ въ нетематическія основы, лишь только происходилъ процессъ обобщенія по всѣмъ формамъ лица слабаго звукового вида суффикса основы; въ результатѣ должны были сохраниться лишь основы съ сильнымъ звуковымъ видомъ суффикса, проведеннымъ по всѣмъ формамъ лица.

Итакъ, въ окончаніи балтійскихъ основъ класса лит. *mjlm*, мы находимъ гласную *i* изъ индоевроп. *i*. При изслѣдованіи исторіи личныхъ окончаній въ балтійскихъ языкахъ я уже имѣлъ случай

говорить о тѣхъ новообразованіяхъ, которымъ подверглись здѣсь эти основы въ извѣстномъ отношеніи, и потому я болѣе не останавливаюсь на этихъ вопросахъ. Въ балтійскихъ языкахъ въ разсматриваемыхъ основахъ мы не находимъ того новообразованія, которое является въ именныхъ основахъ типа лит. *gaidūs* и въ славянскихъ основахъ настоящаго времени на стсл. и, общеславянское *ī*, которое получилось изъ слиянія *ii*, при чемъ первое *i* проникло сюда по аналогіи тѣхъ формъ отъ тѣхъ же основъ, гдѣ еще въ индоевропейскомъ праязыкѣ существовало сочетаніе“ *a*+долгая гласная изъ стяженія *a^o* въ окончаніи суффикса основы съ *a^o*, входившимъ въ составъ личнаго или падежнаго окончанія.

То, что сказано много объ исторіи индоевропейскаго *ia^o* пред- ставляетъ собою видоизмѣненіе извѣстной теоріи Штрейтберга, принятой большинствомъ современныхъ лингвистовъ (въ томъ числѣ и Бругманомъ), подъ влияніемъ ученія ф. Ѡ. Фортунатова объ индоевропейскомъ *i* и *a*, являвшагося слабой звуковой ступенью гласныхъ *ī*. Объясненіе *ī*, являющагося въ отдѣльныхъ индоевропейскихъ языкахъ и понимаемаго Штрейтбергомъ, какъ звуковой вариантъ *i*, усвоено мною изъ частныхъ бесѣдъ съ Ф. Ѡ. Фортунатовымъ.

Итакъ, въ общебалтійскій языкъ перешли изъ литовскославянскаго и далѣе индоевропейскаго праязыка основы на *i*, представлявшій слабый звуковой видъ корня. Примѣрами могутъ служить: лит. *turi-me* прусское *turri-mai* (ср. сильный звуковой видъ корня, являющійся напр. въ лит. *tveriū*); лит. *mūli-me*; прусск. *massi-mai* (корень въ слабомъ звуковомъ видѣ; между прусскимъ яз. и славянскими языками (слав. **могъ**) различіе въ согласной, сильный звуковой видъ является напр. въ греч. *μῆχος* съ іонич. аттич. *γ*) и т. д. Что касается латышскаго языка, то здѣсь мы находимъ въ соотвѣтствіи съ литовскими основами на *i* основы на *a* : лат. *turam*., *mītam* и т. п.; діалектически являются и основы настоящаго времени на *ēja* (Bielenstein, Lett. Spr. I. p. 437). Итакъ, въ латышскомъ яз. основы на *a* замѣнили собою старья основы на *i*, которыя сохраняются лишь діалектически (Bielenstein, Lett. Spr. II, p. 119). Однако, и здѣсь обнаруживаются ясныя слѣды смѣшенія двухъ классовъ основъ (основъ на *a* и основъ на *i*), а именно основы на *i* являются здѣсь вмѣсто старыхъ основъ на *a*, основъ на *ja* и новыхъ основъ на *a*, составляющихъ X и XI классы у Биленштейна. Причина такого смѣшенія

основъ на *a* и на *i*, поведшаго въ результатъ къ полному устраненію основъ послѣдняго типа въ вѣстныхъ говорахъ и въ литературномъ нарѣчьи, довольно ясна: мы имѣемъ дѣло съ взаимнымъ вліяніемъ основъ на *a* и на *i* въ силу того обстоятельства, что формы 2-го л. ед. ч. и 3-го л. совпадаютъ здѣсь по окончанію.

Въ прусскомъ языкѣ мы находимъ, съ другой стороны, нерѣдко основы на *i* вмѣсто ожидаемыхъ основъ на *a* и *ja* (*Berneker Pr. Spr. p.* 217); ср. *galbimai* (лит. *gėlbame*), *etverpimai* (лит. *veĩpiame*) и т. п. Причина этого явленія не можетъ быть выяснена съ достаточною достовѣрностью уже по самому свойству текстовъ прусскаго языка.

Наконецъ, и въ литовскомъ языкѣ, въ жемайтскомъ его нарѣчьи, основы на *i* совершенно исчезли, какъ живая категория; Кс. Явнисъ въ «Описаніи Россіенскаго уѣзда», стр. 49, ссылается для объясненія этого факта на совпаденіе основъ на *i* и на *a* въ формахъ 2-го л. ед. ч. и въ формахъ 3-го л., утратившей въ живомъ языкѣ гласную въ окончаніи. Въ глаголѣ *galù*, *galèti*, по указанію Кс. Явниса, Хвейданскій говоръ представляетъ основу на *ja*, не на *a*, между тѣмъ какъ обыкновенно основы на *i* замѣняются основами на *a*. Въ говорахъ восточнолитовскаго нарѣчья мнѣ известны случаи смѣшенія старыхъ основъ на *i* съ основами на *ja*, т.-е. старыя основы на *i* получаютъ новообразование по аналогіи основъ на *ja*. Какъ мнѣ кажется, это явленіе вызвано, съ одной стороны, совпадениемъ въ обѣихъ категоріяхъ глаголовъ формъ 1-го и 2-го л. ед. ч., а также частичнымъ совпадениемъ формы 3-го л., являющейся въ обычной разговорной рѣчи безъ гласной въ самомъ концѣ.

Теперь я долженъ остановиться на подробностяхъ исторіи балтійскихъ основъ настоящаго времени на *i* при основѣ другихъ формъ спряженія на *ē*, насколько она можетъ быть выяснена путемъ сопоставленія съ родственными языками.

Прежде всего требуетъ выясненія вопросъ, какого происхожденія тѣ основы балтійскихъ языковъ разсматриваемаго класса, которыя представляютъ въ корнѣ не слабый, но сильный звуковой видъ. Сюда относятся такіе случаи, какъ лит. *vėizdžiu*, *sėdžiu*, *vėldžiu*, *sėrgiu*; въ латышскомъ языкѣ, гдѣ, какъ сказано, основы настоящаго времени на *i* вообще вытѣснены основами на *a*, нельзя открыть случаевъ, непосредственно тождественныхъ и въ современномъ состояніи языка

съ приведенными образованиями литовскаго языка; при лит. *krekiù, krekèti* (Nesselmann, Miežinis) мы находим лат. *kreku, krecèt*; ср. далѣе лит. *periiù, perèti*, лат. *peru, perèt*, лит. *regiiù, regèti*, лат. *vedzu, redzèt*; лит. *sèdzu*, лат. *sèdu* и *sèzu* (диалектич.). Что касается примѣровъ, приведенныхъ мною изъ литовскаго языка, то часть ихъ уже объяснена проф. Уляновымъ (Основы, стр. 194). Я вполне раздѣляю его мнѣнiе, что основа *veizdi- : veizde-* объясняется смѣшенiемъ старыхъ основъ *veid-, veida^o-, vidi- : vidè-*, и что славянское *vidi- : vidè-* указываетъ на существованiе основы *veidi- veidè-* еще въ литовскославянскомъ языкѣ; старое нетематическое спряженiе является въ лит. *veisdmi*; далѣе, подобнаго же происхожденiя, по его мнѣнiю, лит. *sèidzi* при *sèdmi* и *sèdu, sèsti* сажусь; лит. *vèldzu* при *vèldu* онъ считаетъ новообразованiемъ самаго литовскаго языка, объясняя аналогичнымъ образомъ и слав. *volde* (стел. **владеть, владати**); наконецъ, о лит. *sèrgiu* при *sèrgmi* говорится: «Далѣе въ литовск. языкѣ новую основу на *jo-je* можно видѣть еще въ *sèrgiu - sèrgeti* при *sèrgmi*». Относительно прочихъ приведенныхъ выше примѣровъ я долженъ замѣтить, что по происхожденiю они, надо думать, представляютъ производныя образования на *èja*, замѣненные образованиями на *i* подъ влiянiемъ извѣстной аналогiи, на которой я долженъ остановиться въ связи съ вопросомъ о происхожденiи основъ на *èja* у глаголовъ состоянiя при параллельныхъ основахъ на *i* (см. ниже). Что же касается основъ латышскаго языка, соответственныхъ указаннымъ выше литовскимъ основамъ, то въ виду фактовъ, представляемыхъ литовскимъ языкомъ, я смотрю на нихъ вообще, какъ на болѣе старыя основы на *i*, замѣненные основами на *a*; правда, нѣкоторыя изъ образований, гдѣ является лат. основа на *a : è* при лит. основъ на *a : è* должны объясняться иначе (ср. лит. *krekiù*, лат. *kreku*), а именно, мы увидимъ, что еще въ литовсколатышскомъ языкѣ существовали основы на *a : è*.

Перехожу къ другому вопросу, а именно къ разсмотрѣнiю исторiи основъ на *i* со значенiемъ дѣйствiя, а не состоянiя. Уже нѣкоторые только-что разсмотрѣнные случаи представляютъ значенiе именно дѣйствiя, не состоянiя (ср. *periiù, regiiù*). Въ этомъ отношенiи слѣдуетъ вообще различать двѣ категорiи глаголовъ: глаголы съ значенiемъ дѣйствiя, и глаголы фактивныя. Что касается первыхъ изъ нихъ, то значенiе дѣйствiя является у такихъ основъ не перво-

начальнымъ, но производнымъ изъ болѣе стараго значенія состоянiя; примѣры такихъ основъ приведены проф. Ульяновымъ на стр. 35 сл. 1-го тома «Значенiй». Къ сказанному здѣсь, а также къ замѣчанiямъ проф. Фортунатова на стр. 38 «Критическаго Разбора» я могу присоединить еще только ту поправку, что всякая основа на *i*, обозначающая дѣйствiе, получаетъ это значенiе изъ стараго значенiя состоянiя, т.-е. и въ глаголахъ, обозначающихъ звуки и движенiе, для которыхъ проф. Фортунатовъ принимаетъ старое соединенiе обоихъ значенiй въ одной основѣ, я разсматриваю значенiе дѣйствiя, какъ производное изъ болѣе стараго значенiя состоянiя, при чемъ допускаю, что въ этой послѣдней категорiи случаевъ это явленiе могло развиваться довольно рано, именно въ виду особенности реальнаго значенiя. Въ латышскомъ языкѣ мы, понятно, находимъ и здѣсь основы на *a*.

По поводу второй категорiи случаевъ, гдѣ основы на *i* представляютъ значенiе фактитивное, я долженъ замѣтить, что принимаю объясненiе проф. Ульянова (Значенiе I, стр. 50 сл.), раздѣляемое и проф. Фортунатовымъ (Кр. Разб., стр. 38).

Что касается нѣкоторыхъ другихъ особенностей въ исторiи значенiя основъ разбираемыхъ типовъ въ литовскомъ яз., то на нихъ я остановлюсь впоследствии въ специальномъ изслѣдованiи, такъ какъ въ настоящее время это выходитъ изъ предѣловъ непосредственной моей задачи.

Основы настоящаго времени на *i* близко соприкасаются, какъ мы уже видѣли, съ основами на *a*, представляющими въ основѣ прошедшаго и неопредѣленнаго *é*. Родственные языки такихъ образованiй не знаютъ, и они представляютъ собою новообразованiе балтiйскихъ языковъ. Что касается уже упомянутыхъ мною фактовъ литовскаго, латышскаго и прусскаго языковъ, гдѣ старыя общебалтiйскiя основы на *i* замѣнены основами на *a*, то такого рода случаи представляютъ новообразованiя вообще болѣе позднiя, чѣмъ тѣ основы на *a* : *é*, которыя возникли въ общебалтiйскую эпоху. По указанiю Ф. Θ. Фортунатова такiя основы возникли именно въ чередованiи съ основами, обозначающими начинательное состоянiе, и представляли именно значенiе неначинательнаго состоянiя (Кр. Разб. стр. 36—37). Частiю такое соотношенiе сохранилось и понынь : ср. лит. *kabù, kabèti*, «висѣть» при *kimbù, kì bti* — «прицѣплять»

ся», лит. *brizgù, brizgèti* «растербливаться, раздергиваться по ниткамъ (о ткани)» при *brizgù, brizgèti* съ значеніемъ начинательнаго состоянія (стр. 37). Въ литовскомъ языкѣ въ нѣкоторыхъ глаголахъ мы находимъ при основѣ *i : ē* также и основу на *a : ē*; ср. напр. лит. *niurù : niurù, niurèti*. Происхожденіе такого смѣшенія двухъ образованій основы настоящаго времени объясняется, надо думать, тѣмъ фактомъ, что тѣ и другія основы имѣли пункты соприкосновенія, какъ по общему значенію состоянія (а спеціальныя отгѣнки въ значеніи могли утрачиваться въ дальнѣйшемъ развитіи языка въ связи съ утратою соотносительныхъ образованій), такъ и по сходству по отношенію къ образованію прочихъ формъ спряженія. По поводу тѣхъ основъ на *a : ē*, которыя въ литовскомъ языкѣ представляютъ значеніе дѣйсвія и фактитивное значеніе, я долженъ замѣтить, что къ нимъ примѣняются тѣ же соображенія, которыя были высказаны мною выше по отношенію къ основамъ на *i : ē*.

Теперь мнѣ предстоитъ рассмотреть основы настоящаго времени на *-ina-*, представляющія и въ основѣ неопредѣленнаго передъ суффиксомъ этой послѣдней формы *in*. Сюда относятся такіа образованія, какъ лит. *tàikinu* (ср. *tinkù, tiki*), *tuokinù* (ср. *tuokù, tuki*), *vàrkiniu* (ср. *verkù*), *pykinu* (ср. *pykstù, pykti*), *auginù* (ср. *augù, augti*), *būdinu* (ср. *bundù, būsti*), *lėpinù* (ср. *lėmpù, lėpti*), *marinù* (ср. *màrsztu, mirtù*), *gaminù* (ср. *gemù, gėmti*); лат. *audzinu, būdinu, mītinu* (ср. лит. *maitinù*); особенностью латышскаго яз. является то, что разсматриваемыя образованія представляютъ въ прочихъ формахъ спряженія производныя основы на латышское *ā* (*audzināt, būdināt, mītināt*); прусскія *mukinna, mukint* (ср. лит. *mokinù*), *sadinna* (*sedinna*), форма неопредѣленнаго не засвидѣтельствована (ср. лит. *solinù*). Нерѣдко является при этомъ та особенность, что въ окончаніи глагольнаго корня (обыкновенно въ окончаніи корня являются при этомъ гласная или сонорныя согласныя) мы находимъ передъ суффиксомъ *-ina-* согласную *d*, о происхожденіи которой мнѣ уже приходилось говорить выше (стр. 109 сл.); примѣрами такихъ образованій могутъ служить лит. *jōdinu* (ср. *jōti*), *pīndinu* (ср. *pīnti*), *kāldinu* (ср. *katù*), *kākdinu* (ср. *kākti*); лат. *jūdinu, jūdināt; kāldinu, kāldināt* и т. п. Приведенныя основы настоящаго времени на *-ina-* частію *-dina-* принадлежать по значенію къ классамъ фактитивныхъ

и каузативныхъ глаголовъ (я вслѣдъ за проф. Ульяновымъ и проф. Фортунатовымъ, считаю необходимымъ отличать глаголы фактивныя отъ каузативныхъ), ср. лит. *auginti*, лат. *audzinti* и, съ другой стороны, лит. *kaldinti*, лат. *kaldinti*. Однако, и въ литовскомъ и въ латышскомъ языкахъ (прусскій языкъ приходится и здѣсь оставить въ сторонѣ) основы съ разсматриваемыми суффиксами представляютъ значеніе кратности, а кромѣ того въ известной своей части являются производными отыменными основами. Объ этомъ послѣднемъ разрядѣ основъ разсматриваемаго типа я скажу впоследствии, въ связи съ другими отыменными основами, а пока я остановлюсь на первомъ разрядѣ, именно на кратныхъ основахъ. Въ литовскомъ яз. кратныя основы на *-ina-* известны вообще въ небольшомъ количествѣ; сюда относятся, проводимыя Лескиномъ *skabinti*, *sukinti*, *drumstinti*, *szvilpinti* (Leskien, Ablaut, p. 434). Съ другой стороны, въ латышскомъ языкѣ значительное количество образований на *-ina-*: *-ina-* имѣетъ кратное значеніе; напр. *jādīnāt* (какъ мы видѣли выше, этотъ глаголъ имѣетъ притомъ и фактивное значеніе), *kaldīnāt* (и въ этомъ глаголѣ соединяются оба значенія), *knībināt* и т. д. (см. Bielenstein, Lett. Spr. I, p. 424 sq.).

Кромѣ суффикса *-ina-* въ литовскомъ языкѣ является и суффиксъ *-ena-*; латышскій и прусскій языкъ, повидимому, не знаютъ подобныхъ образований. Примѣрами могутъ служить: лит. *gīvenū*, *gīventi*; *kūrenū*, *kūrenti*; *bruozgenū*, *bruozgēnti*. По значенію эти образования частью принадлежатъ къ фактивнымъ (*kūrenū*, *bruozgenū*), частью же представляютъ значеніе состоянія.

О происхожденіи суффиксовъ *-ina-* и *-ena-* было писано не мало. Лескинъ смотритъ на балтійскіе глаголы съ суффиксомъ *-ina-*, какъ на образования, возникшія въ своей массѣ въ самихъ балтійскихъ языкахъ, а именно онъ предполагаетъ, что отыменные глаголы на *-ina-*, получая фактивное значеніе, вызвали и отглагольныя образования на *-ina-* съ тѣмъ же значеніемъ (Ablaut, p. 432 sq.). Съ другой стороны еще Острофъ сопоставилъ греческіе глаголы на *-ηω* съ армянскими образованиями на *-ana-* и балтійскими основами на *-inti*, возводя сочетанія греч. *αν*, арм. *an* и балт. *in* къ индоевропейскому сочетанію *an^h*. Мнѣніе Острофа принимаютъ Бругманъ (послѣдній разъ въ Gr. Gr.³ p. 288) и Ф. Θ. Фортунатовъ, при чемъ этотъ послѣдній лингвистъ возводитъ кромѣ того балтій-

«кое *en* въ составѣ литовскаго суффикса *-ena-* къ индоевроп. *a'n*, какъ къ сильному звуковому виду *an* (Кр. Разб. стр. 37, прим.). Нѣкоторые другіе лингвисты, не высказываясь прямо по вопросу о балтійскихъ глаголахъ на *-ina-*, видятъ въ греческихъ глаголахъ на *-ivw* новообразованіе самого греческаго языка (Турнейзенъ, Педерсенъ, Дельбрюкъ). Во избѣжаніе недоразумѣній замѣчу, что и Бругманъ не всѣ греческіе глаголы на *-ivw* возводитъ къ индоевропейскому праязыку, объясняя какъ новообразованія глаголы типа *ixávw* (распространеніе стараго *ixw*) и *λαμβάνω* (новообразованіе на почвѣ основъ такъ-называемаго седьмого класса). Наконецъ, проф. Ульяновъ видитъ въ суффиксахъ *-ina*, *-ena-* балтійскихъ языковъ и въ суффиксѣ *-ivw-* греческаго языка сложенія изъ *i+na*, *e+na*, *a+na* при чемъ изъ *-āna-*, по его мнѣнію, въ индоевропейскомъ языкѣ получалось *-ana-* въ силу того обстоятельства, что удареніе падало на *na*, измѣненіе же *ēna* въ *ena* происхожденія не фонетическаго, а вызвано дѣйствіемъ аналогіи образованій на *-ina-* и *-ana-*. Такое объясненіе мнѣ, какъ и Ф. Θ. Фортунатову, не представляется убѣдительнымъ по самому существу.

На мой взглядъ происхожденія суффиксомъ *-ina-* и *-ena-*, являющихся въ балтійскихъ языкахъ, объясняется очень хорошо, если принять мнѣніе Остгофа-Бругмана и Ф. Θ. Фортунатова. Остается выяснитъ только вопросъ о происхожденіи тѣхъ значеній, которыя мы находимъ въ разсматриваемыхъ основахъ въ балтійскихъ языкахъ. Если мы обратимся къ греческому языку, то найдемъ, что основы на *-ivw* являются въ языкѣ Гомера частию съ значеніемъ «средняго залога», частию съ значеніемъ «общимъ дѣйствительнымъ и фактивнымъ» (Ульяновъ, Знач. I, стр. 255 сл.). Значеніе состоянія и значеніе фактивное, надо думать, получены изъ индоевропейскаго языка. Это тѣмъ болѣе вѣроятно, что образованія съ суффиксами, заключающими носовой звукъ, и въ другихъ индоевропейскихъ языкахъ имѣютъ эти значенія. Что касается общаго дѣйствительнаго значенія, то на немъ я не останавливаюсь въ виду того, что для балтійскихъ языковъ этотъ вопросъ не имѣетъ существеннаго значенія. Итакъ, я принимаю, что балтійскіе языки получили изъ индоевропейскаго праязыка образованія съ суффиксами *x^ena^o/^e* и *x^ha^o/^e* съ этими двумя значеніями, значеніе же кратности во всякомъ случаѣ первоначальное и возникло, вѣроятно, доволь-

но поздно подъ вліяніемъ извѣстной аналогіи. На это указываетъ между прочимъ и тотъ фактъ, что литовскій языкъ знаетъ и кратныя глаголы на *-inėti*.

Теперь я перехожу къ разсмотрѣнію обширнаго класса глагольныхъ основъ, по происхожденію, производныхъ, съ суффиксами $\bar{a}^0$, $\bar{o}$, $\bar{e}$, $\bar{i}$, *ai* (привожу ихъ для удобства въ томъ звуковомъ видѣ, какой они должны были имѣть въ общепалтійскомъ языкѣ, при чемъ этимъ я нисколько пока не предрѣшаю вопроса объ ихъ происхожденіи).

Вопросъ о спряженіи въ индоевропейскихъ языкахъ производныхъ глаголовъ указанныхъ типовъ имѣетъ обширную литературу. Можно намѣтить двѣ главныхъ точки зрѣнія на относящіеся сюда факты: одни лингвисты не допускаютъ для индоевропейскаго праязыка нетематическаго спряженія такихъ основъ настоящаго времени, между тѣмъ какъ другіе лингвисты считаютъ этотъ фактъ доказаннымъ. Эта послѣдняя точка зрѣнія въ настоящее время наиболѣе распространена въ западноевропейской лингвистикѣ, но тѣмъ не менѣе она, по моему мнѣнію, не можетъ быть принята. Дѣло въ томъ, что всѣ факты отдѣльныхъ индоевропейскихъ языковъ отлично объясняются и при первомъ предположеніи (а именно, что изъ индоевропейскаго праязыка было получено только тематическое спряженіе производныхъ глаголовъ), между тѣмъ какъ факты балтійскихъ языковъ не могутъ быть объяснены удовлетворительно при второмъ предположеніи (а именно, что изъ индоевропейскаго праязыка ясно получено частію и нетематическое спряженіе производныхъ глаголовъ указанныхъ типовъ). Для всякаго, кто слѣдилъ за разработкою вопросовъ сравнительной грамматики индоевропейскихъ языковъ за послѣднее время, очевидно, что поводомъ къ такому широкому распространенію второй точки зрѣнія послужили нѣкоторые кажущіяся затрудненія, возникающія при изслѣдованіи исторіи индоевропейскаго j и i (самымъ суффиксомъ тематическаго спряженія было здѣсь именно ja^0/e или ia^0/e). Я назвалъ эти затрудненія кажущимися, такъ какъ они устраняются при томъ условіи, если мы будемъ различать индоевропейскіе j и i и при такомъ фонетическомъ положеніи, а при положеніи въ началѣ словъ, гдѣ факты, правда, говорятъ слишкомъ громко, эти индоевропейскіе звуки различаютъ въ настоящее

время въ ихъ исторіи, по крайней мѣрѣ, въ извѣстныхъ индоевропейскихъ языкахъ почти всѣ лингвисты. Исслѣдованія *Θ. Е. Корша* пролили свѣтъ на судьбу индоевроп. *i* и *j* (а также *u* и *v*) въ греческомъ языкѣ и при положеніи не въ началѣ слова, а *Ф. Θ. Фортунатовъ* освѣтилъ исторію индоевроп. *i* и *j* (а также *u* и *v*) и въ тѣхъ другихъ индоевропейскихъ языкахъ, которымъ онъ вообще посвящаетъ особое вниманіе. Взгляды упомянутыхъ двухъ лингвистовъ извѣстны мнѣ непосредственно изъ частныхъ бесѣдъ и ихъ университетскихъ чтеній. Если съ мнѣніемъ *Θ. Е. Корша* можно ознакомиться въ достаточной степени по его статьѣ «Нѣсколько замѣчаній къ греческой фонетикѣ *Бругмана*» (Сборникъ Харьковскаго Историко-филологическаго Общества за 1895 г.) и по болѣе ранней статьѣ «О звукахъ *ε* и *ο* въ греческомъ языкѣ» (Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія за 1881 г.), то ученіе *Ф. Θ. Фортунатова* обнародовано авторомъ лишь въ извѣстныхъ частяхъ, между прочимъ, въ *Кр. Разб.* и въ статьѣ объ удареніи въ прусскомъ языкѣ.

Не имѣя возможности входить здѣсь въ подробности исторіи индоевроп. *i* и *j*, укажу только на то, что по ученію *Ф. Θ. Фортунатова*, которому я слѣдую, индоевроп. *j* въ положеніи между гласными сохранился въ литовскославянскомъ языкѣ и перешелъ затѣмъ въ общепольскій и общеславянскій языки, между тѣмъ какъ индоевроп. *i* при такомъ фонетическомъ положеніи, если, однако, ему предшествовало не *i*, обращалось сперва въ придыханіе, которое передъ неударяемою гласною исчезало еще въ литовскославянскую эпоху, а передъ удареніемъ продолжало сохраняться и перешло затѣмъ въ общеславянскій и общепольскій языки; въ этомъ послѣднемъ оно далѣе исчезло; что же касается исторіи индоевроп. *i* послѣ *i*, то здѣсь *i* въ результатъ совпало въ своей исторіи съ индоевроп. *j*. Далѣе я долженъ напомнить о тѣхъ фактахъ, на которые указалъ *Ф. Θ. Фортунатовъ* въ статьѣ объ удареніи въ прусскомъ языкѣ (*Р. Ф. В.* т. XXXIII, стр. 284), и которые неопровержимо свидѣлствуютъ въ пользу мнѣнія, что балтійскіе глаголы типа литовскаго *gīnai gīnōti* во всякомъ случаѣ имѣютъ долгую гласную въ основѣ настоящаго не изъ индоевроп. долгой гласной, какъ въ основѣ неопредѣленнаго, а это послѣднее обстоятельство исключаетъ возмож-

ность видѣть въ такихъ гласныхъ индоевропейскія основы нетематическаго спряженія.

Итакъ, въ своемъ дальнѣйшемъ изложеніи я буду исходить изъ положенія, что индоевропейскіе такъ называемые производные глаголы представляли въ праязыкѣ лишь тематическое спряженіе основы настоящаго времени и такими они перешли въ языкъ литовскославянскій, а оттуда въ общеполтійскій языкъ. Самъ суффиксъ оканчивался при этомъ на *ja^o/e* или на *ia^o/e*. Замѣчу кстати, что и здѣсь древнеиндійскій языкъ даетъ извѣстныя указанія мѣстомъ ударенія (основы на *áya* и на *ayá*).

Изъ сопоставленія балтійскихъ языковъ между собою вытекаетъ, что въ общеполтійскомъ языкѣ существовали слѣдующіе типы разсматриваемыхъ основъ, т. е. основъ съ суффиксами, заключавшими въ себѣ гласную или дифтонгъ + *ja* или *ia*: 1) основы на *ā^oa*, старое *ā^oia*); 2) основы на *ēa*, сохранившіяся только въ прусскомъ яз. (ср. пр. *billē*); 3) основы на *ā^oja*; 4) основы на *ōjā*; 5) основы на *ēja*; 6) основы на *īja*; 7) основы на *aija*; ср. лит. *žino-* (напр. въ формѣ 1-го л. мн. ч. *žinome*), лат. *zina-*, замѣнившее старую основу *zinā-*, пр. *zinā-* напр. въ *sinnati* (форма 2-го л. мн. ч.); лит. *neszōja-*, лат. *nesāja-* (при *nesāja-*); лит. *baĩtūja-*, лат. *baltūja-*; лит. *vėsžēja-*, лат. *vēsēja-*; лит. *szirdyja-*, лат. *sirdija-* (въ формѣ возвратнаго залого), пр. *crictia*, ср. лит. *krīksztija-*, лат. *kristija-*; лит. *geidauja-*, пр. *gerdawi*. По самому происхожденію основы указанныхъ типовъ являются производными отъ другихъ глагольныхъ или именныхъ основъ, при чемъ, понятно, далеко не для всякой такой основы въ современномъ состояніи языка можно указать ту непродуцную глагольную или ту именную основу, которая является въ данной производной основѣ въ осложненномъ новыми суффиксальными элементами видѣ, и это вполнѣ понятно, такъ какъ, во-первыхъ, часть такихъ глагольныхъ и именныхъ основъ утрачена въ теченіе предшествовавшей жизни языка (въ нѣкоторыхъ случаяхъ такія основы могутъ быть указаны въ родственныхъ языкахъ), а, во-вторыхъ, по аналогіи старыхъ основъ могутъ образовываться въ языкѣ и новыя основы. Послѣ этихъ общихъ замѣчаній перехожу къ подробностямъ.

Основы типа лит. *žino-*, какъ уже указано выше, заключаютъ въ себѣ суффиксъ индоевроп. *ā^aia*, т. е. гласная общеполт. *ā^o* по-

лучилась здѣсь изъ сліянiя гласной $\bar{a}^o + a^*$, при чемъ гласная $\bar{a}^o$ сама по себѣ имѣла долготу длительную (ср. лит. *žino-* въ основѣ инфинитива, гдѣ мы находимъ нисходящее удареніе на *o*: *žinóti*), въ результатъ же сліянiя получила здѣсь, какъ и въ другихъ случаяхъ, гласная съ прерывистымъ качествомъ долготы; этимъ объясняется то обстоятельство, что гласная *o* въ такихъ основахъ въ литовскомъ яз. не подлежала сокращенію при положеніи въ концѣ слова, ср. напр. форму 3-го л. *žino*; правда, нѣкоторые говоры (сѣверные) имѣютъ и здѣсь гласную не долгую, но это сокращеніе позднѣйшее, не имѣющее никакого отношенiя къ общелитовскому сокращенію гласныхъ съ длительной долготой въ концѣ слова. Такого же происхожденiя какъ *o* въ основѣ *žino-* и гласная $\bar{e}$ въ основахъ, сохранившихся въ прусскомъ языкѣ, т. е. и здѣсь гласная $\bar{e}$ съ прерывистой долготой получила изъ сліянiя гласной $\bar{e}$ съ длительной долготой $+ a$; на прерывистое качество долготы даетъ, ясное указаніе и самъ прусскій языкъ, гдѣ, по наблюденію Ф. Θ. Фортунатова, въ $\bar{i}$ переходило лишь то $\bar{e}$, которое имѣло въ общевосточномъ языкѣ длительную долготу, откуда подъ удареніемъ въ прусскомъ языкѣ получалось восходящее удареніе; ср. пр. *billē* при неопр. *billēt*, между которыми то же соотношеніе, что и между лит. *žino* (форма 3-го л) и *žinóti*. Въ литовскомъ языкѣ разсматриваемыя основы не сохранились въ качествѣ основъ настоящаго времени, но являются, какъ мы увидимъ далѣе, въ основахъ прошедшаго времени на лит. *-ai* (см. статью Ф. Θ. Фортунатова «Удареніе въ прусскомъ языкѣ», стр. 284).

Основы всѣхъ другихъ типовъ, кромѣ только что разобранныхъ, т. е. основы на общевосточн. $\bar{a}^o ja$, $\bar{o} ja$, $\bar{e} ja$, $\bar{i} ja$, *aija*, заключали въ своемъ составѣ уже не индоевроп. $\bar{i}$, а индоевроп. $\bar{j}$, при чемъ только часть основъ на $\bar{i} ja$ могла представлять и $\bar{i}$ которое въ положеніи послѣ $\bar{i}$ совпало въ результатъ въ своей исторіи въ восточныхъ языкахъ съ индоевроп. $\bar{j}$.

Во избѣжаніе недоразумѣній отмѣчу еще, что выставляемые мною для общевосточнаго языка типы $\bar{a}^o a$, $\bar{a}^o ja$ и т. д. по отношенію къ гласной *a* имѣютъ условное значеніе, такъ какъ мы не въ

*) За исключеніемъ понятно формъ 1-го л. ед. ч. гдѣ въ самомъ личномъ суффиксѣ была въ общевосточн. яз. гласная $\bar{a}$, о чемъ см. 2-ю главу.

состояніи опредѣлить въ точности эпоху, когда произошла въ общебалтійскомъ языкѣ замѣна гласной *e*, являющейся въ известныхъ формахъ лица въ окончаніи основы настоящаго времени, гласною *a*, перенесенною изъ прочихъ формъ лица; далѣе, стяженіе двухъ гласныхъ произошло въ самомъ общебалтійскомъ языкѣ, такъ что отдаленные языки получили здѣсь лишь стянутыя формы.

Теперь намъ слѣдуетъ обратиться къ морфологической сторонѣ вопроса о рассматриваемыхъ производныхъ основахъ.

Прежде всего я долженъ отмѣтить тотъ фактъ, что балтійскія основы на $\bar{a}^o$, (изъ болѣе стараго $\bar{a}^o a$) распадаются на два класса: одни изъ нихъ имѣютъ въ формѣ неопредѣленнаго основу на $\bar{a}^o$, по происхожденію, нестянутые, другія же представляютъ въ этой послѣдней формѣ основу на $\bar{i}$ (ср., съ одной стороны, лит. *žinai*, *i no* : *žinoti* и, съ другой стороны, *sakai*, *sāko* : *sakoti*). По значенію: оба эти класса представляютъ известныя различія, а именно основы на $\bar{a}^o a$: $\bar{a}^o$ вообще представляютъ въ литовскомъ языкѣ классъ основъ интенсивнодлительныхъ, въ латышскомъ же языкѣ глаголы на *-u* : *-ot* являются краткими и отменными глаголами, между тѣмъ какъ основы на $\bar{a}^o$: $\bar{i}$ являются частью съ значеніемъ кратности, а частью принадлежатъ къ классу глаголовъ каузативныхъ. Такъ какъ, однако, въ латышскомъ языкѣ глаголы на *-u* : *-ot* представляютъ вообще аффиксъ *in* въ положеніи передъ аффиксами *a* : $\bar{a}$, то я рассмотрю эти образованія вмѣстѣ съ образованіями на *-inēt*; только четыре глагола (*raudāt*, *saŕgāt*, *dzēdāt* и *zināt*) представляютъ старую основу безъ аффикса *in*. О послѣднемъ глаголѣ я скажу нѣсколько ниже, а что касается первыхъ трехъ, то я вижу въ ихъ основахъ новообразование самого латышскаго языка, т.-е. замѣну болѣе старыхъ основъ на *-āja* : $\bar{a}$, сохраняющихся діалектически. Кроме того, говоря объ основахъ, латышскаго языка, нельзя упускать изъ виду утрату старыхъ основъ на $\bar{a}^o a$ и замѣну ихъ основами на *a*. Впрочемъ, объ этомъ явленіи я буду говорить подробнѣе, когда буду рассматривать основы прошедшаго времени. Далѣе, нельзя не отмѣтить того обстоятельства, что глаголы указаннаго типа съ интенсивнодлительнымъ значеніемъ представляютъ особенность литовскаго языка; ни въ прусскомъ, ни въ латышскомъ языкѣ мы не можемъ указать такихъ основъ. Вся масса отглагольныхъ основъ

на общебалтійское $\bar{a}^0a$ не сохранилась вообще, какъ мы вскорѣ увидимъ, въ видѣ основъ настоящаго времени, и является въ балтійскихъ языкахъ въ формѣ балтійскаго прошедшаго времени. Уже это одно обстоятельство заставляетъ насъ относиться подозрительно къ литовскимъ интенсифицированнымъ основамъ на *-ai, -oti*. Действительно, въ этихъ основахъ несомнѣнно существуетъ какое-то новообразование: дѣло въ томъ, что гласныя въ положеніи передъ одною согласною являются въ литовскомъ языкѣ здѣсь съ длительною долгою, несомнѣнно не старою, а новою, такъ какъ по самому своему происхожденію эта гласная является гласною слабаго звукового вида: ср. лит. *kūbai* при *kūbi*, *rūtam* при *rūti*, но *lindau* при *lėsti* и т. п. Итакъ, какъ бы то ни было основы этого типа не могутъ считаться непосредственнымъ продолженіемъ индоевропейскихъ основъ на $\bar{a}^0ja^0/e$. Мнѣ кажется, мы имѣемъ здѣсь дѣло съ слѣдующимъ явленіемъ: когда основы на $\bar{a}^0a$ вытѣснили въ формѣ прошедшаго времени старыя образования этой формы у части неприводныхъ основъ, и когда въ общебалтійскомъ языкѣ произошло полное обобщеніе личныхъ суффиксовъ настоящаго и прошедшаго времени, то, понятно, основы на $\bar{a}^0a$ не могли долѣе сохраняться въ качествѣ основъ настоящаго времени, за исключеніемъ тѣхъ случаевъ, гдѣ такая основа не употреблялась въ формѣ прошедшаго отъ соответственнаго неприводнаго глагола (напр. сюда относится балтійская основа, являющаяся во всѣхъ трехъ языкахъ, именно лит. *šimo-*, лат. **zimā-*, пр. *zimā-*). Что же произошло съ прочими основами? Они сохранились съ известнымъ новообразованиемъ въ звуковой сторонѣ корня, именно они получили длительную долготу вмѣсто старой недлительной или старой краткости (ср. *lindau* при *lindaũ*, прош. отъ *lendi* и *kūbai* при *kūbai*). Сохранились же они по той причинѣ, что сама форма основы вносила особое значеніе длительности (см. Кр. Разб., стр. 41 сл.). Тѣ глаголы на индоевроп. $\bar{a}^0ja^0/e$, которыя по самому происхожденію были отыменными, не вошли ни въ ту, ни въ другую категорію, но въ литовскомъ языкѣ были окончательно замѣнены основами на индоевроп. $\bar{a}^0ja^0/e$ (а уже въ индоевроп. яз. существовало смѣшеніе суффиксовъ ja^0/e и ja^0/e въ известныхъ производныхъ основахъ, хотя отыменные основы первоначально, надо думать, имѣли только ja^0/e); въ латышскомъ и прусскомъ языкахъ основъ того типа нѣтъ, а о происхожденіи латышскихъ

основъ на *-u*, *-ūt* я буду говорить нѣсколько ниже. Вопросъ только въ томъ, что именно могло повліять на измѣненіе качества долготы и самого количества въ рассматриваемыхъ основъ. Попытка разрѣшить этотъ вопросъ будетъ сдѣлана мною нѣсколько ниже, когда я буду говорить о такихъ основахъ прошедшаго, которыя являются въ лит. *ryniai* и т. п. образованіяхъ, теперь же я остановлюсь вкратцѣ на нѣкоторыхъ дальнѣйшихъ особенностяхъ рассматриваемыхъ основъ. Нельзя не отмѣтить того факта, что основы на *-au*, *-oti* съ интенсивнодлительнымъ значеніемъ имѣютъ частію въ окончаніи глагольнаго корня согласную *s*, напр. *kumpsaũ*, *ziorsaũ*, *verpsaũ*. Большинство глаголовъ этого типа имѣетъ неслабый звуковой видъ корня, и уже поэтому они не могутъ считаться старыми образованиями; далѣе нѣкоторые глаголы на *-sau* несомнѣнно отыменнаго происхожденія (*ziorsaũ* и нѣк. друг.), что же касается звука *s*, то, надо думать, мы имѣемъ здѣсь дѣло съ такъ называемымъ *witzel-determinativ*’омъ, распространеннымъ далѣе по аналогіи. При этомъ обращаетъ на себя вниманіе и тотъ фактъ, что лишь немногіе глаголы съ *s* имѣютъ при слабомъ звуковомъ видѣ и то измѣненіе количества и качества долготы, какое мы выше отмѣтили у старыхъ основъ на *-au*, *-oti* (сюда принадлежитъ напр. *knũpsau*). Все это вмѣстѣ взятое приводитъ меня къ заключенію, что большинство глаголовъ длительноинтенсивнаго класса съ звукомъ *s* въ окончаніи корня представляетъ собою новообразование по аналогіи старыхъ основъ съ тѣмъ нефонетическимъ измѣненіемъ звуковой стороны, о которой я говорилъ.

Второй классъ основъ на $\bar{a}^0a$, къ разсмотрѣнію котораго я теперь перехожу, имѣетъ въ формѣ инфинитива основу на *i*. Примерами основъ этого типа могутъ служить: 1) лит. *badaũ*, *badyti*, лат. *badu*, *badit*; лит. *daraũ*, *daryti*, лат. *daru*, *darit*; лит. *ganaũ*, *ganyti*, лат. *gani*, *ganit*; лит. *stĩmdau*, *stĩmdyti*, лат. *stumdu*, *stumdit* (ср. лит. *stĩmt*, лат. *stumt*); лит. *stataũ*, *statyti*, лат. *statu*, *statit*; лит. *laĩstau*, *laĩstyti*, лат. *laistu*, *laistit*; *) 2) лит. *maiszaũ*, *maiszyti*, лат.

*) Сюда принадлежитъ и пр. *quoitũ*, *quoitit*; *stallũ*, *stallit*; *inf. biltit* допускаетъ двойное объясненіе, такъ какъ $\bar{t}$ можетъ указывать и на $\bar{t}$ съ старой длительною долготой, ср. основу наст. вр. *biltē*.

maisū, maisīt; лит. *guldaū, guldyti*, лат. *guldu, guldīt*; лит. *pīldau, pīldyti*, лат. *pidu, pildīt*; лит. *siūdaū, siūdyti* (у Куршата дано въ скобкахъ), лат. *szūdu, szūdīt*. Изъ приведенныхъ примѣровъ видно, что основы разсматриваемаго типа по значенію принадлежать частію къ основамъ кратнымъ (первая категорія примѣровъ), частію къ основамъ фактивнымъ и каузативнымъ (вторая категорія примѣровъ); во-вторыхъ, можно усмотрѣть, что часть основы на $\bar{a}^o$ образована отъ корня осложненнаго звуками *d, t, st* (основы второго типа).

Возникаетъ такимъ образомъ вопросъ, какого происхожденія основы на $\bar{a}^o : i$. Лескинъ въ своемъ *Ablaut* (р. 442 sq.) пытается объяснить разсматриваемыя основы, какъ отыменные. Я не отрицаю того, что въ числѣ такихъ основъ есть дѣйствительно основы, которыя допускаютъ такое объясненіе (напр. лит. *krapsztaū (krāpsztaš), makstaū (mākstas, mežgū)*, но во всей массѣ они во всякомъ случаѣ не отыменнаго происхожденія. Другой взглядъ принадлежитъ Г. К. Ульянову, который возводитъ основы на $\bar{a}^o : i$ къ индоевропейскимъ кратнымъ основамъ на $\bar{a}^oi : i$ (Значенія, II, стр. 236 сл.). Именно, онъ принимаетъ извѣстную гипотезу Бартоломея о соотношеніи аффиксовъ $\bar{a} : i$ и, предполагая для индоевропейскаго праязыка чередованіе аффиксовъ $\bar{a}^oi, \bar{a}^ci, i$, а также $\bar{a}^ci \bar{a}^oi, i$ въ кратныхъ основахъ, думаетъ, что, благодаря тому, что старше каузативы образовывались при помощи аффикса $\bar{a}^ci \bar{a}^oi$, наступило извѣстное смѣщеніе обонхъ классовъ, поведшее къ тому, что появились каузативы съ аффиксами, принадлежавшими первоначально лишь кратнымъ основамъ. Однако, и въ основахъ съ аффиксами $\bar{a}^oi : \bar{a}^ci : i$ различались два класса : основы, имѣвшія кратное значеніе, и основы, не имѣвшія значенія кратности. Формальное различіе между тѣми и другими основами состояло въ томъ, что кратныя основы представляли глагольный корень въ сильномъ звуковомъ видѣ. Основы съ слабымъ звуковымъ видомъ и являются въ формахъ балтійскаго прошедшаго, основѣ же съ сильнымъ звуковымъ видомъ продолжаютъ свое существованіе въ кратныхъ и каузативныхъ основахъ балтійскихъ языковъ. Эту часть своей гипотезы Г. К. Ульяновъ обосновываетъ на сопоставленіи фактовъ балтійскихъ и славянскихъ языковъ съ такими фактами греческаго яз., какъ основы $\pi\omicron\tau\bar{a}-, \pi\omicron\tau\bar{a}, \lambda\eta\chi\bar{a}-$, при

чемъ при этомъ дѣлаютъ извѣстныя предположенія и о томъ, какимъ образомъ въ древнеиндійскомъ языкѣ сложилось то явленіе, что основы типа *pataya-* имѣютъ обыкновенно кратное значеніе, а основы типа *pātaya-* являются съ фактитивнымъ значеніемъ. Далѣе, онъ высказываетъ слѣдующую мысль: въ литовскославянскомъ языкѣ каузативные глаголы утратили образование съ аффиксомъ *a^eja^o/e* и замѣнили его тѣми же аффиксами, которыя образовывали кратныя основы; затѣмъ, произошло извѣстное правильное распредѣленіе различныхъ аффиксовъ вмѣсто стараго ихъ чередованія, откуда въ результатѣ балтійскія основы настоящаго времени на *o*, и прошедшаго времени на *ē*. Вотъ въ краткихъ словахъ сущность гипотезы Г. К. Ульянова, удовлетворяющей насъ несомнѣнно болѣе, чѣмъ гипотеза Лескина. Я, съ своей стороны, стою принципиально на той же почвѣ, что и Г. К. Ульяновъ, т.-е. и я вижу въ рассматриваемыхъ основахъ не классъ отыменныхъ по происхожденію основъ, а старыя индоевропейскія отглагольныя основы, но я расхожусь съ моимъ предшественникомъ въ нѣкоторыхъ частныхъ вопросахъ. Во-первыхъ, что касается гипотезы Бартоломе, то я, принимая его объясненіе чередованія аффиксовъ *a^ai : ā^ai : ī* и *ā^ei : ā^ei : ī*, полагаю, что мы должны различать два аффикса, а именно дифтонги *ā^ai* и *ā^ei* въ полномъ звуковомъ видѣ и долгія гласныя *ā^a* и *ā^e* (Г. К. Ульяновъ, правда, различаетъ эти аффиксы въ индоевропейскомъ произношеніи, но представляетъ себѣ дѣло иначе, чѣмъ я). Если мы обратимъ вниманіе на то, что балтійскіе аффиксы *ā* и *ē* тамъ, гдѣ они не изъ стяженія двухъ гласныхъ, указываютъ на индоевропейскую длительную долготу, и что то же качество долготы существовало и въ аффиксахъ *ā^a* и *ā^e* въ именахъ женскаго рода, то мысль о тождествѣ по происхожденію этихъ аффиксовъ въ именахъ и глаголахъ, приобретаетъ въ нашихъ глазахъ тѣмъ большую вѣроятность. Далѣе, мнѣ кажется, вполнѣ правы тѣ лингвисты, которые принимаютъ для индоевропейскаго произношенія чередованіе суффиксовъ *ā* и *āi* въ именахъ. Отношеніе между *āi* и *ā* представляется мнѣ въ томъ видѣ, что *ā* является звуковымъ вариантомъ дифтонга *āi*, а дифтонги съ долгой носовой гласной теряли въ индоевропейскомъ произношеніи при этихъ-то же вполнѣ для насъ ясныхъ условіяхъ въ положеніи передъ согласной свою неслоговую часть; такимъ образомъ, при дифтонгѣ *āi*, являвшемся въ основѣ настоящаго времени, въ по-

ложений передъ «тематическою» гласною a^0/e , въ основѣ неопредѣ-
 леннаго (и въ нѣкоторыхъ другихъ формахъ) являлось между про-
 чимъ въ сильномъ, звуковомъ видѣ $\bar{a}$. Что касается основы настоя-
 щаго времени, то здѣсь въ окончаніи основы существовало именно
 старый дифтонгъ $\bar{a}i$, распавшійся передъ гласною a^0/e на сочета-
 ніе $\bar{a} + i$, примыкавшее въ слоговомъ отношеніи къ слѣдующему сло-
 гу, т.-е. другими словами здѣсь существовало сочетание $\bar{a}ia^0/e$. Самъ
 глагольный корень представлялъ, понятно, слабый звуковой видъ.
 Такъ я представляю себѣ вопросъ объ индоевропейскихъ основахъ
 разсматриваемаго типа, не имѣвшихъ значенія кратности. Что же
 касается второго класса разсматриваемыхъ основъ, именно основъ
 съ сильнымъ звуковымъ видомъ корня и съ значеніемъ кратности,
 то я вижу въ нихъ известное новообразование самого индоевропей-
 скаго праязыка, возникшее здѣсь изъ смѣшенія основъ съ сильнымъ
 звуковымъ видомъ корня и слабымъ звуковымъ видомъ суффикса
 (т.-е. $\bar{i}$) и основъ съ слабымъ звуковымъ видомъ корня и сильнымъ
 звуковымъ видомъ суффикса (т.-е. $\bar{a}i$ и $\bar{a}$). Затѣмъ эти новыя осно-
 вы получили особое значеніе и окончательно отдѣлились отъ основъ
 перваго типа, которыя всюду провели слабый звуковой видъ корня.
 Остается объяснить еще, почему въ разсматриваемыхъ основахъ мы
 находимъ въ сильномъ звуковомъ видѣ гласную a^0 ряда $a^e : a^o$, а
 частію и такъ-называемую *Dehnstufe*. Отвѣта на этотъ вопросъ я
 пока не могу дать, такъ какъ для меня пока вообще неясны условія
 возникновенія въ самомъ индоевропейскомъ праязыкѣ какъ чередо-
 ванія $a^o : a^e$, такъ и *Dehnstufe*.

Теперь мнѣ остается сказать о томъ, какъ я представляю себѣ
 появленіе каузативныхъ основъ разсматриваемаго типа въ балтій-
 скихъ языкахъ. Мнѣніе Г. К. Ульянова я не могу принять въ его
 цѣломъ, такъ какъ для меня представляется маловѣроятной возмож-
 ность смѣшенія двухъ типовъ основъ, гдѣ связующую роль играло
 сходство суффиксовъ $a^e ia^0/e$ и $\bar{a}^e ja^0/e$ (старые каузативы). Мнѣ ка-
 жется, дѣло происходило такъ: посредствующимъ звеномъ, вызвав-
 шимъ смѣшеніе кратныхъ основъ и старыхъ каузативовъ, а затѣмъ
 и полное вытѣсненіе послѣднихъ въ общепалтійскомъ языкѣ, было
 сходство по отношенію къ тому, что тотъ и другой классъ основъ
 имѣлъ слабымъ звуковымъ видомъ суффикса гласную i (краткую и
 долгую въ каузативахъ). Этимъ же объясняется и связь каузативовъ
 съ образованиями на *-ju* (ср. Gr. II, p. 1143 sq.).

Перехожу теперь къ второй категоріи основъ, именно къ основамъ на $\bar{a}$ изъ болѣе стараго $\bar{e}ia$. Какъ я замѣтилъ уже выше, эти основы сохранились въ качествѣ основъ настоящаго времени лишь въ прусскомъ языкѣ, ни литовскій, ни латышскій языкъ ихъ не знаютъ въ этомъ ихъ употребленіи. Дѣло въ томъ, что и эти основы, подобно основамъ на $\bar{a}^a$, еще въ общебалтійскомъ (и даже литовскославянскомъ) языкѣ получили особое употребленіе въ формѣ прошедшаго времени, т.-е. форма несигматическаго прошедшаго отъ упомянутыхъ основъ получила въ общебалтійскомъ языкѣ значеніе прошедшаго отъ соответственныхъ по корню производныхъ основъ (въ общеславянскомъ языкѣ такое употребленіе получила форма сгматическаго аориста; подвергшись затѣмъ извѣстнымъ новообразованиямъ, она дала ту форму прошедшаго, которая носитъ названіе имперфекта). Въ виду того, что основы на $\bar{e}a$ въ прусскомъ языкѣ представлены нашими источниками довольно скудно, я отлагаю разсмотрѣніе ихъ до того отдѣла, гдѣ буду говорить объ основахъ на $\bar{e}a$ въ формѣ прошедшаго.

Вторая группа разсматриваемыхъ производныхъ основъ имѣла въ общебалтійскомъ языкѣ въ составѣ суффикса j изъ индоевропейскаго j , и только по отношенію къ основамъ на $\bar{i}ja$ можетъ представляться вопросъ, не имѣемъ ли мы здѣсь дѣла, по крайней мѣрѣ, частію съ старымъ $\bar{i}$, которое въ такомъ фонетическомъ положеніи вообще не можетъ быть отличаемо въ балтійскихъ языкахъ отъ индоевропейскаго $\bar{i}$.

Основа на $\bar{a}ja$ и въ литовскомъ и латышскомъ яз. представляютъ значенія кратности и фактитивности. Примѣрами могутъ служить: лит. *glóbõju, ðankõju* при *ðankiõju, nesziõju, vadõõju, valkiõju, rãnkioju, karõju*; лат. *glabãju, likãju, nesãju, vadãju, valkãju karãjõs* и т. п. Изъ этихъ примѣровъ можно усмотрѣть, что въ литовскомъ языкѣ, въ противоположность латышскому языку, при кратномъ значеніи суффиксу $\bar{a}^a$ обыкновенно предшествуетъ $\bar{i}$; основы безъ этого послѣдняго съ кратнымъ значеніемъ сравнительно немногочисленны (см. *Leskien, Ablaut*, p. 437), въ латышскомъ же языкѣ, наоборотъ, основы съ $\bar{i}$ сравнительно рѣдки (см. Ульяповъ, знач. II, стр. 2 сл.). Съ разсматриваемыми основами балтійскихъ языковъ тождественны по происхожденію славянскія кратныя основы на $\bar{a}jõ$. Обычное мнѣніе

объ этихъ основахъ состоитъ въ томъ, что они отыленнаго происхожденія (Бругманъ, Лескинъ).

Если дѣйствительно и нельзя отрицать для части такихъ основъ такого именно происхожденія (напр. лит. *p̄āsakoju*), то это не даетъ намъ еще права смотрѣть такимъ же образомъ и на всѣ прочія образованія. Что касается значенія кратности, то въ этомъ отношеніи разсматриваются образованія соприкасаются съ разсмотрѣнными уже основами на $\bar{a}a : \bar{i}$, и, мнѣ кажется, они находятся съ ними въ связи и по происхожденію, а именно въ нихъ я вижу основы на индоевроп. $\bar{a}^a ja^0/e$, которое являлось звуковымъ вариантомъ индоевроп. $\bar{a}^a i^a^0/e$, т. е. я думаю, что индоевроп. *j* здѣсь получилось изъ *i* при извѣстныхъ фонетическихъ условіяхъ, а для меня вообще несомнѣнна связь по происхожденію этихъ звуковъ въ извѣстныхъ случаяхъ. Итакъ, я полагаю бы, что балтійскія основы на $\bar{a}ja$ съ кратнымъ значеніемъ восходятъ къ индоевроп. кратнымъ основамъ на $\bar{a}^a ja^0/e$, существовавшимъ здѣсь при основахъ на $\bar{a}i^a^0/e$. Этимъ объясняется, по моему мнѣнію, и звуковой видъ самого глагольнаго корня, являющійся въ основахъ на $\bar{a}^a ja$ (см. выше). Что касается гласной *i*, которая, какъ мы видѣли, является въ литовскомъ языкѣ въ большинствѣ глаголовъ этого типа, то я не вижу въ литовскомъ сочетаніи *-ioja-* сочетанія стараго *i*, слабаго вида индоевроп. $\bar{a}i$, съ суффиксомъ *o*, индоевроп. $\bar{a}^a$, а примыкаю въ этомъ отношеніи къ Лескину, который приводитъ это *i* въ связь съ суффиксомъ именъ на литовскія *-ias* и *-iē*, при чемъ, въ связи съ моимъ общимъ взглядомъ на происхожденіе разсматриваемыхъ основъ, думаю, что это *i* распространилось по аналогіи и на кратныя основы. По поводу отыменныхъ основъ на $\bar{a}^0 ja$, я долженъ замѣтить, что отдѣляю ихъ по происхожденію отъ основъ съ значеніемъ кратности вижу въ нихъ индоевроп. отыменные основы на $\bar{a}^a ja^0/e$, гдѣ ja^0/e было суффиксомъ основы настоящаго времени. Наконецъ, фактивныя глаголы на $\bar{a}^a ja$, по моему мнѣнію, частью отыменнаго происхожденія, а частью принадлежатъ къ кратнымъ глаголамъ.

Перехожу теперь къ основамъ на балтійское $\bar{a}ja-$, откуда литовскія основы на $\bar{a}ja-$, латышскія основы на $\bar{a}ja-$. Большинство основъ этого типа представляетъ въ литовскомъ языкѣ фактивное значеніе и только немногіе имѣютъ кратное значеніе; въ латышскомъ языкѣ, по указанію Биленштейна, основъ съ кратнымъ значеніемъ

24 на 148 фактивных основъ. Пригѣрами могутъ служить: лит. *jūkūju*, лат. *jūkiūju*; лит. *āszarūju*, лат. *asarūju*; лат. *čairūju* и т. п. Что касается до опредѣленія точнаго значенія для каждаго отдѣльнаго случая, то это представляется дѣломъ нелегкимъ, для этого необходимо прослѣдить весь матеріалъ по текстамъ, при чемъ нельзя упускать изъ виду и различіе между отдѣльными діалектами. Показаніямъ составителей грамматикъ (напр. Биленштейна) безусловно довѣрять въ этомъ отношеніи нельзя. Какъ бы то ни было несомнѣннымъ фактомъ является наличность извѣстныхъ основъ на *ūja*- и въ литовскомъ, и въ латышскомъ языкѣ съ значеніемъ кратности. Если мы обратимся къ родственнымъ языкамъ, то лишь въ греческомъ языкѣ найдемъ отыменные глаголы на -ω. Бругманъ (Гр. II, p. 1112) допускаетъ, что какъ балтійскіе глаголы на -*ūju*, такъ и греческіе глаголы на -ω представляютъ новообразованія отдѣльныхъ языковъ, оставляя, впрочемъ, открытымъ вопросъ, не представляетъ ли древнеиндійскій языкъ въ классѣ глаголовъ на *-āya-* нѣкоторыхъ относящихся сюда образованій (*ā* изъ индоевроп. *a^o* по извѣстному закону). Я не склоненъ смотрѣть на упомянутыя образованія такъ, какъ смотритъ на нихъ Бругманъ. Мнѣ представляется, съ одной стороны, болѣе вѣроятнымъ, что отыменные основы на *a^oja^o/e* существовали въ самомъ индоевропейскомъ праязыкѣ хотя здѣсь, правда, извѣстны были въ большинствѣ случаевъ образованія отыменныхъ основъ на *a^o/e* по другому типу; съ другой стороны, я не могу считать балтійскія основы на -*ūja-* непосредственнымъ продолженіемъ индоевропейскихъ основъ на *a^oja^o/e*. Я думаю, именно, что въ балтійскихъ языкахъ произошло смѣшеніе двухъ классовъ производныхъ глаголовъ, т. е. отыменныхъ глаголовъ на индоевроп. -*a^oja^o/e*- и глаголовъ съ производными основами на *ā^oja^o/e*, а суффиксъ *ā^o*, надо полагать, существовалъ въ индоевропейскомъ праязыкѣ, хотя, можетъ быть, основы съ этимъ послѣднимъ суффиксомъ и представляли новообразованіе самаго индоевроп. праязыка.

Смѣшеніе въ балтійскихъ языкахъ основъ съ индоевропейскими суффиксами *a^oja^o/e* и *ā^oja^o/e* произошло въ силу вліянія, которое должны были оказывать на упомянутыя основы глаголы на -*ā^oja-*. Принадлежало ли значеніе кратности искони основамъ на *ā^oja^o/e*, балтійское *ōja*, въ ихъ отличіе отъ основъ на старое *a^oja^o*, сказать

трудно. Очень можетъ быть мы имѣемъ дѣло съ вліяніемъ основъ на балтійское $\bar{a}^o ja$.

Что касается балтійскихъ основъ на $\bar{e} ja$, то по отношенію къ нимъ точно также представляется вопросъ, насколько они могутъ считаться наслѣдіемъ праязыка. Въ самихъ балтійскихъ языкахъ между литовскимъ и латышскимъ языкомъ по отношенію къ разсматриваемымъ основамъ наблюдается то различіе, что въ литовскомъ языкѣ они вообще не часты, между тѣмъ какъ въ латышскомъ языкѣ довольно значительное число такихъ основъ съ фактитивнымъ значеніемъ. Если среди нихъ и дѣйствительно существуютъ нѣкоторыя основы съ значеніемъ кратности, то во всякомъ случаѣ это немногія отдѣльныя образованія. Примѣромъ могутъ служить: лит. *aiklejū*, лат. *aikleju*; лит. *geneju* (у Ширвида) при *geniū*; лат. *aūdģēju*; и т. п. Съ балтійскими основами на $\bar{e} ja$ тождественны по отношенію къ суффиксу славянскія основы на $\bar{i}ejo$, а при такихъ основахъ существовали въ общеславянскомъ языкѣ также основы на $\bar{i}eo$ (въ старославянскомъ яз. такія основы сохранились лишь діалектически, ср. напр. *оумѣтъ* въ Маріинскомъ Евангеліи.) Для индоевропейскаго праязыка мы должны предполагать производныя основы на $\bar{a}^e ja^o/e$, частію на $\bar{a}^e ia^o/e$. Отыменные основы этого послѣдняго типа надо отличать отъ глагольныхъ основъ на $\bar{a}^e ia^o/e$, о которыхъ я уже говорилъ. Балтійскіе языки, какъ мы только что видѣли, сохранили лишь основы на $\bar{a}^e ja^o/e$, хотя я долженъ замѣтить, не всякая балтійская основа на $\bar{e} ja$ дѣйствительно такого происхожденія, т. е. принадлежитъ къ числу отыменныхъ основъ, старыхъ ли, или возникшихъ по ихъ аналогіи новообразованій. Мнѣ кажется, что въ балтійскихъ языкахъ сохранились слѣды индоевропейскихъ отглагольныхъ основъ на $\bar{a}^e ja^o/e$, а послѣднія должны были здѣсь существовать при основахъ на $\bar{a}^e ia^o/e$. Сюда, во-первыхъ, кромѣ немногихъ основъ на $\bar{e} ja$ съ значеніемъ кратности (см. *Bielenstein*, Lett. Spr. I, p. 410), принадлежатъ тѣ основы на $\bar{e} ja$, которыя являются въ глаголахъ состоянія параллельно съ другими основами; примѣрами могутъ служить лит. *skērdėju* при *skērdžu*, *skėndėju* при *skėštū*, *siautėju* при *siaucžū*, *siaūsti*. Во-вторыхъ, фактитивныя основы на $\bar{e} ju$ также, надо думать, не отыменнаго происхожденія. Ихъ особенно много въ латышскомъ языкѣ, въ литовскомъ же языкѣ ихъ

меньше, а кромѣ того нѣкоторыя изъ нихъ существуютъ лишь въ діалектахъ (напр. лит. *raŕėju* (при *raŕiù*) извѣстно въ разныхъ говорахъ, между тѣмъ какъ напр. *genėju* засвидѣтельствовано лишь діалектически (говоры восточнолитовскаго нарѣчія). Наконецъ, въ третьихъ, отглагольных основы на *ėja* являются и въ формѣ прошедшаго времени, но объ немъ я буду говорить впоследствии. Что касается славянскихъ языковъ, то основы на общеславянское *-ėjo-* здѣсь, повидимому, лишь отыменнаго происхожденія. Въ самомъ индоевропейскомъ праязыкѣ, какъ я уже указывалъ, надо думать, существовали основы на $\bar{a}^e ja^o/e$, производныя отъ глагольных основъ. Въ пользу этого мнѣнія свидѣлствуютъ италійскіе и германскіе языки, гдѣ основы класса готскаго *haban* принадлежатъ къ основамъ разсматриваемаго типа. Я замѣчу по поводу этихъ готскихъ основъ только то, что вслѣдъ за Ф. Ѡ. Фортунатовымъ мы должны видѣть въ нихъ основы не индоевропейскаго нетематическаго спряженія, какъ то дѣлаетъ большинство лингвистовъ. Правда, италійскіе и германскіе языки не позволяютъ намъ различать индоевроп. *i* и *j* при данномъ фонетическомъ положеніи, но для меня представляется вполне вѣроятнымъ то обстоятельство, что индоевропейскій праязыкъ зналъ здѣсь, какъ и въ отыменныхъ глаголахъ, основы на $\bar{a}^e ja^o/e$ и на $\bar{a}^e ia^o/e$.

Теперь скажу нѣсколько словъ объ отыменныхъ основахъ на *ėja* въ балтійскихъ языкахъ. Подобно всѣмъ другимъ основамъ такого происхожденія, и основы на $\bar{a}^e ja$ находились въ индоевропейскомъ языкѣ въ тѣсной связи съ извѣстными именными основами. Если мы будемъ искать такія отыменные основы, то встрѣтимся съ затрудненіемъ, такъ какъ мы могли бы при этомъ остановиться лишь на нѣкоторыхъ немногихъ «корневыхъ» основахъ, чередовавшихъ $\bar{a}^e i$ и $\bar{a}^e$, при чемъ $\bar{a}^e$ получилось здѣсь изъ дифтонга при извѣстномъ фонетическомъ положеніи. Это обстоятельство, повидимому, и заставило нѣкоторыхъ лингвистовъ отказаться отъ мысли видѣть въ балтійскихъ и славянскихъ основахъ разсматриваемаго класса старыя индоевропейскія основы. Мнѣ кажется, нѣтъ повода для такого скептицизма. Прежде всего нельзя, именно, забывать того, что морфологическія категоріи самого индоевропейскаго праязыка открываются нами уже далеко не въ первоначальномъ видѣ, а какъ результатъ длинной исторіи. Стремленіе сводитъ всѣ

факты праязыка къ наиболѣе простому ихъ виду, не оставленное вполне еще и теперь, заставляло не разъ закрывать глаза на дѣйствительно данныя исторію отдѣльныхъ языковъ факты. Такъ, и по отношенію къ разсматриваемымъ основамъ приходится отказаться отъ мысли открыть непосредственно тѣ отыменные основы, отъ которыхъ они произошли. Дѣло можетъ объясняться проще: разъ существовали отыменные основы на $\bar{a}^a\dot{a}^o/e$, $\bar{i}^i\dot{a}^o/e$, $\bar{u}^u\dot{a}^o/e$, то легко могли возникнуть и основы на $\bar{a}^c\dot{a}$ при основахъ на $a^c\dot{a}$ по аналогіи отношеній $\bar{a}^a\dot{a}^o/e : \bar{\sigma}^a\dot{a}^o/e$, $\bar{i}^i\dot{a}^o/e : \bar{i}^i\dot{a}^o/e$, $\bar{u}^u\dot{a}^o/e : \bar{u}^u\dot{a}^o/e$.

Въ связи съ образованіями на $\bar{e}ja$ я скажу нѣсколько словъ о латышскихъ глаголахъ на $-u$: $-\dot{e}t$ съ «фреквентативнымъ» значеніемъ (*Bielenstein*, Lett. Spr. I, p. 441 sq.); большинство приведенныхъ имъ здѣсь образованій несомнѣнно не представляетъ этого значенія и принадлежитъ частію къ разсмотрѣнному нами выше классу латышскихъ основъ на $-u$: $\dot{e}t$ (стр. 127), частію же принадлежитъ по происхожденію къ отыменнымъ глаголамъ на $\bar{e}ja$ ($-\bar{b}\dot{a}l\dot{e}t$ и др.). Только по отношенію къ немногимъ глаголамъ (напр. *dairētēs*) можетъ возникнуть вопросъ, нельзя ли видѣть въ нихъ остатки общебалтійскихъ кратныхъ глаголовъ на $\bar{e}a$.

Теперь я долженъ остановиться на тѣхъ случаяхъ, гдѣ производныя основы на $\bar{e}ja$ представляютъ въ положеніи передъ этимъ аффиксомъ еще аффиксъ *in*. Образованіе этого типа извѣстны изъ литовскаго языка, гдѣ они представляютъ кратное значеніе. Примѣрами могутъ служить: *tekinėju*, *lakinėju*, *pirkinėju* и т. п. Въ латышскомъ языкѣ, какъ мнѣ уже приходилось упоминать, мы находимъ лишь образованія основъ настоящаго времени на $-\dot{a}$ причѣмъ въ прочихъ формахъ времени и въ формѣ инфинитива являются основы на $-\dot{a}$. Значеніе этихъ основъ не исключительно кратное, но значительная часть ихъ имѣетъ значенія фактитивное и каузативное; примѣрами могутъ служить: *jūdinu*, *jūdināt* (этотъ глаголъ соединяетъ значенія кратное и фактитивное), (ср. лит. *jodinėju*); *klupinu*, *klupināt* (ср. лит. *klupinėju*); *kabinu*, *kabināt* (ср. лит. *kabinū*); *maldinu*, *maldināt* (каузативные глаголы съ такимъ образованіемъ основы представляютъ въ окончаніи глагольнаго корня *d*, о происхожденіи котораго я говорилъ выше).

И литовскій языкъ имѣетъ, хотя и въ ограниченномъ числѣ

и, повидимому, не во всѣхъ діалектахъ, фактивными основы на *-ino-* (ср. лат. *inā*); приведу въ качествѣ примѣровъ *stiprinōju*, *stiprinōti*; *linksmīnōju*, *linksmīnōti*; изъ старыхъ текстовъ нѣкоторыхъ относящихся сюда образования см. у Бецценбергера (*Gesch.*, p. 193 sq.). Наконецъ, я вслѣдъ за проф. Ульяновымъ вижу такія же основы въ прусскомъ языкѣ (см. Знач. I, стр. 55, прим.). Что касается вопроса о происхожденіи разсматриваемыхъ образований, то, мнѣ, кажется, нельзя не видѣть въ нихъ новообразования самихъ балтійскихъ языковъ, возникшаго еще въ эпоху общеполтійскую. Понять его можно слѣдующимъ образомъ. Выше (стр. 129 сл.) я уже указалъ на то, что въ балтійскіе языки перешли изъ индоевропейскаго праязыка основы на *ina* и *ena* между прочимъ съ фактивнымъ значеніемъ. Съ фактивнымъ же значеніемъ здѣсь существовали основы на *i^oja* и *e^oja*. Легко поэтому могли возникнуть здѣсь основы и на *inā^oja*, *inē^oja*. Остается объяснить теперь появленіе значенія кратности. Мнѣ кажется, основы на *-ina-* этого значенія первоначально не имѣли и сами могли получать его подъ вліяніемъ новыхъ основъ на *inā^oja* и *inē^oja* (см. стр. 132), а въ этихъ послѣднихъ это значеніе появилось подъ вліяніемъ основъ съ аффиксомъ *ā^o* и *ē* (кратныя основы на *ā^oa*, какъ мы видѣли, сохраняются и понынѣ, кратныхъ же основъ на *ēa* мы въ настоящее время не находимъ). Затѣмъ, въ литовскомъ и латышскомъ языкахъ исторія разсматриваемыхъ основъ была далѣе слѣдующая: въ литовскомъ яз. значительное распространеніе получили лишь кратныя основы на *inē^oja*, въ латышскомъ же удержались основы на *-inā-*, при томъ въ виду специальныхъ фонетическихъ условій латышскаго языка, на которыя указалъ уже Лескинъ (*Ablaut*, p. 436) здѣсь эти послѣднія основы вступили въ тѣсную ассоціацію съ основами на *ina*, и въ результатѣ явилось такое соотношеніе: основы на *ina* въ формѣ настоящаго времени и основы на *inā* въ прочихъ формахъ времени и въ неопредѣленномъ. О судьбѣ разсматриваемыхъ основъ въ прусскомъ языкѣ говорить, понятно, не приходится. Въ заключеніе я долженъ замѣтить, что и отыменныя основы на *ina* послѣдовали аналогіи отглагольныхъ основъ этого типа.

Наконецъ, мнѣ остается разсмотрѣть производныя основы на *-i^oja-*. Вопросъ объ этихъ основахъ осложняется съ одной стороны, тѣмъ обстоятельствомъ, что, какъ уже было указано (стр. 133), бал-

тійской *j* здѣсь самъ по себѣ не рѣшаетъ вопроса о томъ, произошелъ ли онъ изъ индоевроп. *i* или индоевроп. *j*, а съ другой стороны, нельзя упускать изъ виду, что въ числѣ основъ на *īja* въ балтійскихъ языкахъ не мало заимствовано изъ славянскихъ языковъ (см. *Leskien, Ablaut*, p. 441). Въ индоевропейскомъ праязыкѣ несомнѣнно существовали производныя основы на *īia*^{0/e} (Gr. II, p. 1112) и, какъ я думаю, также и на *īja*^{0/e}. Славянскіе языки не представляютъ образованій основъ настоящаго времени, тождественныхъ съ балтійскими. Какъ бы то ни было однако, нѣтъ повода сомнѣваться въ томъ, что въ балтійскіе языки перешли отыменные глаголы съ основами настоящаго времени на *īja* изъ индоевропейскаго праязыка, хотя, само собою разумѣется, значительная часть глаголовъ на *īja* болѣе новаго происхожденія, частью именно съ такимъ образованіемъ основы являются заимствованія изъ славянскихъ языковъ. Представляется при этомъ, однако, вопросъ, не существовали ли въ индоевроп. праязыкѣ отглагольныя основы на *īja*? Отвѣтъ, по моему мнѣнію, можетъ быть только отрицательный. Родственные языки не сохранили никакихъ указаній на такія основы, и, слѣдовательно, тѣ основы балтійскихъ языковъ, (именно латышскаго языка), которыя могли бы сами по себѣ считаться отглагольными, должны объясняться иначе. Въ самомъ дѣлѣ, мнѣ кажется, Лескинъ вполне правъ, утверждая, что такія образованія, какъ латышское *pēlmīju*, *pēlnīt*, представляютъ результатъ смѣшенія основъ на $-\bar{a}^a$: $-\bar{i}$ -, $-ina-$ и $-\bar{i}ja-$: $-\bar{i}$ -. Причина была чисто фонетическая: сочетаніе *in* въ положеніи передъ согласной по латышски должно было обратиться по звуковымъ глаголамъ въ результатъ въ $\bar{i}$ (см. *Ablaut*, p. 441).

Перехожу теперь къ производнымъ основамъ на $-auja-$. Латышскій языкъ такихъ основъ не знаетъ, а что касается прусскаго языка, то на основаніи скудныхъ примѣровъ нельзя дѣлать никакихъ дальнѣйшихъ заключеній. Такимъ образомъ остается собственно только литовскій языкъ. Основы на $-auja-$ здѣсь или отыменнаго происхожденія, или представляютъ собою отглагольныя основы съ значеніемъ кратности. Примѣрами могутъ служить: 1) *vėszpatāju* (*vėszpats*), *szėnāju* (*szėnas*), *karalāju* (*karalūs*), *kariāju* (*karas*) съ нефонетическимъ смягченіемъ *r*, явившимся здѣсь по аналогіи та-

кихъ основъ, какъ *karaliūju*, *kelūju* и т. п.; 2) *geidūju* (*geidūi*), *szūkauju* (*szaukiū*), *vīrkauju* (*verkiū*), *žvīngauju* (*žvengiū*) и т. п. Если мы обратимся къ родственнымъ языкамъ, то найдемъ, что съ литовскими основами на *-auja-* тождественны по отношенію къ суффиксу славянскія основы на *-ūjo-*. Бругманъ высказалъ мысль, что основы разсматриваемаго типа (отыменнаго происхожденія) находятся въ связи не съ основами на *-u-* а съ основами на *-a^ova^o/e-* (Гр. II, р. 1133). Мнѣ кажется дѣйствительно врядъ ли есть основаніе видѣть здѣсь въ дифтонгѣ *-au-* сильный видъ суффикса *-u-*, такъ какъ насколько намъ извѣстно, отъ именныхъ основъ на *i* и *u* глагольные основы образуются именно съ суффиксомъ въ слабомъ его звуковомъ видѣ. Что касается специально балтійскихъ (литовскихъ) основъ на *-auja-* не отыменнаго происхожденія, то они, очевидно, вторичнаго происхожденія, и, какъ о томъ свидѣтельствуетъ качество ударенія корневой части большинства относящихся сюда образованій, находятся въ связи по происхожденію съ кратными основами на *-au-*, *-oti-*.

Въ числѣ разсмотрѣнныхъ нами типовъ производныхъ основъ въ балтійскихъ языкахъ находятся какъ отглагольныя, такъ и отыменная основы, при чемъ, однако, весь запасъ этихъ послѣднихъ не исчерпывается относящимися сюда образованіями. Дѣло въ томъ, что нѣкоторое число отыменныхъ основъ представляетъ образованіе основы по другимъ типамъ разобранныхъ мною въ предыдущихъ отдѣлахъ, но для того, чтобы не нарушать порядка изложенія, я выше ихъ не касался, здѣсь же я скажу объ нихъ нѣсколько словъ.

Прежде всего надо отмѣтить тотъ фактъ, что ни въ балтійскихъ, ни въ славянскихъ языкахъ нельзя указать достовѣрныхъ примѣровъ отыменныхъ основъ типа древнеиндійскаго *ragasyāti*. Это обстоятельство уже замѣчено Бругманомъ (Гр. II, р. 1132) и, надо думать, находится въ связи съ утратою языками этихъ двухъ группъ большинства именныхъ основъ, оканчивавшихся на согласныя, при чемъ и тѣ немногія вообще основы этого типа, которыя продолжаютъ сохраняться, по отношенію къ образованію формъ склоненія въ значительной степени послѣдовали аналогіи другихъ основъ.

Затѣмъ, что касается основъ на *-ina-*, то, какъ я уже замѣтилъ выше, нѣкоторая ихъ часть находится въ связи по происхожденію съ извѣстными именными основами (примѣры можно найти

у Лескина въ *Ablaut*, p. 432 sq.), при чемъ нельзя не упомянуть о томъ, что часть основъ на *-ina-*, разсмотрѣнная выше (стр. 129 сл.), несомнѣнно не находится въ связи по происхожденію съ именными основами, разумѣя эту связь въ томъ именно смыслѣ, въ какомъ мы называемъ отыменными основы напр. на $\bar{a}^a ia^o/e-$; этимъ, однако, я ничего не предпрѣшаю относительно болѣе общаго вопроса, въ какомъ отношеніи къ именнымъ основамъ находятся по происхожденію вообще всѣ глагольные основы индоевропейскаго праязыка, за исключеніемъ тѣхъ, которыя возникли несомнѣнно въ болѣе позднія эпохи жизни этого языка и которыя составляютъ классъ такъ называемыхъ отыменныхъ основъ (у Бругмана *jüngere Schicht der Depominativa*). Относительно другой части основъ на *-ina-* сказать этого нельзя и напр. такіе глаголы, какъ литовскіе *taūkinti*, *kriūvinti* несомнѣнно отыменнаго происхожденія, притомъ довольно поздняго. Какъ я думаю, такіе глаголы возникли въ балтійскихъ языкахъ по аналогіи старыхъ основъ на *-ina-* съ каузативнымъ и фактитивнымъ значеніемъ, при чемъ дѣйствіе аналогіи распространилось дальше и въ результатѣ появились такіе глаголы, которые уже не находятся въ непосредственной связи съ какими бы то ни было именными образованиями на *-ina-*. Въ виду этого послѣдняго обстоятельства такія основы не легко выдѣлить изъ общей массы каузативовъ и фактитивовъ на *-ina-*; примѣромъ можетъ служить лит. *saidini*, лат. *saidini*.

Въ-третьихъ, не вполне яснымъ представляется мнѣ происхожденіе литовскихъ основъ съ аффиксомъ *-ter-*, частію *-tel-* и латышскихъ основъ съ аффиксами *-er-*, *-el-*, принадлежащихъ по значенію къ разряду деинутивномоментальныхъ глаголовъ (Г. К. Ульяновъ считаетъ ихъ кратными, но Ф. Θ. Фортунатовъ основательно указываетъ на ошибочность такого опредѣленія значенія этихъ глаголовъ, Кр. Разб. стр. 73 сл.). Бругманъ (Gr. II, p. 1133) предполагаетъ, что литовскія основы съ аффиксами *-ter-*, *-tel-* находятся въ связи съ *nomina agentis* на *-ter-*, *-tel-*, при чемъ ставятъ вопросъ, нельзя ли въ такомъ случаѣ видѣть въ нихъ основы типа древнеинд. *rajasyāti*. Родственные языки такихъ образований не знаютъ, а потому, мнѣ кажется, слѣдуетъ считать упомянутые основы балтійскихъ языковъ новообразованиями этихъ послѣднихъ. Мнѣніе Бругмана я принять не могу уже по той причинѣ, что какъ разъ въ балтій-

скихъ языкахъ категория индоевропейскихъ *nomina agentis* съ суффиксами *-ter-*, *-tel-* представлены лишь немногими отдѣльными образованиями. Помимо этого для меня неясна была бы все-таки связь по значенію деминутивномоментальныхъ глаголовъ и *nomina agentis*. Итакъ, отказываясь принять мнѣніе Бругмана, я предлагаю слѣдующее рѣшеніе вопроса, которое, представляется мнѣ довольно вѣроятнымъ. Именно, если мы обратимъ вниманіе на то, что деминутивные глаголы съ аффиксами *al*, *ur*, *ul*, о которыхъ я говорю ниже, найдутся въ несомнѣнной связи по происхожденію съ именными основами, представляющими, по крайней мѣрѣ въ извѣстной части, деминутивное значеніе, и если мы будемъ исходить изъ того положенія, что болѣе древними видами разсматриваемыхъ аффиксовъ являются *er*, *el*, то мы весьма легко придемъ къ тому, чтобы связать разбираемые глаголы именно съ уменьшительными именами съ аффиксомъ *el*, при чемъ удовлетворительно объяснялось бы и образование основы настоящаго времени съ аффиксомъ *'a*. Что касается спеціально аффикса *er*, то, можетъ быть, онъ возникъ при аффиксѣ *el* частію подъ вліяніемъ диссимиляціи, частію по аналогіи суффиксовъ *ur*, *ul*; съ аффиксомъ *-eras*, *-eris* я не рѣшился бы связать его непосредственно въ виду того, что и въ литовскомъ, и въ латышскомъ яз. такихъ именъ очень немного, и они не представляютъ деминутивного значенія. Наконецъ, относительно *t*, являющагося правильно въ литовскомъ языкѣ въ соединеніи съ *er*, *el* и извѣстнаго въ латышскомъ языкѣ въ немногихъ отдѣльныхъ глаголахъ (см. у Биленштейна, *Lett. Spr.* I, p. 411 sq.), я долженъ замѣтить, что появленіе его легко понять, принявъ перенесеніе его по аналогіи, при чемъ исходнымъ пунктомъ послужили тѣ глаголы, гдѣ самъ корень оканчивался на *t*. Въ латышскомъ яз. является въ сочетаніи съ разсматриваемыми аффиксами и *d* (напр. *jādēlēt*), играющее вообще значительную роль въ спряженіи балтійскаго глагола. Въ заключеніе я сдѣлаю нѣсколько указаній на то, по какому типу разсматриваемые глаголы образуютъ въ балтійскихъ языкахъ основы настоящаго времени. Въ литовскомъ языкѣ эти глаголы вообще рѣдко употребляются въ формѣ настоящаго времени; при этомъ суффиксомъ этой основы является литовское *'a*, такъ что въ полномъ видѣ аффиксы основы будутъ *-teria-*, *-tela-*; въ прочихъ формахъ спряженія основа оканчивается на *ēja* : *é*, а въ діалектахъ (годевскомъ, по указанію

Бругмана, р. 313) является въ формѣ прошедшаго основа на *e* (*-teriau*, неопр. *terti*). Въ латышскомъ языкѣ основа настоящаго времени оканчивается у разсматриваемыхъ глаголовъ на *-ēja*.

Въ четвертыхъ, я долженъ замѣтить, что для меня, какъ и для Лескина (*Ablaut*, р. 449), представляется несомнѣнной связь по происхожденію съ извѣстными именными основами глаголовъ съ аффиксами *-al-*, *-ur-*, *-ul-*, принадлежащихъ вообще къ дѣминутивному. по значенію, классу. Нельзя, однако, упускать изъ виду, что и по отношенію къ разсматриваемымъ основамъ сказалось дѣйствіе аналогіи, состоящее въ томъ, что извѣстная часть глаголовъ съ такимъ образованіемъ основы не находится въ связи съ какими бы то ни было именами и возникла лишь по аналогіи образованій перваго рода. Основа настоящаго времени образуется съ аффиксомъ лит. *-oja-*, *ija-*, лат. *aja*, *ija*. Примѣры см. у Лескина *Ablaut*, р. 449 и особенно *Nomina*, р.р. 477 sq., 450, 490. Повидимому, и у глаголовъ съ аффиксомъ *ur* въ литовскомъ языкѣ извѣстно образованіе основы настоящаго времени по другому типу, ср. приводимыя Лескиномъ *gludurti*, *kuturti* и т. п.

Въ заключеніе настоящаго отдѣла, посвященнаго исторіи отглагольныхъ и отыменныхъ основъ, я скажу нѣсколько словъ о явленіи, на которомъ мнѣ приходилось уже останавливаться, а именно объ утратѣ въ балтійскихъ языкахъ производныхъ основъ съ каузативнымъ значеніемъ на индоевроп. *a^eja^o/^e* и о замѣнѣ ихъ образованіями другихъ типовъ. Именно на стр. 141 мною было указано, какъ я себѣ представляю тотъ путь, по которому происходило вытѣсненіе старыхъ каузативовъ образованіями на *ā^on* : *i*. Уже изъ предшествующаго изложенія можно усмотрѣть, что въ балтійскихъ языкахъ это не единственный типъ каузативныхъ глаголовъ; при разборѣ различныхъ образованій основы настоящаго времени я указывалъ и ихъ значенія; теперь я вкратцѣ сдѣлаю общій сводъ всему сказанному съ присоединеніемъ нѣкоторыхъ дополнительныхъ замѣчаній.

Въ литовскомъ языкѣ слѣдующіе типы производныхъ основъ настоящаго времени являются съ каузативнымъ и фактитивнымъ значеніемъ: 1) образованіемъ на *-au* : *-yti* (*tâikau*, *tâikyti*; *gimdaũ*, *gimdỹti*); 2) образованія на *-inu* : *-inti* (*bûdinu*, *bûdinti*; *kĩrsdinu*, *kĩrsdinti*); 3) образованія на *-inoju*, *-inoti* (*linksmĩnoju*, *linksmĩnõti*);

4) образования на *-oju* : *-oti* (*sijòju*, *sijòti*); 5) образования на *-uju* ; *-iti* (*lingùju*, *lingùti*; 6) образования на *-èju*, *-èti* (*ravèju*, *ravèti*). Въ латышскомъ языкѣ указаннымъ образованиямъ литовскаго языка соотвѣтствуютъ по значенію, а частію и по формѣ слѣдующіе типы основъ: 1) образования на *-inu* , *-inàt* (*budinù*, *budinàt*; *kaldinù*, *kaldinàt*); 2) образования на *-aju* : *àt* (*sijàju* , *sijàt*); 3) образования на *-uju* : *-ùt* (*mitùju*, *mitùt*); 4) образования на *-èju* : *-è* (*aùdzèju*, *aùdzèt* при *aùdzinù*, *aùdzinàt*; 5) образования на *-u* : *it* (*màcìju*, *màcìt* ; *gùldìju*, *gùldìt*); 6) образования на *-iju* : *-it* (*murkìju* *murkìt*). Что касается латышскихъ фактитивныхъ (немногочисленныхъ) основъ на *-iju* : *-it*, то, какъ было сказано выше, въ нихъ нельзя не видѣть новообразование самое латышскаго языка. Далѣе, изъ предшествующаго изложенія видно, что латышскія каузативныя и фактитивныя основы на *-inù-*, являющіяся въ формѣ прошедшаго времени и въ инфинитивѣ, при основахъ на *-ina-* въ формѣ настоящаго времени, и литовскія основы на *-inoju*, также представляютъ собою новообразования, можетъ быть, существовавшія уже въ діалектахъ общеполтійскаго языка. Литовскія и латышскія фактитивныя основы на общеполтійскія *-ā^oja-*, *-ōja-*, *-ēja-*, какъ мы видѣли выше, Лескинъ считаетъ по происхожденію отыменными основами (отыменными въ широкомъ смыслѣ этого термина, т.-е. сюда принадлежать какъ старыя отыменные основы, такъ и новыя основы, возникшіе по ихъ аналогіи). Я, съ своей стороны, не нахожу возможнымъ согласиться съ этимъ мнѣніемъ и вижу въ нихъ старыя отглагольныя основы (см. выше). Насколько они первоначальны въ самомъ индоевропейскомъ праязыкѣ, было сказано выше, что же касается ихъ значенія, то оно было, надо думать, и здѣсь значеніемъ дѣйствія, производящаго извѣстное состояніе, т.-е. значеніе фактитивное въ тѣсномъ смыслѣ этого термина. Однако, это значеніе принадлежало такимъ основамъ не исключительно, а именно мы видѣли связь ихъ съ кратными основами. Въ дополненіе и разъясненіе сказаннаго по этому поводу выше, считаю нужнымъ прибавить слѣдующее замѣчаніе: по самому своему происхожденію разбираемыя основы имѣли, надо думать, фактитивное значеніе, при чемъ основы на индоевроп. *ā^aja^o/e* соприкасались съ кратными основами на *ā^aia^o/e*, такъ какъ

при кратных основах на $\bar{a}^a ja^o/e$ существовали и основы на $\bar{a}^a ja^o/e$ съ тѣмъ же значеніемъ. Въ виду этого обстоятельства оба эти класса основъ на $\bar{a}^a ja^o/e$ должны были смѣшаться, а въ результатѣ въ балтійскихъ языкахъ ихъ не легко отличать другъ отъ друга, такъ какъ, съ одной стороны, старое значеніе кратности въ извѣстныхъ основахъ можетъ утрачиваться въ теченіе жизни языка, а съ другой стороны, здѣсь существуетъ значительное количество отыменныхъ основъ съ фактитивнымъ значеніемъ. Въ этомъ именно смыслѣ надо понимать мои слова о фактитивныхъ глаголахъ на балтійское $\bar{a}^o ja$ на стр. 143. Такимъ же образомъ объясняется и связь фактитивныхъ и кратныхъ основъ на $\bar{a}^e ja^o/e$. Съ фактитивнымъ же значеніемъ были получены и извѣстныя основы на *-ina-* : *-in-*. Наконецъ, что касается каузативовъ и фактитивовъ на литовское *-am* : *-yti*, латышское *-u* : *īt*, то выше я вкратцѣ указалъ на тотъ путь, который, по моему мнѣнію; балтійскія языки пришли къ такимъ основамъ (стр. 141). Къ связанному выше я долженъ прибавить еще нѣсколько замѣчаній, а именно прежде всего слѣдуетъ отмѣтить распространеніе въ балтійскихъ языкахъ звука *d* въ образованіи фактитивовъ и каузативовъ. Въ современномъ состояніи языка дѣло обстоитъ такъ, что лишь немногія глагольныя основы съ этимъ значеніемъ не представляютъ въ окончаніи самого корня звука *d* такого происхожденія. Какъ можно усмотрѣть изъ приведенныхъ мною въ надлежащихъ мѣстахъ примѣровъ въ балтійскихъ языкахъ довольно значительное число основъ на *-ina-* представляетъ такое же *d*, при этомъ слѣдуетъ обратить вниманіе на то обстоятельство, что основы на *-dina-* представляютъ нерѣдко значеніе, нѣсколько отличное отъ обычнаго фактитивнаго или каузативнаго значенія, именно, мы находимъ здѣсь вообще значеніе «заставлять, приказывать что-либо дѣлать», которое можетъ быть названо «динамическимъ» (терминъ этотъ мною заимствованъ изъ грамматики греческаго языка, гдѣ онъ употребляется въ другомъ значеніи). Такое «динамическое» значеніе можетъ легко развиться, съ одной стороны, изъ общаго дѣйствительнаго значенія, а съ другой стороны, и изъ общаго каузативнаго и фактитивнаго значенія. Первымъ путемъ пошелъ греческій языкъ (напр. ἀποκτείνω можетъ значить не только «убиваю», но и «приказываю убивать»), вторымъ путемъ шли балтійскіе языки.

Окончивъ изслѣдованіе балтійскихъ основъ настоящаго времени такъ-называемаго тематическаго спряженія, я обращаюсь теперь къ разсмотрѣнію остатковъ нетематическаго спряженія такихъ основъ, сохранившихся въ балтійскихъ языкахъ.

Подобно славянскимъ языкамъ, и балтійскіе языки, преимущественно литовскій языкъ, представляютъ лишь скудные остатки нетематическаго спряженія основъ настоящаго времени, при чемъ во многихъ случаяхъ сохраняются лишь отдѣльныя формы (1-го л. ед. ч. и 3-го л.), да и то наряду съ новообразованиями по тематическому спряженію. Такъ, если мы возьмемъ индоевроп. глагольный корень *a's-*, то найдемъ, что въ литовскомъ языкѣ въ его цѣломъ сохранилось нетематическое спряженіе во всѣхъ формахъ лица, хотя современные говоры знаютъ и здѣсь лишь отдѣльныя формы (см. выше, въ главѣ II, гдѣ указаны и новообразования по тематическому спряженію). Въ латышскомъ языкѣ сохраняются лишь отдѣльныя формы (см. 2-ую главу), при чемъ въ дополненіе къ сказанному отмѣчу форму *esmi*, найденную Биденштѣйномъ въ одномъ старомъ памятникѣ юридическаго содержанія (Leth. Spr. II, 120). Въ формѣ множественнаго числа латышскій языкъ не сохраняетъ нетематическаго спряженія ни у этой, ни у какой-либо другой глагольной основы, между тѣмъ какъ литовскій яз. имѣетъ такіа образованія какъ, отъ глагольнаго корня *es*, такъ и отъ нѣкоторыхъ другихъ корней (*deme*, *Welmies*), *eite*, *miegte*, между тѣмъ какъ *dūstīt* представляетъ новообразование; эти примѣры взяты изъ старыхъ текстовъ (*Bezzenberger, Gesch.* p. 198 sq.); другіе примѣры для множ. и дв. ч. изъ стараго языка изъ (*eīme*, *ēdme*, *ēste* и т. д.) см. въ грамматикѣ Шлейхера. Въ современныхъ говорахъ, насколько можно судить по имѣющимся даннымъ, формы нетематическаго спряженія сохраняются болѣе или менѣе лишь въ 1 и 2 л. ед. ч. и въ формѣ 3-го л.; въ годлевскомъ говорѣ напр. изъ характерныхъ формъ нетематическаго спряженія сохраняются лишь *asmī* (съ новообразованиемъ, о которомъ я говорилъ въ II-ой главѣ) да *aimē* въ значеніи повелительнаго наклоненія, при чемъ здѣсь же существуетъ новообразование для формы 3-го л. *ēsa* (см. *Leskien-Brugmann*, p. 318); съ другой стороны, пруссколитовскій говоръ, являющійся въ грамматикѣ Куршита, знаетъ образованіе по нетематическому спряженію въ формахъ 1-го,

2-го л. ед. ч., 3-го л., а въ формахъ 1-го и 2-го л. мн. и 1-го и 2-го л. дв. ч., повидимому, въ живомъ языкѣ извѣстны лишь *eimè* и *eiwà* въ значеніи повелительнаго наклоненія (*Kurschat*, Gr. p. 304 sq.). Наконецъ, что касается прусскаго яз., то шамъ. засвидѣтельствоваши слѣдующія образованія по нетематическому спряженію 1-го л. ед. ч.: *asmai*, *asmau*, *astmi*; 2-го л. ед. ч. *aswai*, *assei*, *asse*; *waiassei*, *waiasse*; 3-го л. *ast*, *astis*; *ēit*; *āst*; *wīrst*; 1-го л. мн. *asmai*, *ēimai*; 2-го л. мн. *astai*, *asti*, *estei*.

Посмотримъ теперь, какіе изъ глаголовъ, сохраняющихъ нетематическое спряженіе въ балтійскихъ языкахъ (безъ отношенія къ тому, извѣстно ли намъ такое образованіе основы настоящаго времени въ одной, или нѣсколькихъ формахъ, а также безъ отношенія къ тому, сохраняются ли данныя образованія въ современномъ языкѣ, или засвидѣствованы лишь въ старыхъ текстахъ), представляютъ соотвѣтственное образованіе основы и въ родственныхъ языкахъ.

Что касается прежде всего глагольнаго корня балт. *es*, индоевроп. *a^os*, то нетематическое спряженіе, по свидѣтельству отдѣльных индоевропейскихъ языковъ, существовало здѣсь еще въ праязыкѣ въ эпоху его распада, при чемъ, вѣроятно, извѣстны были и образованія по аналогіи глаголовъ тематическаго спряженія въ тѣхъ именно формахъ, гдѣ корень являлся въ слабомъ звуковомъ видѣ *s*. Такимъ образомъ я вмѣстѣ съ Бругманомъ считаю и причастіе **sas*, засвидѣствованное въ старомъ литовскомъ языкѣ лишь въ формахъ косвенныхъ падежей (*Bezzenberger*, *Gesch.*, p. 223), индоевропейскимъ образованіемъ; ср. греч. *ἐστ*- вмѣсто стараго **ἐστ*- по аналогіи всѣхъ прочихъ формъ, гдѣ въ началѣ было легкое придыханіе, слав. *сы*, *сшита* и т. д. (Ульяновъ, Основы, стр. 227. *Brugmann*, Gr. II p. 888—9). Итакъ, распространеніе тематическаго спряженія въ балтійскихъ языкахъ имѣло исходнымъ пунктомъ тѣ формы отъ глагольнаго корня индоевр. *a^os*, гдѣ онъ являлся въ слабомъ видѣ *s*. Далѣе, нужно имѣть въ виду, что и формы спряженія, имѣвшія первоначально сильный звуковой видъ корня, при энклитическомъ употребленіи являлись въ слабомъ звуковомъ видѣ; отсюда объясняются энклитическія общеславянскія образованія, а также и литовскія соотвѣтственныя формы, вошедшія въ составъ сложений *nesmi*, *tēt tēsti* (*tēt* представляетъ сложеніе изъ *te* + *est*).

Что касается сильного звуковаго вида общебалт. *es*, индоевроп. *a's*, то, какъ известно, литовскій языкъ представляетъ здѣсь и долгую гласную; лит. *ēs* является при *es*- въ формахъ двойственного и множественнаго чиселъ. Прерывистое качество долготы въ данномъ случаѣ служитъ для меня указаніемъ на то, что здѣсь мы имѣемъ дѣйствительно вліяніе утраченнаго перфекта, являющагося напр. въ древнеинд. *āsa* (ср. *Wiedemann, Prät.*, p. 134), а такое же вліяніе утраченнаго перфекта мы находимъ въ балтійскихъ и славянскихъ языкахъ и въ глаголахъ класса лит. *bėgu*, слав. *бѣгъ*. По поводу литовскаго діалектческаго *as*-, являющагося при *es*- въ другихъ діалектахъ, надо замѣтить, что мы имѣемъ здѣсь дѣло съ простымъ фонетическимъ явленіемъ, по которому въ извѣстныхъ говорахъ всякое начальное *e* обращается въ *a*.

Не перечисляя прочихъ глагольныхъ основъ, представляющихъ остатки нетематическаго спряженія въ балтійскихъ языкахъ (см. грамматики Шлейхера, Куршата, Билепштейна, «Основы», Ульянова, *Grundriss* Бругмана, *Geschichte* Беценбергера; факты прусскаго яз. приведены мною выше), я остановлюсь на нѣкоторыхъ общихъ вопросахъ, возникающихъ по отношенію къ разсматриваемымъ фактамъ. Во-первыхъ, можно отмѣтить, что здѣсь является, какъ то и слѣдуетъ ожидать, обобщеніе старыхъ сильного и слабого звуковаго вида корня, распредѣлявшихся въ индоевропейскомъ праязыкѣ правильно по формамъ числа и лица. Въ огромномъ большинствѣ случаевъ мы находимъ именно сильный звуковой видъ; съ слабымъ звуковымъ видомъ являются напр. лит. *žyd-*, *lyd-*, причѣмъ при *veizd-* мы находимъ и *vuzd-*. Я согласенъ съ Г. К. Ульяновымъ, что такія основы въ литовскомъ языкѣ получали слабый видъ корня подѣ вліяніемъ параллельныхъ образованій по тематическому спряженію (лит. *žydžu*, *lydžiù*, *-vjdžu*. Основы, стр. 228). Что касается прусскаго *wīrst*, то можетъ быть и здѣсь надо объяснить вліяніемъ параллельной основы тематическаго спряженія съ слабымъ звуковымъ видомъ (ср. лит. *virštù*). Во-вторыхъ, слѣдуетъ обратить вниманіе на то, что въ балтійскихъ языкахъ сохраняются слѣды индоевропейскихъ основъ съ нетематическимъ спряженіемъ и съ удвоеніемъ, а именно литовское *dest*, равно какъ и *deste*, *desta*, указываетъ на старое *ded* изъ индоевроп. *da'dh*; славянское *dedie*, откуда стсл. *дѣдѣ-*, также предполагаетъ ту же основу. Что ка-

сается такихъ образованій отъ корня $d\bar{a}^0$, какъ лит. $d\hat{u}st$, то я вслѣдъ за Г. К. Ульяновымъ вижу здѣсь новообразование (Основы, стр. 233). Наконецъ, я долженъ сказать, что такія образования, какъ лит. $g\hat{e}ti$, лит. діал. $r\hat{a}uti$, $\acute{e}ti$, лат. $\acute{e}ti$ представляютъ новообразования по аналогіи такихъ формъ, какъ лит. $d\hat{e}ti$, $d\hat{u}mi$, лат. $d\hat{u}mi$, гдѣ не было $\acute{d}$. (ср. Основы, стр. 232). Наконецъ, по отношенію къ нѣкоторымъ образованіямъ литовскаго языка можетъ возникнуть вопросъ, не имѣемъ ли мы дѣло съ новообразованиями по аналогіи глаголовъ съ старымъ нетематическимъ спряженіемъ; таково напр. лит. $sn\tilde{e}gt$, лит. $b\hat{e}gti$, $k\hat{o}sti$ (ср. Gr. II, p. 911 sq.).

ОТДѢЛЪ ВТОРОЙ.

Образованіе основъ будущаго времени.

Основы будущаго времени въ литовскомъ и латышскомъ языкѣ представляютъ собою, какъ извѣстно, старія индоевропейскія основы съ суффиксами $-s$ и $-s\acute{a}^0$. Въ прусскомъ языкѣ эти индоевропейскія основы сохраняются лишь съ значеніемъ желательнаго наклоненія. Въ славянскихъ языкахъ старія основы будущаго утрачены за исключеніемъ лишь единичнаго **бышаишете**. Слѣдуя мнѣнію Ф. Θ. Фортунатова, я принимаю, что разсматриваемыя основы представляли собою въ индоевропейскомъ праязыкѣ формы «третьяго» вида, и что форма настоящаго времени отъ такихъ основъ, обозначающихъ наступленіе сочетанія признака, обозначаемаго глагольною основою, съ субъектомъ этого признака, получила значеніе будущаго времени. Примѣрами могутъ служить: лит. $d\hat{u}si$ - при діалектическомъ (въ формахъ 1 и 2-го л. мн. и дв. ч) $d\hat{u}s-$, лат. $d\hat{u}si-$, пр. $bo\hat{u}si-$ и т. д. *) Нетематическое спряженіе основы будущаго времени сохраняется въ литовскомъ языкѣ въ формахъ 1 и 2-го л. дн.

*) Въ прусскомъ $sugausai$ я не вижу, подобно, Бернекеру. (Pr. Spr p. 226 sq.) стараго $sugaus(l) + ai$.

и мн. ч. діалектически и особенно широко распространено въ восточнолитовскомъ нарѣчіи. Бругманъ считаетъ нетематическое спряженіе основъ будущаго времени въ литовскомъ языкѣ остаткомъ стараго такъ-называемаго инъюнктива. Замѣчу кстати, что я не вижу въ литовскихъ *būs, gaus*, и т. п. образованияхъ съ сокращеніемъ старой долготы, старыхъ **būst, *gāust*, такъ какъ сокращеніе произошло здѣсь при энклитическомъ употребленіи такихъ образований, послѣ того, какъ отпало конечное *i*. Мнѣ кажется, однако, нѣтъ надобности прибѣгать къ такому объясненію: нетематическое спряженіе основъ съ суффиксомъ *s* могло существовать въ индоевропейскомъ праязыкѣ. Что касается звукового вида глагольнаго корня, то онъ въ балтійскихъ языкахъ тотъ же, что и въ формѣ неопредѣленнаго. Я представляю себѣ происхожденіе этого явленія слѣдующимъ образомъ: во всѣхъ производныхъ основахъ звуковой видъ корня былъ тождественъ и въ формѣ будущаго, и въ формѣ неопредѣленнаго, а кромѣ того по звуковому виду корня должны были совпадать основы этихъ формъ и въ части непродуцированныхъ глаголовъ, такъ какъ при суффиксѣ **sia^o/e*, балтійскомъ *si*, былъ полученъ слабый звуковой видъ въ основѣ, и тотъ же звуковой видъ основы существовалъ и въ цѣломъ рядѣ глаголовъ въ формѣ неопредѣленнаго; понятно, что и въ прочихъ случаяхъ должно было установиться полное совпаденіе въ этомъ отношеніи.

ОТДѢЛЪ ТРЕТІЙ.

Образованіе основъ прошедшаго времени.

Изъ сопоставленія отдѣльныхъ балтійскихъ языковъ вытекаетъ, что въ общебалтійскомъ языкѣ въ роли основъ формы прошедшаго являлись производныя основы на общебалтійское $\bar{a}^o a$ и $\bar{e} a$ *). Остав-

---

*) Не входя здѣсь въ подробности, замѣчу, что я не вижу никакихъ основаній принимать нетематическое спряженіе разсматриваемыхъ основъ, но тѣмъ же самымъ соображеніямъ, которыя были высказаны мною выше по поводу соответственныхъ основъ настоящаго времени.

лая пока въ сторонѣ вопросъ о позднѣйшихъ явленіяхъ, возникшихъ въ отдѣльномъ существованіи разсматриваемыхъ языковъ, я остановлюсь сперва на фактахъ эпохи ихъ единства.

Прежде всего слѣдуетъ замѣтить, что основы съ суффиксами $\bar{a}^a$ и $\bar{e}a$, являющіяся въ формѣ прошедшаго времени, не существовали вообще въ общебалтійскомъ языкѣ въ формѣ настоящаго; о нѣкоторыхъ отдѣльныхъ случаяхъ см. выше (стр. 137), гдѣ указана и причина этого явленія. По поводу основъ прусскаго языка типа *billē-* въ значеніи основъ настоящаго времени я не могу сказать ничего опредѣленнаго. Можетъ быть, такіе случаи, какъ *billē*, *billēmai* и т. п. въ значеніи формъ настоящаго времени и не принадлежали самому прусскому языку, а представляютъ собою недоразумѣнія, которыхъ вообще довольно много въ имѣющихся у насъ текстахъ. Что касается звуковаго вида самаго глагольнаго корня въ соединеніи съ упомянутыми суффиксами, то нужно замѣтить слѣдующее: по указанію Ф. Θ. Фортунатова (Кр. Разб., стр. 57 сл.) основы прошедшаго времени отъ корней ряда a^e/o , имѣвшихъ основы настоящаго времени съ суффиксомъ a^e/o , имѣли при сильномъ звуковомъ видѣ корня въ составѣ суффикса $\bar{e}$, въ противномъ случаѣ $\bar{a}^o$. Такое распредѣленіе существовало здѣсь уже въ литовскославянскомъ языкѣ (ср. лит. *nēsžė*, *vėdė*, *kāsė* съ старослав. *несѣхъ*, *кѣдѣхъ*, *можахъ* и т. п. а, съ другой стороны, лит. *bro*, *biwo*, старослав. *жьдаахъ*, *съслахъ* и т. п.; отъ корней съ долгими гласными (съ длительной долготой) въ балтійскихъ языкахъ существуютъ основы обоихъ типовъ (ср. лит. *ėdė* и *ėdo*, *bėgo*); въ славянскихъ языкахъ извѣстны только образованія съ $\bar{e}$: стсл. *жикѣхъ*, *кредѣхъ*. Мнѣ кажется, основы съ $\bar{a}^e$ въ этомъ послѣднемъ случаѣ представляютъ собою новообразованіе балтійскихъ языковъ. Если мы обратимся теперь къ основамъ прошедшаго времени отъ глаголовъ, имѣющихъ основы настоящаго времени съ старымъ суффиксомъ ja^o/e , то найдемъ, что основы этого типа представляютъ въ суффиксѣ $\bar{e}$ (лит. *braukiai*, лат. *braicu*). По отношенію къ звуковому виду глагольнаго корня надо сдѣлать слѣдующія замѣчанія : 1) глаголы, у которыхъ корень оканчивается на *r*, *l*, *m*, мы находимъ при краткой гласной въ основѣ настоящаго времени долгую гласную съ старой длительной долготой въ основѣ прошедшаго (лит. *kelū* : *kėlau*, лат.

celu : *cēlu*; лит. *beriu* : *bēriau*, лат. *beriu* : *bēru*; лит. *vetiu*, *vėtiau*, лат. *vėtiu* : *vėtu* ; лит. *kulu* : *kūlau*, лат. *kulu* (при диалект. *kūlu*): *kūlu*, лит. *skiriu* : *skjriau* лат. *szkiriu*, *szkīru* и т. п.). Нѣкоторыя отступленія отъ этого общаго правила отмѣчены Видеманомъ (Prät., p. 90 sq.); сюда относится напр. лит. *gulu*, *gulaũ*, лат. *gulu*, *guļu*, *gūlu*. Особенно слѣдуетъ замѣтить, что глаголы съ корневымъ *a* представляютъ только въ двухъ случаяхъ въ формѣ прошедшаго въ латышскомъ яз. *ā*, въ литовскомъ яз. въ одномъ случаѣ *ō*, между тѣмъ какъ въ остальныхъ относящихся сюда образованіяхъ является *a*. Въ числѣ глаголовъ ряда *a^e/o*, съ разсматриваемымъ образованіемъ основы настоящаго времени, которые имѣютъ въ окончаніи корня какую-либо шумную согласную, есть также глаголы, представляющіе въ формѣ прошедшаго долгую гласную, при чемъ старое качество долготы было здѣсь именно прерывистымъ; та же долгая гласная является и въ формѣ неопредѣленнаго, а въ латышскомъ нерѣдко и въ формѣ настоящаго времени (ср. лит. *slėpiũ* : *slėpiaũ* : *slėpti*, лат. *slėpiu* : *slėpu* : *slėpt*, лат. *tėszu* и *tėszu* : *tėsu* *tėst*; лит. *pūszũ* ; *pūszaiũ* ; *pūsti*, лат. *pūszu*, *pūtu*. *pūst*). Изъ числа глаголовъ съ гласною *a* въ корнѣ только два глагола имѣютъ долгую гласную въ формѣ прошедшаго и неопредѣленнаго (лит. *smagiũ*, *vagiũ*).

О чередованіи гласныхъ въ корнѣ глаголовъ второго типа (не на *r*, *l* *m*) я уже имѣлъ случай говорить выше (стр. 116 сл.), что же касается глаголовъ первой категоріи, то я долженъ замѣтить слѣдующее уже одно то обстоятельство, что мы находимъ долгую гласную съ старой длительной долготой тамъ, гдѣ получена была старая краткая гласная, не оставляетъ никакихъ сомнѣній относительно того, насколько такое явленіе можетъ считаться старымъ. Остается только выяснитъ вопросъ, какимъ путемъ могло произойти такое новообразованіе. Если мы принимаемъ исторію литовскихъ основъ настоящаго времени типа *kūrai*, *lindau*, (стр. 137), то нельзя не придти къ выводу, что появленіе длительной долготы въ случаяхъ обѣихъ категорій находится въ какомъ-то соотношеніи, въ какомъ именно—это для меня представляется пока неяснымъ.

Наконецъ, что касается глаголовъ, имѣющихъ основу настоящаго времени съ суффиксомъ *-sta*, то по отношенію къ разсматриваемому вопросу я могу сослаться на Видемана (Prät., p. 96).

Если мы обратимся теперь къ глаголамъ съ основами настоящаго времени на балтійское *i*, то найдемъ, что основа прошедшаго оканчивалась здѣсь въ общепалтійскомъ языкѣ на $\bar{e}j\bar{a}^o a$ (лит. *gulù: gulèjau*, лат. *guli* : *gulèji*). Такого рода образование основы прошедшаго времени является новообразованиемъ по аналогіи другихъ глаголовъ. Равнымъ образомъ и всѣ типы глаголовъ съ производными основами настоящаго времени въ тѣсномъ смыслѣ этого термина имѣютъ въ основахъ формы прошедшаго времени несомнѣнныя новообразования. Что касается спеціально глаголовъ на $\bar{u}ja$, то образование основы прошедшаго на $-av\bar{e}a-$ возникло здѣсь ближайшимъ образомъ подъ вліяніемъ глаголовъ на $-auja-$: $-av\bar{e}a-$.

Чтобы покончить съ исторіей основъ прошедшаго времени, мнѣ необходимо остановиться еще на тѣхъ новообразованіяхъ, которыми они подверглись въ латышскомъ языкѣ. Съ одной стороны, здѣсь почти утрачены основы на общепалтійское $\bar{e}a$, которыя сохраняются частію діалектически, и слѣды которыхъ сохраняются въ литературномъ языкѣ въ смягченіи задненебной согласной въ окончаніи корня и въ закрытомъ *e*, которое является въ формѣ прошедшаго въ противоположность открытому *s* въ формѣ настоящаго (см. *Wiedemann, Lit. Prät.*, p. 180 и указанную тамъ литературу). Съ другой стороны, должно быть отмѣчено, что латышскій языкъ по отношенію къ образованию формъ лица прошедшаго времени представляетъ ту же особенность, какую мы видѣли и въ основахъ настоящаго времени типа лит. *zinaĩ*, а именно характерныя для производныхъ основъ на $\bar{a}^o$ и $\bar{e}$ личныя окончанія замѣнены здѣсь новообразованиями по аналогіи основъ на *a*; въ формѣ множественнаго числа сохраняется $\bar{a}$.

Исторію сложныхъ основъ формы прошедшаго времени я разсматриваю въ послѣдствіи, въ одномъ изъ дальнѣйшихъ изслѣдованій по исторіи формъ спряженія, въ связи съ прочими основами такого происхожденія.

ОТДѢЛЪ ЧЕТВЕРТЫЙ.

Образованіе основъ наклоненія.

Что касается основъ наклоненія, то, какъ мы уже видѣли, основа литовскаго и латышскаго желательнoусловнаго наклоненія представляетъ по происхожденію старую сложную основу, а о сложныхъ основахъ я буду говорить въ одномъ изъ дальнѣйшихъ изслѣдованій по исторіи формъ спряженія въ балтійскихъ языкахъ. Тогда же я разсмотрю исторію сложныхъ основъ прусскаго повелительнаго и вообще всѣхъ другихъ сложныхъ основъ формъ наклоненія. Итакъ, мнѣ остается сказать только нѣсколько словъ о формѣ желательнаго и повелительнаго наклоненія. Въ прусскомъ языкѣ съ значеніемъ желательнаго являются между прочимъ формы стараго будущаго времени (напр. *Sugausai*, см. *Berneker*, *Pg. Spr.*, p. 226 sq.). Что касается образованій повелительной формы, то здѣсь мы находимъ въ балтійскихъ языкахъ: 1) остатки старыхъ образованій этой формы (см. стр. 30), 2) образованія стараго желательнаго по тематическому и нетематическому спряженію (см. стр. 30), наконецъ, 3) извѣстныя сложения (см. стр. 34). Остаткомъ стараго желательнаго является и литовскій пермитивъ (см. стр. 45—46).

О Г Л А В Л Е Н И Е.

	<i>Стран.</i>
Предисловіе.....	III—IV
Объясненіе важнѣйшихъ сокращеній	V—VII
ГЛАВА I. Глаголь и его формы въ языкѣ общендоевропейскомъ и въ балтійскомъ языкахъ	1—5
ГЛАВА II. Образованіе формъ лица въ балтійскихъ языкахъ	5—72
а) форма 1-го л. ед. ч.....	5
b) форма 2-го л. ед. ч.	16
c) форма 3-го л.	35
d) форма 1-го л. мн. ч.	51
e) форма 2-го л. мн. ч.....	53
f) форма лица дв. ч.....	55
g) формы лица литовско - латышскаго желательнаго наклоненія.....	56
ГЛАВА III. Образованіе основъ формъ времени и наклоненія въ балтійскихъ языкахъ.....	72—164
Отдѣлъ первый: Образованіе основъ настоящаго времени.	72—159
Основы тематическаго спряженія:	
а) общія замѣчанія	72
b) основы съ суффиксомъ <i>a</i>	78
c) основы съ суффиксомъ <i>sta, szta</i>	99
d) основы съ суффиксомъ <i>da</i>	109
e) основы съ суффиксомъ <i>ska</i>	110
f) общія замѣчанія о суффиксахъ <i>ja jȧ</i>	112
g) основы съ суффиксомъ <i>ja</i>	113
h) основы съ суффиксомъ <i>jȧ</i>	123
i) основы съ суффиксомъ <i>a : ē</i>	128
j) основы съ суффиксомъ <i>ina, ena</i>	129
k) общія замѣчанія о „производныхъ“ основахъ... ..	132

l) производныя основы съ суффиксомъ $\bar{a}^{\circ}a$	136
m) производныя основы съ суффиксомъ $\bar{e}a$	142
n) производныя основы съ суффиксомъ $\bar{a}ja$	142
o) производныя основы съ суффиксомъ $\bar{o}ja$	143
p) производныя основы съ суффиксомъ $\bar{e}ja$	145
q) производныя основы съ суффиксомъ $\bar{i}ja$	148
r) производныя основы съ суффиксомъ $aija$	149
s) прочія производныя основы.....	150
t) общія замѣчанія о каузативахъ и фактитивахъ .	153
Оснoвы нетематическаго спряженія	156

Отдѣлъ второй: Образованіе основъ будущаго времени... 159—160

Отдѣлъ третій: Образованіе основъ прошедшаго времени.. 160—163

Отдѣлъ четвертый: Образованіе основъ наклоненія 164

ВЫПИСКИ
ИЗЪ СТАРОПОЛЬСКОЙ СЛОВЕСНОСТИ

СО СЛОВАРИКОМЪ

СОСТАВИЛЪ

Романъ Брандтъ.

ПРЕДИСЛОВІЕ.

Предлагаемыя здѣсь выписки изъ старопольской словесности предназначены главнымъ образомъ для упражненія въ польскомъ языкѣ студентовъ-словесниковъ, и потому составитель имѣлъ въ виду прежде всего, чтобы перепечатаваемые отрывки представляли интересъ по языку; однако онъ вмѣстѣ съ тѣмъ заботился также объ интересѣ по содержанию. Въ расположеніи писателей онъ руководствовался Хрестоматіей Ѳедора Францовича Вержбовскаго*); кое-какія статьи даже заимствованы изъ этой книги, въ иныхъ случаяхъ (въ нѣкоторыхъ извлеченіяхъ изъ Яна Кокановскаго) произошло случайное совпаденіе сдѣланной уже ранѣе для гектографскаго изданія выборки съ означенной хрестоматіей,—обыкновенно же составитель намѣренно уклонялся отъ такого совпаденія: такъ онъ не взялъ изъ «Придворнаго» Луки Гурницкаго самаго интереснаго мѣста—о языкѣ, какимъ долженъ выражаться придворный, потому что оно напечатано у Вержбовскаго. (Взять отрывокъ непосредственно предшествующій).

Тексты составитель охотно бралъ изъ старопечатныхъ изданій, каковыхъ ему удалось найти нѣсколько въ Типографской библиотекѣ, по добезному указанію завѣдовавшаго нѣкоторое время этой библиотекой Петра Алексѣевича Лаврова.

Воспроизводятся тексты по возможности точно; но иногда все-таки допущены измѣненія. Устранены явныя описки и опечатки: robib вм. robil стр. 2, пс. III, 7, przuol вм. -ol стр. 3, пс. VI, 9, obrzod вм. -od тж., пс. XLIX, 17; на стр. 130, въ строкѣ 143 напечатано sranie и въ 144—wstanie, тогда какъ у Бобровича, наперекоръ смыслу, читается сперва wstanie, а потомъ sranie; на стр. 134, стр. 9, вм. невозможнаго znajdowni, поставлено -wał. Изрѣдка составитель позволилъ себѣ вносить въ текстъ и коньектуры, оговаривая ихъ въ примѣчаніяхъ, или же обозначая ихъ при помощи скобокъ, округлыхъ и угловатыхъ,

---

*) Ѳедоръ Вержбовскій. Польская хрестоматія. Посobie для высшихъ классовъ среднихъ учебныхъ заведеній. 2 изд. Варшава 1888.

изъ коихъ первыя указываютъ на недостатку, вторыя—на излишество: напр. wszy(t)cy, стр. 4. псал. CXXVIII, ст. 4, гдѣ недостаётъ t, mył [sie] będę, стр. 2, пс. 6, ст. 6, гдѣ sie излишне; siłę [albo moc], стр. 4, пс. CXXXVII, ст. 4, гдѣ albo moc есть глосса. При помощи двойныхъ скобокъ иногда внесены въ текстъ поправки: такъ wszyt[ki](cy), стр. 4, пс. CXXXVII, ст. 5, означаетъ, что въ рукописи стоитъ wszytki, а нужно -cy. Неогворенной осталась, насколько помнится составителю, только одна, притомъ, какъ кажется, несомнѣнная поправка—Grudziędzka w.-iedz- стр. 76, стрф. CCCLXVI. Скобками составитель пользовался и въ тѣхъ случаяхъ, когда не былъ увѣренъ, какъ слѣдуетъ произносить какое-нибудь двусмысленное начертаніе, напр. Sądziće (Sądźcie?), стр. 4, пс. LXXXI, ст. 3—въ рукописи (Sądzyce), гдѣ у можно понимать и какъ гласную, и какъ мягкостный знакъ. Скобки послужили также для восполненія сокращеній, кои могли бы затруднить неопытные читатели, напр. на стр. 25 стрк. 4, R(zęzy) P(ozpolitéj) и roku 1549 (tysiąc pięćset czterdzie-stego dziewiątego)*). Написанія Ch(ryst)(us) и Chr(ystus)a, стр. 6, стрк. 3, 11 и 16—17, основаны на читаемомъ тамъ же, стрк. 19, Chrsa, равно какъ на формахъ Krystus и Jezu-Krystusowo, стр. 7, стрк. 5, св. и 5, сн.; возможно однако, что все-таки слѣдовало бы написать Chryst и Chrysta; срв. Jezu Kryst (стр. 8, стрк. 11 св.; стр. 13, строфа 11), Jezu Krysta (стр. 8, стрк. 1 и 22—23) и Jezu Kryste (стр. 13, стрф. 8).

Значительныя вольности допущены относительно правописанія, которое обыкновенно измѣнено по теперешнему: строго различаются і и у, употребляются j, ó и т. д. **). Особенно много измѣненій произведено въ первыхъ, библейскихъ текстахъ, кои, по своей тарабарской графикѣ, представляютъ большія затрудненія, хотя они, съ другой стороны, благодаря простотѣ языка и благодаря тому, что содержаніе ихъ знакомое, особенно удобны для начальнаго чтенія; образцы ихъ графики помѣщены въ концѣ хрестоматіи. Съ графикой старопечатныхъ книгъ можно ознакомиться по отрывкамъ изъ Маршота, Рева Визерунка и Звердядда и изъ стихотвореній Яна Кохановскаго; существенныя особенности этого рода сохранены также въ выпискѣ изъ Энеиды Андрея Кохановскаго. Въ нѣкоторыхъ отдѣльныхъ случаяхъ составителю казалось излишнимъ, среди правленой орфографіи, удерживать написаніе подлинниковъ: такъ онъ воспроизвелъ буквы

*) Насчетъ года срв. однако „Поправки“.

**) Сверхъ обычныхъ знаковъ еще внесены грависъ, какъ знакъ ударенія, напр. chęścieci стр. 8, стрк. 5.

к и t въ словахъ romóki и upatí, стр. 18, ст. 227 и 234*), и написавъ фамилію Teczynski черезъ an, стр. 14 и 15, ст. 3 и 24. Въ двухъ-трехъ случаяхъ—чуть-ли не напрасно—воспроизведены и правописные курьезы: таковы начертанія Kгіski и szozige (стр. 63, стрк. 9 и 11), съ і вм. у, въ текстѣ, гдѣ эти буквы уже употребляются по теперешнему. При передачѣ старопечатныхъ изданій иногда возникало затрудненіе насчетъ выговора буквы s и постановки на ней мягкостнаго акута: таковы прикладки wumysłowe и kwaśno (стр. 64, стрк. 6 и 8), гдѣ, чего добраго, могло и не слышаться мягкаго ś (особенно во второмъ)—въ печати мы видимъ здѣсь f высокой, безъ ударенія, котъ д. б. лишь потому, что послѣднее неудобно было приладить къ такой буквѣ. Порой можно усумниться, имѣемъ ли мы дѣло съ личною либо мѣстною особенностію, или же съ простою опечаткой. Таково двукратное szas, съ наклоненнымъ a, въ отрывкѣ изъ Зверцадла, стр. 35, стрк. 16 и 36, стрк. 3—обыкновенно читается szás, съ чистымъ a, соответственно чешскому šas, съ краткостію (такъ и въ нашей хрестоматіи, стр. 43, стрк. 11 снизу; стр. 50, ст. 39; стр. 51, мѣся XXIII, ст. 5; стр. 119, ст. 229). Оговорки требуетъ еще передача стариннаго ѣ черезъ e, вм. обычнаго a, въ открытомъ слогѣ такихъ причастій, какъ siekęsya стр. 1, исакъ I, ст. 3, rászesy стр. 7, стрк. 14, woleśe стр. 9, стрк. 4—3 сн., основанная на показаніяхъ чешскаго языка и на такихъ формахъ, какъ Ježesy у Гавинскаго (стр. 16х, ст. 3), срв. составителейъ «Отрывъ о сочиненіи О. Пр. Тим. Дим. Флоринскаго. Лекціи по славянскому языкознанію, часть II», въ Отчетѣ о присужденіи премій проф. Котляревскаго въ 1898 г.—Сборникъ Отдѣленія русскаго языка и словесности, т. LXVII, стр. 9 (209). Оговорю однако здѣсь, что по старинному вѣроятно не слѣдуетъ читать ěсу, а-ěсу, съ краткимъ ě, тогда какъ -aс представляло, на мѣстѣ позднѣйшаго ô, â долгое, и 2) примѣненіе къ болѣе обычному усвѣченному папричастку на ôс, или на ěс съ долгимъ ě, (срв. аналогичное явленіе у чеховъ) могло начаться уже весьма рано—въ Пулавской напр. псалтыри мы читаемъ (пс. XXII, 7, у насъ на стр. 20) wrawaуасза, правда съ a, а не съ ѣ, однако не съ e. Измѣнивъ въ стихотвореніи Do Boga, ст. 4 (стр. 30), въ написаніи Raszysz, sz на ž, составитель имѣлъ въ виду намекнуть читателю на то, что передъ нимъ не изъявное наклоненіе, а велительное архаической формы, въ слияніи съ частицею.

*) Однако на стр. 64, стрк. 11, оны букву t въ словѣ pętko замѣнилъ черезъ d, т. е. тутъ едва-ли возможно сомнѣніе относительно выговора, а въ добавокъ то-же слово нѣсколько выше, въ томъ-же старопечатномъ изданіи, представляетъ букву d.

Весьма свободно составитель обращался со знаками препинания, не заботясь въ этомъ отношеніи о воспроизведеніи подлинниковъ, а исключительно о выясненіи смысла. Еще онъ внесъ во всѣ стихотворные тексты нумерацію стиховъ, или же строфъ (готовая нумерація нашлась лишь въ немногихъ текстахъ). Ненумерованными остались только стихи Вячеслава Потоцкаго, у котораго, имѣя передъ собой не цѣлую поэму, или хоть пѣсню, а лишь отрывокъ, пришлось бы прибѣгнуть къ совершенно произвольной нумераціи.

Въ приложенный къ настоящей хрестоматіи *словарикъ* вошли только такія слова, кои не находятъ себѣ соотвѣтствія ни въ русскомъ, ни въ церковнославянскомъ, или же имѣютъ иное значеніе: такъ туда не вошло словъ zielony, świat, gorzko, но есть pilny, gród, tęcza. Стремясь къ краткости, составитель изъ ближайше родственныхъ словъ обыкновенно помѣщалъ только одно: онъ счелъ напр. лишнимъ къ предметницѣ obłuda обманъ прибавлять прикладокъ и нарѣчіе obłudny и -nie, прописывать кромѣ глагола zyskać и первичное (м. б. и отвлеченное отъ него) имя zysk. Отмѣтимъ еще, что иногда значеніе предложныхъ глаголовъ слѣдуетъ искать подъ простыми, значеніе отрицательныхъ словъ — подъ положительными. Принятый въ словарикѣ, для удобства русскихъ, азбучный порядокъ нѣсколько отстаетъ отъ обычнаго.

За обязательное выясненіе цѣлаго ряда затруднительныхъ словъ и выраженій приношу благодарность многоуважаемымъ односпециальникамъ Бодуэну-де-Куртенэ и Нерингу.

Сознавая самъ за своими «Выписками» кое-какіе недостатки и допуская, что въ нихъ могутъ найтись и другіе, имъ не замѣченные, составитель тѣмъ не менѣе надѣется, что эта книга будетъ вполне пригодна для того, что онъ поставилъ себѣ ближайшею цѣлью.

Романъ Брандтъ.

Изъ Флоріанскої (Маргаритиної) псалтыри *.

Псаломъ I.

1. Благославiонъ мужъ, ѵенъ jestъ не сзедъ по радзе немилоści-
wych, и на drodze грешныхъ не сталъ jestъ, и на stolcu наглаго
spadnienia не сидзалъ jestъ. 2. Але в законѣ божемъ вола jeho, и
в законѣ jeho бѣдзие мыслѣть ве днѣ и в нocy. 3. А бѣдзие jako
дрzewo, жеъ szczepiono jestъ подлугъ ciekęcychъ wódъ, жеъ owocъ swój
da в swój czasъ. 4. А listъ jeho не spadnie, и wszystko, czsokoli
uczyni, prześpieje. 5. Не tako немилоściwi, не tako—але jako
prochъ, жеъ rzuca wiatrъ od oblicza ziemi. 6. Prz(e)to не wstają
немилоściwi в сзудзѣ, ani грешницы в радзе prawychъ. 7. Во
znaje Gospodzinъ drogę prawychъ, а droga złychъ zginie.

Псаломъ II.

1. Przeczъ skrzytało pogaństwo, а ludzie myslili są próżnośćъ.
2. Przystajali są królowie ziemscy, а księżęta seszli są sie на gromadę
przeciwo Gospodnu и przeciwo jeho pomazańcu. 3. Roztargujmy
jichъ przekowy и szrucimy s nasъ jarzmo jichъ. 4. Jenъ przebywa на
niebiesiachъ pośmieje sie jimъ, и Gospodzinъ zwala śmiechъ в nichъ.
5. Tegdy mówtwić бѣдзие k nimъ в gniewie swojemъ и в rozsierzniu
swojemъ zamąci je. 6. Але ja postawionъ jeśmъ królъ od niego на
Syonъ górze świętej jeho, przepowiadającъ kaźńъ jeho. 7. Gospodzinъ

---

* По Неринговскому изданію: Psalterii Florianensis partem polonicam ad fidem
codicis recensuit apparatus critico indice locupletissimo instruxit Wladislaus Nehring.
Poznań 1883.

rzekł ku mnie: «syn mój jeś ty, ja dzisia porodził jeśm cie. 8. Pożądaj ote mnie, i dam ci pogany w dziedziczstwo twoje i w trzymanie twoje kraje ziemskie. 9. Włodać będziesz nad nimi w mielte żelaznej, a jako ssąd zdunowy rozbijesz je». 10. A już królowie rozumiejcie, nauczcie sie, czso sądzicie ziemię. 11. Służycie Bogu w strasze, i wiesielcie sie jemu se drzenim. 12. Przyjmiecie pokaznienie, bo snadź rozgniewa sie Gospodzin, i zginiecie z drogi prawej, 13. gdy rożgą na krótea gniew jego. Błogosławieni wszyscy, jż imają w niem pwę.

Псаломъ III.

1. Gospodnie, przecz są sie rozplodzili izto mie męczą! wiele jich wstaje przeciwu mnie. 2. Wiele jich mółwi mojej duszy: «nie jest zbawienie jej w jego gospodnie». 3. Ale ty, Gospodnie, przyjemca mój jeś, sława moja, i powyszaję głowę moję. 4. Głosem mojim ku Gospodnu wołał jeśm, i wysłuszał mie z góry świętej swojej. 5. Ja jeśm spał i naspiał jeśm sie; i wstał jeśm, bo Gospodzin przyjął mie. 6. Nie będę sie bać tysiąca luda ostapajęcych mnie — wstań, Gospodnie, zbawiona mie uczyń, Boże mój. 7. Bo jeś ty pobitł wszystkie przeciwiające sie mnie przez winy, zęby grzeszników startł jeś. 8. Boże jest zbawienie, i nad ludem twojim pożeganie twoje.

Псаломъ VI.

1. Gospodnie, w twojem rozsierzdziu nie swarz mie, ani w twojem gniewie kazni mie. 2. Smituj sie nade mna, Gospodnie, bo niemocem jeśm; uzdrów mie, Gospodnie, bo zamącony są wszytki kości moje. 3. I dusza moja zamącona jest barzo — ale ty, Gospodnie, dokąd? 4. Obróć(-ci?) sie, Gospodnie, i wytargni duszę moję: zbawiona mie uczyń prze miłosierdzie twoje. 5. Bo nie jest we śmierci jenże by ciebie pomniał; ale w piekle kto sie będzie kajać? 6. Usiłował jeśm w mojem płaczu—myć [sie] będę po wszytki nocy łoże moje: [se] szłami mojimi łoże moje smoczę. 7. Zamąciło sie jest od rozsierzdzia oko moje, postarzał jeśm sie miedzy wszemi nieprzyjacióły mojimi. 8. Odstąpcie ode mnie wszytcy, jż czynicie lichotę — bo wysłuszał Gospodzin głosa płaczu mego. 9. Wysłuszał Gospodzin

prosbę moję, Gospodzin modlitwę moję przyjął. 10. Zapalajcie się i zamęceni bądźcie sildą, wszystkie nieprzyjaciele moi—obróceni i zapłonęli bądźcie barzo rychło!

ПѢ А Н О В Ѹ XLIX.

1. Bóg bogów Gospodzin mówił jest i wezwał zfiemię. 2. Od słońca wzhoda aż do zachoda, od Syon wlebleność krasy jego. 3. Bóg [nasz] jawnie przyjdzie, Bóg nasz, i nie będzie milczed. 4. Ogień w obeźrzeniu jego sie zażze, a w okwędze jego burza groźna. 5. I przyzwał niebo s wirzchu i ziemię, obeźrzed lud swój. 6. Zgromadzajcie jemu święte jego, już obrządzają zakon na ofierę. 7. I wzwiastują niebiosa spawiedlność jego, bo Bóg sędzią jest. 8. Słuchaj lud mój, a będąc mówić, Izrael, i świadczyć będę tobie [Boże]—Bóg twój ja jeśm. 9. Nie w ofierze twojej karać będę cię, bo ofertorzyje twoje w obeźrzeniu mojem są zawždy. 10. Nie wezmę z domu twego cielat, ani z stad twych kozłów. 11. Bo moja są wszytka zwierzęta lasów, kobyły na górach i wołowie. 12. Poznał jeśm wszytki ptaki niebieskie, i cudność rolėj se mną jest. 13. Aż mi będzie chcieć sie jeść, nie powiem tobie, bo mój jest okrąg świata i pełność jego. 14. Aza jeść będę mięso byków, albo krew kozłową pić będę? 15. Oferuj Bogu ofierę chwały i wracaj wirzchnemu obietnice twoje. 16. I wzowi (wzów?) mie w dzień zamęta — wytargnę ciebie, i poczczisz mnie. 17. Ale grzesznemu rzekł Bóg: czemu ty wypowiadasz spawiedności moje, obrząd mój prze usta twoja? 18. Ty zaprawdę nie naźrzał jeś czci, i porzucił jeś mólwy moje zasię. 19. Gdy jeś widział złodzieja, bieżał jeś s nim; i s cu(dzo)łozcami część twoję kładł jeś. 20. Usta twoja oplwita była zgłoby, a język twój śpiewał jest leść. 21. Siedząc przeciwu bratu twemu mówił jeś, i przeciwu synowi macierze twojej kładł jeś szkodę — to jeś czynił, a ja jeśm milczał. 22. Wnimał jeś złe, iże będę tobie podobny — karać cię będę i postawię przeciwu tobie oblicze twoje. 23. Rozumiejcie temu, już zapominacie Boga; być niekiedy nie połapił, a nie będzie, jenże by odjął. 24. Ofiera chwały poczci mie, a tamo droga, jaż pokażę jemu zbawienie Boże.

Псаломъ LXXXI.

1. Bóg stał we zborze bogów — w pośrodku za prawdę bogi rozsądza. 2. I dokąd sądzicie lichotę i oblicze grzesznych bierzecie? 3. Sądzicie (Sądzicie?) niemającemu i sirocie, cichego i ubożego sprawcie. 4. Wytargńcie ubożego, i niemającego z ręki grzesznego wywołcie. 5. Nie wiedzieli są ani rozumieli, we ómach chodzą — poruszają się wszystka założenia ziemi. 6. Ja jeśm rzekł: bogowie jeście i synowie wysokiego wszyscy. 7. Wy zaprawdę jako ludzie mrzecie, a jako jeden ze książąt padniecie. 8. Wstań, Boże, sądzi (sądź?) ziemię, bo ty dziedzicem będziesz we wszech poganoch.

Псаломъ CXXVIII.

1. Często wybijali mię ode młodości moje, rcy ninie Izrael. 2. Często wybojowali mię ode młodości mojej, ale nie mogli mnie ostać. 3. Na chrzebcie mojem kowali są grzeszni, przedłużali są lichotę swoją. 4. Pan prawdziwy setnie wirzchy [albo żyły] grzesznych—osromoceni bądźcie i obróceni opak wszy(t)cy, już nienazrzą Syon. 5. Bądźcie jako siano strzeszne, jeź drzewiej niż je wytargają zwiędnie. 6. Z jegoż nie napełnił ręki swojej jenże będzie żać, i łona swego jenże snopy zbierać będzie. 7. A nie rzekli są jizto mijachę: «błogosławienie Panowo na was, błogosławili śmy wam w imię Panowo».

Псаломъ CXXXVII.

1. Chwalić cię będę, Gospodnie, we wszem sercy mojem, bo słuszał jeś wszystka słowa ust mojih. 2. Przed obliczym [albo oczyma] angielskim[a] będę gąść tobie, i pokłonię się ku kościołu świętemu twemu, i ch(w)alić będę imię twoje. 3. na miłosierdzie twoje i prawdę twoję—wielczył jeś nade mną wszystko imię święte twoje. 4. W którykoli dzień wzowę cię, usłyszysz mie—wzmnożysz w duszy mojej siłę [albo moc]. 5. Chwalić cię będą, Panie, wszyt[ki](cy) królewie ziemi, bo słyszali wszystkie słowa ust twojich. 6. Bychę piali na drogach Panowych, bo wielika jest sława twoja Panowa. 7. Bo wysoki Pan, a śmierna ogląda, a wysoka od daleka znaje. 8. Będę li chodzić wśród zamęta, ożywisz mię, i nad gniewem nieprz(y)a-

cielów moich wściagnął jeś rękę twoję—i zbawiona mię uczyniła prawica twoja. 9. Pan opłaci (opłacić?) za mię; Pan, miłosierdzie twoje na wieki,—działa rękę twoją nie gardzi (gardź?).

О б щ а я и с п о в ѣ д ѣ .

(1375 г.) *.

Ja gr(z)eszny człowiek kaję się oćcu i mile (młej) Marie, matce Boże(j), i wszem świantym, i tobie, otcze duchowny, mych wszech grzechów, com się jich dopuścił ot mego porodzenia aż do dzisie(j)-szego dnia mą pięcią rozumu (-mów): weźrzeniem, słyszeniem, ukuszeniem, ...pomyszeniem, przemówieniem. Jakośm co często jzgrzeszył, tego mi dzisia żal ot mego prawego serca, i tego się kaję. Kaję się teże, iżem się dopuścił siedm śmiertnych grzechów: w pyszności, w pijaństwie, w łakomstwie, w gniewie [w żarze], w za wiści, w nienawiści, nieczystotę mego żywota, i we śnie i na jawie, w lenistwie, dopuszczeniem złego, opuszczeniem dobrego. Jakośm koli mego twórcza roz(g)niewał, tego mi dzisia żal ot mego prawego serca. Kaję się teże, iżem się nie popelniał sześcióra miłosierdzia twórcza mego: ubogiego łącznego nie nakarmił ani napojił, pustego nie obłożył (obłoczył?), nagiego nie przyodział, jętego nie wucieszył, niemocnego nie nawiedził, martwego do grobu nie przyprowadził. Jakośm to często omudził, tego mi żal. Kaję się teże, iżem się przestąpił dziesięciórą bożą kaźń, te jeśm nigdy nie popelnił ja, co mi mój tforzec kazał, mego młego gospodzina ot mego serca nie młował, jego święte męki nie oplakał, jego świantych pięci ran nie oplakał, świantego wiernego bożego ciała dostojnie nie przyjmował, mego otca i me macierze nie czcił, częstom si(e) nie gniewał mych grzechów, cośm się jich dopuścił. Tego mi żal i tego się kaję, i proszę Twórcza wszemogancego w tro(j)cy jedynego, i mili(-le или -tej) matki boże, i wszech świantych, i ciebie, oćcze duchowny, by mie raczył rozdrzeszyć mych wszech grzechów wiadomych i niewiadomych. Amen.

---

* По Нерягу, Altpolnische Sprachdenkmäler. Systematische Uebersicht, Würdigung und Texte. Berlin 1886.

Изъ Гѣвзенскихъ проповѣдей.

(Около 1420 г.)*.

Dziatki miłe, nasz Ch(rys)t(us) miły jest on swe święte apostoły tэмuto nauczał był, kákoćby oni na tэмto świecie miedzy chrześcianami bydlic mieli, a przetoć on rzekł jest był k nim, rzekąc tako: Bądźcie tako mądrzy, jakoć są węzewie mądrzy. Iżci napir(w)sze wąż tэто mądrość ma, iże gdyż ji ch(c)ą zabić, tedyć więc on kryje i szon(u)je swą głowę, a o ciałoć on nic nie dba; a takieżci święci apostołi sąć oni to byli czynili. Aleć nawięce święty Bartłomiej jest on to był czynił, iżec on swe głowy, toć jest miłego Chr(ystus)a jest był szonował. Wtórec przyrodzenie jest to węzewie, iże gdyż się on ch(c)e odmłodzić, tedyć więc on je gorzkie korzenie, a potem więc on wlezie w durę ciasną; a tako więc on tamo (z) siebie starą skórę zé(j)mie. A takież my zdrućmy (z) siebie starą skórę, toć jest stare grzechy, a jedźmy teże gorzkie korzenie, toć jest iżbychom na tэмto świecie niektóryą mękę prze miłego Chr(ystus)a cirpieli na naszym ciele. A toć święty Bartłomiej jest on to był uczynił, iżci on skórę swego ciała prze miłego Chr(ystu)sa dał jest był oblupić—iże pisze się nam o tem tako: iże gdyż jest on króla tэто ziemie Indye jest był okrz(c)ił i na wiarę kr(z)escijańską jest ji on był nawrócił, tedy więc biskupowie tэто jiste ziemie są się oni byli sjachali, a świętego Bartłomieja są oni byli jęli, a do brata tego jistego króla są go oni byli przywiedli. Tedy więc tento jisty król jest się był nań roz(g)niewał, tego dla iżec bóg jego, cóż mu jest było to imię Astarot dziano, jest on s wysokości na ziemie spatił był a w proch jest się on był obrócił. A tako więc on król siln(y)m gniewem jest na sobie swe odzienie rzazał był, a świętego Bartłomieja kazał jest był na prongę zawiesić, a miotłami ji bić i s jego ji skóry żywo oblupić. A gdyż więc oni są mu to byli uczynili, tedy więc potem oni są ji byli ścięli. A pr(z)eztoć on skórę swego ciała jest był zdrzucił, iżbyć on koronę królestwa niebieskiego był zastąpił.

---

* По Нерингу, Altpolnische Sprachdenkmäler.

Житіє Св. Влація*.

Teda użrzewszy to ci iści lowcy jeli od nich i powiedzieli swemu starzejszemu, jenże przyczyniw więcej panostwa, i posłał je ku świętemu Błażeju, każe świętego Błażeja przed się przywieść. Tej istej nocy Krystus świętemu sie Błażeju pokazał a rzkać jemu: «Błażeju, żywą ofierę mnie ofieruj!» Potem zjutra rycierze i panosze pón (въ пук. poon) przyjeli a rzkać: «Błażeju, wynidzi — woła cie książę. Teda wystapiw święty Błażej, przywitał je a rzkać jim: «dobrzeście przyszli, synowie mili; już widzę iż mie Bóg nie zapomniaał—gotów ci jeśm s wami jechać, gdziekoli chcecie». Teda tę całą drogę kazańa nie przestajał, a cuda wielika czynił. Osobnie jedna niewiasta syna swego k niemu przyniosła, jemuż synowi kość rybia w gardle uwięzła, od jeże już skończeć zaczynaał. Mać tego dziecięcia płaczący pożałała pomocy od świętego Błażeja. Święty Błażej poprosiw Boga, rękę swą dziecięci na głowę włożył, od jegoż dotknięcia dziecię pełne zdrowie wzięło. Jini niemocni, ślepi i chromi, przez jego prośbę uzdrowieni byli. Takie jedna niewia(sta)..... a zatym użrzel wilka, a on wieprza zasię niesie i puścił ji całą i zdrowa onej niewieście. A gdyż w miasto przyniesion święty Błażej, teda sędzia tego miasta przykazaaw ji w ciemnicę przez noc wsadzić, a drugiego dnia kazał ji przed się przywieść, jemuż słodkimi słowy rzekł: «miej sie dobrze, Błażeju, przyjacielu naszych bogów!» Święty Błażej jemu odpowiedział a rzkać: «miej sie dobrze, dobry sędzia, ale nie mółw, by waszy, bałwanowie bogowie byli—aleć są djabli, již se wszemi s tymi, czsóz sie jim modlą i w nie wierzą, wiecznemu ogniu przysądzeni będą». Rozgniewaw sie sędzia przykazał ji kijmi bić, a zbiwszy zasię w ciemnicę wsadzić. Święty Błażej jemu rzekł: «wiło! mnimasz, by twe[j] męki mogły odjąć miłość bożą, jaż jest ućwierdzona w siercy meem? gotów ci jeśm jić nie tele w ciemnicę, ale i we śmierci prze imię Jezu-Krystusowo». A s tym przez noc wsadzon do ciemnice. Potem wwiedzion przed sędzię, jenże jał ji namałwiać, onże grozą onże dobrą rzeczą, aby sie odwrócił od krześciańskiej wiary.

* Biblioteka Ossolińskich. Poczet nowy. Tom IV. Lwów 1864, str. 173—191 i 192—202.

Święty Błażej moźnie żądał cirzpienia prze Jezu Krysta. Uźrzew to sędzia, kazał ji. . . . . zbirać, prze jaż sędzia dał je sjimać, chcąc je przymęczyć, aby sie jich bałwanom modliły. Teda jemu ony niewiasty odpowiedziały: «czarny są waszych bogów obrazy; ale chcćcieli bychom sie jim modliły, odpuscicież naam, acz je do wody doniesiemy i zmyjemy—więc uźrzycie, iż ci sie jim będziemy modlić». Teda sędzia tego wszego jim powolił. Ty isty niewiasty wziąwszy ony djabelskie obrazy, niesły je do jeziora i stopiły a rzkać: «sąli to bogowie, niechać wylazą z tego jeziora!» To usłyszew sędzia, wściekłym gniewem jał sie saam bić a rzkać swym sługam: «nędzni! czemuście nie chowali bogów naszych, aby sie jim ta nieczesz nie stała? Jidźcież, przywiedźcie przed mię ty niewiasty!» A gdyż są przywiedziony, rzekł jim sędzia: «takoż wy dobrą rzeczą mółwiąc zdradziłyście mie w mych bogoch—wmietałyście je w jezioro!» Jemuż niewiasty odpowiedziały: «Bóg wszemogęcy wie myśl człowieczą. A gdyż to twoji bogowie byli, czemuż tego czso sie jim stało nie wiedzieli?... . . . . . skwarzonym ołowem oblewać, a potem kazał je powiesić i kazał je żelaznymi osekami targać, jichże ciała w śniegowej białości była. . . . . «bądźcie družnego (т.-е. darzego?) siercał dōbrzeście poczęły, dobrze doskonajcie: za krótką mękę weźmiecie wieczne wiesiele». Usłyszewszy to ony, teda s tego każda żadała miłosciwie prze Jezu Krysta cirzpieć. Potem sędzia kazał je w wieliki ogień wmiotać, jimże ogień nicz nie szkodził. Uźrzew to sędzia, rzekł jim: «ostańcie swych czarów a mółdcie sie naszym bogom! alboć waas każę wszystkie ścinać». A ony jemu odpowiedziały: «dokonaj czsoś począ—jużci naas nasz miły Jezu Kryst woła k niebieskiemu królestwu». Usłyszew to sędzia, kazał je wszystkie pościnać. A gdyż je ku śmierci wywiedziono, pokłakszy na swa kolana, naczęły Boga prosić a jemu sie polecać a rz[e]kąc: «Gospodnie wszemogęcy, jenżeś naas wywiódl z ciemności przezwiarstwa a wwiódlęs naas w światłość twej słodkiej znajomości, czsożes nasza ciała kazał sobie żywo ofierować—przyjmi dzisia nasze dusze: tobieć je polecamy». A zatym wszech głowy pościnały. Potem sędzia kazał przed się świętego Błażeja wywiesić a rzkać jemu: «chcesz sie bogom naszym modlić, czyli nie chcesz?» Święty Błażej jemu odpowiedział: «stradniku nędzny, nie bojęć. . . .

Изъ „Софiнної“ (Шарошпатацкой) библии.

(Средини XV столѣтiя) *.

Бытiя гл. XXIX.

1. Tedy Jakób szedł, i przydzie do ziemie na wschód słuńca.
2. I u(ż)rzal studnicę na polu, a trzy sta(da) owiec stojąc oko-
ło jej, bo s tej studnicej napawany, i zakładowana ta studnica ka-
mieniem. 3. A mieli są obyczaj ѓnito pastuchowie, gdyż się wszyscy
owce seszły, tedy kamień odwalili i napawali owce, a napojiwszy
lepak zasię założyli ѓnymto kamieniem. 4. Tedy Jakób rzecze ku
pastucham: «Bracia, odkąd jeście?» Tedy oni odpowiedzieli, że z
Aram. 5. I opyta jich, znaliby Labana, syna Nachorowa. Odpowie-
dzieli: «znamy». 6. I rzecze Jakób: «Zdrów-li jest?» Tedy oni rzekli:
«Dobrze się jima». I rzekli: «Otoć jidzie dziewczka jego Rachel s
stadem swym». 7. Tedy rzekł Jakób: «Daleko[li] jest jeszcze do
wieczora, a nie jest godzina gnać stad do chlewów, ale napojć
owce i gnać je lepak na pastwę». 8. Tedy oni rzekli: «Nie może-
my, dojad się wszystkie stada nie zbiorą—bo nie odwalimy kamienia
s studnicej, a stad nie napojimy». 9. To jeszcze między sobą mó-
wili, a w ten czas Rachel poszła z owcami oćca swego, bo jest
pasta owce. 10. Tedy ją użrzal Jakób, a wzwiędział, że jest siostra
jego ujeczna, a owce jego uja, Labanowy. Tedy odwalił kamień,
jimże studnicę zakrywano. 11. A napojiwszy dobytek, i jimie się
jej całować. A zapłakaw, 12. i rzekł jej, iże jej jest brat, syn Re-
beczyn. Tedy ona rychło bieżawszy, powiedziała oćcu swemu. 13. Jen-
że usłyszaw, iże przyszedł Jakób, syn siostry jego, wybieglł przeciw
jemu i obłapilł i pocałował i wwiódlł ji do swego domu. 14. A usłyszaw,
iże był przyrodzon jemu, tedy rzecze: «Ty jeś kość moja a ciało
moje». A gdyż minie miesiąc temu, 15. rzekł jest k niemu: «Prze-
toli mi darmo бѣdziesz służyć, iżeś brat mój? Powiedz mi, czso
chcesz ode mnie wziąć? 16. A jimiał jest dwie dziewce — starszej
dziano Lia, a młodszej Rachel. 17. Ale Lia miała jest oczy bole-
ce, a Rachel twarzy kraśnej a weżżenia nadobnego, 18. którążto

---

* По изданiю Матъѣеваго: Biblia królowej Zofii żony Jagielły (!) z kodexu Sza-
rozpatackiego... wydana przez Antoniego Małeckiego. We Lwowie 1871.

Jakób miłował. Odpowiedział jest: «Będę służyć prze dziewczę twą Rachel, młodszą, siedm lat». 19. Tedy Laban odpowiedział jemu: «Lepiej ci jest, iżęć ją tobie dam, niżli jinemu mężowi — pżetoż ostań u mnie». 20. Tedy Jakób służył z Rachel siedm lat, a widziała się jemu mała wielmi chwila prze wielką miłość. 21. Rzekł jest ku Labanowi: «Daj mi żonę moję, boć jest czas już się dokonał, ac bych wszedł k niej. 22. Jężeto zezwaw wielkie przyjaciele na gody, uczynił swadźbę. 23. A gdy było wieczór, wwiódł k niemu Laban dziewczę starszą... 24... jężeto jimię Zelfa. Ku niężeto 25. kiedy był Jakób podług obyczaja w[y]szedł, z jutra [a] użrzał, iżę to jest była starsza dziewczka s nim, i rzekł jest ku ćciu swemu: «Czso jest to, czsóz jeś uczynił? A wszako jeśm tobie za Rachel służył—przecz jeś mi w nocy położył starszą? 26. Odpowiedział Laban: «Nie u nas tego wobyczaja, bychom młodszą pirwiej wydali za mąż. 27. Napełni tydzień dni tejto swadźby, a potem ci tęto dam, gdyż mi to będziesz służyć siedm lat». 28. A on wielmi rad przyzwolił. A gdyż tydzień minął, tedy pojmie Rachel, 29. jężeto dał ociec (s) dziewczką Balu. 30. A tak jimię żadać swadźby i pocznie poślednią więcej miłować niżę pirwą, i służył jemu drugich siedm lat. 31. A widząc Bóg, iżę nienawidział starszej, jężeto jimię Lia, otworzył Bóg jej żywot, a siostrę jej przedziatkinię ostawi. Którażto poczawszy i porodziła syna, i zdzieje jemu jimię Ruben...

III книга Царствъ, гл. XXI.

1. A po tych słowiech była tego czasu winnica Nabotowa Jezraelskiego, jaż była w Jezrael podle sieni Achabowy, króla Samarckiego. 2. I mówił Achab ku Nabotowi, rzekąc: «Daj mi winnicę swą, ac uczynię sobie zagrodę zielną, bo mi jest w sąsi(e)dstwie a blišku męgo domu! a dam tobie za nią winnicę lepszą, a jestliż się podobniej zda, dam ci sżebra zacz stoi. 3. K temu odpowie Nabot: «Smiluj się nade mną pan, abych nie dał dziedzictwa oćców mych tobie». 4. Tedy przyszedł Achab do domu, gniewając się a gorląc się tego słowa, jeż mówił k niemu Nabot Jezraelitski, rzekąc: «nie dam tobie dziedzictwa oćców mych». A porzucił się na łozę swe, obróciw twarz swą k ścienie, i nie jadł chleba. 5. Tedy

wszedłszy k niemu Jezabel, żona jego, i rzecze k niemu: «Czso jest tego, z niegoż się zasmęciła dusza twa, przecz nie jész chleba?» 6. On jej odpowie: «mówilem ku Nabotowi Jezraelskiemu, rzekąc jemu: daj mi swą winnicę, a weźmi za nią pieniądze, a jestli się lubi tobie, dam za nią lepszą winnicę; a on rzekł: nie dam tobie winnice mej». 7. I rzecze Jezabel, żona jego, k niemu: «wielkiej sławętności jeś, a dobrze sprawiasz królewstwo Izraelskie—wstań a jedz chleb, a bądź dobrzej myśli: ja tobie dam winnicę Nabotowę Jezraelskiego. 8. Tedy napisawszy listy jimieniem Achabowym a znamionawszy [ji] (je) pirścieniem jego, posłała ku urodzeńszym, jż byli w mieście jego a bydłili s Nabotem. 9. A to było pisano na liściech: przykażcie post, a każcie siedzieć Nabotowi między urodzeńszymi luda, 10. (a) wydajcie dwa męża syny Belial, ać krzywe świadecztwo powieta: «złorzeczył Nabot Boga a króla», (a) wywiedźcie ji a ukamionujcie, a tak umrze. 11. I uczynili mieszczenie jego i urodzeńszy a lepszy, jż bydłili s nim w mieście, jako jim przykazała Jezabel a jako było napisano na liściech, jeż była k nim posłała. 12. I przykazali post, a siedzieć kazali Nabotowi między pirwymi z luda. 13. A przywiodsz(y) dwa męża, syny djablowa, kazali jima siedzieć przeciw jemu. Tedy ona, toć už (tocóz?) mężowie Belial, rzekła sta przeciw jemu świadecztwo przed wszystkim ludem: «przeklinał Nabot Boga a króla». Przetóż wywiódszy ji z miasta, ukamionowali. 14. I posłali ku Jezabel, rzekąc: «ukamionowan Nabot i umarł». 15. Tedy się stało, gdyż usłyszała Jezabel Nabota, iże ukamionowan a umarł, rzekła ku Achabowi: «wstań, wwiąż się w winnicę Nabotowę Jezraelskiego, jen nie chciał pozwolić tobie a dać jej a wziąć pieniądze za nią—bo nie żyw Nabot, ać umarł». 16. Tedy usłyszaw Achab, iże umarł Nabot, wstał i jał do winnice Nabotowy, aby się w nią wwiązał.

Книга Товита, гл. VII.

1. A gdyż wnidą do Raguela, przyjął je s wieliką radością. 2. A weźrzaw Raguel na Tobiasza, rzecze ku Annie, żenie swej: «O kako podobien jest ten młodzieniec ku memu synowcu!» 3. A gdyż to powie, rzecze: Otkądście, mloda bracia naszy?» 4. Ona sta odpowiedziała: «Jeswa z pokolenia Neptalimowa, z jęcćów miasta

Niniwe». 5. I rzecze jima Raguel: «Znata-li Tobiasza, brata mego?» A ona rzekła sta: «znawa». 6. A gdyż wiele dobrego Raguel o niem mówił, rzekł anioł ku Raguelowi: «Tobiasz, na któregoż ty pytasz, jest ociec tego młodzieńca. 7. To Raguel usłyszaw, szyje Tobiaszowy chwaciw się, pocznie ji całować. A dzierzał się jego szyje s płaczem i rzecze: «bądź tobie pożegnanie, synu mój miły, bo jeś dobrego druga a czsnego męża syn». 8. W tę godzinę Anna, żona jego, a Sara, dziewczka jego, słyszac tę rzecz, poczęłe sta szić (szić?). 9. A tu społu pomówiwszy, przykazał Raguel skopu zabić a gody przyprawić. 10. A gdyż jich poczci, aby k stołu siadła, poszedw Tobiasz, rzecze: «tu ja dziś ni jeść ni pić będę, dokąd mnie w mej prośbie nie wysłuchasz, a dokąd mi nie ujiścisz, iże mnie swą dziewczkę Sarę dasz». 11. To słowo Raguel usłyszaw, lęknie się, wiedzac czso się przygodziło onym siedmi mężom, za które była oddana. I pocznie się bać, aby snadź i temu takież (się) nie przygodziło. 12. A gdyż o tem na myśli przemyślał, długo nie daje odpowiedzi proszącemu, rzecze jemu anioł: «nie bój się dać dziewczki swej jemu — bo tego, jen się Boga boji, ma być małżonka dziewczka twa; a przeto jej nie mógł jiny mieć». 13. Tedy rzecze Raguel: «nie wątpię, iże Bóg prośby a słyzy me przed swe oblicze przypuścił, 14. a wierzę temu, iże przeto Bóg wasze przyscie ku mnie zjednał, aby i tako ma dziewczka była przyjednana ku swej rodzinie podle zakona Mojżeszowa; a przeto na tem nie wątpi[ę], ale jist bądź, iżeć ją tobie dam». 15. A ujaw prawą rękę dziewczki swej, da ją w prawicę Tobiaszową, rzekąc: Bóg Abramów a bóg Izaaków i bóg Jakobów bądź s wama, a ten was zdaj, a racz nappełnić swe pożegnanie nad wama». 16. A w tę dobę wziaw list, podle tego tedy prawa uczyni zapis małżeński. 17. A potem godowali, chwalać Boga. 18. Tedy zawoła Raguel Anny, gospodynjej swej, i przykazał jej, aby przyprawiła jima jiny pokój. 19. Do niegoż gdyż wwiedzie Sarę, dziewczkę swą, ona pocznie szić (szić). 20. Ku niej on rzecze: «Silnej myśli bądź, dziewczko ma! Bóg niebieski daj tobie radość a ucieszenie za tę teskność, jazešto drzewiej cirpiala».

Pieśń Bogarodzica *.

1. Boga rodzica dziewica,
Bogiem sławiena Marya,
U twego syna gospodzina,
Matko zwolena Marya,
Zyszczycy nam spust winam!

Kyrie eleison.

2. Twego dzieła krzyciela,
bożycze **,
Usłysz głosy, napelni myśli czło-
wiecze.

3. Słysz modlitwę, jaż nosimy,
To dać raczy, jegoż prosimy:
A na świecie zhożny pobyt,
Po żywocie rajski przebył.

Kyrie eleison.

4. Nas dla wstał z martwych
syn boży—
Wierzy-ż w to, człowiecze zho-
żny,

Iż przez trud Bóg swój lud
Odjął djablej stróży! ***

5. Przydał nam zdrowia wiecz-
nego,
Starostę skował pkielnego,
Śmierć podjął, wspomionał
Człowieka pirwego.

6. Jenże trudy cierpiał bez-
miernie,

Jeszcze by *** nie przespał za-
wiernie,

Aliż sam Bóg z martwych wstał.

7. Adamie, ty boży kmieciu,
Ty siedzisz u Boga w wiecu—
Domieści [ż] swe dzieci,
Gdzie królują anieli.

8. Tegoż nas domieści,
Jezu Kryste miły,
Bychom s tobą byli,
Gdzie się nam radują
Wsze niebieskie siły.

9. Była radość, była miłość,
Było widzenie twórcza
Anielskie bez końca;
Tuć się nam zjawiło
Djable potępienie.

10. Ni srebrem, ni złotem
Nas djabłu odkupił,
Swą mocą zastąpił—
Ciebie dla, człowiecze,
Dał Bóg przekłóć sobie
Ręce, nodze obie:
Kry święta szła z Boga (boka)
Na zbawienie tobie.

11. Wierzy-ż w to, człowiecze,
Iż Jezu Kryst prawy
Cierpiał za nas rany,

* По Пилату: Dr. Roman Pilat. Pieśń Boga Rodzica. Pamiętnik Akademii Umiejętności w Krakowie. Tom. IV. W Krakowie 1880.

** Стихъ этотъ у Пилата опущенъ, какъ не поддающийся восстановленію.

*** По Нерингу: Das altpolnische Marienlied Boga Rodzica. Archiv für slavische Philologie, I, 76.

Swą świętą krew przelał
Za nas krześciany.

12. O duszy, o grzesznie,
Sam Bóg pieczęć ima:
Djabłu ją odyma,
Gdzie to sam króluje
K sobie ją przyjma.

13. Marya dziewice,
Prośmy synka twego,
Króla niebieskiego,
Aza nas uchowa
Ode wszego złego.

14. Amen, tako Bóg daj,
Bychom szli wszyccy w raj.

Изъ Вислицкаго статута, въ переводѣ 1449 г. *

O tem gdy rzeka àlibo (<alybo>) strumieeń dzieli między dwiema dziedzinama. Często rozmową między naszymi poddanymi o granice w dziedzinach jich, by były rostrzegniony, wielk(ie) skargi powstają, z jichże strawy się mnożą, a robocie wielkiej się niegdy podkładają niezgadający; ale iże rzeki częstokroć między dziedzinami płyną się, tego dla, acz które wsi àlibo dziedziny się k sobie zbiegają dzielenim niektórej rzeki àlibo strumienia, tako iż każda dziedzina swój brzeeg ima onej rzeki, acz opuściwszy pirzwe łożysko, obróci swe sciee àlibo płynieniee przez jinsze mieśca, nie obrócenim ludzkim, ale mocą włostną, tody pirzwe łożysko, kędy był zbieeg wody, za prawe granice maa być imiano [et](a) tam istee w jezierce oneem z obu wsiu ludzie słusznie ryby łowić będą. Ale [yniako] (jako) mówimy, będzie-li płynienie rzeki ot włostnego biegu przez oprawienie człowieczee odwrócono, [bo] tedy więc brzeeg rzeeeki za granice zawždy ma imiaan być.

Пѣсня на убіеніе великаго хорунжаго Андрея Тенчинскаго (убитаго въ 1461 году, въ Браковѣ) *

A jacy to źli ludzie mieszczanie Krakowianie,
żeby pana swego, wielkiego choragiewnego,
zabiliście, chłopi, Andrzeja Tanczyńskiego.
Boże, się go pożałuj, człowieka dobrego,
5 iże tako marnie szczedł od nierównia swojego.
Chciałci królowi służyci, swą choragiew miei,

* По Нерингу (Altpolnische Sprachdenkmäler).

- a chłopi pogańbieli, dali ji zabiei:
w kościele ci zabili, na tem Boga nie znali,
świętości nizacz nie mieli, kapłany poranili.
- 10 Zabiwszy rynną ji wlekli, na wschód nogi włożyli,
s tego mu gańbę czynili.
Do Wrocławianów posłali, do takich jako i sami,
a skarżąc na ziemiany, by jim gwałty działali.
Wrocławianie jim odpowiedzieli, żeście to złe udziałzi,
15 żeście się ukwapili, człowieka zabili.
Kłamacze chłopi, jako psi—byście tacy byli!—
nie stojicie wszytcy za jeden palec jego.
Minimalście, chłopi, by tego nie pomszczono,—
jaż ci jich sześć sieczono, jeszcze na tem mało.
- 20 A ten Wałtko radźca, ten niewierny zdradźca,
z Greglarem się radzili, jakoby ji zabić mieli.
Pan krakowski, jego miłość, swojimi przyjacioły—
Boże je racz uzdrowić—sie tego pomścili.
Jaki to syn szlachetny Andrzeja Tanczyńskiego,
25 żać on mści goranco oćca swego—
Boże ji racz pozdrowić ode wszego złego. Amen.

ИЗЪ ЖИТІЯ СВ. АЛЕКСІЯ *).

(XV віка).

Ach! królu wieliki nasz,	Żywot jednego świętego,
Cóż ci dzieją Maszjasz,	Cóż miłował Boga swego,
Przydaj rozumu k mój rzeszy,	Cztę w jednych księgach—
Me serce bóstwem obleczy,	o nim,
5 Raczy mię mych grzechów	10 Kto chce słuchać, ja powiem.
pozbawić,	W Rzymie jedno panię
Bych mógł o twych świę-	było,
tych prawić!	Cóż Bogu rado służyło.

*) По Вислоцкому „Legenda o św(ięty)m Aleksym. Wiersh polski z roku 1454. Przez Dr. Wł. Wisłockiego“. Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności. Tom IV. W Krakowie 1876. Str. 314—362 и по Нерингу „Altpolnische Sprachdenkmäler“.

- A miał barzo wielki dwór:
Prócz panosz trzysta ryce-
rzów,
15 Co są mu zawždy służyli,
Zawždy k jego stołu byli;
Chował je na wielebności i
na krasie—
Imiał koždy swe złote pasy.
Chował siroty i wdowy—
20 Dał jim osobne trzy stoły;
Za czwartym pielgrzymi
jedli—
Ci (ji) do Boga przywiedli.
Eufamian jemu dziano,
Wiel(i)kiemu temu panu,
25 A żenie jego dziano Aglias—
Ta była wubóstwu w czas.
Był wysokiego rodu,
Nie miał po sobie żadn[i]ego
płodu.
Więc ci jęli Boga prosić,
30 Aby je tym darował,
Aby jim jedno plemię dał—
Bóg tych próśby wysłuchał.
A gdy się mu syn narodził,
Ten się w lepsze przygo-
dził—
35 Więc mu zdziano Aleksy:
Ten był oćca barzo lepszy.
Ten więc służył Bogu rad.
Iże był star dwadzieścia k
temu cztery lata,
Więc k niemu rzekł ociec
słowa ta:
40 «Miły synu! każę tobie,
Pojim-że jekąc *) żonę so-
bie—
Której jedno będziesz chcieć.
Słubię tobie, tę masz mieć».
Syn odpowie oćcu swemu:
45 «Wszeko służę starszemu,
Oćcze, wszeko-m ja twoje
dziecię—
Wiernie! dał bych swój ży-
wot prze cię.
Co-kole mi chcesz kazać,
Po twój woli ma się to stać».
50 A więc mu cesarz dziewkę
dał,
A papież ji s nią oddał.
A w ten czas papieża miano,
Innocencjus mu dziano.
To ten był cesarz pirwy,
55 Archodoius niżli (? nyszly);
Której królewnie Famiána
dziano,
Co ją Aleksemu dano.
[A żenie dziano Aglias,
Ta była wubóstwu w czas].
60 A gdy się s nią pokładał,
Tėj nocy s nią gadał—
Wrócił zasię pirścień jėj,
A rzekł tako do niėj:
«Ostawiam cię przy t(w)ym
dziéwstwie;
65 Wróc mi ji, gdy będziéwa
oba w niebieskim królew-
stwie!
Jutro-ć siębier[z]ę od ciebie—

*) Pojim że jekąc (= jaką ci)—конъектура Неринга вм. за gyegocz.

- Służy temu, coż ci jest w
niebie!
A gdy-ć wszystkie stoły osię-
da,
Tedy-ć ja już w drodze będę.
- 70 Miła żono! każę tobie,
Służy Bogu w każdej dobie,
Wubogie karmi i odziewa(j),
Swych starszych nigdy nie
gniewa(j),
Chowa(j) się w(e) czci i w
każni,
- 75 Nie traci ni jednej przy-
jaźni».
Królowna odpowie jemu,
«Mam też dobrą wolą k temu,
Namilejszy mężu mój!
Tego się po mnie nic nie bój.
- 80 Każdy członek w mym ży-
wocie
Chcę chować w kaźni i w
cnocie—
Jinako po mnie nie wzwiész
Dojad ty żyw, ja też».
A jeko zajutra wstał,
- 85 Od obiada się precz brał—
O tym nikt nie wiedział,
Jedno żona jego,
Ta wiedziała od niego.
- A leżał tu sześćnaście lat,
Wszystko cirpiał prze Bóg
rad;
Siódmego na ćcie lata [za
morzem] (zmorzen?) był,
- 185 Co sobie nic (nie) czynił.
A więc gdy już umrzeć miał,
УЧЕН. ЗАП. ИСТ.-ФЕН. ОД.
- Sam sobie list napisał,
I ścisnął ji twardo w ręce,
Popisawszy swoje wszystkie
męki,
190 I wszystkie sztuki, co je płod-
ził,
Jako się na świat narodził.
A gdy Bogu duszę dał,
Tu się wiel(i)ki dziw stał:
Samy zwoony zwoonyły,
- 195 Wszystkie co w Rzymie były.
Więc się po nim pytano,
Po wszystkich domiech szu-
kano—
Nie mogli go nigdzie uajć,
A wždy nie chcieli przestać.
- 200 Jedno młode dziecko było,
To jim więc wzjawiło,
A rzekąc: «Aza wy nie wie-
cie o tym,
Kto to wumarł—ja-ć wam
powiem:
U Eufamia(na)-ć leży,
- 205 O jimże ta fała bieży—
Pod wschodem ji najdzie-
c(ie),
Acz go jedno szukać chce-
cie».
Więc tu papiież s kardynały,
Cesarz (se) swymi kapłany
- 210 Szli są k niemu s chorą-
kwiami,
A zwoony wždy zwoonyły samy;
Tu więc była ludzi siła—
Silno wielka ciszczba była.
Kogo-kole para zaleciała

- 215 Ot tego świętego ciała,
Który le chorobę miał,
Natemieść(ie) zdrów ostał;
Tu są krasne czteryzy świeće
stały,
Co są więc w sobie święty
ogień imiały.
- 220 Chcieli mu list z ręki wziąć,
Nie mogli go mu wziąć—
Ani cesarz, ani papież,
Ani wsztko kapłaństwo ta-
kież,
I wsz(y)tek lud k temu
- 225 Nie mógł rozdrzeć nicht rę-
ki jemu.
Więc wsztcy prosili Boga
za to,
- Aby jim Bóg pomókł na to;
By mu mogli list otjąć,
A wždy mu go nie mogli
otjąc,
- 230 Eżby ale poznali mało,
Co-by na tym liście stało;
Jedno przyszła żona jego,
A śc(ię)gła rękę do niego,
Eż jej w rękę upał list,
- 235 Przeto iż był jeden do dru-
giego czyst.
A gdy ten list oglądano,
Natemieće wuznano,
Iż był syn Eufamianów,
A ksiądz rzymskiego ce-
sarzów.
- 240 A gdy to ociec...

Изъ Навоѣкина („Ядвигина“) Молитвенника *).

(XV вѣка).

Gospodze moja, ciebie proszę przez twe dostojenstwo, jenześ przyjęła, gdy jeś matką Bożą uczyniona, przez miłego syna twego i przez jego wszystkie trudy, któryż[eś] na tym świecie cirpiał; i przez ty wszystkie smętki, któr[a](y)żeś przeń na tym świecie cirpiała; i przez jego świętą mękę; i przez ty wszystkie bolesti, jimiż jeś ipřed nim bolała w jego męce, w jego śmierci i, po jego śmierci przez tę radość, jażeś tedy miała, gdy jeś widziała ducha świętego stępując w święte apostoły; i przez tę radość, jażeś tedy miała, gdy jeś z duszą i s ciałem nade wszystkie kóry angielskie powyszszona; i przez tę radość, jażeś tedy miała, gdy jeś na prawicę świętej Trójce pomieszczona w koronę sławy i pocziwie koronowana; (i) przez tę radość, jażeś tedy miała, gdyż sławnyma oczyma sławę wszytkiej świętej Trójce obezrzała; i przez tę nadzieję,

*) По Ө. Фр. Вержбовскому „Польская христоматія“ Варшава 1888. Стр. 9.

[którzyż] (którę) prze cię mają wszyscy rozpaczeni, i przez ty wszystkie radości, jeż ci napomina cerkiew święta w swoich chwachach—pokaży mi w mojim końcu nawyszszą uciechę duszy mej; uciesz mi tedy macierzynym slutowanim, nie ostaw mi w mojih boleściach i w mojih tes[ch](k)nicach, nie rozpominaj tedy zgłoby mojej i krewkości człowiectwa mego. Przygarni mi ku twemu slutowaniu, przywiedź mi ku twemu slutowaniu, przywiedź mi przed oblicze synaczka twego, gdy stanę w groźnem sądzie: bądź tedy na mię lutościwa i łaskawa, iżby on weźrzawszy jako na swą matkę miłą i slutował sie nade mną; a raczy mi uprosić mnie, Nawojce, u swego miłego, aby mi nie pokazywał groźnego oblicza swego, ani [mie] (mi) zdawał, jakożem winowata podług mojih zasług, ale iżby mi ku zbawieniu przyłączył.

Сатира на лѣниваго мужа *) .

(XV вѣка).

<p>Chytrze bydlą s pany kmiecie, Wiele sie w jich siercu plecie. Gdy dzień panu robić maja, Częstoćroć odpoczywają. 5 A robią silno obłudnie; Ledwo wyndą pod południe, A na drodze postawają,— Rz[e]komo pługi oprawiają. Żelazną wić doma słoży, 10 A drzewianą na pług włoży. Wprzęgają chory dobytek, Chcąc złechmanić ten dzień wszy[s]tek— Bo umyślnie na to godzi, Iż sie panu zle urodzi. 15 Gdy pan przydzie, dobrze orze,</p>	<p>Gdy odydzie—jako gorze. Stoji na roli, w lemiesz klekc[i]e, Rz[e]komo-ć mu pług orać nie chc[i]e; Namysłem potraci kliny, 20 Bieży do chrosta po jiny— Szedw do chrosta, za krzem leży, Nie rychło zasię wybieży. Mnimasz każdy człowiek pra- wie, By był prostak na postawie: 25 Bo-ć sie zda jako prawy wo- łek— Ale-ć jest chytr(z)y pacholek.</p>
---	---

*) По Іосифу Шульскому „Три зabyтки языка польского XIV и XV wieku z manuskryptów podał Józef Szujski“. Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności. T. I. W Krakowie 1874. Str. 47.

Изъ Пулавской псалтыри.

(XV столѣтя *).

Псаломъ XXII.

1. Gospodzin mie opravia, a nic mnie ubędzie — na mieſce pastwy, tamo mie postavil. 2. Na wodzie pozdrowieństwa wschował (mie) — duszę moję **) obrócił. 3. Dowiódl mie na chodniki sprawiedlności prze imię swoje. 4. Bo acz bych chodzil ōród cienia ōmierci, nie bać sie będę złego: bo ty se mną jeſ. 5. Pręt twój i laska twoja—ta jesta mie ucieszyła. 6. Nagotowałeś przedemną stół przeciwu tym co mie męczą. 7. Utoczyłeś w oleju głowę moję, a czasza moja upawajaca — kako przeczysta jest! 8. A miłosierdzie twoje za mną pójdzie proknych dni żywota mego. 9. Abych przebywał w domu Bożem na długie dni.

Псаломъ XXIII.

1. Boża jest ziemia i pełność jej, okrag ziem i wszyscy již przebywaja w niem. 2. Bo on na wodach zalozył ja i na rzekach nagotował. 3. Kto wſtapi na górę Bożą, albo kto stanie na mieſcu ōwiętym jego? 4. Niewinnych rak a czystego sierca, jen nie wziol w próžność duszę swoją, ani przysiagl we lży bliźniemu swemu. 5. Ten wezmie błogosławienie od Gospodna i miłosierdzie od Boga, zbawiciela swego. 6. To jest pokolenie szukajacych jego, szukajacych oblicza Boga Jakobowego. 7. [Od](Pod)nieście, wrota, książeta wasza i podź(w)ignicie (sie), wrota wiekują, a wnidzie król chwają. 8. Który jest ten król ōławy? Gospodzin mocny i mogacy, gospodzin mogacy w boju. 9. [Od](Pod)nieście, wrota, książenta wasza i podźwignicie (sie), wrota wiekują! a wnidzie król ōławy. 10. Który jest ten król ōławy? Gospodzin mocny, on jest król ōławy.

---

*) По фотолитографскому изданію: Psa'terz Pu'awski. Z kodeksu pergaminowego księcia Władysława Czartoryskiego przedruk litograficzny wykonali Adam i Stanisław Piliński. Nakładem Biblioteki Kórnickiej. 1880.

**) Рукопись это уже употребляет ѣ (с съ продолженіем тонкой черты ео-вверхъ и внизъ), отличая его отъ равносильныхъ между собой о и а (подобныхъ же разности с и а). Последнія у насъ оба передаются черезъ а.

Псаломъ XLII (XLI).

1. Jakoż żąda jeleń do studzien wód, tako żąda dusza moja k tobie, Boże. 2. Żądała jest dusza moja ku Bogu, studnicy żywej—gdy przyd[a](ę) i pokaz[a](ę) sie przed licem Bożym? 3. Były mi zły moje chlehowie we dnie i w nocy, gdy mi mówią na każde: <gdzie jest Bóg twój?> 4. To wspominał jeśm i wylit jeśm duszę moję w mię: bo pójdę w miasto stanu dziwnego aż do domu Bożego. 5. W głosie wiesiela i w spowiedzi zwiek kochającego sie. 6. Przecz smętna jeś, dusza moja, i czemu mie męczysz? 7. Pwaj w Boga, bo jeszcze będę sie jemu spowiadać: zbawienie lica mego i Bóg mój. 8. Ku mnie samemu dusza moja smąciła sie jest — przeteż pomnieć będę ciebie z ziemie Jordań(s)kie i od Hermo-na, małej góry. 9. Głębokość głębokości wzywa w głosie źródł twoich. 10. Wszystkie wysokości twoje i wełny twoje[j] na mię poszły. 11. We dnie kazał Gospodzin miłosierdzie swoje, a w nocy pienie jego. 12. U mnie modlitwa bogu żywota mego—rzekę Bogu: przyjemca mój jeś. 13. Przecz jeś zapomniał mnie i przecz smęcien chodzę, gdy mie męczy nieprzyjaciel? 14. Gdy ścirają sie kości moje, urągali są sie mnie, co mie męczą, nieprzyjaciele moji. 15. Gdy mi mówią na każdy dzień <gdzie jest bóg twój?> Przecz jeś smętna, dusza moja, i przecz mie mącis? 16. Pwaj w Boga! bo jeszcze sie będę jemu spowiadać: zbawienie oblicza mego i bóg moj.

Псаломъ CXXXVI.

1. Na rzekach Babilońskich tamo siedzieli jeśmy i płakali, gdy jeśmy wspominali Syon. 2. Na wirzbach pośród jej zawiesiliśmy organy nasze. 3. Bo tamo pytali nas jiz-to jeńce wiedli nas słów pieśni, 4. a jiz-to odwiedli nas pienie: <pójcie Gospodnowo nam [o pieniu] (pienie) Syon!> 5. Kako śpiewać mamy pienie Gospodnowo w ziemie cudzej? 6. Zapòmnieli ciebie, Jeruzalem, zapomnieniu dana bądź prawica moja. 7. Przylni język mój krtaniu memu, acz nie wspomienę ciebie, 8. acz nie położę cie, Jeruzalem, na początku wiesiela mego. 9. Pamiętaj, Panie, syny Edom w dzień Jeruzalem! 10. jiz-to mówią <skażcie, skażcie aż do założenia w niej!> 11. Córa Babilońska nędzna! błogostawiony jenże odptaci tobie odptatę twoję, jaż odptacił(a) jeś nam. 14. Błogostawiony, jen trzymać będzie i przyrazi malutkie [s](t)woje ku opoće.

Разговоръ Соломона съ Мархолтомъ *).

Посвященіе **).

Wielmożney y sláchetney pányey Annye z Járosławia Kasstelanca Woynickiey, Spiskiey, Oświecimskiey, Zatorskiey stárościney etc., Wyelkyey rządzczyney Krákovskyeey, pányey moyey nałáskáwssyeey Jeronym Viyetor Impressor, Służbę swą pokorną ij uklónę powiáda.

Gdym przesłych lat wielmożna páni Anno Woynicka páni moia łáskawa tu w ty strony do Polski przyszedł, nie tak dla chćiwości bogactw álbo myenya, ale wyęcey dla czći á sławy popolitey tego sławnego krolestwa Polskyego, dla tego myśląc a chcąc nyeiaką wdzyęczność á pożytek uczynić Polakom, myśliłem mowę polską ij Xięgi polskie moym nakładem wybiyąć, która rzecz, aczkolwye(k) wyelką trudność w sobie miała á ukazowála, á wssákoż yá zięt chćiwością á śwyeobodnoscyą ziemye tey polskiey známienitey á wssechnaobfítsey, tymem wyëtssá chćiwość myał. Ale yessce gdy częstokroć słudzy twey wyelmożności przychodząc do mnie cni słudzy cnotliwey pányey, odemnie żádali, yż bych Polskim pismem nieco wybijal. Gdyżem poczuł tak wyelką żądzą tych twoich sług álbo wielmożności wássey, nie mogłem się wstrzymać bych w tem wdzyęczności nie ukazał wielmożności wássey, dla wássey osobliwey cnoty, którą wssytkim okázuiecye, częścią też dla wielkiey łáski á cnoty meża wássego nasłáchetnieyssego, á krolá iego miłosci, páná nássego namiłosciwsssego, páná radnego, bo oná łáska á lutość páná yego miłosciy twego w dobrej mi pámyęcy yest, bo gdym yechał do Polski, á będąc blisko Kráková, támem z rzeczami swoimi w wielkiem błocie zawiáznał, iego miłość pan tway w ten czas iádąc w drogę wolał sobye zmiesskáć á mnie z błotá wyrwać. O pánie łáskawy, o pánie miłosierny á lutościwy, nie mam ci czym tey lutości odsłużyć, álbo oddać, ále

---

*) По христомятинѢ Фр. Вержбовскаго, стр. 11—12.

**) Особности правописанія: á = а чистому, а — наклоненному, у нерѣдко равносилень і и j; j не различается отъ і; ш выражается посредствомъ as; ж пишется не съ апострофомъ, а съ точкой.

tym pismem á wybiyáním imie twoie, á twoy nad ubogim cnotliwy uczynek chcę ná wieczność dáć. Przeto już yá zięt tą wielką chćiwością, gdyżem zgotował litery, a wssytki ku pismu potrzeby, myśląc cobych miał tak krotofilnego náprzod wybiyáć, wziąłem przed się śmiessnego á krotofilného Márchołtá gadánie z Salomonem, który moym włásnym nakładem przez Janá bakałarza z Kossyczek, też sługę twego pokornego, wyłożon jest w polskie z łaciny. Ktoregoć wielmożna páni Woynicka, wielmożności twey polecam, ij iáko mowya pospolicye poświęcam ij oddawam, nye dla tego iżby ty nie była dostoinieyssa więtszego známienisnego dárú, ale iż na ten czas dla moiey żądzey odsłużenia wielikiey, która mam ku wássey wielmożności, nie miałem nic tákiego wassey wysokyey personye dostoinego. Przeto miłościwa gospodze, wielmożna páni Anno Woynicka, przyymi tego teraz ku czćy á sławye nápotem twoyey, Márchołtá, z wesołócyą á z wdzięcznością, w rychle wielmożność twoya wiele ynych rzeczy wáżnych ku czći á chwale twoiey poslubyone mass mieć. A gdy to według twey wysokiey á wáżney sláchetności przyimiess, Jeronymá z Wyądnia cudzoziemcá Impressorá ij Janá bakałarza z Kossyczek wykłádaczá, pokornych sług swoich nie racz zapomináć, to będziess raczyła uczynić iáko páni miłościwa laskáwa á z rodu wysokiego pána Krákowskiego y z wysokiey cnoty posslá. Zatym się miey dobrze páni miłościwa á lutoścywa. Dan list z domu nasshego we wtorek przed świętym Thomą apostołem, Lata bożego národzenia 1521.

Изъ хроники Мартына Вѣльскаго *).

Po śmierci Crakowey, gdy ná tym była rzecz, żeby Crakus syn iego iáko stárszy pánował po oycu swym, zabił go brát młodszy w łowieh potáiemnie y powiedział przed wszystkimi, że go wieprz przygodnie obráził; á żeby ludzie w tym wiarę dawali, płakał, suknią iego skrwáwioną vkázuiąc—vwierzyli ludzie y onego za pána sobie ohráli. Lecz iáko żadna rzecz zła nigdy sie nie zátái, gdy sie tego dowiedzieli ludzie, że on brátá swego zabił, chcąc áby sam

---

*) По Браковскому изданію 1597 года.

pánował, zaraz zrzucili go z páństvá y precz od siebie wygnáli. Piszą drudzy, że nie wygnáli; ále on, będąc od wszystkich opuszczony y wzgárdzony, od smutku y z żalu wielkiego vmarł, ábo sie sam zabił.

Po śmierci Crákových synow mizerney był tak dobrego zachowania v wszego ludu Krok pierwszy, iż iego corę jedyną Wándę, ábo Wendę, wybráli sobie za pána: będąc tey nadzieie, iż oná niewyrodzi sie od obyczáiw y zachowania dobrego oycowskiego y wzięwszy sobie za mężá ktoryby sie iey podobał, R(zeczą) P(ospolitą) rozumieli iż miała rządzic dobrze, tak iáko y óciec rządził. Jákożby sie byli ná tym nieomylili, by była dłużej ná świecie.

Było ná ten czas xiążę niemieckie Rytigerus, ten posłał do niey dziewosłęby, żądáiąc y prosząc áby iego małżonką była. Ale oná żadnym obyczáiem niechciała, mowiąc: wolę sobie bydz wolną, niż żoną xiążęcą. Stał y powtore z dáry. Gdy tego niemógł odzierzeć, chciał iá gwałtem do tego przypędzić, zebrał woysko przeciw iey—oná teź przeciw iemu. Pisce Vincentius Chádłubek, iż go poraziła. Ale Długosz pisał, iż mu iego rycerstwo tego bronilo, mowiąc: «co zá sławy nábedziesz, że z białąglową będziesz walczyć—my tobie tego pomagać nie będziemy, bo byśmy wieczney háńby nievszli». Potym sie sam zabił. Oná teź, iáko była posłubiła swoy dziewiczy stan swoim bogom, dosyc temu vczynila y skoczyła z mostu w Wisłę v Kráková: y tak vtonęła. Ciało iey náleżiono ná brzegu, gdzie Dłubnia rzeká wpada w Wisłę—támże gorę takowąż vsypano ná iey grobie, iáko y oycu iey, v mili od Kráková. Wieś potym przezwano blisko grobu iey Mogiła. Záprawdę godna była tá pánná, áby o niey dla iey stałości pisano, iáko o jedney Lukrecyey rzymskiej. Od teyże Wándy, kronikarze stárzy pisáli, żeby Wisłę názwano Wándalus, iż sie v niey vtopila Wándá; á od Wándalusá rzeki—ludzie Wándality. Ale to niemoże bydz: bo pierwey byli Wándalitaé nád tą Wisłą, niż sie Wándá vtopila. Ráczey od Wándalusá krolá, syna Neugonowego á wnęká Alánowego, iáko Długosz pisze.

Z y g m u n d A u g u s t,
krol Polski.

Pogrzeb krola Zygmunta, oycą swego, Zygmunt August odprawiwszy, seym dla spraw R(zeczy) P(ospolitéj) do Piotrkowá ná S(więty) Łukasz słozył: ácz sie potym przewlokł do pierwszego dnia Stycznia roku 1549 (tysiac piécset czterdziestego dziewiętego). Ná seymie, według obyczáiu witánia krolow, Jan Sirakowski, herbu Ogończyk, co był potym wojewodą Lęczyckim, od poslow rzecz piékną czynił, przypominájac krolowi przodki iego Jágielowskiej fámiliey, dla czego ie krolmi polskimi obierano; y iego piéknie nápominájac, áby w ich strzemioná stapał á tę R(zecz) P(ospolita) miłował y iey wolności pomuazał, ktora mu z miłości tey, ktora miała przeciw oycu iego Zygmunтови, koronę w młodych lećiech ná głowę iego dobrowolnie y chętlíwie włożyła. Ná wszystko odpowiedział od krolá Mácieiowski wedle potrzeby. Po przywitaniu gdy krol proposicyą kánclerzowi czynić kazał, posłowie powiedzieli, że sie w żadną rzecz wdawać niechca, ázby stan krolewski tak był opátrzon iáko przystoi: y przytoczyli zaráz Bárbare Rádziwilonę, co była pierwey zá Gastołtem; ktorey ácz wyznawali bydź zacną fámilią, wszákże iz iá krol wziął sobie zá žone bez wiadomości rad swoich, tedy žoną mu bydź nie może. Czego gdy sie kilkákroć posłowie ostrze vpomináli, zwlászczá przez Piotra Borátyńskiego, herbu Korczák, nákoniec z vpadáním ná koláná do nog krolowi prošili; krol, poruszony pokorną prošbą poddáných swych, wstał y czápkę zdiáwszy žadał áby máto ćierpliwi byli, ázby sie w tey mierze rozmyslić mogł. Tákże, gdy sie rozmyslił, w rádzie poslom sam przez się odpowiedział: iz R(zecz) P(ospolita) nád zdrowie swe przekláda, ále iz zdrowie R(zeczy) P(ospolitéj) ná wierze krolewskiej nalezy: iáko wy macie sobie o wierze mey obiecować ku R(zeczy) P(ospolitéj), iesli iá małżonce swoiey zlamie? iáko wam wierny będe, gdy ženie wlasney niewierny? Owa tym po dlugiey mowie záwárt, że žony tey zaniechac niechce, by tez ná nácięższą przyść miało. Co vsłyszawszy posłowie žálostnie zaráz z rády odeszli.

Николай Рей изъ Нагловицъ.

Żywot Josepha

z pokolenia żydowskiego, sina Jakobowego, rozdzielony w rozmowach person, który w sobie wiele cnót y dobrych obyczajów zamyka» (1545 roku) *.

R a c h e l.

A z kłopotów rozmaitych
Dosyc radości obfitych,
Kiedy patrzę na tve dziatki—
Ony stoją iako kwiatki.
Już więc wszytkiego przepomnię,
Co się pierwey działo o mnie.
Zwłaszcza Józef, dziecię twoie,
Dziwnie cieszy serce moje:
Bo ta szlachetna uroda,
Prawie stworzona od Boga—
Prawie książę między temi
Naszemi dziećmi drugiemi.
Baczysz nas w nim cieszyć Panie,
Gdyż to jest nasze kochanie.

.....
.....
.....

J a k ó b.

Ach, mój Boże, toć-ies mię
pokarał nędznego,
Że snadz w płaczu dokonam
żywota swojego!
Snadz iuz łzami wypłyną
smutne moje oczy,
Serce się strachem trzęsie,
dobrze nie wyskoczy!

R a c h e l.

(ogładając sukienkę zkrwawioną).
Już nie czuję, mam-li duszę—
Wszak ledwie się sama ruszę!
Ach, moje smutne odzienie!
Gdzie jest moje ucieszenie!
Jedno widzę kęs krwi iego,
Marnieś straciło samego.
Ach, mój Boże, Panie miły!
Jeżeliś jest sprawiedliwy,
Weźmi-s matkę, gdys wziął syna!
Wszak tego słuszna przyczyna.
Sam to miły Panie obacz,
Lepiey niżli przyidę w rozpacz—
Bo mię to iście nie minie,
Iż sobie co złe uczynię.

.....
.....
.....

Z e f i r a.

(Жена Пентефрія).

Ten przeklęty cudzoziemiec,
U mego pana młodzieniec,
Co gi to Józefem zową,
Barzo mi zakręcił głową **
I dziwnie mi się w niey kręci,

* По Вишневскому „Historya literatury polskiej, T. VII. W Krakowie 1845. Str. 268—273.

** Тамъ по Вишневскому, вмѣсто zakręcił głowę.

Prawie czasem od pamięci.   Strach na mię zewsząd przy-
Owdzie mię miłość frasuie,   chodzi:
Zewsząd mi myśl dobrą psuie;   A najmędrszy nie ugodzi,
Owdzie mię wstyd kole w oczy—   Gdzie walczy z miłością cnota—
Serce dobrze nie wyskoczy.   Iście tam siła kłopotu.

P o k o y z w a ł k ą *.

- Dziwnato jest rzecz, kiedy sie dwa zwadzą,
Już wszystkim stanom ich burdy zawadzą.
Dziwnato jest rzecz, kiedy sie dwa wścieką,
Głowy niewinne by kapustę sieką.
- 5   Gdy sie dwa zwadzą świeccy tyranowie,
Na stronie siedzą, a drugim po głowie.
Jakaż to nędzna świecka sprawiedliwość!
Lać niewinną krew, prze uporną chciwość.
- 10   Prze dwa uporne, drapać wszystkie ludzi.
Jakoż to walką pobożną zwać maia,
Dla której łzy sie ludzkie wylewają!
Jednego walka zniszczy tak y z domem,
A drugi s kwitem też iedzie na chromym.
- 15   Dwa sie zwadziwszy y siedzą na stronie,
A wy niewinni iuż siodłajcie konie.
Prze dwa nikczemne, przeciwne upory,
Już sie krew leie, iuż sie trzęsą wory.
- 20   Dwa sie zwadziwszy, za rozkosz to maia,
Gdy miasta palą, zamki przewracaia.
Niewinnych ludzi co na ten czas zginie,
Niż dwu upornych krotofila minie!
Nie wiem, co zacni na ten czas działaią,
Gdy sie dwa wadzą, iż im dopuszczaią.

---

* По изданію Амвросія Грабовскаго „Mikołaja Reja z Nagłowic Pisma wierszem znajdujące się przy dziele jego.... Zwierciadlo..... Kraków 1848.“ Str. 64.

- 25 Zażby nie lepiej zacnym to rozeznąć,
Niż dla dwu spornych ma sie krew rozlewać?
Zeznaj to każdy, prze dwu spornych chciwość
Krew lać niewinną—co za sprawiedliwość?
Gdyby na wojnie darł ieden drugiego;
30 Lecz barana drą wszędy niewinnego.
Dwa sporni wilcy o się sie na kuszą:
Owieczki nędzne, ty wełnę dać muszą.
O miły, wdzięczny niebieski pokoiu!
Toż ty nie myślisz nigdy nic o boiu?
35 W pokoju ludzie prawie ożywiaią,
Bogactwa, skarby z nim sie rozmnażaią.
Walka bogactwa, walka skarby niszczy:
Uporny skacze, a niewinny piszczy.
.....
.....

Trzeźwość, Opilstwo *).

Każdego to pięknie zdobi, Kto sie trzeźwością sposobi— Y zdrowie y sława spełna, Y na mieszku gładka wełna.	A ty co rzeczesz opily? Coć iuż na poły brzuch zgnily. Który prze twą świnią sprawę, Tracisz y rozum y sławę.
--	--

Układny s pysznym **.

«Miły pyszny! czem sie cieszysz? Jedno darmo ludzi śmieszysz. Wierz mi, twa harda osoba Nikomiu sie nie podoba».	Wzdy lepiej, iże ia świata Tak używam, w dobre lata».
H a r d y.	U k ł a d n y.
«A cóż też widzę u ciebie? Rzyć w popiele, a myśl w nie- bie.	«Jesteś iako dąb wyniosły, Tak bez żołądzi urosły: A śmierć masz chytrą przechyre, Co na cię ostrszy siekirę.

---

* Rej, Pisma wierszem, str. 76.

** Otrępa ze, str. 83.

Ziemiańca z Dworzaninem *

«Nuż mój miły dworzanińci
Jeśli nas nadzieia minie:
Pewniejsza będzie wysługa,
Gdy sie rzuciwa do pługa».

D w o r z a n i n .

Niewiemci, być to nie prawda,
Iż moje lata u diabła,

Com na Boży kabat służył:
A to nic, com sie zadłóżył.

Z i e m i a n i n .

«Napewniejsza to wysługa,
Co z Boga idzie a s pługa:
Aczci więc drudzy bywają,
Co sie z nędzy wygryzają.

D o g o s p o d y **.

(Ś w i a t g o s p o d a).

- A ty, ziemska gospodo!... iuż cie też Bóg żegnay,
A me poćciwe sprawy tu przed światem zeznay:
Żem sie zawzdy poćciwie zachował w gospodzie,
A teraz sobie też chcę iuż być na swobodzie.
- 5 A proszę, ieśliby co na tramie zostało,
Pomaż, boć więc tam krysek bywało nie mało:
A kiedy iuż czas przydzie mego zawołania,
Dasz mi kwit poćciwego na wszem zachowania;
Bych bezpiecznie wędrował do rzemiosła swego,
- 10 A tam okazał sztuki warstatu moiego:
Aby mię w cech przyjęto, bych za mistrza robił,
A swe poćciwe sprawy tam na wszem ozdobił.
Tey więc łakomey ziemi oddasz moje kości,
Dusza miła skąd wyszła niech idzie w radości,
- 15 Ciało s czasem przy tobie tu niech odpoczywa,
Znajdzieć ie zasię dusza, gdyż iest wiecznie żywa.

---

* Rej, Pisma wierszem, str.103.

** Оттуда же, стр. 212.

Do świątka znowu *.

- A tak, mój miły świątku!... już sfolguywa sobie:
A co komu przystoi, to myślwa o sobie,
Bo ty trudno masz przestać tych swych obłądności,
A mnie już mało po nich, gdym przyszedł k starości.
- 5 Przystoyniey mi już przyszłe rzeczy przepatrować,
A co k czemu przystoi pilnie upatrować,
Sądy Pańskie a sprawy dziwne rozeznawać,
A swe wszystkie postęпки na łaskę mu dawać.
Pomiernego żywota używać poćciwie,
- 10 Gdyż sława w takim stanie y po śmierci żywie;
A czekać zawołania od Pana swojego,
Gdyż wiem iż żaden mocarz nie może uiśdź tego.
A też nie wiem, przeczby sie nazbyt lękać tego,
Gdyż to powinowactwo z dekretu Pańskiego,
- 15 By też namoźniejszego już nie może minać—
Slizay sie tu iako chcesz, jednak sie ochynać.

D o B o g a **.

- Ty też mój miły Panie, z nieba wysokości
Przyym więc ducha moiego, ziemia niech ma kościł
Kiedy przyydzie już on czas zawołania twego,
Raczyż *** mię sobie przyiąć za własnego swego.
- 5 Bo ieślim źle szafował tu żywotem swoim,
Zakryże to, mój Panie, miłosierdziem twoim!
A niech mię wiara zbawi o twej dostojności,
Którą ia mam o tobie w uprzeymey stałości.
A niechay mój sprzeciwnik nie ma ze mną sprawy,

---

* Rej, Pisma wierszem, str. 214. Въ заглавіи стоить „znowu“, такъ какъ это *второе* стихотворение къ „свѣтку“.

** Оттуда же, стр. 215.

*** Конечно з моя поправка вм. sz.

- 10 Któregoś ty zwyciężyl jako mócarz prawy;
Który czeka w radości dekretu onego,
Któryś raczył uczynić tu na niewiernego.
Iż już dawno osądzon, nie trzeba go sądzić:
Lecz iż ia tobie ufam, nie dayże mu rządzić.
- 15 Niech ten dekret zachowa na tve niewierniki,
Bo tym łącno bez ciebie może zmylić szyki.
A gdy przyydziesz tu na świat, w onev swey możności,
Gdy sie z duszą pospołu złączą zasię kości;
Day słyszeć on wdzięczny głos pospołu z onemi,
- 20 Które będziesz raczył zwać przyzności swemi:
«Póydźcież iuz moi mili! w niebieskie radości,
Którem wam zdawna sprawił s swey Boskiej miłości—
Bowiem ia chcę, gdzie ia iest, aby słudzy byli,
Którzy mnie, swemu panu, na świecie wierzyli».

W i z e r u n k

własny żywotá człowyeká pocźciwego. w ktorym iako we zwierciadle, snádnie káždy swe sprawy oględáć może: zebrány y s Filozophow, y z roznych obyćzáiow swiátá tego*.

Przedmowá ku themu

co ma czýść, á co ma rozumieć o tych ksiąszkach, przy kthorey iest Argument o wszytkich Rozdzyalech, krotko wypisány.

Ile słychamy o tych co dáley niż w Polsce bywáią, tedy postronni narodowie ięzyk (á podobno y dowćip) Polski ná máley pieczy máią, iakoż też z łaski bożey nie bárzo sie iest czym chłubić, gdyż nie dbálszych ludzi nie masz iako Polacy, á coby sie w swym języku mniey kocháli.

Też to zasię o Polaku powiedáią, iż żadny narod nie iest przykłonnieyszy y ku kstałtom, y ku káżdemu ćwiczeniu, iako Polak: gdy do częgożkolwyek pilności á chući dołóżyć będzie chciał. Co sie to znaczy nie dáleko ieżdząc, kto pomni málo przeszle czásy, álbo

---

* Mikołaj Rej z Nagłowic. Wizerunek własny żywota człowieka pocziwego. Podług edycyi z r. 1569. Wydał Stanisław Ptaszycki. St.-Petersburg — Warszawa. 1881 — 1888.

czyta pierwsze pisma Polskie: iesliże język, albo wymowa, albo każdy iny kształt dzisiejszych Polaków ku pierwszym terminom Polskim jest podobny: którym snadź drugim ledwie rozumiemy. A tho sie niczym inszym nie dzyeie jedno iż nastalo niemalo ksiązek Polskich, a są drugie y od zacnych y od wczonych sprawione. A tak ty książki niżej napisane, acz za wstydem wydane: gdyż puścić co na świat, na rozmaite sądy, jest sie na co rozmyślić. Ale iście więcej s chuci prawey niżli dla czego inego są pisany: Aby ci kthorym Pan Bog ten funt dał, tu znalazzy co poganić, s tey przyczyny do czego sie szerszego a potrzebniejszego pisac przychylili, a Narod swoy y język zdobili, a s tego mnimania nikczemney niedbałości, v postronnych sie ludzi wywodzili.

.....

.....

D o t h e g o c o b ę d z y e

czedł ty Książki.

- Kiedy wezrzysz w ty Książki, iako we zwierciadło,
Gdy widzisz gdzie czyrwno, a gdzie też nabladło.
Wiem że w twarzy y w kształciech zawždy poprawuiesz,
Także na świat pilnie patrz kiedy co sprawuiesz.
- 5 Gdyż thu są wypisane dziwne sprawy iego,
Acz nie dla nauczonych, ale dla prostego,
By obierał gdzie czarno, a gdzie bialo bywa,
A iako chytrze tę sieć na nas świat rozbiwa.
Iakoby rad żadnego nie puścił na skrzydło,
- 10 A tak wszystkie pomotał iako ine bydło.
A thu rozum niepodły gdy sie kto w tym czuie,
Iż sie więc przygodami cudzemi sprawuie.
Bo thu cztąc sobie znajdziesz rozliczne przygody,
A vzyć też w tym mozesz iakiey chcesz swobody.
- 15 Przy czymci sie snadnie zda, przytym mozesz zostac,
Gdy snadź nie może wszystkim żadny rozum sprostać.
Coé sie też nie podoba, to poprawić mozesz,
Y napisac co lepiey, wszak teraz nie orzesz.

(Rozdział piąty kthory zową Sokrates n t. a.)

- Widzisz iako marny swiat na tym sie zasadził,
A iako dzyści obachkiem tak nas wszyscy sradził.)
95 Iż jedno co sie blizszy to sa tym biegamy,
A id tam wewnata brudno, nie na to niedbamy.
A wlasnos ta przytoczył Brokę w piękny gniazdzyc,
Iż iakdy iako Dudka smierdzacego znudayci
Takiez my tez patrzynny jedno na psuchny,
100 Choc czasem s nich beda nie radne nowiny:
Zdac sie wiec czasem drugi by byl Anyel z niego,
A on snadz podobniejszy do Usla sprudnego.
Nie patrzynny rozumu, nie patrzynny cnoty,
Nie probuiemy brantu, pilnichmy roboty.
106 Chociaiby nam y mosladz smalcem przystrofono,
Przed sie za piękne zlotó wnet będye kupiono.
A prawie ten marny swiat iako Komedy, a
Kiedy sie wiec wberze nadobnie Fedrya *.
Ale wzrysz po chwili naszego Fedrya,
110 Albo siedzi na piecu, albo bardo bija.
Prostochmy iako Malpy kiedy ie łapaja,
Tedy sie tam przed nimi w boty wberaja.
A potym ie pod drzewem z daleka poloza,
Ony potym zbiezawszy tez tam nogi wloza.
115 Takze sie iako y my same zamotaja,
A tez nas spotu z nimi iako chca łapaja.
O roskoszesz to Malpy tu po swiecie chodza,
Co na nie ci myslwcy s tymi sidly godza.
A zadney w tym myslwcie trudnosci nie maia,
120 Bo ie lacno polapac gdy sie pomotaja.

* Fedrya—лат. Phaedria, греч. Фаидриас—имя одного изъ дѣствующихъ лицъ Теренціева „Евнуха“.

A potym ie iako chcą ná łańcuszkoch wodzą,
A iako s Koczkodany ná dziw z nimi chodzą.

.....
.....
.....

681 A tak moy miły bracie day wszytkiemu pokoy,
Rádszey o wolnym stanie s poczćiwoscjá rokúj.

A nie day sie wvodzić swieckiey omýlności,
Która wszytki przywodzi ná dziwne chćiwosci.

685 Wwakszy mierny stan siądze ná swobodzye,
Wzywwszy żonkę poczćiwá, bo w kázdey przygodzye,
Iuż będziesz towarzyszá miał zázwdy wiernego,

A żychliwe rátuie iuż jeden drugiego.
Gdyż y nieme żwirzátka tę powinność máją.

690 Ze więc jedno przy drugim czásem gárdlá dáją.
Rzekł młodziyenic: to teraz wspák potráwy stáwiasz,
Schwaliwszy mi swobodę w niewolá mie wpráwiasz.

Zasz tákich nie widamy co sie ożeniáją,
Iako gęsi ná wiosnę tak sie odmieniáją.

695 Chodzi by pódskubiony, opuściwszy skrzydłá,
Iuż sie nie po szwu porze, iuż nie golá szydłá.

We łbie y ná kołnierzu pierza pełno wszędy,
Boty spuścił do kostek práwie we trzy rzędy.

Rzepá w dole pognilá, grochu nie dostáie,

700 Słucha gdzye kokosz gdacze, áby znalazł iáie.

Bo co sie pirwey musiał jedno o się stárac,
Teraz nędznik áni wie czym sie pirwey párac,

Bo dom, dzyeci, á żoná, nie nátkáne piekło—

Iuż tám odkroy skoro sie by namniey przypiekło.

705 Bo chocia y s siebie drąc tám wszytko podáie,

Przed się wszytkiego málo, zázwdy niedostáie.

Kupisz iey dziś koszulkę—jutro chce rántuszká,

A ná swiętá pstrey sukniey, ze smálcem łańcuszká.

Więc sie Iásiek vrodzi—gotuyże mu mámkę,

710 A skoro pocźnie chodzić, wnet piestunkę Hánkę.

Sprawże mu pstry kożuszek, więc cżyrwoná myckę,

A mámkę też s piestunką przystroy miłosniczkę.
Coby sobie ná háytus s panięciem chodziła,
Dayże iey ieść gdy raczy, by go nie zgłodała.
715 A niż onych tłuczeńcow s kosmátym odpráwisz,
Wierz mi iż prózną folgę pod mieszek podpráwisz.

Изъ сочиненія:

Z W I E R C I A D Ł O

albo kształt, w którym każdy stan snadnie
sie może swym sprawom przypatrzeć*.

Przydzie iesień, ázasz nie roskosz do sianá sie przejeździć: áno nadobnie vorano, nadobnie sieia, włoczą, spiewaia; áno serce roscie, áno sie nádzieią cieszy, iż s tego, dali Pan Bog doczekać, ná drugi rok pożytek vrosie. A wszákoż tego doźrzed, áby było dobrze vorano, áby vrzechy nie było, áby tylko trawy nie proło. Też trzeba pilnować, áby sie dobrze zawnokło, áby brył, iesli może być, nie wiele było, á w czas, á co narániey, bo im sie zboże napiękniey vsiele ná zimę, tym mu sporzey będzie rość ná wiosnę. . . . Tamże sobie możesz kazać y pieski, iesli ie masz, wyrzecz, tamże sobie wnet roskoszną krotofilę wczynić; áno rozliczne głosy iáko fletniczki s puzany krzyczá, áno myśliwiec wrzeszczy, trąbi, doieżdżaiąc zá nimi. Wypadaie zaiączek, ázasz go nie roskosz poszczwác, zá nim sobie pobiegác, á ieszcze lepsza do łęku go przywiązać y do domu przynieść? áno chuc y dobra myśl roscie, áno sie krew dobra mnoży, áno wszystko zdrowo, wszystko miło. A wszákoż iáko ná każdá rzecz, tak też y ná thę trzeba czasu pátrzyć.—Przyedziesz do domu, áno sie ieść chce, áno iuż wszystko nadobnie gotowo: áno grzybkow, rydzykow nánoszono, áno ptászkow náłapano. Bo y to niemála krotofilá, y pan sobie czásem w budzie bárdzo rad posiedzi. Vyrzy po chwili, áno miody podbieraiá, áno owieczki strzygá, áno owoce znoszá, zakrywaiá, á drugie suszá; áno rzepy, kápusty do dołow chowaiá, vklá-

* По христоматіи Вержбовскаго, стр. 39.

dąia, drugie też suzają — ano wszystko miło, wszystko sie smieie, wszystkiego dosyć, ledno trzeba tego doyrznieć, aby to wszystko było porzadnie opatrzone. ledno by też trzeba, kiedy czasem czas przypadnie, iako kárwowi darmo nie lezeć a nadobnie sie y z żonką y s czoładką do wszystkiego przyezynić. Bo im więtszy dostatek w domu będzie, tym sie też będą wszyscy lepiej mieć, bo to y pożytek, y roskosz, y krotofilá....

Przydzie zimá, azasz máła roskosz, kto ma lásy albo łowiska z rozmaitym sie zwirzém nágonić, a iesli sie poszczęści, więc go nábić, y przyjacielom sie zachować y sobie pożytek może sie s tego wzbzyńie. Asz też zia sarná abo wilczek, z siátkami gb poszukawszy?... Azasz nie roskosz z charty sie przeiezdzić, ná cietrzewká siec zástáwić, kuropatwiczkę rozsiadem przykryć, a przeiezdziwszy sie a obłowiwszy sie, do domu przyiechac? Ano izbá ciepłá, ano w kominie gore, ano potraweczek nadobnych nágotowano, ano grzaneczki w czasy w roskosznym piwie miásto karaskow plywáją. Po obiedzie sie do gumienká przechodzić, dopátrzyć sie, iesli dobrze wymłacáią, iesli kłóc wytrząsáią, iesli słomę dobrze wkładáią, plewki, zgoninki chędogo pochowáią. A wszakoż y winko, y miásko, y piwko zamożysty darmo mieć może.... A ieslić ieszcze Pan Bog dziatki dał, toć iuz iako błazenkowie kugliuá, żonká s pánienkami szyie, też sie s tobá rozmawia, albo też co powieda. A czegoż ci więcey trzeba? czegoż ci niedostawa ku poćciwemu wychowaniu twemu? bys iedno sam chciał a sam tego y nábyć y wzyć vmiáł, tedyć Pan Bog wszystkiego dosyć dał.

Изъ Станислава Оржеховскаго.

ROZMOWA ALBO DYALOG PIERWSZY OKOŁO EXEKUCYI POLSKIEJ KORONY*.

Розмовце: Евангелік, Папіеźнік.

.....Pap....I wypełniło się proroctwo o królu onym (Ваче-
славъ IV чешскомъ) wszystko: był nieszczęsnym królem, hanieb-

---

* По изданію Казимира Йосифа Туровскаго: Библиотека полска. W Krakowie 1858. Str. 16.

nie żył, haniebną też sławę po sobie zostawił: śmierć żywotowi jego podobna i równa była—Bogu teraz i królestwu swemu odpowiada. Przecz on tak, jako był na koronacji swej przysiągł, mieczem swym królewskim, który jemu w ręce z ołtarza przez arcybiskupa dano było, ołtarza świętego przeciwko kacerstwu Husya—nawemu nie bronik. Żył jako bestya pierna, zdachł has potomstwa, pogrzebion jest jako pies; potem, zasie wykopany z ziemi przez kacerze, hańbiony był; nakoniec ciało jego nieszczęsnie włożyli, targali i w Multawę rzekę haniebnie kacerze wrzucili. Niechże się tym przykładem karzą wszyscy inni królowie, którzy w szyszakach swych królewskich, z mieczami swymi królewskimi, na stolicach swych królewskich zaspałi, nie czując jako się kacerstwa pod stolice ich królewskie podszanćowały i prochy zasadziły—już jedno zapalić co się z inszem królestwy dzieje, słyżymy; co się u nas też dzieje, widzimy. Strzeż panie Boże, aby braci i sąsiad naszymi Czechów fata też do nas nie przyszły. Ukaż mi jedną rzecz najmniejszą, któraby się nam wodziła, a któraby nam pewnego upadku nie obiscowała. Sprawiedliwości nie mamy, obrony nie mamy, a sejmów też nic inego nie odnosimy, jedno reces a limitacya. Przewróć kroniki wszystkie polskie, nie najdziesz, iżebym za którego króla kiedy w Polazecze reces był. A tę naszą wielebną limitacyą chora starość króla nieboszczyka urodziła; ale też nigdy przedtem w Polazecze nie bywała. O sprawach też inych sejmowych sorom i mōwie jakowe są: na początku sejmu nie może być mōdrzej, wymōwniej i pożyteczniej propozycya sejmowa nam powiedziana, jako ją powiadał zwykły pan Jan Ocieski kanclerz koronny; hnet my wyrwiemy też propozycyą swą od propozycyi królewskiej barzo różną, którą zamieszamy wszystko przedsięwzięcie królewskie; także rzeczami nięszamy, że nakoniec z sejmu walnego nie inego nie bywa, jedno hańba u postronnych ludzi a waś domowa. Rozjeżdżamy się, naganiwszy króla a zhańbiwszy rady, odpowiadając jeden drugiemu; ewanielikowie o papistach, papistowie o ewanielikach radząc i kaptury jeden drugiemu grożąc; zkad ten pożytek mamy, że korona każdemu obcemu otworem stoi: postronni panowie na nią oczy otworzyli, i anać już się ją teraz niedawno podziellili; i tak już opuściła polska korona jest, że w nią wjazdy Tatarowie czynią gdy ohca, Wuchrzy, Niemcy, Hiszpani przechodzą ją gdy chca,

a jako chcą. Mały człowiek despot, nie wiedzieć zkąd się wziął, w małym potcie ludzi przedarł się przez zaryby samborskie, postrzelał lud królewski, otarł się o hetmanów koronnych oczy, i przeszedł księstwo ruskie do Wołoch, hołdowną ziemię króla polskiego wziął, i usiadł panem na Wołoszech; nakoniec koronować się dał, zbywając hołdownego wojewody wołoskiego, przeciwko królowi polskiemu, imienia. Widzisz, bracie miły, jako my Polacy prosperamus, a jako pan Bóg jest z nami. *Effusa est contentio super nos.* — Nie możemy do jedności przyjść, zaslepiła nas złość nasza, ku zgodzie drogi należeć nie możemy, ani jej najdziemy: bo nas zaklął jawnie pan Bóg, prze kacerstwa ty wszeteczne nasze. Rzuciliśmy się byli naprzód na ołtarz, to jest na starożytny sposób wiary świętej; hnet potem targnęliśmy się na sługę ołtarza tego, to jest na kapłana — mówiliśmy jawnie w Warszawie a potem w Piotrkowie: «nie chcemy być pod księżą, zwierzchności ich nie wyznawamy; nie chcemy wiedzieć o arcybiskupiech, ani o biskupiech — ministry duchowne swe osobliwe mamy». Przypatrz się tu (dla Boga cię proszę) sprawiedliwości bożej, jako też już mówimy: «jesli król do Polski z Litwy nie przyjedzie, radzić o sobie sami będziemy, sejm sobie złożymy; a kto nań nie pojedzie, tego zabijemy». A nie sądzi to boży jawny nad nami jest, a nie jawnaż to pomsta boża nad królem i nad królestwem jego? Widzisz jakośmy z ołtarza spadli i przez kapłana już pierwej, a potem i przez króla, tak na dół z wysoka lecimy, jako hardy djabeł z nieba do piekła na wieczne potępienie swe był leciał. A tak bracie miły, jeśliż my na ten sejm do Piotrkowa z tą myślą jedziemy, abyśmy na nim papieżstwo przez egzekucją precz z Polski wykorzenili, tedyć to obiecuję, iż my po upadek swój do Piotrkowa na sejm jedziemy — nic dobrego tam nie sprawimy. Z sejmu też tego nie będzie, i będą pewnie *novissima nostra deteriora prioribus.* A czemuż milczysz? Ewan. Strach wielki mię zdjął, bo widzę, że Boga między nami niemasz. Dawno mówią: gdzie Bóg, tam zgoda. Między nami na żadnym sejmie zgody niemasz — pewnie też i Boga między nami niemasz, a bez tego trudno przyjść do czego dobrego. P a p. Nie przyjdziemy (wierz temu) ku niczemu dobremu, rychlej ku złemu: *iniqui enim sunt coetus nostri, polluta est mens et conscientia*

nostra przed Panem Bogiem; zarażeniśmy są wewnętrzną nienawiścią jeden przeciwko drugiemu, nietylko w duchownych, ale też i w świeckich sprawach naszych. Wołamy na exekucyą, nie żeby ona wszem jednak pożyteczna w Polszcze była, ale żeby dobroć, dzielność, cnotę w ludziach cnotliwych zgasiła, żeby ją z dobrym zrównała. A co innego one krzyki nasze sobie mieć chcą, gdy tak wołamy na króla: «Pobierz wszystko, królu, coś komu dał bez prawa i bez sądu, jednym dekretem sejmowym wszystko — niech się nikt nie szczyci tobie przywilegiem onym: *neminaem captivabimus, nemini bona adimemus, nisi prius in communi haronum iudicio fuerit nobis legitime condemnatus*. Niech żaden zasługami się swemi tobie, królu, nie broni, niech więzienia ani krwie rozlania swojego nikt przed tobą nie wspomina, niech ran swych potciwych przed tobą nie ukazuje, niech zasługa ojcowska synowi albo i wnukowi niwczem u ciebie pomocna nie będzie — pobierz jednym dekretem wszystko, zamknij sobie wiecznie rękę, abys ty nic nikomu nigdy nie dał, a żeby też ciebie dobry a cnotliwy twój poddany żaden nigdy nie znał; spustosz, zuboż rycerstwo swe; jużechmy duchowne chleby wyniszczyli i między się je rozebrali, czem uboga Polska ku posługam swym żywiła syny swe — jeszcze nam tego nie dostaje, abys ty, królu, rękę swą sam sobie zamknął, aby ta korona twoja, bez duchownej i bez królewskiej pomocy zostawszy, mizerną koroną i też opuszczała we wszem chrześcijaństwie sama została; gdyż żadnego w chrześcijaństwie narodu nad Polskę nie masz nędzniejszego. Polska żadnego nie ma złota, nie ma srebra ani winogradów żadnych, tylko chleb duchowny; a królewska ręka ostatecznia jest pomoc królestwa polskiego. Ale my ewanielikowie jużechmy, wyniszczyli duchowne chleby, jeszcze k temu tobje, królu, rękę zamkniemy, aby synowie korony kradli a zabijali, albo do Turek na służbę, żywności szukając, przeciwko koronie twej jechali. A ty sam, królu, abys został nienawisnym, niesłownym i niewdzięcznym królem w królestwie twem, u poddanych twoich. Tać woła i tenci umysł jest nasz, którzy nierozmyslnie na exekucyą wołamy, abysmy niezgodzie tej, którąśmy przed się wzięli, dosyć uczynili, a wszystkie rzeczy, tak duchowne jako i świeckie zmieszawszy, koronę wniwecz obrócili, a tą drogą abysmy sami nad sobą bluźnierstwa

czego się pomścili; przeto też tradidit nos Deus in
reprobam sensum, ut faciamus ea, quae non
conveniunt & t. d. Paweł apostoł to prawdziwie o
nas mówi, a nie ja. Ewan. Pana Boga za to dziękuję, że
do tych Żurawic kiedy przyjechał, a że tu na się trafił,
pierwej a niżli do tamtej rady jechał, gdzie się teraz o tej
ekzekcyi radzić mamy, i powiem to ewaniełkom swym wszy-
stko, co tu teraz od ciebie słyszę. Ale gdyż ci się przed się
nasze wzięcie nie podoba, powiedzże mi swe zdanie, jakoby to złe,
które jawno w Polsce wszyscy być widzimy, w lepsze się obró-
cić mogło, tak jakoby ta klątwa boża, którą jawnie czujemy być
nad nami, w błogosławieństwo nam się przemieniła. P. p. Po-
wiem, jako rozumiem, nic przed tobą nie tając, ani też o to barzo
dbając, jeśliż ty to coś powiem między ludziami rozniesiesz, albo
przy sobie zadzierzysz. Ewan. Mów jedno w imię pańskie śmiecie,
tak jakos zawsze zwykł, co rozumiesz, nie się nie oglądając na
ludzie, a więcej prawdzie a niżli ludziom folgując.

Q U I N C U N X,

to jest wzór korony polskiej, na cynku wy-
stawiony, przez Stanisława Orzechowskiego
Okszyca z przemyskiej ziemi, i za kolędę po-
słom koronnym do Warszawy na nowe lato ro-
ku pańskiego 1564 posłany.

Quincunx wtóry.*

.....
.....
Orzech..... Otóż macie z pisma świętego królestwo i księstwo,
równajcież je teraz z sobą; patrzajcie na hardego wolnością a
świątynego swobodą na świecie Polaka: szatę nosi Polak znamieni-
ta, to jest równą z swym królem wolność; k temu nosi Polak
świątyni pierścień złoty, to jest szlachectwo, którem najwyższy nęd-

* По изданію Казимира Іосифа Туповича: Библиотека полька. В Кракові
1868. (Стор. 70).

swemu równy w Polsce jest; ma wólu spólnego z królem panem swym — to jest prawo pospolite, które tak jemu, jako i królowi jego w Polsce, jako wól równo służy. Takowym będąc Polak, zawsze wesołym w królestwie swem jest — śpiewa, tańcuje swobodnie, nie mając na sobie niewolnego obowiązka żadnego, nie będąc nie królowi panu swemu zwierzchniemu inego winien, jedno to: tytuł na pozwie, dwa grosza z lanu a pospolitą wojnę; czwartego nie ma Polak nic, ooby jemu w królestwie myśl dobrą każyło. Pójdźcież do księstwa głównego, do któregokolwiek, w żadnym nie najdziecie prawdziwie ani tej szaty pierwszej, ani tego pierścienia złotego, ani tego wólu tłustego, ani też tego symfonału wesołego. A jeśli który z księstwa niewolnik tą szatą, tym pierścieniem, tym wólem i tym symfonałem będzie się chlubił, nie inaczej uczyni, jedno jakobym ja odcięta od ciała rękę prawdziwą zwał; bo jako ręką, gdy w ciele nie jest, także też żaden na świecie człowiek, który w królestwie chrześcijańskim nie jest, wolnym nie jest. A przeto ani prawdziwym szlachciejem jest, ani prawa ma żadnego pewnego: w biedzie i w nędzy zawsze żywie. Na koniec, cieniem człowieczym, a nie człowiekiem prawdziwym każdy człowiek w księstwie głównem żywiąc, jest szpatną a wzgardzoną rzeczą — Quare? quia in servitute ducali nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat. Nie chcę, aczbym mógł, pisma świętego tu na świadectwo użyć, bowiem to sami przez się baczyście, iż pisma o tem wszędzie pełno. Pap. Baczymy. Żydowski sam kwitnął za wieku starego lud, a czemu? Quia erat gens sancta, regale sacerdotium. A oni zasie, Moab et Agareni, Esau, Amalec, Chanaanai, przeklętymi ludźmi byli, abowiem książętami i w księstwach narodzeni byli. Dar nad darimi bożemi, tu i na onym świecie, królewski stan jest. Przeto też w pacierzu zawsze od Boga prosimy: przyjdzi «królestwo», nie mówimy przyjdzi «księstwo» twe. Nie prze co inego, jedno iż księstwo rzecz brzydliwa i naturze człowieczej przeciwna i też klątwy bożej pełna. E w a n. Doświadczyłem ja w Litwie tego, gdzie króla naszego nigdy Litwa jasnym książęciem, ale najjaśniejszym królem zawsze zowie; i nie może żaden litwin bez wielkiej hańby swej i bez kaźni tak ku panu swemu mówić: «miłościwy książę». Kijemby pewnie od marszałka

litewskiego za to słowo wziął; ale każdy litwin tak ku księdzu wielkiemu mówi: «miłościwy a najjaśniejszy król nasz», przemieniając niższe w wyższe, mierzone w miłe, wzgardzone w zacne, a przekłete książęce imię w błogosławione imię królewskie. *O r z e c h.* Niechajże tedy sąsiedzi nasz Litwa lękają się tej szpatnej i upadłej kondycyi księstwa każdego głównego; niechaj się brzydzą, jako rzeczą przeciwną zacności natury ludzkiej; a nadto jeszcze, niechaj oni poznawszy naturę księstwa każdego głównego. tę być, iż między panem a niewolnikiem całej wiary żadną miarą być nie może, — niech się Litwa z hańby przyrodzonej i każdemu księstwu przyzwoitej, uciecze co rychlej, gdy ją Polska wzywa, do królestwa polskiego swobody: niech k temu ją jako ostroga jaka bodzie one od filozofów greckich szpatne piątno na księstwo każde główne włożone: πάν δουλον τῷ δεσπότῃ πολεμεῖ, to jest: każde niewolstwo, jakoby rzekł księstwo, przeciwko despotowi, to jest przeciwko książęciu swemu wójnę wiedzie przyrodzoną. Prawem przyrodzonym niewolnik pana swego nienawidzi, a gdzie nienawiść wrodzona jest, tam wiary niemasz.....

Изъ Яна Кочановскаго. *

O CZECHU Y LECHU

h i s t o r i a n a g a n i o n a.

Iako wszystkie niemal insze narody baśniami więcej niżli czym pewnym początków swych dowodzą: tak y Polski naród przodków swoich do téj doby nie jest pewien. Bo, puściwszy na stronę Noego y owé wszystkie genealogiae, przez które naród Słowięński niedroźnie y niepodobnie wiodą, ten Czech z Lechem bratem, które nam y Czechóm już za napewnieysze przodki kroynikarze naszypodawaią, ciągną za sobą ieszcze niéco wątpliwosci, że potomkowie nie owszýki sie do przodków swych znać mogą. Naprzód u żad-

---

* По Юбилейному изданію: Яана Кочановскаго Дзїєла wszystkie. Wydanie pomnikowe T. I i II. W Krakowie 1884.

ného historyká, ktorzykolwiek naród Słowięński wspominaia (prócz tych mówię, co od naszych bróc mogli) nie náyduia sie ci dwa wódcowie słowięnsy, Lech z Czechem. A nietylko historykowie cudzoziemscy ich nie wspominaia; ali ani Kádłubski, który polakiem będąc polską kroynikę pisał; w swęy historiiey żadnéy o nich, ile pomniec mogę, wzmiánki nie czyni. Potym ktorzykolwiek tego Lecha z Czechem ná nogi stáwiaia tak niedowodnie tego swęgo mniémánia popieraia, że y synów ich, albo potomká iákiegokolwiek wláśnie miánować nieumieia; y o sprawách ich tak głucho pisza, że w téy rzeczy niewiadomosc tylko swoię a bezpiecnosc písánia sámę okazuia. Mimo to wszystko niebacza sie w tym, że kto chce twirdzić, iż té dwa narody od Czechá y Lechá dopiéro w tych kraiaich imiona swoie wzięły, ten (mówię) winien téz to oznaymić, iáko ie przed tym, niż w té kraie przyszli, zwano—poniewaz každý naród słowięnski swoim wlásnym przewiskiem záwždy był miánowan: iáko to Bulgárowie, Serbi, Słowacy, y wiele inszych, ktoré historycy zárazem za ich przysciem ich wlásnymi imiony zowa. Czego iż oni nie ukazuia, niewiem iáka im y w ostátku wiára ma bydz dána. Bo to nie iest podobno, aby té dwa tak wielkie narody, které dwoie królestwo záložły, będąc zwlászczá w té kraie przychodniami, nie miály miec wlásného swęgo imiénia do tego czásu, az kiedy sie im dopiéro ten Czech z Lechem ziawil. A ziawil sie w tych kraiaich dopiéro, y pod ten czás, kiedy nowo té kraie nowe osiadali y ná mieszkánié sie sobili. Bo choćaby kto rzekł, że to byli Słowacy, tedy to nie moze stac. Bo Słowacy przeszli przez Dunay y nád morzem Weneckim usiedli, gdzie i dzis siedza, y od nichze ziemię támtę Sławonia zowa. A iż tak Polacy, iáko y Czechowie, Rus ktemu y Moskwá, y wiele inszych, narody słowięnskiemi sie miánuia—to ztąd przyslo, że historykowie z tego narodu ludzi nappierwéy Słowaki poznali y swiátu iákoby oznaymili. Przetóz, ktorzykolwiek iedno tymze ięzykiem mówili, za Słowaki ie mieli, y to iákoby powszechné imię wszystkim tego ięzyká narodóm dáli.

.....
.....

W R Ó Ź K I

P l e b a n . . . Dobrze że mi przyszło na pamięć, iużem był chciał przestać—iakoż, to samo powiedziaławszy, przestane. Rozumiem temu żeś słychał o staręy iakiéysdji praktyce, która nie prawie dobrze téy koronie za tych czasów naszym tuszyc; ale y to masz tak pewną, iakobys sama na to pátztał. W Poznaniu jest sala wielka biskupia, tam, niźli ią był nieboszczyk biskup Czárakowski odnowił, byli namalowani rzędem wszyscy królowie polszczy, iakoż podobno ieszcze y dziś są. Owa po królu Zygmuncie niezostalo już mieysca inszym królóm ieno jednému. Tam kiedy przyszło malować dżisieyszego téż Pána na tym mieyscu, które, iakom powiedział, już ieno jedno było zostalo, przypátrując sie náleźiono nad nim pismo na wapie żelazem, albo nożem wykréslone temi słowy: hic regnum mutabitur. Tego niewiedzieć kto to pisał, y iako tam dolazł, bo pod samym stropem. Może bydź, że ten—ktokolwiek był—stad wziął náprzód wrózkę, iż to już ieno jednemu królowi mieysce było zostalo, a może téż bydź że iakim inszym duehem, którego my nie wiemy. Iakokolwiek, rzecz pewna, że to tam było napisano: ważneli to ma bydź, abo nieważno — nieaniem sie na żadną stronę skłonić. Ale iednak może uść między insze wrózki iako y drugie, a Pan Bóg mocen wszystko w dobre obrócić. Te sam rozumiał o rzeszypospolitęy naszéy, y przecz cie o nią boię, wazyt-kom powiedział; poprawdzie trzeba sie było lepięy na to rozmyślić y inszym porządkiem podobno mówić, ale wedle czasu nie mogło bydź inaczéy, a téż z tym nie póyde do drukarnie. Z i e m. Tós iuz powiedział y wywiódł, żeśmy Polacy we złęy toni—powiedźcie mi, iuzli mamy do końca o sobie zwątpić, czy jest ieszcze iaka nádzioia? P l e b. Iesli Boga naprzód nie będzie a postanowienia lepszego, prózno sie czego dobręgo spodziéwać. Z i e m. Tóby o tym mówić, iakoby temu upadkowi zabiégąc. P l e b. Aza nie o tym na séymiech radzą? Z i e m. Y owszem o tym, ieno iż nam y podatku pilno. P l e b. Y za ten podatek, widzę, nie wiele sprawili: z Polski konie y piéniądze wyniesli, a Litwę ogłodzili. Z i e m. Owa nieumiész

ieno ganić, co jest łacno; ale ukazać drogę, iakoby to naprawić, toby mądrego rzecz. Pleb. Przetoż sie ia tego zbraniam abych o tym nie mówił, iż wiem, że od mądrych daleko. Ale jedniak czasu swęgo powiem ia przedsię, co rozumem. Bó teraz zda mi się, że y iam sie namówił, y tyś sie nasłuchał. Ziem. Przetawam na twym zdaniu; y kiedykolwiek będziesz chciał o tym mówić, iako obiecuiesz, będę cię zawždy rad słuchał.

A P O P H T E G M A T A.

Dwu kotu w ieden wór źle sá dzáć. (N° 2).

Kánclérz ieden koroany erystobrod zwykito był mawiać: «káždym sie zgodzę, iedno z łákonym nie; bo on chce, a ja też chcę.

Potráwy nieprzyrodzone. (N° 11).

Polak ieden, iechawszy na naukę do Włóch, nie był tam ieno przez láto, a na zimę przyjechał zás do domu; kiedy go oyciec pytał, czemu tak rychło przyjechał, powiedział: że mię tam przez wszystko láto trawą karmiono, takżem sie bał, żeby mi zimie siana nie dawano.

Żárt páńki. (N° 14).

Król Zygmunt grájac flusá, iż mu przyszly dwa króla, powiedział, że ma trzy króle; kiedy go gracze pytali «a trzeci gdzie?» — «a tom ja», powiedá, «trzeci»; y wziął grę.

F R A S Z K I.

Ná Mátuszá. (Księgi I, 48).

«Mátusz wasów» lepiéy rzec: bo wielką kładziemy
Rzecz pod mólá, kiedy «was Mátuszów» mówiemy.

Ná poslá papieskiego. (I, 49).

Posle papieski Rzymkiego narodu,
Uczysz nas drógi, a sam chybiasz brodu.
Náwracay lepiéy, niżli twóy woźnicá—
Strzeż nas tam zówiesć, gdzie płácz y tesknicá.

N á k o g o ś. (I, 94).

Wyganiaś psá z piekárniéy — bá, ráczéy sam wyaidź:
Bo tu iednák masz dyabłá u kuchárek czynić.

O r o z w o d z i e. (II, 3).

Przyszedł chłop do biskupá, chcąc się rozwiéść z żoną;
Pytáią go «czemuż ták w oczu twych mierżiona?»
«Atolim iéy niezástal dziewicá, Ksze miły».
A biskup mu zász powié: «ó błáźnie opily!
5 Przychodzi to ná króle y wysokie stany,
A nie przynoszą tákich plotek przed kápłány,—
Y ty chłopie, iesłiś.śie ták dziewice chćiało,
Mógłés do Kolná iechác: tám ich iest niemáło».

O k á p e l a n i e. (II, 19).

Królowa do mszék chćiała, ále kápelaná
Domá nienáleżiono, bo pilnował dzbaná.
Przydzie potym nierychło w czérwonym ornacie;
A królowa: «Ksze miły, długo to sypiacie».
5 A mój dobry kápelan ná ono łaiianie:
«Ieszczemći śie dziś nie kładł, co zá długie spánie!»

O k á z n o d z i e i. (II, 25).

Pytano káznodzieie: «czemu to, prátaćie,
Nie ták sámi żywiećie, iáko náuczacie?»
(A miał domá kuchárkę). Y rzecze: «mój pánie,
Kazaniu śie niedźiwuy, bo mam pięć set ná nie—
5 A nie wźiałbych tyśiacá, mogę to rzéc śmieie,
Bych ták miał czynić, iáko náuczam w kośćieie.

Эпитафія Аннѣ Баицкой: Teg óż małżonce.
(II, 28).

Anná z Pilce, dwu męzu zacnych pochowawszy
Y dwu synu, iáko dwu źrzenic, oplákawszy,—

Y z mężów kasztalanká, y z rodu—w tym grobie
Leży, który za zdrowia gotowała sobie:
5 Białagłowa uczciwa y sercá wielkiego—
By u śmierci okrutnéy było co ważnego.

O Alexándrzéch. (II, 63).

Alexánder sławną Troję skąził,
Alexánder Persy z państwa zrażił,
Alexánder ufrásował żaki,
Alexánder powadził Polaki.

Nagrobek opiléy babie. (II, 68).

«Czy to grób?» «Boday zdrów pił». «Czyiá to mogiła?»
«Ieno rychło—iużbych dwie tym czásem wypiła».
«Niechcewá sie rozumieć». «Náléyże mnie sporzély».
«Wściekła babo, nie piieć do ciebie». «Tym gorzély».
5 «Imię twoie chcę słyszeć». «A szátan ci po tym,
Wiedzieć kto w támtym grobie, ábo kto w owotym?»
«Miéyże sie tedy dobrze». «A iáko bez piwá?»
«Przyuczay sie». «Niebyłam trzeźwia iáko żywá».

Z Anákreontá. (III, 4).

Nie dbałem nigdy o złoto,	Pięcżą mieli o winnicy.
Alem tylko prosił o to,	To wszystko moié stáranié,
Aby kufel stał przedemną,	To skarb, złoto y zebranié—
A przyaciél piiał zemną;	Ani dbam o kasztelaná,
5 A tym czásem robotnicy	10 Trzymáiąc sie mocno dzbaná.

Do Stánisława. (III, 24).

Nie przez pochłéhstwo, ani złoté dáry,
Iáko té láta zwykły terážnieyszé,
Ale przez cnotę ná mieysce ważnieyszé
Godzisz, Wapowski, iáko zwyczaj stáry.

- 5 Szczęśliwe czasy, kiedy gietmak szary:
Był tak poczciwy, iako te dżięciysze
Iedwabne bratry co raz kosztownajyszne
Wprawdzie nie było kosztu na maskary;
Ale był zawnždy kón na staniu rzęzi,
10 Drzewo, tarcz pewna, y pándórz na ścienie,
Szablá przy boku, sam pácholek trzézwi,
Nieszukał piérza, wyspał sie na sienie—
A bił sie dobrze: boday tak uboga
Dsiś Polska była, y pogatóm sroga!

Do miłości. (III, 12).

Mátko skrzydłatych miłości, Száfárko trósk y radości! Wsiądź na swój wóz uzło- cony, Białym łabędzióm zwierzony; 5 Pusć sie z niebá w snádnym biegu, A staw sie na Wiślnym brzegu, Gdzie ku twéy czci ołtarz nowy Stawię swą ręką—darnowy. Nie dam ci krwawéy ofiary: 10 Bo co máią srogie dary U boginiéy dobrotliwéy Czynić y świátu zyczliwéy? Ale dam káżdido wonné, Które nam kráie postronné 15 Posyłaia; dam y śliczne Żioła w swych bárwach roz- liczne:	Masz fiołki, masz lelija, Masz maieran y szalwia; Masz wdzięczny swój kwiat rózany, 20 To biały, a to rumiány. Tym cię błagam, ó królowa Bogátého Cypru! owa Abo różné serca zgodzisz, Abo y mnie wyswobodzisz; 25 Ale ráczéy nas oboie Wzów podzłoté járzmoswoie, W którym niechay ci służywa, Póki ia y ona żywa. Przyzwól, ó mátko miłości, 30 Száfárko trósk y radości! Ták po świecie niechay wszę- dzie Twoia władza wieczna bę- dzie.

P I E Ś N I.

Księgi pierwsze, pieśń XI.

- Stronisz przedemną Neto nietykama,
By więc sárneczká, kiedy obłakana
Máćierze szuka po górách ustrónnych,
Nie bez boiázni y postráchów plónnych.
- 5 Bo by się namniéy ná drzewie wzieżyły
Powiéwne listki, by namniéy ruszyły
Iászczurki krzakiem—tá się duszą zléknie,
Aż od boiázni ná ziemi przykléknie.
- Lecz ia nie iáko niedźwiédz, álbo mściwa
- 10 Mysłę cię drápác lwicá popędliwa:
Przestań téż kiedy zá máćierzą chodzić—
Iuż się ty możesz mężowi przygodzić.

Ks. I, p. XXI.

- Ty spisz, á ia sám ná dworze,
Ieszcze od wieczornéy zorze,
Cierpię nocné niepogody—
Użały się moiéy szkody!
- 5 Słuchay iáko biie w ściány
Z gwałtownym dżdżem grad
zmiészány—
Ockni sye á przemów słowo,
Nieużyta białagłowo.
- Nie ná żadną krádzież godzę,
10 Choćia ták po nocy chodzę:
Wziałbych przedsię, by co
dano—
Łupiestwo czártu porwano!
Nigdziéy mieyscá mniéy
hárdości
- Nie naydziesz, iáko w miłości:
15 Gładkosć wprawdzie slugi
dáie,
Ale dźierzą obyczáie.
Słuchasz? Czy móy głos
niemoże
Dolećić ná twoje łóże?
Słuchayćie wy, nocné cięnié
- 20 Y nieumowné kámięnié!
Do Amphionowéy lutnie
Spieszły sye lásy chutnie,
A niewyczáyné opoki
Ścisnęły sye w mur szeroki.
- 25 Orphaeowych strón słu-
chály
Srogie iędze y plákály,

- Gdy miłością utrapiony
Y pod ziemią szukał żony.
Iego pieśni żalnościwé
- 30 Zięły bogi niezyczliwé—
Y miał w ręku co miłował,
By był nędznik lepiéy chował.
Ale nie strzymał umowy,
Więc przyszedł o smutek
nowy:
- 35 Bo złe sye obeyrzał, áli
Czarci pánia zaś porwali.
Czekác iuż, nieboże, było—
- Ale gdy co komu miło,
Trudno wytrwác y czas mály:
40 Godziná tam iák rok cały.
A ia długo mam bić w
strony?
Iuż u mnichów słyszé dzwony:
Dziwnośmy sye pomiészáli—
Iam niespał, á ci iuż wstáli.
45 Dobrá noc, iesli kto słyszy!
A mój wieniec wtéy złéy čiszy
Niechay wiśi do świtánia,
Świádek mégo niewyspánia!

Księgi wtóre, pieśń VII.

- Słónce pali, á ziemiá idzie w popiół práwie,
Świátá nieznác w kurzáwie;
Rzeki dnem ućiekáią
A zágorzáte zióła dżdża z niebá wołáią.
- 5 Dzieci, z fłaszą do studniéy! á stól w čień lipowy,
Gdzie gospodarškiéy głowy
Od gorácego láta
Broni list: zá wsádzenié przyiemna zapláta.
Lutni moiá, ty zemná! Bo twé wdzięczne stróny
- 10 Čieszą umysł trapióny,
A troski nieuśpioné
Prędkim wiátróm podáią zá morze czerwóné.

Ks. II, p. XVI.

Nic po tych zbytnich potráwách, nic po tym
Srzébrze ná służbie y običiu złotym!
Nam kwóli, kędy róža pozno kwitnie,
Nie szukay zbytniel

5 Dobrac y miętka, co ią naydzie wszędzie;
A kiedy równe towarzystwo siędzie,
Prędką dobra myśl, a tym ieszcze chutniéy,
Gdy nie bez lutniéy.

Lutnia wódc tańców y pieśni uczonych,
10 Lutnia ochłodá myśli utrapionych:
Tá serce miękcy swym głosem przyjemnym
Bogóm podziemnym.

Ks. II, p. XXIII.

Nie ząwždy, piękna Zofia,
Róža kwitnie y Iéliia:
Nie ząwždy człek będzie
młody,

Ani téy, co dziś, urody.

5 Czas ucieka, iáko wodá;
A przy niem leći przygodá,
Zebrawszy włosy ná czoło—

Ztąd iéy łapay, bo w tył gołó!
Zimá bywszy zéydzie sná-
dnie—

10 Nam gdy sniegiem włos przy-
pádnie,

Iuż wiosná, iuż láto minie,
A ten z głowy mróz nie zginie.

PSAŁTERZ DAWIDOW.

Psalm VIII.

Wszchemocny pánie, wiekuisty Boże!

Kto sye twym sprawóm wydziwować może?

Kto rozumowi, którym niezmierny

Ten świat stworzony?

5 Gdziekolwiek słońce miece strzały swoje,

Wszędy iest zacné święté imię twoie,

A sławy niebo ogárnąć niemoże

Twéy, wieczny Boże!

Niech zli, iáko chcą, ciebie mierzą sobie—

10 Z ust niemówłátek roście chwałá tobie,

Ku więszéy háńbie y ku potępieniu

Złému plemięniu.

Twój czyn jest niebo, twoich rąk robotą
Gwiazdy iśniejsze wybranego złotą;
15 Ty co raz nowym światłem zdobisz wdzięczne
Koło miesięczne.

A człowiek co jest, że ty niestworzony,
Wszystkiego tworcą y pan niezmierny,
Racysz ij pómniść? cym jest syn całowieczy
20 Godzien twój pieczy?

Takés go uczcił i przychodożył,
Ześ go z anyoły télko niepołożył;
Postawił go pánem nąd zacnymi
Czyny swoimi:

25 Dałés w moc iego wszystkie bydła polné,
Dałés y leśné zwierzęta swowolné;
On ná powietrzu ptástwem, pod wodami
Władnie rybami.

Wszechmocny pánie, wiekuisty Boże!
30 Kto sye twym sprawóm wydziwować może?
Kto rozumowi, którym niezmierny
Ten świat stworzony?

Psalm C.

Wszyscy, którzy po ziemi chodźcie,
Ku czci pánu wesoło krzyknicie,
W radości mu służcie y z ochotą,
A nawiedzcie iego cérkiew złotą!

5 On sam jest bóg: co żywiém, co tchniemy,
On sprawuie w nas, a pewnie nie my;
Mychmy iego nędzne są stworzenié,
Y z rąk iego mamy pożywienié.
Wnidźcie w kościół, niescie dzięki pánu,
10 Daycie winną chwałę iego miánu!
Wdzięczny to pan: miłosierdzia miáry
Niémász iego, niémász końca wiáry.

Psalm CXXVIII.

- Szczęśliwy człowiek prawdziwie,
Kto w boiaźni pańskiéj żywie:
Gotów pełnić, co on swémi.
Wyrzekł usta naświétszemi.
- 5 Temu iego wierna praca
Nigdy sye w żal nie obraca;
Ale czego ziemi zwierzy,
Wszystko mu z lichwą odmierzy.
- 10 Iako, wijąc sye po tyce,
Płodny krzak winnéj macice
Obfituje w słodkie groná—
Tak bogoboyného žena.
- Oćiec sędzcie za swym stołem,
A dziateczki stoiają kołem:
15 By w buynym sádzie zieloné
Oliwki nowo sádzoné.
- To ma odnieść niewatpliwie,
Ktokolwiek pobożnie żywie;
Tego, sádząc na Sionie,
20 Będzie miał pan w swéj obrobie:
- W rzeczypospolitéj zgodę
Y całą uyżrzy swobodę,
Uyżrzy synów swoich plemię
Y spokojną zewsząd ziemię.

Psalm CXXXVII.

- Sádząc po niskich brzegách Bábilońskiéj wody,
A na piékné Siońskie wspominając grody,—
Co nam inszego czynić, iedno płakać smutnie,
Powieszawszy po wierzbach niepotrzebné lutnie?
- 5 Lecz pogánin niebáczny, w téj naszéj żalobie,
Przedsię piosnkę Siońską każe spiewać sobie.
Prze bóg! iako to ma być, aby pieśni pańskich
Głos kiedy miał być słyszán w kráinách pogáńskich?
- 10 Ieslibych cię zápomniał, o kráino święta,
Niech moia swéj náuki ręká zápamięta!
Niechay mi ięzyk uschnie, kiedy cię przepomnié,
Kiedy cię na początku wesela nie wspomnié.
- Pomni, wszechmocny panie! co nam wyrządzali
Edomczycy—iako w nasz ciężki dzień wołali:
- 15 «Zágubcie ten zły naród, ogniem miasto spalcie,
A ich mury do gruntu sáмого rozwalcie!»

Ale y ty Bábylon! strzeż dobrze swéy głowy,
Bo iuż wiśi upadek nád tobą gotowy:
Szczęśliwy, któryć zá nas odmierzy twé winy,
20 A o skałę roztraćí twé nieszczęsné syny.

P i e ś ó *.

Czego chcesz od nas, pánie, zá twé hoyné dáry?
Czego zá dobrodzieystwa, którym niémász miary?
Kościół cię nie ogárníe, wszędy pełno ciebie—
Y w odchłaniach, y w morzu, ná ziemi, ná niebie.
5 Złotá téż, wiem, nie prágniejsz: bo to wszystko twoie,
Cokolwiek ná tym świecie człówiek mieni swoje.
Wdzięcznym cię tedy sercem, pánie, wyznawamy:
Bo ná cię ** przystoynieyszéy ofiáry nie mamy.
Tys pan wszystkiého swiáta, tys niebo zbudował,
10 Y złotými gwiazdami ślicznies uháftował.
Tys fundáment założył nieobeszłéy ziemi,
Y przykryles iéy nágość zioły rozlicznemi.
Zá twoim roskazániém w brzégách morze stoi,
A zamierzonych gránic przeskoczyć sye boi.
15 Rzéki wód nieprzebránych wielką hoyność máia,
Białý dzień á noc ciémna. swoje czasy znáia.
Tobie kwóli rozliczné kwiatki wiosná rodzi;
Tobie kwóli w kłósiányim wieńcu láto chodzi;
Wino iesién y iábłka rozmáité dawa,
20 Potym do gotowého gnuśna zímá wstawa.
Z twéy łaski, nocna rosa ná mdlé zioła pádníe,
A zágorzále zbozá deszcz ożywia snádníe.
Z twoich rák wszelkié zwiérzé pátrza swéy żywności,
A ty káżdého żywisz z twéy szczodrobliwości.

---

* Wydanie pomnikowe, t. I, str. 355.

** На тебе моя конфектура вместо бессмысленного над тебе. Спр., стр. 57,
стр. 60.

- 25 Bądź na wieki pochwalon, nieśmiertelny panie:
Twoja łaska, twa dobroć nigdy nie ustanie.
Chowaj nas póki raczysz na tej niskiej ziemi,
Iedno zawszy niech będziem pod skrzydłami twemi.

T H R E N Y.

T h r e n VII.

- Nieszczęsne ochędóstwo! żalósne ubiory
Moiéy namilszéy córy!
Po co mé smutné oczy za sobą ciągniecie?
Żalu mi przydaciecie:
5 Iuż ona członeczków swych wami nie odzieie—
Niémasz, niémasz nadzieie!
Uiał ią sen żelazny, twárdy, nieprzespany.
Iuż letniczek pisany,
Y uploteczki wniwecz, y paski złoconé—
10 Mátczyné dary płoné.
Nie do takiéy łóznice, moiá dziewczko droga,
Miała cię mac uboga
Doprowadzić, nie takąc dąc obiecowala
Wyprawę, iakąc dała.
15 Gieźleczkóc tylko dała a lichą tkaneczkę;
Oćiec ziemié bryłeczkę
W główki włożył—niestetyż! y posag, y ona
W jednéy skrzynce zamkniona.

T h r e n X.

- Orszulo moiá wdzięczna, gdzieś mi sie podziała?
W którą stronę, w którąś sie krainę udala?
Czyś ty nad wszystkie nieba wysoko wniesiona
Y tam w liczbę aniołków małych policzona?

- 5 Czyliś do raju wzięta? czyliś na szczęśliwé
Wyspy zaprowadzona? czy cię przez teskliwe
Charon jeziora wiezie y napawa zdrojem
Niepómnym, że ty niewiesz nic o płaczu moim?
Czy człowiekã rzuciwszy y myśli dziewicze,
10 Wziętaś na się postawę y piórka słowicze?
Czyli sie w czyścju czyścisz, iesli z strony ciała
Iakakolwiek zmazeczka na tobie została?
Czyś po śmierci tam poszła, kędys pierwiéy była,
Niześ sie na mą ciężką żalóść urodziła?
15 Gdziekolwiek iest, iesliś iest, lituy méy żalóści,
A nie możeszli w onéy dawnéy swéy całóści,
Pociesz mię, iako możesz—á staw sie przedemną
Lubo snem, lubo cieniem, lub marą nিকczemną.

ODPRAWA POSŁÓW GRECKICH.

(Явление 2-е).

Alexánder, Antenor.

- 30 Al. Iako mi niemal wszyscy obiecali,
Cny Antenorze! proszę, y ty sprawie
Méy bądź przychylnym przeciw posłóm gréckim.
Ant. A ia z chęcią rad, zacny królewicze!
Cokolwiek będzie sprawiedliwość niosła,
35 Y dobre rzeczypospolitéy naszéy.
Al. Wymówki niemasz, gdy przyjaciel prosi.
Ant. Przyzwalam, kiedy o słuszną rzecz prosi.
Al. Obcému więcéy życzyć, niżli swému,
Coś nie daleko zda sie od zazdrości.
40 Ant. Przyjacielowi więcéy, niżli prawdzie
Chcieć służyć, zda sie przeciw przystoyności.
Al. Ręka umywa rękę, noga nogi
Wspiera—przyjaciel port przyjacielowi.
Ant. Wielki przyjaciel przystoynóść: tą sobie

- 45   Rozkazać służyć, nie iest przyjaćielska.
Al. W potrzebie, mówią, doznąć przyjaćielą.
Ant. Y toć potrzebą, gdzie sumnienié płáći.
Al. Piękne sumnienié, stać przy przyjaćielu.
Ant. Ieszcze pięknieysze, zostawáć przy prawdzie.
- 50 Al. Grékóm pomagáć, to u ćiebie prawdą.
Ant. Grék u mnie káždy, kto ma sprawiedliwą.
Al. Widzę, żebyś mię ty prędko osądził.
Ant. Swoie sumnienié káżdého ma sądzić.
Al. Znáć, że u ćiebie gospodą postowie.
- 55 Ant. Wszystkim uczćiwym dom móy otworzony.
Al. A zwlászczą, kto nie z próznými rękómá.
Ant. Trzebá mi bowiem sędzióm ná podárki:
Bom cudzą żonę wziął, o którą czynią.
Al. Niewiém o żonę, ále dáry bierzesz
- 60   Od Gréków zwlászczą: moje ná ćię malé.
Ant. Y zón i cudzych dárów nierad biore.
Ty, iáko żywiesz, ták, widzę, y mówisz
Niepowściągliwie, niemam z tobą sprawy.
Al. Y mnie žal, żem ćię o co kiedy prosił;
- 65   Ufam swym bogóm, że y króm twéy łaski
    Naydę, kto rzeczy mych podpiéráć będzie.
Ant. Táki, iákiś sam. Al. Da Bóg, czćiek poczćiwý.

MIKOŁAJ SĘP SZARZYŃSKI.*

Napis na statué, abo na obraz śmierci.

Córa to grzechowa,
Świat skazić gotowa.
Wszystko co się rodzi—
Bądź po ziemi chodzi,

5   Lub w morskiej wnętrznosci,
I wietrznej próżności,—
Jako kosarz ziele,
Ostrą kosą ściele;

---

* По изданію Туровскаго: Библиотека польска. Поэзые Миколая Сѣпа Шарзыньскаго и Тобіаша Виснѣтовскаго współczesnych Janowi Kochanowskiemu. W Krakowie 1858.

Tak to wszystko składa,	Prawda, że nie wiecie,
10 Ani opowiada	15 Jeśli nie przymierza
Nikomu swojego	Ta sroga szampierza
Zamachu strasznego.	Któremu do szyje—
I wy, co to ćieciecie,—	Strzeż się: oto bije.

Sonet III: Do Najświętszej Panny.

Panno bezrówna, stanu człowieczego
Wtóra ozdobo, nie psowała w której
Pokora serca, ni godność pokory,
Przedziwna matko stworzyciela swego!

5 Ty, głowę starwszy smoka okrutnego,
Którego jadem świat był wszystek chory,
Wziętaś jest w niebo nad wysokie chóry,
Chwałebna szczęścia używasz szczerego.

Tyś jest dusz naszych jak księżyc prawdziwy,
10 W którym wiecznego baczymy promienie
Miłosierdzia, gdy na nas grzech straszliwy
Przywodzi smutnej nocy ciężkie cienie.

Ale (ty) zarzą już nam nastań rana—
Pokaż twego słońca światłość żadaną.

Pieśń VI: Nakształt Psalmu CXX.

Panie nasz wszechmogący, wieczny, niepojęty,
Tobie Cheruby krzyczą: «święty, święty, święty!»,
Tobie Seraf, miłości prawej płomień czysty;
A twej chwały dwór znaczny—firmament ognisty.

5 Przeto, choć wszędy tyś jest, oczy me płacziwe
Tam podnoszę, i serce tam wzdycha tęskliwe:
Bo ciężkościom nierówne zmysłów mych krewkości,
Jak słudzy od swych panów, pragną twej litości.

I wola ma, twej woli sługa nieskwirkliwa,
10 Wždy, by skromna od pani panna, oczekiwa
Rychło jej rękę podasz i sprawiedliwego

- Ciężaru gwałt uskromisz, z miłosierdzia twego.
O ojczyźnie miłosierny, którego dobroci
Żadnego grobla grzechu zdrojów nie odwróci,
15 Już się zmiłuj nad nami, zmiłuj się nad nami!
Jużeśmy nazbyt pełni szkody z despektami;
Już serce nie boleje, lecz jakimiarz umiera,
Gdy nam możność niewdzięczna część i część wydziera,
Gdy nas hardość nadęta przenosi oczami,
20 Nie bacząc, że nie gardzą oczy twoje nami.

Pieśń o Strusie, który zabit na Rastawicy
od Tatarów.

- Izasz wódz tebański, iż umarł zgromiwszy
Waleczne Spartany, zda się być szczęśliwszy,
Niż on Aemilius, co przy wojsku zbitem
U Kan żywot zawarł ześciem znamieniem?
5 Bądź tamten szczęśliwszy; poważniejsza żywie
Sława tego, który z samym nielekliwie
Potkał się nieszczęściem i stał krowawemu
Pokazał zwycięzcy twarz, kiedy rączemu
Bachmatowi drudzy, nie zbroi ufają—
10 A prze bojaźń prózną sławy odbiegają.
Także Rastawica, potok nieszczęśliwy,
Pierwej wód pozbędzie, niżli tve, pocziwy.
I nietrwożny Strusie, żywota skończenie
U rycerskich ludzi przyjdzie w zapomnienie.
15 Wolał od strzał zginąć pohańca zradnego,
Niż tył swój pokazać sprośnie oczom jego.
A gdy mu ktoś radził, głupie sprzyjałiwy,
Aby jako drudzy zbiegł w chwile złośliwej,
Rzekł: «Ty folguj czasom, chceszli, a ja mojej
20 Sławie będę godził—nietylko we zbrojej,
Jest śmierć i na łożu; i tak pierzchliwego
Śmierci grzbiet jest odkryt, jak piersi śmiałego.
Nie wydam swych przodków—za Rzeczpospolitą
Upadną ofiarą, da Bóg, znamienitą».

- 25 Tylkoż rzekł; wnet jako pierzchać nieuczony
Lew, od mnogiej zgrai będąc oskoczony
I od tysiąc łowców z gotowemi łuki,
Blizsze zagubiwszy, drugie straszy huk:
Wszystcy, wszystcy serca natrzeć nań nie mają,
30 Tylko mu z daleka rany podawają,—
On zemdlon ostatniej już pomsty pożąda,
I w kimby ząb martwy zostawić pogląda.
Tak się Strus sprawował w ostatniej potrzebie,
I sławie, i cnocie czyniąc dosyć z siebie.
35 Padł krwawy, gęstemi przywalon strzałami,
Godny syn ojczyzny mężnemi sprawami.

Pannie Zofii Kostczance, wojewodzance sę-
domirskiej, która pierwej zachorawszy, pó-
źniej trzema dniami niż macocha umarła.

Napis trzeci.

- «Czemuś zwyczaj zmieniła?» (rzekła, gdy poznała
Kostczanka śmierć macochy, a sama konata)
«Przed tobą ja chadzała, i zjęta chorobą
Przed tobą, droga matko—przecz konam za tobą?
5 Czy iż słusznie wprzód umrze, kto pierwej zrodzony?—
Wolę złamać domowy rząd, niż przyrodzony.
Czy mi chcesz być przewodnią? nie było potrzeba:
Wiem ja z twojej nauki, gdzie droga do nieba».

Epitaphium Rzymowi.

- Ty, co Rzym wpośród Rzyma chcąc baczyć, pielgrzymie,
A wždy baczyć nie możesz w samym Rzyma Rzymie!
Patrzaj na okrąg murów i w rum obrócone
Teatra i kościoły, i słupy stłuczone—
5 To są Rzym. Widzisz jako miasta tak możnego
I trup szczęścia poważność wypuszcza pierwszego?
To miasto, świat zwalczywszy, i siebie zwalczyło—

By nic niezwalzonego od niego nie było.
Dziś w Rzymie zwyciężonym Rzym niezwyciężony
10 (To jest ciało w swym cieniu) leży pogrzebiony.
Wszystko się w nim zmieniło—sam trwa prócz odmiany
Tyber, z piaskiem do morza co bieży zmieszany.
Patrz co fortuna broi: to się popsowało
Co było nieruchome, trwa co się ruchało.

TOBIASZ WISZNIOWSKI. *

T r e n V.

Byłem do zielonego gaju zawiedziony,
Do strumieniów skaczących, nieco już strudzony
Pod wesołem drzeweczkiem sobie spoczywając,
Uciesznem gardłkiem ptaszki słyszałem śpiewając.
5 Chłodny wiatrek lekko wiał tam na drzewa one,
Iż nieco gałązeczki były poruszone.
Były też tam sąsiednie bliskie inne gaje,
Za nimi wielkie łąki, i co wiosna daje.
Wstawszy szedłem tym gajem, alic w środku jego
10 Maluczkom nie przemiął ogroda wdzięcznego.
Tam w środku proste drzewo a zielone stało,
O które się niemało wiatrów otrącało.
Różne ziółeczka użyteczne były;
Były też, które na śmierć jadem zaszkoziły.
15 A rozkwitła różyczka w wesołym ogrodzie,
Pod wysokiego drzewa gałęziami w chłodzie,
Południowego słońca gorącości snadnie
Chroniła się—ledwo iż deszcz z wierzchu przepadnie.
Z szalonym wiatrem burza i powietrze wstało,
20 Spadły różane listki, aż nic nie zostało.
Wicher się poprawiwszy latoroślą złomił;
Szczypli pręt latorośle na dół się ukłonił.

---

* По цитованному на стран. 57 изданію.

Listeczki koło dołu wszystkie bardzo mdały,
Póki huczące wiatry około nich wiały.
25 A już grad począł padać; krzyknąłem z przestachu,
Bo gdzieby się uchronić, tam nie było dachu.
Zaledwo ocknąwszy się, przyszedłem ku sobie;
Roztrzeźwiony, tom zaraz rozmyślał sobie:

[T r e n VI].

«Toć się najmiłszej matce mej Różyczce stało—
U małżonka jak w cieniu jej tu było ciało;
Którego ledwie słońce i dżdże dosięgały,
Że jakie przeciwności kiedy frasowały.
5 Bez tego być nie mogło: bo to wzajem chodzi,
Żaden się bez frasunku na świecie nie rodzi.
A nieoparty wichur z szumem drzewa tego
Niebaczna śmierć wydarła z utrapienia jego.
Listeczki, my potomstwo, mdlejem od żałości,
10 Żadnej sobie nie tusząc na ziemi radości.
A co za grad uderzy? w rychle obaczmy—
Bo gdzie okrutnie gore, wynoszą się dymy».

ИЗЪ ЛУКИ ГУРНИЦКАГО (ŁUKASZ GORNICKI).

Dworzanin polski (z Księgi I). *

Obaczcież W. M. (Waszmościowie) jako wnet straci swą gracją
każda rzecz, którą człowiek, zdobywając się a pokazując mister-
stwo swe, gwałtem czyni. A kto się nie musi śmiać, kiedy owo
kto dziwniej niż ludzie, ziemie nie dostępując, z wielką pilnością
aby nie zmylił, wyciągnąwszy szyję, nie zginając się nigdziej, jako-

---

* По Бразовскому изданію 1866 года.

by kij połknął, tańcuje? Każdy z nas widzi, iż tańcowanie takowe pochodzi z wydwarzania, za którym gracia ginie. Na drugą stronę zasię, jako to przystoi męszczyźnie i białejgłowie, kiedy owo niedbaliwie tańcuje, a mówiąc co s kim, abo żartując, w rzeczy nie o tańcu nie myśli, prosto jakoby zmylić ani umiała, ani mogła. — Tu p. Bojanowski powiedział: Znam ja jednego, którego sie taniec W. M. (Waszmości) barzo podobać będzie, bo tak niedbale tańcuje, iż s niego czasem i suknia spadnie, a on sie po nią nie schyli, ale brnie wciąż przedsię, by z listy.—Pan Kriski powiedział na to: Wiem na kogo W. M. przymawiasz, ale to W. M. racz wiedzieć, że owo jego niedbanie jest wydwarzanie szczire: bo chce pokazać, iż wrzkomo nie myśli o tym, ano znać, iż nader myśli—czym wszystko psuje. I ktokolwiek tej niedbałości, abo nizaczmienia, nie po przeczkę używa, hnet na drugą a przeciwną stronę przeladuje. A przeto niemniej to ganię, kiedy kto tak niedba, iż dopuści spaść s siebie szacie, abo w nogawicy plugawej a trzewiku od kilku dni ubłoconym idzie; jako też zasię kiedy kto tak zbytńie ochędoźnym chce być, iż bieda temu chłopcu, któryby gębki, abo szczotki doma zapomnieć a pana, co dziesięć kroków stąpi, ocierać a czosac nie miał. Abowiem chocia oboje to—i ochędoźnym być i nie wydwarzać sie z rzeczami — jest dobre w sobie, jednak kiedy kres swój a miarę przejdzie, już sie w sprośność obrócić musi; i ona szczyrość we wszystkich rzeczach, którą sobie tak barzo upodobały oczy ludzkie, i onej zawdy czekają, ginie zatym i gaśnie, nie bez ohydzy temu, kto ją tłumi. Wracając sie tedy do wydwarzania, to powiadam co i pirwej, iż sprawy nasze wszystkie dziwnie szpaci. Przypatrz sie temu każdy z W. M., jako owo brzydka rzecz, kiedy kto na koniu siedzi wyciągnawszy ku piersiam końskim nogi, a sam sie dziwnie rosprościwszy, jakoby stawu w nim nie było; a zasię, jako miło patrzeć na owego, który ani wyciągnie zbytńie nogi, ani jej nad miarę skurczy, ale ją, nie wrzeczy o jeździe swej nie myśląc, statecznie trzyma, sam sobą z lekka, jako koń stąpi, hyba, a siedzi bezpiecznie, nie inaczej, jedno jakoby też był pieszo. Abo zasię jako owo piękna rzecz, kiedy czysty pacholek skromnie poczyna sobie, rzadko a nie zuchwale mówi, abo nic, abo mało powie o sobie; na drugą stronę zasię, jako owo przemierzły chłop, który nieumie jedno sie chwalić, s piętra mó-

wić, gromić, dziwniej niż ludzie stąpać—wszystko to nic inego nie jest, jedno chciwość zbytnia, aby się pokazał być mężem. Toż bywa i w innych na świecie rzeczach, kiedy kto ma tę chorobę, iż tak w mowie, jako i w sprawie swej każdej widzian być chce.—W tym pan Bojanowski tak powiedział: Niewiem, by też nie dla tego, panie Kriski, ganili naszy owe uczyt wymyślone, gdzie każda potrawa s cukrem; bo słodkość prędko omierza, —barziej chwałą ów obiad pospolicie, gdzie bywa to pierno, to kwaśno, to s chrzanem, to s cebulą, a rzadko słodko. Bo na onym wymyślonym obiedzie, iż się ze wszystkim wydwarzają, potrawy przewybornych smaków czynią—więc tego prędko syt człowiek; a owdzie indziej, iż mieszają, raz kwaśno, drugi raz gorzko, więc też czasem i słodko, aby jedno przy drugim lepsze się zdało, przeto każdy je z dobrym smakiem, i onę kwasność, rzecz tania, przy drogich lubi.—Pan Kriski rzekł zasię: Widzisz W. M., że i w tym niedobre wydwarzanie. Powiedają też, iż u niektórych przewybornych malarzów starych była przepowieść ta «Zbytnia pilność szkodzi», i snadź Apelles ganił stąd Prothogena, powiedając «iż kiedy», prawi, «co maluje, nie umie, ani wie, kiedy przestać» — chciał pokazać Apelles, jako malarz pierwszy na świecie, iż Prothogenes niewiedział tego, póki było desyć: a w tym nic inego nie było, jedno wydwarzanie, które się Apellesowi nie podobało. A tak to niedbałe wrzeczy czynienie, które prawie przeciwne jest wydwarzaniu, okrom tego, iż wdzięczność wszystka z niego płynie, zdobi też barzo to, cokolwiek czynimy; a zatym i umiejętność się odkrywa, i czasem większą się widzi, niż w prawdzie będzie. Abowiem kto na to patrzy, kiedy kto sobie w czym dobrze poczyna, tak sobie myśli: «kiedyć temu tak to łatwo przychodzi, musić to dobrze lepiej umieć, niż pokazuje; a gdzieby się w tym jeszcze więcej ćwiczył, a ktoby z nim porównać mógł?» To tak pospolicie ludzie sądzą, gdy widzą, że kto co od ręki, a przedsię dobrze czyni, i z maluczkiej rzeczy tym kształtem uczynionej siła jednemu mnimania przybędzie. Owo usarz, gdy z drzewem a z tarczą na koniu siedzi, chocia nic nie pocznie, jednak z jednego trzymania drzewa znać to, iż dobrze z nim umie; takież i szermierz, jako rychło broń w rękę weźmie a w kroku stanie, tak wnet poznać jeśli co umie. W tańcu zasię jedno stąpienie pokaże umiejętność. Muzik też by telko dwie noce

wyspiewał, macając wdzięczności, niedbale wrzokomo, a jeśli co uczyni garłem, jakoby to tak samo mu przyszło—zaraz znać, iż to dobrze lepiej, niż czyni, czynić może. Także i w innych wszystkich rzeczach, które czynimy: bo jako łatwo co komu przychodzi, tak o jego umiejętności ludzie rozumieją. A tak ten mój dworzanin będzie u wszystkich ludzi s podziwieniem osobny, i będzie miał we wszystkim gracją, a zwłaszcza w mowie, jeśli sie strzedz będzie wydwarzania, której wady pełno wszędzie; podobno u nas w Polsce więcej niż gdzie indziej.

Z K s i ę g i II.

Nie sproсна więc i to bywa, kiedy kto chcąc to zgadnąć, około czego drudzy wątpią, rzecze co inego, ale foremnie. Jako to: Przyszli raz panięta w maszkarach przed króla, także czyniąc swój taniec parami; obaczy ktoś średnią parę, w której był pan Wolski miecznik z drugim, nie pomnię kim, barzo małym, i rzecze: «by wiedzieć», prawi, «co to za para, tak barzo nierymowna»; a drugi, stojąc podله niego, rzekł: «zgadnę ja, którzy są»; a gdy ten zasię jął prosić, aby mu powiedział—«atoli», prawi, «to jest roch, a to—pieszek». Ujdzie czasem i to za trefność, kiedy kto jedno z drugim nie barzo trefnie spei, na ten kształt, jako owo mówią: «by», prawi, «cnota tu była, a sobola czapka». — Tu też położę owo upominanie nakształt porady. Jako Chalecki w Litwie, starosta cyrkaski — stojąc przy królu starym w Wilnie na pałacu, na ten czas, kiedy niedźwiedzia psy trawiono; a psi jakoś nieochotnie z niedźwiedziami się wiązali, i król J. M. (Jegomość) jął mówić: «wierę te psy okarmić musiano, iż niedźwiedzia brać niechcą» — powiedział: «przeto, królu, każ tu pisarze swe spuścić: tym nie wadzi—by sie niewiem jako objedli, przedsię oni zawdy dobrze biorą». Białobocki także jednemu dworzaninowi niebarzo urodziwemu, któremu był na ten czas król J. M. dał starostwo, tak powiedział: «ty», prawi, «kiedy na starostwo przyjedziesz, zawdy siedząc sprawy odprawuj; a jeśli by mogło być, jeszcze bych wolał, żeby z okna: bo i twarz, i brodę masz po temu, iż z góry za obrzyma ujdiesz». A drugi, czasu powietrza, doktorowi (który, nic

nie umiejąc, wiele już był ludzi pobit) radził, aby s Krakowa nie wyjeżdżał, powiedając mu: «wielką, prawi, «summę pieniędzy zebrać ty tu możesz; a jeśli o powietrze idzie, bierz prezerwatywy, tedyć sie bać nie trzeba», — a gdy doktor powiedział, iż «na gwałtowne powietrze nic mi», prawi, «prezerwatywy nie pomogą», rzekł dopiero ów: «więc jeśli tobie nie pomogą, tedy tym pomogą, których twoja ręka nie pobije». — Trefnie i to bywa, gdy komu to powiedzą co mu jest przyzwoito. Jako jednemu księdzu, co barzo łapał exekutorstwa, a czasem chocia go i nie obrano, powiedział ktoś na ten czas, kiedy owo bakalarz s skarbu miał umrzeć: «a prze Bóg», prawi, «abo W. M. niewiesz, iż bakalarz s skarbu barzo niemoże? — niezła tam będzie exekutorowi grzanka». Zaś i to druga, gdy komu to przypiszą, od czego on jest barzo daleko; jako raz, kiedy doktor Kleparz barzo ochrapiawszy kazał, rzekł jeden: «ten ksiądz całą noc pił: podobniej sie mu było dobrze wyspać, niż źle kazać»; a Kleparz nierzkąc sie upić, ale niewiem, by jako żyw był na biesiedzie. Też i to foremna, dać to nieprzyjacielowi samemu, co on tobie ujmuje. Jako gdy jeden z niepocziwych sie rodziców urodziwszy, przy-mawiał pocziwemu człowiekowi, mówiąc: «barzoęś sie ty», prawi, «od onych sławnych twoich przodków odrodził»; a ten jemu odpowiedział: «ale ty od swych nikaska». Do tego sie i oto to zejdzie. Wielkiemu jednemu i otyłemu pachółku rzekł ktoś: «i tu na trunnę niemało drzewa wynidzie»; a ten odpowiedział: «tobie niewiele, bo trzy drewna to odprawia». Ciągnie za sobą śmiech i oto to, gdy kto odpowiada na to, czego mu nie mówiono. Jako jeden uczciwy człowiek, przyszedszy do zacnego kasztelana, który że nie był tak baczny, żeby sam siedząc onemu też siedzieć kazał, postawszy trochę, rzekł: «gdyż to jest wola a roskazanie W. M. abych siedział, tedy ja siędę» — i siadł. Więc też i to podczas ma wdzięczność, kiedy kto wypowieda to na się, czego nigdy nie winien. Jako jeden ksiądz, po śmierci drugiego, prosił o beneficium biskupa; a gdy biskup dać mu go niechciał i owszem już był namienił drugiego, który je otrzymać miał, rzekł z gniewu ku biskupowi: «miłościwy księże, jakoż to ma być: jam temu księdzu na on świat pomógł, a beneficium po nim ma wziąć kto inszy?» — Musi się człowiek i temu rośmiać, kiedy kto pożąda tego, co być nie może. Jako jeden leżąc na trawie, gdy przy nim drudzy szyr-

mowali, skakali, chodzili zapasy, powiedział: «gdzież też to było jedno rickerskie ćwiczenie tak leżeć, jako ja teraz».—Na ten kształt też doktor iszpan panu Radziwiłowi wojewodzie trockiemu powiedział; ale na końcu, jako człowiek mądry, przydał to, czym rzecz dobrze trefniejszą uczynił. Prosił doktor u pana Mikołaja Radziwiła wojewody trockiego psa dobrego na zając. Pytał pan wojewoda, jakiegoby chciał, jeśli wyźła, czy ogarza. Iszpan, tego nie rozumiejąc, pytał, coby się wyżeł rozumiał, także i ogarż. Powiedział p. wojewoda: «tegoli», prawi, «W. M. chcesz, który najduje, czy tego, który goni?» Odpowiedział iszpan: «takiego ja chcę, który i najdzie, i ugoni—bo by to był mój wielki nierozum dwu psów dla zająca, jednej bestiej, chować».

MACIEJ OSOSTEWICIUS STRYJKOWSKI.

Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi и т. д. *

Potym Mścislaw, książę Halickie, będąc wsadzon od Kazimirza, księcia Polskiego, po onej bitwie u Halicza wygranej, na państwo ojczyste, srogo się z poddanymi Rusią obchodził, przeto go trzeciego roku 1185 otruli, a do Włodimirza brata jego, który był z przegranej bitwy do Węgier uciekł, posłali, aby co rychlej na księstwo Halickie przyjechał; z której wesołości nowiny Włodimirz pocieszony, przyszedł do Bele króla Węgierskiego, prosząc o ratunek rycerstwem, koniami i nakładem, za czymby mógł ojczyste państwo odiskać i Kazimirzowi, Polskiemu monarsze, odpór dać. Co usłyszawszy król Węgierski Bella, nietylko aby mu ratunek miał dać, ale samego Włodimirza wsadził do więzienia, a syna swego Andrzeja z wojskiem do Halicza wyprawił, aby co rychlej zamek ubiegał; który zmyśliwszy, iż Włodimirz, obawiając się niebezpieczności, naprzód go z wojskiem posłał, a sam pozad ciągnie,

---

* По вѣннгоберзьскому изданію 1582 г. (в Крoлевцу MDLXXXII), стр. 283.

był wpuszczon na zamek Halicki z wielkim wesolim wszystkich Rusaków. A tak ubieżawszy zamek Andrzej królewic Węgierski, osadził go dobrze Węgrami, przymuszając Rusaków, iż my przysięgali, a którzy się wabraliali przysięgi, tych do więzienia wsadzał, wyganiał, urzędy brał, a swoim Węgom porozdawał, za czym osiadł wszystko państwo Halickie. A Włodimirz chudziec, własny dziedzic Halicki, widząc się być jawnie a zdradliwie oszukany, i dwie letce prawie w więzieniu chowanym od Belle króla Węgierskiego, przenał stróże swoje, węgry, podarkami i obietnicami, a z tymi stróżami, wodzami i towarzyszymi z ucibezki do Halicza przyszedł; ale zamku nie mógł dostać, gdy go dobrze bronili Węgrowie. Zjechali się potym wnet i zbiegli do niego Rusacy, jako do dziedzicznego pana swojego, a s tymi wszystkie okoliczne xięstwa burzył, najeżdżał i polony wywodził; Przemyskie też wołości, które już na ten czas ku Polsce służyły, wybrał i spustoszył. Czego nie mogąc scierpieć Kazimirz, monarcha Polski, przez hetmana swego, wojewodę Crakowskiego, wojsko drapieżne Włodimirzowo poraził, iż w góry, które Ruś z Węgierską koroną dziela, musiał sam Włodimirz uciekać, a widząc się być zewsząd opuszczonym i uciśnionym, udał się z pokorą do Kazimirza Polskiego monarchy, prosząc naprzód przez posły o odpuszczenie winy, a żądając pomocy ku odiskaniu xięstwa Halickiego, ojczyzny swojej pod Węgry, s lubując mu się na potym w wierze i w powinności sstatecznie zachować. Co Kazimirz, jako monarcha prawie święty, uczynił, a przyjąwszy go w łaskę, posłał z nim wojsko polskie, nad którym Mikołaja, wojewodę Crakowskiego przełożył, dobywać Halicza. Ruskie też wojsko niemałe ze wszystkiego państwa ochotnie jako do dziedzica przybyło. Tak Halicz wkoło obegnali, którego Węgrowie s początku z dobrą otuchą smiele bronili, spodziewając się króla Węgierskiego Belle z wielkim wojskiem co dzień przyciągnąć na pomoc synowi swemu Andrzejowi, przeciw Rusi i Polakom, ale w nadziei ratunku będąc oszukani i głodem uciśnieni, podali zamek, wymówiwszy sobie wolne odeście do Węgier z rzeczami swymi. Tak Węgrowie z królewicem swym Andrzejem do Węgier byli odprowadzeni, a xiążę Włodimirz na ojczystą stolicę, w zamek Halicki, s polskimi uphami wjechał, z wielką radością

wszystkich Rusaków, roku od narodzenia Christusa Pana 1188, którego też czasu Hieruszalem Saladin mójny i waleczny król Saraceński wziął pod Chrześciany, i opanował po 88-letnie jako w rękę chrześciańskich było.

SEBASTYAN FABIAN KLONOWICZ *.

F L I S

to jest spuszczenie statków Wisłą i inszemi rzekami do niej przypadającemi.

- I. Kto chce niech wzywa starca wszetęcznego
Dla żeglowania w morzu bezpiecznego,
Któremu błędne przyznawa pogaństwo
Wszęch wód poddaństwo.
- II. Greczyn go swoją mową Posidonem,
Rzymianin zdawna zowie go Neptunem:
Sceptrum trozębe szedziwy bóg swoje
Ma w ręku zbroję.
- III. Niech błaga kto chce naród jego krewki,
Zbestwione wnuczki, świędziwe jątrewki:
Po łono panny, a ostatek ryby,
Bez wszej pochyby.
- IV. Niech wzywa króla, który wiatry skała
Przywalił, wichry i z morską nawałą:
Aeolusem go wymyślona mową
Poetae zową.
- V. Niech woła, chceli, na pomoc onego
Tritona z głośną konczą ogromnego,
Który w szerokim trąbi Oceanie
Na swym puzanie.

---

* Biblioteka kieszonkowa klasyków polskich. Wydana przez Jana Nep(omuka) Bobrowicza. Tomik XII. W Lipsku 1836. Biblioteka polska. Pisma poetyczne polskie S. F. Klonowicza. Wydanie K. J. Turowskiego. W Krakowie 1858.

- VI. Chceli, też bracią uniesionki onej,
Menelaowej oblanej krwią żony,
Uczcić ofiarą, dzieci Jowiszowe;
Lub ognie owe,
- VII. Szczęśliwe flisom: bo dobrą nadzieję
Czynią, gdy parą padną im na reję—
Już tam rad sternik w zatrwożonej wodzie
Pewnej pogodzie.
- VIII. Niechże ich kto chce błaga, odpychając
Okręt od brzegu, a niechaj wzdychając
Czyni szaleniec i poganin gruby
Swym bogom śluby.
- IX. Lecz my błagajmy onego, co w łodzi
Zasnął, gdy morskie powstały powodzi;
A ocknąwszy się wiatry pohamował,
Morze zholdował.
- X. Wzywajmy Pana: ten w srogim uporze
Gładzi, ucisza igrające morze,
Dziką okrutność i nieskromne duchy—
Ocean głuchy.
- XI. On w wielorybie Jonasza ratował,
W kścieńcu przemarłym cudownie zachował:
Wyrwał z wnętrzości łakomego smoka
Swego proroka.
- XII. Pan Bóg Neptuna nieokróconego
Pobudza z gruntów swych wywróconego,
Gdy góra górę pędzi, a o brzegi
Łamią się biegi.
- XIII. Pan Bóg uśmierza morze poruszone,
I Akwilony głaszczce zajuszone:
Pan kiedy gromi, zapomnią swej dumy
Przeciwnie szумы.
- XIV. Duch jego wdzięczny jak łagodna zorza—
Miłym wiatreczkiem przewiewała morza,
Gdy jeszcze były proste w ony lata
Początki świata.

- XV. Ten Zephyrus niech żagle naszym włada,
Niech morskie szturmy równa i pokłada:
Ten jeżeli po nas będzie, wsiadaj flisie
I odpechni się.
.....
.....
.....
- XL. Każda nacya ma tak wiele doma
Żywności, gdy jej nabywa rękoma
Rączemi, że się obejdzie bez dwórskich
Potraw zamorskich.
- XLI. Ichthyophagi mają ryb dostatek,
Że im też mięsnych nie potrzeba jatek.
Oonya ma przysmaków nie naszych:
Moc jajec ptaszych.
- XLII. Acridophagi swe też żniwo mają,
Kiedy szarańczą po wiatru łapają:
Na pstre koniki, co lecą z Afriki,
Stawiają wniki.
- XLIII. Ormianom grzyby po potopie zrosły,
Gdy się im wody z ojczystych gór zniósły:
Gdy osiął korab Noego na skale,
I został w cale.
- XLIV. Naszym też Włochom, nie lada intrata,
Roście w bogatym ogrodzie sałata;
Żabki zielone, ni się ich przebierze,
Rzeką w jeziorze.
- XLV. Każdy w granicach ojczyzny swej chleba
Może dostawać ile mu potrzeba,
Może zaniechać morskiej nawałności
Kwoli żywności.
- XLVI. Lecz miła Polska na żyznym zagonie
Zasiadła, jako u Boga na łonie:
Może nie wiedzieć Polak co to morze,
Gdy pilnie orze.
- XLVII. Tu Ceres nową osadziła wola,
Opuściwszy tam Sycylijską rolę:

- Tu żyta rodzi niezliczone łaszty,
Brogi jak baszty.
- XLVIII. Tu gumna w szczyrych polach stoja hojne,
Tu wzór bogaty, ty żniwa spokojne,
Tu chłopek wesół, bo pewnie ma wszystko,
Kiedy ma żytko. . . . .
- XLIX. Niech kto chce chwali Azyą urodną,
Niech chwali Egipt i Nilowę płodną
Socznicę—Polska ma dosyć owszeki,
Choć w brzegach rzeki.
- L. Tu zwierzu dosyć, tu bydło rogate,
Tu woły tuczne i owce kosmate,
Pasą się w łąkach jałowice tłuste
I kozy puste.
- LI. Stąd ma gospodarz i sprzężę do pługa,
Stąd ma odzieżę pan i dobry sługa;
Stąd mięso świeże, nabiału dostatek—
W mieszek ostatek.
- LII. Gęsi moc wielka w lęgu szczebietliwych,
Kaczek łakomych, łabędzi krzykliwych;
W domu obfitość sadowi się wszędzie
Kurów po grzędzie.
- LIII. Lecz też do stołu nie lada potrawy
I gołębiniec rodzi nam dziurawy.
Połcie też w domu z niemną pociechą
Wiszą pod strzechą.
- LIV. Leśne bogactwa nieoszacowane
Hojnym Polakom od Boga są dane,
A kto je sobie chce dobrze uważać,
Może ich zażyć.
- LV. Po ziemi łanie i sarneczki żartkie,
Po drzewie ptastwo igra sobie wartkie.
Do barci niosą pracowite roje
Zdobyczy swoje.
- LVI. Ryb też dostatek, prawie dobrej wody,
Rodzą jeziora, stawy, rzeki, brody.
Owa Polakom na niezym nie schodzi—
Wszystko się rodzi.

- LVII. Chocia Bańskich miast nie mamy, nic o to:
Samo do ręki przychodzi nam złoto;
Za chlebem idą, Lachom nie nowina,
Półkufki wina.
.....
.....
.....
- CCLVI. A jeźliżeś frycz abo szyper nowy,
Już się tu musisz uczyć inszy mowy:
Byś nie wziął szablą u Nogatu bracie,
Bo to zła na cię.
- CCELVII. Przeto się naucz wokabuł flisowskich,
Już tam terminów przestań, radzę, szkolskich:
Mów jako mówić, byś zaś od starosty
Nie odniósł chłosty.
- CCLVIII. Każde rzemiosło ma swoje zwyczaje
I swe przezwiska—nawet i hultaje
Swe szpruchy mają,—miejże się w cześć i ty,
Byś nie był bity.
- CCLIX. Gdy będziesz w cechu, «za łaską», co słowo,
Mów czapkę zjawszy: bo niedobra owo,
Gdy się więc starszy i cechmistrze schylą—
Szykić pomylą.
- CCLX. Bo za dekretem muszą cechmistrzowskim
Jedni pieniędzmi odbyć, drudzy woskiem;
Drudzy częstują, choć im nie wesoło,
Mistrzowskie koło.
- CCLXI. Tak u myśliwców, gdy kto kształtem innym
Mówi polując, musi wnet być winnym—
I musi z drzewem, prawnie osądzony,
Być podrabiony.
- CCLXII. Już gębę trąbą zwać u charta musi,
Kto już myśliwskiej polewki zakusi;
Zająca kotką, ucho już nie uchem—
Musি zwać słuchem.
- CCLXIII. Tłustego—skromnym, prędkiego ciekawym
Musি zwać, kto chce być myśliwcem prawym,

- Wątrobę—lekkim; a gdy się obłowi,
Psom «herab» mówi.
- CCLXIV. Także i nasz flis ma swoje ustawy,
Ma swe przezwiska i osobne sprawy;
A którzy grzeszą przeciw nim, jest na nie
Srogie karanie.
- CCLXV. A te przezwiska od Niemców są wzięte,
A w polskich flisów porządek przyjęte—
Nie dziwujże nam, że źle wymawiamy,
Co z Niemiec mamy.
- CCLXVI. Ziemia—ład zdawna (stara to niemczyzna,
Którą i nasza przyjęła ojczyzna),
Także też brzeg główny w swojej mowie
Flis ładem zowie.
- CCLXVII. Lecz brzeg dwojaki: jeden ostry słowie,
A drugi płaskim nazwali flisowie,—
Ostry pewniejszy flisom, bo głęboki,
Przykry, wysoki.
- CCLXVIII. I tego się nurt rad trzyma, lecz wina
Do niego, bo w nim bywa prądowina:
Ten woda głodze i w ten wali lasy
Po wszystkie czasy.
- CCLXIX. A takich brzegów nawięcej na lewej
Stronie, do Gdańska płynąc od Warszawy:
Bowiem się Wisła, z starego zawodu,
Drze do zachodu.
- CCLXX. I rzek nawięcej wpada z prawej strony,
Które prą Wisłę na tamte zagony,
Na lewą rękę—w te się grunty wkrada,
Gdzie słońce siada.
- CCLXXI. A drugi zaś brzeg nazywają płaski;
A iż jest mialki, przeto też nie naski:
Bo się w nim piasku, kamienia zawadza,
Statkom przeszkadza.
- CCLXXII. Wszakże w przygodzie—zachowaj jej Boże—
Do płaskiego się miej, fryczu nieboże.
Bo chłop nie szkuta: rychlej zdrów zostanie,
Gdy dna dostanie.

- CCLXXIII.** I lepiej tobie lichtować na suszy,
Zaszedzsy za kierz: bezpieczniej tak duszy,
Gdys sobie łodzią, gdyżes sobie wiosłem—
Nie bądźże osłem.
.....
.....
- CCCEIII.** Z przyrodzenia się przez Wisłę trafla
Rafa, i w ziemi kamienista żyła—
Przez te kamienie zdawna wiślny upór
Przedarł sobie tór.
- CCCEIV.** Więc w tym złe wrogi potwarzyli flisi,
Mieniać że Wisłę zamiotali biesi:
Bo więc nie mało zadają kłopotu
Szyprom te wrota.
- CCCEV.** Trochę poniżej w lewo (iż tak rzekę)
Wisłę sama Brda leje się w paszczekę—
Brda słodka, której gdy łosoś zakusi,
Zęptać ją musi.
- CCCEVI.** Brda sobą Wisłę wspiera na północy,
Już w księżcu będąc czuje się na mocy:
Dogadza matka, chocia starsza, corze
W bystrym uporze.
- CCCEVII.** Tymże też uściem ujrzysz, ano góry
Haniebne z garnców niosą wodne łory,
Które prowadzą z Bydgości zdunowie,
Jak obrzymowie,
- CCCEVIII.** Gdy całkiem niesli z gruntu wyważone
Skały Thessalskie, które, ułożone
Jedna na drugą do niebieskich progów,
Sięgały bogów.
- CCCEIX.** Pełznińską kępkę i Kozielski ostrów
Potym Kokocki i Krosnkowski miń zdrów;
Chełmno, stary port pruski, ujrzysz przez gaj—
W prawo je puszczaj.
- CCCLX.** Imo Chełmieński ostrów w lewą stronę
Puść się do Swiecze, aż pod samą brzoń:

Tamże też rzeczka, co nią pławią lasy
Po wszystkie czasy.

CCCLXI. Tam Świecki ostrów, dębowy, osobny,
Pod górą płynąc, miniesz i ozdobny;
Sarkawską kępę jedno cichą przybież,
Na miejscu zdyhiesz

CCCLXII. Tam Sarkawice, gdzie więc on wiek stary
Ofiarował się do świętej Barbary:
Tam wstępowali nasi pradziadowie,
Dawni szyprowie.

CCCLXIII. Tam mądry rotman, siedząc na swej barce,
Złożył onę pieśń o świętej Barbarce—
Tej pieśni, jadąc imo Sarkawice,
Nauczał frycze.

CCCLXVI. Imo Stwoleńską kępę i Osieńską,
Aż przydybali za nimi Grudziądzką,
Tamże i Grudziądz usiadł z prawej strony—
Grudziądz czerwony.

CCCLXV. Tam niedaleko Ossa w gardziel ciecze
Widle i z nią się w jedną koleję wlecze—
Tamże swe imię straciła, i ścieszki,
I małe brzeszki.

CCCLXXVI. Poniżej zatym przybliżyć się samy,
Znaczna robota cnych Prusaków, tamy,
Gdzie Wisłę w krygi wjęli głęboką,
I tak szeroką.

CCCLXXVII. Która pełknęła strumieni tak siła
I z rzekami się wielkimi zbraciła,
I każdej, która do niej pełną piła,
Każdą spełniła.

CCCLXXVIII. A wszakże jednak jest w groźnym tarasie
U Żuławianów: ma to szpaki na się,
I przywieśli ją, odjąwszy szaleństwo,
Na posłuszeństwo.

CCCLXXIX. I tedy musi płynąć, gdzie jej każą:
Bo ma nad sobą ustawiczną strażą—

Nie leje z brzegu namniejszego szczęta,
Groblami zjęta.

CCCLXX. Płynie swym torem wyższej nad rolami,
I zawieszystym nurtem nad polami:
Niżej niż rzeka zniesz na swoim łanie,
Bogaty manie.

CCCLXXI. Tak Nil egipski płynie, między grobte
Ujęty, prawie jak między hołoble;
I mają na to, kto by kopał brzegi,
Karę i szpiegi.

.....
.....

WOREK JUDASZOW.

A u t o r   d o   c z y t e l n i k a .

Pytasz mię, kto to idzie w tej szafrannej szacie
I z tą brodą cisawą? Tak ci powiem, bracie:
Jest to on Iskaryot Chrystusów szpiżarny,
Szafarz; lecz na swą stronę wielmi gospodarny.
5 Co Panu dano albo naśladowcom Jego,
To się wszystko w tobole zostało u niego.
On to, co go obłudne sprawy jego szpaca,
Co nań świat zgrzyta, nawet i dzieci kołaca.
Ten pstry worek u pasa—wszak go baczysz i ty—
10 Jest z rozmaitej jerchy misternie uszyty.
Najdziesz tu skórę wilczą, najdziesz tu i lisią;
Jedno się dobrze przypatrz: najdziesz lwia i rysia.
Wilk bierze potajemnie, a lizka się łasi,
Ryś cynkowatą sierścią swoją zdradę krasii,
15 A lew gwałtem wydziera, co ugoni trzyma,
I szpik z kości wysysa, krew z ciała wżyma.
Bowiem takich Judaszów są cztery narody,
Chocia nie wszyscy mają płomieniste brody.
Jedni rzeczy dostają sposobem tajemnym:

- 20 Ruszem to pospolicie zdawna zową ciemnym.
Ci są wilkom podobni: bo dobrego mienia
Z cudzej pracy dostają, jako wilcy z cienia.
Drudzy prośbą, pochlebstwem, abo też zmyślonym
Nabożeństwem biorą chleb ludziom omamionym.
- 25 Tych lisowi chytremu możesz przypodobić;
I w podolski zawojek możesz ich ozdobić.
Bowiem lis już się chorym, już się martwym kładzie—
Jednak to czyni kurom i gęsiom na zdradzie.
Trzeci rodzaj przemysłu podobien do rysia,
- 30 Bo włosem jarzębatym oszuka i żysia.
Rys nakrapioną skórką fałsz i prawdę znaczy,
Bowiem oszust jako chce, tak się przeinaczy.
Czwarty rodzaj tyraństwem i mocą narabia:
Tak cudzy pot i pracą do siebie przewabia.
- 35 A tę sektę, jeżeli chcesz, ubierz w skórę płową,
W jakiej Herkules chodził, osobliwą lwową.
Z tych rozmaitych ladrów ten trzos urobiono
I framzą około stron cudnie ozdobiono.
Robiła go Lawerna, przemyślna bogini;
- 40 Autolicus jej czynny przyświecał w jaskini;
Vacuna nici przędła, bajkami się bawiąc,
Dziwne rzeczy, i pewne, i niepewne prawiąc;
Mercurius przykrawał; a Proteus na nice
Sztuczny worek wywracał, czasem też na lice;
- 45 Comus go zbytkiem upstrzył, a Bacchus obżarstwem;
A Sinon, Sisyphów syn, nastrzępił go łgarstwem.
Więc kłamliwi szalbierze od łgarstwa swe dzieło
Zaczynają, żeby się pod tą mgłą zakryło.
W tym dymie nigdy Cacus cudze bydło chował,
- 50 Gdy Herkules u niego woły swe licował.
Więc ci, co cudze rzeczy biorą potajemnie,
Na ubóstwo przyczynę kładą, choć daremnie;
Czasem też na szatana, gdy przyczyn nie stanie,
Czasem na Boga, czasem na złe wychowanie.
- 55 Ci zaś, którzy się prośbą i żebraniem bawia,
Za sprawiedliwe się i za nabożne stawia;

- Na Boga, na ubogie, na kościoły proszą,
A tak worek Judaszów łakomy panoszą.
Sapienci, chytrkowie, choć fałszują jawnie,
60 Przecie mówią, że się to wszystko dzieje prawnie.
A którzy przez moc biorą, na rzecz pospolitą
Przyczynę kładą i na potrzebę zawitą.
Tak Judasz na Chrystusa pokornego prosił,
Lecz na swą stronę, jako wilk do lasa, nosił.
- 65 Więc się też, rzkomo lisek, starał o ubogie,
Gdy Marya na Pana wlała wódki drogic:
Wolałby był spieniężyć i włożyć do swego
Worka, niż widzieć Pana perfomowanego.
Jął się potem handlować pod zasłoną prawa,
- 70 Oblokłszy rysią skórę,—patrzcie co za sprawa:
Przedał Mistrza, czynił targ o Pańską głowę—
Wziął grosze, oddał towar, i strzymał umowę.
Oblókł potem lwia skórę: kazał imać Pana,
Ziścił co należy na sławnego hetmana,
- 75 Wiedząc co rzekł Kaifasz i miał to na pieczy,
Iż tego trzeba było pospolitej rzeczy,
Aby jeden za wszystkich umarł,—a tak mocą,
Zdradą, prośbą, ukradkiem i też ciemną nocą
Zmyslny Judasz narabiał, mając worek zszyty
- 80 Z rozmaitego leszu i dziwnymi sznity.
Ach, cóż takich Judaszów w domach i szpitalach,
W kościołach, na ratuszach i w książących salach!
Nie będąc ich mianował, lecz sobie odważę,
Iż ich wytknę przed światem i palcem ukażę.

.....
.....

Pierwsza sztuka, część VII.

O złodziejstwie końskim a bo bydłęcem.

Złodziej, gdy się na koniu na jednym zaprawi,
Pewnie się i do czego większego poprawi.
Zasmakowało mu kraść pojedynkiem konie,
Więc potem śmieiej idzie z towarzystwem po nie.

- 5 Zagrabi wszystko stado, a nic nie zostawi:
Wszystko hurmem zajmuje, co mu się pojawi.
Zajdzie za góry, lasy, za wody, za bory;
Chwastami, manowcami czyni sobie tory.
Traci ślad, myli drogę, we dnie spi, a nocą
- 10 Pędzi, aż się od biegu podjezdkiem pocą.
A gdy zapędzi stado za cudze granice,
Już bezpечen: mniema, by wolen szubencie.
A iż mu się powiodło, drugi raz się wraca;
Choć na szczęście złodziejskim częstokroć utracą.
- 15 Bierze owce, i świnię, i bydło rogate,
Zaszedłszy w kraj obfity, między wsi bogate;
Aż się chłopci obaczą i znać sobie dadzą:
Na myśliwca onego mężnie się usadzą.
A więc złodziej za trzodę, chłopci za złodzieja—
- 20 Tam go dopiero zwykła omyli nadzieja.
Tak ci niegdy on Cacus, dziecię Wulkanowe,
Brał cudzy skot—jałówki czerwone i płowe.
Upatrzył sobie miejsce w krainie Latyńskiej,
Nad Tybrem, przy osobnej górze Awentyńskiej.
- 25 Trafiała się jaskinia przyrodzona w skale,
W której się ubezpieczył i kasął zuchwale
On isty przepędziskot: czego nie sprawiła
Natura, tego chłopia ręka poprawiła.
Gdzie było chropowato, gdzie mu kamień wadził,
- 30 Tego złodziejski przemysł nadobnie pogładził—
Uprzeździł, urównał, z kamienia wykrzosał,
Jakby cieśla najlepszy toporem uciosał.
I tak, że ona góra, właśnie jakby dęta,
Z przyrodzenia dziurawa, częścią też wycięta,
- 35 Onę rozbójnią i on loch nagotowała
Cacusowi, jakoby na to urość miała.
Tam sobie dom ulubił i one tam cienie:
Tam królował, tam z gęby wypuszczał płomień,
Ogniem chuchał, dymami sosnowemi kichał—
- 40 Lud pospolity widząc od bojaźni zdychał.
Gdy komu zajął bydło, do onego gmachu

- Nie śmiał żaden iść za nim od wielkiego strachu.
Bo kiedy go kto gonił, wnet płomieniem żygnął,
I parą go siarczaną przez staję doścignął.
- 45 Więc do strachu onego, był silen i bronią:
Jeżeli kogo nie zwalczył ogniewą pogonią,
Zwalczył ręką, bo w łotrze niewymowna była,
Jak pospolicie bywa, i zdrada i siła.
Zdrada taka: iż nigdy bywała kradzionego
- 50 Wprzód nie pędził przed sobą do lochu onego;
Lecz, dla poszlakowania, do złodziejskiej brony.
Zadkiem woły i krowy ciągnął za ogony.
I tą zdradą tracił ślad, wspanak obracał stopy—
Żadna nie była ku drzwiom, lecz wszystkie od szopy.
- 55 Rzekł tam drugi nieborak, idąc za swym stadem,
Ścigając prędko świeżym swych ciołaków śladem:
«Radbym był urzędnie swój dobytek licował,
Lecz mi szatan podobno drogę wyciował—
Wiem dobrze, iż dopiero tędy korzystać pędził,
- 60 I nie jednego już ten skotokrajca znędził;
Ale nie wiem co czynić: gdy bydłęce tory
Nie dochodzą do progu złodziejskiej obory,
Nie jest pewne na tego łotra podobieństwo—
Musi być, że ten zdrajca umie czarnoksiężstwo».
- 65 A tak nawłoczywszy się koło onej skały,
Nie dostał swego bydła, mieszkając dzień cały:
Poszedł z niczym do domu, płakał, dziwy broił,
A on Cacus wolki jadł syte, krówki doił.
Więc kamieniem okrutnym on duży niecnota
- 70 Zawalał drzwi do jamy, i do chlewa wrota—
Żaden tak mocny w ręce nie był i tak śmiały,
Któryby mógł, albo śmiał ruszyć onej skały;
Aż sam zacny Herkules, mając drogę tędy,
Doszedł tego szalbierstwa, uskromił te błędy.

.....
.....

Изъ Іосифа Верещинскаго.

SPOSÓB OSADY NOWEGO KIJOWA

i ochrony niegdy stolice księstwa kijowskiego od niebezpieczeństwa wszelkiego, bez nakładu J(ego) K(rólewskiej) M(ości) i kosztu koronnego: Ich M(ościom) panom posłom na sejmie krakowskim przyszłym podany. Przez ks(iędza) Józefa Wereszczyńskiego z Wereszczyna, z łaski bożej biskupa kijowskiego a opata sieciechowskiego. *

.....
Kijów, miasto zdawna zacne, k temu starożytne (a nigdy nie był, jako ludzie mniemają, Troją), położenie swe mając nad sławną rzeką Dnieprem, który wpada w Pont Euxyński, którego to miasta drzewiej było, jako kroniki świadczą, na sześć mil, czego i ruiny dzisiejsze poświadczają, miał w sobie, nie wspominając kościołów wielkim kosztem murowanych pięćset, których teraz z miastem ledwie znaki drugich są, jednak nad te wszystkie kościoły Kijów w zamku swym stołecznym miał naosobliwszy mitropolicki kościół grecki, nazwany z grecka Sophiae, to jest: mądrości pańskiej dedykowany. Który to kościół kosztem nader wielkim i nieoszaczanym był zmurowany. Bo nie tylo sam kościół z kamienia nakształt kalcedonowego wszytek jest zmurowany, ale i wewnątrz dziwnymi a niewysłowionemi kamyczkami, tak pozłocistemi jako i smelcowanemi rozmaitych farb, miasto malowania, figury są osób świętych, nader też subtelnym misterstwem wykonterfetowane, byś też na żywe osoby miał patrzeć człowiecze. Który to kościół kijowski jest nakształt konstantynopolskiego zmurowany, gdzie była stolica patryarska, a jest w wierzchu dwiemanaścioma wież zawierzony, a trzynasta bania nakształt laterni jest śród kościoła murem wywiedziona, z ozdobą wielką, i zewnątrz kamyczkami także

---

* По изданію Туровскаго: Библиотека польска—Pisma polityczne Ks. Józefa Wereszczyńskiego, стран. 36.

subtelnie rozmaitych farb figury czterech ewangelistów i innych apostołów sadzeniem subtelnem wykonterfetowane, która to bania jasności wielkiej dodaje prawie wszystkiemu kościołowi: owo zgoła, jako się i wiele zgadzają, że we wszystkiej Europie nad kościół konstantynopolski i kijowski (bo jednakiej są obadwa proporcji) w kosztowniejszej i wspanialszej robocie niemasz nad nie. Acz kijowski jest mniejszy nad konstantynopolski, jednak na wielkość jest kijowski ze wszystkimi sztukami swemi, jako jest sam w sobie, jakoby dwa kościoły pospołu złożył ś. Stanisława na zamku krakowskim; który teraz, ach njestetyż, jest nietyło przez bydło, szkapy, psy a świnie barłogi sprofanowany, wespolek i z ozdobą kościelną niepomału naruszony, która od dżdżów niszczeje przez złe pobicie, ale i na poły przez zły dozór mitropolitów kijowskich, a przez oziębłość panów greckich, temi czasy począł się nabardziej walić, któremuby jeszcze mógł się snadny ratunek dać, gdyby się chcieli panowie greckiej wiary z mitropolitami swemi znowu P. Boga prawdziwie rozmiłować. Toż się dzieje i z biskupstwem kijowskiem a z katedrą jego, której i szczątku niemasz. Jakoż Kijów, będąc więcej niż przez sto lat bez biskupów swych własnych, żyli też na świecie jako owce bez pasterza, niemający (jakom ja zastał) ani jednego kapłana, kościoła i ołtarza, oprócz kapliczki jednej na zamku, gdzie urzędnicy zamkowi, na wzgardę w nią zawierają szkapy swe, a drugi kościółek Dominikanów i z zakonikiem jednym. Jakoż do takowej dezolacji powodem byli nietyło Tatarzy, ale i sami nawet ludzie religii greckiej a obywatele kijowscy, którzy umyślnie wiarę katolicką jako mogąc niszczyli, pustoszyli i tłumili, do tego i grunty biskupie, na kościół nadane, sobie za swą własność poprzywłaszczali a między się porozszarpywali, za którym też powodem i sami na swych grunciech i na religii nie wskórali, bo są znacznie od Pana Boga za to i sami skarani. Albowiem jednych do Turek, a drugich do ord tatarskich za to i z potomstwem ich w niewolą zabrano. Oni za dobra kościoła rzymskiego szczyptem, a Tatarzy z przepuszczenia bożego za ich samych i za dobra ich garścią; oni chwałę bożą a wiarę starożytną katolicką jako mogąc tłumili, budując na miejscach Panu Bogu poświęconych, k temu poświęconych, swoje dwory, stajnie, chlewy i wychody, a Pan Bóg zaś, przez Turki i Tatary, nietyło ich samych

ślawę niszczył, majątności ich pałac i wniwecz obracając, ale żony ich, panienki ich i dziatki ich do pogan na sprosną zmasę podając. A nawet za jeden katedralny kościół biskupa kijowskiego i z drugimi czterma kościoły jego, przez ludzkie greckiej religii a oby-watele kijowskie zelżone, a ich za to Pan Bóg pięćset kościołów greckiej religii, w samym Kijowie, nie tylo z ziemią zmięszał, albo wniwecz obrócił, ale drugie dał i teraz jako zamki nawiętsze, koszttem wielkim pomurowane, na koczowiska albo na legowiska niedźwiedziom, wilkom, bydłu, psom i sprosnym świniom. Jakoż i sam kościół ich w Kijowie mitropolicki sanctae Sophiae, to jest mądrości pańskiej dedykowany, który jest dziwem jednym na świecie, w czym się Rusacy baczyć nie chcą, nie mniejszą zmasę od różnych zwierząt sprosnych barłogów i teraz odnosi.

.....
.....

R E G U Ł A,

to jest nauka albo postępek dobrego życia króla każdego chrześcijańskiego. Capit. III. Król jako się ma w swym urzędzie albo przełożeniu zachować.*

A iż król każdy na tak zacny, iż tak śmieie rzecz mogę, a święty klejnot od Boga bywa powołany, ma się iście na co rozmyślać; a jako Paweł ś. pisze: «Doświadcz samego siebie, człowiecze, w godności swojej—albowiem widzisz o coć idzie, czegoć się Pan zwierza»**. Zwierzać się Pan Bóg napředniejszego skarbu swojego, stadka swego i owieczek swoich, co sam powiadać raczy, iż w tem jest nawiętsze kochanie jego***. A czegości jeszcze zwierza? Krwie ich, wolności ich, gardł i majątności ich. Nawet rozważ sobie, czegoć się jeszcze zwierza. A toć się zwierza winniczki swojej, aby ty będąc winarzem pańskim robięś pilno, a kopaęś

---

* По цитованному на стран. 82 изданію, стран. 90.

** I Corinth., 11.

*** Proverb. VIII.

w tej winnicy świętej jego, aby w niej one wdzięczne gronka pańskie, przez onę niedbałość twoją marnie nie osychały, ale iżby podawały wdzięczne z siebie owoce swoje. Bo słuchaj srogiego dekretu pańskiego, iż krwie namniejszego z nich chce patrzeć z ręką twoich *. Już ci tam pójdzie o cnotę, o sławę twoją, o strasliwą przysięgę twoją **; a on okrutny a srogi sąd pański, który nie tylko dobre sprawy twoje, ale i nawiętszą sprawiedliwość twoją drugi raz się posądzać obiecuje***.—A co jeszcze nawiętsza, wziąć na opiekę wszystkie doległości koronne, przypadki przyszłe—i zkądby przypaść miały, i jako im zabiegać, i jako o nich radzić; i jako trzeba latać z rozmysłem swoim, przestrzegając rzeczy przyszłych, abys dobrze zażywał rzeczy niniejszych, i onemi żebyś dobrze szafował, a one miarkował, to jest, żeby z niniejszych występków nie wszczywały się nowe niebezpieczeństwa, i owszem żeby niniejsze czasy były jakoby zasiewkiem przyszłego pokoju i szczęśliwości. Naostatek tak się sprawować potrzeba królowi każdemu, jakoby w tem sumnieniu jego, jako też i dobra sława jego, jakiego uszczerbku nie podjęła, i owszem, żeby przysięga jego, we wszystkich punkciech i artykułach, ze wszystkich stron cała i nienaruszona została; która jest niemala, w te słowa uczyniona: «Ja N., z woli miłego Boga przyszły król polski, przyrzekam i obiecuję przed Bogiem i przed świętymi aniołami jego: że od tego czasu na potem sprawiedliwość i pokój kościołowi bożemu i ludowi mnie poddanemu, według najlepszej możności i umiejętności swej, zachować i uczynić chcę; a wszakże mając powinnny wzgląd na miłosierdzie boże, tak, jako rada moja wierna pospołu ze mną najlepiej znajdzie. Biskupom także kościołów bożych słuszną i przyzwoitą poczciwość wyrządzać chcę, i przy tem je wszystkiem bez naruszenia zachować, cokolwiek od cesarzów i królów kościołom bożym nadano jest. Także też opatom, grofom, panom i szlachcie pospolitej poczciwość przystojną, według rady wiernych moich, czynić powinien będę; tak mi Panie Boże pomóż i jego ś. Ewangelia». — W którejto przysiędze przerwanej król każdy, w ręce kapłańskie uczynionej, pra-

---

* Ezech. III.

** Sapient. I.

*** Isa., I.

wie ślub bierze z ludem bożym, obowiązując się przed oblicznością pańską dobre pospolite, nie prywatę swą opatrować. A iż każde królestwo rozsypuje się albo nierządem domowym, albo postronną mocą, przeto te trzy rzeczy przysięga: prawa trzymać, sprawiedliwość czynić, od nieprzyjaciół bronić. A tu już ma król każdy pilny wzgląd mieć na tę straszną przysięgę swoją uczynioną, a w powinnościach swych niema już drżymać, ani ulegać, pobłażając sobie albo kwoli komu inszemu, ale i owszem ma mieć przed oczyma swemi one srogie przestrazy, a one nieomyłne dekreta pańskie, co się więc działo i nad ludźmi i nad królestwy, a jakie się okrucieństwa okazały zawsze nad wszystkimi narody, dla złości i niesprawiedliwości królów a książąt państw onych; jako srodze pustoszały, jako się zamki i miasta mocne wywracały, jako stare i wielkie familie wniwecz się obracały, jako się krew niewinna lała, jako obcy a nieznajomi narodowie miejsca one posiadali. Kto o tym czyta, pewnie każdemu zadrży wełna, i może rzec one słowa Wirgiliuszowe:

Przyszła trwoga na umysł, że wstał na głowie włos,
Jakby go wilk ozionął, zamilknął w uściech głos *.

Dajże to, nasz wszechmogący Panie, aby królowie naszyc chrześcijańscy temi funtami twojemi, któremiś ich z łaski swej obficie raczył obdarzyć, tak szafowali, jakoby oni czasu onego rachunku srogiego, gdy im każesz stanąć przed oblicznością swoją, mogli być próżni od gniewu twojego a usłyszeć mogli one wdzięczne słowa od ciebie pana swego: «O mój miły sługo, dobry a wierny, gdyżeś mi był wierny na tej trosze, otóż już masz wszystko—wnidźże już do wesela pana swego, w którym masz zemną mieszkać a rozkazować na wieki wieczne» **.

---

* Jakby поставлено вмѣсто читаемаго въ изданіи Jakoby, по требованію размѣра. Соответственный стихъ Вергилія (Aeneis II, 774 и III, 48) звучить: *Obstupui, steteruntque comae, et vox faucibus haesit.*

** Matth., XXI (собственно XXV, 21 и 23).

GOŚCINIEC PEWNY

niepomiernym moczygębom a omierzłym wydmikuflom świata tego, do prawdziwego obaczenia a zbytków swych pohamowania*.

..... Mówi Chryzostom o obżarstwie, iż to jest zwodnik z drogi zbawiennej dobrowolny, i powiada, iż jest lepszy i zacniejszy osieł, niżeli pijanica każdy, bo to jest matka wszelakich niecnót. Zkądże, powiada, przychodzi? Nizkąd inąd, jedno z wielkiej swej woli i rozpusty: już taki swawolnik nie myśli nie o czem inszem, jedno o brzuchu. Jako mówi Hieronim ś.: «serce obżerce każdego tylko myśli o kałdunie, sprosnego skorotatora tylko o wszeteczności, łakomce nienasyconego bogactw tylko o tem myśl jest, jakoby co wylichwił, zyskał—sprawiedliwie, abo niesprawiedliwie».—A iżeby też jeszcze pijaństwo szkodzić miało ciału, także też szkodzić miało i mieszkowi—snadnie się tego dowiedzić możemy z samych siebie i z pisma ś. Bo tak napisano jest u Salomona: iż «kto miłuje biesiady, nędzę klepać musi; a kto się kocha w winie i w tłustych potrawach nigdy się nie zbogaci». I zasię: «Ci którzy kufła patrzą i kolacye sprawują, będą wyniszczeni». I na drugim miejscu: «Robotnik pijanica, ten nigdy nie wskóra». Czego doznali na sobie wiele ludzi, jako też czytamy i w kronikach polskich, co się stało w Polsce za panowania króla Zygmunta pierwszego, o wielkich utratnikach, którzy przez biesiady częste i przez używanie zbyteczne trunków drogich a przez wierutne opilstwo przyszli do takiej nędzy i ubóstwa, żeby mógł u drugiego być w mieszku nawet z kopiją gonić, i już nie mogli sobie z strony żywności rady dać inszej, jedno szalbierstwem się umyślili jakim żywić. Owo zgoła mianują kroniki najpierwsze herszty: niejakiemu Jakóba Melsztyńskiego wójta z miasta Brzeziny, Piotra Zatorskiego mieszczanina krakowskiego, i drugich

---

* Pisma treści moralnej księdza Józefa Wereszczynskiego, Biblioteka Polska, serya na rok 1860, zeszyt 27, str. 10.

im we wszystkim łotrostwie równych, których to wszystkich marnotrawców i wydmikuflów było w liczbie trzynaście. Z pośrodku tedy siebie wybrali Chrystusa, jako pryncypała, Jakóba Melsztyńskiego, a Piotrem, jako c o m p l i c e m, Piotra Zatorskiego, i inszych, których było spełna dwanaście, apostołów, według liczby apostołskiej, którym też imiona apostołskie rozdali. Którzyto, chodząc po wsiach, kazali i cuda czynili kuglarskim obyczajem, to jest wskrzeszali umarłe na znowie, ryby łowili w kałuży na rozkazanie Chrystusowo, wsadziwszy je tam pierwej, także i chleby w piec miotali a zasię w imię Chrystusa wybierali z podziwieniem ludzi, których za nimi wiele chodziło. Niektórego czasu przerzeczony Chrystus z swoimi apostołmi przyszedł też do Częstochowskiego klasztoru (w którym jest obraz dosyć zacny błogosławionej dziewicy p. Maryi, przez Łukasza ś. apostoła wymalowany), gdzie jeszcze nie był od żadnego znajomym. A gdy tam zamieszkał kilka dni, uczynili jednego rzekomo opsesem, a pewnie że Judasza, za którego sprawą chodząc opses w miasteczku po gospodach, gdzie jedno mięso ujrzał tedy je brał: zrywał pieczenie z różnów i ciskał na swoje apostoły, a oni jedli a żegnali się z drugimi ludźmi; a tak się żywili, gdyż swojej kuchni nie mieli. Naczyniwszy takich dziwów i pokazawszy się już przed ludem za prawego opsesa, których ludzi była bardzo wielka wielkość z rozmaitych prowincyj, na ten czas uradził Chrystus z swymi apostołami, aby był wiedzion na górę do obrazu Panny Maryi; któryto opses, jako chytry zdrójca, nakładł sobie był w zanadra kamyczków drobnych za koszulę od gołego ciała, a zwierzchu miał z sukni lanekę dwoistą, do której mógł włożyć co trzeba, jako do kalety. Wiedli tedy drudzy onego opsesa do ołtarza, aby się ofiarował; a potem miał z niego exorcysta czarta wyganiać. Opierał się opses, rzekomo nie chciał do obrazu, a gdy go gwałtem przywiedli, rzucił się na ofiarę, wydarwszy się im z ręki, brał na ołtarzu pieniądze a kładł do sówitej sukni, ostatek zrzucił z ołtarza, — kapłan, co miał mszą, odstąpił od ołtarza, bojąc się aby mu się jaki c a s u s nie przytrafił. Co widząc drudzy zakonnicy, zdumiawszy się przykroczyło ich kilka do niego, poczną go rozpasować, mając za to, aby w zanadra kładł pieniądze; którego gdy rozpasali, wypadły z niego one kamyszczki, których był za koszulą nakładł, a pieniądze zostały mię-

dzy sukniami. Zakonnicy, obaczywszy to, bardzo byli ztąd zasmuceni, mając za to, aby to czart odmienił z pieniędzy kamienie, mówili długo modlitwy i exorcyzmy nad kamyszczyki, aby się stały pieniędzmi, jako pierwaj były; gdy się kamyszczyki nie chciały odmienić, uderzył exorcysta agendę o ziemię, mówiąc: «Jeszcze na nas tak chytry czart nie przychodził, jako ten—pódcie z nim ku wszystkim czartom!»—Wyprawiwszy tedy tę sztukę łotrowską, przerzeczieni oszustowie z temi pieniędzmi zaraz się udali do Szląska, zwodząc lud prosty swojemi rozmaitemi kuglarstwaj; gdzie też przysli do jednej ziemianki we wsi mieszkającej, rzekli jej: «Pani szlachetna, nawiedza cię Chrystus z apostołmi swymi; ofiaruj się im, a będzie zbawiona dusza twoja». Rzekła: «Nie mam męża doma, przeto mi się nie godzi samej». Rzekli: «Masz jakie obrusy abo prześcieradła ku poświęceniu?» Rzekła: «Mam». A gdy ukazała jedno, wyjąwszy ze skrzynie, rzekli: «To my z sobą weźmiemy, abyć się przedziwo rodziło; ukaż drugie». Rzekła: «Nie dam go wam, bo nie śmiem przed mężem». A tak oni, nienawiścią zjęci, zawinęli żagwie kęs z ogniem w ono prześcieradło i dali jej zasię; włożyła je w skrzynię; gdy to tam tlało, zapaliła się skrzynia, od skrzyni dom. Mąż przyjechał — dom zgorzały widząc, przyczyny się dowiaduje; któremu żona powiedziała przyczynę: «iżem niewdzięcznie przyjęła Chrystusa z apostołmi jego, przeto na mię tę plagę przypuścił». Rzekł mąż, będąc gniewem poruszony: «O łotrci to jakiś był, ale nie Chrystus!» Pytał drugich sąsiad, gdzieby się obrócili — powiedzieli, że ku Polsce. Zebrało się wnet chłopstwo z kijmi, z włóczniami; wszyscy szli za nimi w pogonia, których pogonili w jednej wsi: a oni w karczmie już byli zasiedli sobie dobrze wrząd. A gdy Chrystus usłyszał zgiełk a grzmot chłopstwa, z włóczniami, z kijmi ku karczmie idąc, wyjrzał z karczmy oknem z prędkaj, ujrzał że tu już nie przelewki, rzekł obróciwszy się do Piotra: «Pietrze, już się moja męka i kielich który mam spełnić przybliża». Piotr też porwał się do okna wyglądając, zajrzał, ano już ode drzwi zastąpiono. Rzekł: «O panie! i moja też z tobaj». Rzekł Chrystus: «Pietrze nieboże, mnieć nie lza jedno oknem wyskoczyć». Rzekł Piotr: «Panie, ja ciebie nie zostawię pókim żyw, ale którądy ty kolwiek uciekać będziesz, ja za tobaj». I tak już nie lza, jedno Chrystusowi przyszło oknem uciekać, a

Piotr za nim; drudzy też apostołowie, nie dopiwszy rządu, gdzie który mógł z nich uciekać, uciekali, — których wieśniacy i on wszystkim gmin obkoczywszy, Chrystusa i jego apostoły, jeszcze w okniech tłukli ich kijami, mówiąc do Chrystusa: «Prorokuj nam Chrystusie z twoimi apostoły, w którym lesie te kije rosły». Chrystus, już będąc napół umarły, zawołał wielkim głosem: «Panowie bracia, jeśliż można rzecz jest, niechże odejdzie odemnie i od moich apostołów ten kielich», obiecując im już za pewną rzecz więcej ludźmi nie szalić, «boć trudno nam wytrzymać Chrystusową mękę i apostołskie przygody». Dokłada też tego Bielski w kronice swej, co opuścił Alexander Gwagninus, iż też o to ich oszustwo kładł je biskup, chcąc je tem przywieść do uznania błędu swego i do pokuty. Co oni, ukorzywszy się Panu Bogu po tej swej przygodzie, wyznali błąd swój przed biskupem; a gdy im wielką pokutę za to ich szaleństwo ustawował, powiedzieli biskupowi, iż już za to ciężką pokutę przyjęli, gdy im kijem doprano: «przeto już prosim o lżejszą pokutę a rozgrzeszenie» — i byli od biskupa rozgrzeszeni, a oni, mędrszymi stawszy po szkodzie, polepszyli się.

PIOTR SKARGA PAWEŹKI.

KAZANIA SEJMOWE: III. O ZGÓDZIE DOMOWEJ *.

.... Obejrzycie się, proszę, na te szkody i utraty, które wam z niezgody urastają. Bo naprzód drogi sobie wszystkie prawie zagrozdziecie do poratowania tak nachylonej do upadku ojczyzny swej i królestwa tego. Bo jako o nim w niezgodzie i waśniach radzić, jako się z rozumami waszemi i sercy dobrymi znieść i składać do tego możecie? gdyż niezgoda nic do kupy nie niesie, ale wszystko rosprasza i różnemi wiatry roznosi. O jako szczęśliwy to lud był, • którym napisano: «Wszyscy się zebrali jakoby jeden mąż i człowiek jeden, z jednym sercem, z jedną radą». (Judic. 20). Gdzie

---

* Kazania przygodne, z inemi drobniejszemi pracami o roznych rzeczach wszelakim stanom należących X. Piotra Skargi, Societatis Jesu. W Krakowie 1610.

serca różne, jako zgodna rada około ojczyzny być ma?—Cóż będzie po waszych sejmach, które tylo same na oddalenie i leczenie przygód i złych razów rzeczypos. wam zostały, jeśli z różnemi wiatry i niestwornemi myślami na nie się zjedziecie? Doznaliście tego roku, co wam i ojczyźnie milej pomogły! I owszem, sejmy, które wam były lekarstwem na wszystkie rzeczyposp. choroby, w jad się wam obróciły: bo na nich więcej niezgód i odrażenia myśli jeden od drugiego i stanu od stanu przyczyniacie. Na nich się ludoborstwo i sedycye rodzą, z nich z większym rozważnieniem wyjeżdżacie niżli przyjeżdżacie. I tak sejmy, na ukrzepczenie zgody i miłości spolnej braterskiej uczynione, na zapalenie rozterków służą. Toć ich już lepiej nie składać, jeśli takich niespokojnych serc i myśli nieodłożycie a do świętej zgody nie przystapicie. A bez sejmów jako o sobie radzić macie? Nie łącno się domyślić, ażby z przykrą i niebezpieczną odmianą wszystkiego.—Zatym (ucho- waj Boże) domowe wojny powstać mogą, które nade wszystkie nieszczęścia królestw nażałośniejsze są, i upadek domu wszystkiego i spustoszenie za sobą ciągną, jako sam Pan mówi. (Judic. 9). Co się Sychimitom z Jeroboamem przydało? I wszyscy poginęli z obu stron, i sami się spólnie gryząc pogryźli i pomorzyli, jako Apostół powiedział. (Galat. 5). W takiej samej wojnie i zwycięstwo złe, i przegranie nie dobre. Na takiej jeden łaskawszy hetman, staczając bitwę z sąsiady, do swego żołnierstwa mówił: «Szaujcie braciej»; a drugi okrutniejszy w twarzy trafiać im kazał, i wygrał nieszczęśliwe ze krwi braterskiej wygranie. Do tego domowe wa- śni i niezgody przywodzą, od których, dla boga, uciekajcie, a serca na braty zawaśnione składajcie, póki do większej furyej nie przyjdzie. Nastąpi postronny nieprzyjaciel, jawszy się za waszą niezgodę, i mówić będzie: «Rozdzieliło się serce ich—teraz pogi- ną», i czasu tak dobrego do waszego złego a na swoje tyraństwo pogodnego nie omieszka. Czeka na to ten, co wam złe życza, i będzie mówił: «Euge, eugel teraz je pożerajmy, teraz pośliznęła się noga ich—odjąć się nam nie mogą». (Psal. 34).—I ta niezgo- da przywiedzie na was niewolą, w której wolności wasze utoną i w śmiech się obróca, i będzie, jako mówi prorok (Isa. 25): «Sługa równo z panem, niewolnica równa z panią swoją, i kapłan z lu- dem, i bogaty z ubogim, i ten, co kupił imienie, równy z tym,

co przedał. Bo wszyscy z domy i zdrowiem swoim w nieprzyjacielskiej ręce stękać będą, poddani tym, którzy ich nienawidzą — Ziemię i księstwa wielkie, które się z koroną zjednoczyły i w jedno ciało zrosły, odpadną i rozerwać się dla waszej niezgody muszą, przy których teraz potężna być może ręka i moc wasza, i nieprzyjaciółom straszliwa (Isa. 1). Odbieżą was, jako chałupki przy jabłkach, gdy owoce pobierają, którą lada wiatr rozwieje; i będziecie, jako wdowa osierociała, wy, coście drugie narody rządźli, i będziecie ku pośmiechu i urąganiu nieprzyjaciółom swoim (Tren. 1).—Język swój, w którym samym to królestwo między wielkimi onemi słowiańskimi wolne zostało, i naród swój pogubicie, i ostatki tego narodu tak starego i po świecie szeroko rozkwitnionego potracicie, i w obcy się naród, który was nienawidzi, obrócić, jako się inszym przydało. — Będziecie nie tyło przez pana krwie swojej i bez wybierania jego, ale też bez ojczyzny i królestwa swego, wygnańcy wszędzie nędzni, wzgardzeni, ubodzy, włóczędzy, które popychać nogami tam, gdzie was pierwej ważono, będą. Gdzie się na taką drugą ojczyznę zdobędziecie, w którejbyście taką sławę, takie dostatki, pieniądze, skarby i ozdobności i roskoszy mieć mogli? Urodzili się wam i synom waszym taka druga matka? Jako tę stracicie, już o drugiej nie myśleć. — «Będziecie nieprzyjaciółom waszym służyli» (jako piśmo ś. przegraża) «w głodzie, w pragnieniu, w obnażeniu i we wszystkim niedostatku, i włożą jarzmo żelazne na szyję wasze, przeto iżście nie służyli Panu Bogu swemu w weselu i w radości serdecznej, gdyżście mieli dostatek wszystko» (Deut. 28), i dla dostatku ze wszeteczeństwa waszego gardziłście kapłanem i królem, i innym przełożeniem, wolnością się Belialską pokrywając, a jarzma wdzięcznego Chrystusowego i posłuszeństwa nosić nie chcąc. Do takich utrat i przekłętwa pewnie was ta wasza niezgoda i roztyrki domowe przyprawia. Nie tak rychło i nie tak żałośnie wojną, i najazdem postronnych nieprzyjaciół zginąć możecie, jako waszą niezgodą. Jabłko gdy zwierzchu się psować pocznie, wykroić się zgniłość może, iż potrwa; ale gdy wewnątrz gnić i psować się pocznie, wszystko zaraz porzucić musisz i o ziemię uderzyć.

Dotknimy już przyczyn tych takich niezgód waszych, które poznawszy, przywódmy się do oddalenia ich, abyśmy się do

świętej zgody przywiedli. Naprzód za pewne już wiecie i tego prawie palcami dotykacie, iż kacerstwa i różne fałszywe wiary, które jedną prawdziwą zepsować chcą, przyczyną są naprzędniejszą tych niezgód waszych. Bo póki te nieszczęśliwe sekty między wami nie były, pótyście byli jako jeden mąż, jednego serca i wolej jednej, i doma, i na sejmach, gdyście potrzeby rzeczyp. obmyślali. Katholicy, jeśli się powadzą, kapłani je i ołtarz zgodzi—od którego heretycy uciekli, żadnego na niezgody sędziogo i jednacza mieć nie chcąc; o czym szerzej się na przyszłym kazaniu, da Pan Bóg, nauczycy.—Niemala też przyczyna niezgód lekkie uważenie królewskiej od Boga zwierzchności . . . . . Wszytek koniec królewskiego postanowienia gubi, kto mu rozterków wszystkich w rzeczyp. uspakając nie dopuści a z onemi zuchwałemi i swowolnemi mówi: «A kto cię postawił panem i sędzią nad nami?» (Act. 7).—Bóg wszechmogący postawił nad ludźmi pany i sędzie, aby pokój był, a rozerwania, które jest wszystkiego zgubą, nie było. Prawdziwi poddani różnice wszystkie swoje do jednej głowy niosą, wiedząc, iż im końca nie będą, a iż Pan Bóg słuchać starszych rozkazał; i na jednego rozsądku przestając, szczęśliwego pokoju używają. A źli i swowolni—co radzi drugim krzywdy czynią, abo przy swoim uporze stoją—sedycy rozniecają. — Jest jeszcze inna przyczyna barzo główna niezgód ludzkich: chciwość i łakomstwo, i inne pożądliwości świeckie, o których mówi Jakub ś. (Jakob. 4): «Zkądże wojny i swary między wami? izali nie ztąd, izali nie z pożądliwości waszych?» Pożądamy ludzie dobrego mienia, urzędów, sławy świeckiej, podwyższenia domów swoich; i oną się pożądliwością zapaliwszy, gdy nie dostają czego chcą, rozruchy czynią, niezgody sieją, mszcząc się, abo grożąc, żeby tylo swoje pożądliwości mieli—a jedne miawszy, drugich pragną, i nigdy się nie natkają. — Dostatek też i pycha wielką jest niezgód przyczyną, jako prorok o Sodomie mówi, iż jej zguby przyczyną była pycha i nasycenie chleba i dostatek». (Ezech. 16). Tóż się o was mówić może: dał wam P(an) Bóg bogactwa i dostatki wszelakie, a drugie podobno nie od Boga, ale z ucisku poddanych, z lichwy i wydzierania, i z niesprawiedliwości zebrane, które was do hardości podnoszą, iż się—jako Apostół mówi—jeden przeciw drugiemu, nadyma i ustąpić niwczym nie chce; i tak, jako mędrzec mówi: «miedzy hardemi zawždy

kwitną swary,» (Prov. 10) «zgodzie i miłości przeciwne»..... Wiele sobie złości i grzechów pomagacie, i jeden drugiego w złości chwali, abo karać nie dopuści i broni. I dla tego na dobre się zgodzić nie możecie, którzy się na złe i na zelżywość Pana Boga i krzywdy bliźnich swoich zgadzacie. Gdy dziesięcin nie dać a nic kościolom Bożym nie wrócić a poddane i ubogie uciskać, to tam zgoda; przetoż też, gdy co rzeczypoś. posłużyć, zgody Pan Bóg nie daje; i w niej się sami pogryziecie. Jeśli się do upamiętania i do Pana Boga swego, złożywszy złości, nie obrócić, zgody się z sobą nie spodziewajcie.—O namilszy i przezacni panowie! Chrystus rozdziałów między bracią czynić nie chciał. Proszę, nie dzielcie się temi trzemi dziedzictwy: religią, królem i ojczyzną miłą, ale ich spólnie i w zgodzie używajcie. (Łuk. 12). Bo skoro się dzielić tym poczniecie, wszystko wam zginie.....

X. Piotr Skarga societatis Jesu wzywający do pokuty*.

..... Są i grzechy na urząd nawyższy i dostojność królewską, która po kapłańskiej nawiększa jest; i nagrubsze są występki przeciw jej, jako rana w głowie naszkodliwsza bywa. O te złości żałuje się na swowolne ś. Tadeusz mówiąc: «Panowaniem gardzą i majestat bluźnią». Radziiby niektórzy pana nie mieli, a sami rządili i czynili co chcą, i mówią, jako jest w psalmie, z wielkiej hardości i głupiej pychy swojej: «Linguam nostram magnificabimus, labia nostra a nobis sunt, quis noster dominus est? (Język nasz wyniesiem, wolno nam mówić co chcemy, a kto panem jest naszym?)». Tak żyją, jakoby pana nie mieli, a od poddaństwa, któremu Pan Bóg przez apostoła każdej duszy podlegać każe (Rom. XIII), wolni być mieli. Obmowy i bluźnienia majestatu i nieuczczenie Boskiego namiestnika i ojca, który pokój nasz i wszystkie bezpieczeństwa obmyśla, wielki grzech jest. Dawid,

---

* Biblioteka polska (Oddział Kościelny). Kazania sejmowe, także Wzywanie do pokuty obywatelów Korony polskiej, przez Księdza Piotra Skargę, Towarzystwa Jezasowego. Wydanie K. J. Turowskiego. W Krakowie 1857. Стр. 124.

iż tylko płaszczą królewskiego trochę urznął, żalością się o to zaraz napelnił, choć niewinnie ciężkie krzywdy od niego cierpiał. A naszym pospolita o panie szemrać i źle mówić i drugie nań pobudzać, i sedycyję wzniecać i potwarzyć na pana kłaść, na które żadnego karania i w prawie i statutach nie masz. To przedziwna na urząd nawyższy i na Boga, który go daje, krzywda. Nabot zbluźnił Boga i króla i oto jest acz potwornie skarany — u nas i Boga, i króla językami jadowitemi szczypią i bluźnią, a za to nic nie ucierpią. Na dobra też pospolite, z których wszystkim obywatelom pokój i obrona i dobre rządzenie płynie, dziwnieśmy okrutni i wiele grzechów z tej miary popełniamy. Wiedzą i mówią o tem wszyscy, iż poborów ledwie połowica dochodzi, a druga skradziona ginie. To okrucieństwo wielkie na ojczyznę, na bracią, na ubogie poddane; ojczyznę łupiąc, jakoby matkę zabijali. Co na wszystkie domową bracią i czeladkę zarębują, to jeden zje, a na swój pożytek obróci; szpital łupi i chore zabija, kto na pospolite rękę ściąga. A imiona królewskie i rzeczypospolitej jako idą? Dożywocia je opanowały, i dzieci w kolebkach, syn po ojcu od rodzaju do rodzaju, wdowy w nich rozkazuja, abo drugie męża przywabiają. A rzplita i ojczyzna jako?—niech ginie, niech pan ubogi zostaje. A obrona jako?—do poborów; ale ubogim ciężkie, i pozwolenie na nie trudności pełne, a na przygodne niebezpieczeństwa nierychle—cóż komu do tego? A zamki i gospodarstwa w imionach królewskich jaką mają opatrność?—wszystko gnije, leci, upada; poddani złupieni zostają i uciekają, i pustek wszędzie dosyć. Gdzie jadąc ujrzysz pokryty dwór, to pański; gdzie odarty i pusty — to królewski i rzpltej: sąsiedzi Niemcy o nas mówią «chcesz zamek mieć pusty, porucz go polakowi». Taka nikczemność, takie niedbalstwo, takie łakomstwo, takie sobkowstwo bezrozumne, które się ani bojaźnią Bożą, ani karaniem, ani ojczyzny do upadku nachyleniem nie zatrzymawa. Na co twoje sobkowstwo wynidzie, gdy ojczyzna upadnie? Izali ty, w jednej łodzi z innymi będąc, swoich tłumoków, gdy się łódź zatopi, dochowasz? izali sam ze wszystkim nie porażniesz? Wielka ślepotą na wielkich grzechach rosnąca!—Żaden zaś czas i miejsce jawnych i wielkich wszystkiej korony grzechów i ślepoty, która z nich wychodzi, nie ukazuje jako sejmy. Patrzymy, jakie w nich zaćmienie rozumów. Zjadą się nie jako na radę, ale

jako na wojnę: tak wiele sług, piechoty, koni ze wszego królestwa za sobą ciągnąc, strawią to, czemby się na który miesiąc wojsko wychowało. A gdy potrzeba ojczyzny przeciw nieprzyjacielowi przypada, ledwie się który drab i jezdny ukaże. Próżnością chwały ludzkiej i udaniem się za pany ubożęją. Utraty na wiatr dosyć, a na pomoc ojczyzny pusto, nic nie masz. Bacznych i miłośników ojczyzny ochraniając, rzadki jedzie na sejm z miłości ku pospolitemu szczęściu, ale aby co sobie oberwał. Drudzy, gdy co dla ojczyzny albo potrzeb królewskich i pospolitych czynić chcą i mogą, najmu potrzebują, aby im to płacono, co dla siebie samych czynić winni. Jako gdyby głupia dziecina mówiła: «Pani matko, jeść nie będę, aż mi to i to dasz». Jakoby nie sobie służył, gdy rzpltej, w której się wszystko jego zamyka i dotrzymywa, służy. Tegoż i od biskupów chcą: przy Panu Bogu i prawdzie kościelnej i Bożej stać, o prawa kapłańskie i o cześć Bożą czynić drudzy nie będą, aż przy nadziei zysku jakiego. Wielki nierząd: piekła uchodzić nie chcesz, aż cię przedarują. — Na kila już dwadzieścia sejmów patrzyliśmy,—żaden nie był, na którymby stan duchowny jakiej rany na prawach swoich nie odniósł, abo w nim konfederacya zagrzebioną nie była. Na każdym co Panu Bogu ujęto i Jego urząd zelżono. Katolikom się dziwujemy, co za ślepotą i bojaźń na nie padła, iż się oszukać i przemódz heretykom dają, a ojców i kapłanów swoich, którzy im niebo otwarzają i prawdy i nauki zbawiennej dotrzymywają, nie tylko nie bronią, ale milcząc, abo drudzy i jawnie mówiąc, odbiegają ich i rękę nad nimi heretycką umacniają. O grzechu, jakiejś ku Bogu i ojcom duchownym niewdzięczności pełny! — Wiemy, iż i w nas duchownych wiele jest występków, któremi się Pan Bóg obraża, i ludzie się gorszą; ale wždy w stanie tym karność jest, i czujność, i sądy, i dozory dobrych starszych, którzy grzechy kapłańskie tłumią i szerzyć się im nie dadzą, jest *f o r u m*, jest sprawiedliwość, jest nawyższy Piotra ś. urząd, częsty *z e l u s a* gniew Boży dobrych biskupów na nierządy duchownych powstaje, którzy wizytują, reformują, naprawują i pomstę Bożą od królestwa tego oddalają. Jeśli czujność niektórych starszych i praca o duszach zemdleje, gęstem się upominaniem i karnością odnowią, abo inszy lepszy po nim następuje. Jednak i tych do pokuty wzywamy i sami siebie w pokucie ganimy. My, światło, złe ludziom wieraym

świecim. My sąlą będąc sami gnijem. My budownioy domu Bożego nie upatrujem i to, co się zbudowało, psujem. Pasterze złe owiec doglądamy, do najemników podobni, wilków nie odganiamy, a dochody kościoła złe obracamy. Utrat się świeckich dla obrony owiec boim, za któreśmy i zdrowie stawić powinni. Spraw i zabaw: świeckich z utratą duchownych pilnujemy. Lecz zaraz przepraszamy cię Panie Boże nasz. Oświeć nas nasz Jezu Chryste! aby kapłani twoi, w:cnoty wszystkie obleczeni, lud święty twój uweselali. A jeśli niektórzy zasmucają lud Boży złemi swemi przykłady, nie dla tego sądzić ich świętcy mają, ani jemi gardzić, ani kościołom krzywdy czynić, bo synom czić ojce a niedostatki ich pokrywać kazano. Prosić Pana Boga synowie mają, aby je dobremi ojcami duchownymi opatrował, gdyż dla grzechów poddanych złe urzędniki przepuszcza sprawiedliwość Boża. — Na tych pracach sejmowych o dobro: wszystkiej korony ten jest zwyczaj, abo podobno jakieś krzywe i szkodliwe prawo: co ojcowie i mądrzy starzy uradzają i postanowią, to synkowie młodzi zepsować mogą i psują. Ztąd jest, iż i zamknięcie wszystkiego sejm i stanów koronnych, którzy przez niedziel sześć zasiadali, pracowali, głodem się morzyli i modlitwami trudzili i utraty majątności podjęli, kilka ich rozerwać, i wszystkę ojczyznę zamieszać, i pomoc jej odjąć, i w wielkie niebezpieczeństwo wprawić ją mogą. Jakoby to trudno opatrzeć, aby zamknięcie sejmów swój pewny obyczaj miało, a jeden abo dwa niespokojni okrętu, w którym się wszyscy wieziem, nie przewracali i nie zatapiali. To wszystko grzechowe zaćmienie sprawuje: excoecavit eos malitia eorum. — Na sejm do uznania królewskiego kryminalny i inne wielkie sądy odsyłamy, a sądzić ich nie dopuszczamy i czasu do nich słusznego nie dajem. Zabawy około: pospolitych potrzeb wszytek: czas sejmowy bierzą, a mężobójstwo się i krzywdy ludzkie szerzą. Przez siedemnaście sejmów za szczęśliwego panowania króla J(ego) M(ości) Pana naszego ledwie kilka o najazdy i zabijania i o krew skarano, a mężobójców i krwie rozlewców i najeźdników sąsiad bez: liczby się w oczach wszystkich urzędów włóczy. Co za trudność na takie sądy dać czas i moc sejmową! Ale ślepotą z grzechów nie dopuści: excoecavit eos malitia eorum. — Na prawa też złe i niesprawiedliwe wołać z prokiem musim: «Biada wam, którzy prawa stawicie niesprawiedliwe

i piszecie nieprawość, abyście ucisnęli ubogie i mocą psowali sprawy uniżonych ludu mego». (Isaiae X). Owo prawo na kmiotki, aby byli w niewoli u panów, a pan mógł go ze wszystkiego obłupić i zabić, żadnemu się urzędowi o to nie sprawując, jakiej jest niesprawiedliwości pełne! wszystko się świat dziwować może. Ludzie są tegoż języka i rodzaju co i panowie, nie poimani na wojnie, ani kupieni, ale do roboty tyło i ról najęci, z tą znową: «moja rola, a twoja robota—rób sobie i mnie». Mówiłby miał pan: «jeść się nie podobam, idź z rolej gdzie chcesz». Takby miało być. Lecz niebożnik mówi: «mójś niewolnik — wolno mi o cię jako kupionego i poimanego sąsiada pozywać, wolno mi cię i zabić bez karania żadnego». O prawo jakoś dobre! Tak długo ubogie katujesz i uciskasz i gniew Boży na wszystko królestwo wnosisz! — A na zbrodnie, mężobójce i sąsiedzkich szlacheckich domów razbójniki, jako daleka i trudna sprawiedliwość, z płaczem wspominać. Pozywaj na sejm o kryminał, gdzie kiladziesiąt lat przewłoka zachodzi, abo do ziemstwa, i nie raz—to na trybunał, to do grodu po egzekucją; summą wielką tego nie odprawi ukrzywdzony i krew i łupiestwa oplakujący. I woli wszystkiego odbieżeć, niżli się w nakłady i utraty większe i w niebezpieczeństwo wdawać. Zatem bez karania i winy tak ciężkie grzechy zostają, a krew w niebo woła; i wdowy i sieroty po zabitym, jako gołe w gniaździe ptaszęta, zostają. Łzy między obłoki idą i pomsty na takie dzikie i w barbaryej niesłychane prawa proszą.—I ono przekłete jest prawo, które kościelnych sądów egzekucją zepsowało. Zaczem się drapiestwa imion kościelnych i dziecięcin rozmnożyły, cudzołostwa, kazirodztwa, nierządności w małżeństwach, lichwy, czary, fałsze heretyckie i grzechy, i inne złości, które się sądem duchownym króciły, górę wzięły, gdy *forum*, które bez egzekucyj nic nie jest, nie mają, a sądu i karania srogiego boskiego czekają. O krzywdę świecką są prawa i egzekucya, o krzywdę Bożą i kościelną i o grzechy jawne, do kapłańskiego uznania zostawione, sądów nie masz. Jakoż się tu Panu Bogu sprawim i wymówim? Jakoż królestwo i stany wszystkie, które na to zezwalają, w gniewie i zapalczywości Boskiej ginąć nie mają? — A prawo o szacunku krwi ludzkiej jaką ma sprawiedliwość? Boskie tak mówi: «Brac zapłaty nie macie od tego, który się krwią ludzką zmasał: zaraz sam utworzę ma. Nie plugawcie ziemie mieszkania

swego, która się niewinną krwią maże i nie może inakszego oczyszczenia brać, jedno przez krew tego, który krew drugiego rozlał (Num. 36). O ziemię naszą, jakos' wiele krwi w się nabrała a od niej szczerwieniła! Jako z niej wiele głosów Ablowych puszcza się o pomstę wołających! Któż cię oczyści i z pomsty wybawi? Wiemy, iż my Chryścianie sądowym prawom u Mojżesa nie podlegli, ale sprawiedliwości podlegli, w której równość być ma karania z przewinieniem, jako największa być może. I dla przykładu na wielki grzech ma być ostre prawo, aby się drudzy bali, a karaniem się od męzobójstwa odrażali. Co mi za równość i postrach? Żywot odejmie człowiekowi, na obraz Boży uczynionemu, a daj za tak wielką szkodę trzydzieści grzywien. Żarty i śmiechy. «Ja, co pieniądze mam, zabiję kiedy chcę» rzecze nieubożnik. A wdowom i sierotom, jako kurczętom od kokoszy odhieżanym, co za szkoda! Także i rzpltej, która członek jeden traci. Acz karanie o męzobójstwo starsze jest niż u Mojżesa. Do Noego w zakonie przyrodzonym rzekł Pan Bóg: «Kto wyleje krew ludzką, jego też krew wylana będzie. Bo człowiek na obraz Boży uczyniony jest» (Genes. IX); i przeto bydlęcej krwi jeść zakazano, aby się człowiek od rozlania ludzkiej krwi odrażał.—Rzecz kto: «ksiądz się wdawa w politykę». Wdawa się, i wdawać się winien — nie w rządy jej, ale w zatrzymanie, aby jej grzechy nie gubiły, a wykorzenione z niej były, a dusze ludzkie w niej nie ginęły . . . . . Na tem wylicznaniu grzechów korony tej położę inne złości, które się szeroko wylały i wszystkie ziemie jej zatopić mogą. Gęste męzobójstwa, którymi się, jako pismo mówi, ziemia obrzydła u Boga staje, karania słusznego i wykonania praw nie mająca. Swowolności sąsiedzkie, w których są rozbroje i najeżdżanie i złupienie domów szlacheckich, na których krzywdę i lży urzędy patrzą i mówią: *N e m i n e m c a p t i v a b i m u s*. Cudzołóstwa, kaziródtwa, krzywoprzysięstwa, na które prawa żadnego i karania nie masz. Lezie nam w oczy i w serce niewytrwana swowolność ludzi nieszlachetnych, którzy w miastach, miasteczkach, o drógach zabijają, ścinają i ostrzą na szyi ubogich szable swoje, krew rozlewając niewinnych. By kto w tym samym roku to spisował, uczyniłby register długi. Po wszystkich głowach, jako mówi prorok (Jerem. VI et XI, Amos. IX), jeździ łakomstwo: złe nabywać, wydzierać, w granicach krzywdzić,

zdradzać, wyfałszować, to pospolita. A lichwę brać jako się nie wstydzą, ani się zakazania Boskiego boją, ani nad zgubą bliźniego uzależnienia mają. I podniosło się takie niesprawiedliwe łakomstwo, iż trzydzięci od sta wyciągają—któż to karze, abo karać będzie? Wrócić wszystko wylichwienie Bóg i sprawiedliwość każe—gdzież to wróci? Tam, gdy mu wszystko nieprzyjaciół popali i pobierze, a sam na sąd Boży, nic z sobą nie biorąc, porwany będzie. Co mówić o zdradach, o nieuprzejmościach, o chyłrościach, o hipokryzjach wieku tego? Uciekła przyjaźń i prawda jednego ku drugiemu. I powinnym, i domowym, i żenie, i dzieciom nie dufać. Para prawych przyjaciół rzadki dziw. A zbytki hardości próżnej jako się rozszerzyły i w szatach, w jedwabiach, w potrawach, napoju, w pachółkach, hajdukach, którym nie płacąc cudzem z łupiestwa żyć każą, w karetach, koniach, do wozów jedwabnych,—nie do boju i obrony ojczyzny, ani do obrony ukrzywdzonych, które ci co się zowią żołnierzami, a są szczerzy rozbójnicy, obracają. Nie tylo się prawi żołnierze popsowali i z drapiestwa ubogich żyć się nauczyli, ale hultajstwa i próżnujących i desperatów, do nich się przymieszało i pod skrzydłem ich wszystkie krzywdy ubogim czynią. A bieżą do utratników i desperatów, którzy, hurzliwą śmiałością ojczyznę gubić, i onę obcym przedawać, i w niej pany odmieniać chcą, aby szczęście swoje, które hardością głupią potracili, wydzwignąć mogli. O jaka to rzeczpospolita! o jakie królestwo! o jaka mądrość urzędów i sejmów, które tego naprawić nie mogą! A to wszystko z ślepoty, która z grzechów pochodzi, łmrasta. Excoecavit eos malitia eorum,

ИЗЪ СТАНИСЛАВА ГРОХОВСКАГО *.

Pieśni Kalliopy Słowiańskiej na zwycięstwo
pod Buczyną w roku pańskim 1588. Pieśń V:
Hetmanowi koronnemu.

- Głośnem zwycięstwem głośna Kalliope moja,
Czas iść do hetmańskich drzwi sławnego podwoja.
Bądź on sam, gdzie głodny zwierz z kniejów swych wychodzi,
Na jaki oblów nowy ojczyźnie swej godzi;
- 5 Bądź on, na powierzonej hetmańskiej strażnicy,
Wyniesione ku górze proporce swych liczy,
A w rękę nieprzyjaciel wstydem ogarniony,
Od siebie zgotowanem sidłem potargniony;
Bądź go różanousta Gryzelda ** zabawia,
- 10 Gdy o smutno przeszłych dniach przed mężem rozprawia.
Ustąpcie, co strzeżecie jego boków pańskich,
Niechaj przyjdzie nowa pieśń do uszu hetmańskich.
Tobie dziś, jeśli komu, przeważny hetmanie,
Tobie głos mój i lutnia śpiewać nie przestanie.
- 15 Tyś swą dzielnością sobie i rycerstwu swemu
Zjednał cześć niepodległą końcowi żadnemu.
Uczuł przeciwnik serce niełękliwe twoje,
Kiedyć plac musiał puścić, a zaniechać zbroje.
Tak więc przede lwem pada jelen wiatronogi,
- 20 Czując w jego paznoktach swój upadek srogi;
Tak drży pierzchliwy zając, kiedy nań ochotny
Z wierzchu bije, w jasny dzień, orzeł górnołotny.

---

* По изданію Тировскаго: Библиотека польска. Сerya на r. 1859. Zeszyt 26 i 27.
Ka. Stanisława Grochowskiego Wierze i inne pisma co przebrańsze. W Krakowie.

** Gryzelda córka Krzysztofa Batorego księcia siedmiogrodzkiego, synowica
króla polskiego Stefana, żona Jana Zamojskiego hetmana wielkiego koronnego.

Pieśni na fest ucieszny wielkim dwiema narodom polskiemu i moskiewskiemu. Pieśń III.

- I. Febe z wielkiego Jowisza córami,
Jeśliś się kiedy zabawiał pieśniami,
Dziś samowłajcy w Moskwie, Dymitrowi
Śpiewaj carowi!
- II. Niech dziś usłyszą twoje wdzięczne strony
Zabiegłe pola za zimne Tryony—
«Io tryumfel!» kwoli Dymitrowi
Śpiewaj carowi.
- III. Wnieś stopy twoje gdzie nie były jeszcze,
Przybądź Apollo, oświeć tamto miejsce,
«Io tryumfel!» kwoli Dymitrowi
Śpiewaj carowi.
- IV. Dyano, która przebiegasz pustynie,
Gdzie łoś, gdzie jeleń, gdzie Eurotas płynie,
Przybądź z siostrami, opuściwszy łowy,
Na dwór carowy.
- V. I ty, o Hymen, przybądź do tej zgody,
I do miłości: między dwa narody
Wnieś pokój wieczny—niechaj się z ich grozy
Poganin trwoży.

Kolęda: Nowe lato i Szczodry dzień. Pierwszy wiersz kolędny: Do Jego Królewskiej Mości polskiego i szwedzkiego króla Zygmunta Trzeciego, na końcu żałoby jego po pierwszej małżonce Annie arcyksiężnie z Austrii.

- I. Śpiewaj kolędę, Muzo! panu swemu,
Pod Akwilony szeroko władnemu,
Gdzie Lech słowianin najprzód w on czas złoty
Rozbił namioty.

- II. Królu przesławny dwiema koronami,
Sławny dobrocią, sławny i cnotami:
Dzisiaj czas, w którym się stał podobny człeku
Bóg wszęgo wieku.
- III. Dzień święty przypadł dzisiaj z biegu rocznego,
W który ujrzał świat w ciele Boga swęgo:
Zkąd wszystek pełen zbawiennej nadzieje
W duchu się śmieje.
- IV. Zkąd i ciała chcą nowego odzienia,
W dzień Zbawiciela swęgo narodzenia:
I ty, cny panie, wdziej już płaszcz ozdobny,
A zrzucić żałobny.
- V. Niech dzisiaj i w sercach twej kwitnącej młodzie,
Z przykładu twęgo, wesele się rodzi;
Jako przy słońcu ziemia z letniej rosy
Rozwija włosy.
- VI. Gość wielkiej władze i rozkazowania
Dzisiaj między nami pragnie pomieszkania—
Świetny majestat twój niech wszystkich ludzi
Do niego wzbudzi.
- VII. Niech Aleluja co żywo śpiewają,
Niech trąbią w trąby, instrumenta grają,
Przyjemne lutnie, arfy i regały
Niech brzmią dzień cały.
- VIII. Bóg z niewymownej swej szczodrobliwości,
Chcąc nas wprowadzić do nieśmiertelności,
Dzisiaj raczył ślub wziąć, dzisiaj nie z inszą którą—
Z ludzką naturą.
- IX. Dzisiaj Boga z nieba miłość sprowadziła,
Dzisiaj ojca swęgo cna córka spłodziła,
Dzisiaj Pan nawiedził, podług obietnice,
Ziemskie granice.
- X. Patrz, jako leży bez siły, wzgardzony,
Przedwieczny obrzym, twój pan władogromy;
Jako drży, jako, co wszystek świat grzeje,
Z zimna trętwieje.

XI. Cierpieć poczyna, byś nie cierpiał wiecznie;
Płacze, żebys miał z nim radość społecznie;
Z bydłem przystawa, żebys ty z anioły
Wiódł wiek wesoły.

XII. Patrz, jako ciasno leży wielko-mały,
Święty królewic wiekuistej chwały,
Przeto żebys ty miał w niebie mieszkanie
Przestrzeńsze, panie!

.....
.....

Skarga obciążliwa snu nocnego o swój i ludu
pospolitego niewczas, do przemożnego w pół-
nocnych krajach pana Zygmunta Trzeciego
polskiego i szwedzkiego króla.

.....

Byłem już znacznym bogiem u wszystkiego świata,
Dokąd jeszcze w pobożność żyzne były lata;
Ali mi już do tego przychodzi, że prawie
Anim bóg, anim jest sen, ile tu w Warszawie.
15 Bo ilekroć darem swym uspokoję ludzi,
Wszystkich nocna hałastrą swem strzelaniem budzi.
Czem nietylko spólnemu pokojowi szkodzą,
Lecz twój święty majestat na wagarę przywodzą.
Już marszałków nie znamy, chyba we dnie tylko,
20 Bo co noc, to z rotami broją zbrodniów kilka.
Skoro wieczór, ci schodzą, drudzy następują,
Jedni rynki, a drudzy ulice krzyżują:
Zaczem i niewinnemu trudno w nocy komu,
W najpilniejszej potrzebie, trudno wynieść z domu.
25 Pełno strzelby po bruku, pełno kołatania,
Tak, iż niejedna głowa boleje bez spania;
Drugich już nic nie boli, bo to idzie za tem:
Kto na łotra napadnie, zęgnąć mu się z światem.
Krew się niewinna leje, której głos od ziemi

- 30 Aż do nieba przenika, prosząc o zemście.
Otóż podobno muszę z Warszawy pocichu:
Bo chciaam hóg, boję się śmiertelnego sztychu.
O prosne obyczaje! o swowolne czasy!
Więsza kiedyś bezpiecność w puszczy między lasy,
35 I między dzikim zwierzem, niż tu, gdzie sądowe
Pałace, gdzie majestat, gdzie miejsca sejmowe!
.....

Żałosna Kamoena na powódź gwałtowną w r.
p. 1605.

- LXXI. Schorzało tego państwa wszystko ciało,
Zgasły, na których siła należało,
Gwiazdy koronne; hetman dziś, kto czuje
Gdzie go wakuje.
- LXXII. Kto dla ojczyzny niesie na płac zdrowie?
Kto się do gardła przy prawdzie opowie?
Kto dziś, choć jasny bład się oń ociera,
Usta otwiera?
- LXXIII. Sami się z sobą tylko dziś waśnimy,
Koszt na hajduki naprasno czynimy;
Nieszczęśni ludzie i blizcy zginienia
Z tych zajęcia.
- LXXIV. Moźniejszy dławii chudego gdzie może,
Sieroty, wdowy żaden nie wapomoże;
Drugi przeorał kopce bratu swemu—
Cóż czynić złemu?
- LXXV. Pozwaćby—nędza do prawa przeszkadza:
Małoli się tych w oczach nam przechadza,
Którzy czekają końca i odprawy
Nieszczęsnej sprawy?
- LXXVI. Sprawiedliwości niemasz przez sejm cały,
Ledwie osądzim ze dwa kryminały,
A drugich z kłatwą idzie płacz w obłoki
Na nasze zwłoki.

- LXXVII.** Drugiego o tem ustawiczna rada,
Aby wycisnąć krzywdami sąsiada;
Lepiej mieć w lesie, niż przy onym panie,
Z smokiem mieszkanie.
- LXXVIII.** Drugi gdzie nie siał, jednak ze mną zbiera,
Domy najeżdża, bez wstydu wydziera;
Najdziesz, co z lichwy niezmiernej bogaty
Ma swe intraty.
- LXXIX.** Ten krzywo przysiągł, wydarł sąsiadowi,
Wypowiedziawszy dawno mir wstydowni;
Ten się pieniądzom źle nabytym kłania,
Boga się schrania.
- LXXX.** Statuta boskie i ludzkie zwątlone,
Prawo gwałt cierpi już i przyrodzone—
Co za sława brzmieć o nas będzie potem,
Nie myślę o tem.

.....
.....

Na kazania ks. Piotra Skargi.

Gdy na wierzch pięknej góry Parnasu wieść przyszła
O Skardzynej postyli, że na światło wyszła,
Zdumiał się, dostawszy ksiąg, miejsca przełożony.
Apollo, dziewięci siostr kołem obtoczony.
I rzekł: «Wiem, że zimny kraj, skąd idą te księgi,
Lecz z nich ogień niebieski pala jakiś tęgi».

**Toruńskie nocy. Starzec starcowi, Wieleb-
nemu Panu w Chrystusie ojcu, Ks. Piotrowi
Skardze.**

Ilekróć, ojcze Skarga, panom rym swój dawam,
Albo książkę poświęcam, kłopot im zadawam;
Ba podczas na drugiego taka trwoga padnie,
Że tytuł swój ujrzawszy, na twarzy pobladnie.

- 5 Powiem przyczynę, przecz tak chwałą pogardzają:
Podobno chwalebne rzadko co działają,
Zaczem iż brzydkie skępstwo świat opanowało,
Do ciebie naostatek udać mi się zdało.
Rzeczysz «a mnie co po tem?» Wiem, że wiele robisz,
- 10 Ojczy, czem kościół boży i ojczyznę zdobisz.
Otóż się racz ochłodzić tą kartą, a za to
Surowym masz być zawsze, jako rzymski Kato.
I żołnierz zjeżdża z pola, konia rozsiodływa,
Gdy widzi, że go zjeździł, i sam odpoczywa.
- 15 Co większa, sam Zbawiciel raz z doktormi siadał,
Drugi raz go widano, a on z dziećmi gadał;
I strofował tych, co im przystępu bronili
Do niego: tak mu dzieci wdzięczni goście byli.
A starzy czy nie dzieci? Owszem dwakroć dzieci—
- 20 Gadajwał tedy z sobą, bośwa w jednej sieci.
Położ poważne pióro, złóż jarzmo z swej szyje,
Wytchni co: wół ustawny w pracy krótko żyje.
Mniemam, że tak uczynisz, o co pilnie proszę:
Odmiotu ani wstydu niechaj nie odnoszę.
- 25 Inaczej skarżyłbym się na nieludzkość twoję,—
Ale na Skargę skarżyć? wolę wzgardę swoją.

B A B I E K O Ł O

o nominacie krakowskim, po śmierci Ks. Jerzego Radziwiła kardynała w roku 1600.

O tej dobie	«Bóg postawi	Podkanclerzy ¹⁾ ,
Baby sobie,	Na stolicy	Ten nie mierzy,
Gdzie siadają,	W swej świątnicy	Pan enotliwy,
Rozmawiają:	Przy Krakowie,	Świątobliwy.
5 «Kogo», prawi,	10 Kto nam powie?	15 Któż tak tuszy,

---

¹⁾ Piotr Tylicki, biskup warmijski.

- Że go Prusy
I Warmia
Już nie mija?»
Pierwsza mówi: 50 «Biskupowi
20 Być płockiemu ¹⁾,
Jak pierwszemu
Za Stefana
Cnego pana, 55
25 Co naliczył,
Bądź pożyczyl—
Dajbył w niebie!—
Ku potrzebie.
Także i w tej 60
30 Chwili, będzie
Ta wieść wszędzie».
«Książd, brząknie-
li,
Kurka strzeli—
Babo wściekła!
35 Idź do piekła
Z taką kupią,
Nie bądź głupią!
Ani o tem
Myśli pan ten;
40 Mów co dalej,
I nie szalej».
Druga mieni:
«Nie gańcie mi
Poznańskiego ²⁾,
45 Ach, skąpego!
I tak radzą,
Temu dadzą—
Aza będzie,
Gdy tam siędzie, 80
Osobliwszy,
Szczodrobliwszy:
Boćby trzeba
Drugim chleba
Z gumien takich. 85
55 Dla wszelakich.
Nędze dosyć—
Kędyż prbsić!
Krom powinnych;
Znaćby innych; 90
60 Gdyż i godni
Bardzo głodni.
Jednak tuszą:
Dać mu muszą,
Bo swe rzeczy
65 Ma na pieczy;
Król potemu
Życzy jemu.
Lecz nie kupi,
Bo nie głupi.
70 Więc żal k temu, 245
Panu temu
Nic świętego
Przedajnego:
Zwykł to dawać,
75 Nie przedawać, 250
Chybaby jak
Świat poszedł
wspak».
- Ale wiedny!
Nazbyt plotek
80 U was ciotek!
Trzecia mówi:
«Firlejowi ³⁾
Pewnie dadzą,
O tem radzą».
85 «I tyś plotka,
Miła ciotka!
Są dawniejszy,
Potrzebniejszy
Czasu swego.
90 Jednak z niego
Biskup pewny:
Wielkim krewny,
A godności
Dość w młodości».
.....
.....
Znbwu chróme,
Niewidome,
Wojnę wszczęły,
Gdy poczęły
Kaźda na plac
Swego sadzać.
Ta chce tego,
Ta owego.
Więc do siebie
By w potrzebie,
Te męłęgi—
Trzask, trzask tęgi:
Trzeszcza włosy.

¹⁾ Wojciech Baranowski.

²⁾ Jan Tarnowski.

³⁾ Henryk Firlej, kanonik krakowski, opat tyniecki, referendarz koronny.

Siwe kosy,	345	Tylko proszę,	Ta w pacierze,
255 Rozruch się stał—		Niech też wnoszę	Ta drzeć pierze,
Marszałek spał.		Moje zdanie».	375 Pójdzie ona
Ostateczna,		Koło na nią.	Do wrzeciona;
Starowieczna,		«Czy od postów	Między nami
(Ile latów,	350	Długich się słów	Z biesagami
260 Tyle płatów		Nauczamy?	Jedne chodzą:
W płaszczu miała)		Nie wskóramy,	380 I gdzie rodzą
Rząd trzymała		Bo lud młody	Pańje dzieci,
Marszałkowski.		Do niezgody	Druga leczy.
.....	355	Zawsze chłoiwy.	Tu się trawim,
.....		Czy też i wy	Nic nie sprawim—
Tu już ona		Też mieć chcecie,	385 Ową zgoła:
330 Stara żona		A nie wiecie?	Czas nam z kołał
Się ocknąwszy,		Wzdycy sprawmy.	Wszystkie zatem
Łaskę wziąwszy,	360	A nie trawmy.	Swym Błiernatem ^{*)}
W ziemię biła,		Czasu próżno,	Nie wzgardzajmy:
Rząd czyniła,		Mówiąc różno.	390 Temu dajmy
335 Wściekle baby		Już sześć niedziel	Wrząd krakowską
Z swej gromady		Nasza kądziel	Trzodę boską,
Wyrzucając,	365	Zaniedbana,	Dla cnót jago—
Drugim łajac:		Nietykana;	Godzien tego».
«O spleśniałe,		I w kościele	395 Każda wstała,
340 Zapomniane!		Nas niewiele.	Podpisała.
Czy ..poselski,		Więc się spieszymy,	.....
Czy djabełski	370	Wota znieśmy,	.....
Rząd tu ma być?		Konkludujmy,	
Wolę złożyć,		Ztąd wędrujemy:	

^{*)} Bernard Maciejowski, biskup łucki. Стр. 334.

ANDRZEJ ZBYLITOWSKI.

Wieśniak *.

- Siedząc na wysokim brzegu,
Kędy rzeka w bystrym biegu
Po twardym płynie kamieniu,
Rozmyślałem w chłodnym
cieniu
- 5 Twe rozkoszy, twe pożytki,
I uciechy, wczasy wszystkie,
Wsi wesoła! Tam wrodzony,
Zaraz i głos, i też strony
Z głósną lutnią spiewać jęły
- 10 O tobie, i tak poczęły.
Pierwój niż miasta budowne,
I zamki były kosztowne,
Niż twarde mury stanęły,
I pałace drogie były,
- 15 Tyś sama była kochaniem
I ludzi dawnych mieszka-
niem.
Nie były takie chytróści,
Ni w ludziach takie zazdrości,
Ani żadne oszukania,
- 20 Ni tak częste krwie rozlania,
Póki ludzie w tobie żyli,
A miasty się nie bawili.
.....
.....
Niech, kto chce, na dźdzu
we zbroi
- 60 Całą noc na straży stoi,
- Moskwę, Tatary wojuje,
Do obronnych miast sztur-
muje,
I długie kruszy kopije,
Ostrą szablą rąbiąc szyje,
- 65 Tureckie świetne zawoje,
Jańczarów masłocznych
boje,
Z dział puszcza, z szaficów
kopanych,
Kule do baszt murowanych;
Niech w szarłat ubiera sługi,
- 70 Dla których się zawiódł w
długi
I nędzne kmiotki zastawił,
Aby sobie brożek sprawił
I swoje ustroił żonę
W drogi tolet i w koronę,
- 75 Dawszy jój konie z pachółki,
Co mu wypróznili worki;
Niech, kto chce, będzie u-
czony
I w prawie dobrze ćwiczony,
Niechaj ma dostatek mowy,
- 80 Rzecz czyni gładkimi słowy,
I subtylnie dysputuje,
I po świecie pielgrzymuje:
Ja, wsi, uczciwie w twój
pieczy,

* По изданію О. Фр. Вержбовскаго, Warszawa 1893: Библиотека zapomnianych poetów i prozaików polskich XVI—XVIII w. Zeszyt III.

- 85 Prowadzić będę swe rzeczy,
Chcąc spokojne mieć staranie
I pobożne nabywanie.
Bodaj i to, co ma, zgubił,
Kto złą lichwę brać ulubił,
Abo życzy szkody komu:
90 Bodaj smutek miał w swym domu.
Jak żyw mało dbam o złoto,
Wolę ciebie, wdzięczna cnoto,
Nad wszystkie skarby na świecie:
I póki mi praść będziecie,
95 Parki, mojego żywota,
Ze mną zawždy będzie cnota.
Bogactwa, zbiory łakome,
Wszystko to rzeczy znikome:
By człek miał i świat szyroki,
100 I złoto, które wysoki Pangeus Thracyjski daje,—
Wszystko to po nim zostaje.
Pobożność sama trwa wiecznie—
W téj się ja kocham bezpiecznie.
105 Za tém wszystko, wsi spokojna,
Da mi Boska ręka hojna
W tobie z wysokiego nieba,
Czego jedno będzie trzeba.
Tobie po lesiach szerokich
110 I po pagórkach wysokich
Chodzą woły utuczone,
W gęstą trawę rozpuszczone,
Tobie stada owiec białych
Po pastwiskach okazałych,
115 Z których ty masz częste wełny,
I pastewnik jagniąt pełny,
Nabiałę także obfite
I pożytki rozmaite:
Młyn szumiący, rybne stawy
120 I z gajów częste potrawy.
Tobie miód pszczoły zbierają,
Tobie lasy obradzają,
Żołądź szerokie dąbrowy,
Tobie rodzi las bukowy,
125 W którym boginie przed laty
Mieszkały i Faun kosmaty.
Tamże przezeń jasne źródło
Leją zwykle wody swoje.
Zkąd biorą zioła rozliczne
130 Wilgotność, jawory śliczne.
A zwierz leśny i domowy
Ma zawsze w nim żyr gotowy.
Czasem leży nad potokiem,
Pod klonem czasem szyrkim:
135 Gdy gorące słońce grzeje,
Wiatr nań w cieniu chłodny wieje.
Pasteczki téż tymczasem
Kwiatki rwą pod gęstym lasem,
Wieńce wiją malowane,
140 Różnym kwieciem przeplatane:
To różany, to bluszczowy
Kładą na swe piękne głowy,

- Takiej rzeczy przez człeka ma być wykonanie.
- 1265 Orzeł mężny, wzbiwszy się pióry pod obłoki,
Stara się wielką pracą o swoje obroki.
Zdobywszy się, wnetże on swojemi obłowy
Swe garło nasyciwszy, drugim jest gotowy
Dożyczyć: wnet, usiadłszy na wysokiej skale,
- 1270 Rzuca głodnemu ptastwu swój obłów niedbale.
Nie chowa on na jutro—toć ten ptak jest taki,
Który swoją hojnością karmi głodne ptaki.
Niedba on, choć rozrzucił swoją buczną strawę,
A toż masz tak szlachetną tego ptaka sprawę.
- 1275 A nawet niewiernicy starego zakonu,
Chociaż oni nie mają żadnego zagonu,
Nie dadzą żebrać swemu, nie umrze tam z głodu:
Żaden Izak nie waży takiego rozchodu.
A wy, o prawowierni, czemu nad chudzina
- 1280 Miłosierdzia nie macie, nad swoją drużyną!
Wstydzic się tego drugi czasu swego będzie,
Gdy na sądzie łaskawy Chrystus swoim siędzie.
.....

PIOTR KOCHANOWSKI.

Goffred abo Jeruzalem wyzwolona *.

Pieśń wtóra.

LXXXI.

«Raz dosyć gładko, drugi raz groźbami
Poselstwo swego pana sprawujecie:
Jeśli nas chwali, i w przyjaźni z nami

---

* Переводъ Тассова „Освобожденнаго Ерусалима“,—по Краковскому изданію 1687 г., съ выписки любезно доставленной мнѣ Н. Вл. Волковымъ. Правопись подвожена.

Chce mieszkać, za to mu podziękujecie.
A że grozicie jakimiś spiskami,
W które i inszych do siebie wziąć chcecie,
Abyście wszyscy przeciwko nam byli,
I wszyscy razem na nas uderzyli;

LXXXII.

Tak macie wiedzieć: cokolwiek na ziemi
I na morzuśmy dotąd ucierpieli,
Wszystko dla tego, abyśmy, z pańskiemu
Mury, grób jego święty wolny mieli.
Więc i lud wierny szablami naszemi
Z ciężkiej niewolej wyjąćbychmy chcieli—
Natośmy miłe domy opuścili,
Natośmy żywot i wszystko ważyli.

LXXXIII.

To przedsięwzięcie i ten umysł stały
Nie żadna chciwość świecka w nas sprawiła.
Ty sam tę jędzę, Panie wiecznej chwały,
Wykorzeń z serca, jeśliby w kim była.
Bodaj w nas takie myśli nie powstały;
Sama to ręka boska uczyniła:
Ta, kiedy zechce, twarde serce ruszy,
Ta skamieniałe piersi łatwo kruszy.

LXXXIV.

Ta nas od przygód różnych zachowuje,
Ta z niebezpieczeństw wszelakich wywodzi:
Znój latu, zimie mrozy odejmuje,
Błaga i wiatry, i morskie powodzi,
Góry nam równa, drogi naprawuje—
Żadna moc ludzka przez nią nam nie szkodzi:
Tąśmy mocnych miast i zamków dobyli,
Tąśmy potężne wojska porazili.

LXXXV.

Ta nam nadzieje, ta nam i śmiałości
Dodaje, a nie żadne nasze siły:
W armacie żadnej nie mamy dufności,
Greckie posiłki małoby sprawiły;
Byleśmy byli w jego opatrności,
By się największe wojska zgromadziły
Na naszą zgubę, namniej się nie bojem,
Kiedy pod jego mocną ręką stojem.

LXXXVI.

Lecz, jeśli by nas chciał za nasze złości
Skarać, i z swojej wypuścić obrony,
Któżby z nas nie rad tam położył kości,
Gdzie Bóg i pan nasz leży pogrzebiony?
Pomrzemy radzi w takiej stateczności,
Szczęśliwszy, niżli żywi, z każdej strony.
Ale śmierć nasza będzie sławna wszędzie,
Azya się z niej pewnie śmiać nie będzie.

LXXXVII.

Prawda, że sobie pokoju^u życzymy
Z królem egypskim, i przyjmiem go radzi;
I z nim się pewnie radzi zjednoczymy,
Jeśli się z nami umyślnie nie zwadzi.
Ale, jeśli nic nie ma, jako wiemy,
Do Palestyny; a cóż mu to wadzi,
Że przeciw inszym wojnę podnosimy,
Kiedy z nim samym przyjaźń chować chcemy?

LXXXVIII.

Barzo był oną mową gofredową,
Jako pies, wściekły Argant urażony;

I nie krył się z tem, ale trzęsąc głową
Pomknął się dalej na plac zapędzony.
«Nie będziem się», pry, «więcej ścierać mową,—
Krótko ja powiem, jako niećwiczony:
Kto niechce zgody, kto niechce pokoju,
Niechaj ma wojnę, niech się ma do boju».

LXXIX.

Potem u szaty, którą miał na sobie,
I obu przodków wziął obiedwie stronie,
I podniosszy je wzgórzę w onej dobie—
A twarz mu gniewem i pałały skronie:
«Te upominki», prawi, «niosę tobie—
W lewem masz pokój, wojnę w prawem łonie.
Obierzże sobie, na które pozwolisz,
A zaraz powiedz, co chcesz i co wolisz».

XC.

Na postępek tak hardy argantowy,
I tak zuchwały, wszyscy się gniewali—
I, nie czekając gofredowej mowy,
Wszyscy «na wojnę» głosem zawołali.
On szatę wytrząst i rzekł temi słowy:
«Czegoście chcieli, toście otrzymali».
Zdało się, na te słowa wymówione,
Że Janus wrota otworzył zamknięte.

XCI.

I że z onego rzuconego łona
Wypadł gniew wściekły, i zwada krwie chciwa—
W oczy mu płomień kładła Tyzyphona,
I swą pochodnią Megera złośliwa.
Taki był Nemrot, kiedy wieża ona
Szła przezeń wzgórzę, i tak popędliwa
Twarz jego była, kiedy ją budował,
I z niej swą pychę niebu pokazywał.

XCH.

Potem rzekł Gofred: «powiedzcie królowi,
Kiedy niechciał żyć w swem państwie spokojnie—
Niech się nam stawi, albo ku Nilowi
My pójdziem, tam się skosztujem na wojnie».
Przed się zdało cnemu Gofredowi
Uczęstować ich i darować hojnie.
Hełm Aletowi dziwnie piękny dano,
Którego wzięwszy Niceą dostano.

XCHH.

Argantowi zaś szabla się dostała,
Wszystka perłami i złotem sadzona—
Robota się w niej drożej szacowała,
Bo barzo stucznie była urobiona.
Z żelaza mu się bardziej podobała,
I ztąd, że była dobrze wyostrzona.
Rzekł do Gofreda: «Nie długo pokażę,
Jako sobie twój upominek ważę».

ANDRZEJ KOCHANOWSKI.

Vergilii Aeneida, to jest o Aeneaszu trojań-
skim *.

Księga Czwarta.

Morze wtym opuszczając zorzą powstawała,
160 Skoro dzień, młódź sie od bran przebrana sypała:
Sieci, potyczy niosa, osczepy; i konni

---

* По Браковскимъ изданіямъ 1590 и 1640 гг., стран. 95. Вм. с и з передъ
и напечатаны простые с и з, вм. начальную v—u; внесены ж вм. i и y.

- Másili bieżą skokiem, i psi śládogonni.
Królówéj przed pokojem, i z niemałą zgrają,
Przedniejszy Phenickiego narodu czekają,—
- 165 Ozdobny złotym rzędem stoi koń okryty,
Gryząc pienisty munsztuk i tłukąc kopyty.
Zátym wyszła, orszakiem ludzi prowadzona,
Z szorcem Tyrskim z wzorzystym bramem okolona,
Sájdak z ramięniá wisi, włosy w czepek zjęła,
- 170 Złotogłowowá szátę złotym zánklem zpięła.
Támże Julus ochotny, inszy towarzysze
Trojáńscy schadzają sie, á zwłaszcza nád insze
Podobniejszy Aeneasz do ich sie pospiesza
Towarzystwá á róty swé z inszemi miésza.
- 175 Jáki gdy Xantá z chłodną Licyą opuszcza
Apollo, á do Delu własnego sie puszcza,
Wczynając tańce, tedy społem pomieszáni
W koło jego oltarzów Kretes, fárbowáni
Agátyrsi, Driopes, gielk czynią, Cintowym
- 180 Sam po wierzchu pochodzi w wieńcu wawrzynowym,
Májąc włosy pachniące i w złoto okrité,
Z ramięniá brzmią zwieszoné strzały známienité.
Takaż Aeneaszowá szła w ten czas osobá,
Ták z twarzy okazałej świeciłá ozdoba.
- 185 Gdy w góry i w zárosté przyjecháli lozy,
Oto od wierzchu skały poruszoné kozy
Dzikie zbiegły, á z drugiej strony ku przestrzeni
Z wielką kurzawą stado ucieka jeleni.
A między dolinami swój koń bystry mając,
- 190 Julus biega, to té, to drugie wyprzedzając:
Radby po płochym zwiérzu áby nań gdzie z góry
Wieprz pienisty, álbo lew wypadł zółtoskóry.
A w tym niebo z ogromnym trzaskániem sie burzy,
Po nim z grádem zmiészány wicher dżdżowy kurzy.
- 195 Záraz skokiem Tirii z ludźmi Trojáńskimi,
Tákże wnuczek Wenery pospołu zá niemi
Ze stráchem między polá różno uciekają
Ku wsióm, a z gór sie wielkie wody wyléwają.
W jednę jáskinią wpádną Aeneasz z Didoná,

- 200 Pierwsza ziemia i z samą dąli znak Junoną;
Blyszczał ognię, powietrza ich małżeństwa były
Swiadomé, a po wierzchu gór Nimfy zawyły.
On dzień pierwszy nędznej był zginienia srogięgo
Przyczyną, i wszystkięgo nąostatek złęgo.
- 205 Ani taki ją sposób, ni potym zła sława
Ruszyła, ni tajemną była jej w tym sprawa
Miłości: lecz to wszystko małżeństwem nązwiała,
Tym imięniem występek swój pokrywać chęciała.—
Wnet w Libiję po wielkich mięścięch wieść pochodzi,
- 210 Wieść, nąd którą żadna złość prędsza sie nie rodzi:
Chybkością trwa, a z biegu siły jej przybywa;
Ną przodku dla bojązni bårzo mała bywa,
Potym rychło sie wzbije—więc stapa po ziemi,
A głowę równo kryje z obłoki górnými.
- 215 Tę ziemią, kiedy z bogi w silnym gniewie była,
Ostateczną (jąk słuch jest) siostrę urodziła
Obrzymóm niezmięzoným, której prędkie nogi
I skrzydła rączę dąła—dziw silny i srogi:
A tá jako ną sobie ma wiele piór bujnych,
- 220 Także też pod każdym z nich tyle oczu czujnych,
Tak języków (dziwna rzecz) i gąb brzmiących niosąc,
I tyle przy każdym z nich swych uszu podnosząc.
Więc w nocę między ziemią a niebem latając
Szumi, ną oczy nigdy snu nieprzypuszczając:
- 225 Wednie pilnie ząsiada domy albo wieże,
A przepatrząc ludzkie sprawy ząwždy strzeże,
Trwoząc miastą powięścią—tak wiele kłamliwych
Nowin niosąc, jako też kiedy i prawdziwych.
Tąż w ten czas między ludzi mowy roznaszala
- 230 Rozliczne, rádując sie,—fałsz z prawdą mięszala.

STANISŁAW ŻOŁKIEWSKI.

Początek i progres wojny moskiewskiej *.

(Изъ осады Смоленска).

Przyszło tedy do tego, że wojsko porządnie rozprawivszy, przypuściliśmy z petardami do dwóch bram: pan Wajher starosta pucki do Kopyczyńskiej, gdzie żaden się efekt nie stał; a pan Nowodworski do Abrahamowskiej. Przed bramami pobudował był od pola nieprzyjaciel zręby, właśnie jako komory jakie, tak iż przez te zręby nie było przystępu, chyba w około podle muru, ciasną uliczką, co chłop mógł wynieść i konia wywieść. Przyszedszy ku onemu zrębowi, przyszło panu Nowodworskiemu z petardą iść oną uliczką, i to schylając się dla strzelby niższej, która w murze była. Przysadził petard do pierwszej, i drugi do wtorej bramy — wysadził je obie; ale iż jako przy takowej sprawie huk był wielki, strzelba gęsta i z dział i różnej strzelby, nie widzieliśmy, jeśli petardy jaki efekt uczyniły, bo widzieć się bramy nie mogło dla onego zrębu, który ją zasłaniał. Zaczym ci, którzy byli na przdzie, w onę ciasną uliczkę, nie wiedząc co się tam dzieje, nie poszli. A nadewszystko, iż się było umówiło z panem Nowodworskim, jeśli petardy efekt uczynią, iżby trębacze, którzy przy nim byli, trąbieniem znak dali. Lecz ci trębacze Króla Jegomości, których był dla tego z sobą pobrał, w onym tumultie gdzieś się zapodzieli. Znak się nie dał ludziom, i tak rozumiejąc jazda, że trąby nie słychać, iż petardy nie uczyniły skutku, odeszli nazad: bo piechota królewska, która była u bramy, już też była od niej odstała. Taki był skutek wielkiej onej nadziei z petardów. Nie wielka jednak szkoda w ludziach się stała: to się działo przed rozświetem, jeszcze nie było widzieć—in intencum strzelając, dwudziestu więcej człeka to nie kosztowało. — Potym zdało się Królowi Jegomości, żeby strzelbę do muru przystawić; więc minami, albo podkopy próbować.

---

* Павелъ Мухановъ, рукопись Жолѣвскаго. Рękopism Hetmana Żółkiewskiego. Москва 1835. Стр. 52. August Bielowski, Pisma Stanisława Żółkiewskiego. Lwów 1861. Стр. 30.

Radził Pan Hetman, żeby tego zaniechać, ponieważ to efektu żadnego nie uczyni: deklarował się, nie będzili mogło być inaczej, a rozkaże Król Jegomość, że prace i niebezpieczeństwa litować przy tym nie będzie, ale że za rzecz niepotrzebną (co i skutkiem się potym okazało) rozumiał, żeby te działa miały według potrzeby mur otworzyć; a tym mniej o podkopach, żeby jaki efekt uczynić miały, żadnej nadziei niemasz, gdyż nieprzyjaciel dobrze się na nie przygotował: bo już od jednego, który się z zamku sprzedał, wiedziało się, że nieprzyjaciel w około muru od pola pod ziemię, podle samego fundamentu, poczynił słuchy—zaczyn już był przepieczen od tego nieprzepieczeństwa. Radził raczej, ponieważ wojska mamy tyle (bo też prawie wtenczas przybył z Kozakami Zaporoskimi Olewczenko, których było pod 30.000), przeto, osadziwszy Smoleńsk fortami, iżbyśmy szli ku stolicy do głowy. Tam, w świeżym razie za postrachem, mogłaby się podać okazyja, że i ci bojarowie, którzy przedtym chęci swe Królowi Jegomości ofiarowali, za zbliżeniem Króla Jegomości ozwaliby się; a od tych bojar, którzy byli przy Szalbierzu (a było ich nie mało i zacnych ludzi, gotowych przeciwko Królowi Jegomości chęci) mieliśmy dostateczną wiadomość. Patrzało się na to, że zabawiwszy się pod Smoleńskiem zajdzie się i w czas długi, i w koszt wielki, którego na początku już nam nie bardzo stawało. Odejścia od zamku, kiedy go osadziwszy odejdzim, sromoty nie będzie żadnej. Dawał i przykład, jakośmy byli uczynili z Soczawą, pod którą przyszedłszy, gdyśmy się byli osadzili, że dział do tłuczenia muru nie mamy, widząc jaka była potęga w zamku, osadziliśmy ludźmi, fort także postawiwszy, że i wychodzić z zamku nasi im nie dali, i drogę posłańcom, kupcom i innym przybyłym mieliśmy za sobą wolną. Taż racya i tuby nam służyła: bo we trzech fortach zostawiwszy kilkanaście set człeka, wychylić się ze Smoleńska nikomu nie dadzą. Bo w Smoleńsku ludzi do bronienia murów było dosyć, ale do pola nie mieli nic takich ludzi, którychby wypuszczać mogli; zaczyn droga przechodzącym za wojskiem będzie przepieczna. Zrazu podobało się to było Królowi Jegomości, jakoż częstokroć wspominał, żalując, że tak nie uczynił. Czyniono mu otuchę, że strzelbą albo podkopy miał wziąć Smoleńsk; ale ta nadzieja, jako się wyżej wspomniało, wniwecz poszła.—Kiedyśmy już w czas się zawiedli, działa co naj-

dzielniejsze, kilkakroć jeno z nich strzeliwszy, popadały się, piechota w szajcach jedna pochorzała, insza się porozbiegała, niektórych też pobito, poraniono. Przypominał po niemało razów Pan Hetman Królowi Jegomości, chcieli tego zamku dostać, że nam potrzebnej strzelby i piechoty, której bardzo o male, więcej potrzeba. Przypominał, żeby posłał po rzemieślnika, iżby te działa poprosowane przelać. Ale z strony przyczynienia piechoty wymawiał się Król Jegomość niedostatkami, że nie tylko nowej za co przyjąć, ale i tej trosze czym płacić niema. O działa rozmaite także namysły były, i już był kazał do Rygi po dobrego majstra pisać, ale na nieszczęście zabito go tamże w Rydze; i tak to stanęło, że nic z tego przelania dział. Iż jednak było kilka sztuk w Rydze dział gotowych, kazał ich przyprowadzić Król Jegomość; jakoż przyprowadzono je wodą, Dźwiną rzeką, a potem Kasplą ku górze — za sześć mil tylko wysadzono je na ląd od Smoleńska.

LIST DO ŻONY

pisany z obozu pod Cecorą w wigilią
śmierci*.

Miłościwa jejmość pani a pani małżonko ma, sercem ukochana i wieczyście miła! Tak było i tak będzie, aby prawość i sława narodu naszego nie zaginęła, pan Bóg wszechmogący dopuszcza utrapienia, by ciało w wojniech hartować i umysł zaprawiać do dzieł rycerskich. Tegoż utrapienia nie koniec, i nie koniec łaski pana Boga świętej, która nas wszędy utrzymowała i nieprzyjaciółom tamę w bitwiech stawiać rada była. Jakoż kiedychmy się zabierać radzi do utarczki z pohanem tego świtania, odebrałem pisanie waszej miłości, mojej sercem ukochanej i wieczyście milej małżonki — toż pociechą słówek kilka, a kto wie, może być i w ostatnie pożegnanie. Jam pewien, że wasza miłość, ukochana i miła małżonka, czytając to moje pisanie, nie będzie żalić starca i sił mych, a chociażby i

---

* Bielowski. Pisma Żelkiewskiego, 381. Biblioteka Warszawska 1845, II, 321.

życia dla obrony rzeczypospolitej i chrześcian. Toż ta pociecha będzie sercu memu. Tu w obozie mym, jakoby rokosz powstał, tak się rycerstwo spiknęło, by na własną zgubę, i chcą koniecznie odchodzić od sprawy, że onych ledwo uhamować mogłem. Skinderbasza i Gałga nie chcą już wiedzieć o układach, i gotują się dać stanowczą bitew. Przetoż nie turbuj się wasza miłość, najukochańsza małżonko, Bóg czuwać będzie nad nami; a choציabym i poległ, toż ja stary i na usługi rzeczypospolitej już nie zdatny, a pan Bóg wszechmocny da, że i syn nasz, miecz po ojcu wzięwszy, na karkach pohan zaprawi, i, choציaby tak było jak rzekłem, pomści się krwi ojca swego. Na wypadek jaki bądź załączam w. miłości najukochańszej małżonce miłość dla dziatki, pamięć na me zwłoki, bo je styrałem ku usłudze rzeczypospolitej... Co pan Bóg chce z swej łaski dać, niech się stanie, a wola jego s. będzie nam miłościwa do ostatka życia naszego; z tem mnie modlitwom i łasce w. miłości najukochańszej jejmości polecam, i dziatki nasze na pana Boga pamiętać upominam. W obozie pod Cecorą, die 6 Octobris 1620. Jejmc do zgonu kochający małżonek i ociec Stanisław Żółkiewski hetman wielki koronny.

KASPER MIASKOWSKI.

Rotuły na narodzenie syna Bożego: Talia.

Wielkie to sprawy i wysokie dzieła,
Co mądrość wieczna w dzieciątku sprawiła;
Ale i imie Jezus z nieba niesie
Kaganiec w ciemnym tego świata lesie;
5 A jako między lilia kwiatkami,
Jako i balsam między olejkami,
Jako dyament między rubinami:
Tak imie Jezus między imionami.
Jezus słońduje od rannej świat zorze,

- 10 Aż gdzie słoneczny zapada wóz w morze;
I tam zkąd mokrem skrzydłem Auster wieje,
I zkąd Akwilo białym śniegiem sieje.
Jezus w pośrodku krwawych zbójców zdrowie,
Jezus tarcz piersiom i przyłbica głowie;
- 15 Jezus pręt prawdy w Piotrowym kościele,
A błędów połknie siarczysty piec wiele.
Jezus miód w uściech, i w sercu pogoda,
W głodzie chleb żywy, a w nędzy swoboda,
Muzyka słodka nabożnego ucha,
- 20 Pociecha Jezus strapionego ducha.
Z nim mężna wiara szła na ostre miecze:
Ani dba, acz ją na roszcie kat piecze.
Jezus pokruszył bałwany toczone,
Jezus pociągnął Sofy nauczone.
- 25 Jezus lekarzem w najsroźszej chorobie,
Jezus da żywot i umarłym w grobie;
Jezus żeglarzów duchownych port pewny,
Gdy biały żagiel porze wicher gniewny.
Jezus do nieba uliczką i progiem,
- 30 Jezus człowieka sam pojednał z Bogiem;
Jezus nas zbawił, tenże będzie sądził,
I odda, jako w ciele się kto rządził.

Elegia pokutna do Pana i Boga w Trójcy
jedynego.

Smok serca mego, brzydkie ach sumienie,
W głęboką rozpacz duszę moję żenie.
Grzech skarży na mię, grzech we dnie i w nocy
Załosną pomstę kładzie mi przed oczy.

5 Com ja jest? jeno Kainowe plemię,
Co naprzód skrwawił bratem własnym ziemię.
Com ja jest? jeno z liczby jeden onych,
Którzy nie weszli w korab, potonionych.
Cham ze mnie drugi; jam jest wieże onej

- 10 Kamień, gdzie ludzki język¹ rozdzielony;
Jam ulic świadom i rynku Sodomy,
Jam wszystkie zwiedził i w Gomorze domy.
Jam głównia piekła; jam wieczny grób śmierci,
W którym ma robak loch, co duszę wierci.
- 15 Od pieluch wiek mój strawiony w nierządzie
Księgi spraw moich pokażą na sędzie.
Kędyż się skryję przed gniewem twym, Panie!
Gdzie mię sroga kaza twoja nie zastanie?
Coli ja przed on wieczny tron poniosę,
- 20 Gdy mię ztąd zżenie śmierć, jako wiatr rosę?
Dług, czy żal gorzki? Dług tam nie ma zwłoki,
Do żalu też był (rzeką) czas szeroki.
Na kres ostatni będę czyhał? czyli
Jednego łotra szczęście dość ich myli?
- 25 Podobien swemu żywotowi koniec—
Kto wie, z czem idzie wieczorowy goniec?
Jako zwierz z lesie, obegnany wkoło,
W tył ma pogonią, a sieci na czoło:
Tak człowiek, w gęstwie niehamownej złości,
- 30 Na hak przychodzi szatańskiej chytrności.
Czemuż ja z tego lasu nie uciekam
Do domu łaski? czego dalej czekam?
Bo wždy nie będę mówił, że złość moja
Więtsza jest, niżli łaska, Panie, twoja.
- 35 Inaczej uczy on wołać do ciebie,
Co wnet po grzechu on skarży na siebie,—
Skarży, a łzami twarz swoją polewa
I tę najwięcej rzecz do ciebie miewa:
«Zmiłuj się, Boże, nademną, bo twoje
- 40 Niewyczerpnione miłosierdzia zdroje!
A jakoś hojną każdemu swobodą,
Omyj też brud mój w świętej łaźni wodą.
I co dzień więcej plamy tak plugawe
Niech ług wyciera i mydło łaskawe».
- .....

Rozmowa panienki z śmiercią.

- Panna. Kędy tę bystrą gotujesz kosę?
Śmierć. Gdzie twój dopiero kwiat pije rosę.
P. Młodo jej potniesz i nie na dobie.
Ś. Taki nawdzięczniej wonieje w grobie.
5 P. Sierp aż kłos biały na zagon kładzie.
Ś. Dość i zielonych leży po gradzie.
P. Nie męstwo dobyć na dziecię bronii.
Ś. Przestępstwo żywić, kogo Bóg goni.
P. Subtelne jeszcze do rany kości.
10 Ś. Ale z nich żartki duch w niewinności,
Jako z cięciwy strzała, dobieży
Pałaców górnych i złotej wieży.
P. Jeszczem rodzicom nie usłużyła,
Bom ledwie pięć lat z niemi przeżyła:
15 Niech wżdy im dalej wdzięczną się stawię,
Niżli je w gorzkim żalu zostawię.
Ś. Namniej im po tem; ale tam w niebie
Pożytek wieczny odniosą z ciebie,
Kiedy w zielonej przyklękiesz skroni,
20 Ściągając za nie obiedwie dłoni,
Uprzejmie żebrząc przed jasnym tronem,
Że ten wiek zawrą szczęśliwym zgonem.
P. Jeśli tak, już się ciebie nie boję.
Ś. A ja też żądzą poślę tam twoję.—
25 Pociągnie kosą—ciałko wtem mdleje,
A duch wykrzyka pełen nadzieje.

N a o k n a.

Płomieniu jasny,
Wchodź w dom mój ciasny,
A bez pochyby
Przez teto szyby!

5 A ty, nasz Panie,
Że noc ustanie,
Wpuść rączę gońce,
Które śle słońce

Sprawiedliwości,	Z wielką nadzieją
10 W nasze wnętrzności—	15 Westchną do ciebie,
Zapuć skry żywe	I gniazda w niebie
W serca leniwe!	W śmiertelnej dobie
Bo gdy je zgrzeją,	Stać będą sobie.

SZYMON SZYMONOWICZ BENDONSKI *.

Sielanka V: Baby.

Alkon. I takli nasza Nice na swe stara lata
Za mąż idzie? i myśli jeszcze zażyć świata?

Perot. Aby za mąż szła, może podobno się ważyć;
W tym wątpię, aby z mężem świata miała zażyć.

5 A. A zaż nie pani? czegoż pieniądze nie sprawia?

P. Pieniądze lat dziesiątków sześci nie pozbawia,
Ani uczynią młodej panny z starej baby;

A małżeństwo nie bardzo smaczne, gdy wiek słaby.

A. Co mówisz? musiałeś jej nie widzieć w tym czasie,

10 Gdy suknią z axamitem, gdy podwikę na się
Cieńką, gdy pas szeroki weźmie z zanklem złotym.

P. Gdy ona sześć dziesiątków lat ma, a cóż potym?

Widziałem, gdy i zmarszczki z lica wymuskała,

I z siwych włosów czarną głowę udziała.

15 A przedsię baba babą: aż mi jej żal bywa—

Najśmieszniejsza, gdy owo sobą pochutnywa,

Gdy się otrząsa, właśnie by mucha z ukropu.

Acz się ja niemniej muszę dziwować i chłopu:

Czym się to pęta? co w tym za smak upatruje?

20 Kto tak czyni, świat sobie (mówią) zawięzuje.

Jabym wolał na szyję powróż sobie włożyć

I wisieć, niżli się raz przy trupie położyć.

---

* По Бобровичу: Библиотека кieszonkowa klasyków polskich. Tomik XXVIII.
W Lipsku 1837.

- A. Nie jednejsmy matki, i nie jednej żądze:
Ty wolisz przyjaciela, a drugi pieniądze.
- 25 Co on dba, byle jeno swych bytów zażywał,
Babkę głaskał, a od niej pieniążki obrywał.
Więc o młodsze nie trudno otrzeć oskominę—
A małość też nie lepiej co raz drzeć nowinę.
- P. To nie chybi: trefnie z niej Egle żartowała,
30 Radząc jej, żeby krasną czeladkę chowała—
Aby się miał czym w domu zabawiać pan młody,
A nie biegając rwać ziela na cudze ogrodz.
- A. Cóż ona? albo tego na rozum nie wzięła?
- P. Bynajmniej: i owszem jej rozprawiać poczęła,
35 Jako w tych rzeczach własne jest Bozkie zrzządzenie—
Jako się w niej Tyrymach zakochał szalenie:
Jako z zbytnej miłości, i ślubu świętego
Nie czekając, chciał po niej czegoś zuchwałego.
- A. To niecnota Tyrymach, jako ją niebogę
40 Umiał zbłaźnić: gorzej to (mówią) niż przez nogę.
- P. Byś słyszał, z jakim śmiechem Egle wspominała,
I jako ją statecznem słowem nauczała:
Aby wprzód z przyjacielem korzec zjadła soli,
Ani mu, nim pożegna kapłan, była kwoli.
- 45 A ona więc z przysięgą to obiecowwała,
I zwykle «by djabła chciał» co raz powtarzała.
- A. Wierzę że dotrzymała: źle szaleć młodemu;
Ale, kiedy się przyda oszaleć staremu,
Tam już miary nie pytaj—najgorzej w tej dobie,
- 50 A zwłaszcza białejgłowie, gdy już nogą w grobie.
A krewni co do tego? P. Do tyła wołali,
Aż też nakoniec próżnej mowy poprzestali.
Bo ich tym potykała, iż, prawi, czekacie
Puścizny, dla tego rzecz dobrą rozradzacie.
- 55 A. Abo nigdy nie umrze, gdy chłopca dostanie?
Czy lepiej, że kto obcy przodków jej zbieranie
Będzie brał? bo potomstwa, wiem, że nie napłodzi.

- P. Nie frasuj się: często Bóg i frantom dogodzi—
Ze ci babożeniowie, co śmierci czekali
60 Żon swoich, pierwaj sami na marach bywali.
A. Bodajże szczęśna, zdrowa, tego doczekała:
Bodajże i po grobie jego tańcowała.

Sielanka XIII: Zalotnicy.

.....
.....

- 105 Tak Amintas. Zaloty zasię Licydowe
(A był to prosty najmit) bywały takowe.
W ten czas Likorys krowy w dojniku doila,
Licydas sieczkę rzezał. «Zawsześ mię żywiła,
Ręko moja,—kto Bogu dufa a pracuje,
110 Do ostatniej starości nędze nie uczuje;
Dziś sieczkę rzeżesz, sieczka nie rzeżo się sama.
Likory! przy tej ręce będzież dobrze nama.
Ręko moja, kto Bogu dufa a pracuje,
Do ostatniej starości nędze nie uczuje.
115 Panem się nikt nie rodzi: siła zostawiają
Dziociom rodzice, siła dzieci utracają.
Praca skarb najpewniejszy—kto się spuści na nię,
I za żywota ma chleb, i po nim zostanie.
I ty, Likory, u mnie nie będziesz zebrała:
120 Nie będziesz, gdy nie będziesz ze mną próżnowała.
Ręko moja, kto Bogu dufa a pracuje,
Do ostatniej starości nędze nie uczuje.
Widziałem cię u tańca, i tak mi się zdało,
Iżec tamto igrzysko najmniej nie przystało—
125 Lubo cię w plesy wzięto, lub do gonionego:
Trudno ciągnąć, kto nie ma umysłu do czego.
Piękniej ci u roboty—w tejes przodek miała,
U robotys mi naprzód do serca przystała.
Ręko moja, kto Bogu dufa a pracuje,

- 130 Do ostatniej starości nędze nie uczuje.
Pomnisz, kiedyśmy byli pospołu na żniwie?
Pszenicę w ten czas żęto na siedzianej niwie.
Zagon twój był wedle mnie—tak ci tam służyło
Szczęście, że sierpa w ręku ledwie dojrzeć było;
- 135 Jeszcześ nam przyspiewała. Przyznać ci się muszę:
Chcąc się tobie przeciwic, siliłem się z dusze;
I mówiłem do siebie: «Boże, jeśli zdarzysz,
Niech taki zawsze robi wedle mnie towarzysze.
Ręko moja, kto Bogu dufa a pracuje,
- 140 Do ostatniej starości nędze nie uczuje.
Widziałem, pod kądzielą kiedyś siadywała,
Samać się do wrzeciona nic z palca puszczała,—
Jedwab nie będzie taki; u ciebie i spanie
Najpóźniejsze, u ciebie i najrańsze wstanie:
- 145 Tobie czeladź nakarmić, tobie pochędożyć
Wszystko w domu, i wszystko na miejscu położyć—
Ława zawsze chędogo, pomyte naczynie.
Mówiłem «komu cię Bóg da, z tobą nie zginie».
Ręko moja, kto Bogu dufa a pracuje,
- 150 Do ostatniej starości nędze nie uczuje.
Jeżliś mi przyjacielem, podobno nie zgadnę,—
Gdyś chusty polewała onegdaj czeladne,
Były tam też i moje, a iż w ręce były
Przyjaznej, przed inszemi jawnie to świadczyły.
- 155 Biało mię sobie nosisz, noś mię sobie biało!—
Równemu z równym zawsze na świecie przystało.
Chędogo, choć ubogo, bodaj się święciły
Ręce twe zakasane, bodaj memi były.
Ręko moja, kto Bogu dufa a pracuje,
- 160 Do ostatniej starości nędze nie uczuje.
Dworniczko, ty się teraz przesypiasz w południe,
Likorys krowy doi—nie bardzo to cudnie
Spać we dnie gospodyniej: jeszczeć się nie dała
Znać czeladka, znać, żeś jej mało doglądała.
- 165 Teraz masz wierną, potem nie wiem jaka będzie—
Jakobys sama siadła, gdzie Likorys siedzie:

- I kropla tam nie zginie, i nie zadojone
Cielęta, i mleka są skopce napełnione.
Ręko moja, kto Bogu dufa a pracuje,
170 Do ostatniej starości nędze nie uczuje.
Koso, palec to; czyli kto zaloty stroi,
Abo się zamysliwa, a przy kosie stoi,
Prędzaj w palec zawadzi? o moja Likory!
Wiesz ty, jakom cierpliwy, i jakom nie skory.
175 Róbwa już raczej na się: służyła nie na wieki—
Niech ja twej pewien będę, ty mojej opieki.
Ręka rękę umywa, noga wspiera nogi:
Przy wiernym przyjacielu żaden nie ubogi.
Więcej Bóg ma, niż rozdał—jest nasza u niego
180 Cząstka też, nie opuszcza on człeka żadnego.
A kto w zakonie jego prowadzi swe życie,
Wszystko się zdarza, wszystko płynie tam obficie.
Dufajmy mu, a on nam niechaj błogosławi.
I kiedyż ten dzień będzie, gdy nas obu stawi
185 Przed ołtarzem? Uspokój, proszę, myśli moje!
Wszakęś i ty człowiekiem, uspokój i swoje». .
Tak śpiewał, a już sieczki wielka kupa była,
I Likorys namyślnie u krów się bawiła.

NAGROBKI ZBIERANEJ DRUŻYNY.

Starego szkapy.

Stary szkapa tu leżę, w błocie utopiony,
We zły raz od woźnice złego zaprzężony;
Od złego i młodego: oboje to chodzi
Pospołu—biada starym, gdy je rządzą młodzi.

Zajaca.

Kiedy mię w polu już-już charci doganiali,
Obejrzałem się—widzę, że się z szkapy wali
Na łeb myśliwiec, i tam zaraz złamał szyję:
Bodaj sam zginał, kto na gardło idzie czyje.

Sł o w i k a.

Kiedym konał w paznoktach jastrzębia srogięgo,
Mówiłem żałośliwie te słowa do niego:
«Niewinnym ja śpiewaczek, mało na mnie mięsa»,
A on: «idź przecie w gardło—dobry kęs do kęsa».

FABIAN BIRKOWSKI.

Kwiaty koron królewskich nieśmiertelne.
Pamięć Najjaśniejszego Monarchy Zygmun-
ta III króla Polskiego i Szwedzkiego*.

O Dawidzie królu wielkim Izraelskim napisano (2 Reg., 12), iż dobywszy miasta wielkiego Rabath, które między wodami położone było, między innymi zdobyczami wziął koronę króla Ammonitów.... Ważna ta korona była—ważyła talent złota, to jest 3000 siklów lubo staterów: co jeśli jej nie przerobiono, a tak na głowę jego kładziono, jako była zrobiona, było co dźwigać Dawidowi. Dźwigał jednak, i Panu Bogu za taki ciężar dziękował; znać to z słów jego (Psal. 20): «Uprzedziłeś, Boże, sługę twego w błogosławieństwie słodkości, włożyłeś na głowę jego koronę z kamienia drogiego». Nie chodził w takiej koronie syn jego Salomon — ale w jakiej? W takiej, jaką opisał sam in Canticis (Cant. 2): «Wychodźcie, córki Syońskie, i obaczcie króla Salomona w koronie, którą go ukoronowała matka jego w dzień zaręczyn, w dzień wesela serca jego». Jakież, proszę, korony na weselach bywają? Jakiej mają być inne, jedno z kwiecia wonnego, z których jedną wspomina oblubienica pańska (Cant. 1): «Fasciculus myrrhae dilectus meus — Mój ukochany małżonek otoczył głowę swoją jako równiankę mirrhowymi zioły, wdzięcznymi barzo». Już to wieniec

---

* По Краковскому изданію 1633 года, стр. 8—11.

Waższy, daleko od talentowej wagi. Przy koronacyej zaś Salomonowej nie wspomina żadnej korony, oprócz pomaszczenia oliwą, którą z przybytku Pańskiego Sadok nawyzszy kapłan przyniósł... Rozumiem jednak, iż dyadema z materyej takiej, jaka była na Saulu, Dawidowi po śmierci oddana, koronowała Salomona pod Gihonem.—Dawszy ja pokój koronom Izraelskim, widzę na trunnie tej dwie koronie—polską jedną, drugą szwedzką; obie złote, obie ciężkie, wagi talentowej, cetnarowej: bo kędyż korony są bez trudów, a jeszcze krwawych? Kędy są tak szczęśliwe, aby ulżyły głowę, a nie raczej wytłoczyły z niej poty krwawe? Darmo, Gofrydzie Bullionie, cierniową koronę na głowę twoję kładziesz; jeśli rozumiesz iż prędzej od ciernia wyskoczy krew, niż od złota. Toż umie złoto, co i ciernie: prędko bolu nabawi królewską głowę, prędko z niej krew wytłoczy, i nową purpurą wszystkiego pana zafarbuje. Wprawdzie Gofred, dobywszy Jeruzolimy, uczynił to na pamiątkę koronacyej cierniowej Chrystusa Pana, którą miał w tym mieście: bo rozumiał, że się mu nie godzi we złotej chodzić tam, kędy Pan jego w cierniowej umierał: ale by też był i złotą włożył, tożby było głowie jego od złota, co i od ciernia. Widzę i drugą koronę z ziół wonnych uwitą, nie na ciele w tej trunnie, ale na duszy, która do nieba już odeszła, nie z mirrhy, ale z cnoty uwitą; zwłaszcza z kwiatów onych, którymi nie lada jaką wonność królowie pobożni mają, jako Jozyasz s. miał, którego Mędrzec chwali.—Pierwszy kwiat do tej korony należyty, jest mądrość chrześcijańska, wonny barzo kwiat. Król mądry, gdy na królestwo wstąpi, wiedzieć ma naturę królestwa swego i ludu, któremu rozkazować będzie—skoro to umie, porozumie prędko z takiego zapachu, jakie to wino, które królestwem zowią. Miedzy innymi próby na wino jest wonność: vina probantur colore, odore, sapore—w też królestwa. Zapach z każdego bieży śmiertelny, a w ten czas nabarziej, kiedy się zda bydź naroskwitlejsze. Król Salomon bogactwy wielkimi, armatą, przymierzem z pogranicznymi królmi, a zwłaszcza cudowną mądrością Izraelskie państwo był utwierdził. Mówiąc według polityki, mógł się nie bać żadnego następu gwałtownego, żadnego rokосу: jednak to państwo za Roboama, którego Pismo s. p r o s t a k i e m zowie, jako wieniec naśliczniejszy, rozszarpane było, gdy od niego 10 województw odpadło przez tumulty, innego

sobie za króla wyhrawszy (2 Reg., 12; 2 Par., 13). Szkody tak wielkiej ani Rochoam sam, ani sukcesorowie jego nagrodzić nie mogli nigdy. Balthazar król sprawił był bankiet wielki senatorom swoim, których było na tysiąc (Dan. 5). Bawi się dobrą myślą, pija, buczą wszyscy, nioczym mniej nie myśleli, jako o stracie królestwa: jednym razem w onej godzinie pokażą się palce, jako od ręki człowieczej piszącej, przy lichtarzu, na ścianie pałacu królewskiego. Skoro tego postrzegł król, dziwnie się zatrwożył, a gdy nikogo nie znajdował, któryby one charaktery zrozumiał, nakoniec wprowadzone Daniela, który promieniem światłości z nieba oświecony, rzecze: «To pismo tak brzmi: Mane, Thecel, Phares, i ten jest wykład tej mowy: Mane—policzył Bóg królestwo twoje, i wypełnił je; Thecel — zawieszono cię na wadze, i znaleziono w tobie mniejszą wagę; Phares—rozdzielone jest królestwo twoje i dane jest Medom i Persom. Jako rzekł Daniel, tak się stało: tejże nocy zabito Balthazara króla Chaldejskiego, a Daryus z Medyej nastąpił na królestwo jego, w leciech 62. Śmiertelny zapach uderzył i z koroną na Balthazara i na królestwo jego, zniósł go do szczętu i z gniazdem.....

Panu Bogu w Trójcy Ś. Jedynemu podziękowanie za uspokojenie Korony i W. X. Litewskiego z Cesarzem Tureckim, roku Pańskiego 1621*.

..... Kto mię tedy spyta, cobym rozumiał o tureckiej wojnie, odpowiem z prosta po swemu: wojna ta nic nie była inszego, jedno lększa niejaka gwiazd prześwietnych i węgli czarnych; bo które dusze na jednym polu za żywota były, po śmierci jedne do piekła, jako węgle czarne spadały na żarzewie wieczne, nieugaszone. Rzecze kto: Bóg tylko sam wie, kędy która dusza padła. Odpowiem na to: Bóg wie, bo czegoż On nie wie, którego oczy jaśniejsze są niż słońce; ale wiadomości tej użyczył kościołowi swemu świętemu, który z nauki Ducha ś. tak wierzy i tego uczy,

---

* Ks. Fabiana Birkowskiego.. Kazania przygodne i pogrzebowe... Wydanie K. J. Turowskiego. Bibl. p., Serya na r. 1859. Zeszyt 36—39. (Срзан. 8—14).

iz żaden do nieba nie pójdzie, jedno ten, którego imię jest włożone w metrykę kościoła katolickiego rzymskiego, według słów wielkiego biskupa z Kartaginy, Cypryana ś.: «Nie będzie miał», prawi, «Boga za ojca w niebie, który tu na ziemi niema za matkę kościoła ś. katolickiego». — Wielki Pan, i wielka potęga jego, a mądrości Jego niemasz liczby. Wielmożność Twoją, Panie, i wielkie siły Twoje słyszeliśmy od ojców naszych, czytaliśmy w księgach Twoich świętych; a teraz widzieliśmy oczyma temi naszemi rzeczywistością, rękami temi dotykaliśmy się potęgi Twojej. Ty sam, Panie, postraszyłeś tureckie hufce nieprzeliczone, które, zapomniawszy dzieł onych bohaterskich swoich, uciekały przed dziećmi Twojemi, odejmowałaś im rozum, iż przezierali fortelów onych, które nam mogły bardzo szkodzić: pojmałeś, Panie, chytrki te w chytrościach ichże własnych; zaslepiłeś oczy ich, jako niekiedy sodomskich mieszczan, aby Lota sprawiedliwego drzwi nie widzieli, to jest, wędzidło położyłeś Twoje twarde w gęby hetmanów ich, iż nie umieli rozkazać, ani śmieli ukazać tych sztuk wojennych, które leda kto z naszych spostrzegł. Ukazałeś do tego, Panie, wielką potęgę Twoją, gdyś nie proste jańczary tylko, ale hetmany same i basze, jako Karakasy, Usaimy (z których pierwszy był baszą na Budzynie, wtóry na miejscu Skinder - baszy takrocznego) i inne gromił, zabijał przed oczyma szanów naszych, któremi oganiał się, jako puklerzami niejakiemi, mszycy onej pogańskiej przekłętnej.—Kto przeliczy mądrość Twoją, większą niż wszystkie starych hetmanów stratagemata, którąś obdarzył syny Twoje, gdy w nocy jako Gedeonczykowie wpadali do taborów tureckich z obu stron Niestru, siekli i bili pogaństwo. Uciekali z namiotów swych Turcy, aby zdrowia swego ochronę jaką mieli: nie miewali strachu nigdy większego na się, jako gdy po taborze okrzyk by namniejszy taki gruchnął: «kozak, kozak!» Dzieła te są Twoje, Panie—ręka Twoja bezecne te ludzkie gromiła, ręka Twoja umacniała ręce synów Twoich do bitwy (Psal. 143).... «Przyjmuje cichych Pan, a poniża grzeszniki równo z ziemią». Dziękujemy Panu Bogu, iż wysłuchał modlitwy pokornych swoich. Któreż miasto, miasteczko było w Polsce i w (ielkiem) ks(ięstwie) litewskiem, któreby modł gorących, podczas godzin czterdziestu, i innych okazji nie czyniło za wojsko koronne? Wracały się stare one i święte obyczaje do

Polski, które przedtem kwitnęły: trapili bogomódlcy ciała swe postami, włosienicami; kapłani nabożni ręce podnosili do nieba, z którego ratunku czekali (Exod. 17, 11). Jozue gromił Amalechity, a Mojżesz, który był lewitą i między kapłany policzony, ręce podnosił—i póki je trzymał wzgórze, póty wygrawał Izrael, skoro od ciężaru puścił na dół, uciekali Żydowie przed nieprzyjacielem. Cóż ja rzekę o nabożnych kapłanach rozmaitych zakonów, którem w obozie widział: jakie nabożne modlitwy, jakie kazania gorące czynili, aby i niebo i ziemię wzruszyli—ziemię do pokuty, niebo do miłosierdzia. Znaczne tego znaki były natenczas, gdy był szturm ostateczny wielki, walny, na dzień ś. Wacława patrona polskiego. Odnowiły się abowiem natenczas cuda makabejskie (2 Mac. 15). Widziano nad wojskiem pańskim, niegdy Jeremiasza ś., któremu tę chwałę daje Duch ś.: «Ten jest miłośnik braci i ludu izraelskiego, ten jest, który się wielce modli za lud i za wszystko miasto święte, Jeremiasz prorok łoży». Widziano nocy tej, która dzień Wacława ś. uprzedzała, męża jednego sędziwego, nad obozem polskim klęczącego—szyszak miał na głowie, a ręce złożone do modlitwy; widziany był ten święty klęczeń i żołnierz od pięci godnych wiary mężów, między którymi był jeden zakonu karmelitańskiego. Kto był taki, który się modlił za lud pański, domysłać się możemy nietrudno: bo albo ś. Wacław był, któremu dzień on był od kościoła ś. katolickiego poświęcony, któremu pierwszy kościół miasta stołecznego krakowskiego oddany; albo był strażnik wojska pańskiego archanioł jaki, któremu wartę trzymać rozkazano nad nami. Na straży był anioł, ale nie tylko na straży, lecz i na modlitwie, która jako najwonniesze kadzidło do nieba wchodziła i szturm przyszłe nawalne dnia onego wątlila. Jakoż tak było: nie odniósł nieprzyjaciół żadnej pociechy natenczas, owszem wiele natracił ludu rycerskiego swego, tak dalece, że się potem więcej szturmować i następować nie považał. . . . «Okrywa Pan obłokami niebo i gotuje deszcz ziemi». Dziękujmy Panu Bogu za obłoki, które niebo okrywały natenczas, gdyśmy w obozie przemieszkiwali. Obłoki miłosierne, które dżdże wielkie i pluty gotowały, ale gotowały tylko: ledwie abowiem co kropel czasu potrzeby na szańce nasze runęło. Wojna ludzi nie rodzi, ale gubi, co ona nietylko szablą albo jańczarką, ale więcej niebieskimi strzałami robi, które gdy Bóg z obłoków

swoich wypuszczać pocznie, by najpotężniejsze wojska obraca wniwecz. Sisarę i hufce jego wielkie niebem i gwiazdami porobił Pan (Judic. 5, 20): «Stanęły», mówi Duch ś., «gwiazdy w szyku swoim i gromiły Sisarę»—gorąca podobno niezwyčajne z siebie wypuszczały na promieniach swoich. . . . Dziękujemy i my Tobie, Panie, żeś łaskawie zatrzymał i zatamował jazy one niebieskie Twoje, pókiśmy w obozie byli; żeś nieprawości obożne nie znosił potopem jakim, jakoś przedtem czynił, gdyż szkaradną jaką złość na ziemi postrzegł. I nie godneż wojska nasze tego były, w których wiele było niewiast wszetecznych, cudzołożnych—z żołnierzem postronym, ale i z swoim? Co miały niewiasty w obozie czynić? Jaki pośmiech ponosimy dla tej zbrodni od Turków i Tatarów; między którymi rzymska ona karność po te czasy się znajduje, iż żadnej niewiasty na wojnę z sobą niebiorą. Jakoż i teraz żadnej nie mieli, oprócz branek nędznych z Rusi, których Tatarowie nagnali, jako bydła do taborów tureckich na przedaj. Staną tedy Turcy i Tatarowie na dzień sądu z nami wespół i potępia narody te, które się znajdowały w obozie polskim, że oni przynajmniej na wojnach łotrostwa wszetecznego nie patrzyli; a ci, którzy ochrzczeni na to, aby żyli w świętobliwości, w czystości, nietylko doma, ale i na wojnach o łotrostwie myślą. Topiono przedtem takie małpy i wilczyce na przeprawach; bywali tacy Fineesowie, którzy zabijali takie Madyanitki i z łotrami samymi; bywali tacy, którzy wedle upomnienia oblubienicy pańskiej (Cant. 2): «łapali te liszki, które winnicę bożą psują». Teraz abo mało, abo nic o tem. Wielkie tedy miłosierdzie swoje nad nami pokazał Bóg, że dla tych swawolnych zbrodniów nie zniósł i dobrych i złych, jedno w obozie byli— a nie zniósł wodami, które się tylko wieszały na obłokach, a nie poskoczyły na zgubę wieczną naszą. Mógł nas okrzyknąć Pan, jako niekiedy okrzyknął Izraela swego (Jos. 7, 13): «Anathema!» to jest: «Przeklęctwo we śródku jest u ciebie Izraelu, nie ostoisz się przed nieprzyjaciołmi twoimi, aż będzie zniesiony ten, który jest zmazany taką nieczotą». Nie okrzyknął, pofolgował, i dla wybranych swoich przebaczył haniebne grzechy zbrodniom wielkim. Za co bądź pochwalony, Panie.

KRZYSZTOF OPALINSKI.

Satyry albo przestrogi do poprawy rządu i
obyczajów w Polsce należące *.

Księgi IV Satyra I: Na wyrodków rodziny swoich i tych, którzy,
zacznie się urodziwszy, marnie żyją.

- Co po tych herbach, proszę, co po tych nagrobkach,
I obrazach dziadowskich, które pokazujesz,
Szczycąc się przodków swoich genealogią,
Rachując sukcesy, licząc parantelle
- 5 Z wielkimi i zacnymi domy, to Tęczyńskich,
To Ostrorogów kładząc, Zborowskich, Tarnowskich
Wyliczając, którzy tam krwią cię dotykają,
Gdyś wyrodkiem tych wszystkich? Na co te obrazy
Po ścianach wojowników sławnych i hetmanów,
- 10 Kanclerzów mądrych, wodzów odważnych i dzielnych,
Senatorów ojczyznę miłą kochających,
Gdy w dobrach tylko ichże dziedzicysz, w cnocie nic?
Ty grasz kostki aż do dnia, a oni z pułkami
Już się wtenczas ruszali; ty pełnisz za zdrowie
- 15 To tego, to owego, a oni swój żywot
Niesli i swe dostatki za zdrowie ojczyzny;
Ty miękko kędyś leżysz, a śpisz do południa,
A oni z konia czasem cały dzień, całą noc
Nie zsiadali; ty wszystkę utopiłeś we psach
- 20 Uciechę i zabawę, a konia do wojny
Nie pytaj—owych wszystka koń była zabawa.
Choćbyś wszystkie twe ściany obił obrazami
Dziadów swych i pradziadów, sama cnota ma cię
Uczynić i szlachcicem i człowiekiem zacnym.
.....
- 40 Bo proszę: kto człowiekiem nazwie tego jakim,
Który szlacheckie swoje szpeci urodzenie

---

* Poznań 1840: Według edycji z roku pańsk. MDCLII.

- Złem życiem i marnemi brzydtko postępami?
Tytuł szlachecki i to, co się końzy na ski,
Albo na cki, nie czynią szlachcicem mem zdaniem,
- 45 Ale cnota, przystojność. Jako, gdyby kto z was
Karła swojego nazwał Goliatem, albo
Olbrzymem jakim, albo onym roslym Tyszką?
Proszę, czyby się z rzeczą przezwisko zgadzało?
Jako, gdy owo wyżłów zowiem tygrysam,
- 50 Lampartami i nie wiem jak drapieżnem zwierzem,
A wyżlisko parchate, drugi ledwie lazi,
Niepodobny i do psa, nietylko tygrysa:
Takimes ty Zborowskiem, albo tam Tęczyńskim,
Gdy w sobie Zborowskiego nie niemasz, i tylko
- 55 Samem się urodzeniem szczycisz nadatemnie.
Aleć do kogoż ja tę rzeez obracam? Do was,
Wyrodkowie, którzyto siła więc trzymacie
O sobie i swych przodkach, w sobie nie niemając
Godnego tychże przodków cnoty i odwagi.
- 60 «Na stronę ustap, mówisz z ławki: albo nie wiesz,
Zem ja jest ksiązę i pan, wojewodzie przytem?
Ty niewiem, zkądś rodem, a chcesz mię posiadać?
Ustap, by cię zabito!» Pozwalam, mospanie,
Zes wojewodzie, aleś oraz pijanica,
- 65 Kostera i wszetecznik, i srogie ledaco.
Nie tak po wojewodzku żyją—znajdę ja tu
Pocziwszego miejskiego synka, niżeli ty.
«Dosyc zem wojewodzie». Nie dosyc: niech będzie
I ze złota urynał, przecię go na stole
- 70 Nie postawia, ale tam przy łóżku gdzie nizko—
Bo urynał, choć złoty, to go nie odmieni.
Nierozumne bestye z męstwa tylko mają
Swą pochwałę, i z rzadkich swych doskonałości.
Nie pytam się, czy polski, czy się w Turczach rodził,
- 75 Czy podunajski wałach—byle dobry, dzielny,
Mam go za kochanego sobie i drogiego.
A kiedy gnuśne szkapsko i szpetne, niech będzie

- Z Arabii, przecię z nim do weza, ani mu
Pomoże urodzenie, choć z dalekich krajów.
- 80 Abyśmy tedy w tobie co twego znaleźli,
Nic z ozdób twoich przodków, pokaż co wzdy umiesz:
Czyś do rady czy zwady, boju czy pokoju.
.....
.....
- Herby nasze szlacheckie cnotą i odwagą,
I dzielnością kupione. W jednych tam widzimy
- 175 Kopije, albo zbrojne ręki, albo mieczę;
W drugich podkowy, strzały, orły i lamparty:
Są to znaki dzielności, są sławy, odwagi.
Pewnie kufła nie znajdziesz, ani graeckich kostek,
Ni tuza żołądnego, nie znajdziesz podwiki.
- 180 Acz siła takich u nas, którzyby się słusznie
Takimi mogli teraz herby pieczętować.
A ja tak konkluduję, że cię wolę z chłopa
Chłopem widzieć przy cnotcie, niżeli Zborowskim
Bez Zborowskich postępów—cnota czyni zacnym.
- 190 A téż kto wie, zkąd idziem? Kiedybyśmy mieli
Do Adama samego przodków naszych szperać,
Od nas wspank poczynając, znaleźlibyśmy tam
Szewców, krawców, stelmachów i garbarzów, ba i
Co gorszego. Ale już sat prata hiberunt*.

SZYMON STAROWOLSKI.

Reformacja obyczajów polskich. Rozdział III:
O miłości ojczyzny i dobra pospolitego**.

..... Lucianus o starych Rzymianach powiada, iż w
bitwach z nieprzyjaciołni czyniąc, nieinakszą pobudkę do męstwa

---

* Vergilius, Ecloga III, 111.

** По Трѣпцкомы (Biblioteka Polska. Serja na rok 1859. Zeszyt 47), стр. 18.

mieli, jeno kiedy na nich zawołano, iż za ojczyznę się trzeba potykać. Tedy natenczas, prawi, imie ojczyzny usłyszawszy, wszyscy jako lwi jacy rzucili się na nieprzyjaciela, i gdy im gwałt był od wielkości, raczej na placu umierali wszyscy, niżeliby przed nieprzyjacielem uciekać mieli. . . . . I ztąd to przodkowie nasi dla całości ojczyzny majątności swoje tracili, aby się mogli jako najgromadniej stawić do obozu przeciwko nieprzyjacielowi; zdrowie swoje odważali, proszący, aby się wprzód mogli z nieprzyjacielem potykać, niżeli inasę zaciężne pułki cudzoziemskie. Teraz, opak, majątności nabywamy, kiedy się na jakie wojenne regimentarstwo zdoładzimy, zysku z żołnierza szukamy, nie utracamy, darując między towarzystwo; dragany i knechty wodzimy, żebyśmy na nich zarabiali po szóstaku,—albo po gracie chłopu na miesiąc dając, a po złotych jedenastu z skarbu na niego biorąc. W pludry się ubieramy, żebyśmy się wyrzekli ojczystych obyczajów i cnoty, a zdzierstwo, które, jakoby obcymi będąc, czynimy w ojczyźnie, pokryli w sobie pasamonami złotemi,—albo raczej przez nie pokazali światu, żeśmy dobrze stacyą łupili i skarb rzeczypospolitej oszukali. A kopią władać żaden nie chce, żadnemu się w serdaku żelaznym jeździć nie podoba; do przykopy się bierzemy, nie na harc; do szanów i wałów, nie na czoło przeciwko nieprzyjacielowi: żebyśmy, ochroniwszy się czasu bitwy, znowu na drugiej wojnie jeszcze lepiej łupili, a chwalili się, żeśmy w tej a w tej bitwie tak a tak poczynałi sobie. (W przykopie podobno leżąc, jako błazen pana jednego, Natrent rzeczony, powiadał, pod Smoleńskiem za króla ś. pamięci Władysława IV, na oberstera jednego; o eo gdy go pobito, że udawał, iż ten a ten bohater zemną leżał w przykopie, kiedy się drudzy strzelali, — a on, poprawiwszy na potem, powiadał, «zem ja», prawi, «z nim leżał, a nie on zemną». Znowu go o to bić kazano; a on, chcący grzbietu na trzeci raz ochronić, powiedział, że «anim ja z nim leżał, ani on zemną, aleśmy skurczywszy się siedzieli przy trzecim kawalerze jakimś walecznym, który się nam schylać obiema kazał»).—Socrates filozof za trzy rzeczy zwykł był panu Bogu dziękować: pierwsza, że się człowiekiem, a nie bestyą urodził; druga — że mężczyzną, a nie białogłową; a trzecia — że Greczynem, a nie grubego jakiego narodu obywatelem. Tak bowiem o Grecyi ojczyźnie swojej trzymał, iż nad nią na on czas nie było

narodu zacniejsze go. «Patriae enim gloria generosis animis calcari ad virtutem, ad res praeclaras studium et ad magna facinora incitabulum praebet». A że nam przodkowie nasi zostawili ojczyznę sławną dziełem rycerskiem i mądrymi radami, nie godzi się nam być tak wielkich ludzi wyrodkami, tchórzami, zmindakami, abyśmy i cnoty ich naśladować nie mieli, i męstwa, i mądrości, i odwagi wszystkiego, co jeno u siebie w cenie mamy. . . . . . Miliujmy przeto ojczyznę naszą lepiej, niżeliśmy się teraz pokazali podczas trwogi i zamięszania ukraińskiego: nie ujeżdżajmy za granicę, kiedy nieprzyjaciel na ojczyznę następuje; . . . . . ani wysyłajmy dostatków naszych do Gdańska, gdy od nas obrony potrzebuje, ale je łożmy na żołnierza, na fortece, na armatę, na inżyniery, na pułki i na inne potrzeby wojenne, któremibyśmy straszną nieprzyjaciółom naszym byli i odpór dostateczny dali...

Rodział V: O wolności bez swej woli.

Siła nam o niewoli tureckiej, tatarskiej i moskiewskiej ludzie powiadają,—ale to trzeba rozumieć o niewoli tych, co się na wojnie pojmami w ich ręce dostają, nie o tych, co pod nimi mieszkają, role swoje sprawując, albo handlem się jakim bawiąc: bo ci, zapłaciwszy dań rocznią i odrobiwszy swą naznaczoną robociznę, są tak sobie wolnymi, jako u nas szlachcic żaden, co się swoją wolnością aż nader szczyści, wolniejszy być nie może. Albowiem u nas, iż wszystko wszystkim wolno, dla tego zawsze uboższy jest niewolnikiem możniejszego, który go krzywdzi, despektuje, najeżdża, kiedy mu się jeno podoba: czego pod Turczyńnem żaden basza najuboższemu kmiotkowi czynić nie może, bo szyja jego w tem; ani pod Moskwicinem dumny pan, albo najmożniejszy bojarzyn; także i pod Tatarczyńnem murza, albo ułanin wysoki prostego chłopca (nawet chrześcianina) despektować i krzywdzić nie może, a najeżdżać go na jego dom ani pomysłać, boby zaraz przed tymże domem wisiął. Tylko to u nas wolno każdemu: co chcący czynić, tak we wsi, jako i w miasteczku, kto jeno jest potężniejszym, albo kupę hul-tajską ma przy sobie. Któryż, proszę, z tych tyranów pomienionych tak siła ludzi oraz pomorduje, jako u nas w wolnej Rzeczypospolitej

na każdy rok zamordują? I gdzie się tak często rozhoje, najazdy, gwałty białychgłów, zastępowanie po drogach, krzywdy, wydzierstwa i krwie rozlanie, jako u nas w Polsce, dzieją?—W Czechach, Śląsku i Morawie podobno tylko w majątnościach niewolą cierpią, że je im szacują i Szwedowie i cesarscy żołnierze. Ale u nas w wolnym narodzie, w własnem zdrowiu niewolą cierpią, w żonach, synach, córkach i w sługach. O co gdy się ubogi człowiek do prawa pospolitego uciecze, zaraz mu mówią: «Nie dla was to piszą statuty, smerdowie, ale dla panów». O czem zasłyszawszy, dobrze Moskwa, gdy im mówiono na traktatach pod Smoleńskiem, aby się z naszym narodem złączyli i jarzmo tyrańskiej niewoli z szyje swojej złożywszy, z nami spólnie swobody i wolności miłej zażywali, odpowiedzieli świątobliwej pamięci ks. Zadzikowi, kanclerzowi koronnemu na on czas: «Nie chcem, panie biskupie, waszej wolności, derżyte ją sobie — bo u nas jeden tylko car, co naszym horłem i majątnościami dysponuje, a u was co bojar, to tyran: co wiedzieć, komu się odejmować, i rady i cierpliwości nie stanie».— Gdzie tedy prawu pospolitemu ludzie rozkazują, nie ludziom prawo, tam wolności niemasz, ale swawola, która i człowieka, do którego przystąpi, i każde królestwo, każdą rzeczpospolitą, każdy dom albo familią, i każde towarzystwo albo zgromadzenie prędko zgubi i obali. . . . . I ten tylko, mówi krasomowca rzymski, «liber est existimandus, qui nulli turpitudini servit». Inaczej, według naszej polskiej swejwoli żyjąc, nie możemy się zwać narodem wolnym, ale niewolnikami największymi nad wszystkie najgrubsze narody. Gdyż zdaniem ś. Nazyanzena: «Semper servus est, quisquis turpiter et flagitiose vivit». A między nami zaprawdę nie wiele takich, co by szli za poczciwością i cnotą: prędko się damy pożytkowi uwieść, prędko rozkoszy zwabić, a wyniosłości i bucie, nemine excepto, wszyscy podlegamy: żeby to mieć pierwsze miejsce przed drugimi, żeby dostatkami i ochędóstwem celować inszych, żeby pachółków mieć za sobą jako najwięcej, żeby częstować i rozlewać jako najbardziej, żeby żyć jak się podobą, ani Pańskiego przykazania ani ludzkiego prawa nad sobą nie znając. . . . . na tem samem tylko zasadziwszy się: «żem ja szlachcic». A tego nie uważa, iż wolność prawdziwa tam tylko znajduje się, gdzie swejwoli niemasz. Bo gdzie prawo ludzi nie hamuje, gdzie zwierzchność swejwoli nie zawściąga, gdzie każdemu

wolno czynić co chce, gdzie jednemu drugiego zabierać, mordować, krzywdzić wolno,—tam już jest powszechna niewola, a nie jedno ubogich, ale też i bogatych, których wzajem zgromadziwszy się swawolna kupa plondruje i majątności wniwecz obraca, albowi też dwaj potężni kupami się wzajem najeżdżają. . . . . Wolność przeto, Polacy, zachowajmy tak, jakobyśmy swejwoli między sobą nikomu nie dopuszczali, aby każdy w zdrowiu swoim i w majątności swojej zostawał bezpieczny, abyśmy wszyscy sobie byli równi, a jeden nad drugim nie przewodził, i jeden drugiego nie bał się. . . . .

ANDRZEJ MAKSIMILIAN FREDRO.

Przysłowia mów potocznych, albo przestrogi obyczajowe, radne, wojenne †.

45. Żaden tam nie rządzi, gdzie wszyscy rządzą: *albo jeden drugiemu gdy przeszkadza, albo gdy się jeden na drugiego spuszcza. 59. Sam się urwiesz, a nie dźwigniesz, to dwojaka szkoda. *60. Nic nad siłę. 61. I dobre nie wszystkim bywa dobre, przecię ono dobre, kiedy pomaga wielom. * 62. Kto się barzo sili, prędko ustać musi. Dla tegoć podobno dawno rzeczone: Powoli najdalej zajdziesz. 63. Miła praca, lubo trudna, póki nie daremna. 64. Szaleństwo, nie ochota, silić się dla niczego. 70. Miedzy zepsowanemi występki równo z cnotą chodzi. 71. Największa obrona—nie potrzebować obrony. 72. Swoje w ustawiczości podlejsze bywa niż cudze, lubo ono gorsze. 77. Własne rzeczy affektem, nie rozumem się sądzą. 91. Pan nie pan, ale szafarz: więcej sług ma, wielom dogadzać musi żołądkom. *92. Troski najszczęśliwшему nieuchronne. *96. Kto w umyśle swoim przewieść może, by się swoim

---

† Andr. Maximil. Fredra Przysłowia и т. д. W Wroclawiu (Бреслауль) 1809. Przysłowia mów potocznych albo przestrogi obyczajowe, radne, woienne, ná fawor Polskiego języka ku głębokiej wvądze czytelnika poważnego ná widok podáne przez wiernego oyczyznie Anonymá. Z popráwá i dokládem stá nowych przestrog od Authorá swiezo podánych wtore drukowanie (безъ мѣста и года). Недостигающее въ старопечатномъ изданіи отгбчено звѣздочками.

kontentował i więcej nie pragnął, w jakiegokolwiek jest fortunie, królewskiej się równać może. 99. Wielki urząd—wielka niewola. (Kto powinność na urzędzie szczerze chce zachować, w więkczym urzędzie więcej znajdzie prace, niż honoru). 101. Sa, którzy równym żalem cudze pożytki a swoje straty mierzają: co komu do sławy przybędzie, sobie ujęto być rozumieją. 108. Nie ten teraz dobry, kto całe dobry, ale kto trochę dyskretniej złym jest. *114. Dzisiaj grzeczność, co przed tym obłudą i frantostwem nazywano. *115. Dzisiaj zowią prostotą, co była przed tym szczerść, skromność i cnota. 124. Rozum męszczyznę, białągtowę affekt tylko rządzi — oraz kocha, oraz nienawidzi; nie gdzie rozum, ale gdzie affekt, tam wszystko. 133. Insza surowość, albo kara; insza okrucieństwo, albo zemsta. *145. Insza ochota do spraw, insza natręctwo. *148. Insza przestrzeżenie się we złym i lepszy rozmysł; insza niestatek w przedsięwziętym zapędzie, albo lekkość. *164. Insza przestać źle czynić, insza począć czynić dobrze. 172. Insza mądry, insza mędrak. 177. Insza mądry, albo rozsądny; insza mądry. *194. Gorsze jest głupstwo: nie umieć, a nie dać się nauczyć. *196. Żaden ochotniej się nie ofiaruje, jako kto słowo najprędzej rad łamie. *199. Mały robak, nieznacznie dęba toząc, w ostatku obali: kęs do kęsa dodając, siła się zrobi. 202. Jako w tęczy pewności farb zrozumieć, tak niektórych pewność cnoty i fantaziej naznaczyć trudna: nie całe dobry, nie całe zły; nie całe rozsądny, nie całe prostak; nie całe stateczny, nie całe lekki, nie całe grzeczny, nie całe duren,—sam się nie rozumie; najtrudniejsza z takim sprawa, a najlepiej, żeby nie była żadna. 212. Nie zje żaba wołu, lubo nań gębę roziewi. 219. Pająk jadu szuka, ale pszczoła miodu. (Rzeczono na podchwytyjących słowa). 225. Żli według swej złości dobrych mierzają; nie żeby oni złymi byli, ale że sami są: złe zwierciadło złą postać wyraża. *228. Z swoim na czoło, z cudzym do kąta, choć dobre. *238. Łakomy gdy umiera, w ten czas najprzydatniejszy ludziom. *239. Skąpy nie panem, ale u następcy-dzie-dzica jest poczciwym włodarzem. *260. Więcej przykład w ludziach, niż rozkazanie może. 268. Zapalczywość w rządzącym, jako miecz u szalonego w ręku: bez braku rad obrazi i przy niesłuszności. 283. W pustkach największe echo. (Wspaniała mowa, a liche czynienie). *296. Wielcy ludzie (lubo ich sprawy) podobne

bywają do poważnych malarskich obrazów, które, z bliska grubej roboty się być zdadzą, ale odstąpiwszy z daleką piękny pozór i widok mają. 300. Rozrzutność, jak zeszcłe naczynie, nie napelnisz: jedną stroną lejesz, a dziesiącią płynie. 301. Więcej oczy więcej widzą. 308. Zarównie źle i wszystkim wierzyć, i nikomu. 322. Długo myśl, prędko czyń. *327. Pochlebstwo ma w sobie osobliwy przysmak: chociaż go kto rzкомо odrzuca, przecięż ono smakuje. 340. Wielom trafunek za cnotę uchodzi. *350. Umiejętny rzemieślnik niedoskonałemu naczyniu ręką umie wygodzić: tak rządzca dobry złych umie na dobre zażyć; u złego i dobrzy złemi być muszą, kiedy sobie postąpić z niemi nie umie. Zły powoźnik dobre ponarowi konie. Mądrego znak — złym naczyniem przecięż dobrze robić. 359. Nie uraziwszy, nie uleczysz rany. 376. Marynarze zatopem drobniejszych rzeczy kosztowniejsze zachowują w nawalności. 398. U złego robotnika siła trzasku, roboty mało, 402. Słońce, z nieha nie zstępując, wszystko na ziemi i pod ziemią sprawuje: tak rozumny z jednego miejsca na wiele stron władnie, lubo w nieznacznym rzкомо zakręcie. *Patrz, jako sternik, na miejscu siedząc, wszystkim statkiem władnie; jako w zegarku jedna się nakręca sprzężyna, która wszystkie obraca koła; jako na jednym nieruchomym centrum (to jest poszrodkowym punkcie) cały się obraca cyrkuł. 416. Proźba pańska równo z nakazem chodzi. 421. Co popłaca, z tym na targ uczęszczają: gdzie pochlebstwo w cenie, prawdy tam nie pytaj. 431. Bydź dobrym w naszej jest mocy, żeby nas za takowych miano—w cudzej. 437. Zły pokój cięższy bywa nad wojnę. 439. Jest niemądre słówko «nie spodziewałem się» (zwłaszcza w rzeczach wojennych): *mądry zawsze się na obiedwie stronie spodziewa, i oraz gotów — dla tegoż nic mu nagłego niemasz i nie zaszkodzi. 452. Insza jest wojsko, a insza gromada. 466. Wódz bijąc się nie wiele pomoże, wiele zaszkodzi, gdy zginie: jak jeden pomoże, a zginie jak tysiąc: w jego duszy wszystkiego wojska dusza. 479. Jeden głupi zepsuje, tysiąc mądrych nie naprawi. 491. Na obitym ciele razu nie czuć. *497. Nie równe rzeczy: krzywda prędką, pozew leniwy. 501. Nie to dobre, co dobre, ale to, co się komu podoba. *571. Prawdy a żartów jako soli zażywać, bo prędko przesolisz. *572. Złej naturze nie wygodzić: jakbys węża ugłaskać chciał, a on przecięż kąsa. 573. Dobrą ręką dobra broń, koń—jeźdzcem, wojsko—hetmanem,

poddani—królem, majątność—gospodarzem. 574. Kto się nie douczy, albo przeuczy, szkodliwszy bywa nad prostaka. 609. Milczenia rzadko kto żałował, a mówności często. 629. Z panem a z dworem jak z ogniem: zbliśka się sparzysz, zdaleka nie zagrzejesz. 639. Za puł datku waży, kto nie miawszy uczynić bez zwłoki odmówi. 643. Z przyjaźnią, jak z nową suknią: w ustawiczości powszednieje, — rzadziej zażywając, dłużej dobra. 645. Kto o kim przed tobą, pewnie o tobie przed drugim. 651. Cudzą nienawiścią sam obmawiać usiłuje, kto się rzкомо przed tobą na obmowców żałuje. *657. O pracy a o nędzy najsnadniejszy dyskurs, póki jej kto nie pokosztuje: Seneka najpiękniejsze na pochwałę ubóstwa pisał dyskursy, kiedy w domostwie swoim, oprócz dzierżaw intrynych, talentami kosztowne szacował zbiory. 660. Potęgą nie co psując, ale naprawując pokazuje się: psować ladajaki zmoże, naprawić tylko kto z cnotą i przy zacności. (Miasto złoczyńcą spali, król go nie zbuduje; sejm uporny rozerwać może, wszyscy mądry ledwo mu poradzą). 671. Lekkie rozумы na powietrzu budują — wiatr też to obala. 682. Nie stanie poradnych, gdzie omyłkę karzą. 696. Trudno w Polsce o polaka: trzeba Diogenesa z latarnią, aby go znalazł. 718. Złotnik w cichości tysiączne kształtuje klejnoty, u kowala pełno huku, roboty—za szostak: tak jednego ciche sprawy zacniejsze bywają nad drugiego, co w zakręcie siła rzкомо robi. *727. Wszystkie ukochania i przyjaźni w Rzeczypospolitej są zawarte imieniu.—*Przydatek przysłów M. Fredra z starego rękopisma wyjętych. 4. Barzo od znajomego, barziej od przyjaciela, najbarziej od swego boli. 22. Porada albo przestroga, jako ziarno: taki owoc wydaje, na jaką ziemię padnie. 106. Jedną sprawuje woda, iż powróz się kurczy, a rzemień wolnieje; przy jednym ciepłe wosk się roztapia, a błoto się zsiada; jednoż słońce dobrym oczom widoku dodaje, a chorym boleść sprawuje. 120. Nie wały ludzi, ale ludzie wałów bronić powinni. 131. Drugi, zamiast podziękowania za łaskę, łaje, iż mu więcej nie dano: niewdzięcznego nigdy nie ukontentujesz, ani obowiążesz sobie. 154. Pijaństwo nie czyni wprawdzie zlej w człowieku natury, ale ją odkrywa. 157. Żaden morza przebrnąć nie usiłuje, bo widzi niepodobność: w kałużę łatwo każdy wpadnie, bo się spodziewa przejechać. 185. Kto zwątpił o wszystkim, ma sobie za wielki zysk, gdy mu się kawałek okroi.

JOZEF BARTŁOMIEJ ZIMOROWICZ.

S i e l a n k i n o w e r u s k i e *.

SIELANKA IV: SWACI.

- Lassota. A wieszcie co, Stokłosie? że za krótką chwilę
Wróca się do nas znowu miłe krotofile,
Gdy, po letnich robotach i codziennych pracach
Wychnawszy, użyjemy na smacznych kołacach.
- 5 Kiedy wszyscy, doroczne odprawivszy żniwa,
Pójdziemy po praznikach do dobrego piwa.
Stokłos. Pójdziemy, lecz nie jutro: dopiero albowiem
Żyto kwitnąć poczyna. L. O dalszych to mówiem
Czasiech—mówmyż o bliższych: po drugiej niedzieli
- 10 Będziemy u nadobnej Parasi weseli.
Powiedziem ją do ślubu: przyjdzie nam obchodzić
Swadźbę, do stołu służyć i w tańcu rej wodzić,
Pieśni składać. St. To prawda, zawczasu na chwilę
Zdobądamy się na rymy, zwłaszcza przy Danile.
- 15 Kobaźniku podolskim, który dobrze wiersze
Rozumie—ty zacznaj, twoje miejsce pierwsze.
L. Pięknie kwitnie czerecha, pięknie kwitną trześnie,
Dla tego ioh co żywo szarpa w pierwszej wieśni.
Kwiat zwiędnie smakowity, nie dojdzie jagody—
- 20 Każdy pragnie kwiateczki rwać z młodej urody.
Co się wszystkim podoba, rzadko wcale bywa,—
Smaku ten nie skosztuje, kto pierwszy kwiat zrywa.
St. Już drugi marzec mija, jako w sadzie moim
Szczeppek pomarańczowy pociesza mię swoim
- 25 Podrostem: jam go szczepił, a po mojej głowie

---

* По Вобровичу: Biblioteka kieszonkowa klasyków polskich, tomik XXVII, w Lipsku 1836: Sielanki Szymona Zimorowicza: Вобровичъ (также и Вишневецкіи) приписываетъ эти идилліи, вмѣсто Іосифа Варооломея Зиморовича, брата его Слжону.

- Pożytek zbierać będą potomni wnukowie.
Kto czeka, doczeka się, a kto się zaś sili
Przed czasem, częstokroć go nadzieja omyli.
L. Na łące rozłożystej, u krynicznej wody,
- 30 Pasała się łani stara i jelonek młody;
Obaczył to myśliwiec, łanię wzdy opuścił,
Ale się za jelonkiem prędkim biegiem puścił,
Lecz mu go chyba młodość uniosła w las rączo—
Tak się trafia tym, którzy miłują gorąco.
- 35 S t. Trzecia ta zima idzie, kiedy moje sady
Zniszczyły częścią mrozy tęgie, częścią grady:
Wymarzły rajskie jabłka, japurty, jestonki,
Ranne morelle—tylko leśnice i płonki
Zostały: takci i świat opak wszystko robi,
- 40 Godnych ludzi omija, a niegodnych zdoł.
L. Piękny ogródek jeszcze piękniejszą urodził
Lilią, ani jej wiatr, ani deszcz zaszkodził:
Bujno rosła, jasnością śniegi zawstydzała.
Cóż potem? Rozyna ją swawolna urwała
- 45 Do wieńca, mało się co wieńcem nacieszyła—
Uwiadł: i tego piękność piękności zbawiła.
S t. Indyan perły zbiera przy morzu głębokiem,
Arabczyk się bogaci balsamowym sokiem,
Tagus piasek złocisty na brzegi wybija,
- 50 Assyryjczyk jedwabną przędzę z lasów zwija—
Łakomsza rzecz uroda: i te rzeczy traca
Ludzie dla niej, a czasem i zdrowiem ją płacą.
L. Syn Wenery, różane uszczypując kwiatki,
Zakłół cierniem paluszek, i, szedłszy do matki,
- 55 Rzekł: «ach, ach, matko moja, przy twym ślicznym kwiecie
Ciernie mię uraniło»; ona zaś: «me dziecko,
Wiesz, że przy róży ostre ciernie tuż się todzi—
Dla róży zaś rokosznej i ranić się godzi».
- .....
- .....
- 85 D a n i ł k o. Dosyc na młodość waszę: będą wam młodzieńcy
Powinni za te pieśni, także nowożeńcy.

Jeszcze ja jedną przydam: choćem starszy łąty,
88 Przecie się nie powstydzę wyskoczyć przed swaty.

Sielanka XVI: Burda ruska.

Dorosz. Kiedy się podobało Najwyższemu Bogu
20 Zbytcom Roxolańczyków dumnych przytrzeć rogu,
Aby łącniej ukrócił umysły ich harde
I odwetował prostych odrzutków pogardę:
Jako za dawnych czasów górnomyślne głowy
Karał przez muchy, żaby i owad domowy,
25 Tak i tu ukraińską pobudził szarańcę,
Przydawszy jej szerszenie, krymskie obrzezańce,
Żeby zapalczywość jego, bez odwłoki,
Na barkach wykonali niekarnych wyroki.

Spodziewając się prędko walnego potopu,
50 Kazałem służebnemu dnia doorać chłopu,
A sam, co prędej wziąwszy na kolasę dzieci
I samą, także trochę domowych rupieci,
Ujachałem do Lwowa. Tam już pełno wszędy
Było żołnierstwa, żem też nie miał stanąć kędy:
55 Musiałem odpoczywać z dziatkami i żoną
Na błotnym targowisku kilka dni przed broną.

Nazajutrz koło miasta tatarskie zagony
Stanęły pod szkapiemi zdaleka ogony.
Do nich skoro pod same śniadanie z poranku
90 Poczęto bić z armaty wielkiej bez przestanku.
Skoczyli do przedmiejskich wielkim pędem ślaków,
Lecz ich tam przedmieszczanie razili z pułhaków.
Śmieie jednak Tatarzy konno nacierali,
Aż mieszczenie przedmiejską straż posiłkowali
95 Strzelcami ochoczymi. Tym czasem dokoła
Codzień gorzały bliskie folwarki i pola.

- Dopiero czwartego dnia kozackie tabory
Okryły wszystkie pola przedmiejskie i góry;
Konni opanowali pagórki, a piesza
- 100 W dół się spuściła prosto ku przedmieściu rzesza:
A jako Niestr, gdy z brzegów zbierze, oraz topi
Bydło, ludzi, osoby—tak i oni chłopi,
Przypadszy z strasznym wrzaskiem, z niewymownym szumem,
Oboje zawalili przedmieścia swym tłumem;
- 105 Tam kto się im nawinał na podwórzu, w domu,
W pień siekli, nie folgując nikomu, nikomu!
Właśnie, kiedy do lasa gromada więc wpadnie,
Waży żelazem drzewa na kupę szkaradnie:
Tak oni, nie borgując i najmniejszej duszy,
- 110 Walili ciała ludzkie pobite na stósy,
Nie patrząc na stan, na pleć, na dziecinne lata—
Nic tam nie było słyhać, tylko <przebóg!>, <rata!>,
Nic nie widzieć, tylko krwią płynące potoki,
A ludzi konających żalosne widoki;
- 115 Jeśli dziecię ratować matka z kąd przybiegła,
Niepochybnie z dziecięciem pospołu poległa.
Nawet strychy zgrzybiałe, baby niewidome,
I szpitalne kaliki, niedołęzne, chrome,
Ludzi chore, do śmierci, nie życia podobne,
- 120 W ichże łóżach rąbali na bigosy drobne.
Ci, którzy z rąk kapłańskich ciała pańskie brali,
W ten czas w kościołach krwie swej własnej popijali.
O s t a f i. Przebóg! groza i słuchać, ani temu wierzę,
Aby ludzie zrodzeni w chrześcijańskiej wierze
- 125 Takie Bogu wyrządzać zelżywości mieli,
Których i sami djabli czynićby nie śmieli.
W o j d y ł ł o. Co za dziw, chociażby się Dorosz z prawdą
minał?
- Ponieważ się do Lachów z bojaźni przekinał,
Teraz Ruś jako może podaje w ohydę.
- 130 D. Bóg mi świadkiem, że prawdą, a nie fałszem idę,
I najmniej nie przyczyniam, anim się do Lachów
Zaprzedał dla przegrózek, abo próżnych strachów:

Ale, widząc postęпки takie naszej Rusi,
I o wierze swej człowiek powątpiewać musi.
135 Gdyż, jeżeli się przypomnieć słowo Bożkie godzi,
Dobrze drzewo owocu złego nie urodzi.
Matka nasza jest Cerkiew powszechna—tej matki
Widząc tysiäckroć gorsze nad pogany dziatki,
Musiałem sobie bractwo tych wyrodków zhrzydzić,
140 Muszę się matki takiej (odpuście mi) wstydzić—
Nie dobre towarzystwo, gorsze bractwo z czarty.
.....

WACŁAW POTOCKI.

Wojna Chocimska (Z części IX) *.

Jan Lipski, stary rotmistrz usarskiej drużyny,
Czterema dorodnemi otoczony syny—
Czterech miał, czterech w regestr swęj chorągwie pisze,
Przybrawszy własne do nięj dzieci w towarzysze.
Precz tarcze, precz kirysy, precz stalone nity,
Kogo Bóg tak moenemi opatrzysz zaszczyty!
Czas odmienia przyjaciół i fortuna mylna,
Twoja krew, ojczy, z tobą nigdy nierozdzielna;
Niech kto każe na skarby, sługi, mury; każ ty
Na swe dzieci: to skarby, to ludzie, to baszty!
Ten tedy widząc, że tchórz poganów obleci,
Tak rzecze, do miłych się obróciwszy dzieci:
«Pięćdziesiąt lat bez maty, moja droga młodzi,
Jakom twardego Marsa służbę wziął, dochodzi;
Jako krew chustem leje...**
Że mi już żadnej rany, chybaby przez bliźnę,

---

* По Войлицкому (Biblioteka Warszawska, 1851, томъ III, стр. 407), который впрочемъ приписывалъ эту поэму Андрею Липскому.

** Точки у Войлицкаго. Jako krew chustem leje napravianяется на дополнение за miłą ojczyznę.

Ani szabla turecka, ani szwedzka kula,
Łuk tatarski, i oszczep...*
(Z tym się pochwalić mogę przed wszystkimi śmieie)
Zprzodu zadać nie może, na skrzywioném cieie.
To herby, to są moje Śreniawy rumiane,
Z temi z grobu na trąbę archangielską wstanę,
W on popis generalny: i da mi wódz święty
Niebieski indygenat za takie prezenty.
I mnie aż do dziś dnia ten nagrobek czekał:
«Tu Jan Lipski umierał, a nie stąd uciekał».
Nie to żywot sto lat żyć, sto lat w ziemi gmerać,
Mysząc tylko, żeby jak najpóźniej umierać;
Zniknąć potem na wieki, w ziemię się zagrzebiwszy:
Jeden dzień, jeden sercu wspaniałemu lepszy,
Co mu tysiąc lat da żyć na ziemi, a w niebie
Szczęśliwe, nieprzżyte wieki po pogrzebie.
Miejcież to dziś odemnie, moje łube dzieci:
Że jako w lichwie nigdy nie dziedziczy trzeci,
Jako zawsze przed słońcem jasna chodzi zorza,
Jako wilk na barana, tak śmierć mrze na tchórza.
Namaca go w tysiącu, dosięże go w murze,
Niech we dzwonie w żelaznej niech chodzi delurze.
Serce śmiałe, a bystrzej natarczywość ręki,
Jako topór, zawile w dębie mija sęki.
Dzisiejszy dzień, synowie, moje krwawe prace
Skończy, albo ozdobi. Wszyscyć swoje place
Zależem, które nam raz śmiertelnej natury,
Różnym różnie, w pieluchach wymierzyły sznury.
Bo jedna tylko na świat ciasna furta człeku,
Tysiąc z śwłata przestronych: mnie umrzeć na łęku
Milój niżli na łożu—i com szablą robił,
Słuszna, żebym to dzisiaj szablą przyozdobił.
Wam przykład zostawuję, drogą miłość z sobą;
Bo, jakoście pod jedną leżeli wątroba,
Tak żyćcie i na ziemi—a jednością waszą
Dobrzy się uwesela, niedobrzy ustraszają».

* Точки у Войницкаго; чего не хватаетъ трудно угадать.

Jeszcze dobrze słów onych nie dokończył dźwięku,
A już pałasz śmiertelny błysnie mu się w rękę.
Toż, co lepszych kilkuset przybrawszy do sfory *,
Jako jastrząb w stado wron, i on tak ochoczy
Na lewe tureckiego szyku skrzydło skoczy.

.....
.....

Nigdy tak bystra Wisła nie rozbierze bżegów,
Kiedy ją z roztopionych wesprze wiosna śniegów,
Jaką dziurę w pogaństwie garść ludzi tak mała,
Przy mężnym wodzu, ostrą szablą rozkopała,
Któremu już niesyte śmierci ludzkich jędze
Bystrolotném wrzcionem dowijały przędzę.
Koń pod nim, uderzony arabskim dziretem,
Padł na ziemię i pana tymże zbył impetem.
Co gorsza, że mu nogę oném obaleniem
Gdzieś do skały przycisnął pospołu z strzemieniem.
Takci, wiekopomnemi żywota przykłady
Przedłużywszy, gęstych strzał i kiscińców grady
Osuty, stratowany szkapiemi kopyty,
Bogu dał nieśmiertelną duszę w depozyty,
Ciało synom, które ci z gorzkich łez kapiele
W Kamieńca Podolskiego złożyli kościele.

ИЗЪ ВЕСПАЗЬЯНА КОХОВСКАГО **.

Księgi pierwsze. Pieśń III: Dawna Kanneńska
rozproszaniem wojska pod Pilawcami odno-
wiona roku pańskiego 1648.

Nie łaj, nie fukaj, który chcesz ojczyzny
By w niepamięć szły mniej uczciwe blizny!

---

* Здѣсь (уже въ рукописи, или только у Войцицкаго) недостаетъ одного стиха.

** Wespasiana z Kochowa Kochowskiego Nieproznivające prozowanie oyczystym
rymem na Lyrica i Epigrammata polskie rozdzielone y wydane. W Krakowie. R.
P. 1674. Str. 5 y 8, 131, 135.

- Nie klnij, nie złorzecz: jako chwalne dzieła;
Tak trzeba hańba by pamiętna była.
- 5 Chwała wspaniałym jedną jest ostrogą;
I hańby także poruszeni trwoga,
Zmierziwszy w betach lewistwo ospałe,
Dra się na przykrą piękniej cnoty skale.
Nie traci ceny koń, choć idąc drogą
- 10 Darskję mu nogi poszwankować mogą—
Z tego uzterku zaraz wałach dzielny.
Ostrońniej będnie stawiał krok usielny.
Wszak i Alcides dziś u swej Iole;
Jutro straszliwe męźnie hydry kole;
- 15 Bohatyr Samson, choć wziął kłęskę sprośną,
Jutro zwyciężcą, jak włosy odrosną.
Tobieć to służy, tobie Lechowicu,
Sławny przodków twych jedyny dziedzicu,
Któryś utyrał teraz tę puściznę,
- 20 W następujące wieki znaczną bliźnę.
Takli twa szabla ztępiła przy boku,
Drzewceś na ziemię precz pokidał z toku?—
Chorągwie na się co patrzeć nie dały,
Nieprzyjaciółom teraz tył podały.
- 25 Przebrane grono cnej rycerskiej młodzi
Sromotnie pierzcha i z placu uchodzi,
Szyki w Marsowej niezłamane szkole
Niemężko z hańbą opuszczają pole.
Jako od wieku Polska tu osiadła,
- 30 Na nią takęwa obelga nie padła.
Umierać raczej poczciwie woleli
Polacy, niżby z placu zbiegać mieli.
Wspomnieć Chojnicką, wspomnieć Bukowinę,
Rzadką niesławny w kronikach nowinę,
- 35 Choć nieprzyjaciół otrzymał zwycięstwo,
Krwia je swą płacił przez Polaków męstwo.
Czemuż? Bo oni doświadczeni męże
Potrzebne brali na wojnę oręże:
Paisz hartowny, z straszną szyszak kita,

- 40 Mocne karwasze, zbroję nieprzebitą;
Szabla u boku, koncerz ma pod nogą,
I ta mu strojna husarską ostrogą;
Tygrys na grzbiecie pokrywa go srogi,
Pod samym hasze wałach wiatronogi.
- 45 Na nim nie droga ode złota gaza,
Leć od rzemienia tylko a żelaza;
Na panu serdak z prostej tkany wełny,
Suchar a woda—bańkiet mu zupełny.
W ciagnieniu się mań nie poskarży chłopek,
- 50 Na podwodę mu nie wzięto świerzopek;
W stacijek sierot nędznych nie ciemięży,
Na sumieniu mu ludzki płacz nie cęży.
Za wami zasię skwierk ubogich bieży—
Pełniście zdzierstwa, pełniście grabieży.
- 55 W taborach krowy są i jałowice:
Pono bez kasze mlecznej dla tesknice.
Bo pocościę wy do obozu przyszli?
Snadź dla bańkietów, biesiad, dobrej myśli?
Poranek gnuśny, a wieczor pijany—
- 60 Tak że to kozak łędzie zwojowany!
Szańców nie sypią, nie ćwiczą piechoty,
W pole na monstre nie wynidą rotę—
To kunszt harcować pod wieczor wesóły,
I Chmielnickiego wojować za stoły.
- 65 Ospałe straże, rzadko kiedy rady,
Leć i te raptem; bo długie obiady
Wszytek czas wezmą: gorące pasztety
I Genuenskie od kanarów węzy.
Potym, w okropne jak naleją czary
- 70 Mocnych cekubów, pstryknem na Tatary;
Lub tej od wina śmiałości nawykniem,
Iże Kozaków kańczugami wytniem.
- .....
.....

**Księgi Wtóre. Pieśń XXX: Do światowego zakon-
konnika.**

- Kto się raz ujmie Pana swego pługą,
Światu wypowie, że nie jego sługa,
Bożkiego mocnie jąwszy się zakonu,
Jego przestrzega do dni swoich skonu.
- 5 Niechże tę wolą skutkiem konać żąda,
Nawstecz się więcej niechaj nie ogląda;
Ażeby zmiennik, w kształt Lotowej żony,
Nie został w bałwan soli przemieniony.
- 10 Kto z dobrej woli do tej wnidzie wieże,
Niechaj się światu cale już obrzeże;
Bo byż źle na dwie roztargniony stronie:
Trudno wraz służyć Bogu i Mamonie.
- 15 Oddalić trzeba cale się od świata,
Zaprzec się ojca, siostry, matki, brata,
Zaprzec się trzeba i samego siebie,
Zadosyć mając na Ojcu co w niebie.
- 20 Tymci respektem, a nie inszym którym,
Oczy zasłania po wierzchu kapturem:
Żeby na świeckie nie patrząc rzeczy,
Bożkie mandaty tylko miał na pieczy.
- Z której przyczyny w synagodze starej
Kur oddalony od Bożkiej ofiary?
Z tej: że gdy w niebo jednym patrzy okiem,
A drugim szpera po świecie szerokim.
- .....
- Ale cyt, lutni! Prawda tyka w sadno,
- 55 Co choleryczne serce wrzuszy snadno—
Poderznąć strony, za to będziesz miała,
Żeś o zakonnych ludziach nucić śmiała.

Księgi Wtóre. Pieśń XXXII: Thren II.

I.

Nie tak w Hercynie widok jest żaloszny,
Gdy dąb, na którym żółędzie nie kwitna,
Na ziemię leci; lub zpruchniałe sosny
Walą się z jodłą laty starożytną,—
Leć kiedy jawor w dąbrowie rokoszny
Ostrą siekierą młodociany wytną:
Las się oszpeci, a smutny leśniczy,
Ostrożnym byź chcąc, bliskie drzewa liczy.

II.

Takiej srogości nieschronione fata
W naszym, mój bracie, domu dokazały,
Kiedy, bez względu na młodzieńskie lata,
Dni twoich nici niedoszłych porwały,
A, z labiryntu omylnego świata
Wyprowadziwszy, Niebą cię oddały.
Narzekać li mam, czy dziękować za to,
Żeć po tej wiosnie wieczne dały lato?

III.

Dziękować raczej; ale różkwilone
Serce nie. snadnie w żalu się ukoi,
Patrzac na lata i postęпки one,
Do męztwa i dzieł i hartownej zbroi
Serce wspaniałe i nieustraszone,
I umysł, który śmierci się nie boi,
Widomy w oczach: kiedyś w pierwszym pierzu
W wojskową dzielność wprawiał się, żołnierzu.

IV.

Któż, pomniac na to, lzy utrzyma snadnie
I rzewne w oczach zhamuje potoki?

W nich już me serce pogrążyło na dnie,
Próżne skargami kłopotąc obłoki.
Ale że trudno, gdy klamka zapadnie,
By wstecz iść miały niebieskie wyroki;
Toć słowo rzekę: żyj już Bogu wiecznie,
Gdys ten ocean przepłynął bezpiecznie!

EPIGRAMMATA POLSKIE, PO NASZEMU FRASZKI.

Na gancę (Księgi I, str. 7).

Wszystko ganisz, nic w żadnym nie pochwalisz domu,
Nikt ci się nie podoba—i ty też nikomu.

Samsiad (Ks. I, str. 12).

Samsiad słówko, ja niewiem, jak sie ma wykladać—
Chyba, że sam bez drugich zwykł w swym domu siadać.

Na obraz M. Scaevoli (Ks. I, str. 17).

Pali rękę Scewola dla ojczyzny. A my
I w zimną wodę onej włożyć sie wzdrygamy.
Nie cierpieć nic, czynić nic, własne polskie dziło—
Bodajże sie o takim polaku nie śniło!

Dzień wielki (Ks. I, str. 21).

Który dzień jest największy? Mniemam, że sądny dzień:
Bo Bóg wszystkiego świata sprawy osądzi weń.

Dziecię do matki (Ks. I, str. 33).

Żywot twój macierzyński, piersi macoszyne,
Gdy zrodziwszy odsadzasz od nich twą dziecinę.

Do Polaków (Ks. I, str. 34).

Pijecie aż do zorze, przesławni pijacy!
(Wybacz omyłce, proszę, kto czytasz)—Polacy.
Jakież wam dać tytuły za te potoczności?
Sąście graffowie nocni, xiążęta ciemności.

O chłopcach (K s. II, str. 113).

Chłopcom ja nie wiem, z któregoby miały
Suknie postawu bydź, żeby był trwały.
Z tego, jak mniemam, z którego na puszczy
Barwę krajano Izraelskiej tłuszczy:
Przez lat czterdzieści (dosyć trwała była)
Niezdarte były suknie Izraela.

Dziwna (K s. II, str. 118).

Bóg człeka z gliny stworzył, piszą **Historie**—
Jakoż on nie rozmoknie, gdy ustawnie pije?

O Stanku (K s. II, str. 125).

Nie był Stankiel pielgrzymem, ni minuciarzem—
Gdzież się tego nauczył, że takim jest łgarzem?

Kalikom Consolatoria (K s. II, str. 133).

Jeśli tak, że do Nieba żaden się nie wciśnie,
Jeno ślepy a chromy, tak jako jest w piśmie—
Toć Niebo, co go górnym zowie Jeruzalem,
Dla nas kalików Pan Bóg uczynił szpitalem.

Daj go Bogu (K s. II, str. 134).

Wielka jałmużna, jako większa bydź nie może—
Ukradszy wieprza, a dać ogon w imie Boże.

Pares ad Adam (K s. II, str. 139).

Gdy Ewa kądziel przędła, Adam ziemię kopał,
Kto tam był szlachcic w ten czas, i kto komu chłopał?
Tak, Adam gdy nam ojcem, Ewa gdy nam macią,
Wszyscyśmy sobie równą z tych rodziców bracią.

Do Grylla heterodoxa (Ks. II, str. 142).

Naszym postom przyganasz, Gryllu niefaskawy,
Ześ o nich w piśmie żadnej nie znalazł ustawy;
Aleś ślepy: z stworzonym światem jak człek stanie,
Wszak pierwsze «nie będziesz jadł» wyszło przykazanie.

Zart ex tempore na Stridor dentium (Ks. II,
str. 144).

Pytała baba xiędza, uprzykrzona srodze,
Na zbawiennyli ona, czy zgubiony drodze.
Xiędz rzecze: «rozdziw gębę», że zębów nie miała:
«Nie będziesz», prawi, «w piekle—czymżebyś zgrzytała?»

Desperatowi (Ks. II, str. 150).

Straciwszy dla miłości i rozum, i zmysły,
Za zdrowie panny skoczył desperat do Wisły.
Nie wiem na co: czy gasić zagorzałe fryje?
Czyli przez zdrowie damy swojej Wisłę piję?
Tu trup jego pogrzebion; co się dzieje duszy,
Nie wiedzieć—snadź się w piekle z tej mokradli suszy.

PSALMODYA POŁSKA*.

Psalm VII. Quare fremuerunt gentes. Psal. 2.
Praktykom i konkurencyom na elekcyach
aplikowany.

Czemu się wzburzyły narody, a ludzie rozmyślali próżne rzeczy?
Zeszli się królowie i głowy koronowane w radę przeciwko Polsce
i przeciwko wolności. Wzbudziła nienawiść zazdrość, i zaraz się
namnożyło tych, których swohoda bliźniego w oczy kole. Potar-
gajmy (prawi) związki, któremi się przeciwko zwierzchności wzmoc-

---

* Ho. Typozkomy: Bibl. pis. pol. Serya na r. 1859, Zesz. 41.

nili, i ukrómy im tej togi, w której się aż nazbyt przestronęj noszą. Niech zbestwionę bójną paszą żrebca ujeździ ręka nasza, a górę wybijającemu magiszowi niechaj pięta przybierze. Ale ten, który państwowi prawa stanowi, nasmieje się z nich, i uczyni, że w szyderstwie zostaną, którzy nad jedynaczką naszą przewodzić usiłują. «Owom ja Jehowa jest! który na wolą puszczam i w niewolę podaję; ja z Egiptu wyswobodzić mogę i w krainę mlekiem i miodem płynącą, zaprowadzić umiem. Przemennie lotna ptaszyna przestronęgo powietrza zażywa; a, kiedy pozwolę, w fortelnego wpada sidła ptasznika». Tedy będzie mówił w gniewie zapalczywości swojej do tych, którzy na cudze prawa krzywo patrzą, a zawziętość ich nagle rozproszy. «Jam jest zwierzenością nad dzieiectwem tójsem, a jako serc ludzkich prostotę, tak i pól sarmackich równiny zdawną ukochałem. W opiece mojej jest wolność, i ja sam tylko przez przewidzenie wiem, komu ją mam w zawiadowanie poruczyć. Szczegółem bowiem mojem dzieciem wolność ludzka—a gdy odemnie wolna wola pochodzi, toć pewnie niewolnienia i przynasu nie kocham». Zrozumiejeć, królowie, że od Boga ten klejnot, a ucicie się, którzy sidła swobodzie stawiacie, że wolność polską ma Pan w opiece swojej. Nie potrzebuje ona ludzkiego pieczotowania tak dalece, ani ręki dotykającej, która gardziele leczy. Ponieważ hługosławieni wszyscy, którzy w Pana zastępów protekcji, a w synach ludzkich żadnej niemasz ufności. Chwała Ojcu i Synowi i Duchowi świętemu, etc.

Psalm XI. Dixit injustus ut delinquat in semet ipso. Ps. 35. Na mięszania i rozrywania sejmów.

Rzekł niesprawiedliwy sam w sobie, aby grzeszył: a zmrużywszy oczy, nie chciał się oglądać na bojaźń Bożą. Nie chciał zrozumieć przewrotności umysłu swego, ani uważał, że w zgubie ojczyzny i samem zginąć przyjdzie. I tak zdradliwie mówił przeciwko matce własnej; a, gorszy pasierba, pierś te żył, które go karmiły. Głowa jego nie myślała o dobru pospolitem, ale żeby się dobrze mieć, by i złe czyniąc; a nienasycona podwyższenia chciwość nie chciała się obejrzeć na prawo przystojności. Ojczyzna w ustach i obrona jej, a

w sercu kołczyte żądło, jak węża, a hipokryty. Zład uczyński się rzecznikiem wrakom na obronę dobra pospolitego, a pod pokrywką publicy, taś zawziętość sejmna rozzerwania. Kłówiąc skrycie sam w sobie: «Cóż mi za pieczolowanie o ojczyznę? kiedy inszą drogą pomogę sobie do dobrego mienia. Droga cioty przykra, nagroda kasług niepewna, wdzięczność za odwagę omyla; a gdy występków nie barza, grzeszyły by toby. dobeze czynił». I tak udaje się przeciwną od gościńca ścieżką, a między sobie podobnymi rozsiewa ducha przeciwnieństwa. Ród jaszczurczy, i właściwe Judasza pokolenie: bo i ten, Pana w rękę całując, dla błabego kwestu ojczyznę własną sprzedaje. Psia natura, która węchem pożywienia śledzi, a znalazłszy, na plągowem ścierwie opada. Widzisz to, Boże, czuły wolności naszej stróżu, i grozisz pomstą zdrajcy; któryś tego balsamu wolności przez «nie pozwalano» w truciźnę obracać nie kazał. Ale jako bezos, w zakrytom makryniu zachować był powinien—on go, teraz, datkiem przekupiony, na niezdrowie pospolite używa. Idzie jednak za zdrajcą, choć leniwa, Nemesis, a, wyzionąwszy niecnotliwy wsiątek, samego czeka Judaszewskie myto. Upadną, upadną ci, którzy ojczyznę ze służą; a plamie «notliwe-go» na to miejsce dziedziczyć będzie. Wyznaną przekupionego ojca cherchele potomków z domu, a ze złego zbieru drobna dziatwa nie ucieszy się. Jeno szpetna sowa aż do obmierzenia zostanie, i będzie pamiątka jego w poemiewisku tak, jako onego, który w Efezie hóżnicę Dyany zapalił. Chwała Ojcu i Synowi i Duchowi ś. etc.

JAN GAWIŃSKI *).

Sielanka II: Pasterze.

Mnasil. Gdy bydło w kupie chodzą, drugie w oieniach leży,
I my łączmy pod bukiem, czas nam niech tak bieży.

Damon. Kamień leży, ale wilk nie tyje leżący—
I ty łącz, jeśli wiek chcesz prowadzić bydłocy.

---

*) Jan Gawiniski. Boczno. Wydai Zegota Pauli. Lwów 1843.

- 5 Mn. Jak robić, tak też wzajem trzeba popróżnować,
Kto chce życia swojego dobrze bieg miarkować.
D. Próźnowanie nikczemnym czyni więc człowieka,
I połowę ujmuje próźnowanie wieka.
Mn. Cóż pasterz więcej winien, tylko dojrzyć trzody?
- 10 Kto nad stan swój wychodzi, prędzej dojdzie szkody.
D. Siła szkodzien w dalszy czas, kto próźnuje w lato:
Dudkę, koszyk urobić, nie masz sromu za to.
Mn. Kto się rzeczą podlejszą, albo fraszką bawi,
Pod roboty pozorem czas daremnie trawi.
- 15 D. Fraszką zowiesz piszczałkę? śnać sam się nią stajesz,
Lub rzeczy nie rozumiesz, gdy ladaco bajesz.
Mn. Nie przymawiaj! Piszczałki ja nie ganię, ale
Zabawę przystojniejszą nad mniej ważną chwale.
D. Nie prostyjesz roboty człek, nie prostej mamki—
- 20 Domy, wsi tobie stawiać i zakładać zamki!
Mn. Albo mniemasz, pasterze i miast nie stawiali?
I zamków, z kterych potem fortece wznawiali?
D. Jeżeli z piasku co czynią chłopięta więc nasze,
Słuszna żebyś mistrzem był domów tych, nie pasze.
- 25 Mn. Mistrz będę takich gmachów, lecz dla cię samego:
Bo jaki pan, hudyunku mu trzeba takiego.
D. Takich sklepów nie żądam: dom prosty dla chłopca,
Pasterzom zaś należy lada z chróstu szopa.
Mn. Długoż będziem zamowy te spólne toczyli,
- 30 A nie raczej o naszych zabawach mówili?
D. Patrz, co twój buhaj robi: popędza mi krowy—
Jako pan niespokojny, i byk jest takowy.
Mn. Tobie to w dar i korzyść. I z ciebie staroście,
Gdy mu co rok bykujesz, dobry prowent roście.
- 35 D. Dług natury oddaje, gdy człek rodzi człeka:
Tym świat stoi, i ten czyn dotrzymuje wieka.
Mn. Dług natury ten co rok odprawiasz jak w pługu,—
Kiedyż wyjdiesz z natury i starosty długu?
D. Kto się wstyda natury, niech się i żyć wstydzi—
- 40 Często człek miasto złego, i dobrą rzecz chydzi.
Mn. Ten się niechaj żyć wstyda, kto nie według kluby

I prawa uczciwości takie sprawia śluby.

D. Albo i ty nie jesteś tego też stworzenia?

I takiegoś nie skusił, jako ja rzemienia?

45 Mn. Człękem, prawda,—u ciebie lecz tłustsza natura,
A mówią, bez karnie swej że zięgnieje skóra.

D. Na tym stopniu i syty, i chudy się wali,

A—mamli rzec—suchy gont najprędzej się pali.

Mn. Chcieć i nie chcieć—każdego porzucono woli,

50 Więc gdzie rozum nie każe, zmysł nie ma mieć gwoli.

D. I jabym toż rozumiał, ale krewkość żywa,

Gdy mię pocznie napadać, i z brzegów wyliwa.

Mn. Wiem i rzekę tamują, choć prędkiego brodu,

I konia utrzymują w pośrodku zawodu.

35 D. Widziałem ja i mądrych, choć dobrze uczyli,

Przecie z nami prostaki toż co my czynili.

Mn. Nie sądźmy, ani czyńmy, jak kto co złe czyni—

Inni idą za cnotą, choć szaleją ini.

D. Przykładami żyjemy—przykład zły, za cnotę

60 Od mądrego podany, pociąga prostotę.

Mn. Jak widzę, z serca do ust pełnego wypływa—

Zły czyn i naśladowców, i obrońców miwa.

D. Kiedy płużą występki i swe miejsce mają,

Grzeszy kto dobrze czyni, jako powiadają.

65 Mn. Przyjdzie czas, że występki, lub mu dzisiaj płuży,

Swoją karę odniesie—cnota trwa najdłużej.

D. Często pod cnoty płaszczem i występki chodzi—

A jak głupich, także i ostrożnych zwodzi.

Mn. Co do czasu uchodzi, to za czasem ginie;

70 Cnota w swej zawsze barwie, ta i w wieki słygnie.

D. Coś za bocian, świat czyścić? Rzecz, chociażże licha,

Gdy dobrze ułożona, najtrudniej się spycha.

Mn. To już złemu pozwolić, to i błędzącego

Nie wprowadzić na drogę, do toru dobrego?

75 D. Co się w zwyczaj wkroczyło, niech swym idzie biegiem,

Albo chcesz, co świat czyni, do Pluta być szpiegiem?

Mn. Niechaj idzie, kto mu się chce tam przysługować—

Ja pragnę uczciwie żyć i niebu hołdować.

D. Buhaju, dalekoś nas w rozmowy od krówek

- 80 Zaprowadził—co nad nas, przestańmy przyjmówek.
Mn. Przestańmy, raćszej krowy negżone do stańs.
Pódzmy, zżeńmy—wilk z lasu rad się ta więc skrada.
D. Pódzmy, a pod ów jawor, co stoi przy stoku,
Powróciemy, i bydeło będziem mieć na oku.

ДОПОЛНЕНИЕ.

ОБРАЗЦЫ СТАРОПОЛЬСКОЙ ГРАФИКИ *.

Изъ Флоріанской псалтыри: **

Псаломъ LXIII. (1-й почеркъ).

1. Wisluszay, bosze, modlitwó moió, gdi proszó; od boiazni neprzyczelowi wiymi duszó mó. 2. [G](Z)asczicij ies me od sebrana zlich, od mnozstwa stroióczich lichotó. 3. Bo macstrzili só iaco mecz ióziki swoje; naczógnóli só lóczisco, rzacz gorzko, bichó strzelaly w tajemnosci nepokalanego. 4. Nagle strzelacz gi bódó, y ne bódó se bacz; szwirdzili só sobe molwó zó. 5. Molwili só, bichó pocrili sidla, rzecli só: kto wzrai ies? 6. Badali só lichoti; szszi só badaócz badanim. 7. Prziópi czlowek ku seroku wisokemu, y powiszon bódze hog. 8. Ztrzali matótkich vezinili só se plagi gich; y roznemogli só se przeczziwo gim iónicowe gich. 9. Zamóóczili *** só se wszietezi, gisz só widzeli ie; y bal se iest wszeliki czlowek. 10. I ziawili só dzala bosza; y vczinki iego vrozumely só. 11. Weselicz se bódze prawi w bódze, y pwacz bódze wen; y chwalení bódó wszietzi prawego sereza.

Псаломъ XCI. (1-й почеркъ).

1. Dohrze iest spowadacz se w gospodae, y spewacz uspenowi twemu, wisocae. 2. Ku powyadani rano miloserdze twoie, a prawdó twoió przes nocz. 3. W dzesóczy strun szaltaria s penim y s goslmý. 4. Bo cochal me ies, gospodne, w uczinemu twoicem, y w dzala

* Въ этихъ образцахъ, противъ рукописей, прибавлены только знаки предпозанія и счетъ стиховъ, да двѣ-три поправки посредствомъ скобокъ.

** По Неринту, см. стр. 1, прим.

*** Двоосное ó (всестъ фигури есь гравн. стр. 20, вр. 2) употребляется — и то ярьдка—только первимъ писчимъ; у второго его воее шьтъ (естъ однако еó), а у третьяго оно встрѣчается всаге 2 раза.

rõku twoyu bõdõ se weselicz. 5. Kato vweliazila se sõ dzala twoia, gospodne; barzo glõboke vczynili se sõ misli twoie. 6. Mõsz glupi ne poznaie, y szaloni ne vrozume tego. 7. Gdy wznesen[e](i) bõdõõ grzeszny iaco syano, y pokaszõ se wszistezi, gisz stroiõ lichotõ. 8. Abichõ zgin[o](õ)li na weki wekom; ty za prawdõ naywiszsi na weky, gospõdne. 9. Bo owa neprzyczele twogi, gospõdne, bo owa neprzyczele twogi zginõ; y rozproszeni bõdõ wszitci, gisz stroiõ lichotõ. 10. Y powiszõn bõdõze iaco iednoroszecz re[t][g] moy; a starosc moia w miloserdzu oplwitem. 11. I nenasrzalo iest oko moie neprzyczelow mogich; y na wstaiõcze na mõ zle czynõezim vsliszi vcho moie. 12. Prawi iaco palma kwysz bõdõze; a iaco cedr lybanski rozplõdzi se. 13. Szczepeni w domu boszem, w trzemech domu boga naszego kwysz bõdõõ. 14. Ieszcze rozplõdzi se w starosci oplwitey; a dobrze cirzpczy bõdõ, bichõ ziawili. 15. Bo prawi gospõdn bog nasz, y ne iest lichota w nem.

Псаломъ CV. (2-й очеркъ).

1. Chwalcze gospõdna, esze dobry, bo na wyeki myloserdze yego. 2. Kto molwycz bõdõze mocy gospõdnowy, vslyszany vczyny wszystkie chwaly yego? 3. Błogoslaweny, gysz szeregõ sõda twego, y vczynyõ prawotõ w kaszdy czas. 4. Pomny naas, gospõdne, w dobrowõstwyie lvdã twego, nawyeday naas we zbaweny twogem. 5. Na wydzenyee w dobroczy wybranych twogich, na wesselenye w radõszy lvdã twego; by chwaleõ s dzedzyneõ twoyeõ. 6. [R](Z)grzeszyly gesmy y s otczsy naszymy; po krzywdzaye smy uczynily, lichotõ yesmy strogyly. 7. Otczowe naszymy w egipcye nye rozvmyely dzzywom twogym, nye byly pomysõdlywy mnoszstwa myloserdza yego. 8. Y pobvdzily [albo y wzdrãznyly] sõ, stõpaiõcz w morze, morze czyrwonee. 9. Y zbawyl ye prze jmyõ swoye, try znan[o](õ) vczynyl mocz swoyõ. 10. Y vkaral morze czyrwonee, y wyschilo yest; y wywyodl yee w glõbokosczech yako na pusszcy. 11. Y zbawyl ye z rõkv nenasrzõczych, y odkvpyl ye z rõki neprzyczelowy. 12. Y pokryla wõda zamõczayõczee ye; gedem z nych ne zostaaf. 13. Y wyerzily seõ slowom yego, y chwalyly seõ chwalõ yego. 14. Rychlo vczynily sõ, zapomnyely sõ skutkuw [albo dzal] yego; ne chowaly seõ rady yego.

Псаломъ CXL. (3-й по черкъ).

1. Gospodne, wolal gesm kv tobe, vslysz mŏ; bacz na glos moy, gdy wolacz bŏdŏ kv tobe. 2. Przespey, modlytwa moya przed oczyma twogyma jako zasz(ż)ono; podzwyszene rŏkv moyu, modla wieczerna. 3. Polosz, gospodne, stroszŏ vstom mogym, a drzwy okolo stoyŏcze wargam mogym. 4. Ne spuszczy sercza mego we słowa lychoty, na omolwene wymolwa grzesznich w grzeszech 5. s lvdzmy czynŏczymy lychotŏ; y ne bŏd[a](ŏ) opczowacz s wybranymy gych. 6. Karacz mŏ bŏdze prawy v myloserdzy y swarzycz mŏ; ale oley grzesznego ne vtlusconi głowy mogey. 7. Bo geszcze modlitwa moya w lubosczech gych; posza(r)czy sŏ przyrseszeny opocze sŏdze gych. 8. Vslyszŏ słowa moya, bo przemogly; jako tuk wyszła sŏ na szemŏ. 9. Roszuty s[o](ŏ) wsytky koszczy nasze podluk pekla; bo kv tobe, gospodne, oczy moge, w czŏ pŏfal gesm, ne otemvy dusza moyŏ. 10. Strzeszy mŏ od sydla, gesz postawly sŏ mne, y od sromocy dzalayanczych lychotŏ. 11. Pad[o](ŏ) w syecy tego grzeszny; ossobne gesm ya, asz poydŏ.

Изъ легенды о Св. Алексѣѣ*.

<p>95 Wyacz tho szwyathe ple- mya Prziszlo w gyedna szemya, Roszdał szwe rucho szebra- kom, Srzebro, szlotho popom, szakom; Wyacz szam poth koszczolem szedzał, 100 A o gyego kszathwe nykth nye wyedzał. Wyacz tho szawszdy wsta- wał reno, Ano koszczol zamknyono— Wyancz thu leszał pothle proga, Phala, proszą szwego boga.</p>	<p>105 Ano sz wyrzchu szła przy- goda, Nyegdi mrosz, nyegdi woda. Ez są stało w gyeden czas, Wstał sz obrasza mathky boszey obrasz; Szethl do thego czlowyeka, 110 Gyen są cluczem opyeka, I rzecł gyest thako do nyego: «Wstany, puszczi czlowyeka thego, Othemkny mv koszczolboszy, Acz na thim mrosze nye leszy». 115 Zak sza theko barszo lanknał, Wstawszy, koszczol othem- knał.</p>
---	--

* По Неряру, Altpolnische Sprachdenkmäler, S. 277.

Изъ Пудавской псалтыри*:

Псаломъ XII.

1. Bo dokąd, gospodne, zapomynasz mię do koyncza? dokąd odwracasz lycze twoje odemnye? 2. Kako dlugo klaszcz będę radę wduszy moyey, bolyeszcz wszyerczu moym przez dzyeyn? 3. Dokąd powysszon będzie nyeprzyaczyel moy nademną? Weszrzy y vslysz mię, gospodnye boze moy. 4. Roszwyeczy oczy moye, bych nyegda nye usnął weszmyerczy, by nyegdy nye rzekl nyeprzyaczyel moy: przemogl yesm naprzeczyw yemu. 5. Gysz męczą mnye wyesszyelycz sbye będą, acz poruszon będę; alye ya wmyłoszyerdzyu twym myal nadzieya. 6. Wieszyelylo sbye szyercze moye wezbawyenyu twoym — pyacz będę gospodnu, yensze dobra dal mnye y psalmy pyacz będę ymyenyu gospodnowemu naywysszemu.

Псаломъ LXVIII.

.....
8. Boze, gdy wynydziesz przed twoy lyud, gdy przeydzesz napuszczu. 9. Zyemya ruszyła sbye, bo nyeba sbye rospuszczily od oblycza bozego, synay od boga israhel. 10. Deszcz powolny odlóczysz dzyedzinye twoyey y roznyemogla sbye iest, ale ty szchwyrdzyl yes yō. 11. Zwyer(z)ęta twoya przebywacz będō wnyey; nagotowal yes wslotkoszczy twoyey vhogemu, boze. 12. Bog da slowo przepowyednykom moczō wyelykō. 13. Krol moczy myly, myly; a krasny domu dzelycz lup. 14. Acz spacz będzecz myedzy zakowstwem, pyerze golembye poszrzebrzone; a poszlyadek chrzcepta yego wbyladoszczy zlota. 15. Gdy rozgadza nyebyesky krole nadyę**, sznyegyem vbyelyony będō w zelmon. 16. gora boza, gora tlusta, Gora szszyadla, gora tlusta—czemu podeszrzany macze gory szszyadle? 17. Gora, wnyeysze lyubo yest bogu przebywacz, wnyey bo gospodzyn przebywacz będzie do koyncza, 18. Woz bozy dzesszyęczy tysszyęczy mnozen tysszyonczow wyesszyelyōczich sbye; gospodzyn

* По фотолитографскому изданію. См. стр. 20.

** Конечная буква ни то є, ни то простое е, что встрѣчается и въ другихъ мѣстахъ, напр., въ пс. XII, ст. 1, въ словахъ міе и odemnie.

wnych, w synay wszwyętym. 19. Wstąpył yes na wyskoszcz, yól yes
yentstwo, wzyał yesz dary na lyudzyoch. Bo wem nyewyerzócze
bydlycz gospodna boga. 20. Blogosławiony gospodzyn nakazdy dzyen,
spyesznó drogę wozyny nam bog zbawyenya nasszego. 21. Bog
nasz—bog zbawyone czynyóc, a gospodnowy [gospodnowy] wy-
szczya szmyerczy. 22. Wszako bog zetrze głowy nyeprzyaczelyow
swych, wyrzch włosow chodzóczych wgrzeszech swych. 23. Rzekł
gospodzyn: zbazan obrocę, obrocę wglębokqsz morza. 24. By
szye omoczyła noga twoya wekrwy, yęzik psow twych od nye-
przyaczelyow adnyego. 25. Wydzely wchody twoye, boze: wchody
boga mego, krolya mego, yen yest wszwyótoszczy. 26. Vspyeszily
szye kszyczenta, przytowarzyszeny spyewayóczym, poszrod mlodzy-
czek bembennycz.

.....

СЛОВАРИКЪ *).

А.

A a; въ старину также и.
Abo=albo или.
Abowiem ибо, потому что.
Aby чтобы.
Ac стар. чтобы.
Acz стар. если; хотя.
Aczkolwiek хотя.
Agenda требникъ.
Aksamit бархатъ.
Albo или.
Abowiem ибо, потому что.
Ale но.
Aliż пока, пока не (лат. usque, donec).
Angioł (м. б. нужно anioł)=
anioł ангель.
Apo (изъ a apo) вотъ.
Aplikować прилагать, примѣнять.
Aproftegma (греч. ἀπόφθεγμα) изреченіе, острога, анекдотъ.
Arcybiskup архіепископъ.

Agmata пушка; флотъ; войско.
Atoli однако, все-таки, вѣдь.
Aza развѣ.
Aż даже (народное ажю), aż do до.
Ażby пока ни; развѣ.

В.

Ва право; даже, да; напротивъ.
Baba баба, старуха.
Bać się бояться.
Bachmat бахмать, татарская лошадь.
Baczny внимательный; благоразумный; заботливый, любезный.
Bazycь видѣть, замѣчать. Стр. 26: д. б. опечатка вм. Raszuz.
Badać изслѣдовать; вывѣдывать, испытывать.
Bajać баснословить, пустословить, болтать.

*). Принятый здѣсь порядокъ буквъ: а, а, b, с (с, ś, ch, cz), d, e (e, é), e, f, g, h, i, j, k, l (l, ł), m, n (n, Ń), o, ó, p, r, s (s, ś, sz), t, u, w, y, z, ź. У см. подъ U. х—подъ ks и gz.

- Vajka** басня.
Wakałarz бакалавръ, кандидат (ученая степень): b. s skarbu д. б. «кандидатъ отъ сокровищъ», т. е. мастеръ наживатьъ.
Wałwan балванъ, чурбанъ; истуканъ, идолъ.
Wania куполъ.
Bankiet банкетъ, пиръ.
Waiaki рудный (чеш. vápné значить и рудникъ): Баня Великая (по-нѣмецки Neustadt), Баня Золотая (Goldberg) и Баня Новая (Königsberg)—рудокопные города въ сѣверной Венгріи.
Warc, -сі борть, улей.
Wark плечо.
Warłog берлога, логовище.
Wargwa цвѣтъ, краска; ливрея.
Wargzo стар.—bardzo очень.
Wasza папа.
Waszta башня.
Wawic забавлять, занимать.
Wazan Васапъ или Батаней—область къ востоку отъ Іордана.
Wadz велит. накл. будь; с. нусть; или.
Wazoar бивоаръ: якобы чудодѣйственный камушекъ, образующійся во внутренностяхъ животныхъ.
Bezpiecznie безопасно, спокойно.
Białagłowa, **Biało-** женщина.
Bierzę стар.—biogę.
Biesaga котомка, сума.
Biesiada пиръ, пирушка.
Bigos битокъ, рагу.
Biskup епископъ.
Biskupi епископскій.
Bladość блѣдность.
Włagać умолять, умилоствлять, усмирять.
Blahy плохой, пустой, маловажный, малоцѣнный.
Włazen дуракъ.
Wład блужданіе; заблужденіе, ошибка.
Włakać блуждать.
Władny блуждающій, бродячій; заблуждающійся; ошибочный.
Blizna рубецъ, шрамъ.
Włoto грязь.
Bluszcz плющъ.
Wluznić кощунствовать, богохульствовать, хулить, поносить.
Wluznierstwo кощунство, святотатство.
Włyszczec блестять.
Wo ибо, такъ какъ.
Wociap аистъ.
Wodaj вм. **Wóg** дай о, если бы (utinam).
Worgować (нѣм. vorgehen) за-нимать; ссужать, давать въ долгъ; шадить.
Wość бодать, колоть; подстрекать.
Woski божескій, божій, божественный.
Wowieм вѣдь, потому что.
Wót сапогъ.

Brak бракъ, оборки; недостатокъ,—bez braku безъ разбору.

Bram или -та кайма, обшивка, галунъ.

Brama } ворота.
Brana }

Branka плѣнница.

Brant выжженое, чистое серебро или золото.

Brnąć брести, проходить въ бродъ; брести, переть, путаться.

Broić совершать, чинить (дурное), безобразничать; **dziwy broić** (81) чудачить.

Brona ворота.

Broń оружіе.

Brońić 1) оборонять, защищать, 2) мѣшать, препятствовать.

Brożek скирдочекъ; корзинка; карета.

Bróg скирда.

Brud грязь, скверна.

Bruk мостовая.

Bryła глыба.

Brząknąć брягнуть, забрнцать, зазвенѣть, зазвучать; брякнуть, ляпнуть.

Bznieść звучать, звенѣть, гудѣть, гремѣть.

Brzydki } отвратительный, гад-
Brzydliwy } кій, мерзкій.

Brzydzić się нитать отвращеніе.

Buczną заносчивый, надменный; роскошный, пышный.

Buda избушка, домикъ.

Budować строить.

Budowny строевой, строительный; хорошо построенный, стройный.

Budynek строеніе, зданіе.

Buhaj бугай, быкъ.

Wyjny любильный, пышный, роскошный; буѣнный, заносчивый.

Wykowna 155, 33—пораженіе въ буковинскихъ лѣсахъ, при Кааширѣ Великомъ (1359 г.), выѣшавшемся въ молдавскую усобицу.

Wygda радоръ, ссора; волненіе, движеніе, беспорядки.

Wygzyc волновать, беспокоить.

Wurzliwy бурливый, безпокойный.

Wy бы, хотя бы, только бы, что бы.

Wyszyna (по-нѣмцки **Bitschen**), въ Силезіи, въ Опольскомъ краѣ—мѣстообѣды надъ претендентомъ на польскій престолъ Максимилианомъ Австрійскимъ.

Wydgóć или -szcz. ж. городъ, по-нѣм. **Wronberg**.

Wydliti чеш. жить, обитать.

Wydło скотъ.

Wyłe только бы.

Wyjąmniej нисколько, стр. 34, ст. 704: хоть сколько-нибудь.

Wyт быть, состояніе; 128 = do-
bry wyт благосостояніе.

С.

- С** по старинной правописи иногда равно к.
- Ѓ** частица, = *ci* (ти, тебѣ), -то.
- Cebula** лукъ (сера).
- Sechmistrz** (нѣм. *Zechmeister, Zunftmeister*) ремесленный старшина.
- Сесога** равнина близъ Яссь, на правомъ берегу Прута— мѣсто пораженія Поляковъ Турками.
- Selować** цѣлить; превосходить.
- Setnar** (*set-*) нѣм. *Zentner* пудъ.
- Chałupka** хижина.
- Charakter** характеръ; почеркъ, шрифтъ, буквы.
- Chart** хорть, борзая.
- Chciwość** жадность, любостязательность.
- Cherchel, chy-** уловка, фортель, хитрость.
- Chęć** охота, желаніе; 121 = *dobra chęć* доброжеланіе, расположение.
- Chędogi** опрятный; красивый, изящный.
- Chędogo** опрятно; 36: аккуратно.
- Chętliwie** охотно.
- Chłor** холопъ, мужикъ; мужчина, человекъ; дѣтина.
- Chłoras** 160: быть (или называть?) холопомъ.
- Chłopiec** мальчикъ.
- Chłosta** порка.
- Chłód** прохлада.
- Chlubić się** хвалиться.
- Chocim** Хотинъ (въ Бессарабіи).
- Chodnik** путь.
- Chojnice**, род. -*ic* (*Konitz*) городъ въ Западной Пруссіи, мѣсто пораженія Казимира Ягеллончика Нѣмецкимъ орденомъ (1454 г.).
- Chory** больной.
- Chować** прятать, хранить; содержать; воспитывать, вскармливать.
- Chód** ходъ, хожденіе, мѣсто хожденія.
- Chropowaty** шероховатый.
- Chróst** хворостъ; кустарникъ.
- Chuć** охота, желаніе.
- Chuchać** дышать, выпускать.
- Chudy** бѣдный.
- Chudziec** бѣдняга.
- Chudzina** бѣднякъ, голякъ (также собирает.).
- Chust: chustem** = *hustem* обильно, въ изобиліи.
- Chusta** платокъ; -*ty* бѣлье.
- Chutny** охочій, склонный, готовый; проворный; пріятный.
- Chutnie** охотно; пріятно.
- Chwast** сорная трава, бурьянъ.
- Chwila** пора, время; минута; *rochwili* погода.
- Chyba** ошибка; нар. развѣ.
- Chybiać** давать мимо, не попадать.
- Chybki** проворный, скорый, быстрый.

- Chydzic** (или h-) чернить, уни-
жать.
- Ściągnąć**—нѣм. ziehen: тянуть,
тащить, волочить; притягивать,
привлекать, увлекать, плѣнять;
идти, отправляться, марширо-
вать.
- Ciekawy** 1) «бѣгливый», т. е.
проворный 2) обыкн. любо-
пытный.
- Cięmiężyć** тѣснить, мучить, угне-
тать.
- Cień, -iu** тѣнь.
- Cieśla** плотникъ.
- Ciężar** тяжесть.
- Ciężyć** тяготѣть.
- Ciołak**—łек бычокъ.
- Ciskać** бросать, швырять.
- Ciszczba (-ż-)** толпа.
- Spota** добродѣтель.
- Спу** честной, почтенный.
- Complex, -cis** латин. сл. соеди-
ненный, союзникъ, товарищъ.
- Cudny** чудный, удивительный;
прекрасный, прелестный.
- Cudowny** чудесный.
- Ćwiczyć** упражнять.
- Супек** пятерка на игральныхъ
костяхъ.
- Супkowaty** пятнистый.
- Сут!** дыць!, тс!
- Czaczko**—саско игрушка, бездѣ-
лушка (дѣт. цаца).
- Сзарка** шапка.
- Czas** время; **czasem** порой, иног-
да; **w czas** вовремя, кстати;
za czasem со временемъ, съ
теченіемъ времени; **s czasem**
временно.
- Czegości** — звуковое написаніе
съ ś вм. ż.
- Czekać** ждать.
- Czerek** чепецъ, шапочка.
- Czerwony** красный.
- Cześć** честь; вм. лат. *virtus*
Флор.; вм. *disciplina* настав-
леніе Флор. XLIX, 18.
- Część** часть; доля, удѣлъ.
- Częstować** (также *cze-*) угощать,
подчивать.
- Człęk**—człowiek.
- Członek** членъ.
- Czuć** чувствовать, чуютъ, слы-
шать.
- Czuјny** чуткій; бодрый, бдитель-
ный, неусыпный.
- Czuły**—czuјny; обыкн. чувстви-
тельный, нѣжный.
- Czuwać** стеречь, оберегать.
- Czuhać** подстергать, подкарау-
ливать.
- Czynieć** чинить, дѣлать.
- Czynny** дѣятельный.
- Czyszciec** чистилище.

D.

- Dach** (съ нѣм.) крыша.
- Daj**—bógdaj, bodaj (*utinam*): о,
чтобы; пусть.
- Daremny** напрасный, тщетный.
- Darmo** даромъ.
- Darski** бодрый, проворный.
- Dbać** заботиться.

- Dbały** заботливый, внимательный.
Deklarować объявить; d. się объявить себя, заявить.
Deluga безрукавка.
Depozyt депозитъ, вещь отданная на сохранение.
Despekt обида, оскорбление.
Desperat отчаянный, головорезъ.
Diskretny умѣренный, скромный.
Djabeł дьяволъ.
Dla для, изъ-за, ради.
Dławić давить, душить.
Do ко, во; **do domu** домой.
Doba пора, время.
Dobroć доброта, благость.
Dobrowolstwo: w -wie = w dobrej woli in **beneficium**, въ благоволеніи Фл. CV, 4.
Dobrze хорошо; легко; едва, чуть.
Dobytek сכותъ.
Dochować сохранить, сберечь.
Dodać добавить, придать, прибавить.
Dogadzać угождать.
Dojnik хлѣвъ.
Dojrzeć доглядѣть, присмотрѣть.
Dokazać доказать; совершить, исполнить.
Dokładać добавлять.
Doległość страданіе, злключеніе, неприятность.
Dom: do domu домой.
Dopiero впервые, только.
Doprać отстирать; отсыпать, отлупить.
Doroczny годовой, годичный, ежегодный.
Dorodny статный.
Doskonać = dok- кончить.
Doskonałość совершенство.
Dość = dosyć довольно.
Doświadczyć испытать.
Dosyć довольно.
Dotrzymywać додерживать, у-, сохранять.
Dowcip остроуміе.
Dowodzić выводить, доказывать.
Dożyczyć нѣм. gönnen: удѣлить, уступить, предоставить.
Dożycie пожизненное владѣніе.
Dół = jama.
Drab пѣхотинецъ.
Dragan, -on драгунъ.
Drapać драть, царапать.
Drapieżny хищный, -нический, разбойнический.
Drewno бревно.
Drobny мелкій.
Drugi: -ga в. druga rzecz.
Drużyna дружина, товарищество.
Drzeć драть, рвать.
Drzewce 1) древко, ратовище
 2) самое копье.
Drzewiej ранѣе.
Duch: inszym duchem въ другомъ смыслѣ, инымъ образомъ.
Dudek удождъ.
Dufać = ufać.
Dufność довѣріе, упованіе, надежда.
Duma гордость.

Dużny гордый; какъ русскаго:
думный, засѣдающій въ думѣ.

Dura=dziura дыра.

Duży рослый; сильный.

Dwornica арендаторша, мызница.

Dworski придворный.

Dworzaniin придворный.

Dyabeł, dj- дьяволъ.

Dyament алмазь.

Dyskurs (съ лат.) разсужденіе.

Dzban кружка.

Dziać дѣлать; называть;— się дѣ-
латься, происходить.

Dziedzic наслѣдникъ.

Dziedzictwo наслѣдіе, наслѣд-
ство.

Dziedzina дѣдина, дѣдовское на-
слѣдіе, владѣніе.

Dzielny сильный, мужественный,
энергичный.

Dzierżawa помѣстье, арендован-
ная земля.

Dziewka дѣвушка; служанка;
стар. дочь.

Dziewosłab свать.

Dzięk благодареніе.

Dziret (-yt) дротикъ.

Dzisiaj стар., dziś, -siał (дысь)
сегодня.

Dzisiajszу сегодняшній.

Dziura дыра.

Dziw диво, чудо; чудо, чудяще;
зрѣлище.

Dziwowisko зрѣлище, чудяще,
чудо, диковина.

Dźwięk звукъ.

Dźwigać подымать.

Dzwon колоколъ; родъ одежды.

Е.

Effekt (лат. effectus) дѣйствиe,
успѣхъ.

Egzekucya лат. executio испол-
неніе; отбирание (незаконно
захваченнаго).

Egzekutorstwo «исполнитель-
ство», «душеприкащичество».

Egzorcysta греко-лат. (ἐξορκισ-
της) бѣсоизгнатель.

Euge греко-лат.: ну-ка.

Ez

Eze } (еже) союзъ: такъ какъ.

Ezby=azby чтобы.

Ф.

Fała обл.=chwała.

Fałsz фальшь, ложь, обманъ.

Fałszować фальсифицировать,
поддѣлывать, обманывать.

Fantazyа фантазія, воображеніе;
настроеніе.

Farba (нѣм. Farbe) цвѣтъ, окра-
ска, краска.

Farbować красить, окрашивать.

Fest (лат. festum, нѣм. Fest)
праздникъ.

Fiolatek, fia- фіалка.

Flasza (фляжка, нѣм. Flasche)
бутылка.

Fletniczka ум.: fletnia флейта.

Flis (нѣм. Flößer) судовщикъ.

- Flus рамсъ (всѣ карты одной масти); родъ карточной игры (д. б. вродѣ пикета).
- Folga 1) фольга, 2) облегчение.
- Folgować облегчать, спускать, снисходить; угождать, сообразоваться.
- Folwark мыза, усадьба.
- Foremnie форменно, правильно; прилично; ловко.
- Fort фортъ, укрѣпленіе.
- Fortel (нѣм. Vortheil) 1) барышъ, 2) фортель, уловка, хитрость.
- Fóra (нѣм. Fuhre) фура, повозка.
- Framza (нѣм. Fransen) бахрома.
- Frant хватъ, плуть.
- Frasować озабочивать.
- Frasunek забота.
- Fraszka бездѣлица, пустякъ, бездѣлушка; эпиграмма.
- Frusz= -с новичокъ.
- Fruj или frije, -ów (нѣм. freien свататься) волокитство.
- Fukać фукать, кричать, бранить.
- Funt 1) фунтъ, 2) стар. талантъ.
- Furta (пишуть и -ó-) кадитка.
- Fúrya съ лат. ярость, неистовство.
- G.**
- Gadać говорить, болтать.
- Gaj роца.
- Gałąż, -ezi вѣтвь.
- Gańba=hańba позоръ.
- Ganić порицать, худить.
- Gańca= -iciel порицатель, хули-
тель.
- Garbarz (нѣм. Gerber) кожев-
никъ.
- Gardzić презирать, пренебре-
гать.
- Garło= -dło горло; do gardła
105=aż do g. до смерти, ри-
скуя жизнью.
- Garniec горшокъ.
- Gaza газъ (матерія)—214: ка-
кая-то другая матерія.
- Gaść играть (на инструментѣ),
psallere, ψάλλειν.
- Gdakać кудакать.
- Gęba ротъ, морда.
- Giełk голкъ, гულъ, шумъ.
- Giermak армякъ, зипунъ.
- Gładki гладкій; мягкій; любез-
ный, ласковый.
- Gładkość гладкость; красота
(природная).
- Głaskać гладить, ласкать.
- Głosem 116=jednym głosem.
- Głośny громкій, звучный; знаме-
нитый.
- Głowa: ku stolicy do głowy на
самую столицу.
- Głupi, -ie, -ia глупый.
- Gmach (нѣм. Gemach) 1) стар.
покой, комната, 2) зданіе.
- Gmagać рыться, копаться.
- Gmin (нѣм. Gemeinde, -nde) общи-
на, міръ; мѣщане, прѣстона-
родье; чернь.
- Gnuśny лѣнивый.
- Godny достойный.

Gody пирь (особенно свадебный); рождество.
Godzić мѣтить, бить; согласовать, соображаться.
Golić брить: *szudła gola* «шило брееть», т. е. «везётъ».
Gonić гнаться, преслѣдовать; *z koriją gonić* ломать копыя, состязаться на турнирѣ.
Goniony «гонимый»: родъ танца— круговая гонка танцора за танцоркой.
Gont гонтъ, дрань, тонкая доска.
Goreć, gogę (съ *g*) горѣть.
Gorlic się быть недовольнымъ, огорчаться (*indignari, lamentari*).
Gorszyć портить, соблазнять.
Gościeńce гостинець, подарокъ; обыкн. большая дорога.
Gośl: *gosłmi* Флор. ХСІ, 3— описка вм. *gōslmi, gęslmi*.
Gospoda гостинница, постоялый дворъ, квартира.
Gospodarny экономный.
Gospodarz хозяинъ.
Gospodyni хозяйка.
Góra гора, верхъ; *z gógu* сверху, на *góę* на гору, вгору, вверху, наверхъ.
Gógu горный, горскій; горній, верхній, высокій.
Gra игра.
Gracki игральный.
Grasz игрокъ.
Grobla гребля, плотина.
Grof стар. = *hrabia* графъ.

Gromada куча, гряда; куча, толпа; собраніе.
Gromadny громадный, многочисленный.
Grono кисть, гроздь; кругъ, общество.
Groźny грозный, строгій, ужасный.
Grób могила.
Gród замокъ.
Gruchnąć ударить; раздаться.
Grunt (нѣм. *Grund*) основаніе; участокъ, земля.
Grzanka гренокъ; перен. кусокъ, кушъ.
Grzbiet, род. *grzbietu* (первонач. *chrzepta*) хребетъ.
Grzeczny приличный; разсудительный; възливый.
Gwałt насиліе; усиліе (62).
Gwałtowny насильственный; порывистый, бурный; сильный.
Gzło рубашка.

Н.

Haftować вышивать.
Hajduk ливрейный слуга: гайдукъ, привратникъ, швейцаръ, выѣздной лакей.
Hajtus: на *h. pruа*, гулянушки.
Nak (нѣм. *Naken*) крокъ.
Nalasta сбродъ, сволочь.
Namować (нѣм. *hemmen*) тормозить, останавливать.
Nańba позоръ.
Nańbić позорить, посрамлять.

- Handlować (нѣм. handeln) торговать.
- Haniebny позорный.
- Handel (нѣм. Handel) торговля.
- Harc стычка, спибка.
- Hardy гордый.
- Hartować (нѣм. härten) закалять.
- Hasać скакать, прыгать, плясать.
- Herb гербъ.
- Heterodoks (греч. ἑτερόδοξος) иновѣрный, иновѣрецъ.
- Hetman гетманъ, полководецъ, фельдмаршалъ.
- Hnet вдругъ, тотчасъ.
- Hojny обильный, щедрый; -na swoboda 125, 40: въ волю, въ изобиліи.
- Hołdowny вассальный.
- Hołobla оглобля.
- Huszcę выть, ревъть.
- Huk вой, ревъ, трескъ, шумъ.
- Hultaj негодай.
- Hultajstwo соб. негодаи.
- Hurmem толпой, во множествѣ, обильно.
- Hubać (=ch-) двигать, качать, покачивать.
- I.**
- Ij правописный варьянтъ къ i, gi (ji).
- Pe сколько.
- Plękoć сколько разъ.
- Im чѣмъ.
- Imo мимо.
- Impet (лат. impetus) порывъ, стремленіе.
- Indygenat индигенатъ, «туземство», гражданство.
- In intentum латин. выраж.: д. б. по постановкѣ, но первоначальному прицѣлу (пушечь).
- Inszy иной, другой.
- Intrata средневѣково-латин., ит. entrata, доходъ.
- Iście истинно, по правдѣ; навѣрно, права.
- Isty увѣренный, самый; tam iste стар. тамъ же.
- Iszpan=hi- испанецъ.
- Iza развѣ.
- Izba комната.
- Iż (союзъ) что.
- Iżby чтобы; потому что.
- J.**
- Jak какъ; 70, XIV д. б. вмѣсто jakby.
- Jakmiarz почти, точно; коль скоро.
- Jał,-o,-a стар.=jechał,-o,-a.
- Jałmużna (нѣм. Almosen, греч. ἐλεημοσύνη) милостыня.
- Jałowica,-ówka телка.
- Jańczar янычаръ (турецкій гѣхотинецъ).
- Jańczarka янычарка (родъ ружья).
- Jarugt порода (по Линде лѣсная) яблоней.
- Jarząb рябина,-ąbek рябчикъ.

Jarzębaty крапчатый.
Jasiek Ваничка.
Jaskinia пещера.
Jaszczurka ящерица.
Jaszczurzy ящеричный; ехидновъ
(224).
Jatki палатки, лавочки; бойня.
Jaz язъ, запруда.
Jąc взять; начать.
Jatrewka стар.=bratowa (не-
вѣстна).
Jednacz примиритель.
Jednak однако.
Jedno только; д. б.=что только
137.
Jedwab,-bia (-biu) шелкъ.
Jedynaczka единородная, един-
ственная дочь.
Jedyny единый, единственный.
Jejmóść сударыня.
Jeno=jedno только.
Jeństwo=jeńs-,=jes-.
Jercha, ircha замша, выдѣлан-
ная кожа.
Jestonka порода яблокъ.
Jeńca плѣнникъ.
Jędza фурия; болѣзнь, зараза
114: у Тасса чума—peste.
Jeństwo=jeństwo плѣнъ.
Ji см. i.
Jutro завтра.
Już уже.

К.

Kabat кафтанъ.
Kacierz (нѣм. Ketzger) еретикъ.
Kacerstwo ересь.

Kaganiec плошка, лампа, свѣ-
тильникъ.
Kalcodon халцедонъ (драгоцен-
ный камень).
Kałdun кишка; кишки, внутрен-
ности.
Kaleta (калита) кошель.
Kałuża лужа.
Kamyszczek= -uszek камушекъ.
Kanary=Kanaryjskie wyspy, Ка-
нарскіе острова; kanar (ка-
нарскій) сахаръ.
Kańczug плеть, арапникъ.
Kapelan капланъ, домовый свя-
щенникъ.
Kapłan священникъ, жрецъ.
Karlisa часовня.
Kartur капюшонъ.
Kartury=karturowy sąd между-
царственный, исключительный
судъ (отъ libera cartura).
Kark затылокъ, шея.
Karnia (?) 231: д. б. наказаніе,
дисциплина.
Karność дисциплина.
Kargw старый волъ.
Kargwasz налоботникъ; короткая
сабля.
Kasać подбирать платье; чва-
ниться, валяничать.
Kasztalanka= -tel- каштелянка,
т. е. жена или дочь каштеляна.
Kasztelan каштелянъ: началь-
никъ замка, комендантъ, се-
наторъ.
Katedra (каедральный) соборъ.
Katować истязать.

- Kawałek** кусочекъ.
Kazać велѣть; говорить; указы-
вать, приказывать; проповѣ-
дывать.
Kazanie проповѣдь.
Kazirodstwo кровосмѣшеніе.
Każń стар. наставленіе, предпи-
саніе; смиреніе; теперь толь-
ко какъ синонимъ къ кага.
Każńić наставлять, научать
(стар.); наказывать.
Kaznodzieja проповѣдникъ.
Kędy куда, гдѣ.
Kichać чихать.
Kiedy когда.
Kiedyś нѣкогда; какъ-то, од-
нажды.
Kielich (нѣм. Kelch) чаша.
Kierz кустъ.
Kij палка.
Kilkakroć нѣсколько разъ.
Kilkanaście десять съ чѣмъ-то,
штуку пятнадцать.
Kilo (-а, -и) нѣсколько; съ чѣмъ-
то.
Kiryś, -yś кираса, панцырь.
Kita пучокъ, султанъ.
Kłamaż лжець, лгунъ.
Kłamka щеколда, защелка.
Kłamliwy лживый.
Klasztor монастырь.
Klejnot (нѣм. Kleinod) сокро-
вище, драгоценность.
Klektać стучать, поколачивать.
Kłepać хлопать; точить; утапты-
вать; молотить, — *pedzę, biedę*
kl. бѣдствовать.
Kłęsceć стоять на колѣняхъ.
Kłęska уронъ, ущербъ; пора-
женіе.
Kłopot безпокойство.
Kłopotać безпокоить, тревожить.
Kłoc вымолоченная солома.
Kłuba скоба; блокъ; предѣль,
порядокъ; порядочность.
Kmieć хозяинъ, крестьянинъ;
какъ чехизмъ: старецъ, ста-
роста, совѣтникъ.
Knecht, нѣм. Lanz-knecht, пѣхо-
тинець, латникъ.
Knieja засѣвка, лѣсная дача;
лѣсъ.
Kochać любить; k. się нмѣть
пристрастіе, быть любителемъ.
Koczkodan мартышка.
Koczowisko кочевище; логовище.
берлога.
Kokosz курица.
Kolasya складчина; пиръ; ужинъ.
Kolasa колымага.
Kołać колотить, стучать; бить;
нападать, пробирать.
Kolebka колыбель.
Kolej ж. колея; очередь.
Kołąda коляда, -ядка, новогод-
нее поздравленіе.
-koli -либо.
Koźnierz воротъ, воротникъ.
Koło колесо; кругъ; кружокъ.
-kolwiek -либо.
Komora комната, коморка.
Kopać кончать; ви. wykopуwać
исполнять; кончатся, умирать.

- Koncerz 1) родъ пики, 2) родъ меча.
- Koncha (лат. concha, греч. κόγχη) раковина.
- Kończysty остроконечный.
- Kondycya (лат. conditio) условіе; положеніе, состояніе.
- Koniec конецъ; 93—цѣль.
- Konik конекъ, лошадка; кузнецикъ.
- Kontentować się довольствоваться.
- Korija копье.
- Korona корона, вѣнецъ; польская корона, собственная Польша въ противоположность Литвѣ; 110=коронка кружево (чаще -пкі кружева).
- Korzec корецъ, четверикъ.
- Kościół церковь.
- Kosmaty: s -ym witać поздравлять (молодыхъ); s -ym odgrawisz д. б. значить: (прежде чѣмъ) ты отошлешь (мамку и няньку) поздравлять (другихъ молодыхъ супруговъ), т. е. уволишь.
- Kostczanka дочь Костки, дѣвица Костка.
- Kostera игрокъ (въ кости).
- Kostka косточка; циклодка.
- Koszt издержки, изживеніе, расходъ.
- Kosztować стоить.
- Kosztowny цѣнный, дорогой.
- Koszula рубашка.
- Kotka кошка.
- Koźuch шуба, тулупъ.
- Krasny красивый.
- Krawiec портной.
- Krewki слабый, безсильный, немощный.
- Krewny родственникъ.
- Kroć разъ (кратъ).
- Krok шагъ; w kroku въ позиціи.
- Kropła капля.
- Krotofila нѣм. Kurzweil—времяпровожденіе, забава, потѣха, развлеченіе.
- Króćć сокращать; усмирять.
- Krug, или -gi узда; w krugi уцѣдъ обуздать.
- Kryminalъ уголовное дѣло.
- Krynica водоемъ, источникъ.
- Kryska, -e черта.
- Krzak кустъ.
- Krzakać хрюкать; харкать; кряхтѣть.
- Krzyżować распинать; кружить, расхаживать, развѣзжать.
- Książdz 1) стар. князь; 2) обыкн. священникъ.
- Książę князь.
- Książka книга.
- Ksieniec желудокъ, особенно у нѣкоторыхъ рыбъ.
- Księga, или -gi стар. книга.
- Księstwo княжество.
- Księżyc мѣсяць, луна.
- Kształt=ksz-.
- Książtwo Св. Алекс. 100, съ пропускомъ s—читай księstwo=княжеское достоинство.

Ksze сокращ. вмѣсто księże.
Kształt (нѣм. Gestalt) образъ,
подобіе; форма; образованіе.
Ktoś кто-то.
Ku къ.
Kufel кружка.
Kuglarz фокусникъ.
Kugłować фокусничать; дура-
читься, проказничать.
Kula пуля.
Kunszt (нѣм. Kunst) искусство,
штучка.
Kura куча, грудка; do kury вмѣ-
стѣ, въ одно.
Kur пѣтухъ; kury пѣтухи или
куры.
Kurek пѣтушокъ; флюгеръ, —
kurka strzelić попасть паль-
цемъ въ небо, сказать невпо-
падъ. сболтнуть.
Kurzawa пыль.
Kurzyć пылить.
Kwaśny кислый.
Kwest (лат. quaestus) прибыль,
выгода.
Kwiat цвѣтъ, цвѣтокъ.
Kwiśc ст. цвѣсти.
Kwit квитанція, расписка; s kwi-
tem д. б. ни съ чѣмъ.
Kwitnąć цвѣсти.
Kwoli (kwó-) въ угоду, ради;
благодаря.

L.

Łabędź (съ dź или съ ć) ле-
бедь.
Łać лить.

Łasno легко.
Łada несклон. какой-нибудь,
плохой.
Ładg д. б. = нѣм. Leder кожа.
Łagodny кроткій.
Łajać лаять; лаяться, бранить.
Łakomieć скупецъ, скряга.
Łakому жадный, скупой.
Łamać, -mieć ломать.
Łampart леопардъ, пантера.
Łan десятина (мѣра).
Łańcuch цѣпь.
Łani стар., -nia оленица.
Łanka льняные очески; полотно.
Łapać хватать, ловить.
Łasić się ластиться, пресмы-
каться.
Łaska пруть, трость, жезлъ.
Łaska 1) милость; 2) любовь; za
łaską по милости, съ позво-
ленія.
Łaskawy милостивый.
Łaszt ластъ (вѣсь); куча, масса.
Łatarnia, -er- фонарь.
Łatwie (-o) легко, нетрудно.
Ławerna (римская) богиня на-
живы, также воровъ и обман-
щиковъ.
Łazienia баня.
Łąd земля, берегъ, материкъ.
Łąg (łęg), род. łęgu болотистое
мѣсто (лугъ или лѣсъ).
Łąka лугъ (pratum).
Łeb башка.
Łecz но.
Leda = łada.
Ledaco дрань.

Ledwie едва, съ трудомъ.
 Lekki легкій; легкомысленный.
 Lelia=li-
 Lepak опять.
 Lepiej сравнит. степ. къ *dobrze*.
 Lepszy сравнит. степ. въ *dobry*.
 Lęptać локать, глотать.
 Leść хитрость, обманъ.
 Leśnica дичокъ.
 Lez, -u замна.
 Letnik лѣтникъ, пляше.
 Łęczysko дуга, лукъ.
 Łęk лука (часть сѣдла).
 Lękać się пугаться.
 Łększa раздѣль, раздѣленіе.
 Li 1) ли, 2) если.
 Lichota зло, несправедливость
 (iniquitas).
 Lichtarz (нѣм. Leuchter) под-
 свѣчникъ.
 Lichtować (нѣм. lichten) выгру-
 жать.
 Lichy плохой.
 Licować обличать, обвинять, тре-
 бовать по суду.
 Liczba число.
 Liczyć считать.
 Limitacya (напр. sejm, sąd) —
 приостановка, отсрочка, пере-
 несеніе.
 List письмо.
 Liszka лиса.
 Litość жалость, милосердіе.
 Litować жалѣть, милосердство-
 вать.
 Loch (нѣм. Loch) яма; подваль.
 Łotr разбойникъ, негодяй.

Łotrowstwo плутовство, разбой-
 ничество, бездѣльничество.
 Łowisko ловище, мѣсто охоты.
 Łożnica опочивальня, спальня.
 Łódź ладья, лодка.
 Łów охота.
 Lubo хотя.
 Lubość удовольствие, наслажде-
 ніе;=венеplacітuм угожденіе.
 Ludoborstwo (91) борьба.
 Ług щолочь.
 Łup добыча.
 Łupić лупить, драть, обдирать;
 грабить.
 Łupiestwo грабежъ.
 Lutość стар. жалость, милость.
 Lutościwy стар. жалостливый.
 Łza слеза.
 Łżyć облегчать; хулить, срамить.

М.

Masać щупать; перен. испыты-
 вать.
 Macica: winna m. виноградная
 лоза.
 Majeran маеранъ (*origanum ma-
 joranum*)—душистая трава.
 Majestat величіе, -ство; престоль.
 Majętność имущество.
 Majster мастеръ.
 Malarz живописецъ.
 Malowanie живопись.
 Malowany написанный, раскра-
 шенный, пестрый.
 Małpa 1) обезьяна, 2) публич-
 ная женщина.

- Małżeństwo** супружество.
- Małżonka** супруга.
- Man** (нѣм. *Lehnsman*) вассаль, подданный, крѣпостной.
- Mandat** (лат. *mandatum*) порученіе.
- Manowiec** проселокъ.
- Mar** греза, видѣніе.
- Marnie** тщетно, напрасно, попусту, безъ пользы.
- Marnotrawca** расточитель, мотъ.
- Marny** суетный, напрасный, тщетный.
- Marszałek** предводитель дворянства; предсѣдатель; 104—блюститель порядка.
- Mary**, род. *mar* носилки; смертный одръ.
- Marunarz** морякъ.
- Marzec** мартъ.
- Masłoczny** маслочный, -никъ: маслокъ—наркотическое, возбуждательное средство.
- Maszka** маска.
- Mdleć** слабѣть, падать въ обморокъ.
- Mdły** вялый, бессильный.
- Mędrek** умникъ, умствователь.
- Miano** стар.=*imię*.
- Mianować** именовывать, называть.
- Miara**: *w tej mierze, z tej miary* въ этомъ отношеніи.
- Miarkować** мѣрять; умѣрять; соизмѣрять.
- Miasto** стар. мѣсто (псал. XLII, 4); городъ; стар. = *zamiast* вмѣсто.
- Mieć** имѣть; держать; долженствовать; *m. za co* полагать; *m. się dobrze* быть здоровымъ, благополучнымъ, *miej się dobrze* прощай; *m. się do czego* готовиться, братья.
- Miecznik** меченосецъ, мечникъ (королевскій — невысокій — придворный или уѣздный чиновникъ).
- Miejsce** мѣсто.
- Miejski** городской, мѣщанскій.
- Mienić** называть; считать, полагать; высказывать мнѣніе.
- Mienie** 1) имѣніе, имущество, 2) имя, слава.
- Mierny** умѣренный, средній.
- Mierzić** не терпѣть, ненавидѣть.
- Mierzyć** мѣрять; мѣтить.
- Mieście** стар.=*miejsce* мѣсто.
- Mieszczanin** горожанинъ.
- Mieszek** кошелекъ.
- Mieszkać** пребывать, жить.
- Mieszkanie** жилище.
- Mijać** миновать.
- Miłość** любовь.
- Miłośniczka** любительница, охотница.
- Miłować** любить.
- Miły**: Пул. и Флор. LXVIII (LXVII), 13—*mili*, въ бессмысленномъ и по-латыни мѣстѣ *Rex virtutum dilecti, dilecti*.

- Minister** служитель (Божій), протестантскій священникъ.
- Minucya** календарь (съ предсказаніями).
- Miotła** метла; передаетъ и лат. **virga** пруть, розга.
- Misternie** мастерски.
- Misterstwo** мастерство, ловкость.
- Mistrz** мастеръ.
- Młodociany** юношескій, молодой.
- Młodzieniec** юноша; молодець, парень, слуга.
- Młyn** мельница.
- Mniąć** стар., **mnie-** мнить, думатьъ.
- Mniemanie** мнѣніе; репутація.
- Mnożen** Пул. пс. LXVIII, 18 передаетъ лат. (тоже неумѣстне) **multiplex**.
- Moc** мощь, сила; могущество.
- Mosarz** силачъ, богатырь; властелинъ, государь.
- Modła** (больше во множ.) моленіе, молитва.
- Mogiła** гробовая насыпь.
- Mokradla** мокрота, мокредь.
- Mordować** (нѣм. **morden**) убивать, умерщвлять, душегубствовать.
- Morela** морель (родъ вишни).
- Mosiądz** (нѣм. **Messing**) латунь.
- Moskwa**, какъ собираютъ, Москвитяне, Русскіе.
- Mostra** (итал. **mostra**) смотръ.
- Mowa** рѣчь.
- Możnie**==**mocnie** сильно.
- Możność**==**przemoc** насиліе.
- Możny** возможный; мощный, могущественный; богатый.
- Mówić** (первоначально **mołwić**) говорить.
- Mówność** разговорчивость, словоохотливость.
- Mrzeć**: **m. pa**—алкать, жадать.
- Msza** (латин. **missa**) обѣдня.
- Mszycy** мошка; 135: собираютъ мошкара.
- Mułtawa** Молдава, правильнѣе Волтава.
- Mur** (латин. **murus**) стѣна.
- Murłoga** д. б. подзаборница, бродяга.
- Murować** класть, строить.
- Musieć-muszę** (нѣм. **müssen**) долженствовать.
- Muska** (нѣм. **Mütze**) шапочка.
- Muścić** путать, обманывать.
- Mułny** обманчивый, ошибочный.
- Muśl: dobra m.** хорошее настроеніе, веселье.
- Muśliwiec** охотникъ.
- Muто** мыто, пошлина; награда, мзда.

Н.

- Na: na tysiąc** около тысячи.
- Na-** стар. и народ.==**naj-**.
- Nabawiać** причинять, надѣлывать.
- Nabiał** молочные скопы.
- Nabladnąć** слегка поблѣднѣть 32: м. б. **nabladło** не прошедшее время, а безчленный прикладокъ.

- Nabywać** приобрѣтать.
Naczynie сосудъ.
Nadaremnie даромъ, понапрасну.
Nader слишкомъ, чрезвычайно.
Nadnie Пул. пс. XLVIII, 1 (въ
 безмысленномъ мѣстѣ): надъ
 нее, на нее—*super eam*.
Nadobnie 35=хорошенько.
Nadobny красивый, изящный,
 пріятный.
Nadzieja надежда.
Naganie побранить, подвергнуть
 порицанію.
Nagły внезапный.
Najdować się находиться.
Nakład расходъ, издержки, изди-
 вленіе.
Nakszaft въ видѣ, на подобіе.
Należić найти.
Należec принадлежать; относить-
 ся, зависѣть; надлежать, при-
 личествовать.
Należyty принадлежащій; надле-
 жащій, должный.
Naliczyć насчитать, отсчитать.
Namałwiać стар.= шав- угова-
 ривать.
Namienić упомянуть; именовать,
 назначить.
Namiot наметъ, палатка, шатеръ.
Namysłem намѣренно, нарочно.
Naprawować поправлять, улуч-
 шать.
Narabiać наработывать; пользо-
 ваться чѣмъ, пускать въ ходъ.
Naród... стар. порода.
Naruszyć повредить, попортить.
- Narzekać** жаловаться, горевать.
Naski нашинскій, здѣшній; 74:
 про насъ.
Naśladowca послѣдователь, по-
 дражатель.
Następ наступленіе, напоръ;
 слѣдствие, по-.
Następca преемникъ.
Następować слѣдовать, наслѣ-
 довать.
Nastrzępić сплотивъ, завить, раз-
 украсить.
Natarczywość «нападливость»,
 «наступчивость», «напорли-
 вость»: стремительность.
Natemieście = *natychmiast* тот-
 часъ.
Natkać натыкать, напихать, на-
 чинить.
Natrzeć навязчивый человѣкъ, на-
 глецъ, нахаль.
Natrzeć натереть; напасть.
Nawała гряда; напоръ; обывн.
 буря, непогода.
Nawałność буря, непогода.
Nawalny стремительный, бурный.
Nawet даже.
Nawiedzić навѣстить.
Nawinać się попасться, встрѣ-
 титься.
Nawracać поворачивать, за-;
 обращать.
Nawstecz назадъ, обратно.
Nazajutrz на другой день.
Nazbyt слишкомъ, слишкомъ
 много.

Nażrzeć поглядѣть, заглянуть, замѣтить.

Nędza бѣда, бѣдность, нищета.

Nędzny жалкій, несчастный.

Nie мн. изнанка.

Nicht = **nikt**.

Niebezpieczność опасность.

Nieborak бѣднякъ, -яга.

Nieboszczyk покойникъ.

Nieboże бѣдняжка.

Niechaj пусть, пускай.

Niedbałość небрежность.

Niedołężny немощный, безсильный.

Niedoszły незрѣлый.

Niedroźnie непутеь, неразумно.

Niedźwiedz медвѣдь.

Niegda = -**dy** иногда, по временамъ; нѣкогда, въ нѣкоторое время, когда-нибудь 235.

Niekarny недисциплинованный, непослушный.

Nieludzkość жестокость; непривѣтливость, нелюбезность.

Niemal почти.

Nie masz = -**ma** нѣтъ.

Niemówię младенецъ.

Nienażrzeć ненавидѣть, презирать.

Nieomyślny непогрѣшимый; неизбѣжный.

Nieoparty «невыдержный»: а) невыносимый б) неодолимый.

Nieoszacowany неоцѣненный, неоцѣнимый.

Niepodobność = -**bieństwo** несходство; невѣроятность; невозможность.

Niepodobny непохожий; невѣроятный; невозможный.

Nierojęty непонятый; непонятный, непостижимый.

Nierokalany неоскверненный; безгрѣшный.

Nierówny = нѣм. **ungereimt**: нерюмованный; нескладный.

Nierząd безпорядокъ, безвластие; развращенность, распутство.

Niesłowny нетвердый въ словѣ, ненадежный.

Niestatek непостоянство.

Niestety увы.

Niestworny = **nieśw-** разногласный.

Nieuchronny неизбѣжный.

Nieuczczzenie непочтительность, неуваженіе, пренебреженіе.

Nieuzyty неумолимый.

Niewczas безвременье, неудобство.

Niewdzięczny неблагодарный; неприятный, противный, гадкій, грубый.

Niewiasta женщина (молодая).

Niewidomy невидимый; слѣпой.

Niewola неволя; принужденіе; притѣсненіе.

Niewymowny несказанный, неизреченный.

Niewytrwały нестерпимый, невыносимый.

Nikczemny негодный, презрѣн-

- ный, низкій; ничтожный, пустой.
- Niniejszy нынѣшній, теперешній.
- Niszczyć уничтожаться, гибнуть, пропадать.
- Nit нѣм. Niete заклѣпка.
- Niż чѣмъ; прежде чѣмъ.
- Nizli чѣмъ; 16, 55 не даетъ смысла (м. б. нужно читать *niezły*).
- Noga: przepuścić kogo przez nogę = *podstawić komu nogę*.
- Nogat Ногать — рукавъ Вислы, при вѣздѣ въ который судовщики производили шуточное посвященіе новичковъ.
- Nogawica штанина: *tibialium pars imum pedem tegens*.
- Nominat номинать: назначенный, произведенный.
- Nucić пѣть.
- Nurt стремя, стержень, главное теченіе.
- О.**
- Obaczyć увидать, замѣтить;—*się* хватиться.
- Obciążliwy тягостный, докучный.
- Obsować сообщаться, имѣть общеніе.
- Obsу чужой.
- Obegnać обѣжать, окружить.
- Obegrzec się оглянуться; обратитъ вниманіе, принять въ расчетъ.
- Obelga оскорбленіе, позоръ.
- Oberster нѣм. Oberster, Oberst начальникъ, полковникъ.
- Obfity = *opłw-*.
- Obicie лат. *tapetes*: ковры, обои.
- Obietnica жертва; обѣтъ, обѣщаніе.
- Obłąkać się заблудиться.
- Obłądność заблужденіе.
- Oblicze лицо.
- Obliczność лицо; наличность, присутствіе.
- Obłowić się «обохотиться» — набрать добычи, настрѣлять.
- Obłubienica обрученная, помолвленная, невѣста.
- Obłuda обманъ.
- Obmawiać оговаривать, клепать.
- Obmowa оговоръ, клевета.
- Oboга скотный дворъ.
- Obóz лагерь, станъ.
- Obradzać жаровать, напложать.
- Obraz образъ, картина.
- Obrażać обижать, оскорблять.
- Obrok кормъ, пища.
- Obrus скатерть.
- Obrząd учрежденіе, установленіе; вм. завѣтъ пс. XLIX, 17.
- Obrzydły противный, мерзкій, отвратительный.
- Obryzum, ob- великанъ.
- Obskoczyć обскакать; окружить.
- Obtoczyć окружить.
- Obyczaj обычай; способъ, образъ.
- Obywatel обыватель, житель; гражданинъ.
- Ochędzojny опрятный, нарядный.

- Ochędóstwo украшеніе, уборъ.
 Ochłoda прохлада, -женіе; утѣха, по-.
 Ochota охота, желаніе; веселье, радость, забава.
 Ochotny охочій, расположенный, доброхотный; бодрый, веселый.
 Ochrypіeć охрипнуть.
 Ochroniać (-паѣ), стран. 96= исключать.
 Ochyda отвращеніе; podawać w -dę чернить.
 Ochypać się окунуться.
 Ociegać обтирать; — się тереться, касаться, затрогивать.
 Ocknąć się придти въ себя, проснуться.
 Oczekiwać ожидать.
 Odbić отбить; побить, отколотить.
 Odbieżeć убѣжать, покинуть, бросить.
 Odchłań пропасть, бездна.
 Odciać-odetnąć отрубить.
 Oddać... повѣнчать.
 Odeście стар. уходъ.
 Odejnować się отбиваться, обороняться.
 Odłączyć отлучить, разлучить, отдѣлить.
 Odmiana перемѣна.
 Odmiot отверженіе, отказъ.
 Odnieść отвести; унести; получить, перенести.
 Odpowiadać отвѣчать.
 Odprowa отправка, отсылка; отдѣлка, окончаніе.
 Odrzucić отпривить; справить, устроить.
 Odrzucić отпустить; простить, извинить.
 Odrażać отражать, отгонять; отвращать.
 Odrażenie отвращеніе.
 Odrodzić się выродиться.
 Odrzutek отбросокъ; отверженецъ.
 Odsadzać отсаживать, отлучать, отнимать (отъ груди).
 Odwetować вознаграждать, отплатить.
 Odwłoka проволочка, замедленіе.
 Ofertorzya приношеніе, жертва.
 Ofiara (-е-) жертва, жертвоприношеніе.
 Ofiarować (-е-) приносить въ жертву; посвящать, подносить; предлагать; — się посвящаться; предлагать свои услуги.
 Ogarnąć обхватить, обнять, объять.
 Ogarz (-r) гончая.
 Ognąć się см. obegnać.
 Ogon хвостъ.
 Ogończyk названіе герба.
 Ogród садъ.
 Ohyda = och-.
 Ojczyzna отчина, наслѣдье; отчина, отечество, родина.
 Okazały видный, величественный, великолѣпный.
 Okazywać (-у-) показывать, проявлять; оказывать; выставлять.
 Okoliczny окрестный.

- Okreśt судно, корабль.
Okropny ужасный.
Okrutny жестокий; ужасный; громадный.
Olej (лат. oleum) масло (растительное).
Oliwa олива, маслина; деревянное масло.
Omanić обмануть.
Omierzły (rz=рз) противный.
Omieszkąć пропустить, у-, прозввать.
Omożliwienie 233: извинение, оправдание.
Omudzić упустить, не исполнить.
Omyłać обманывать.
Omylić się обмануться, ошибиться.
Omyłka ошибка.
Omylny ошибочный; ненадежный.
Opędy намедни, на дняхъ.
Opże—opże то—то.
Opadać опадать, у-; на-, бросаться.
Oprak наоборотъ.
Orapować завладѣть.
Opat аббатъ, игумень.
Opatrować снабжать, обставлять, охранять.
Opatrzność присмотръ, попечение; Промысль (Божій).
Opatrzyć (сравн. нѣм. versehen) снабдить, обставить; охранить.
Orczowacz старинное написание вм. obsować.
Orłacić отплатить.
Orłwity, obf- обильный.
- Oroka скала, утесъ.
Opowiadać рассказывать; возвѣщать, провозглашать, объявлять.
Oprawiаć оправлять, устраивать; ходить, заботиться, пещись.
Opowiedzieć см. opowiadać.
Orpses (лат. obsessus, нѣм. besessen) бѣсноватый.
Opuszczać опускать, с-; оставлять, покидать.
Oraz вмѣстѣ, въ то же время.
Ornat (лат. ornatus, нѣм. Ornat) облачение.
Orszak свита, конвой; толпа.
Ort монета: $\frac{1}{8}$ талера (около двугривеннаго).
Osada заселение.
Osadzić обсадить; снабдить, занять.
Osęka суковатое, кривое дерево; багоръ.
Osiać obсохнуть; очутиться на сушѣ, сѣсть (на мель, на камень).
Osieść осѣсть; обвалиться; занять, завладѣть.
Osobie } особо, отдѣльно,
Osobnie } врознь.
Osobliwy } особенный, отличный;
Osobny } выдающийся.
Ostać остаться; устоять.
Ostateczni вм. -ny 39 послѣдній, крайній, рѣшительный.
Ostatni послѣдній, крайній.
Ostroga шпора.
Ostry острый; строгій, суровый.

Oszczep копьё, дротикъ.
 Oszukać обмануть.
 Oszust обманщикъ.
 Osuć осу́пать.
 Otemuj Флор. ис. CXL, 9: описка
 вм. -jmuј къ otejmować (od-)
 отнимать.
 Oto вотъ.
 Otoczyć окружить.
 Otrącać ударяться.
 Otrzeć się близко подойти.
 Otucha надежда, чаяніе.
 Otwór отверстие; otworem откры-
 то, настезь.
 Otrzymać (срв. нѣм. erhalten)
 получить.
 Otyły тучный.
 Owa вотъ.
 (owad (оводъ) насѣкомое.
 Owdzie тамъ.
 Owo вотъ.
 Owoc плодъ, фруктъ.
 Owszejki, -eki совсѣмъ, совер-
 шенно.
 Owszem совсѣмъ; даже; конеч-
 но, разумѣется.
 Ozdoba украшеніе; красота.
 Ozdobić украсить, убрать.
 Ozionać дохнуть; wilk go ozionał
 (повѣрие) «одѣвниль», на-
 пустиль столбнякъ.
 Oznajmić дать знать, объявить.
 Ów, owa, owo тотъ.

Р.

Rachniący = -па-
 Pachołek парень; слуга.

Pacierz (pater noster) отче нашъ;
 молитва вообще.
 Pagórek пригорокъ, холмъ.
 Paisz (съ sz или съ ź) неболь-
 шой щить.
 Pałac (ит. palazzo) дворецъ.
 Pałać палить, жечь; пылать, го-
 рѣть.
 Pani госпожа, барыня.
 Panna барышня; дѣва, дѣвица;=
 panna służąca служанка, гор-
 ничная.
 Panostwo оруженосцы, воины.
 Panosza баринъ, вельможа; ба-
 ричъ, барчукъ; оруженосецъ,
 пажъ.
 Panoszyć дѣлать баринномъ, воз-
 вышать, обогащать.
 Panować господствовать, вла-
 ствовать.
 Papiestwo папство, папизмъ,
 латинство.
 Papież папа (римскій).
 Para паръ.
 Parać się заниматься.
 Parantela родство.
 Parchaty паршивый.
 Pas поясъ.
 Pasamon, -an позументъ, галунъ.
 Pasiерб пасынокъ.
 Pastewnik пастбище.
 Pastuch и -cha (обыкн. pasterz)
 пастухъ.
 Pasza паства, пастбище; кормъ.
 Paszczeka, =-ę- пасть.
 Patrzyć смотрѣть; наблюдать,

- слѣдить; имѣть въ виду, мѣ-
тить; заниматься.
- Raznogieć ноготь; коготь.
- Rchnąć пихнуть, толкнуть.
- Rchnąć=rch-.
- Pełnić: р. *za zdrowie выпивать
за здоровье.
- Pełny: pełna (т. е. czasa) за-
здравный кубокъ.
- Perfomować= -fu- надушить.
- Petarda петарда, взрывной сна-
рядъ.
- Pewny вѣрный, надежный, не-
сомнѣнный.
- Pędzić гнать.
- Pętać вязать, заковывать; при-
вязывать, приковывать.
- Pęć=рwаć.
- Ph- = f-.
- Phalić=fa- вмѣсто chwa-.
- Piec, -ci печь, печка.
- Pieczka забота, вниманіе.
- Pieczenie жаркое.
- Pieczołowanie попеченіе.
- Piekło адъ.
- Pielgrzym пилигримъ, паломникъ,
странникъ, путникъ.
- Pielgrzymować «пилигримить» —
паломничать, странствовать.
- Pielucha пеленка.
- Pień: w р. (siec) до конца, безъ
остатка.
- Pieniądz монета; -dze деньги.
- Pierzchać бѣжать, разбѣгаться,
обращаться въ бѣгство.
- Pierzchliwy «бѣгливый»=трус-
ливый, пугливый.
- Pieszek пѣшка.
- Piękny красивый.
- Piętro ступень; этажъ; z piętra
свысока.
- Pilnować присматривать, наблю-
дать, беречь, стеречь; привле-
жать.
- Pilny внимательный, старатель-
ный, прилежный.
- Pisany писанный; расписанный,
пестрый.
- Pisarz стар. писарь, секретарь;
писатель.
- Pismo письмо, грамота; писаніе,
сочиненіе.
- Piekł, род. piekła стар.=piekło.
- Plac (нѣм. Platz) мѣсто, пло-
щадь; обыкн. мѣсто состяза-
нія или битвы,—na plac pieść
рисковать, жертвовать.
- Płacić платить; имѣть цѣну;
входить въ расчетъ, быть
затронутымъ.
- Plaga (лат. plaga ударъ, несча-
стіе) ударъ; казнь, кара (не-
бесная).
- Plama «замарка»: пятно.
- Płaski плоскій.
- Płat лоскутъ, заплата.
- Płeć полъ (sexus).
- Płochy боязливый, пугливый;
вѣтренный.
- Płodny плодovitый, плодонос-
ный.
- Płondrować (нѣм. plündern) гра-
бить.
- Płonka дичокъ.

- Płonny** дикій, лѣсной; пустой.
Plotka болтунъ, -нья, сплетникъ, -ница.
Plotki сплетни.
Płowy половой, соловой, блѣдно-желтый, желтоватый.
Płodry шаровары.
Plugawic осквернять.
Plugawy нечистый, скверный, поганый.
Pluto (?): do **Pluta** д. б. вмѣсто do -топа, а это вм. do **czarta** къ чорту, чортъ побери.
Pluty ненастье.
Płuzyc процвѣтать, успѣвать.
Płynac плыть; течь; простекать, происходить.
Ро: ро nas за насъ, съ нами; ро tém въ этомъ.
Robicie покрывка.
Robozny набожный, благочестивый.
Robudzić Флор. CV, 8=irritare раздражить, возстановить.
Pochędożyc прибрать, вычистить.
Pochlebstwo лесть.
Pochodnia факель.
Pochować похоронить.
Pochutnywać топорщиться, ломаться.
Pochyba промахъ, ошибка.
Pociąć срубить.
Pociągać притягивать, привлекать, увлекать.
Pociągnąć потянуть, при-, привлечь.
Pociecha утѣшеніе, удовольствие.
- Poczcic** почтить; Соф. б., Тов. VII, 10: попочивать, попросить, пригласить.
Poczcliwość стар. почтеніе, почетъ; честность, добросовѣстность.
Poczcіwy (-ęc-) почетный, почтенный, честный, порядочный.
Poczet число, численность.
Poczuć почувствовать, замѣтить.
Poczynać: р. sobie поступать, вести себя.
Podawać подавать; передавать; сообщать, повѣствовать; сдавать.
Podatek подать.
Podszrzany вм. -żrzany=—jrzany.
Podjezdek лошаденка.
Podkanclerzy подканцлерій, вице-канцлеръ.
Podług вдоль, по Флор. CXL, 9; смотря, по мѣрѣ.
Podobać się нравиться.
Podobienstwo подобіе, сходство; вѣроятность, возможность.
Podobny подобный, похожий; удобный, подходящій; вѣроятный; красивый.
Podobno вѣроятно, должно быть.
Podsieść подсѣсть; пересѣсть, сѣсть выше, отобрать первенство.
Podskuć обципать.
Podszaićować się подкопаться, заложить мину.
Podwika вуаль.

- Podwój косякъ (postis).
Podwyszenie (-ż-) возношеніе,
поднятіе.
Podziękować поблагодарить.
Podziwienie удивленіе.
Pogańbić стар. опозорить.
Poganić побранить, осудить.
Pogarda презрѣніе.
Pogodny ясный, ведряный; спо-
койный, тихій; благопріятный,
удобный.
Pogrzeb погребеніе, похороны.
Pohamować (нѣм. hemmen тор-
мозить) остановать, удержать,
укротить.
Pojednać согласовать, прими-
рить.
Pokaźnienie стар. наставленіе.
Pokładać укладывать.
Poklekać стать на колѣни.
Pokoга смиреніе.
Pokolenie поколѣніе, потомство.
Pokój покой; обыкн. мирь.
Pokuta покаяніе.
Połarić схватить, поймать.
Połeć полотокъ, окорокъ.
Polecać поручать.
Polewka похлебка.
Połknać проглотить.
Polon (полурусское) вм. płon до-
быча: м. б. нужно -ł-.
Polować охотиться.
Pomazać помазать; смазать, сте-
реть.
Pomieszkanie пребываніе, про-
бытіе.
Pomknąć się подвинуться, вы-
двинуться.
Pomnik памятникъ; wydanie
pomnikowe—юбилейное изда-
ніе.
Pomsta месть.
Ponagować испортить, сдѣлать
упрямымъ.
Ponieważ потому что.
Poradać się треснуть, лопнуть.
Porędlivy стремительный; за-
пальчивый, вспыльчивый.
Poriegać подтверждать.
Porzósć пепель.
Porzís роспись, списокъ; наборъ;
смотри.
Porzasać стоять, цѣпиться, быть
въ ходу.
Porzawić się поправиться, опра-
виться.
Porzóżnować попраздничать, по-
гулять.
Porada совѣтъ.
Poradny совѣтчикъ.
Poranek утро.
Porobić подѣлать; преодолѣть,
побѣдить.
Port портъ, гавань; перен. убѣ-
жище.
Poruszycь сдвинуть, привести въ
движеніе; взволновать; — się
заколебаться.
Porwać схватить;—się вскочить;
czartu porwano къ чорту.
Porzucić бросить.
Posag приданое.
Pościnać переказнить.

- Posel посоль; депутатъ.
Posiadać пересѣдать (садиться выше); поселяться; захватывать; владѣть.
Posiłek подкрѣпленіе.
Poskoczyć скочить, прыгнуть; броситься, пуститься.
Pośladek задъ.
Pośliznąć się поскользнуться.
Poślubić обѣщать.
Posługa услуга.
Pospolicie обыкновенно.
Pospolity общій, общественный; обыкновенный, простой; простонародный; gzez spopolita, переводъ лат. respublica государство; spopolita вм. р. gzez обыкновенное дѣло.
Pospołu вмѣстѣ.
Postać станъ, фигура.
Postanowienie постановленіе, учрежденіе, устройство, порядки.
Postaw кусокъ, штука (сукна).
Postawa осанка, внѣшность, видъ.
Postępek движеніе, успѣхъ; поступокъ; поведеніе; способъ.
Postrach перепугъ, ужасъ, страхъ; угроза.
Potrzeć замѣтить.
Postyla (нѣм. Postille, лат. postilla) собраніе проповѣдей.
Poświadczać подтврждать.
Poświęcić посвящать, о-.
Pozszczęścić się посчастливиться.
- Poszczwać погнаться (за звѣремъ съ собаками); szczwać травить.
Poszlakowanie выслѣживаніе, преслѣдованіе.
Potajemnie тайно.
Potargnąć порвать, разорвать.
Potcie=pocz-: poczta почтеніе, почеть.
Potemu по тому, соотвѣтственно.
Potęga сила; могущество.
Potępić осудить.
Potężny могущественный.
Pothle вм. -dle (погрѣшность).
Potkać się встрѣтиться, сразиться: potka=нѣм. das Treffen встрѣча, стычка.
Potnę см. росяć.
Potoczny случайный, посторонній; обыкновенный, простой.
Potoczność проворство, бѣглость; приключеніе, происшествіе.
Potok потокъ, ручей.
Potracić потерять.
Potrawa кушанье, блюдо.
Potrzeba надобность, нужда; бѣда; надобность; дѣло, стычка.
Potwornie ложно, лживо, по клеветѣ.
Potwarz клевета.
Potwarzyć оклеветать.
Potycz тенѣта.
Potykać się встрѣчаться, сражаться.
Powadzić поссорить.

- Poważać się отваживаться, осмѣ-
 ливаться.
 Poważny важный, величествен-
 ный; серьёзный.
 Powieść повѣствованіе, рассказъ,
 повѣсть.
 Powieść się удаться.
 Powietrze воздухъ; повѣтріе,
 морь.
 Powinowacstwo стар. повинность,
 обязанность; обыкн. свойствó.
 Powinny должный, обязанный;
 должный, обязательный; свой-
 ственникъ.
 Powołać позвать, при-
 Powolny медленный, тихій; уступ-
 чивый; покорный; deszcz ro-
 wolny Пул. пс. LXVIII, 10
 передаетъ pluvia voluntaria.
 Powózник возница, возчикъ, ку-
 черь.
 Powódz наводненіе.
 Powóz веревка.
 Powściągliwy умѣренный, воз-
 держный.
 Powszechny всеобщій.
 Powszednie дѣлаться ежеднев-
 нымъ, обыкновеннымъ, пош-
 лѣть.
 Pozdrowieństwo Пул. пс. XXII,
 2: спасеніе (salus).
 Rozew судебная повѣстка, обви-
 нительный актъ.
 Rozóg видъ, зрѣлице.
 Rozwolić позволить; согласиться;
 Соф. б., III Ц. XXI, 15: усту-
 пить, угодить, сдѣлать угодное.
 Rozywać призывать къ суду,
 обвинять.
 Rożądać пожелать; попросить.
 Rożądliwość алчность, жадность,
 вожделѣніе, похоть, похотли-
 вость.
 Rożegnanie благословеніе; про-
 щаніе.
 Rozytek польза.
 Rożywienie прокормленіе, пропи-
 таніе.
 Rółъ поль, половина.
 Rółhak бомбарда (родъ пушки).
 Rólkufek полкадки, кадушка.
 Róty до тѣхъ поръ.
 Praca трудъ, работа.
 Pracowity трудолюбивый.
 Pragnąć жаждать.
 Praktyka практика; случай; пред-
 сказаніе; происки, интрига.
 Prałat прелать, важная духов-
 ная особа.
 Prawić говорить; prawić моль,
 дескать.
 Prawie какъ разъ; совсѣмъ; по-
 чти.
 Prawnie законно; по закону.
 Prawo право; законъ.
 Prawy правый; невиновный; на-
 стоящій.
 Prądowina упавшія въ воду де-
 ревя: prąd теченіе.
 Pręcz прочь.
 Prędkі быстрый, проворный.
 Pręt пруть, -икъ, лоза.
 Prokny прочій, остальной.
 Promień лучъ.

- Pronga (нѣм. Pranger) позор-
ный столбъ.
- Prorozec знамя.
- Prosty прямой; простой.
- Prowent прибыжокъ, доходъ.
- Próć пороть; рвать; 3б: проби-
ваться, расти.
- Próćz кромбъ.
- Próżny порожній, пустой; тщет-
ный, суетный.
- Próżnować лѣниться, шлѣться
безъ дѣла.
- Prze 1) пере-, 2) про-, 3) че-
резъ; prze Bóg ради Бога.
- Przebaczyć простить.
- Przebrać się 1) переодѣться;
одѣться; 2) исчерпаться.
- Przebrany отборный.
- Przechyła (-e-: mędek, Nase-
weisz) прилипчивый, навязчи-
вый, нахаль.
- Przeciw противъ; относительно.
- Przeciwić się противиться; со-
ревновать.
- Przeciwienieństwo сопротивление;
противорѣчіе.
- Przedarować задобрить подарка-
ми, подкупить.
- Przedsię все-таки.
- Przedsięwzięcie предпріятіе.
- Przekinać się перебѣжать, пе-
рейти, передаться.
- Przekupić перекупить; подку-
пить.
- Przeładować перегрузить, слиш-
комъ нагрузить; пересолить,
утрировать.
- Przelewек проливаніе; nie -wki.
не шутка, дѣло плохо.
- Przełożyć переложить; предпо-
честь; поставить во главѣ.
- Przełożenieństwo начальствованіе;
начальство.
- Przemrzeć сильно проголодать-
ся—przemarły жадный.
- Przemierzły (rz==rz) отврати-
тельный.
- Przemysł промыселъ; ловкость.
- Przemysłny ловкій, изобрѣта-
тельный.
- Przenająć подкупить.
- Przenosić: prz. kogo okiem смо-
трѣть свысока, презирать.
- Przepatrować просматривать,
раз-, пере-.
- Przeromnieć забыть.
- Przerowieść изреченіе.
- Przpraszać просить прощенія,
виниться.
- Przeruszczać допускать, по-.
- Przerobić переработать, передѣ-
лать.
- Przerzec промолвить, заговорить;
предсказать; оказать прежде:
przerzeczony вышепоманутый.
- Prześcieradło простыня.
- Przestawać na czém довольство-
ваться, удовлетворяться; со-
глашаться.
- Przestrach испугъ, страхъ.
- Przestroga предостереженіе.
- Przestronny пространный, про-
сторный, свободный.

- Przestrzegać предостерегать, предупреждать; хранить, блюсти; *przestrz. się* одумываться.
- Przestrzeń пространство, просторъ.
- Przestrzeńszy сравн. степ. къ *przestronny* просторный.
- Przeszkadzać препятствовать.
- Przewabić переманить.
- Przeważny имѣющій перевѣсъ, превышающій, превосмогающій, важнѣйшій.
- Przewodnia путеводительство; -ница.
- Przewodzić предводительствовать, начальствовать; верховодить.
- Przewracać переворачивать, опрокидывать.
- Przez 1) черезъ; въ продолженіе, 2) безъ.
- Przezwiarstwo стар. лжевѣріе.
- Przezwiŝko прозвище.
- Przęczka пряжка; ро -ке въ мѣру.
- Przód, przodek передъ; преимущество.
- Przybytek жилище, обитель.
- Przychodzień пришлецъ.
- Przychylić się наклониться, сдл.
- Przychylny приверженный, сторонникъ.
- Przyczyniać прибавлять; — się прибавляться, прибывать; помогать, принимать участие.
- Przydać się случиться; пригодиться.
- Przydatny подходящій, годный, полезный.
- Przydybać подкараулить, подстеречь; застать.
- Przyganiać порицать.
- Przygarnąć загрести, захватить, принять.
- Przygoda случай, приключеніе.
- Przygodnie случайно.
- Przygodny случайный, могущій случиться, непредвидѣнный.
- Przyjednać присоединить.
- Przyjemca Флор. пс. III, 3 — лат. *susceptor* приематель, приемщикъ, заступникъ.
- Przykazanie приказаніе; заповѣдь.
- Przykład примѣръ.
- Przyklęknąć согнуть колѣни, стать на колѣни.
- Przykopa= -кор окопъ, ровъ, траншея.
- Przykwaŝać кроить.
- Przykry крутой; тяжкій.
- Przyłączyć присоединить.
- Przyłbica шлемъ.
- Przymawiać намекать; дѣлать выговоръ, бранить, язвить.
- Przymierze союзъ.
- Przymówka выговоръ, порицаніе.
- Przymus принужденіе.
- Przypadać припадать; случиться.
- Przypadek случай.
- Przypatrzeć się присмотрѣться.
- Przypędzić пригнать; принудить.
- Przyprawiać придѣлывать, готовить.

Przyprowadzić проводить, доставить.

Przypuścić допустить.

Przyrodzenie природа; природное свойство.

Przyrzekać обѣщать, обязывать-ся.

Przyrzęczyć привязать, присоединить.

Przyście приходъ, прибытіе.

Przysłowie пословица, поговорка.

Przysmak лакомство.

Przystawać=przebywać.

Przystojność приличіе.

Przyszły будущій.

Przytoczyć привести, указать.

Przytrzeć притереть; — rogów сломить рога, побавить спеси.

Przywitać привѣтствовать.

Przywoity свойственный; приличный, должный.

Przyzwolić согласиться.

Psować портить.

Pstrosiу пестрота, пестрыя пятна, украшеніе.

Pstryknać д. б. махнуть, нале-тѣть.

Ptak птица.

Ptastwo соб. птицы.

Ptaszek птичка.

Ptaszy птицій.

Publika общественное благо, общественная польза.

Puck (Putzig) городъ въ восточной Пруссіи, на Балтійскомъ морѣ.

Puklerz щить.

Puł=роі съ ó.

Pustka пустырь, пустошь; -tki пустота.

Pusty пустой; легкомысленный, рѣзвый.

Puszcza пустошь, пустыня; пу-ща, лѣсъ.

Puzan труба, тромбонъ.

Pwa стар. надежда.

Pwać надѣяться.

Pycha гордость, чванство.

Pyszny гордый; кичливый.

Pytać спрашивать.

R.

Rachować (нѣм. rechnen) счита-ть.

Raczéj лучше, скорѣе.

Raczyć изволить, благоволить.

Rada (нѣм. Rath) совѣтъ; со-вѣтникъ.

Radny 22: «совѣтний», думный стар.—rap radny совѣтникъ, сенаторъ.

Radzca совѣтникъ.

Radzić совѣтовать; совѣтоваться; заботиться.

Rafa рифъ, подводная скала.

Rańtuch большой платокъ, шаль.

Raptem (лат. raptim) вдругъ, внезапно; наскоро.

Rata! караулъ! Срв. ratować.

Ratować (нѣм. retten) спасать.

Ratunek (нѣм. Rettung) спасе-неніе, помощь.

- Raz ударъ; разъ; со raz всякій разъ, все; w świeżym razie подъ свѣжимъ впечатлѣніемъ.
Razzy быстрый.
Reces (лат. recessus) отсрочка, отлагательство.
Regał органная труба, органъ.
Regimentarstwo начальство, предводительство.
Rej (нѣм. Reigen) хороводъ.
Reja рея, райна (перекладина у мачты).
Repo област. вм. гапо.
Respekt (лат. respectus) почтене, уваженіе; tym respektem въ уваженіе того, вслѣдствіе того.
Reka: od ręki небрежно, какъ-нибудь.
Robak червь.
Robić работать.
Robocizna барщина.
Roch тура (шахматная фигура).
Rodzaj родъ, порода.
Rodzina семейство.
Rok годъ.
Rokosz междоусобіе, возстаніе, бунтъ.
Rokować разсуждать, толковать, вести переговоры.
Rola папня.
Ros==roz-
Roszt (нѣм. Rost) протявень, сковорода.
Rota (нѣм. Rotte) рота, отрядъ, полкъ.
Rotman лоцманъ.
Botuła небольшое стихотвореніе (mniejsza elegia).
Rozerwanie разрывъ, раздоръ.
Rozgadzać: rozgadza Пул. пс. LXVIII, 15 или вм. -gra-, по -лат. discernit (Nehring Psalt. Flor., 63, 6), или= чеш. rozhází разбрасываетъ.
Roziewić== -zz-, -zdz- разинуть.
Rozkazanie } приказаніе, при-
Rozkazowanie } казъ, повелѣніе.
Rozkosz наслажденіе.
Rozkoszny сладострастный; нѣжный; роскошный, упоительный, прелестный, великолѣпный.
Rozkwilić привести въ слезы, огорчить, растрогать.
Rozłożysty раскидистый, широкий.
Rozmaity различный, разнообразный.
Rozmawiać говорить (съ кѣмъ); — się разговаривать (другъ съ другомъ).
Rozmłówać się полюбить, привязаться.
Rozmowa разговоръ; препирательство.
Rozmowca собесѣдникъ.
Rozniecać разгнѣтать, разжигать.
Rozpacz отчаяніе.
Rozprawiać говорить, разсуждать; распорядиться, устраивать.
Rozprościć выпрямить.
Rozproszycъ рассѣять, рассыпать.

- Rozprsta распущенность, раз-
вратъ.
- Rozruch движеніе, тревога; дви-
женіе, мятежь.
- Rozrzućność мотовство.
- Rozsądek рассудокъ; стар. рѣ-
шеніе, приговоръ.
- Rozsiad накрытая сѣть, наметъ,
шатерь.
- Roztargnąć расторгнуть, разо-
рвать; разсѣять, развлечь.
- Roztargować=gnąć?: rostargu-
ny Флор. II, 3 можетъ быть
опиской вм. -пуны.
- Rozterk несогласіе, раздоръ.
- Roztrącić разбить.
- Roztrzegnąć (-yg-) рѣшить.
- Rozważyć взвѣсить.
- Rożen вертелъ.
- Równać ровнять; сравнивать.
- Równianka букетъ.
- Ruchać się двигаться.
- Rucho платье.
- Ruin обломки, мусоръ.
- Rupać рухнуть, обвалиться,
упасть.
- Rupieci рухлядь, позитки.
- Rusz стар.=ruszenie, ruch дви-
женіе, движка, подвиганіе.
- Ruszać двигать; трогать.
- Rychło быстро, поспѣшно, про-
ворно, скоро.
- Rycierz—обыкн. -cegz рыцарь.
- Rym (нѣм. Reim) рима.
- Ruppa (нѣм. Rinne) водосточ-
ный желобъ.
- Ruś рысь (lupa), ветаръ и барсъ,
пантера.
- Rzazać Гнѣзн. прощ. рвать.
- Rząd рядъ; порядокъ; управле-
ніе, правительство; сбруа.
- Rządzić править, распоряжаться;
—się руководствоваться, по-
ступать, вести себя.
- Rządźczyні стар.= -на прави-
тельница: 22 = каштелянна,
губернаторша.
- Rzecz вещь; тема, предметъ;
стар. рѣчь, слово.
- Rzeczywisty дѣйствительный, на-
стоящій.
- Rzecznik ораторъ, витія.
- Rzekać крило кричать: каркать,
квакать.
- Rzesza толпа.
- Rzewny плачевный, горестный,
трогательный.
- Rzeźwi= -wu рѣзвый, бодрый,
проворный.
- Rzwać рѣзнуть.
- Rzkoно будто бы.
- Rzusać бросать.
- Rzyć задница.

S

- Sadno садно, растертое мѣсто.
- Sadowić się усаживаться.
- Sadzenie инкрустація.
- Sajdak сайдакъ, саадакъ: лукъ
съ колчаномъ и стрѣлами; кол-
чанъ.
- Sam (стар. sam = sám) самъ;
одинъ (solus).

- Sam стар. (sám = sām) сюда, здѣсь.
- Sambor городъ въ Галиціи, на Днѣстрѣ, къ юго-западу отъ Львова.
- Samsiad стар. вм. są-: sām почти=są.
- Sarna козуля (*capreolus*).
- Schodzić... доставать, хватать.
- Schorzec захворать, заболѣть.
- Schraniac się прятаться, скрываться.
- Schylać się наклоняться.
- Ściąć-zetnę срубить; казнить.
- Ście стар. ходъ.
- Ścierać się стираться, тереться; драться, сражаться.
- Ścieżka (пишутъ и -sz-) тропинка.
- Ścinać рубить; казнить.
- Se см. ze.
- Serdak зипунъ, сермяга, кафтанъ.
- Seszli są Флор. пс. LXIII, 6— по-лат. defecerunt ослабли.
- Sędziwy=szę-, sze- сѣдой.
- Sęп коршунъ.
- Sfora=sw- свора; перен. единеніе, согласіе, союзъ.
- Shoǳować подчинить себѣ, покорить.
- Sidło силокъ.
- Siec сѣчь, рубить; казнить.
- Siedziany родной: отъ siedza мѣсто поселенія, мѣсто жительства.
- Sielanka идиллія.
- Sieć сѣнь, кровъ—Соф. б., III Ц., XXI, 1 передаетъ palatium дворецъ.
- Siersć шерсть.
- Sięgać протягивать руку, доставать.
- Siła сила; много.
- Skarb сокровище; казна.
- Skarga жалоба.
- Skarżyć, sk. się жаловаться.
- Skazić погубить.
- Sklep сводъ; склепъ; лавка.
- Skon конецъ, смерть.
- Skor баранъ (кладенный).
- Skopiec= -ek 1) баранокъ, баранчикъ 2) пайка, подойникъ.
- Skogo скоро; какъ только.
- Skosztować попробовать, извѣдать;—się испробовать другъ друга, перевѣдаться.
- Skóra шкура.
- Skra=iskra.
- Skromny 1) скромный, умѣренный; 2) скоромный, жирный.
- Skroń високъ.
- Skrzydło крыло.
- Skrzynia сундукъ, ящикъ.
- Skurczyć się скорчиться.
- Skutek дѣло, дѣйствительность.
- Skuść, skubać щипать.
- Skwarzyć жарить; 8—растопить, расплавлять.
- Skwierk пискъ, вошь.
- Skwirkliwy (skwie-) пискливый, жалкій.
- Słać 1) слать, посылать 2) стлать,

- sternere → sl. gniazdo вить гнѣздо.
- Slak (пишуть и sz-) дорога:
- Śliczny красивый.
- Ślizać się скользить; 30, ст. 16— изворачиваться.
- Ślub обѣтъ (votum).
- Ślubić сов., -ować несов. обѣщать.
- Słuch слухъ; слуховое отвер-стие.
- Słuszny приличный, достаточ-ный; słuszna = sl. rzecz.
- Słutowanie сожалѣние, милость.
- Służba служба; прислуга; при-боръ, посуда, сервизъ.
- Służyć... годиться, подходить; sl. ku Polsce принадлежать къ Польшѣ.
- Smaczny вкусный.
- Smak (нѣм. Geschmack) вкусъ.
- Smakować (нѣм. schmecken) быть вкуснымъ, нравиться.
- Smalec, szmalc, szmelc (нѣм. Schmelz) эмаль.
- Smętek печаль.
- Smierny смиренный (слѣпый).
- Smok змѣй, драконъ.
- Smutek печаль.
- Smutny печальный.
- Snadny легкій, нетрудный.
- Snadź пожалуй, должно быть.
- Sniadanie завтракъ.
- Sobie: o sobie особо, порознь.
- Sobkowstwo своекорыстие, эго-измъ.
- Soczniца поѣмный, заливной бе-регъ.
- Sof (-a2): д. б. мудрецъ, книж-никъ, изъ греч. σοφός; или м. б. вмѣсто softa мусульман-скій семинаристъ, богословъ.
- Sogom (руссизмъ) = згом.
- Sowiły двойной; обильный.
- Sparzyć обжечь, обварить.
- Spełnić выпить за здоровье, вы-пить съ вѣмъ.
- Spieniężyć обратить въ деньги.
- Spieszny спѣшный, по-, скорый; Пул. LXVIII, 20 = Флор. успѣшный: prosper.
- Spiknąć się составить заговоръ, сговориться.
- Spiśek 1) списокъ 2) заговоръ.
- Spisować, -уwać переписывать, дѣлать роспись, составлять списокъ.
- Śpizaḡny ключникъ.
- Spodziewać się надѣяться, ожи-дать.
- Spoić соединить, связать.
- Społecznie сообща.
- Społu вмѣстѣ.
- Społnie вмѣстѣ; взаимно.
- Społny общій, взаимный.
- Sprogo споро, въ значительномъ количествѣ; быстро.
- Sposobić приготовить; снабдить.
- Sposób способъ, образъ, приемъ.
- Sprawa дѣло, дѣйствіе.
- Sprawić направить (dirigere); оправдать (justificare); совер-шить, сдѣлать.

- Sprawować несов. в. къ sprawić
совершать, производить, при-
чинять, обрабатывать; — się
руководствоваться; дѣйстви-
тельно; давать отчетъ, отвѣчать.
- Sprofanować (profanare) осквер-
нить.
- Sprośność гадость, безобразіе;
нелѣпность.
- Sprośny грязный, гадкій, грубый;
— на 65 подразум. gzesz.
- Sprostać одолѣть, выдержать, ока-
заться въ силахъ, справиться-
ся.
- Sprzeciwny == przę-
Sprzęża упража.
- Sprężyna пружина.
- Sprzyjajliwy благосклонный,
расположенный.
- Spuszczać się спускаться; пола-
гаться, рассчитывать.
- Spychać спихивать, сталкивать.
- Sreniawa названіе герба.
- Srogi жестокий, страшный, гроз-
ный.
- Stać стоять.
- Stacja станція; квартира (полю-
вая).
- Staczać (сов. stoczyć) скатывать;
точить, цѣдить; — bitwę завя-
зывать, начинать.
- Staje сред. мѣра разстоянія — съ
полверсты.
- Stajnia конюшня.
- Stały постоянный.
- Stan состояніе; званіе, сосло-
віе; приваль, остановка; Пул.
- XLII, в. лат. tabernaculum
(палатка; мѣсто наблюденія, м.
нахожденія), по-слав. селѣніа.
- Stanie стояніе; остановка; стойло.
- Stanowczy рѣшительный, окон-
чательный.
- Starać się стараться, заботиться.
- Starosta староста: начальникъ
зѣмка, съ юрисдикціей въ его
округѣ.
- Starowieczny древній.
- Starożytny старинный, древній.
- Stateczny постоянный.
- Statek судно, корабль.
- Statut (лат. statutum) постанов-
леніе, уставъ.
- Staw суставъ, сочлененіе; прудъ
(lacus).
- Stawić ставить; рисковать; — się
стать, предстать, явиться.
- Stąd == нѣм. daher: 1) оттуда,
2) оттого, потому.
- Stelmach каретникъ.
- Sternik кормчій, рулевой.
- Stękać стонать.
- Stok стокъ, стеченіе; источникъ.
- Stolec сѣдалище.
- Stołeczny столичный.
- Stolica престоль; == рус. столица.
- Stopień, -pnia ступень.
- Stos (stós) куча, груда; костеръ.
- Stół столъ; стулъ, сѣдалище.
- Stracić потерять.
- Stradnik 8: д. б. отверженецъ,
отъ stradny потерянный, про-
павшій, погибшій.
- Strawa пища; расходъ.

- Strawić** расточить, промотать.
Stratagema (греко-лат.: *στρατήγημα*) военная хитрость.
Strażnica подзорная башня, вышка, каланча.
Strofować штрафовать; дѣлать выговоръ, журить.
Stroić украшать, убирать, готовить, устраивать.
Strojny стройный, согласный; нарядный, украшенный.
Strona 1) сторона 2) струна.
Strop потолокъ.
Strudzić się утомиться, устать.
Strumień ручей; потокъ.
Strych хрычъ.
Strzecha крыша.
Strzelba стрѣльба, пальба; стрѣльное оружіе, особ. ружье.
Stuczny = szt-
Studnia колодець; встарь также источникъ.
Studnica источникъ; встарь и колодець.
Styczeń январь.
Stygac износить, истаскать; растрять.
Subte(y)lny мелкій, тонкій.
Sukcesya (лат. *successio*) наследованіе, преемство.
Suknia платье.
Samnienie, -nie-, совѣсть.
Swar свара, ссора.
Swarzyć incerepare, arguere бранить.
Świadczyć свидѣтельствовать.
Świadek свидѣтельство, показаніе.
Świadek свидѣтель.
Świadomy свѣдущій, знающій.
Światło свѣтъ (*lux*).
Świątlnica святилище.
Świątobliwy благочестивый.
Świeboda стар. = swo-
Świerzopa (-e-) кобыла.
Świetny свѣтлый, блестящій, красующійся, пышный.
Święcić się святиться, быть чтимымъ, славиться.
Świedziwy щеколтливый, чувствующій зудъ (69 д. б. = сладострастный).
Święto праздникъ.
Symfonia какой-то музыкальный инструментъ; 41 = музыка (?).
Synowica племянница.
 -sz старинное звуковое написаніе вмѣсто -ż.
Szabla сабля.
Szacować 1) = нѣм. *schätzen*, цѣнить 2) = нѣм. *brandschatzen* грабить, расхищать.
Szacunek (нѣм. *Schätzung*) оцѣнка; почтеніе.
Szafarka ключница; распорядительница.
Szafarz управляющій.
Szafować (нѣм. *schaffen*) распоряжаться, хозяйничать.
Szalbierz обманщикъ.
Szaleć безумствовать; шалить, дурачиться.
Szaleniec безумецъ.

Szalić сводить съ ума; ослѣп-
лять; дурачить, обманывать.

Szalony безумный.

Szałwia (лат. *salvia*) шалфей.

Szampierza соперница: жен. р.
къ *szampierz*, *sa-* (стар.).

Szaniec, *zańc* (нѣм. *Schanze*)
шанецъ, окопъ.

Szaniować (нѣм. *schonen*) беречь,
щадить, жалѣть; почитать.

Szarańcza, -са саранча.

Szarłat (нѣм. *Scharlach*) пур-
пуръ.

Szarpać драть, рвать.

Szata одежда, платье.

Szatan сатана.

Szczątek см. *Szczęt*.

Szczególny подробный, частный,
особенный.

Szczep черенокъ, отводокъ; при-
витое деревцо.

Szczepić прививать; Флор. пс.
I, 3 вмѣсто *sadzić plantare*.

Szczery (-y-) чистый, открытый,
искренний, откровенный.

Szczęt (-ą), -ty (-dy) остатокъ;
малость.

Szczodroliwość щедрость, ще-
дрота.

Szczupły тонкій; крошечный.

Szczycić się защищаться, оборо-
няться; гордиться.

Szczyrać щипать; колоть, язвить.

Szczytem = -te щепоткой.

Szczyry см. *szcze-*

Szedziwy сѣдой.

Szemrać ворчать, бормотать;
ворчать, роптать.

Szermierz фехтовальщикъ.

Szewc (встарь *szwiec - szewca*)
сапожникъ.

Szkarpa жен. и муж. кляча, ло-
шадь.

Szkaradny гнусный, мерзкій, от-
вратительный, безобразный.

Szkoda вредъ; Флор. пс. вмѣсто
греко-лат. *scandalum* соблазнъ.

Szkuta родъ судна, барка.

Szlachetny благородный.

Szląsko Силезія.

Sznit стар. (нѣм. *Schnitt*) вы-
кройка, покрой.

Szoniować (нѣм. *schonen*) беречь.

Szopa навѣсъ, сарай.

Szorc (нѣм. *Schurz, Schürze*)
передникъ, фартукъ.

Szóstak шестка, двѣнадцать гро-
шей.

Szpacić (-e-) стар. безобразить,
портить.

Szpak скворецъ; хитрецъ.

Szpatny (-e-) стар. безобразный,
гадкій.

Szperać (нѣм. *spähen, spähen*)
рыться, копаться, доискивать-
ся; высматривать, разглядыв-
вать.

Szpieg шпионъ, соглядатай.

Szpić (sp-) мозгъ (въ костяхъ).

Szpital госпиталь, богадѣльня.

Szpiżarny = spi-

Szpruchy (нѣм. *Spruch*) пого-
ворки.

Szszadla=—zsiadła.

Sztuczny искусный, искусно сдѣланный; искусственный.

Sztuka (нѣм. Stück) кусокъ; произведение; искусство.

Szturm (нѣм. Sturm) штормъ, бура; штурмъ, приступъ.

Szych (нѣм. Stich) уколъ, ударъ.

Szubenica висѣлица.

Szum 1) шумъ; 2) нѣм. Schaum пѣна; -шу причуды, неистовство.

Szwankować (нѣм. schwanken) шататься, колебаться; оступаться, спотыкаться.

Szyba (нѣм. : Scheibe) оконное стекло.

Szyderstwo издѣвательство.

Szyk строй, порядокъ; pomylić szyki разстроить дѣло, посбивать спесь.

Szyper (нѣм. Schiffer) корабельщикъ.

Szymować (-er-) фехтовать.

Szyszak шишакъ, шлемъ.

Т.

Ta : w taż=—też.

Tabor таборъ, лагерь.

Takież также.

Takoczny прошлогодній.

Także итакъ, слѣдовательно; 25 м. б. слитное написание вм. раздѣльнаго: такъ, что.

Tama (нѣм. Damm) плотина.

Tasować запружать.

Tamten тотъ.

Tani дешевый.

Tagas (французко-нѣм. Terrasse?) насыпь, валъ; темница.

Tarcz (нѣм. Tartsche) щитъ.

Tagać дергать, драть, рвать;— się рваться, бросаться.

Targowisko торговая площадь.

Tchnąć (t пишется по слуху, вм. d)дохнуть, дышать.

Tchórz хоръ, хорекъ; трусь; tchórz obleciał трусость напала.

Teda стар.=—dy тогда; tedy więc значить, итакъ.

Tele стар.=—tyle столько; только.

Teraz теперь.

Teżniejszý теперешній.

Termin терминъ; предѣлъ; срокъ; обстоятельство.

Tesknica (te-) тоска, скорбь; тоска по чемъ, желаніе.

Tesknóć тоска, скорбь.

Też тоже.

Tęcza радуга.

Tęgi тугой, плотный, крѣпкій, сильный.

Tękliwy=—tesk-.

Theko 234 вм. tego.

Thren (обыкн. пишется безъ h) греч. Θρήνος плачь; элегія.

Tkaneczka ткань; лента; чепчикъ. (Юбилейное изд. Кохан. толкуеть «sukienka»).

Tłuczeniec миндальный пирожокъ, также родъ пудинга; Rej, Wiz. V, 716, перенесено: лакомство, сокровище.

- Tłum** толпа, куча.
Tłuszczyć подавлять, душить.
Tłumok (пишутъ и ó) ранецъ, чемоданъ, узель; -oki багажъ, пожитки.
Tłuszcz толпа, сволочь, сбродъ.
Tłusty жирный.
Tnę см. **ciąć**.
Toboła сумка.
Tociuż = чеш. **totíž** то есть, имен-но.
Toczyć катить; точить; произво-дить, дѣлать.
Tok токъ, течение; упоръ, об-хватъ (для копья, у рыцар-скаго сѣдла).
Toilet м. б. вмѣсто **k-** родъ курт-ки, кофты (?), или = **toaleta** (?).
Tonia, **toni** тоня; пучина; **zła t.** бѣда, бѣдствие, опасность, скверное положеніе.
Tornii Торнъ.
Towarzystwo товарищество, ком-панія.
Towarzysz товарищъ; сослужи-вецъ; подмастерье.
Toż 1) = **potém**, **zatem** 2) тогда только 3) тогда, значить.
Tóg (проторенная) дорога, путь.
Trać тратить, терять; уничто-жать.
Trać się (нѣм. **sich treffen**) встрѣтиться, случиться.
Trafunek случайность.
Tram бревно, балка.
Trącić мучить, терзать.
Tratować (нѣм. **treten**) топтать.
Trawić переваривать; сѣдять; расточать, терять; губить, уби-вать; терять, тратить; **trawić się** изнуряться, истощаться.
Trefić, -a- (нѣм. **treffen**) по-пасть.
Trefny мѣткій; остроумный.
Treść сокъ; экстрактъ, эссенція; суть, содержаніе.
Trętwieć коченѣть.
Troscha крошка, малость; больше -ше, въ видѣ нарѣчія.
Troska забота.
Trucizna ядъ, отравя.
Trumna, -wa гробъ.
Trunek (нѣм. **Trunk**) напитокъ.
Trwać продолжаться, сохранять-ся.
Trwały продолжительный, проч-ный.
Trwoga тревога, безпокойство, опасеніе.
Trybunał трибуналь, судилище.
Trzeba нужно.
Trzem Флор. ХСІ, 13 : 3 **atri-um** — зала.
Trześnia черешня, вишня.
Trzewik башмакъ.
Trzoda стадо.
Trzos киса, кошель.
Trzymać держать.
Tumult (лат. **tumultus**) тревога, волненіе, сумятица.
Turbować się (лат. **turbare**) без-покоиться, волноваться.
Tuszyć предчувствовать, пред-сказывать.

Twarz лицо; 32: видимость; тварь; животное.

Tuż толстый, жирный.

Tudzież недѣля.

Tukać трогать, касаться: *pietyka*—недоτροга.

Tużo только.

Tugać (te-) носить, таскать; терять, тратить.

Tuziąc, род. -*ca* тысяча.

U.

Ubiegać się одѣваться.

Ubieżeć убѣжать, пробѣжать; обогнать; захватить.

Ubóstwo убожество, бѣдность; убогіе, бѣдныя.

Ubrać отнять, убавить; убрать, одѣть.

Uchodzić уходить; сходить, годиться.

Uciecha утѣшеніе.

Ucieczka бѣгство.

Uciekać утекать; убѣгать, спасаться.

Ucieszny утѣшный, уладительный; потѣшный, забавный.

Uciśk притѣсненіе.

Uczciwy честный, почтенный, порядочный.

Uczestować угостить.

Uczta пирь.

Uczynić сдѣлать; *w uczynieniu twojem* Флор.—*in factura tua*, въ твоихъ дѣянiяхъ.

Udanie (ud. się) избрженіе, подражаніе, притворство.

Udatny удалой; ловкій, статный.

Udawać выдавать; изображать, представлять,—*się* удаваться; отпрапляться; обрапляться.

Uderzyć ударить.

Uf, huf (нѣм. *Haufen*) отрядъ.

Ufnosć упованіе, надежда, довѣріе.

Ufrasować озаботить, огорчить.

Uj ст.=*wuj* *avunculus*, дядя по матери.

Ujeczny (wu-) двоюродный.

Ujmować отнимать; умалять, лишать.

Ujść уйти; сойти, зачесться.

Układ составленіе, расположеніе; сдѣлка, соглашеніе.

Układny складный; покладливый, -истый, любезный.

Ukoić успокоить.

Ukorzyć się смирился.

Ukrop кипятокъ.

Ukwapić się поторопиться.

Ułanin, ułan уланъ, татарскій вельможа; уланъ—солдатъ.

Ulegać укладываться; уступать, подчиняться.

Ulżyć облегчить.

Umiejętność умѣніе, знаніе, наука.

Umiejętny умѣлый; искусный.

Umowa условіе, договоръ.

Umowny условленный; ласковый, привѣтливый.

- Umysł умисель; образъ мыслей, духъ, душа.
Umyślnie умышленно, нарочно.
Upadły павшій, палый; низкій, презрѣнный.
Uramiętanie образумленіе, раскаяніе.
Upatrować (-uw-) высматривать; осматривать; взвѣшивать, обдумывать, присматривать; стеречь.
Upatrzeć присмотрѣть, выбрать.
Uprawać упоять, опьянять.
Uph- см. uf-
Upodobać (sobie) возлюбить, найти хорошимъ, облюбовать.
Uprominać напоминать; порицать, выговаривать;—się требовать.
Urominek сувениръ, подарокъ.
Uromnienie увѣщаніе.
Urog упрямство.
Uprzedzić опередить, предупредить: *uprzedziłeś Ps. XX, 4 praevenisti, предварилъ єси.*
Uprzejmy искренній, откровенный.
Uprzeżrzeniec распространить.
Uprzekrzony докучливый, назойливый, навязчивый.
Uradzić рѣшить, постановить.
Urazić ушибить, ранить; оскорбить.
Urobić сработать, сдѣлать.
Uroda благообразіе.
Urodny плодородный.
Urodziwy благообразный, видный.
Urwać сорвать, урвать;—się зарваться, надсадиться.
Urupał (лат. *urinal*) ночной горшокъ.
Urząd санъ, достоинство; обыкн. должность.
Urzecha д. б. упущеніе, пропускъ, изгнанъ: срв. русс. прорѣха.
Urzędnik чиновникъ.
Urzędny служебный.
Urządnie служебнымъ, судебнымъ порядкомъ.
Urznąć отрѣзать.
Usadzić się насѣсть.
Usarz гусаръ.
Usielny вм. *usilny* усиленный, упорный, твердый.
Uskromić умѣрить, обуздать.
Usłać устлать, постлать (*sternege*); проторить, проложить.
Uśc стар.=Ujść.
Usmierzać усмирять.
Uspieszyć обогнать, опередить.
Uspokojenie примирненіе, усмиреніе (*pacificatio*).
Ustać устать; перестать.
Ustawa=ustaw уставъ, постановленіе.
Ustawiczny, -wny постоянный.
Usterk (-yrk) спотыканіе; проступокъ; злоключеніе.
Ustroić нарядить.
Ustronny побочный; отдаленный.
Utarzka схватка, стычка.
Utluszczyć засалить, смазать.
Utrata утрата, потеря, вредъ.

Utratnik мотъ.
 Uważać обращать внимание; оцѣ-
 нять.
 Uznanie усмотрѣніе.
 Użyteczny полезный.
 Używać пользоваться, насла-
 ждаться.

V.

V- по старинной правописи рав-
 но п-.
 Wasupa богиня земли у Сабия-
 нянь, богиня сельского досуга;
 79—какъ богиня суетности.

W.

Wabić приманивать.
 Wada недостатокъ, порокъ.
 Wadzić мѣшать, препятствовать;
 ссорить.
 Waga (нѣм. Wage) вѣсъ, тя-
 жель; вѣсы.
 Wakować быть вакантнымъ,
 празднымъ, незанятымъ; недо-
 ставать.
 Wałach (нѣм. Wallach) мерить.
 Walczyć воевать, сражаться.
 Waleczny воинственный, храб-
 рый.
 Walka война.
 Walny общій, главный, генераль-
 ный.
 Warно известъ.
 Wargа губа.
 Warmia Вармія, по-нѣм. Egmeland — область Восточной

Пруссіи, къ югозападу отъ
 Кенигсберга.
 Wartki вертлявый, подвижной,
 проворный.
 Warza варево.
 Waśń ссора, раздоръ.
 Wawrzynowy лавровый.
 Ważny вѣскій, тяжелый; важный.
 Ważyć вѣсить; колебать, шатать;
 уважать, почитать, цѣнить;
 отваживать; 113: nie ważyć не
 взвѣшиваетъ, производитъ не-
 задумавшись, или м. б. не
 цѣнить, считаетъ ни за что.
 Wątlіć ослаблять.
 Wątpić сомнѣваться.
 Wątpliwy сомнительный.
 Wątroba печень.
 Wąż змѣя.
 Wciąż постоянно, непрерывно.
 Wdzięczny gratosus, gratus: пре-
 лестный, милый; благосклон-
 ный, благодарный.
 Wedle } соотвѣтственно, по мѣ-
 Według } рѣ, согласно.
 Wełna волна, шерсть.
 Wesele веселье, радость; свадьба.
 Wesoły веселый.
 Współek вмѣстѣ.
 Wspierać подпереть, поддер-
 жать, подкрѣпить.
 Wezrzenie взоръ, взглядъ.
 Węty десертъ, заѣдки.
 Węch нюхъ, обоняніе.
 Wędrować (нѣм. wandern) стран-
 ствовать, путешествовать,
 отправляться.

- Wiadomość** вѣдомость, знаніе; извѣстіе.
Wiaga вѣра; вѣрность.
Wię прутикъ, веревка; Сат. на лѣн. муж. сошникъ?
Wiekuiсты вѣчный.
Wiele много.
Wielebność величіе, великолѣпіе.
Wielebny достославный, преподобный.
Wielki великій, большоу.
Wielmożność величіе, великолѣпіе; благородіе, высородіе, превосходительство, боярство.
Wieloryb китъ.
Wiem вѣдъ.
Wierz боровъ.
Więę право, въ самоу дѣлѣ.
Wierutny истинный, настоящій.
Wierz, лат. verbus стихъ.
Więę сіę удаваться.
Wieśniak сельскій житель (поселенинъ или помѣщикъ).
Wieża башня; турьма.
Więę потому, значить; вѣдъ, -то.
Więęszy, -t- стар., -k- большій.
Więzienie плѣнъ, заключеніе.
Wigilia (лат. vigilia бдѣніе) канунъ.
Wiła стар. безумецъ.
Wilgotność влажность, влага.
Wina вина; недостатокъ.
Winarz виноградарь, -дѣлъ.
Winnica виноградникъ.
Wilszusa лат. lupa: волчица, развратница.
Wipny 1) виновный; обзанный; 2) винный, виноградный.
Wirzch стар. = wierzch: Флор. CXXVIII, 4 вм. лат. servix за-тылокъ, Пул. LXVIII, 22 вм. vertex темя.
Witać привѣтствовать.
Wizerunk, -unek изображение, образъ, образецъ.
Wizytować (лат. visitare) посѣщать; ревизовать.
Wkroczyć вступить, войти.
Władza владычество.
Właściwy свойственный; собственный.
Właśnie собственно; кстати.
Własny собственный; настоящій.
Włoch итальянецъ.
Włos(t)ny собственный.
Włóczęga бродяга.
Włócznia длинное копье.
Włóczyć 1) волочить 2) = wgnosować; — сіę волочиться, шататься.
Wnet тотчасъ.
Wnęk = wnuk.
Wnik проходецъ, каналецъ; сѣтъ, сѣлокъ.
Wnimać Флор. XLIX, 22 (и Пул.; также индѣ въ нихъ) полагать, думать (aestimare, exist-).
Wniwecz вмѣсто niwecz.
Wob- вмѣсто ob-.
Wola воля, свобода; слобода.
Wołać звать, кричать.
Woleć предпочитать.

- Wolność свобода; льгота.
Wolny свободный.
Wopny благовонный.
Wosk: -kiem Flis CCLX—воско-
выми свѣчами въ церковь, на
цеховой алтарь; или м. б.—
нѣм. Wichse ваиса; *норка*.
Wotum (съ лат.) голосъ, мѣнѣе.
Wójt войтъ: городской старши-
на, сельскій староста.
Wóg мѣшокъ.
Wradać впадать; врваться, вбѣ-
гать.
Wrgawiać вправлять, вставлять;
вводить; повергать; приучать.
Wrgowadzić ввести.
Wrgzódy сперва.
Wrocław, -wia Бреславль.
Wrodzony: 100, ст. 7 ради сти-
ха в. п-.
Wrózka примѣта, знаменіе.
Wrzeszczeć верещать; прозви-
тельно кричать.
Wrzeszy=wrzkoцо.
Wrzkoцо будто-бы.
Wschód восходъ: 1) лѣстница,
ступени 2) обыкн. востокъ.
Wschować вскормить, воспитать.
Wściągnąć притянуть, заставить.
Wściekać się взбѣситься.
Wściekły бѣшеный, яростный.
Wszczynać начинать.
Wskógać успѣть, достичь.
Wsprak наоборотъ, навыворотъ.
Wspraniały величественный; ве-
ликодушный, благородный.
Wstyd стыдъ.
Wszak, -ko }
Wszakże, -koż } однако.
Wszako=wszako.
Wszelaki всяческій.
Wszelki (встарь и -li-) всякій.
Wszeteczeństwo распутство.
Wszędy во все стороны; вездѣ.
Wszędzie всюду, вездѣ.
Wszeteczny деревскій; безстыдный;
развратный.
Wszystki (встарь и -utki) весь.
Wu= п-.
Wuchrzy=Uhrzy=Węrzy.
Wwiązać (-ię-) się вступить во
владѣніе, занять.
Wy- 1)=вы- 2)=из-.
Wybaczyć простить, извинить.
Wybijać выбивать; Флор. псалт.
CXXVIII, 1 (вм. лат. exrag-
nare) воевать, нападать.
Wybojować Флор. CXXVIII, 2
(=лат. exrignare) воевать,
нападать.
Wychować прокормить, просо-
держивать, воспитать.
Wychód выходъ; отхожее мѣсто.
Wychylić się высунуться.
Wyciągać вытягивать, вытаски-
вать, извлекать; вымогать.
Wycisnąć вытѣснить, выжить.
Wydrzeć вырвать.
Wydwarzanie (-tw-) вычурность,
аффектація.
Wydwarzać się аффектировать,
фокусничать, ломаться.
Wydzieranie вымогательство.

- Wydzwignąć сдвинуть, вытащить, поднять.
- Wygodzić примѣнить, приспособить; -ниться, -биться; угодить.
- Wykonać исполнить.
- Wykonterfetować, -ekt- сять, написать, изобразить.
- Wykreślić начертать, нарисовать.
- Wykřzosać (-es-) вырубить, высечь.
- Wyliczać перечислять.
- Wyławiać (первонач. -ał-) проносить.
- Wyмова (-oł-) произношение, выговоръ; краснорѣчіе.
- Wyмоўіе извинение: Флор. CXL, 4. wywołwa передають excusationes.
- Wyмоўка отговорка, извинение.
- Wyмоўіс сје отговориться, извиниться, оправдаться.
- Wymuskać сгладить, вы-.
- Wynicować выворотить.
- Wyniszczyć уничтожить.
- Wyniosłość возвышенность; высокоуміе, спесь.
- Wyradek случай.
- Wyraść выпасть; выскочить, броситься, напасть.
- Wypowiedzieć рассказать; объявить; отказать.
- Wurgawa приготовление, снаряжение.
- Wurgawіс отправить, отослать; изложить, объяснить; выдѣ- лать;—сје отговориться; вы- браться, освободиться, отдѣ- латься.
- Wyrok приговоръ.
- Wyżądzać исполнять; оказы- вать; наносить.
- Wyżadzić высадить; вышибить, выломать, взорвать.
- Wyście выходъ, исходъ.
- Wyskoczyć выскочить; пуститься въ плясъ.
- Wyspa островъ.
- Występек проступокъ, преступ- ление.
- Wyusza=wyścia.
- Wytchnąć передохнуть.
- Wytknąć высунуть, выставить.
- Wytłoczyć вытѣснить, выти- скать, выдавить.
- Wytrwać выдержать, вытерпѣть.
- Wyważуcь поднять, вырвать.
- Wywolić освободить.
- Wywagać разрушать.
- Wywrzeć выпустить.
- Wyznawać признавать; исповѣ- дывать.
- Wyżonąć выдохнуть, испустить; извергнуть, изрыгнуть.
- Wyżeł выжелецъ, ищейка.
- Wzajem взаимы; взаимно, другъ съ другомъ; вмѣстѣ съ тѣмъ.
- Wzbić сје подняться, взлетѣть.
- Wzbraniać воспрепятствовать; -сје отказываться, уклоняться.
- Wzdrażnić Флор. CV, 8, какъ глосса къ pobudzić: irritare раздражить.

Wzdrygać вздрагивать; чувствовать отвращение, не рѣшаться.

Wzdy стар. = **wzdy**.

Wzgarda презрѣніе.

Wzgardzać презирать, пренебрегать.

Wziąć, -ść взять; получить; 72— быть удареннымъ.

Wziątek взятое; доходъ, прибыль; взятка.

Wzmianka упоминаніе.

Wzór 1) образецъ; узоръ; изображение, 2) вспашка, распашка.

Wzdy все-таки.

X см. Ks.

Z.

Z 1) = изъ 2) = съ.

Za, zaż развѣ.

Zabawa забава; задержка, замедленіе, затрудненіе.

Zabawiać забавлять, занимать; задерживать, замедлять.

Zabić убить.

Zabiegać предупреждать.

Zachować сохранить, сберечь; — się повести себя; услужить.

Zachowanie поведеніе; значеніе, кредитъ, популярность.

Zaciągnąć завербованный; наемный.

Zasny почтенный; благородный, знатный; цѣнный.

Zaczém зачѣмъ; для чего; по-чему.

Zadoić перекармить, закармить.

Zagon полоса, поле; наѣздъ, набѣгъ; полчище.

Zagroda изгородь; Соф., III Ц., XXI, 2: садъ = чеш. zahrada (чехизмъ?).

Zagrześć зарыть, закопать; запустить, вонзить.

Zakląć проклясть.

Zakonnik монахъ.

Zakręć закривленіе, изгибъ; оборотъ, кругъ.

Załączać прикладывать, присовокуплять.

Zaloty ухаживаніе.

Zamach размахъ; покушеніе.

Zamącać (zamócszaućsee: м. б. = zamączające, -mę-) Флор. CV, 12 tribulari беспокоить, тѣснить.

Zamięć смятеніе.

Zamięszanie смѣшеніе; замѣшательство, беспорядокъ.

Zamknięcie заключеніе, закрытіе, окончаніе.

Zamowa заказъ; споръ, ссора.

Zamożysty достаточный, зажиточный.

Zamykać заключать, содержать.

Zanadra = -rze пазуха.

Zaniechać оставить, бросить.

Zaniedbać пренебречь, забросить.

Zapalać się загораться; краснѣть.

- Zapalczliwość запальчивость, раздраженіе.
Zapamiętać запоминать, забыть.
Zapasy : chodzić zapasy бороться.
Zarząd порывъ, стремленіе.
Zaręczyć się разбѣжаться; погнаться; увлечься.
Zarłopać покраснѣть, вспыхнуть.
Zaprodzić się запропасться.
Zaromniały забывчивый, дерзкій.
Zaromnieć забыть.
Zarząwiać упряжнять, готовить.
Zarzecz się запереться, от-; от-речься.
Zaraz сейчасъ, тотчасъ.
Zarząd, -ębu или zaręba, -bu зарубка, засѣчка; засѣка, оплотъ.
Zarębować зарубать, дѣлать зарубки; ставить на счетъ.
Zaręczony=народ. заручины: об-ручение, сговоръ, помолвка.
Zas=zasię.
Zasadzić się засѣсть; устоять, на-, упереться.
Zasię назадъ, опять.
Zasłona занавѣска, покровъ.
Zasmakować прійтись по вкусу.
Zasmucać печалить, огорчать.
Zastawić заставить, задвинуть; отдать въ залогъ, заложить.
Zastęp отрядъ.
Zatamować «заплотинить» — сдержать, остановить.
Zatém= -tym.
Zatrzymać задержать, у-.
Zatym затѣмъ; наконецъ; посто-му, итакъ.
Zawadzać задѣвать; мѣшать;— się примѣшиваться, попадать-ся.
Zawadzić задѣть, задѣшить; по-мѣшать, повредить.
Zawczasu заранее, заблаговре-менно.
Zawdy стар.= -wždy всегда.
Zawiesić повѣсить.
Zawiesisty висячий.
Zawiły сплетенный, спутанный.
Zawity крайній, необходимый.
Zawołać позвать, призвать.
Zawód быстрый бѣгъ; стремле-ніе.
Zawój повязка, чалма.
Zawrzeć (=нѣм. schlieszen, лат. concludere) запереть; заклю-чить, закончить.
Zawściagać привлекать, прита-скивать; обуздывать, укрощать.
Zawsze всегда.
Zawziętość упорная вражда, зло-ба.
Zawždy всегда.
Zazdrość зависть; недоброжела-тельство; ревность.
Zażywać употреблять, пользо-ваться, наслаждаться.
Zażżono Флор. CXI, 2 =лат. incensum ладонъ, ениміамъ.

- Zbaza** : **Zb**, по старинному в. z B — изъ Базана (Васана).
Zbestwić озвѣрѣть, одичать.
Zbić сбить, сдвинуть; разбить, побѣдить; избить, перебить.
Zbierana drużyna собраное, сборное общество.
Zbiór сборъ, собраніе; сборъ, стяжаніе.
Zbłaźnić одурачить.
Zboże хлѣбъ (лат. frumentum).
Zbożny благочестивый.
Zbójca разбойникъ, убійца.
Zbracić się побрататься.
Zbraniać = wz-.
Zbrodnia (-dzień) преступленіе.
Zbrodzień (-dnia = предмд.?) преступникъ.
Zbroja оружіе, вооруженіе, доспѣхи (агма).
Zbytni излишній.
Zbywać терять; откладывать; отсылать, прогонять; лишать.
Zdać сдать; Соф., Тов. VII, 15: соединить; — się показаться, представиться; вздуматься.
Zdanie мнѣніе.
Zdarzać одарять, давать успѣхъ, благословлять.
Zdatny годный, пригодный.
Zdjąć см. zj-.
Zdobić украшать.
Zdobywać się собираться съ силами, напрягаться, силиться; раздобываться, доставать.
Zdrada предательство, измѣна.
Zdradliwy предательскій, измѣн-
ническій, невѣрный, ненадежный.
Zdradzić (срв. гада и нѣм. ver-rathen) измѣнить, предать.
Zdradźca измѣнникъ, предатель.
Zdrój источникъ.
Zdrucić = zdrg- = zrgz- сбросить, свергнуть.
Zdumieć удивиться, быть пораженнымъ.
Zdun гончаръ.
Zdybać подкараулить, застать.
Zdzierstwo обирательство, грабежъ.
Ze 1) = изо 2) = со.
Zegar (нѣм. Seiger) часы.
Zegzić укусить, уязвить; приве-сти въ бѣшенство.
Zelżyć опозорить.
Zelżywość позоръ, посярмленіе.
Zemleć обмереть, ослабѣть.
Zescie = zej- сходъ, сошествіе.
Zeszyt тетрадь, выпускъ.
Zetnę см. ściąć.
Zetrzeć стереть; сокрушить.
Zgiełk шумъ.
Zgłoba злоба, злость.
Zgoda согласіе.
Zgodzić согласовать, помирить.
Zgoła вполне, совершенно, рѣ-шительно, именно.
Zgon конецъ, смерть.
Zgoniny, род. -in сметенныя ос-татки соломы и колосьевъ, осѣвки.
Zgraja толпа, куча.
Zgromadzać собирать.

- Zgrzybiały хилый.
 Zgrzytać скрежетать.
 Zguba погибель, истребленіе.
 Zgubić погубить, истребить; по-
 терять.
 Zhołdować покорить, подчинить.
 Ziarno зерно.
 Ziemianin помѣщикъ, дворянинъ.
 Ziemstwo уѣздный судъ; уѣздное
 дворянское собраніе.
 Zimny холодный.
 Zićić осуществить.
 Zjawić annuntiare — объявить,
 возвѣстить.
 Zjąć снять; взять; схватить, пой-
 мать; тронуть, растрогать.
 Zjednać соединить; согласовать;
 устроить; приобрѣсти.
 Zjednoczyć się соединиться.
 Złączyć соединить.
 Złechmanić пролодырничать,
 прогулять.
 Złodziej воръ.
 Złorzeczyć (лат. maledicere) ху-
 лить, бранить.
 Złotogłów парча.
 Zły злой, дурной; дурной, пло-
 хой; 71, 256 при zła под-
 разумѣвается gzesz.
 Złza стар.=słza=łza слеза.
 Zmarszczka морщина.
 Zmaza пятно, грязь; позоръ.
 Zmiennik измѣнникъ, отступ-
 никъ.
 Zmieszkać замедлить; пробыть.
 Zmieszać= -ie- смѣшать.
 Zmindak=zmiennik.
- Zmowa условіе, уговоръ.
 Zmrużyć зажмурить.
 Zmylić спутать, сбить, ввести
 въ ошибку; ошибиться.
 Zmysł чувство.
 Zmysłny чувственный; догадли-
 вый, ловкій.
 Znaczną обозначенный; явный,
 замѣтный; извѣстный; значи-
 тельный.
 Znaczyć значить; мѣтить, обо-
 значать; показывать; замѣ-
 чать.
 Znajdować się находиться, встрѣ-
 чаться.
 Znaleść найти.
 Znędzić обездолить.
 Znieść снести; срыть; разбить,
 истребить;— się снести, по-
 совѣтоваться; соединиться,
 войти въ соглашеніе.
 Znikomy скоропроходящій, брен-
 ный.
 Zniszczyć уничтожить.
 Znoj зной, жара; обыкн. потъ.
 Zostawać оставаться.
 Zriąć застегнуть.
 Zpróchniały трухлый, дряблый,
 гнилой, червоточный.
 Zrazić сбить, столкнуть, сверг-
 нуть.
 Źródło, źrz- источникъ.
 Zrządzenie устроеніе.
 Zrzucić сбросить.
 Zsiadły осѣвшій, осѣвшійся,
 створожившійся.
 Zuchwały дерзкій.

- Zupełny полный, совершенный.
 Zwabić сманить, прельстить, привлечь.
 Zwada ссора.
 Zwadzić się поссориться.
 Zwalać валить, опрокидывать; *zwala śmiech w nich* Флор. II, 4 передает лат. *subsannabit eos* будет издѣваться.
 Zwalczyć побѣдить, одолѣть.
 Zwałcić обезсилить, разшатать.
 Zwatpic усумниться, отчаяться.
 Związek и -zka связь, связка; союзъ.
 Zwiedzić посѣтить, обозрѣть.
 Zwierciadło зеркало.
 Zwierzchni = -пу верхній; верховный.
 Zwierzchność главенство, начальство.
 Zwierzę звѣрь.
 Zwięк стар. = *dzwięк* звукъ.
 Zwirz стар. = *zwierz* соб. звѣри.
 Zwłaszcza особенно.
 Zwłoka проволочка, медлительность; -ki останки.
 Zwodnik соблазнитель.
 Zwodzić соблазнять.
 Zwolić избрать.
 Zwon стар. = *dzwon*.
 Zwycięzca побѣдитель.
 Zwykły привычный.
 Zyskać приобрѣсти, выиграть.
- Z.**
- Żaba лягушка.
 Żaden, -dny никакой, ни одинъ.
 Żagiel (нѣм. Segel) парусъ.
 Żagiew ж. трутъ (огнивый, зажигающий).
 Żak дьяконъ; обыкн. школьникъ, ученикъ.
 Żakowstwo дьяконство, священство, клиръ; — употреблено (Пул. пс. LXVIII, 14) по недоразумѣнію: *clerus* (*inter medios clericos*) переведено клиръ вмѣсто жребій.
 Żalobny траурный.
 Żalować жалѣть.
 Żalterz стар. = *psalterz* псалтырь.
 Żag жаръ, пыль.
 Żart шутка.
 Żartki проворный.
 Żartować шутить.
 Żarzewie жаръ, горячіе уголья.
 Żądać желать; требовать, просить.
 Żądza желаніе.
 Że союзъ что.
 Żebrać нященствовать, просить милостыни; неотступно просить.
 Żebrak нищій.
 Żeglarz (нѣм. Segler) пловецъ, корабельщикъ.
 Żegnać (нѣм. segnen, изъ лат. *signare*) благословлять; — *kogo* равно также — *się z kim*; — *się* креститься, полагать на себя крестное знаменіе; прощаться.
 Żmindak см. *zm-*.
 Żniwo жатва.

<i>Żołądny</i> желудовый; жлудовый, трефовый.	<i>Żyg</i> (żeg) желуди, кормъ.
<i>Żołnierz</i> (нѣм. <i>Söldner</i>) солдатъ, воинъ.	<i>Żyś</i> жидокъ.
<i>Żuława</i> низменность, низовье.	<i>Żyto</i> стар. хлѣбъ; рожь.
<i>Żuławianin</i> низовець, понизовець.	<i>Żywić</i> живить, т. е. 1) кормить, питать, 2) оставлять въ живыхъ, миловать.
<i>Życzliwy</i> доброжелательный.	<i>Żywność</i> пропитаніе.
<i>Życzyc</i> желать, особенно доброжелательствовать.	<i>Żywu</i> : со <i>żywo</i> все живое, все.
	<i>Żyzny</i> плодородный, хлѣбородный.

П О П Р А В К И.

Стр. 7, стрк. 11 сн. Вм. *czsóz* читай *-ż*.

Стр. 13, строфа 7. Частица *ż* опущена по Пиляту, изъ-за созвучности двустипій.

Стр. 16, ст. 66. Читай *królestwie*. (W передъ *st*— и передъ *sk*— не произносится).

—, ст. 67. Скобки излишни, т. к. *biegę* въ старопольскомъ встрѣчается. Конечно это новотворка къ другимъ лицамъ.

Стр. 18, стрк. 8 сн. Въ началѣ строки выпало *i*.

Стр. 25, стрк. 6. По-старинному все порядковыя: *tysiącznego pięćsetnego cz. dziew.*

Стр. 34, ст. 688. Вм. *życzliwe* нужно *-wie*.

Стр. 39, стрк. 7. Въ концѣ строки выпала *«»*.

Стр. 47. Стишокъ «Z Анакреонта» — псевдоанакреонтовскій; дѣйствительный авторъ—Македоній Консуль (*Μακεδόνιος Ὑπάτος*). Греческая Антологія Брунка-Якобса, т. IV, стр. 85.

Стр. 66, стрк. 10 и 11. Въ изданіи оба раза *bakalarz*, съ *l*, но д. б. все-таки нуженъ *ł*.

Стр. 69—71. Принадлежность первыхъ 15 строфъ «Судовщца» (и еще 8 строфъ, мною не воспроизводимыхъ) Кленовичу весьма сомнительна: по сообщенію Неринга, въ 1-мъ изданіи (Краков-

скомъ 1595 года) ихъ не было, и онѣ прибавлены лишь во 2-мъ, посмертномъ—Варшава (?) 1643.

Стр. 70, стрф. XIV. Послѣ wdzięczny слѣдуетъ поставить запятую или двоеточіе, а: «—» въ концѣ строки надо уничтожить.

Стр. 71, стрк. 4. Лучше oderch-, какъ было въ 1-мъ изданіи.

Стр. 72, стрк. 4. Въмѣсто ty нужно tu.

— стрф. LII. Въмѣсто w łegu слѣдуетъ читать w łegu.

Стр. 84. «Reguła» Верещинскаго представляетъ въ значительной части безосвѣстный плагиатъ изъ Реева «Żywot człowieka rozsziwego»: помѣщенный въ этихъ выпискахъ отрывокъ принадлежитъ больше Рею, чѣмъ Верещинскому. См. у Пташицкаго, «Mikołaj Rej z Nagłowic i Ks(iądz) Józef Wereszczynski. Wilno 1880». (Оттискъ изъ сборника Urominek Wileński).

Стр. 99, стрк. 10 сн. Rozbroje—опечатка Туровскаго вм.-boje.

Стр. 106, стрк. 8 сн. Pala едва ли что иное, какъ опечатка Туровскаго вм. -ła; хотя и существуетъ палаć топить и zapalać się загораться.

Стр. 123. Выдержки изъ Мясковскаго заимствованы у Туровскаго: Zbiór rytmów Kaspra Miaskowskiego. Biblioteka Polska. Serya na rok 1861. Zeszyt 31—34.

Стр. 138. I-ая сатира IV-ой книги Опалинскаго есть подражаніе, мѣстами почти переводъ, VIII-ой Ювеналовой.

Стр. 142, стрк. 1. Вм. zasnjejsze go читай въ одно слово zasnjejszego.

Стр. 149, ст. 54. У Бобровича pałuszek, съ твердымъ ł, но это едва ли что иное, какъ опечатка. (Допускать возможность фонемы pał- меня побуждаетъ русскій прикладокъ б е з п а л ы й).

О Г Л А В Л Е Н І Е.

	<i>Стр.</i>
Предисловіе.....	I
Старопольскіе тексты:	
Алексѣя, Свят., Житіе.....	15 и 16x
Бендовскій, Симонъ Шимоновичъ.....	127
Библия, Софінна.....	9
Бирковскій, Фабіанъ.....	132
Блажея (Власія), Свят., Житіе.....	7
Богородица, Пѣсвь.....	13
Бѣльскій, Мартыяъ.....	23
Верещинскій, Іосифъ.....	82
Вислицкій статуть.....	14
Вишневскій, Товія.....	61
Власія, Свят., Житіе.....	7
Гавнянскій, Янъ.....	16x
Гвѣзенскія проповѣди.....	6
Гроховскій, Станиславъ.....	101
Гурвицкій, Лука.....	62
Житіе Св. Алексѣя.....	15 и 16x
— — Власія.....	7
Збылитовскій, Андрей.....	110
— , Петръ.....	112
Зиморовичъ, Іосифъ Вареоломей.....	148
Исповѣдь, Общая.....	5
Кленовичъ, Себастьянъ Фабіанъ.....	69
Кохановскій, Андрей.....	117
— , Петръ.....	113
— , Янъ.....	42
Коховскій, Веспазьянъ.....	154
Маргаритина псалтырь.....	1 и 16x
Мархолтомъ, Разговоръ Соломона съ.....	22
Молитвенникъ, Навойкинъ.....	18
Мужика, Сатира на лѣнливаго.....	19
Мясковскій, Каспаръ.....	123

	<i>Стр.</i>
Навойкинъ молитвенникъ.....	18
Нагловицъ, Рей изъ.....	26
Общая исповѣдь.....	5
Оржеховскій, Станиславъ.....	36
Осостевидій Стрыйковскій, Матвѣй.....	67
Павензкій, Петръ Скарга.....	90
Погоцкій, Вячеславъ.....	152
Проповѣди, Гвѣзенскія.....	6
Псалтырь, Пулавская.....	20 и 16
— , Флоріанская.....	1 и 16
Пулавская псалтырь.....	20 и 16
Пѣснь Богородица.....	13
Пѣсня на убіеніе Андрея Тенчинскаго.....	14
Разговоръ Соломона съ Мархолтомъ.....	22
Рей изъ Нагловицъ, Николай.....	26
Сатира на лѣниваго мужика.....	19
Семпъ Шаржинскій, Николай.....	57
Скарга, Петръ.....	90
Соломона, Разговоръ съ Мархолтомъ.....	22
Софіяна (Шарошпатацкая) библия.....	9
Старовольскій, Симонъ.....	140
Статутъ, Вислицкій.....	14
Стрыйковскій, Матвѣй.....	67
Тенчинскаго, Пѣсня на убіеніе Андрея.....	14
Флоріанская (Маргаритина) псалтырь.....	1 и 16ш
Фредро, Андрей Максимильянъ.....	144
Шарошпатацкая (Софіяна) библия.....	9
Шаржинскій, Николай Семпъ.....	57
Шимоновичъ, Симонъ.....	127
Ядвигинъ (Навойкинъ) молитвенникъ.....	18
Словарикъ.....	1
Поправки.....	52

3 2044 022 598 833

This book should be returned to
the Library on or before the last date
stamped below.

A fine is incurred by retaining it
beyond the specified time.

Please return promptly.

DUE ON '65

81-02

